

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE VE OLİMPİYATLAR (1948-1988)

DOKTORA TEZİ

Edip ÖNCÜ

EKİM - 2020

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE VE OLİMPİYATLAR (1948-1988)

DOKTORA TEZİ

Edip ÖNCÜ

ORCID : 0000-0002-2958-2310

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

EKİM - 2020

TRABZON

ONAY

Edip ÖNCÜ tarafından hazırlanan Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye ve Olimpiyatlar (1948-1988) adlı bu çalışma 05.11.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında Doktora Programı'nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı – Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Hikmet Öksüz	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Mehmet Okur	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Gökhan Koçer	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Özbay Güven	Üye	☒	☐	
Doç. Dr. S. Hakan Kırımlı	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Edip ÖNCÜ

01.10.2020

ÖNSÖZ

Dünyada kayıtlara geçen kurumsallaşmış ilk spor organizasyonları olan Antik Olimpiyat Oyunları, zamanında Antik Yunan şehir devletlerinin kendi aralarındaki ilişkilerde büyük rol oynamıştır. Siyasette etkili bir rol oynayan spor, savaş eğitime koşut kitlesel kültür ve eğlence aracı olarak 19. yüzyıl sonuna kadar farklı toplumlarda farklı derecede önem taşıyan bir işlev görmüştür. Küreselleşmenin hız kazandığı bu dönemde formüle edilen Modern Olimpiyat Oyunları ise Avrupalı aristokratların evrensellik ve milliyetçiliği birbiriyle harmanladığı bir uluslararası organizasyon olan Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) çerçevesinde dünyaya yayılmaya başlamıştır. Türkiye başından itibaren Batı'ya entegre olma ve modernleşme çabaları çerçevesinde Olimpik Hareket'e dahil olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye yeni dünya düzeninde en etkili uluslararası organizasyonlardan biri olan Olimpik Hareket'e dış politika açısından büyük önem vermiştir. Bu çalışmada Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi'ndeki (1948-1988) Olimpik serüveni Türk dış politikasındaki gelişmeler ışığında incelenmiş ve analiz edilmiştir. İncelenen kaynaklarda oluşturduğu panoramanın kanvasına kadar işleyen olgu, Türkiye'nin dış politikada kendini konumlandığı çerçevenin politik ve ekonomik önceliklerin yanı sıra toplumsal ve kültürel dokusuna da sirayet ettiği. Çok derin sosyo-ekonomik analizlerde boğulmadan bu tezin ortaya koymak istediği, Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye'nin spor yönetimi ve anlayışının ülke gerçeklerinin yanı sıra uluslararası konjonktürden de büyük ölçüde etkilendiği ve bunun da en bariz tezahürünün Türkiye'nin dönem boyunca katıldığı 10 Yaz Olimpiyat Oyunları'nda ve boykot ettiği 1980 Moskova Yaz Olimpiyat Oyunları'nda görüldüğüdür.

Doktora tez konusunun belirlenmesinde ve uzun tez süreci boyunca ilgi, teşvik, öneri ve katkılarıyla önümü açan danışmanım Prof. Dr. Hikmet Öksüz'e çok teşekkür ederim. Spor tarihine yönelmemde ve akademik kariyerimin gelişiminde büyük desteği ve katkısı olan Prof. Dr. Erman Öncü'ye minnet ve şükranlarımı sunarım. Tez izleme jürisindeki Prof. Dr. Mehmet Okur, Prof. Dr. Gökhan Koçer ve Prof. Dr. Özbay Güven'e öneri ve eleştirilerinden dolayı, Dr. Tuncer Yılmaz'a da desteklerinden ötürü teşekkür ederim. Bu tez çalışması TÜBİTAK 2214-A Doktora Sırası Yurtdışı Bursu kapsamında desteklenmiştir. Bu burs çerçevesinde araştırma yaptığım Kanada Western Üniversitesi'ndeki Prof. Dr. Robert K. Barney'e, akademik geçmişimdeki ilk danışmanım merhum Prof. Dr. Stanford J. Shaw'a ve tarih disiplinine yönelmemde büyük etkisi olan Doç. Dr. S. Hakan Kırımlı'ya insani ve akademik açıdan bana sağladıkları ufuklar açısından minnettarım. Bu tez ayrıca Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (TMOK) tarafından desteklenmiştir. TMOK Merkezi'ndeki yönetici ve çalışanlara da yardımlarından ötürü teşekkür ederim.

Ekim 2020

E dip ÖNCÜ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ.....	1-8

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9-31
1.1. Türk Dış Politikasının Çerçevesi İçinde Dış Politika, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Kavramları	9
1.2. Soğuk Savaş, Kültürel Soğuk Savaş ve Propaganda.....	15
1.2.1. Soğuk Savaş.....	15
1.2.2. Propaganda ve Kültürel Soğuk Savaş	19
1.3. Spor, Tarih ve Uluslararası ilişkiler	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE OLİMPİYATLAR (1948-1964).....	32-141
2.1. Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler.....	32
2.1.1. Dönemin Türk Dış Politikasının Değerlendirilmesi.....	73
2.1.2. Dönem İtibariyle Türk Dış Politikasının Kültür ve Spor Politikalarına Etkisi	78
2.2. Olimpiyatlar ve Türkiye (1948-1964).....	86
2.2.1. 1948 Londra Yaz Olimpiyatları: <i>Sadelik Oyunları</i> (14. Olimpiyat Oyunları).....	86
2.2.2. 1952 Helsinki Olimpiyatları: <i>İyi Düzenlenmiş Oyunlar</i> (15. Yaz Olimpiyat Oyunları).....	101
2.2.3. 1956 Melbourne Olimpiyatları (16. Yaz Olimpiyat Oyunları)	110
2.2.4. 1960 Roma Olimpiyatları (17. Yaz Olimpiyat Oyunları).....	121
2.2.5. 1964 Tokyo Olimpiyatları (18. Yaz Olimpiyat Oyunları).....	131
2.2.6. Türk Dış Politikasının Işığında Türkiye ve Olimpiyatlar Üzerine Değerlendirme	138

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE OLİMPİYATLAR (1964-1980)	142-232
3.1. Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler	142
3.1.1. Dönemin Türk Dış Politikasının Değerlendirilmesi.....	171
3.1.2. Dönem İtibariyle Türk Dış Politikasının Kültür Politikalarına Etkisi	179
3.2. Olimpiyatlar ve Türkiye (1968-1976).....	187
3.2.1. 1968 Mexico City Olimpiyatları (19. Yaz Olimpiyat Oyunları).....	187
3.2.2. 1972 Münih Yaz Olimpiyat Oyunları: <i>Neşeli Oyunlar</i> (20. Yaz Olimpiyat Oyunları).....	202
3.2.3. 1976 Montreal Yaz Olimpiyatları (21. Yaz Olimpiyat Oyunları).....	221
3.2.4. Türk Dış Politikasının Işığında Türkiye ve Olimpiyatlar Üzerine Değerlendirme	230

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE OLİMPİYATLAR (1980-1988)	233-289
4.1. Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler	233
4.1.1. Dönemin Türk Dış Politikasının Değerlendirilmesi.....	252
4.1.2. Dönem İtibariyle Türk Dış Politikasının Kültür ve Spor Politikalarına Etkisi	256
4.2. Olimpiyatlar ve Türkiye (1980-1988).....	258
4.2.1. 1980 Moskova Olimpiyatları (22. Yaz Olimpiyat Oyunları).....	258
4.2.2. 1984 Los Angeles Olimpiyatları (23. Yaz Olimpiyat Oyunları).....	269
4.2.3. 1988 Seoul Olimpiyatları (24. Yaz Olimpiyat Oyunları)	280
4.2.4. Türk Dış Politikasının Işığında Türkiye ve Olimpiyatlar Üzerine Değerlendirme	288
SONUÇ	290
YARARLANILAN KAYNAKLAR	296
ÖZGEÇMİŞ	339

ÖZET

Bu tez temel olarak Türkiye’yi merkezine alan bir Soğuk Savaş tarihi çalışmasıdır ve Olimpiyatlar ve dış politika ilişkisi çerçevesinde “Yaz Olimpiyat Oyunları” etrafında dönen siyasi oyunları anlatmaktadır. Bu bağlamda tez Soğuk Savaş Dönemi (1948-1988) boyunca Türkiye’nin katıldığı 10 Yaz Olimpiyat Oyunları ve boykot edip katılmadığı 1980 Moskova Yaz Olimpiyat Oyunları süreçlerini Türk dış politikasının ve uluslararası ilişkilerin nasıl etkilediğini anlatmaktadır. Bu çalışma “spor tarihi” olarak kurgulanmamış; aksine “tarih içinde spor” teması dış politikanın uluslararası spora olan etkisi bağlamında bir “gömülü teori” oluşturacak şekilde işlenmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca incelenen her bir Yaz Olimpiyat Oyunları’nda anekdotlar ve biyografilerle döşenmiş veriler uluslararası sorunlar ve krizlerin diplomatik açıdan Olimpiyatlar’la ne kadar iç içe olduğunu göstermek açısından derlenmiştir. Bu genel çerçevede içinde Türk dış politikasında yaşanan her gelişmenin ve dönem boyunca Türk dış politikasının konumlanmasının da dolaylı veya doğrudan kültür ve spor politikalarını etkilediğini göstermek amacıyla hükümetlerin ve partilerin programları tarih anlatısının içine yedirilmiştir. Soğuk Savaş dönemi uluslararası düzeninde Türkiye gibi hegemon güçlerin gölgesinde manevra yapmak zorunda kalan bir ülkenin iç politikası dış politikadan bağımsız olarak düşünülmemeyeceğinden, dönem boyunca Türkiye’nin yaşadığı sosyo-ekonomik, siyasi ve demografik değişim ve dönüşümlerin kültürün en önemli göstergelerinden biri olan spor ve özelinde Olimpik sporlarda izini bıraktığını göstermekle farklı bir yol çizilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda varılan sonuç Türkiye’nin Soğuk Savaş boyunca Batı Bloğu ekseninde yer aldığı konuma bağlı olarak değişen ve dönüşen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısının ve dinamiklerinin ülkenin Yaz Olimpiyatları’ndaki yerinin de değişip dönüştüğüdür. Türk dış politikasının Olimpiyatlar’a düşen gölgesinin takip edildiği bu tez dönem çalışmalarına yol gösterici olmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Yaz Olimpiyatları, Soğuk Savaş, IOC, TMOK

ABSTRACT

This dissertation is essentially a study of the Cold War history, which places Turkiye to its core. It handles the political issues surrounding the Summer Olympic Games in terms of the relationship between foreign policy, international relations and Olympics. In this respect, this study is a historical narrative of how international relations and Turkish foreign policy influenced the participation of Turkey in ten Summer Olympic Games and 1980 Moscow Olympic Games that Turkey boycotted throughout the Cold War (1948-1988). The dissertation was constructed as a “sports in history” rather than “sports history” narrative in which the influence of foreign policy considerations over international sports would form a “grounded theory”. In the narrative of each Summer Olympic Games, the data compiled were supported with biographical and anecdotal information in order to demonstrate how much different international crises and problems were intermingled with the Olympics. In this general framework, for providing evidence on how Turkey’s place in the Western Bloc and the developments related to Turkish foreign policy-making directly or indirectly influenced the cultural and sports policies in Turkey, the cabinet or party programs were embedded in the historical narrative. Since a peripheral country like Turkey had to swing back and forth under the pressure and influence of two big hegemonic powers between the blocs, its domestic policy cannot be evaluated without reference to its foreign policy. Therefore, Turkish foreign policy left traceable marks on the socio-economic, political and demographic changes and transformations in the country, and thus on sports and Olympics, which were clear indicators of Turkey’s Cold War culture. The findings of this research led to the conclusion that Turkey’s situation in the Olympic Games and history changed and was transformed in accordance with the socio-economic and socio-cultural dynamics and structure of the country throughout the Cold War period. This study, which traced the shadow of Turkish foreign policy on the Summer Olympic games, intends to serve as a guidebook for future Cold War studies in Turkey.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Summer Olympic Games, Cold War, IOC, TNOC

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu (European Economic Community)
a.g.e.: Adı geçen eser
a.g.b.: Adı geçen kitap bölümü
a.g.m.: Adı geçen makale
a.g.t.: Adı geçen tez
AGITPROP: SSCB Ajitasyon ve Propaganda İdaresi
AIPS: Uluslararası Spor Yazarları Birliği (Association Internationale de la Presse Sportive)
AKÇT: Avrupa Kömür-Çelik Topluluğu (European Coal and Steel Community)
AKEL: Emekçi Halkın İlerici Partisi (Anorthotiko Komma Ergazomenou Laou)
ANAP: Anavatan Partisi
ANOK: ABD Milli Olimpiyat Komitesi (USOC)
AP: Adalet Partisi
BAC: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BTGM: Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü
CCA: Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
CENTO: Merkezi Anlaşma Örgütü (Central Treaty Organization)
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
CS: Cumhuriyet Senatosu
Çev.: Çeviren
ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti
CIA: Central Intelligence Agency
CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DAC: Demokratik Alman Cumhuriyeti
DP: Demokrat Parti
Ed.: Editör
EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Birliği (European Free Trade Association)
EURATOM: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (European Atomic Energy Community)
FAC: Federal Almanya Cumhuriyeti
GAC: Güney Afrika Cumhuriyeti
GAMOK: Güney Afrika Milli Olimpiyat Komitesi (SANOC)

GANEF0: Yeni Ortaya ıkan Gler Oyunları (Games of the New Emerging Forces)
GKC: Güney Kore Cumhuriyeti (resmi adı Kore Cumhuriyeti)
GLAVIT: SSCB Sansür Teşkilatı
GOSTELRADIO: SSCB Devlet Radyosu
GP: Güven Partisi
GSHM: Gençlik ve Spor Hizmetleri Müdürlüğü
Haz.: Hazırlayan
HP: Hürriyet Partisi
IMF: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
IOC: International Olympic Committee (Uluslararası Olimpiyat Komitesi)
IPI: Uluslararası Basın Enstitüsü (International Press Institute)
KDC: Kuzey Kore Cumhuriyeti (resmi adı Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti)
KGB: Devlet Güvenliği Komitesi (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti)
KOMINTERN: Komniz Enternasyonal
KOMINFORM: Komniz Enformasyon Dairesi
MBK: Milli Birlik Komitesi
MGB: Devlet Güvenliği Bakanlığı (Ministerstvo Gosudarstvennoy Bezopasnosti)
MGK: Milli Güvenlik Kurulu
MGK: Milli Güvenlik Konseyi (12 Eylül 1980 Darbesi)
MHP: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı
MM: Millet Meclisi
MNP: Milli Nizam Partisi
MOSSAD: İsrail İstihbarat ve zel Operasyonlar Enstitüsü (HaMossad leModi'in uleTafkidim Meyuhadim)
MP: Millet Partisi
MSP: Milli Selamet Partisi
NATO: Kuzey Atlantik Antlaşma rgt (North Atlantic Treaty Organization)
NCFE: National Committee for Free Europe (zgr Avrupa İçin Milli Komite)
OAU: Afrika Birliği Teşkilatı (Organisation of African Unity)
SBOK: SSCB Milli Olimpiyat Komitesi (HOKCCCP)
SCSA: Afrika Spor st Konseyi (Supreme Council for Sport in Africa)
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TASS: SSCB Resmi Haber Ajansı
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi TGF: Türkiye Güreş Federasyonu
TGV: Türkiye Güreş Vakfı

THF: Türkiye Halter Federasyonu
TİCİ: Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı
TİP: Türkiye İşçi Partisi
TMO: Toprak Mahsulleri Ofisi
TMOC: Türkiye Milli Olimpiyat Cemiyeti
TMOK: Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi
TOP: Olimpik Ortaklık (The Olympic Partnership)
TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSpK: Türk Spor Kurumu
USIA: United States Information Agency (ABD Enformasyon Ajansı)
VOA: Voice of America (Amerika'nın Sesi Radyosu)

ULUSLARARASI SPOR FEDERASYONLARI

IAAF: Uluslararası Atletizm Federasyonları Birliği (International Association of Athletic Federations)
IBF: Uluslararası Boks Federasyonu (International Boxing Federation)
FIBA: Uluslararası Basketbol Federasyonu (Fédération Internationale de Basketball)
ICF: Uluslararası Kano Federasyonu (International Canoe Federation)
FIFA: Uluslararası Futbol Federasyonu (Fédération Internationale de Football Association)
UCI: Uluslararası Bisikletçiler Birliği (Union Cycliste Internationale)
FIG: Uluslararası Jimnastik Federasyonu (Fédération Internationale de Gymnastique)
IWF: Uluslararası Halter Federasyonu (International Weightlifting Federation)
IJF: Uluslararası Judo Federasyonu (International Judo Federation)
IIHF: Uluslararası Buz Hokeyi Federasyonu (International Ice Hockey Federation)
FILA: Uluslararası Birleşik Güreş Stilleri Federasyonu (Fédération Internationale des Luttes Associées)
UIPM: Uluslararası Modern Pentatlon Birliği (Union Internationale de Pentathlon Moderne)
FIS: Uluslararası Kayak Federasyonu (Fédération Internationale de Ski)
FITA: Uluslararası Okçuluk Federasyonu (Fédération Internationale de Tir à l'Arc)
ISSF: Uluslararası Atıcılık Spor Federasyonu (International Shooting Sport Federation)

GİRİŞ

Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye ve Olimpiyatlar (1948-1988) başlıklı bu çalışma Türk dış politikası çerçevesinde Türkiye'nin Yaz Olimpiyat Oyunları'na yaklaşımını, katılım süreçlerini, Oyunlar'daki performansını ve buna bağlı olarak Türkiye'deki spor politikalarının ve kültürünün dönem boyunca gösterdiği süreklilik ve değişimi incelemeyi hedeflemiştir. Türkiye'de spor, tarih ve dış politikanın kesiştiği düzlemde derinlemesine yapılan bir araştırma olarak bu tez disiplinlerarası bir anlatı olarak kurgulanmıştır. Soğuk Savaş Dönemi panoraması sayılabilecek bu araştırma sporun ve özelde Olimpiyat Oyunları gibi uluslararası organizasyonların, Türkiye merkezli olarak ülkelerin dış politika anlayışlarını çok büyük ölçüde yansıttığını göstermek amaçlanmıştır. Temel olarak bir tarih ve uluslararası ilişkiler çalışması olan bu tez, Türk dış politikasındaki gelişmeler üzerinden Türk sporu ve Yaz Olimpiyatları düzlemine inmektedir. Bu yüzden bu çalışmada “spor tarihi veya olimpiyatlar tarihi” değil “tarih içinde spor ve olimpiyatlar” yaklaşımıyla olaylar ve olgular değerlendirilmiştir. Ele aldığı dönem ve birleştirdiği disiplinler açısından girift bir görünüm arz eden bu konu, bilimsel araştırma açısından karmaşık ve zahmetli bir düzlem olması hasebiyle şimdiye kadar Türkiye'de bütüncül olarak ele alınmamıştır. Bu yüzden, bu tez teorik ve pratik açılardan modern Türkiye tarihi çalışmalarında yol gösterici olmayı amaçlamaktadır.

Karmaşa ve zorluk belirsizliğe yol açar. Türkiye gibi planlara, sistemlere veya en basitinden kurallara riayet etmenin rastlantısal ve kaotik özellikler gösterdiği ülkelerde ve bu gibi ülkelerin toplumlarında akademik ve bilimsel araştırma yapmak ve bulgulardan tutarlı saptamalar çıkarmak toplum ve siyaset odaklı konularda zordur. Bu zorluk sıklıkla araştırmacıları ya belirsizliğe ya da hedeflerini küçültmeye iter. Türk dış politikası tarihi, çalkantıları ve gelgitleriyle, Türk spor dünyası ise kaotikliğiyle (düzensizliğiyle) bu bağlamda araştırmacılar için karmaşık ve çetrefilli konulardır. Soğuk Savaş döneminde uluslararası arenada Türk sporunun seyri kaotiktir. Bu dönemde Türk dış politikası da iki Süper Güç ekseninde değerlendirme yapan genel kanının aksine, özellikle diplomatik açıdan düzensizlik göstermektedir. Dünyada 1970'li yıllarda bilim dünyasını sarmaya başlayan düzensizlik (kaos) konusundaki merak ve çalışmaların bir ürünü olarak “karmaşıklık evrensel davranış biçimi” ve “düzensizliğin düzeni” gibi yaklaşımlar, sosyal disiplinlerde de dolaylı olarak belirsiz ve rastlantısal gibi görünen bir çok meseleyi anlaşılır hale getirmekte araştırmacıların ufkunu genişletmiş ve kapasitelerini artırmıştır. Zor, karmaşık, düzensiz ve ilintisiz gibi görünen konularda çıkarımlar yapmak için, kaos teorisyenlerinin de iddia ettiği gibi, bir tek alanda uzmanlaşmış olmak yeterli görülmemektedir. Bu yüzden geçmişte birbirinden uzak görünen farklı akademik disiplinlerin bulgularının bir araya getirilmiş olduğu iyi kotarılmış çalışmalar dünya literatürüne

daha büyük katkılarda bulunmaktadır. Özellikle son 150 yıldır akademik dünyada gitgide artan bir şekilde uzmanlaşma görülmektedir. Günümüzde ortalama bir bilim insanının herhangi bir bilim alanının bir alt alanında uzmanlaşması ve sık görülmesi de birkaç ilgili yan dalda da çalışabilecek kadar bilgi sahibi olması beklenmektedir. Akademik dünyada uzun zaman hakim olan “herkes kendi işini yapsın” anlayışının “determinizm” ve “indirgemecilik” saplantıları yüzünden çok da ileriye götürmediğinin anlaşılmasına başlandığı 20. yüzyıl sonlarından itibaren, fizikte çığır açan “görecelik (rölativizm)” ve “kaos (düzensizlik)” kuramları ve yöntemleri sosyal disiplinlerde de çok disiplinli çalışmaları ön plana çıkarmıştır.¹

Çok disiplinli çalışmalar “pasif referans” veya “bütünüyle entegre edilmiş araştırma çerçevesi” şeklinde olabilir. Bu çalışmada spor, tarih ve uluslararası ilişkiler disiplinleri birbirine entegre edilerek “pasif referans” yerine disiplinlerarası bir yaklaşımla (cross-disciplinary approach), uluslararası ilişkilerde sporun yeri ve önemi tarihçi perspektifiyle incelenmeye çalışılmıştır. Spor tarihçileri modernleşme (modernization), materyalizm (materialism), hegemonya (hegemony), yapılaştırma (structuration), söylem (discourse) ve metin okumacılık (textualism) gibi birçok kuramsal çerçeve kullanmaktadır. Pek az tarihçi tarihi kayıtları bir teoriyi uygulama, test etme ve ispatlama amacıyla kullansa da birçok spor tarihçisi “yorumlama çerçevesi” olarak teorileri çalışmalarına yedirirler. Teoriler araştırmacıların sorular oluşturmasına, onları kaynaklara yöneltmeye, kanıtlarını organize etmelerine ve nihayetinde onların açıklamalarını biçimlendirmesine yardım eder. Sosyal bilimlerde spor tarihine yönelik olarak iki farklı paradigma içinde birçok kuramsal çerçeve vardır. Bu paradigmlar sosyal tarih ve kültürel tarihtir. Son zamanlarda kültürel tarih paradigmasına olan yönelim, spor tarihinin hermenötik gelenek içindeki kültürel analize tabi tutulmasını sağlamıştır. Ancak bu geleneği çoğu spor tarihçisi kullandıkları somut belgelerin otoritesini çok fazla sorgulamayarak uygulamaktadır. Belgecilik, söylem ve anlatı usulleri araştırmacıların önlerindeki dünyayı ve deneyimleri yorumlama ve tanıtmaya yolları olarak ön planda kalmaya devam etmektedir. Her ne kadar çok az spor tarihçisi kuramsal çalışmalara giriyor olsa da kültür tarihi paradigması spor tarihinin kuramsal olarak önünü açmıştır denilebilir.²

Kültür tarihi çalışmalarındaki modernleşme yaklaşımına göre toplumlar ve kültürler ilerleyerek evrilen “organik holistik (bütüncül) sistemler” olarak gitgide farklılaşıp daha karmaşık hale gelirler. Bu ekol gelenekçi ve modern öncesi köy ve tarım toplumlarının değişim geçirerek modern şehir ve sanayi toplumları haline gelmesine odaklanır. Durağan ve paternal (ataerkil) köy toplumlarının aksine modern toplumlar dinamik, kozmopolit, endüstriyel ve teknolojik özellikler taşır ve sürekli olarak rasyonel düşünce

¹ James Gleick, **Kaos**, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1995, s. V-VII; Aaron Beacom, “Sport in International Relations: A Case for Cross-Disciplinary Investigation”, **The Sports Historian**, 20 (2), 2000, s. 2

² Douglas Booth, “Theory”, **Routledge Companion to Sports History**, S. W. Pope and John Nauright (Eds.), Routledge, Oxford, 2009, s. 12; Beacom, a.g.m., s. 2-3

tarafından düzenlenir. İki farklı toplum yapısı olarak, modern öncesi toplumlarda dini gelenekler ve tarımsal ögeler spora işlenmişken modern toplumlarda spor seküler, demokratik, bürokratik, rasyonel, nicel, kayda bağlı ve ihtisaslaşmaya dayalıdır. Türkiye Soğuk Savaş döneminde modern öncesi tarım toplumu modelinden çarpık da olsa şehirleşme vesilesiyle modern topluma bazı yönleriyle entegre olma çabasında olduğu için sporda da özellikle bürokratik, rasyonel ve ihtisaslaşma hususları açısından sıkıntılar yaşamış; spor kültürü ve yönetiminde dini gelenekler ve tarım toplumu öğeleri kolay kolay etkisini yitirmemiştir. Dünya çapında da modernitenin özellikle Batı Avrupa kültür dairesi eksenindeki rasyonalite vurgusu ile sporun “irrasyonel doğası” arasındaki paradoks, özellikle Olimpiyat Oyunları gibi uluslararası ve evrensel spor rekabetini cazibe odağı haline getirmiştir.³

Tarih çalışmalarında metin, dil, anlatı, arşiv belgesi veya herhangi bir birincil kaynak, türü ne olursa olsun bütün bilgi kurgulanmış veya inşa edilmiştir. Bu yüzden okuyucu bilginin varlığının dayandığı kaynağı veya önermeyi bulmak zorundadır. Bunun için, tarihçiler tarihi sabit bir anlamı olan somut olgusal objeler kümesi olarak kavramsallaştırmak yerine sosyal, kültürel ve semiyotik süreçlerden süzülen anlamlar sistemi veya anlam yapıları olarak görmeli; farklı okumalar ve çeşitli yorumlamalara tabi tutmalıdır. Bu yaklaşım paradoksal olarak bazı yapısal unsurlar içermesine rağmen yapısal oluşumlar dış gerçeklik veya sosyal belirleyicilere bir tepki olarak oluşturulmamıştır. Örneğin, dil yapıları bu yaklaşımda gerçekliğin bire bir kopyası değil söylemdir. Spor tarihinde söylem teorisi bu tip yaklaşımları destekler niteliktedir. Bu çalışmada özellikle basın kaynaklarının taranmasıyla bu söylem teorisinin izleri sürülmüş ve basit yapısalılıktan uzaklaşmak amacıyla söylemlerin önemi gösterilmeye çalışılmıştır.⁴

Bu çalışmanın temel konuları Soğuk Savaş, Türk dış politikası ve Yaz Olimpiyat Oyunları'dır. Bu ekseninde temel çalışma alanları olan tarih, uluslararası ilişkiler ve spor olmak üzere sosyoloji, ekonomi, siyaset, sosyal psikoloji, sosyal antropoloji gibi birçok sosyal disiplinden yararlanılmış; felsefe, edebiyat, sinema, müzik, yazılı ve görsel medya gibi birçok alanda araştırma konusu kapsamında incelemeler yapılmıştır. Çok disiplinli ve çok katmanlı olarak tasarlanan ve yürütülen bu çalışma fikir aşamasından itibaren kesinlikle bir monografi veya belge yığını olarak düşünülmemiştir. Fakat, zaman ve imkânlar dâhilinde arşiv belgeleri ve gazetelerden sıklıkla yararlanılmıştır. *Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye ve Olimpiyatlar (1948-1988)* başlıklı bu tez, Türk dış politikası ve Yaz Olimpiyat Oyunları'nı dönemin Türk dış politikasını ilgilendiren olaylarını mercek altına aldığı kronolojik ve tematik anlatısıyla genelden özele giden bir bakış açısı sunmaya çalışmıştır. Bu bakış açısı içinde sunulan bu tez bir gömülü teori oluşturmaya

³ Booth, a.g.b., s. 14; Michael Krüger, “Global Perspectives on Sports and Movement Cultures: From Past to Present- Modern Sports Between Nationalism, Internationalism, and Cultural Imperialism”, **The International Journal of the History of Sport**, 32 (4), 2015, s. 518-519, 529-530. Bu hususta derinlemesine yazılmış öncü bir çalışma için bkz. Allen Guttman, **From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports**, Columbia University Press, New York, 2004. Guttman'a göre premodern sporlardan modern sporlara geçişte yedi temel kistas vardır. Bunlar, sekülerizm, eşitlik, uzmanlaşma, rasyonalizasyon, bürokrasi, nicelleştirme ve kayıt altına alma çabasıdır. Bunlar modernitenin “kurumsal rasyonalite (zweckrationalitat)” anlayışının gücünü göstermektedir.

⁴ Booth, a.g.b., s. 21

odaklanmıştır. Fikir aşamasında Türkiye'nin Olimpiyat tarihindeki yeri hakkındaki genel ve yüzeysel verilerine bakılarak oluşturulan, Türk dış politikasının ülkenin Olimpiyatlar'a katılımını ve Oyunlar'daki performansını yakından etkilediği hipotezinin, tutarlılığının araştırılmasına iki koldan başlandı. Araştırmanın daha zor olan kısmı, dönem boyunca Türkiye'yi ilgilendiren temel uluslararası gelişmelerin Olimpiyatlar gibi hem ulusların bir araya gelmesine hem de kutuplaşmasına vesile olan bir organizasyon çerçevesinde incelenmesiydi. Öte yandan, araştırmaya konu olan 11 Yaz Olimpiyat Oyunu'nun (1948-1988) verilerinin toplanması ve bu Oyunlar'a Türkiye'nin katılım süreçleri ve ilgili performans verileri, titizlikle derlenmesi gereken verilerdi. Veriler arttıkça ve bu veriler bulgularla beraber tarihsel ve siyasi bağlamlarında analiz edildikçe “düzensiz ve karmaşık” görünen resim, “kaotik bir bilgi yumağı” olmaktan çıkıp “belli kalıplara oturan” anlamlı bir tablo haline gelmeye başladı. Sonunda, fikir aşamasında göze çarpan temel verileri destekleyen diğer veriler, bulgular, saptamalar ve değerlendirmeler Türkiye'nin Olimpiyat serüveninin Soğuk Savaş Dönemi'nde çok büyük ölçüde Türk dış politikası doğrultusunda seyrettiği gömülü teorisini tümevarımsal olarak ortaya çıkardı.

Uzun bir araştırmanın ürünü olan bu çalışma, araştırma amaçlarını büyük ölçüde yerine getirmiştir. Birincil amaç, Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi'ndeki Yaz Olimpiyatları katılım süreçleri ve Oyunlar'daki performansının tarihsel olarak incelenmesiydi. Yapılan geniş tarama ve birincil kaynaklardan verilerin doğrulanması yoluyla Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi Olimpiyat serüveni bu çalışmada kapsamlı ve bütünlüklü olarak ortaya konmuş; var olan Türkçe kaynakların üstünde bir tarihçe elde edilmiştir. İkincil amaç ise Türkiye'de niçin kalıcı ve sağlam bir Olimpiyat kültür, başarı ve geleneğinin yaratılamadığı sorusunun cevaplanmasıydı. Bu cevap arayışı Türkiye'nin Olimpiyatlar gibi uluslararası kültür ve spor organizasyonları hususundaki politikalarının çok kesitli olarak analiziyle yürütüldü. Türkiye'de spor tarihi ve dış politika konularını birleştiren bir çalışma olması dolayısıyla bu araştırmada Türkiye'deki diğer spor kaynaklarında çok yer bulmayan uluslararası gelişmeler ve paralelindeki Türk dış politikasının sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıya olan etkileri yapılan analizin iki sacayağını oluşturdu. Karmaşık görünen bu analize girerken sınırlama ve yön bulma açısından belli başlı araştırma soruları doğrultusunda bir yol takip edildi. Araştırmaya yön veren sorular, “Soğuk Savaş süresindeki konumlanması Türkiye'nin devlet ve hükümetler düzeyinde olimpiyatlara verdiği hukuki statü ve desteği nasıl etkilemiştir?”, “Türkiye devlet düzeyinde amatörlük-profesyonellik olgusunu hükümet değişikliklerine bağlı olarak nasıl algılamış ve bu algıya bağlı olarak ne gibi siyasi kararlar almıştır?”, “Türkiye'nin Soğuk Savaş süresince olimpiyatlara devlet düzeyindeki bakışının ileriye dönük muhtemel tasarrufları neler olmuştur?”, “Türkiye bu dönemde yakın coğrafyasındaki spor ve olimpiyat konusundaki politika ve hamleleri ne ölçüde takip etmiştir?” ve “Türkiye'deki değişik hükümetlerin ideolojik konumlanmasının (Batı Bloğu'na olan mesafenin zaman içindeki dalgalanması baz alınarak) bürokratik ve öncelik olarak Olimpiyat politikalarına yansımaları ne olmuştur?” gibi sorulardı. Bu soruların anlatı içinde cevaplanması hem dolaylı olarak olaylar akışından çıkarılabilecek hem de bölüm sonlarındaki analizlerde vurgulanacak şekilde yapıldı.

Bu tezde analiz düzeyi üzerinde titizlikle durulmuştur. Belirli bir analiz düzeyinin seçimi, değişik düzeylerin değişik aktörleri ve süreçleri vurguladıkları için yapılan analizin karakterini ve sonuçlarını da belirler. Dünyadaki Olimpiyatlar veya spor tarihi literatürü incelendiğinde belli başlı temel kaynakların konuyu uluslararası sistem üzerinden ele aldıkları görülmektedir. Uluslararası sisteme odaklanmak oldukça düzenli, çalışılması kolay ve aynı zamanda da kapsamlı bir model sağlasa da bu analiz düzeyi bir taraftan sistemin onu meydana getiren parçaları üzerindeki etkilerini vurgularken, diğer taraftan bütün aktörlerin birbirine benzediği basitleştirilmiş bir uluslararası ilişkiler imajına neden olur. Bu çeşit bir analiz düzeyi fazla basitleştirmeye meydan vermeden kullanılmıştır. Ancak bu araştırma klasik bir Olimpiyat Oyunları tarihi çalışması olmadığından Antik Olimpiyatlar'ın ortaya çıkışı ve Antik Yunan Medeniyeti'ndeki Oyunlar kapsam dışında bırakılmıştır. Aynı şekilde, Modern Olimpiyat Oyunları'nın doğuşu, Pierre de Coubertin (1863-1937) ve II. Dünya Savaşı öncesi Olimpiyat Oyunları'nın tarihine ancak tezin konusuyla ilgili olduğu ölçüde değinilmiştir. Analiz düzeyinin belirlenmesinde Türkiye'nin Olimpiyatlar hususunda daha iyi kavraması gerektiği düşünülen Soğuk Savaş Dönemi'nin seçilmesi büyük ölçüde etkili olmuştur. Bu yüzden, analiz düzeyinin büyük kısmı ulus-devlet bağlamına ayrılmıştır. Ancak, analizde ulus-devletler üzerinde yoğunlaşmak, bir taraftan her bir aktör ve durumun kendine özgü karakterlerini görülmesini sağlarken, diğer taraftan farklılıkların aşırı vurgulanması yoluyla teorisyenlerin aradıkları genel kalıpların görülmesine engel olabilir.⁵ Nitekim, Türk spor tarihinin var olan literatürde en çok vurgulanan dönemleri ya "eski Türkler'de spor" başlığıyla Fransızca kaynaklardan veya eski Türk edebiyatından derlenmiş modern öncesi dönem ya da "tek parti döneminde spor" başlığıyla kotarılan erken Cumhuriyet dönemleri olmuştur. Öte yandan, Türkiye'de Olimpiyat Oyunları hakkında yazılan onlarca kitap, tez ve makalede çok büyük ölçüde Antik Olimpiyatlar ve Modern Olimpiyat Oyunları'nın genel ve sathi tarihçesi işlenmiş olduğu için genel okuyucunun bu kaynaklara ve İngilizce kaynaklara başvurmaları tavsiye edilmektedir. Özellikle TMOK'un yayımları bu açıdan genel okuyucuya faydalı olacaktır. Bu tezde Uluslararası Olimpiyat Komitesi ve Olimpik Hareket ise uluslararası ilişkiler çerçevesinde incelenmiş; gerekli referanslarla bu iki oluşum hakkında ayrıntılı bilgi edinmek isteyen okuyucuya ışık tutulmuştur. Aynı şekilde TMOK'un iç yapısı da değerlendirme dışında bırakılmıştır.⁶

⁵ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 51 (1), 1996, s. 74-75.

⁶ Başlangıcından bugüne Olimpiyat Oyunları'nın tarihi için bkz. Cemal Alpman, **Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972; Louis Callebat, "The Modern Olympic Games and Their Model in Antiquity", **International Journal of Classical Tradition**, 4 (4), 1998, s. 555-566; Dikaia Chatziefstathiou and Ian P. Henry, **Discourses of Olympism: From the Sorbonne 1894 to London 2012**, Palgrave Macmillan, London, 2012; Dikaia Chatziefstathiou and Ian Henry, "Hellenism and Olympism: Pierre de Coubertin and the Greek Challenge to the Early Olympic Movement", **Sport in History**, 27(1), 2007, s. 24-43; Karen Christensen and David Levinson (Eds.), **Encyclopedia of World Sport: From Ancient Times to Present**, Oxford University Press, Oxford, 1999; James Coote et. al., **The ITV Book of the Olympics (776 BC-1980)**, Independent Television Books, London, 1980; Altuğ İstanbulluoğlu (Der.), **Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin 100 Yılı (1908-2008)**, TMOK Yayınları, Ankara, 2008; TMOK, **Olimpik Hareket**, TMOK Yayınları, İstanbul, 1988; Cüneyt E. Koryürek (Der.), **Olimpiyadlar**, TMOK Yayınları, İstanbul, 2003; Sigmund Loland, "Pierre de Coubertin's Ideology of Olympism from the Perspective of the History of Ideas", **Olympika: The International Journal of Olympic Studies**, Vol. IV, 1995, s. 49-78; Wolf Lyberg, **Fabulous 100 Years of the IOC**, International Olympic Committee, Lausanne, 1996; Chris Oxlade and David Ballheimer, **Eyewitness Olympics**, DK Publishing, Inc., London, 2005; Edip Öncü, **Olimpizm ve Milliyetçilik**:

Bu çalışma belge tarihçiliği olarak kurgulanmadığı için, birincil kaynakların anlatıyı boğmasını engellemek amacıyla, birincil kaynaklar sadece “gömülü teoriyi” destekleme yolunda kullanıldı. Yine de çalışmada kullanılan Kanada’dan Ontario eyaletinde bulunan Western Üniversitesi’ndeki Uluslararası Olimpiyat Çalışmaları Merkezi Avery Brundage Koleksiyonu’ndaki Türkiye ile ilgili olan belgeler (mikrofilmler) orijinallikleri açısından ve Türkiye’deki erişimlerinin zorluğu yüzünden bu tezi destekleyen önemli vesikalardır. 1948’den 1988’e kadar bütün Yaz Olimpiyat Oyunları’nın resmi raporları birincil kaynak olarak taranmış; IOC, LA84 Foundation Dijital Kütüphanesi ve TMOK’un konuyla ilgili bütün resmi kaynakları konular kapsamında kullanılmıştır. Sporcu biyografileri için başta Bill Mallon ve Jeroen Heijmans’ın *Historical Dictionary of the Olympic Movement*, Prof.Dr. Özbay Güven’in çeşitli makaleleri, Kemal Ateş’in *Neşter ve Madalya* ve Ergun Hiçyılmaz’ın *Sporda Ünlüler Ansiklopedisi* olmak üzere, ilgili spor federasyonlarının web siteleri ve www.sports-reference.com (www.olympedia.org) gibi birçok internet kaynağı kullanıldı. Gazete taramaları yabancı basından İngiliz *The Times* ve Türkiye’den başta *Milliyet* ve *Cumhuriyet* olmak üzere genellikle her olimpiyat oyunlarının bir ay öncesi ve bir ay sonrasına uzanacak şekilde yapıldı. Gazete taramalarından elde edilen anekdot niteliğindeki haberler bölüm sonlarındaki analizlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için verildi. Çok gerekli görülen yerlerde T.C. Cumhuriyet Arşivi, T.C. Resmi Gazete, TBMM Tutanakları ve TBMM Kütüphanesi açık erişim kaynakları da birincil kaynaklar olarak kullanıldı.

Yaklaşık 40 yıllık bir süre içindeki 11 yaz olimpiyat oyunlarının dünyadaki uluslararası ilişkiler ağında ve Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısının dış politika çerçevesinde değerlendirebilmesi sağlam bir plan ve kurguyu gerektirmekteydi. Hem akademik okuyucuya hem de ortalama okuyucuya hitap etmesi planlanan bu üçayaklı çalışma spor, tarih, politika ve uluslararası ilişkilerin kesiştiği ve birleştiği bir zeminde yapılması gereken bir anlatı oluşturmaya vesile oldu. Hikâyenin, belgeselden daha çok, bir tez ve gömülü teori ortaya atması için çaba gösterildi. Bu amaçla, tez formatı gereği yapılan kısa bir girişten sonra ilk bölümde araştırmanın incelediği temel terimler ve kavramlar birbirleriyle ilintileri çerçevesinde tanımlandı ve açıklandı. Bu bölümde tanımlanan terimler ve kavramlar dış politika, uluslararası ilişkiler, diplomasi, spor, kültür ve propaganda; ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri oldu. Spor tarihinin uluslararası ilişkiler ve dış politika içindeki yeri literatür taramasıyla birlikte verilerek Soğuk Savaş Dönemi’nde kültür ve propagandanın oynadığı büyük rolün altı çizildi.

İkinci bölüm II. Dünya Savaşı’nın hemen ertesinden başlayıp Türkiye’deki 1965 Genel Seçimleri’ne kadar olan süre içinde dönemin uluslararası ilişkilerinin ve Türk dış politikasına yön veren sosyo-ekonomik ve politik eğilimlerin bir panoramasını sunmaktadır. Bu dönemde düzenlenen 5 Yaz Olimpiyat Oyunu (1948-Londra, 1952-Helsinki, 1956-Melbourne, 1960-Roma ve 1964-Tokyo) ve IOC (Uluslararası

İlk Yüzyıl (1896-1996), **Zamanın İzleri: İlkeler, İdeolojiler ve İsyanlar**, Temel Öztürk (Ed.), KTÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, Trabzon, 2017, s. 423-466; David C. Young, **A Brief History of the Olympic Games**, Blackwell Publishing, Oxford, 2004.

Olimpiyat Komitesi)'nin karşılaştığı belli başlı sorunlar ikinci bölümün ikinci kısmında incelenmiştir. Türkiye'nin dış politika anlayışının büyük ölçüde değişmediği bu dönemde, Batı Bloğu'nun tamamen güdümüne girildiği 1950'li yılların başlarından itibaren daha önceki dönemlerin sporcu-vatandaş idealinin terk edilerek -Türkiye'de sporun resmi olarak kontrolü devletin tekelinden çıkmasa da- sporcu eğitimi ve spor yönetimi açılarından plansız bir döneme geçildiği gözlemlenmektedir. Türkiye'de genelde kırsal kesimin beslediği güreşçi kaynağı, özellikle 1950'li yılların ortalarından itibaren kırsal kesimden şehirlere doğru artan plansız göçün de etkisiyle verimsizleşmeye başlamış; spor federasyonlarının ve BTGM (Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü)'nün nepotizm nedeniyle çoğu zaman ehil olmayan ellere geçmesine neden olmuştur. Sporun devlet politikası olduğu 1930'lu yıllarda atılan tohumların meyvesini verdiği 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'nda kazanılan büyük başarıya rağmen 1950'lerden itibaren yöneticiler Doğu Bloğu veya Kuzey Avrupa ülkeleri örneğinde bir spor ve olimpiyat kültürü ve geleneği yaratılması hususunda bir çaba gösteremediler. Bu dönemde şehirlerde artan maddi imkânlar sayesinde popülerleşen futbol profesyonelleşirken Olimpik spor branşlarına gereken maddi imkânlar da sağlanamadı. Üstüne üstlük 1948'in Olimpiyat şampiyonlarının 1952 Londra Oyunları'na katılamaması Türkiye'nin dünya spor camiasında yerini sarsarken 1954'ten itibaren başlayan ekonomik zorluklar ve kötü spor idaresi 1956 Melbourne Oyunları'na Türkiye'nin katılımını olumsuz şekilde etkiledi. Türkiye'nin Olimpiyatlardaki en büyük kozu olan güreş sporu ise gerilemeden önceki son parlayışını altın neslin son temsilcileriyle Roma Olimpiyatları'nda yaşadı. Nitekim, Türkiye'nin 1960'taki Roma Olimpiyat Oyunları'nda kazandığı 7'si altın 9 madalyanın yanına 2004 yılına kadar yaklaşamayacaktı. Dönem sonunda TMOK (Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi)'un resmiyette de olsa özerk bir yapı olarak kurumsallaşması ise ümit verici bir gelişmeydi.

Tezin üçüncü bölümü Soğuk Savaş'ta *detente* (yumuşama) yaşanan bir dönemde Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini sorguladığı dış politika anlayışı çerçevesinde 1980 Darbesi'ne kadar olan çalkantılı 15 yılını mercek altına almaktadır. Bu dönemde Türkiye'nin katıldığı 3 Yaz Olimpiyat Oyunları (1968-Mexico City, 1972 Münih ve 1976 Montreal) konu alınmaktadır. Bu Olimpiyatlar, hem katılımdaki sorumsuzluklar hem de madalya beklentisi ve performansı açısından Türkiye'nin başarısızlıklara alıştığı Oyunlar oldu. Bu başarısızlıkta hiç kuşkusuz dünyada ve Türkiye'de hızlı değişen dengelere sağlıklı bir şekilde ayak uydurulamamasının büyük etkisi vardır. Dönem boyunca Türkiye "kişilikli" ve "nispeten bağımsız" dış politika anlayışı çerçevesinde ABD'ye koşulsuz bağlanma saplantısından vazgeçmiş; çoklukla ekonomik kaygılar sebebiyle Doğu Bloğu ve Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. 1971 Muhtırası'na kadar olan kesintisiz AP iktidarından sonra döneme karakterini vuran "yap-boz" misali AP-CHP çekişmesi hem iç politikada hem de dış politikada etkisini göstermiş; Türkiye'nin önceki dönemlere göre daha hızlı değişen sosyo-politik yapısı ve ekonomik krizler sarmalı hem sosyal kompozisyonda hem de devlet katında istikrarlı kültür ve spor politikaları oluşturma çabalarını olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda ABD'nin özellikle 1960'ların başından itibaren Türkiye gibi ülkeler için tasarlamış olduğu

“kültür emperyalizmi” ve “komünizme karşı din kalkanı” projeleri devlet eliyle uzun vadeli, kapsamlı ve tabana yayılmış planlı kültür, eğitim ve spor politikalarının oluşturulması ve yaşatılmasına zımnen de olsa pek olanak tanımadığından -Türkiye bu dönemde sosyo-ekonomik yapısının bir yansıması olarak-sürekliliği sağlayacak bir olimpik kültür altyapısı hazırlayamadı. 1976’da Montreal’de Türkiye bir madalya dahi kazanamadı. 1970’lere damgasını vuran gecekondulaşma ve dönem sonunda ülkenin ekonomik olarak iflas bayrağını çekmeye başlamasıyla koşut olarak dış politikada petrol krizi, Kıbrıs sorunu ve Amerikan ambargosu gibi darboğazlardan geçen Türkiye’nin uluslararası spor arenasındaki tek kayda değer başarısı TMOK’un prestijini koruması ve 1971 İzmir Akdeniz Oyunları gibi bir organizasyonun üstesinden gelebilmesi oldu.

Dördüncü bölüm 24 Ocak 1980 Kararları ve 12 Eylül 1980 Darbesi’ni takip eden dönemde Türkiye’nin tekrardan ABD’nin güdümünde Batı Bloğunun en önemli yapı taşlarından biri olduğu 1980’lerdeki dış politikasını ve içeride geçirdiği radikal değişimi incelemektedir. Bu dönemde Türkiye “neo-liberal” ekonomik anlayış çerçevesinde kurguladığı “neo-konservatif” sosyo-politik anlayışı yeni Anayasası’nın da büyük yardımıyla önemli bir muhalefet görmeden uygulamaya koymuştur. ABD’nin başlattığı Olimpik boykota destek veren ender Avrupa ülkelerinden biri olarak 1980 Moskova Olimpiyatları’na katılmayan Türkiye, 1984 Los Angeles ve 1988 Seoul Yaz Olimpiyatları’nda dışarıdan gelen “Türk asıllı” sporcularıyla başarı kazanmış; üretmeden tüketmenin sembolik bir görüntüsünü vermiştir. Demir Perde’nin aralandığı 1980’li yılların sonunda Bulgaristan’dan iltica eden halterci Naim Süleymanoğlu için Bulgaristan’a verilen 1 milyon doları aşkın para Türkiye’nin “örtülü ihracat” ve “medya destekli” çağ atlama mitomanisinin Olimpiyat dünyasındaki yansıması olarak “popülist milliyetçiliğin” kabartılmasına örnek olmuştur. ABD güdümündeki dış politika, devrim sonucu (sebebi) ABD’ye cephe alan İran’ın yokluğunda, Amerikan sosyo-ekonomik modelinin takipçisi olarak I. Körfez Savaşı’nda verdiği destekle misyonunu yerine getirmiştir. Amerikan destekli askeri rejim ve ANAP hükümetleri Olimpik kültür ve sportif altyapı oluşturma çabalarını göz ardı etmiş; “Yeşil Kuşak” hedefleri bu yönetimlerin önceliği olmuştur. Dönem sonunda Türkiye’nin Olimpiyatlar hususundaki artıları Doğu Bloğu’ndan açılan kapıyla beraber halter ve güreş gibi Olimpik sporlarda ithal sporcu ve antrenörler sayesinde kısa vadede de olsa bir canlanma yaşaması ve İstanbul’un 2000 Olimpiyatları için ev sahipliğine soyunması olmuştur. Sonuç bölümünde ise elde edilen bütün veriler ve bulgular harmanlanarak Türkiye’nin Soğuk Savaş Dönemi’ndeki dış politika anlayışının, dış politikadaki süreklilik ve değişimin ülke içindeki sosyo-ekonomik değişimle birleştirildiğinde Olimpik spor kültürüne ve dolayısıyla ülkenin Olimpiyatlar’daki temsiline nasıl yansıdığı analiz edilmiştir. Bu analizde araştırma soruları tek tek cevaplanarak okuyucuya Soğuk Savaş atmosferindeki 40 yıl boyunca Türkiye’nin Olimpiyat meselesi ve hikayesinin özeti verilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Türk Dış Politikasının Çerçevesi İçinde Dış Politika, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Kavramları

Çoklukla birbirinin yerine kullanılan dış politika, uluslararası ilişkiler ve diplomasi kavramları bu çalışmada sıklıkla zikredilecek olan kavramlardır. Dış politika için “bir devletin karar verici mekanizmasındakilerin diğer devletler veya uluslararası kurum ve kuruluşlar karşısında ulusal çıkarlar olarak tanımlanmış olduğu spesifik amaçlara ulaşmak veya bu amaçları korumak hedefiyle geliştirdiği strateji veya planlanmış hareket tarzı” tanımı yapılabilir. Genellikle uluslararası politika ile anlamdaş görülen uluslararası ilişkiler ise uluslararası hukuk ve uluslararası ekonomi gibi alanları da kapsayan geniş bir disiplindir. Uluslararası ilişkiler “devletlerin veya uluslararası kuruluşların birbirleriyle temasları, karşılıklı etkilenmeleri” olarak basitleştirilebilir. Alternatif olarak da “uluslararası ilişkiler, tek tek devletlerin etki alanlarının ötesindeki bütün insani ilişkiler ve etkileşimler ile bunları belirleyen faktörleri anlama çabasıdır” denilebilir. Uluslararası ilişkileri belirleyen temel faktör devletlerin dış politika anlayışlarıdır.⁷ Dış politika sürecinde birkaç temel basamak vardır. Mütercimler ve Öke’nin de işaret ettiği gibi “dış politika karar verme mekanizması, birbirine etki eden pek çok katmanın oluşturduğu bir etkileşim sistemidir.” Öncelikle dış politika süreci içinde ulusal çıkarlarla ilgili fikirler spesifik hedef ve amaçlar şeklinde formüle edilir. Dış politikada amaç ulusal çıkarları dışarıya karşı veya dışarıya rağmen gerçekleştirmektir. Temel amaç ise ülkenin bekasını sağlayacak ulusal güvenliği en yüksek düzeyde sağlamaktır. Bu amaçlarla ilgili olan ulusal ve uluslararası durum ve şartların ortaya çıkarmış olduğu etkenler belirlenir. Bu etkenleri belirleyen halkalar askeri, ekonomik ve siyasi-toplumsal halkalardır ve birinin aksaması veya kopması halinde ulusal güvenlik sistemi sakatlanır. Bu yüzden, beklenen ve beklenmeyen sonuçların elde edilmesi için devletin kapasitesi ve yapabilecekleri analiz edilir. Amaçların takibinde değişken koşullarla başa çıkabilmede devletin kapasitesinin kullanılabilmesi için bir plan veya strateji geliştirilir. Bu stratejinin gerektirdiği eylemler yapılır. Beklenen sonuçlara ulaşmada katedilen ilerleme periyodik olarak gözden geçirilir ve değerlendirilir. Ulusal güvenliği sağlamada diğer üç halka kadar önemli olan uluslararası sisteme uygun bir şekilde diğer üç halkanın sağlamlığı sağlanmalıdır. Uluslararası ortamda durumsal faktörler yüksek derecede değişken olduğundan göreceli olarak sabit olan

⁷ Jack C. Plano and Roy Olton, *The International Relations Dictionary*, Clio Press, Oxford, 1988, s. 6-7.

ulusal çıkarlarla uyumlu dış politika esaslarının diplomatik pratiğe geçirilmesi çabalarında dinamik sürece uygun bir hareket tarzı geliştirmek gerekir. Diplomatik pratikte bu basamaklar nadiren mantıki ve sıralı olarak kullanılır; durumun değişmesiyle temel meseleler tekrardan tartışmaya açılabilir. Diplomasi bu değişken ortamda ilişkileri yürütme tekniği ve sanatıdır. Diplomasi “dış ilişkilerin, dış politikanın yürütülme biçimine ilişkin kuralların tümüne” verilen addır. Bu çalışmada uluslararası ilişkilerin siyasi, ekonomik ve kültürel alanları spor dünyasına ve yaz olimpiyat oyunları tarihine olan etkileri açısından incelenmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş dönemi *spor diplomasisi* mercek altına alınmıştır.⁸

Dış politika kavramının kuramsal ve tatbiki olarak devlet yönetiminde hak ettiği ciddiyeti kazanması süreci Büyük Savaş’tan sonra olmuştur denilebilir. Daha önceleri devletin üst düzey birkaç yöneticisinin tekelinde olan dış politika konusu iki savaş arası dönemde tabu olmaktan çıkmaya başladı ve siyaset bilimciler tarafından daha derinden incelenmeye başlandı. Her ne kadar iç politikadan tamamen farklı düşünülmesi de dış politika çoğu devlet tarafından karar verme süreçlerinde çok büyük rol edindi. Devletlerin büyüklüğüne göre dış politikanın uygulanması çeşitlendi. Genelde büyük ve daha güçlü devletler orta ve küçük çaptaki devletlere nazaran dış politikanın geliştirilmesi ve uygulanması yolunda daha fazla mesai ve kaynaklar ortaya koymaya başladı. Bu gelişmeye paralel olarak II. Dünya Savaşı sonrasında dış politika konusundaki akademik çalışmalar hızlandı ve “uluslararası ilişkiler” disiplini hızlı bir gelişim gösterdi.⁹ Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler disiplininin ön plana geçmesi Soğuk Savaş’ın hakim duruma gelmesiyle olmuştur denilebilir. Türkiye’nin Soğuk Savaş tarihi de büyük ölçüde uluslararası ilişkiler tarihidir. “Soğuk Savaş’ın algılanması, o ortam içinde filizlenen Türk diplomasisinin analizinde saklıdır... Tarihi perspektif ışığında Türk dış siyasetini belirleyen moral iklim de eğilip, bu arka plan üzerine dönemin ruhunu inşa etmenin...” Soğuk Savaş Dönemi’nde Türkiye’nin dış politikasının idaresinde karar vericiler nezdinde büyük etkisi olduğu aşıkardır. Bu moral iklimin meydana gelmesinde ise bazı temel faktörler diğerlerinden daha ön planda olmuştur.¹⁰ Öncelikle, Türk dış politikasının belirlenmesinde geç Osmanlı Dönemi’nin acı tecrübeleri dolayısıyla Türk hükümetlerinin esas önceliği ülkenin milli bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü-belki de diğer pek çok devletten çok daha hassas olarak- korumak olmuştur. Türk diplomasisi Osmanlı diplomasisinin doğal uzantısıdır. Osmanlı Devleti gibi Türkiye de uluslararası ilişkilerde “güç dengesini büyük dikkatle izleyip ondan yararlanarak yaşamak ve işgal edilme tehdidi yoksa başka devletler arasındaki savaşlara girmemek” ilkeleriyle hareket

⁸ Plano and Olton, a.g.e., s. 6-7; Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 2009, s. 3; Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, s. 73; Ömer Kürkçüoğlu, “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 35 (1), 1980, s. 311-312; Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 3; Ergun Sav, **Diplomatürka : Bir Diplomat-Yazarın Anıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 11. Sav’a göre diplomasi “bağımsız devletlerin hükümetleri arasındaki resmi ilişkileri, barışçı amaçlarla yürütmek ve uyuşmazlıkları çözüme vardırarak için uygulanan yöntemlerdir.” Diğer bir deyişle, “sorunları çatışma çıkarmaksızın çözüme hüneri” veya “uluslararası müzakereleri yürütme sanatıdır.”

⁹ Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 309-310.

¹⁰ Mütercimler-Öke, a.g.e., s. 3.

etmiştir. Ancak, “değişmemek” ilkesi üzerine kurulmuş olan bir modern öncesi çağ imparatorluğu olan Osmanlı Devleti’nin aksine Türkiye Cumhuriyeti “değiştirmek” ilkesi üzerine kurulmuştur. Yeni rejim devraldığı devlet yapısını çağdaş Batı medeniyeti seviyesine çıkaracak şekilde kökten değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu değişme sürecinin dış politikaya yansımaları diğer faktörleri de etkilemiştir.¹¹

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yapılan 1924 Anayasası’yla dış politika konularında Meclis yetkili kılınmış ve bunun yanı sıra yürütmeye de büyük inisiyatif verilmiştir. İki savaş arası dönemdeki uluslararası ortam orta büyüklükteki devletlere manevra alanı bıraktığı için Atatürk’ün belirlediği Türk dış politikası Türkiye’ye uluslararası ilişkilerde büyük saygınlık kazandırmıştır. Yeni rejimin meşrulaştırılması yolunda dönemin basınında büyük yer kaplayan dış politika konularında devletin izlediği dış politikaya karşı bir eleştiri ise yok denecek kadar azdı. Aynı tutum II. Dünya Savaşı yıllarında da değişmedi ve kritik uluslararası ortam ve savaşa girmeme yolunda gösterilen çabalar ister istemez dış politika konularında kamuoyunun serbestçe fikir ortaya koymasına yasaklar getirildi.¹² II. Dünya Savaşı sonlarına kadar Türk yöneticiler tam anlamıyla bağımsızlık ve egemenliği sağlama hususunda daimi ittifaklara dâhil olmakta ve yabancı devletlere ekonomik imtiyazlar tanımakta isteksiz olmuşlardır. Ancak, orta büyüklükte devlet olmayı belirleyen ekonomik ve askeri-stratejik durum bu tutumu değiştirecektir. SSCB gibi bir hegemon güç dışarıda bırakılacak olursa İran hariç nüfusu ve toprakları bütün komşularından büyük olan Türkiye, tarımsal üretimiyle kendini besleyebilecek ve petrol hariç doğal kaynakları kendine yeten bir ülkeydi. Savaş sonrasında Türkiye’nin bulunduğu bölgede SSCB’nin karşısına hegemon bir güç olarak çıkan ABD için Türkiye eksen ülke durumuna geldi. Orta güçte bir devlet olmasına rağmen Türkiye’nin SSCB karşısındaki güçsüzlüğü ABD tarafından belirlenecek olan yeni uluslararası sistem için tehdit teşkil eder konuma geldi. Ulusal çıkarları tehdit altına giren Türkiye de Batı sistemine yanaşmayı uygun gördü. Ama bu yaklaşım zamanla Batı dışındaki dış politika alternatiflerini çeşitlendiremeyecek olan Türkiye’yi askeri ve ekonomik açıdan hegemon güç olan ABD’ye bağımlı hale getirecekti. Ve orta büyüklükte bir devlet olarak kalabilmek için Türkiye iki hegemon güç veya kutup arasında çıkması muhtemel gerilimler ve bunalımlara bel bağlayacaktı.¹³

Türk dış politikasını belirleyen diğer bir etmen, Türk milletinin ve devletinin Batı uygarlığının eşit ve saygıdeğer bir üyesi olma hedefiydi. Tarihinden dolayı Anadolu’nun etnik ve dini yapısı Osmanlı Devleti’ni jeostratejik olarak Batı’ya yönelmeye mecbur etmişti. Etnik ve dini açıdan heterojen olan imparatorluğun varisi Türkiye Ortadoğu’nun en Batılı ülkesiydi. Fiiliyatta katı bir İslam devleti anlayışı gütmeyen Osmanlı

¹¹ Baskın Oran, “Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 19-21.

¹² Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 321-322; Nasuh Uslu, **The Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance**, Nova Science Publishers, New York, 2003, s. 35-36.

¹³ Oran, “Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, s. 30-37.

Devleti'nin -özellikle Tanzimat'tan itibaren- yönetici seçkinleri Batılılaşmıştır. Dış politikayı saptayan seçkin tabakanın "Batılılaşmış" olması devlet yapısındaki Batıcılığı da beraberinde getirmişti. Altyapı açısından kapitalizme, üstyapı açısından da akılcılığa dayanan Batı dünyasında hangi kavramlar hakimse Türk seçkinler o anlayıştan etkilenmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecindeki hakim yönetici kadrosunu oluşturan İttihat ve Terakki kadroları milliyetçi ve Batıcıydı. Sınıfsal yapısı ve seçtiği milliyetçi-himayeci ekonomik kalkınma modeliyle bu kadroların açtığı yol, siyasi olarak kendileri tasfiye edildikten sonra bile yeni Cumhuriyet'in yönetici seçkinlerinin gittiği yol oldu. Batı'nın entelektüel ve kültürel etkisi Türkiye'de büyüktü. Batıcılığın bu hakim konumu statükoculuğa da yansımıştır. Hatta statükoculuk Türkiye için Batıcılıkla özdeşdir. Bu uğurda uluslararası camiada Batılı ülkelerle yakın ilişkiye girerek ileri Batı medeniyetinin bütün siyasi, iktisadi ve kültür kuruluşlarına dâhil olmakla Batılı ülkelerle doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçınılmıştır.¹⁴ Batı'yla çatışmama ilkesi bir genel dış politika çizgisi olarak Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" düsturuyla uluslararası ilişkilerde barışın tesis edilmesi ve sürdürülmesi hususunda Türkiye'ye aynı zamanda ahlaki bir ödev de yükliyordu. Pasifist bir yaklaşım olmayan bu düstur dünya ve bölge barışını tehdit eden durumlarda da yeni Cumhuriyet'in barışın sürdürülmesinde ve milli çıkarların korunmasında silahlı kuvvetlerin güvencesine başvurulacağı temasını da içinde barındırarak diğer faktörlerle bütünleşiyordu. Mevcut durumu değiştirmeme ve irredantizm (yayılmacılık) politikası gütmeme anlayışı olan statükoculuğun Türk dış politikasının ana ilkelerinden biri olmasının birçok nedeni vardı. Yeni Cumhuriyet içte rejimi ve devleti sağlamlaştırmak ve Batıcı reformları yapmak için dışarıda istikrarlı ve tehlikesiz bir politika izlemek zorundaydı. Ayrıca SSCB'nin Kurtuluş Savaşı sırasında gösterdiği yardım ve iyi niyet yüzünden Türkiye PanTürkizmden ve Turancılık politikalarından kaçınmayı ve Ortadoğu bataklığına girmekten uzak durmayı seçmeliydi.¹⁵

Çağdaşlaşmanın en büyük göstergesi olarak ekonomik kalkınma ve gelişme hedefi Türk yöneticilerin dış politikada öncelikli motivasyonlarından biri olmuştur. Az gelişmiş ülkelerde çoklukla görüldüğü üzere milliyetçilikle Batıcılık özdeşdir. Ekonomik kalkınma hedefinin lokomotifi olan aydınlar modernleşme kendi ülkesine gelmeden modernleşmenin ürünü olan toplumsal öğedir. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu olan milliyetçi aydınlar Batı modeline uygun bir ekonomik kalkınma ve gelişme politikası formüle etmişlerdi. Bu ekonomik model 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile beraber devletçiliğe ve ithal ikameci sanayileşme modeline dönüştürüldü. II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem bu açıdan Türk dış politikasının görece özerklik dönemidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili siyasi sisteme geçilmesiyle beraber devletçilik anlayışından tavizler verilmeye ve büyük ölçüde ithalata dayanan ekonomik sistem hakim olmaya başlayacaktı. Dış politika stratejilerini geliştirirken Batılı ülkelerin teknolojik ve ekonomik üstünlüklerini

¹⁴ Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki modernleşme çabaları ve Avrupa tarzı reformları güç dengelerinden yararlanarak Avrupa devletler sisteminin bir parçası olma hedefinde somutlaşıyordu. ABD de Türk yöneticiler için Atlantik gücü olarak değil Batı gücü olarak algılanıyordu. M. Seyfettin Erol ve Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", **Gazi Akademik Bakış**, 4 (8), 2011, s. 24-25.

¹⁵ Oran, "Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", s. 21, 46-50; Uslu, a.g.e., s. 36-37

göz önünde bulunduran Türk hükümetleri, Batı İttifakı'na veya NATO gibi kuruluşlara dâhil olurken askeri ve siyasi güvencenin yanı sıra ittifaklarla beraber geleceğini düşündükleri ekonomik yardımlar konusuna azami önem vermişlerdir.¹⁶ Ekonomik kaygılar çoğu zaman Türk hükümetlerinin manevra alanını daraltmış; Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasında Türkiye ekonomik olarak çok sıkıştığı dönemlerde bile ABD'nin izin verdiğinin ötesinde ekonomik ve ticari ilişkilerini çeşitlendirememiştir. Bunun sonucu olarak Türk hükümetlerinin sürekli kalkınma ve gelişme hedefi çoğu zaman Batı İttifakı'ndan gelecek ekonomik ve finansal yardıma bağımlı kalmıştır. 1960'lardan 1980'lere kadar ithal ikameci sistemi hakim kılan karma ekonomik anlayışı benimseyen hükümetlerin ekonomiyi düzeltme çabaları başarısız olacak, daha önceki döneme nazaran görece özerk bir dış politika izleyen Türkiye'nin özerkliğine dış kaynaklara bağımlılığı darbe vuracaktır. Dış yardımlar olmadan sürekli olarak döviz kıtlığı, enflasyon, devalüasyon sarmalında yaşayacak olan Türkiye, 1980'den sonra ithal ikameci sanayileşmeye dayanan ekonomik modeli terk ederek ihracatı ön plana geçiren entegrasyon modeline geçmeyi deneyecektir.¹⁷

Ekonomide en belirleyici faktörün bir yerin konumu olması gibi Türk yönetici elitleri için ülkenin coğrafi konumu, komşularının niteliği ve jeostratejik önemi dış politika oluşturma ve sürdürmede temel belirleyici faktörlerden biri olmuştur. Çok stratejik bir noktada yer alan ülke toprakları sanayileşmiş Batı ülkeleri ile stratejik doğal enerji kaynaklarının bulunduğu Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve Hazar bölgeleri arasında kilit bir noktadadır. Ayrıca tarihsel olarak ve halen göç yolları üzerinde bulunan Türkiye başta SSCB olmak üzere Soğuk Savaş döneminde birçok sınır komşusuna (Batıda Yunanistan ve Bulgaristan, Doğuda İran ve SSCB, Güneyde Irak ve Suriye) sahipti. Bu iki konumsal özellik stratejik önemi çok büyük olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın varlığıyla birleştiğinde Türkiye için büyük bir güvensizlik kaynağı oluşturmaktaydı.¹⁸ Türkiye'nin iki kıtada, iki kültür dairesinde ve konu alınan Soğuk Savaş Dönemi'nde iki ideoloji veya sosyo-politik yapı arasında bulunması denge veya ittifak seçimlerinde azami derecede etkili olmuştur. Bilhassa Ortadoğu bölgesinin öneminin arttığı II. Dünya Savaşı'nın sonrasında Türk yöneticiler dış politika anlayışında ülkenin bu stratejik önemini fazlasıyla özümsemişlerdir. Türkiye'nin üzerinden geçen birbirinden önemli beş güvenlik çemberi (Avrupa, Ortadoğu, Balkanlar, Akdeniz ve Kafkaslar) arasında dış politikayı yürütenler bu güç dengesinde azami uyumu sağlamak

¹⁶ Türk aydınlarının Batı karşısındaki tutumunun diğer az gelişmiş ülke aydınları kadar reaksiyoner olmamasının sebeplerinden biri Osmanlı topraklarının tamamında uzun süreli emperyal işgal yaşamaması hasebiyle aydınların yükseliş kanallarının sömürgeciler tarafından tıkanmaması ve dolayısıyla Türk aydınının Batı'ya yabancılaşmaması veya Batı'ya karşı nefretle bellenmemesidir. Diğer yandan 1920'ler Türkiye'si üretim biçimi ve sınıf yapısı olarak diğerlerine oranla daha gelişkin ve Batı'ya yakındı. Avrupa'da toprağı olması ve beyaz ırktan oluşan bir ülke olması da Batı düşmanlığını azaltan bir etmendi. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında henüz Sovyet devriminin meyveleri görülmeye başlanmadığından Türk aydınları başarılı tek kalkınma modeli olarak Batı modelini benimsemişlerdi. Batı'da eğitim almış Türk aydınları Batı'ya hayran bir şekilde hem altyapı hem de üstyapı olarak Batı ekonomik sistemini aynen ve sistematik olarak uygulamaya çalışmışlardır. Atatürk de Batı'ya en açık kurum olan Harbiye'de eğitim görmüş gerçekçi bir asker ve devlet adamı olarak Batı'yı altyapısı ve üstyapısıyla kalkınma modelinde uygulamaya çalışmıştır. Erol ve Ozan, a.g.m., s. 26; Oran, "Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiğı", 29-41, 51-53; Uslu, a.g.e., s. 37

¹⁷ Oran, "Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiğı", 38-45. Ayrıca bkz. Haluk Gerger, **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: "Soğuk Savaş"tan "Yeni Dünya Düzenine"**, Belge Yayınları, İstanbul, 1999.

¹⁸ Erol ve Ozan, a.g.m., s. 22-23; Oran, "Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiğı", s. 24-25.

zorundaydılar. Beş bölgesel güvenlik çemberinin her biri için bir perspektif oluşturulması gereken Türk dış politikasında Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik farklılıklara dayanan Doğu-Batı ve ekonomik eşitsizlikten kaynaklanan Kuzey-Güney gibi dünya güç eksenlerinin ortasında yer alması yöneticilerin dengelerin bozulduğu dönemde epey zorlanmasına neden olmuştur.¹⁹ Özellikle NATO, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler’de bu dengeleri koruyamadığı durumlarda Türkiye bir anda blokları karşısında bulmuştur. Bunun en bariz ve kritik örneği Kıbrıs meselesi olmuştur. Coğrafi konuma bağlı olarak Soğuk Savaş Dönemi’nde Türkiye’nin hemen güneyinde yer alan Kıbrıs ve Kıbrıs sorununun alevlendirdiği milli gurur ve prestij meselesi bilhassa dış politika konusunda kamuoyunun etkili olmaya başladığı 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’nin dış politika tasarruflarını etkileyen en önemli etmenlerden biri haline gelmiştir.²⁰

Türkiye’de dış politika Dışişleri Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Dış politika kararlarının oluşumu sürecinde ise dönem ve koşullara göre birçok farklı kişi ve kurumlar rol oynamaktadır. Dış politika kararlarının oluşum süreci hem Türkiye’nin iç yapısında meydana gelen değişiklikler hem de uluslararası sistemdeki değişikliklere göre biçimlenmektedir.²¹ Teoride dış politika stratejisi iç politika stratejisinden farklıdır. Dış politikanın bir temel çizgisi vardır, bir de bu çizgiyi etkileyen konjonktür. Temel çizgi değişmemek üzere konjonktüre göre dış politikada rötuşlara gidilir. Dış politika, iç politika veya kişisel ikbal için kullanıldığında yozlaşmaya başlar ve işlevsizleşir. Türk dış politikasının temel çizgisinin belirlenmesi ve korunmasında Kurtuluş Savaşı’nın ve Lozan Barış Antlaşması’nın iki büyük kahramanı çok titiz davranmışlardır. Türk dış politikasının temel çizgisi ülke bütünlüğünün korunmasını en iyi sağlayacak tutumu almak ve bu tutuma uygun uluslararası ilişkiler kurmak ve yürütmektir. Nitekim Türk Kurtuluş Savaşı Misak-ı Milli sınırları içindeki ülkenin bütünlüğü için yapılmıştır. II. Dünya Savaşı’na kadar temel çizgi bu doğrultuda belirlenmiş; konjonktürün değişmesine bağlı olarak tutum ve ilişkiler bu doğrultuda düzenlenmiştir. Savaşta da Türkiye akılcı bir dış politika yönetimi ile ülke bütünlüğünü silahlı tarafsızlıkla korumayı bilmiştir. Savaş sonrası Türkiye’nin Batı ittifakına yönelmesinin sebebi de yöneticiler, karar vericiler ve kanaat belirleyiciler katmanındaki Sovyet emperyalizminin ülke bütünlüğüne vereceği hasar yönündeki endişeler olmuştur. Bu bağlamda diğer bir büyük konjonktür değişikliği 1960’lı yılların ortalarına doğru oluşmaya başlamış; Sovyet tehdidinin azalmaya başladığı bu dönemde Küba Krizi ve özellikle Kıbrıs Sorunu Türk dış politikasının temel çizgisinde oynamalar yapılmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde genelde süreklilik unsuruna ve temel çizgiye riayet edilmesine rağmen Türk dış

¹⁹ Ortadoğu ve Balkan milletlerinin uzun yıllar Türk egemenliğinde yaşamış olmaları Türkiye için avantajdan ziyade dezavantaj sayılmalıdır. Erol ve Ozan, a.g.m., s. 23-24; Oran, “Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, s. 25-27.

²⁰ Oran, “Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, s. 27; Uslu, a.g.e., s. 37-38.

²¹ Dış politikada karar alma sürecinin değişmesine en önemli etkide bulunan faktörler arasında siyasi liderlik, bürokratik kurumların dönem dönem ağırlıklarının artması, basın ve kamuoyunun etkisi, baskı ve çıkar grupları ve ordunun rolü sayılabilir. İlhan Uzgel, “Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği, TDP’nin Oluşumu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 73. Ayrıca TDP’nin uygulanmasında TC Dışişleri Bakanlığı’nın rolü için bkz. Oran, “Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, s. 54-73.

politikasının temel çizgisinden sapılan dönemler olmuş; Türkiye'nin ülke bütünlüğüne dair endişeler söz konusu olmuştur.²²

Son olarak, Türk dış politikasının belirlenmesi ve sürdürülmesinde süreklilik unsurunun Soğuk Savaş Dönemi'nde karakteristik bir unsur olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Dış politikayı oluşturan ve yöneten kadrolar, aktörler ve çıkar grupları ve kullanılan yöntemler ve araçlar değişse de Türk dış politikasının temel çizgisi değişmemiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Soğuk Savaş'ın sonuna kadar farklı öncelikleri ve ideolojileri olan hükümetler Türkiye'yi yönetmiş ve Türk dış politikasında eksen kaymaları ve uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin periyodik olarak farklı konumlanma ve tasarrufları olmuştur; ancak ülkenin dış politikasında Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının belirlediği ana yol değişmemiştir.²³ Bu çalışmanın konu aldığı Soğuk Savaş Dönemi'nde, 1960'lı yılların ortasına kadar Türk dış politikasında temel değişiklikler görülmedi; dış politika anlayışı iktidar ve muhalefet tarafında diplomasi yaklaşımı dışında, çok farklı değildi. Ancak bürokrasi ve iktidarın tekelinde olan dış politika konularının Türk kamuoyu tarafından yakından ve derinlemesine takip edilmeye başlanması 1960'ları bulacaktı. 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonraki dönemde tekrar devlet tekeline ve kontrolüne alınan dış politika konularının tartışılması ve belirlenmesi meselesi, Soğuk Savaş'ın sonuna dek yine devletin üst katmanlarındaki sınırlı bir zümrenin tabu alanı olarak kalmıştır denilebilir.²⁴

1.2. Soğuk Savaş, Kültürel Soğuk Savaş ve Propaganda

1.2.1. Soğuk Savaş

“Soğuk Savaş” terimi ilk kez ünlü İngiliz yazar George Orwell (asıl adı Eric Arthur Blair, 1903-1950)'ın Ekim 1945'te İngiliz *Tribune* gazetesine yazdığı *You and the Atom Bomb (Siz ve Atom Bombası)* adlı makalede kullanılmıştır. Burada Orwell, James Burnham'ın *The Managerial Revolution (Yönetici Devrimi)* adlı kitabındaki teorisine atfen sosyalizmin kapitalizmin yerini almayacağından ancak yeni “yönetici toplumların” sanayi şehirleri etrafında yer alan süper devletler olacağından bahsediyordu. Atom bombasının icadının genel bir yıkıma değil, Antik Çağlar'ın köle imparatorlukları gibi korkunç bir döneme girişe yol açacağına işaret eden Orwell, Burnham'ın teorisinin ideolojik implikasyonlarının hâkim olduğu

²² Metin Toker, **Not Defterinden (1973 Seçimleri'nden 12 Eylül'e)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1981, s. 400-401.

²³ Ergun Sav'a göre ideal Türk diplomatı Atatürkçü, milliyetçi, laikliği benimsemiş, Türk kültürünü iyi bilen, bağımsızlığı karakteri haline getirmiş iyi bir müzakerecidir. Diğer taraftan, İlhan Uzgel Türk dış politikasında karar alma sürecinin dönemlendirmesinde Soğuk Savaş Dönemi'ne rastgelen şu sınıflamayı yapmıştır: 1) Siyasi liderin belirleyici olduğu dönem (1919-1950) 2) Dışişleri Bakanlığı'nın etkisinin arttığı dönem (1950-1960) 3) Kamuoyunun, muhalefet partilerinin ve aydınların etkili olabildiği dönem (1960-1980) 4) 12 Eylül dönemi (1980-1983) 5) İş dünyasının ön plana çıktığı dönem (1983-1991). Sav, a.g.e., s. 12-13; Uslu, a.g.e., s. 38-39; Uzgel, “Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği, TDP'nin Oluşumu”, s. 74.

²⁴ Uzgel'in yukarıda yaptığı dönemlendirmeye paralel olarak bu tezde Soğuk Savaş dönemi Türk dış politikası 1946-1964, 1965-1980 ve 1980-1991 olmak üzere üç bölümde ele alınmıştır. Uzgel'in dönemlendirme için yaptığı kısa özet için bkz. Uzgel, “Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği, TDP'nin Oluşumu”, s. 74-84.

dünya görüşü ve inanlara sahip sosyal yapının komşularıyla sürekli bir “soğuk savaş” durumunda olan bu süper devletlerde vücut bulacağını belirtmişti. Aynı makalede Orwell, “önümüzde milyonları saniyeler içinde yeryüzünden silebilecek silaha sahip iki veya üç süper devletin dünyayı kendi aralarında bölüşme ihtimali var” demişti. Mart 1946’da İngiliz *Observer* gazetesinde yayınlanan başka bir makalesinde ise Orwell, Aralık ayındaki Moskova görüşmelerinden sonra SSCB’nin Büyük Britanya ve ABD’ye karşı “soğuk savaşa” girişmiş olduğunu ifade etmişti. 1984’ün yazarına göre birbirlerinin ülkelerini işgal edemeyecek olan bu güçler yarattıkları düalist (ikicil) ve teknolojiye dayalı dünyada kendilerine karşı isyanda bulunabileceklere karşı nükleer terörü kullanabilirlerdi.²⁵ Terim II. Dünya Savaşı sonrasındaki spesifik jeopolitik güç çekişmesi bağlamında politik amaçlı olarak ilk kez ABD’de kullanıldı. 1947 yılında ABD Başkanı Truman’ın danışmanlarından işadamı Bernard Baruch (1870-1965), Columbia’daki South Carolina Eyalet Meclisi’nde yaptığı, H. B. Swope tarafından hazırlanan konuşmada “günümüzde soğuk bir savaşın tam göbeğindeyiz” demişti. Terimin Amerikan kamuoyunda yaygınlaşması ise etkili gazete yazarı Walter Lippmann (1889-1974)’ın 1947’de yazdığı *Cold War (Soğuk Savaş)* adlı kitaptan sonra oldu.²⁶

Soğuk Savaş’ın tanımı ve dönemlendirilmesi üzerine tarih disiplini açısından birçok farklı görüş ve kurgu vardır. Bu görüş, kurgu ve anlatılar sathi olarak dönemlendirme üzerinde uzlaşmış görünmektedir. Encyclopedia Britannica’ya göre Soğuk Savaş II. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD ile SSCB ve her ikisinin müttefikleri arasında gelişmeye başlayan açık fakat sınırlanmış rekabete verilen addır. Plano ve Olton’ın *The International Relations Dictionary*’sine göre II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa’daki Komünist Blok ve Batılı Güçler arasında gelişen aşırı durumdaki gerilim ve düşmanlık Soğuk Savaş olarak tanımlanmaktadır. Hemen hemen bütün kaynaklar Soğuk Savaş’ın başlangıcını II. Dünya Savaşı’nın sonrasına dayandırsa da bu çekişmenin temelleri iki dünya savaşı arası dönemde gelişen ideolojik ve sosyo-ekonomik farklılıklara dayanmaktadır. Faruk Sönmezoğlu’na göre “1946-1991 yılları Soğuk Savaş dönemi olarak bilinmektedir.” Dönemin özelliği yeni bir uluslararası sistem olarak dünya sahnesine “iki kutuplu uluslararası sistemin” çıkmış olmasıdır. Bu sistemde güç dengesi, “iki blokun, özellikle de bunların liderleri olan ülkelerin (ABD ve SSCB), ulusal etki kapasitelerini arttırmaları yolu ile gerçekleşmektedir. Güç dengesi mekanizması... düzenleyici fonksiyona sahip olup, devletlerin dış politikası üzerinde etkili olabilmektedir.”²⁷ Savaşın sonunda yeni bir güç dengesi mekanizmasının oluşturulması, Almanya’nın paylaşılmasında yaşanan anlaşmazlıklar, Doğu Avrupa devletlerinin komünistleştirilmesi ve Sovyet nüfuzu altına alınması, ABD’de aktif bir anti-komünist felsefe ve politika oluşturulması gibi etkenler savaş

²⁵ George Orwell, “You and the Atom Bomb”, **Orwell Foundation**, 2016; George Orwell, “Second Thoughts on James Burnham”, **Orwell Foundation**, 2016; Odd Arne Westad, “The Cold War and the International History of the 20th Century”, **The Cambridge History of the Cold War (Volume I: Origins)**, Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 3.

²⁶ “Cold War”, International Politics, **Encyclopaedia Britannica**, 2020.

²⁷ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 37; Plano and Olton, a.g.e., s. 206-207; “Cold War”, International Politics, **Encyclopaedia Britannica**, 2020.

zamanındaki müttefikler ABD ve SSCB'nin arasında korku ve şüpheyle kuşatılmış bir atmosfer oluşturarak yeni ittifaklar ve karşı ittifaklar kurulmasına neden olmuş; iki kutuplu sistemde süper güçler dış politikalarını tamamen bu ittifaklar sistemine göre belirlemeye başlamışlardı. Bu dış politika atmosferinde politika, ekonomi ve *propaganda* cephelerinde açılan savaşta silahlı çatışmalara çok sınırlı bir şekilde başvurulmuştur. “Sıcak Savaş” dışında her türlü güç gösterisinin yapıldığı Soğuk Savaş dönemine, muazzam ölçüde silahlanma yarışı, ekonomik savaş, çevre ülkelerde savaşlar, siyasi manevralar, uzun diplomatik uyuşmazlıklar, ideolojik düşmanlık ve *psikolojik savaş* damgasını vurmuştur.²⁸ Sıcak Savaş'tan kaçınılan bu ortamda psikolojik savaş ve özellikle propaganda önceleri siyasi demeçler ve basın yoluyla yapılmaya başlanmış; zamanla semboller, adlandırmalar ve çeşitli kültür vasıtaları ön plana çıkmıştır. ABD'nin lideri olduğu Batı Bloğu, SSCB ve uyduları için “Demir Perde gerisi” deyimini sıklıkla propaganda söylemi olarak kullanmıştır. “Iron Curtain (Demir Perde)” Soğuk Savaş'ın en karanlık günlerinde SSCB ile dünyanın geri kalanı arasında var olmuş olan “meşum ve görünmez” duvarı tanımlayan terimdir. Terim genelde de herhangi bir ülkenin yalıtılmışlığını tasvir etmek için Soğuk Savaş yılları boyunca bir mecaz olarak değişik durumlarda kullanılmıştır. Demir Perde terimi Büyük Britanya Başbakanı Winston Churchill'in ABD'nin Fulton (Missouri) kasabasında Mart 1946'da yaptığı bir konuşmadan sonra popülerleşmeye başlamıştır. Bu konuşmada Churchill, Sovyetler'e karşı hala safiyane bir iyimserlikle bakan Amerikan yöneticilerini, SSCB ve uydularını diğer devletlerden ayıran politik, ideolojik ve iletişim duvarlarına vurgu yaparak uyarmıştır.²⁹

Batı dünyasında tarihçiler Doğu Avrupa'nın üzerine Demir Perde'nin nasıl çekildiği hususunda ilk olarak 1940'lı yılların sonlarında ABD, SSCB ve Büyük Britanya arasındaki savaş ittifakının nasıl çöktüğü üzerine kafa yordular. Soğuk Savaş terimi savaş sonrası ilk on yılda Amerikan tarihçiler tarafından Stalin'in zıtlasma politikalarını sembolize etmede kullanıldı. Onlara göre Sovyetler Batı'ya karşı bir “soğuk savaş” başlatmışlardı ve Batı da kendini ve inandığı değerleri savunuyordu. Yani “soğuk savaş” Sovyet lideri Stalin ve onun yarattığı zalim Komünist sistem tarafından dünyanın başına musallat olmuştu. Soğuk Savaş'ın Batı'daki tarihçiler arasındaki hâkim anlayışa göre sebeplerinin yorumlanmasına bu anti-Stalinist yaklaşım hâkim olmuştu. Bunlara göre II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Sovyetler'in gücü ve saldırganlığı artmış; 1947'de de Soğuk Savaş yadsınamaz bir gerçek haline gelmişti. Amerikan ve İngiliz tarihçiler kendi ülkelerinin dış politika esaslarını eleştirmeden ABD ve Büyük Britanya'nın temel uluslararası meselelerde SSCB'ye karşı erken ve güçlü bir şekilde karşı çıkmadığından yakınıyor; küçük meselelerde ise yeterince esnek davranmadığı ve iş birlikçi tutum sergilemediği için yöneticilerini

²⁸ Plano and Olton, a.g.e., s. 206-207.

²⁹ Bu konuşmada Churchill, “Baltık Denizi kıyısındaki Stettin'den Adriyatik Denizi'ndeki Trieste'ye kadar Avrupa kıtası üzerine demirden bir perde çekilmiştir. Bu perdenin ötesinde Orta ve Doğu Avrupa'nın kadim devletlerinin başkentleri bulunmaktadır... Dünyanın güvenliği, Avrupa'da hiçbir devletin (Almanya) ilebet dışarıda bırakılmayacağı bir birliğin kurulmasını gerektirmektedir.” diyerek ABD'nin desteğinde Avrupa devletlerinin tehlikenin farkına vararak bir araya gelmesi zaruretine işaret etmişti. Brandon Toropov, **Encyclopedia of Cold War Politics**, Facts on File Library of World History, New York, 2000, s. 89; “Cold War”, International Politics, **Encyclopaedia Britannica**.

eleştiriyorlardı. Stalin'in ölümünü takiben Batılı tarihçiler Soğuk Savaşın vebalini tamamen Sovyetler Birliği'ne ve "komünist ideolojiye" yıkmaya başladılar. Anlatının değişmesinde, başlarda Soğuk Savaş'ın sadece bir güvenlik tedbiri olarak görülürken 1950'lerden itibaren küresel ittifaklar ve siyasi düşünceler düzlemine yayılmasının payı büyüktür. Artık Batılı fikir adamları II. Dünya Savaşı zamanındaki iş birliğini anormal bir olgu gibi değerlendirmeye başlayıp iş birliğinin bozulmasının iki süper gücün kendi siyasi sistemini Avrupa'ya enjekte etme isteklerinin doğal sonucu olarak göstermişlerdir.³⁰

Soğuk Savaş'ın 1960'larda Üçüncü Dünya ülkelerine yayılması ve özellikle Vietnam Savaşı dolayısıyla Amerikan tarihçiler arasında ABD'nin Soğuk Savaş rekabetindeki rolü sorgulanmaya başlandı. Yine ideolojik duruşlarını korumakla beraber "anti-empyralist revizyonist" tarihçiler, ABD'nin dozu gittikçe artan "antikollektivist" hesaplarının Soğuk Savaş'a neden olup kalıcılılaşmasına katkıda bulunduğunu ileri sürüyorlardı. Onlara göre küresel kapitalist bir süpergüç olan ABD'nin yönetimleri tamamen ülkenin ekonomik çıkarları tarafından yönlendiriliyordu. Bu görüş bir nevi Orwell'in 1940'larda ortaya attığı "soğuk savaşın küreselleştirici sistem sorunu" olduğu fikrinin revize edilmesiydi. 1970'lerin ortalarında süpergüçler arasında yumuşamanın yerleşik hale gelmesiyle beraber Batılı tarihçiler Soğuk Savaş'ı uluslararası sistem olarak görmeye başladılar. Sistem anlayışına en çok vurgu yapan uluslararası ilişkiler ekolü ise realist (gerçekçi) ekoldü. Soğuk Savaş döneminde "anti-kollektivist" yaklaşıma karşı en kapsamlı ve bütüncül rakip olarak "realist" yaklaşım ortaya çıkmıştı. Bu yaklaşıma göre Sovyet-Amerikan rekabeti temelde çıkarları tarafından güdülen süpergüçlerin stratejik güvenlik ihtiyaçlarının çatışmasının bir eseri idi. Bu bakımdan ABD'nin SSCB'den bir farkı yoktu. Soğuk Savaş realistleri açısından anahtar kavram "güç" ve bundan da kastedilen "güç dengesi" idi. Gücün belirleyici olduğu bu küresel sistemde stratejik silah rekabeti ve resmi, gayriresmi ittifaklar Sovyet-Amerikan ilişkilerini büyük ölçüde durağan ve tahmin edilebilir bir seviyeye getirmişti. Ancak bu Soğuk Savaş realizmi Soğuk Savaş sona ererken geçerliliğini yitirmeye başladı. Güç dengesi realistlerin iddia ettiği gibi yavaş ve tedrici değişim veya savaş sonucunda değil SSCB'nin yıkılmasıyla ortadan kalktı. Komünist kutbun ortadan kalkması 1980'lerde SSCB'nin kendi içinde meydana gelen siyasi değişiklikler neticesinde oldu. Sovyet-Amerikan rekabetinin ortadan kalkması ve Reagan/Thatcher döneminin ideolojik "iç savaşları" sönümlenirken tarihçiler ilk kez Soğuk Savaş'ı tarihin kendine has ve farklı bir dönemi olarak incelemeye başladılar.³¹

³⁰ Westad, a.g.e., s. 3-4. Soğuk Savaş'ın ortaya çıkışı ve sürdürülmesi ile ilgili alternatif saptama ve yorumlar için bkz. Yalçın Küçük, "Sosyalizmi Dondurma Savaşı", **İdeolojilerin Dünya Savaşı: Soğuk Savaş**, (Haz. Ferhat Telli), Yazı-Görüntü-Ses Yayınları, İstanbul, 1998, s. 31-68; Yalçın Küçük, "İdeolojilerin Dünya Savaşı", **İdeolojilerin Dünya Savaşı: Soğuk Savaş**, (Haz. Ferhat Telli), Yazı-Görüntü-Ses Yayınları, İstanbul, 1998, s. 69-107.

³¹ Westad, a.g.e., s. 4-5.

1.2.2. Propaganda ve Kültürel Soğuk Savaş

Propaganda herhangi bir veri, düşünce veya imgenin kişilerin veya toplulukların düşüncelerini, duygularını ve eylemlerini etkilemek amacıyla herhangi bir iletişim şekli yoluyla insanların zihinlerine akıtılması ve ekilmesine verilen addır.³² Toplumsal ve siyasi propagandanın, dayandığı siyasal felsefenin doğruluğu veya kuvvetliliği ile arasında doğru orantılı bir ilişki yoktur. Propaganda temel olarak inanma ve inandırma düşüncelerine dayandığı için farklı ortamlarda ve farklı aktörlerle aynı başarıyı veya başarısızlığı gösterme şansı ortaya çıkmaktadır. Önemli olan kurulması istenen özel bağlantının bileşenlerinin iyi hesaplanmasıdır. Bu hesaplamada ise en önemli yeri o topluluk veya toplumun kültürel geçmişi ve siyasi yapılanması almaktadır. Bu nedenle kültür, hem belirleyici etken hem de propaganda vasıtası olarak, Soğuk Savaş zamanındaki kutuplaşmada dış politikadaki siyasi yönelimlerin üzerinde hassaslıkla durdukları bir alan olmuştur. Soğuk Savaş döneminde propaganda kültürün yanı sıra hayatın her alanına girmiş; bu açıdan Soğuk Savaş tarih yazıcılığını da etkilemiştir. Hükümetlerin maddi ve manevi desteğiyle akademisyenler bu yoğun propaganda dünyasının savaşçıları olmuşlardır.³³

İki savaş arası dönemde totaliter rejimlerin Avrupa’da hâkim olması, propaganda konusunun hem iç politikada hem de dış politikada önemini artırmıştı. Stalin Rusyası, Nazi Almanyası ve Mussolini İtalyası’nda görüldüğü üzere propaganda özellikle kültür politikaları aracılığıyla iç politikada kamuoyunun görüşlerini şekillendirmiş; bu kültür vasıtalarının dış politikaya yansımaları çeşitli uluslararası etkinlikler ve toplumsal gösterilerle yayılmıştı.³⁴ İtalya’nın 1934 ve 1938 Futbol Dünya Kupası’ndaki başarıları ve Almanya’nın 1936 Berlin Olimpiyatları’nda hem organizasyon hem de sportif başarı olarak gösterdiği performans hiç kuşkusuz diğer milletleri epeyce etkilemişti.³⁵ Nazi Almanyası’nın II. Dünya Savaşı’nda yenilmesinden sonra bile özellikle ABD ve İngiltere savaş sırasında ortaya koymuş oldukları “Özgür Dünya” ve “Esir Dünya” ikiliğine dayanan propaganda çerçevesini terk etmediler. 1942’deki Atlantik Sözleşmesi’nde ve BM Sözleşmesi’nin ön sözünde “temel özgürlüklere” yapılan vurgu aslında SSCB’yi

³² Propagandanın dört temel amacı vardır. Birincisi dostane desteği kazanmak veya pekiştirmektir. İkinci amaç fikirlerin veya olayların algılanmasını ve tutumların biçimlendirilmesini veya değiştirilmesini sağlamaktır. Üçüncü amaç düşman veya rakip yabancı hükümetleri ve onların programlarını veya politikalarını zayıflatmak veya önemsizleştirmektir. Son olarak propaganda diğer grupların veya ülkelerin yaptıkları hasmane propagandaya karşı önlem almak amacıyla yapılmaktadır. Plano and Olton, a.g.e., s. 82.

³³ Philip M. Taylor, “Through a Glass Darkly? The Psychological Climate and Psychological Warfare of the Cold War”, **Cold-War Propaganda in the 1950s**, Gary D. Rawsley (Ed.), Macmillan Press Ltd., London, 1999, s. 225.

³⁴ Totaliter sistemlerde yöneticiler halkı etkilemek için çeşitli vesilelerle büyük geçit törenleri düzenlemekte, halkın duygularını kıskırtan gösterilerde bulunmakta ve konuşmalar yapmaktadır. Mehmet Gönübol, **Uluslararası İlişkiler: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Attila Kitabevi, Ankara, 1993, s. 141.

³⁵ Robert, Edelman, **Serious Fun: A History of Spectator Sports in the U.S.S.R.**, Oxford University Press, Oxford, 1993, s. 57-78.

dışarıda bırakmak üzere tasarlanmıştı. Ancak propagandanın dış politikanın toplumsal psikoloji ile ilgili veçhesi özellikle II. Dünya Savaşı sonrası çok büyük önem kazanmıştır. Nitekim 1946'da kurulan UNESCO'nun tüzüğündeki bilgi ve iletişim özgürlüğü hususu aynı yıl BM Genel Kurulu'nun aldığı 59 sayılı kararda da haber alma ve yayma (information) özgürlüğünün temel insan hakkı olduğu ve bütün özgürlüklerin mihenk taşı olduğu ibaresiyle tescilleniyor; 1947'de BM Genel Kurulu 110 (11) No.'lu kararı ise barışa karşı tehdit olabilecek ve saldırganca eylemleri teşvik eden ve kışkırtan her türlü propagandanın kınandığını ilan ediyordu. Ancak, BM Güvenlik Konseyi'nin, beş daimi üyesinden biri olan SSCB'nin taktiksel cephelerinden biri haline gelmesi uluslararası kamuoyu görüşünün stratejik bir önem kazanmasına neden oluyor, propaganda hususunda çoğulcu demokratik yapıları nedeniyle her zaman Doğu Bloku'ndan dezavantajlı durumda olan ABD gibi ülkeleri özellikle 1950'lerin başındaki anti-komünist propaganda faaliyetlerine itiyordu.³⁶

II. Dünya Savaşı'ndan sonra hükümetler modern anlamda basın, medya, diplomatlar ve kültür vasıtaları aracılığıyla “yabancı halkların tutumunu ve davranışlarını etkileme çabasına” girişmişlerdir. Teknolojik gelişmeler ve kuramsal ve bilimsel çalışmalar (nükleer teknoloji ve uzay çalışmaları) neticesinde “propagandanın etki alanı ve etkinlik derecesi” bir hayli artmış; propaganda “dış politikanın geleneksel araçları arasında önemli ve özerk bir yer almıştır.” Dış politikanın hedeflerinden biri olarak “diğer milletlerin fikrini etkileyerek kendi çıkarlarının gerçekleşmesini kolaylaştırmak”, sıcak savaştan kaçınılan savaş sonrası dönemde ateşli silahlardan daha önemli bir politika haline gelmiştir. “Kafaların (zihinlerin) kazanılması” Soğuk Savaş Dönemi'nde zor kullanmaya başvurmadan özellikle Büyük Devletler'e farklı bir yol izleme olanağı tanımaya başlamıştır.³⁷ 1947-48 yıllarına gelindiğinde İngiltere, SSCB ve ABD savaş zamanında oluşturdukları propaganda düzeneklerini savaş sonrası ihtiyaçlara hizmet edecek şekilde dönüştürmeye başlamışlardı. Bu propaganda düzeneklerinin içinde “gizli” teşkilatlar da yer almaktaydı. Zamanla bu teşkilatların istihbarat operasyonları Soğuk Savaş'ın başlıca karakteristiği haline geldi. Sıcak savaştan kaçınılan ve sıcak savaşların sadece periferide (çevre ülkelerde) meydana geldiği Soğuk Savaş döneminde diplomatlar ve istihbaratçılar en sıcak çekişmeleri ve rekabeti yürüten kimseler oldular. Örneğin, ABD 1947 yılında Merkezi Haberalma Örgütü (CIA/ Central Intelligence Agency)'nü kurdu ve bunun uluslararası komünizmin oluşturduğu tehdiye karşı gerekli ve meşru bir yapılanma olduğuna halkını inandırdı. SSCB ise 1954'te KGB (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti/ Devlet

³⁶ ABD'nin bu bağlamda kilometre taşları tezin ilerleyen kısımlarında değinilecek olan Truman Doktrini (1947), BM İnsan Hakları Deklarasyonu (1948), Sovyetler'in ilk atom bombasını patlatmaları (1949), NSC-68 (1950) ve Kore Savaşı (1950)'dir. NSC-68 Truman Yönetimi sırasında ABD Milli Güvenlik Konseyi'nin Sovyet Komünizmi'ne ABD'nin karşı global bir karşı atak başlatması gerektiğini iyiler ve kötüler arasındaki mahşeri bir mücadeleye benzeterek tasvir eden ve 1950'lerdeki anti-komünist faaliyetlerine kılavuz olan belgedir. Philip M. Taylor, *Through a Glass Darkly?*, s. 228-229; W. Scott Lucas, “Beyond Diplomacy: Propaganda and the History of Cold War”, *Cold-War Propaganda in the 1950s*, Gary D. Rawsley (Ed.), Macmillan Press Ltd., London, 1999, s. 11.

³⁷ Gönlübol, a.g.e., s. 138.

Güvenliği Komitesi) olarak yapılandıracağı MGB (Ministerstvo Gosudarstvennoy Bezopasnosti/ Devlet Güvenliği Bakanlığı) ile istihbarat ve propaganda faaliyetlerini yürütmekteydi.³⁸

Propaganda terimi çoğunlukla insanların zihninde kötü niyet ve kandırmayı çağrıştırdığı için Soğuk Savaş döneminde devlet liderleri dış politikada diğer ülkelerin iletişim çabalarının propagandadan veya algı operasyonundan başka bir şey olmadığını söyleyerek halklarını etkilemekteydi. Ancak aynı liderler kendi resmi yayınlarının, haberlerinin ve söylemlerinin “gerçek haberlere” ve nesnel analizlere dayandığını ifade ederek itibar ve inanılabilirliklerini artırmaya çalışmaktaydı. Keza, bir hükümetin çeşitli katmanlardaki kamuoyuyla olan ilişkilerinde bir “inandırıcılık zaafiyeti veya boşluğu” olduğu şeklinde içeride veya dışarıda adı çıktığında kendi politika ve programlarını desteklemede kullandığı propagandanın verimliliği ciddi ölçüde düşmekteydi.³⁹ Soğuk Savaş boyunca ABD ve SSCB propagandayı en yoğun ve kapsamlı şekilde kullanan ülkeler olmuştur. Propaganda faaliyetlerinde SSCB, totaliter bir ülke olması ve her gazetecinin Komünist Parti üyesi olması dolayısıyla daha avantajlı durumdaydı. Bu gazeteciler oto-sansür uyguluyor; rejimden çatlak ses çıkmıyordu. Ayrıca, Politbüro Merkezi Komitesi GLAVIT adındaki sansür teşkilatıyla sıkı bir kontrol uyguluyordu. Devletin haber ajansı olan TASS ve yine devlet kontrolündeki GOSTELRADIO (Devlet Radyosu), *Pravda* ve *İzvestia* gibi devletin resmi sesi olan gazetelerle birlikte geniş bir propaganda ağı oluşturmaktaydı. Ayrıca SSCB, faaliyette olmayan KOMINTERN (Komünist Enternasyonal)’i 1947’de yeniden canlandırarak KOMINFORM (Komünist Enformasyon Dairesi) adında uluslararası bir teşkilat meydana getirdi ve Komünist Parti Merkezi Komitesi’nin Ajitasyon ve Propaganda İdaresi (AGITPROP) tarafından idare edilen dünya çapında bir propaganda saldırısına girişti. Batı Bloku’nun “özgürlük” ve “bağımsızlık” gibi propaganda silahlarına karşılık özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde Sovyetler, radyo yayınları sayesinde sınıf mücadelesinde barış zamanında psikolojik savaşın etkili silahı olarak propagandayı görmekteydi. 1949’da kurdukları Dünya Barış Konseyi ve Batı’daki Sovyet sempatisini gazeteciler, akademisyenler ve hatta ajanlar sayesinde ve KGB’nin orkestrasyonunda SSCB dezenformasyonu açıktan ve gizliden gizliye her düzeyde dış politikasına entegre etmişti.⁴⁰ Sovyetler’in tek merkezden yönetilen ve kontrol edilen propaganda faaliyetlerinin aksine ABD’nin kamu diplomasisi geniş bir şebeke üzerinden işlemekteydi. Daha çok Sovyet propagandasına bir reaksiyon şeklinde ortaya çıktığı iddia edilen Amerikan propagandası gizliliğe Sovyetler’den daha fazla önem vermektedir. Bu şebekede Voice of America (VOA/ Amerika’nın Sesi) gibi radyo ve televizyon yayınlarının yanı sıra enformasyon merkezleri, okuma odaları, kitap ve broşür dağıtımı ve çeşitli gösteriler ve sergiler büyük önem taşımaktaydı. Bu şebeke United States Information Agency (USIA/ ABD Enformasyon Ajansı) otoritesinin sorumluluğu altındaydı. Bu şebekenin yanı sıra ABD’nin gizlice fon sağladığı Radio Free Europe (Özgür Avrupa Radyosu) Doğu Avrupa ülkelerine yayın yapıyor; Radio

³⁸ Taylor, a.g.b., s. 230-231.

³⁹ Plano and Olton, a.g.e., s. 83.

⁴⁰ Taylor, a.g.b., s. 232-233.

Liberty (Radyo Özgürlük)'nin yayınları ise SSCB'yi kapsıyordu. ABD 1983'te Küba'ya yönelik olarak Radyo Marti'yi faaliyete geçirmişti.⁴¹

Spor Soğuk Savaş döneminde iki kutup arasında var olan gerilimin farklı boyutlarda ve şiddette üretilmesine vesile olmuş; Olimpiyat Oyunları gibi spor organizasyonları sembolik savaş mahiyetinde iki tarafa da hizmet etmiştir. Her iki kutuptaki propagandacılar Sovyet ve Amerikan atletleri arasındaki rekabeti iki ideolojik sistem arasındaki sembolik mücadelenin bir tezahürü olarak pazarlamıştır. Özellikle Olimpiyat Oyunları'ndaki madalya sayıları savaşta karşı tarafa verilen zayıflık ve zafer göstergesine dönüşmüştür. Demir Perde'nin iki tarafında da medya sporla ilgili olayları yeni hikâyeler üretmek için kullanmış ve hem kendi kamuoyuna hem de diğer tarafa pazarlamaya çalışmıştır. Kuruluşundan beri Komünist Rusya için propaganda öncelikli bir alan olarak SSCB'nin dağılmasına kadar önemini korumuştur. Kitle bilincini biçimlendirme ve yönlendirme yolunda eğitimin yaygınlaşmasına paralel olarak propaganda sanatında uzmanlaşan Sovyetler, başlarda sporu burjuva etkinliği olarak addetseler de özellikle 1940'lardan itibaren sporun görseelliğinden ve popülizminden yararlanarak onu bir propaganda aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Spor çalışma ahlakını teşvik eden ve kahramanlık miti oluşturmada savaş sonrası SSCB'de farklı bir önem kazanmıştır.⁴² Soğuk Savaş Dönemi uzmanlarından birçoğu Sovyetler Birliği'nin sporu komünizmi dünyaya yaymak için bir araç olarak kullandıklarını inceleyegelmişlerdir. SSCB'nin Olimpik Hareket'e katıldığı 1951 yılından beri Sovyet spor otoriteleri sporcularını Olimpiyat programındaki tüm branşlar için özel olarak hazırlamışlardır. Olimpiyat Oyunları'nın etkisini geç de olsa keşfeden Sovyetler, uluslararası bir festival niteliğinde olan Oyunlar'ın çok güçlü bir propaganda vasıtası olarak emellerine hizmet ettiğini görmüşlerdir.⁴³ Öte yandan, literatürde çoklukla göz ardı edildiğinin aksine Amerikanlar da uluslararası spor müsabakalarını aynı doğrultuda kullanmışlardır. Henüz 1940'ların sonunda komünist sporun propaganda potansiyelini gören Amerikan yetkililer, SSCB'nin Olimpik Hareket'e katılmasından sonra Olimpiyatlar'ı propaganda aracı olarak kullanma faaliyetlerini hızlandırdılar. ABD'nin Olimpiyatlar'ı propaganda aracı olarak ilk kez "geniş çapta" kullanmaları 1952 Oslo Kış Olimpiyat Oyunları sürecinde oldu. Kış ve Yaz Olimpiyatları'ndan sonra da Sovyetler'in spordaki başarılarının ABD'nin dünyadaki çıkarlarına ideolojik bir tehdit olarak gören Amerikan üst düzey yetkilileri (Pentagon, Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Enformasyon Ofisi) 1954'te yaptıkları bir toplantıda Olimpiyat Oyunları'nın Sovyetler ve uyduları tarafından Komünist dünyanın prestijini artırmak

⁴¹ Plano and Olton, a.g.e., s. 83.

⁴² İki savaş arası dönemde Sovyetler, IOC'nin yükselen önemine karşılık 1921'de Uluslararası Kızıl Spor Birliği'ni kurmuş; Spartakiad (Antik Yunan'daki Sparta şehrinden ve kültüründen mülhem) adını verdikleri alternatif uluslararası Oyunlar'ın ilki ni 1928'de düzenlemişlerdi. SSCB'nin IOC'ye katılması ise Mayıs 1951'i bulacaktı. Allen Guttmann, "The Cold War and the Olympics", *International Journal*, 43 (4), 1998, s. 554-556; Nikolay Dejevskiy ve Robin Milner-Gulland, "Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi: Propaganda", *İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, VIII. Cilt*, (Çev. Metin Çulhaoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 170-171; Toby C. Rider, *The Olympic Games and the Secret Cold War: The U.S. Government and the Propaganda Campaign Against Communist Sport (1950-1960)*, Unpublished Ph.d. Thesis, Western University, Department of Kinesiology, London, Ontario, Canada, 2011, s. 26-27.

⁴³ Rider, a.g.t., s. 2.

için bir propaganda vasıtası olarak görüldüğünde ve bunun da Komünistler ve Komünizmin yenilmezliği hususlarında bir propaganda teması olduğunda hemfikir olmuşlardı. Ancak ABD'nin Olimpiyatlar'ı propaganda amaçlı kullanmaları SSCB gibi tek bir merkezden yönetilen ve koordine bir faaliyet değildi. Soğuk Savaş stratejisi içinde spor yoluyla propaganda geniş kültürel propagandanın bir parçasıydı.⁴⁴

SSCB Propaganda Bakanlığı tarafından 1975 yılında yayınlanan bir resmi tanıtım kitabında (*USSR-Questions and Answers/ SSCB- Sorular ve Cevaplar*) sorular ve cevaplarla gençlik, spor, boş zaman, ulusal ve uluslararası spor karşılaşmaları hakkında Sovyet sisteminin propagandası yakından izlenebilir. Kitabın “SSCB’de Hayat” bölümünde çocukların boş zamanlarını nasıl değerlendirdiği ve nüfusun ne kadarının aktif olarak spor yaptığı sorularına verilen cevaplarda okullarda ve yaz tatillerinde Öncü kamplarında spora alıştıran çocukların ileriki yaşlarda Beden Eğitimi Kolektifleri’ne yöneltildiğinin reklamı yapılmaktaydı. 1975 itibariyle Kolektifler ve amatör kulüplerde 50 milyonu aşkın Sovyet vatandaşı spor yapmaktaydı. Bu da nüfusun beşte birine karşılık gelmekteydi. Resmi rakamlara göre spor tesisleri de herkese spor yapma imkânı tanımaktaydı. Hemen hemen her işyeri, okul, park ve senatoryumda oyun alanları bulunmaktaydı. En az 1500 kişilik olmak üzere ülke çapında 3000 stadyum, 55 bin spor salonu, 400 bin voleybol ve basketbol sahası ve tenis kortu, 100 bin futbol sahası ve 1200 yüzme havuzu bulunmaktaydı. Ülkede 260 bin beden eğitimi ve spor uzmanı örgütlendirilmişti. Bu uzmanlar ülkedeki 150’ye yakın beden eğitimi fakültesinde yetiştirilmişti ve sadece beden eğitimi ve sporda bilimsel araştırma yapmak amacıyla kurulmuş olan dört araştırma kurumu vardı. Henüz 1930’larda Merkezi Beden Eğitimi (Fizik Kültürü/Fitzkultura) Konseyi’nin onayıyla Komsomoller “Çalışmaya ve SSCB’nin Savunmasına Hazırlık” adıyla bir fiziksel egzersiz programı uygulamaya başlamış; birkaç yıl içinde bu programa ikinci ve üçüncü seviye egzersizler eklenmişti. Testlerle geliştirilen bu programlar 1959’da tüm yaş grupları için farklı egzersizler içerecek şekilde sınıflandırılmış; 1972’de güncellenmişti. Böylelikle sporun genci yaşlısı tüm Sovyet vatandaşların eğitiminde zorunlu olduğunu vurgulayan propaganda kitabı anaokulundan başlayarak tüm okullarda ve iş yerlerinde beden eğitiminin (fizik kültürünün) herkesin yaşamının bir parçası olduğunu belirtmekteydi. Anaokulunda bütün çocuklar sabah egzersizine tabi tutulmakta ve velileri isterse jimnastik, paten ve yüzme gibi özel spor gruplarına dahil edilmekteydi. Beden eğitimi veya fizik kültürü dersleri bütün okul çocukları için zorunlu olup yetenekli olanlar ülke çapında sayıları 4000’i bulan özel spor okullarındaki 1.5 milyona yakın gençten biri olma şansına sahip olmaktaydı. Bunun dışında ülke çapındaki 40 gönüllü spor derneğinde (kulüplerde) insanlar spor yapma şansına sahipti.⁴⁵ Kitaba göre spor müsabakalarının örgütleniş şekli

⁴⁴ Rider, a.g.t., s. 3, 27.

⁴⁵ Çocukların boş zamanlarını değerlendirme bahsinde ülkede 10 bini aşkın “öncü (izci)” kampının bulunduğu ve bu kamplara yaz aylarında 9 milyonu aşkın çocuğun katıldığı belirtilmektedir. Ülkedeki 4 bini aşkın Öncü Ocakları ve Sarayları, Genç Zanaatkarlar ve Genç Doğaseverler Merkezleri gibi kurumlarda 1974’ün yaz aylarında yaklaşık 20 milyon çocuk boş zamanlarını değerlendirip fiziksel ve zihinsel olarak kendilerini geliştirmişti. “Çalışmaya ve SSCB’nin Savunmasına Hazırlık” fiziksel egzersiz programları 10 yaşından 60 yaşına kadar bütün herkesi kapsamaktaydı. 10-13 yaşındaki çocukları kapsayan ilk seviyeye “cesur ve atik”, 14-15 yaşındakileri kapsayan ikinci seviye “atlet adayları” ve 16-18 yaşındakiler için hazırlanmış olan üçüncü seviye “güç ve cesaret” olarak adlandırılmıştı. 19-39 yaşlarını kapsayan dördüncü seviye “fiziksel yeteneğin zirvesi” ve 35-55 yaşlarını kapsayan beşinci seviye “dinç ve sağlıklı” programlarıydı. “Spartak”, “Burevestnik” ve “Vodnik” gibi işçi örgütlerinin kulüplerinin yanısıra taşrada

Sovyetler Birliği'ndeki her atletin yeteneklerini ve başarısını yerel seviyeden ulusal şampiyonlara kadar her seviyede göstermesine olanak sağlamaktaydı. Kolhozlardan başlayarak bütün kurumların bünyesindeki spor liglerinin toplam sayısı binli rakamlara ulaşmaktaydı. Ülke çapındaki okullararası müsabakalar ve 1.5 milyon kişinin katıldığı üniversiteler arası müsabakalar birçok spor dalında düzenlenmekteydi. Her yıl farklı branşlarda ülke çapında 300'den fazla şampiyona düzenlenmekteydi. Ülkedeki en önemli spor müsabakaları SSCB Milli Oyunları'ydı. Ülkedeki bütün spor kolektiflerinden milyonlarca sporcunun katıldığı Oyunlar'ın finalleri 4 yılda bir Moskova'da düzenlenmekteydi. Kitapta propaganda mahiyetinde 1972 Sapporo Kış Olimpiyatları'nda ve 1972 Münih Yaz Olimpiyat Oyunları'nda SSCB'nin spor kültürü ve sisteminin meyvelerini alarak her iki Oyunlar'da da en fazla madalya kazanan ülke olduğu vurgulanmaktaydı.⁴⁶ SSCB'nin yükseköğrenim kurumları spor tesisleri açısından oldukça gelişmişti. 11 bini aşkın açık ve 4 bini aşkın kapalı spor sahasının yanı sıra 1500 kayak pisti, 85 yüzme havuzu ve 111 stadyumuyla bu kurumlar düzenledikleri spor kamplarıyla milyonlarca öğrencinin dinlenmesine ve yeteneklerini geliştirmelerine olanak sağlamaktaydı. *Burevestnik* spor liglerinde 45 farklı spor branşında 1.5 milyon sporcu yarışmaktaydı. Birçok okul takımı SSCB şampiyonu olmakta ve *Burevestnik* birliklerinin birçok öğrenci üyesi ulusal ve uluslararası "Spor Masteri" ünvanını almaktaydı. 1972'de ABD'de düzenlenen Üniversitelerarası Kış Olimpiyat Oyunları'nda Sovyet sporcu-öğrenciler 75 madalyanın 32'sini kazanarak SSCB'nin Oyunlar'ı birinci sırada bitirmesini sağlamışlardı.⁴⁷

Sovyetler'in devlet yönetimindeki spor sisteminin aksine ABD'de nispeten özerk bir spor sistemi vardı. Bu yüzden Amerikalılar "serbest dünya"ya açık propaganda yaparken gizli psikolojik savaş operasyonlarını spor alanında kullanmışlardır. Amerikalılar, "kısıtlayıcı" ve antidemokratik" Sovyet toplum yapısıyla karşılaştırıldığında spor sisteminin "bağımsız" görünmesini istediklerinden temel olarak CIA tarafından sponsorluğu yapılan özel bir propaganda şebekesi kurmuşlardı.1949'da kurulan Özgür Avrupa için Milli Komite (NCFE) bu şebekenin bir parçasıydı. Amerikan propagandası Sovyet sporcuları devletten maaş aldıkları için onları "profesyonellik" ve Olimpik düşüncenin özüne aykırı davranmakla suçluyordu. Amerikan propaganda uzmanları Sovyetler'in sporu ideolojik bir mesele haline getirdiğini öne sürerken Olimpiyatlar'a zenci ve kadın sporcu göndermekle Amerikan sporcularının "özgür" olduklarını

belli merkezlerdeki "Urozhai", "Pakhtakor" ve "Kairat" gibi yerel spor birlikleri milyonlarca üyeye sahipti. Birçok stadyumun ve spor tesisinin bünyesinde özellikle orta yaş grubundaki insanların uzman antrenörler ve doktorlar eşliğinde spor yaptıkları "sağlık grupları" da birçok insanı sevdiği sporu yapmasına olanak sağlamaktaydı. David Sinclair-Loutit (Trans.), **USSR- Questions and Answers**, Progress Publishers, Moscow, 1975, s. 125-127

⁴⁶ Spor sisteminin nasıl işlediğine örnek verilen soruda Kazakistan'da Alma-Ata'da prefabrik konut yapan bir fabrikalar kompleksinin karlarının bir kısmıyla üç spor salonu, 10 bin kişilik bir stadyum, bir kapalı yüzme havuzu ve birçok spor sahası yapıldığına işaret edilmekte; bu komplekste her yıl 100'den fazla müsabaka düzenlenmekte ve en iyiler Moskova'daki Milli Oyunlar'a katılıp Olimpiyatlar'a gönderilme şansını kazanmaktaydı. 1971'de düzenlenen 5. Milli Oyunlar'a 185 bin fizik kültürü kolektifinden 44 milyon sporcu arasından 235 farklı şehir ve kasabadan seçilen 7382 sporcu Moskova'daki finallere katılmaya hak kazanmıştı. Bu sporcuların 1500'ü yüksekokul mezunu, 1000'e yakını beden eğitimi yüksekokulu mezunuydu. Oyunlar'da Vasily Alekseyev, Valeriy Borzov, Nadejda Besfamilnaya ve Rüstem Ahmetov gibi Avrupa ve Olimpiyat şampiyonları yaklaşık 40 Avrupa ve Dünya rekoru kırmışlardı. Sinclair-Loutit, a.g.e., s. 128-131

⁴⁷ Sinclair-Loutit, a.g.e., s. 131-132

ve “demokratik bir toplumda” “Amerikan hayat tarzının” örnek vatandaşlarının tezahürü olarak görülmelerini istiyorlardı. Üstünde en çok vurgu yaptıkları temaların başındaysa “amatörlük” geliyordu.⁴⁸

1.3. Spor, Tarih ve Uluslararası ilişkiler

Spor tarihi denilince çoğu insanın aklına kronolojik olarak olayların ve sayıların sıralanması gelir. Tarihin çizgisel ve sürekli ilerleyen bir anlatı paradigması şeklinde düşünülmesinin bir ürünü olan bu yaklaşım birçok gerçeğin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Aslına bakılırsa tek bir spor tarihi veya tek bir sporun tarihini yazmaya yeltenmek epey yanıltıcıdır. Dünyanın dört bir tarafında vuku bulan sistemleştirilmiş fiziksel aktivitelerin ve oyunların veya bu faaliyetlerin kültürel tezahürlerinin birçok tarihi vardır. Bu yüzden günümüzde farklı kültürel veya kurumsal bağlamlarla sınırlanarak yapılan tarih çalışmaları ve bu bağlamlar içindeki değişim kalıplarının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada ön planda büyük bir kültürel yayılma örneği olan modern Olimpiyat Oyunları’nın incelenmesi, arka planda Oyunlar’a katılan ülkeler ve milli sporcuların davranış, performans ve sosyo-politik konumlanmalarının nelerden nasıl etkilendiğinin belirlenme çabalarıyla “tarihi” ve değişim kalıplarını daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

Dünyada spor tarihi literatürü epey zenginlik arz etmektedir. Son zamanlarda da artan sayıda spor tarihi dergisi yayın hayatına başlamıştır. Alandaki belli başlı dergiler Kuzey Amerika Spor Tarihi Topluluğu’nun çıkardığı Spor Tarihi Dergisi (*Journal of Sport History*), Britanya Spor Tarihi Topluluğu’nun çıkardığı Spor Tarihçisi (2003’ten beri Tarihte Spor adıyla) (*The Sport Historian/ Sport in History since 2003*), Avustralya Spor Tarihi Topluluğu’nun çıkardığı Spor Usulleri (*Sporting Traditions*), Spor Tarihi İncelemeleri (daha önceden Kanada Spor Tarihi Dergisi) (*Sport History Review/ formerly the Canadian Journal of History of Sport*), Uluslararası Spor Tarihi Dergisi (*International History of Sport*), *Journal of Olympic History* (Olimpiyat Tarihi Dergisi), *Olympika, Stadion, Internationale Zeitschrift für Geschichte des Sports* (Uluslararası Spor Tarihi Dergisi/Almanca) ve *Revue Internationale d’Histoire du Sport* (Uluslararası Spor Tarihi İncelemeleri/Fransızca)’tur. Bunların dışında 1984’te yayına başlayan *International Journal of the History of Sport* gibi dergiler de bulunmaktadır. 1980’lerde ve 1990’larda spor tarihi alanında yayınlanan monografi sayısında ciddi bir artış gözlenmiştir.⁴⁹ Alanın en büyük eksikliklerinden birisi, çoğu araştırmacının, özellikle doktora öğrencilerinin araştırmalarını kendi coğrafi bölgeleriyle ve hatta o bölgedeki spor tarihçilerinin eserleriyle sınırlandırmalarıdır. Çoğu ülkede ilk spor tarihi çalışmaları beden eğitimi disiplininin içinden çıkmıştır. Sosyo-kültürel tarih araştırmalarında ulusal düzeyde spor tarihi çalışmaları 1960’larda ve 1970’lerde ortaya çıkmaya başlamış ve 1980’lerden itibaren

⁴⁸ Rider, a.g.t., s. 4-7

⁴⁹ S. W. Pope and John Nauright, “Introduction”, **Routledge Companion to Sports History**, S. W. Pope and John Nauright (Eds.), Routledge, Oxford, 2009, s. 4

spor tarihi çalışmalarında patlama görülmüştür. 1990'lar öncesinde spor tarihi çalışmalarının büyük çoğunluğu ulusal ve bölgesel düzeyde yapıtlardır. Bu meyanda istisna Allen Guttmann gibi “aşkın” ulusal, “aşkın” tarihsel bağlamda “büyük resmi” sunan öncü araştırmacılarıdır.⁵⁰ Bu tez için yapılan kapsamlı literatür taraması sonucunda zengin spor tarihi kaynaklarına rağmen spor, tarih ve uluslararası ilişkiler boyutlarını bir araya getiren çok fazla temel kaynak veya özgün çalışma olmadığı görülmüştür. Yine de Olimpiyatlar tarihinin dış politika ve uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendirildiği önemli bazı kaynakları zikretmemiz gerekir. Bunlar arasında David B. Kanin'in *A Political History of the Olympic Games (1981)*, Alfred E. Senn'in *Power, Politics, and the Olympic Games (1999)*, Richard Espy'nin *The Politics of the Olympic Games (1979)*, Christopher R. Hill'in *Olympic Politics (1992)*, John Hoberman'ın *Sport and Political Ideology (1984)*, Michael Payne'in *Olimpiyatlar'ın Yükselişi (2005)*, David Miller'ın *The Official History of the Olympic Games and the IOC (2012)* ve Lincoln Allison'un editörlüğünü yaptığı *The Politics of Sport (1986)*'u sayabiliriz.

Modern çağa gelinceye kadar uluslararası güç kaynaklarını değerlendirmek kolaydı; savaş gücü büyük olan güçlü sayılıyordu. Ancak 1800'lerden itibaren nüfus ve insan kaynakları ön plana çıkmaya başladı. Jeopolitik ve ülkelerin kendi iç koşulları gücü değerlendirmede kıstas haline geldiler. “Üç boyutlu bir satranç oyunu” haline gelen dünya siyasetinde devletlerarası askeri ilişkiler en üst boyutu oluştururken orta katmanda devletlerarası ekonomik ilişkiler büyük önem kazandı. Özellikle gelişmiş ülkelerde ve onlara entegre olmuş çeper ülkelerde 19. yüzyıl sonlarına doğru kitleleşmeye başlayan spor da kültür ve sanat gibi sosyo-ekonomik açıdan değişim geçirmeye ve hem bireyler hem de devletler açısından sosyal hayatın vazgeçilmez bir bileşeni haline geldi. Hükümetler ve yöneticiler sporu kendi siyasi ve ekonomik amaçları doğrultusunda politize etmeye başladılar. Yöneticiler sporla ilgili politikalar üretme arayışına girdikleri surette doğal olarak sporun popülerliği hükümetlere sporu dış politika uygulamalarına eklemeye olanağı tanıdı. Dünyada ilk büyük çaplı küreselleşmenin yaşandığı 19. yüzyıl sonlarından II. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar ki yaklaşık yarım asırlık dönem sporun ulusal kimlik inşasında ve uluslararası ilişkilerde önemli bir faktöre dönüşme sürecini olgunlaştırdı. Üç boyutlu satranç oyununda en alt boyutta yer alan uluslararası güç dağılımı, özellikle Soğuk Savaş'ın başlamasından itibaren dünya siyasetinde son raddede belirleyici unsur oldu. Gücün hem devlet katında hem de devlet dışı katmanlarda çok çeşitli ve göreceli olarak dağıldığının fark edilmesi uluslararası ilişkileri değerlendirirken toplumların özgün kültürel koşullarının daha ciddiye alınıp kültür, sanat, edebiyat ve spor gibi alanlardaki güç kullanımının büyük stratejilere bağlanması ihtiyacını ortaya çıkardı. Devletlerin veya milletlerin analizi yapılırken onların hangi tarihsel süreçlerden geçtiklerinin araştırılması ve kültürle ilgili meselelerin uluslararası boyutta ön plana alınması, 20. yüzyılın ikinci yarısında dünyadaki “büyük strateji oyununda” siyasetçi, bürokrat ve

⁵⁰ Pope and Nauright, a.g.b., s. 8. Guttmann'ın *From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports* adlı çığır açan kitabı daha önceden zikredilmişti. Yazarın ayrıca *Journal of Contemporary History*'de yayınlanan “*Sports, Politics and the Engaged Historian*” makalesi de diğer spor tarihi yazarlarından farklı ve bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Bu makaleden tezin ilerleyen bölümlerinde yararlanılmıştır.

akademisyenlerin uluslararası ilişkileri kurgulayıp yürütürken kaçınmadıkları adımlar olma niteliğini kazandı.⁵¹

Uluslararası ilişkilerde güç kullanma “sert güç” ve “yumuşak güç” kullanma şeklinde olur. Güçlü devletler çoğu zaman isteklerini “yaptırım ve tehdit (sopa)” veya “ödül ve teşvik (havuç)” yoluyla elde ederken bazen bu sopa-havuç yöntemine gerek kalmaz. Çoğu zaman devletler “yumuşak güç” diye addedilen kültür, sanat ve spor gibi diğer kanalları kullanırlar. Bunlar “stratejik ve az masraflı alternatifler” olmaları hasebiyle devletlere daha çekici gelir.⁵² Yumuşak güç bağlamında devletler ilk planda sporu reklamlarını yapmak ve imajlarını büyütmek amacıyla kullanmışlardır. Bu “imaj büyütme (artırma)” iki şekilde olmaktadır. 1950’lerden itibaren bağımsızlığını kazanan ulusların kurdukları devletleri uluslararası camiaya kabul ettirmeleri açısından bir hayli etkili olan sportif başarılar, SSCB örneğinde de sosyalist sistemin başarısını göstermek açısından katalizör görevi üstlenmiştir. Ayrıca Kore (Kuzey Kore-Güney Kore), Almanya (Federal Almanya-Doğu Almanya), Çin (Çin Halk Cumhuriyeti-Tayvan) ve İrlanda (Serbest İrlanda-Kuzey İrlanda) gibi egemenlik açısından sorunlu bölgelerde diplomatik açıdan tanınma meselelerinde spor sembolik bir önem taşımıştır. İkinci planda spor uluslararası ilişkilerde devletlerin beğenmedikleri veya kabul etmedikleri davranışları engellemek amacıyla kullandıkları bir diplomatik vasıta. ABD’nin ve yandaşlarının 1980 Moskova Olimpiyatları’nı ve Doğu Bloğu’nun 1984 Los Angeles Olimpiyatları’nı boykot etmesi veya “ırkçı” Güney Afrika’nın protesto edilmesi amacıyla Afrika ülkelerinin 1976 Montreal Olimpiyatları’na katılmaması ve akabinde IOC’nin Güney Afrika’yı üyelikten çıkarması bu alanda verilebilecek bariz örneklerdendir. Özetle, H. Morgenthau’nun da belirttiği gibi “uluslararası politika bir güç mücadelesidir. Nihai hedefler ne olursa olsun ilk plandaki hedef öncelikle güçtür. Güçten bahsettiğimizde, birinin diğerlerinin zihinlerini ve eylemlerini kontrol etmesi kastedilmektedir.”⁵³ Realist yaklaşımdaki bu vurgunun yanı sıra idealist yaklaşımda da ortak değerlere dayanan bir uluslararası sistem yaratma yolunda sporun dış politika aracı olarak uluslararası ilişkilerde etki yarattığı savunulmaktadır. Yani, ülkelerin uluslararası ilişkilerdeki bütün davranışları bencil değildir. Sporun doğal kaynak olarak sağladığı prestij iyi niyetli bir idealizmle bakıldığında güç kavramında ayrı olarak da değerlendirilebilir ki modern Olimpiyatlar’ın çıkış aşamasında Coubertin ve arkadaşlarının zihnindeki birleştirici ideal pek de bencil bir güç anlayışına dayanmamaktaydı. Olimpiyatlar’ın başarısı IOC’ye sağladığı prestijle uluslararası sistemde birleştirici organizasyonların önünü açmıştır.⁵⁴

⁵¹ Joseph S. Nye, Jr., **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, Public Affairs Books, New York, 2004, s. 3-5. Modern Olimpiyat Oyunları’nın hangi tarihsel şartlarda fikri temellerinin oluştuğu konusunda bir derleme için bkz. Edip Öncü, **Olimpizm ve Milliyetçilik: İlk Yüzyıl (1896-1996), Zamanın İzleri: İlkeler, İdeolojiler ve İsanlar**, (Ed. Temel Öztürk), KTÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, Trabzon, 2017, s. 423-466.

⁵² Nye, a.g.e., s. 5-8

⁵³ Lincoln Allison and Terry Monnington, “Sport, Prestige and International Relations”, **Government and Opposition**, 37/1, 2002, s. 107-108.

⁵⁴ Allison and Monnington, a.g.m., s. 109-113.

Spor milletlerin ve devletlerin imajı açısından son derece önemli olmasının yanı sıra her ülkedeki gençlerin sosyalleşerek global toplumla bütünleşmesi sürecinin önemli bir unsurudur. Çağdaş sporlar en azından bir asırdır uluslararası bir nitelik taşımakta ve sporun uluslararası karakteri günümüzde son derece ön plandadır. Spor ile uluslararası ilişkiler arasında sağlam ve çok uzun zamandan beri süregelen bir ilişki olmasına rağmen uzun yıllar bu bağların akademik anlamda çalışılması diplomatik tarih ve spor çalışmalarının arka planında kalmıştır. Diplomatik tarihçiler kültürle ilgili meseleleri bir kenara koyarak milli güvenlik, askerileşme ve ekonomik tasarruflar gibi konuları ön plana almışlardır.⁵⁵ Dünyada diplomatik tarih çalışmalarının durgunlaşmaya başladığı 1970’li yıllardan itibaren sınıf, etnisite, ırk ve cinsiyetin sporla ilişkisi ve bu unsurların yerli ve milli kimlik oluşturma sürecindeki rolü ve sporun toplumsal önemi, sosyal ve kültürel tarih çalışmalarının yaygınlık kazanmasıyla birlikte spor tarihi çalışmalarında merkeze konulmaya başlanmıştır. Ancak 1990’lara gelene kadar pek az spor tarihçisi sporun uluslararası ilişkiler boyutlarına eğilmiştir; bu konuda çalışanlar da siyasetin spora olan istenmeyen müdahalesini kınamaktan öteye geçememişlerdir. Aynı şekilde 1990’lara kadar uluslararası ilişkiler alanında çalışanlar da sporun insanların global düzeyde birbirleriyle olan ilişkilerindeki yeri hakkında pek fazla ciddi akademik çalışma ortaya koymamışlardı. Özellikle 1990’larda dünyada çok popüler olan uluslararası ilişkiler disiplininin klasik eserlerinde uluslararası spor organizasyonlarının adı bile geçmemektedir.⁵⁶

Günümüzde spor ve siyasetin kesiştiği alan güncel spor tarihi çalışmalarının ana temalarından biri haline gelmiştir. Ancak 19. ve erken 20. yüzyıllarda spor tarihi çalışmalarında durum böyle değildi. Alanın öncülerinden İngiliz Joseph Strutt’ın *Sports and Pastimes of the People of England (1838)*, Alman Joseph Heinrich Krause’nin *Die Gymnastik und Agonsitik der Hellenen (1841)* ve Fransız Jean J. Jusserand’ın *Les Sports et jeux d’exercice dans l’ancienne France (1901)* gibi eserlerinde ana temalar spordaki kurallar ve düzenlemeler ile ünlü atletlerin başarılarıydı. Yavaş yavaş “oyunun nasıl oynandığından” sporun politik izdüşümleri ve spor alanındaki politik çekişmeler konularına evrilen spor tarihi literatürü spor-siyaset ilişkisi bağlamında kabaca altı alan dikkat çekmektedir. Bu tezde literatürdeki bu alanlardan Olimpiyat Oyunları’nı konu alan kesimdeki kaynaklar taranmış ve bu kaynaklardan tez konusu çerçevesinde yararlanılmıştır.⁵⁷

⁵⁵ Allison and Monnington, a.g.m., s. 106; Rider, a.g.t., s. 8

⁵⁶ Barbara Keys, “International Relations”, **Routledge Companion to Sports History**, S. W. Pope and John Nauright (Eds.), Routledge: London, 2010, s. 248; Taylor, Trevor, “Sport and International Relations: A Case of Mutual Neglect”, **The Politics of Sport**, Lincoln Allison (Ed.), Manchester University Press, Manchester, 1986, s. 45

⁵⁷ Allen Guttmann, “Sports, Politics and the Engaged Historian”, **Journal of Contemporary History**, Vol. 38 (3), s. 363-375.

Sporun siyasi ve kültürel boyutları geniş çevreler tarafından bilinen bir gerçektir. Uluslararası spor da uluslararası ilişkilerin dinamiklerini etkileyen faktörlerden biridir. Diğer taraftan, uluslararası sporun karakterindeki değişiklikler de uluslararası ilişkilerdeki genel gelişmelerin bir şekilde yansımasıdır. Uluslararası spor kitlelerin çok ilgisini çeken ve kitleler tarafından farklı algılamalara yol açan kültürler arası ve kültürler üstü aktivitelerin bir şeklidir. Spor vesilesiyle meydana gelen bu kültürel alışverişte diğer milletlerin sporcu ve taraftarlarıyla ilişkide bulunan kitlelerin çoğu bunu kitlesel medya vasıtasıyla yapmaktadır. Modern iletişim teknolojisi uluslararası müsabakaları takip etmek isteyen kitlelere bu imkânı anında elverişli kılmaktadır. Kitleler medya sayesinde kendi milletlerine dost veya düşman milletlere mensup sporcuları da takip edebilmektedir. Devletlerin çoğu da kitlelerin halklarının kendilerini milli sporcuları veya takımlarıyla özdeşleştirme sürecini kontrol etmektedirler. Bu kontrol süreci hükümetlerin uluslararası ilişkilerini yönetme önceliklerine bağlı olarak farklı şekillerde tezahür etmektedir. Spor yüzeyde uluslararası siyasi sistemin çeperlerinde meydana gelen bir kültürel alışveriş olarak addedildiğinden kamuoyunun milli hassasiyetlerini yönlendirmede siyasi araçlardan daha güvenli bir araç olarak kullanılmaktadır. Çoğu devlet tarafından iktisadi, hukuki ve diplomatik ilişkiler için çok hayati önemde görülmeyen spor müsabakalarında karşılaşılabilecek herhangi bir yenilgi anında siyasi veya diplomatik güç kullanma mecburiyeti yaratmaz. Çünkü sporcular devletlerini ve milletlerini temsil etse de sporun kendi kuralları ve standartları vardır ve zaman zaman devletlerin uluslararası spora müdahale eğilimleri olsa da uluslararası spor teşkilatları bu müdahalelerin siyasi ve diplomatik çehreye bürünmesini engelleyici kurumsal yapıya sahiptirler. Ancak devletlerin doğrudan müdahalesi olmasa da kamuoyu kendi devletlerinin dolaylı olarak diğer ülkelere ve uluslararası sisteme karşı tutum ve politikalarını görmektedirler.⁵⁸

Uluslararası sistem açısından incelendiğinde spor ve dış politika ilişkisinde bu tezin konusu çerçevesinde devletler arası ilişkiler dışında yön veren en önemli analiz düzeyi uluslararası Olimpik sistem olarak göze çarpmaktadır. Uluslararası Olimpik sistemin dört bileşeni vardır. Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) Olimpik Hareket'in temel yapıtaşısıdır. İlke ve idealleri Baron Pierre de Coubertin (1863-1937) tarafından belirlenmiş olan modern Olimpik hareket dünyanın tüm sporcularının sportmenlik ve iyi niyet ideallerinde birleşmesini hedefleyen kapsamlı bir paradigmadır. Antik Olimpiyat Oyunları'ndan esinlenerek formüle edilmiş olan bu paradigmanın özü 19. yüzyıl sonunda geleceğin "toplum" adamına model yaratmak amacıyla tasarlanan zihin ve beden felsefi uyumuna dayanır. Bu paradigmanın kitlesel hale getirilip benimsenmesi için gerekli olan kurumsal yapı olan IOC ise 1896 yılında kurulmuştur.⁵⁹ Sistemin ikinci yapıtaşı uluslararası spor federasyonlarıdır. Uluslararası spor federasyonlarının her biri her ülkede o spor dalındaki faaliyetleri düzenleyen spor federasyonlarının üye olduğu bir üst yapıdır. Her bir spor branşının federasyonunun kurumsal yetkinliği arttıkça spor federasyonlarının oluşturduğu uluslararası

⁵⁸ Beacom, a.g.m., s. 1; Kanin, s. 1-2

⁵⁹ Kanin, s. 4

spor sisteminin önemi de artmış; IOC'nin yetki alanı daralmıştır. Günümüzde IOC'nin işlevi temel olarak Olimpiyat Oyunları'nın yapılacağı şehirleri belirlemek ve gözetlemek, ve IOC'ye üye olan veya olacak ülkelerin durumlarını takip etmekten ibarettir. IOC bu temel işlevi dışında kendi ideolojisi ve ayrıcalıklarıyla (devletler üstü statü, medya ve sponsor ayrıcalıkları) meşgul olan bir yapı haline dönüşmüştür. Sistemin üçüncü ayağında milli olimpiyat komiteleri yer almaktadır. Milli olimpiyat komitelerinde her ülkenin resmi yerel spor otoriteleri yer alır. Bu kişiler çeşitli spor teşekküllerinin temsilcileri veya sporla ilgili olan bürokrat ve iş adamları olabilir. Milli olimpiyat komitelerine kendi iç işlerinde azımsanmayacak bir özerklik tanımıştır. Ancak bir milli olimpiyat komitesinin IOC tarafından tanınması için sağlam bir yönetime sahip olması şart koşulmaktadır. Yani Olimpik sistemde neredeyse dünyadaki resmi ve tanınmış ülkeler ve bölgelerle tamamen bir örtüşme vardır. Bu da demektir ki pratikte bir milli olimpiyat komitesinin IOC tarafından tanınması zımni olarak o komitenin ait olduğu coğrafi sınırların ve hükümetin de tanınmasıdır. IOC milli komitelerin yapısal olarak hükümetlerden özerk olarak teşekkül etmesi hususunda ısrar etse de fiilen siyasi otoritenin kontrolü altında olan milli olimpiyat komitelerine de ses çıkarmamaktadır. IOC birçok durumda kurallarını esnetebilmektedir. Özetle, IOC varolan uluslararası siyasi statükonun bir yansımasıdır.⁶⁰

Resmi olarak IOC tarafından onaylanan milli olimpiyat komiteleri arasından IOC'ye üye seçilebilmektedir. Her ne kadar IOC üyeleri teorik olarak kendi ülkelerinin resmi temsilcileri sayılmayıp daha çok Olimpik idealin kendi ülkelerindeki elçisi olarak görülse de hakikatte IOC üyeleri uluslararası ilişkilerdeki ve her ülkedeki siyasi şartlara uygun olarak hareket etmekte ve Olimpik elçilik çoğu zaman kağıt üstünde kalmaktadır. Öte yandan, Olimpiyat Oyunları'nı düzenlemek için aday olan şehirler adaylıklarını şehir olarak ve kendi milli olimpiyat komiteleri yoluyla yapmak zorundadır. Bir şehrin adaylığı kabul edildikten sonra o ülkenin milli olimpiyat komitesi Oyunlar'a hazırlanmakla görevli bir organizasyon komitesi kurar. Oyunlar'a katılan sporcular kendi ülkelerinin bayrağı altında, milli marşlarıyla ve renkleriyle ülkelerini temsil ederler. Milli olimpiyat komiteleri ülkelerinin sporcularının Olimpiyatlar'daki temsilinde son söz sahibi olan mercilerdir. Uluslararası sporun var olan siyasi çerçevesi dışında hiçbir sporcu Oyunlar'a katılamaz.⁶¹ Uluslararası Olimpik sistemin son ayağını ise bölgesel oyunlar oluşturmaktadır. Akdeniz Oyunları ve PanAmerikan Oyunları gibi bölgesel oyunların düzenlenmesinde uluslararası spor federasyonlarının ve uluslararası statükonun önemi büyüktür. Bölgesel oyunlar politik olarak Olimpiyatlar kadar önemli olabilir. Soğuk Savaş döneminde zaman zaman bu öneme şahit olunmuştur. Diğer taraftan uluslararası spor federasyonları tarafından kontrol edilen FİFA Dünya Kupası

⁶⁰ Kanin, a.g.e., s. 4-6.

⁶¹ Thomas F. Carter, IOC'nin Coubertin'in öngördüğü, Olimpik Hareket'in ethosunu benimsemiş kozmopolitan vatandaşlar veya atletik credoya sahip bireyler yaratmaktan daha çok "neoliberal aparatlar" kullanarak üzerinde egemenlik sağladığı teba veya müşteriler yarattığını savunmaktadır. Bu kanının kuvvetlendiği 1990 sonrası Olimpiyat Oyunları bu tezin kapsamı dışında kaldığı ve IOC'nin iç işleyişi analiz düzeyi olarak ele alınmadığı için sadece bu alternatif bakış açısı üzerinde durulmayacaktır. Fakat bu savın göz ardı edilmemesi gerekir. Thomas F. Carter, "Olympics as Sovereign Subject Maker", **Watching the Olympics: Power and Representation**, John P. Sugden and Alan Tomlinson (Eds.), Routledge, New York, 2012, s. 55-56; Kanin, a.g.e., s. 4.

gibi spor organizasyonları Olimpiyat Oyunları kadar uluslararası politikayla iç içe geçmiş durumdadır. Yani, Olimpiyat Oyunları çerçevesinde dönen siyaset, spor ve siyaset ilişkisinin toplamı olarak görülmemelidir. Bu tezin ilerleyen bölümlerinde spor, tarih ve siyaset ilişkisi daha çok uluslararası ilişkiler ve dış politika çerçevesinde incelenmekte bu çerçeveye içerisinden Türkiye özeline inilmektedir.⁶²

⁶² Kanin, a.g.e, s. 7

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE OLİMPİYATLAR (1948-1964)

2.1. Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler

Soğuk Savaş Dönemi'nde üç ülkeye karşı belirlenen konumlanma ve takınılan tutumların Türkiye'nin dış politikasında temel belirleyici etmenler olduğu öne sürülebilir: ABD, SSCB ve Yunanistan. Türkiye'nin kadim rakibi ve –sıklıkla- düşmanı Rusya İmparatorluğu'nun devamı olan Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı sonrasında başat güç olarak bilhassa Doğu Avrupa'da nüfuz sahibi olması ve bu ülkenin Sosyalist (Komünist) ideolojisinin Türk siyasi ve fikri anlayışı üzerinde yarattığı tehdit algısı Türkiye'yi savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nden adım adım uzaklaştırmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında izlediği tarafsızlık siyaseti Türkiye'yi uluslararası arenada izolasyona itmiş olduğundan, bu izolasyondan çıkma yolunda Türkiye dış politikada SSCB'yi çevreleme (containment) ve Avrupa'yı tamamen Sovyet nüfuzuna kaptırmama düşüncesi içinde olan dünyanın diğer başat gücü ABD'ye yanaşmaya başlamıştır. 1947-1952 yılları arasındaki bu dönemde Türkiye'de iktidarlar ve muhalefetteki çoğu güç unsurları Batı (ve dolayısıyla ABD) ile bütünleşmenin tek çıkar yol olduğuna inanmış; Türkiye Soğuk Savaş Dönemi'nin başından sonuna kadar ABD'nin yörüngesinden bir türlü ayrıl(a)mayan ve bu yörüngede manevra yapan bir devlet olarak dış politikasını şekillendirmiştir. Bu çerçevede Türk dış politikasının dış politikasının sarkaç üzerindeki salınımlarını ve konumlanmasını belirleyen katalizör ise büyük ölçüde komşusu Yunanistan ile yaşadığı sorunlar olmuştur. 1948 ile 1964 yılları arasında Türk dış politikasının dönem içindeki konumlanması, sürekliliği ve değişimine etki eden gelişmeler bu bölümün ilk kısmını oluşturmaktadır. Yaklaşık yirmi yıllık dönem içinde düzenlenen beş Yaz Olimpiyat Oyunu (1948 Londra, 1952 Helsinki, 1956 Melbourne, 1960 Roma ve 1964 Yaz Olimpiyat Oyunları) aynı şablon içinde ve her bir Olimpiyat Oyunu'nun anlatımının sonunda verilen Türk dış politikası açısından yorumu ile birlikte bölümün ikinci kısmını oluşturmaktadır.

II. Dünya Savaşı sürecinde Türk Dış Politikası daha çok Almanya, Fransa ve İngiltere ile olan diplomatik ilişkiler eksenlerinde şekillenmiş; savaş sonrasında ise SSCB ve ABD ile daha sonradan Yunanistan Türk dış politikasının konumlanmasını etkilemiştir. İngiltere'nin dünya siyasetindeki yeriyle orantılı olarak Türkiye'nin İngiltere ile diplomatik ilişkileri Kıbrıs ve Ortadoğu meseleleriyle sınırlı kalmıştır. Bu yüzden, bu çalışmada 1948-1964 arasındaki dönem Türk dış politikası açısından genel olarak SSCB, ABD ve Yunanistan ile olan ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu dönemin dış politika

açısından başlıca temaları Sovyet tehdidi, Türkiye'nin Batı Bloku'na katılması ve ABD'nin güdümüne girmesi, Kore Savaşı, NATO üyeliği, Kıbrıs Sorunu, Balkan Paktı, Ortadoğu krizleri, Füzeler (Küba) Krizi ve Bağdat Paktı'dır. Bu temalar çerçevesinde Türk hükümetleri, yöneticileri ve kamuoyu nezdinde dış politika meselelerinde çok büyük ölçüde mutabakat gözlenmekte, Türk Dış Politikası'nda kırılma 1964'ten itibaren görülmektedir. Türkiye'deki sosyo-politik sistemin anti-komünist niteliği ABD'deki McCarthy'ci uygulamalarla koşut yürürken, 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin 27 Mayıs 1960 İhtilali'ne kadar olan yönetim şeklinin Türk dış politikasının açık ve taviz vermez şekilde ABD'nin güdümünde seyretmesine sebep olduğu gözlenmektedir. Darbe sonrasında da Batı Bloku'na bağlılık perçinlenmiş; Küba Krizi ve Johnson Mektubu'na kadar Türkiye'nin ABD ile "stratejik ittifakı" ciddi olarak sorgulanmamıştır. Ancak bu tarihten sonra Türk kamuoyu ve yöneticileri "başka bir dünyanın" varlığı hakkında ciddi ciddi düşünmeye başlamışlardır.⁶³

II. Dünya Savaşı başlar başlamaz Sovyet Hükümeti Boğazlar'ın ortak savunulmasına dair talebini Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'na bildirmişti. Savaş sırasında çok temkinli bir dış politika stratejisi izleyen Türkiye, Sovyet yayılmacılığının emaresi olarak gördüğü Boğazlar'ın statüsünde değişiklik isteğini ve diğer istekleri püskürtmeyi bilmişti.⁶⁴ Şubat 1945'teki Yalta Konferansı'nda SSCB Boğazlar'ın statüsünü düzenleyen Montreaux Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesi ihtiyacını ortaya koymuş; ABD ve İngiltere de buna prensipte karşı koymamışlardı.⁶⁵ Savaşın sonlarına doğru SSCB tarafından Türkiye'ye verilen bir ultimatoma yine Boğazlar'ın iki ülke tarafından ortak savunulması ve Türkiye-SSCB sınırında bazı düzeltmeler yapılması taleplerini içeriyordu.⁶⁶ Potsdam Konferansı (1945)'nda Boğazlar meselesini tartışan İngiltere, ABD ve SSCB konunun her üç devlet tarafından Türkiye ile ayrı ayrı görüşülmesi üzerinde uzlaştı.⁶⁷ 1945 yılının sonlarına gelindiğinde Türkiye, İngiltere ve ABD'nin Sovyetler'e karşı

⁶³ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 240-241; George S. Harris, **Turkey: Coping with Crisis**, Westview Press, Boulder, CO., 1985, s. 184-186.

⁶⁴ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 118; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Der Yayınları, İstanbul, 2013, s. 716-717.

⁶⁵ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 119-120.

⁶⁶ İlk olarak 19 Mart 1945'te Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav M. Molotov (1890-1986) Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e savaş nedeniyle koşulların değişmiş olmasını bahane ederek sözlü olarak Sovyet Hükümeti'nin 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı feshettiğini bildirmiştir. Türkiye 4 Nisan'da gönderdiği cevabi notada Sovyet tekliflerini öğrenmek isteyerek iki devletin çıkarlarına uygun yeni bir anlaşma yapılabileceğini Sovyet Hükümeti'ne bildirmiştir. 7 Haziran 1945'te yeni bir anlaşma için Sovyet şartlarını listeleyen Molotov'a cevaben Sarper Sovyetler'in Doğu Anadolu'daki toprak taleplerini ve Boğazlar'da üs isteğini reddederken Montreaux Sözleşmesi'nin yenilenmesi talebinin uluslararası platformda değerlendirilebileceğini meslektaşına iletmiştir. 18 Haziran'da Sarper'i tekrar kabul eden Molotov Sovyet isteklerini yinelemiştir. Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 118-120; Erel Tellal, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, SSCB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 501-502; Uçarol, a.g.e., s. 718; Murat Erdoğan, "II. Dünya Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası: 1939-1945", **Türk Dış Politikası-I**, Hüseyin Bağcı ve Kemal Yakut (Eds.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2015, s. 119.

⁶⁷ Konferansta Stalin'in Montreaux Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesi isteğini kabul eden Churchill ve Truman konunun kendi devletlerini de ilgilendirmesi dolayısıyla her üç hükümetin de ayrı ayrı görüşünü Türkiye'ye bildirmesi gerektiği hususunu

takındığı tavırı gözlemleyerek giderek diplomatik bir dışlanma içine girdiğini hissetmeye başlamıştı. Savaşa girmemekte gösterdiği hünere karşılık artık daha büyük bir tehlike karşısında olduğunu kavrayan Türk hükümeti İngiltere ve ABD'ye yaklaşmak için daha fazla gayret göstermeye başladı. Kasım ayında İngiliz ve Amerikan hükümetleri Montreaux Sözleşmesi (1936) ile ilgili görüşlerini notayla Türkiye'ye bildirerek uluslararası bir konferans önerdiler. Potsdam'da Stalin'in baskı, tehdit ve blöfe dayanan diplomasisi her iki devletin de Türkiye'ye karşı olan tutumunu değiştirmeye başlamıştı.⁶⁸ Türk Hükümeti ise Sovyet notalarını Türk kamuoyundan gizlese de Türkiye'deki anti-komünist veya Sovyet karşıtı dalga yükselmekteydi. Aralık 1945'te İstanbul'da düzenlenen bir Sovyet karşıtı mitingden sonra "solcu" olarak mimlenmiş Tan Matbaası yakıldı. Öte yandan, Sovyet basını ve akademisi de Türkiye'ye gözdağı verecek şekilde yayınlar yapmaya başladı.⁶⁹ Türkiye Aralık 1945'te toplanacak uluslararası bir toplantıyla Montreaux Sözleşmesi'nin rejiminin yeniden düzenlenmesini kabul etti.⁷⁰

ABD Başkanı Truman'ın 1946'nın başlarında Sovyetler'in Boğazlar üzerindeki emellerinden şüphesi kalmamıştı. Sovyetler'in Doğu Anadolu'da toprak talepleri hakkında kamuoyu oluşturma çabaları ve Sovyet birliklerinin bir türlü işgal ettiği İran topraklarından çekilmemesi Truman ve Dışişleri Bakanı James Byrnes (1882-1972)'ı bu düşünceye sevk etmişti. Savaş sırasında vefat eden Türkiye'nin Washington büyükelçisi Münir Ertegün (1883-1944)'ün naaşını Türkiye'ye *Missouri* zırhlısı ile gönderen ABD SSCB'ye bir nevi gözdağı vermekteydi.⁷¹ ABD'nin yavaş yavaş Türkiye tarafına doğru ağırlık koymaya başladığını gözlemleyen SSCB, Türkiye'ye nota vermek için Ağustos ayını bekledi. Türkiye 7 Ağustos 1946'daki Sovyet notasına 22 Ağustos'ta cevap verdi ve Sovyetler'in Türkiye'nin savaş sırasındaki Montreux Anlaşması ihlallerine göz yumduğu ithamını reddetti.⁷² 24 Eylül 1946'da Türkiye'ye verilen

konferans sonrası yayımlanan protokole koydurtular. Uçarol, a.g.e., s. 720; Tellal, "1945-1960: SSCB'yle İlişkiler", s. 503; Erdoğan, a.g.b., s. 119.

⁶⁸ ABD'nin tutum değişikliği SSCB'nin de gözünü korkutmuş; geri adım atmasına neden olmuştur. Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 34-36, 120-121; Erdoğan, a.g.b., s. 119; Tellal, "1945-1960: SSCB'yle İlişkiler", s. 504; Hüner Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950): İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 171-172; Uçarol, a.g.e., s. 720.

⁶⁹ Erdoğan, a.g.b., s. 119; Tellal, "1945-1960: SSCB'yle İlişkiler", s. 503-504; Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 166-169.

⁷⁰ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 121

⁷¹ USS Missouri Japonya'nın II. Dünya Savaşı'nda yenilgiyi kabul ederek teslimiyet imzasını attığı gemiydi. Bu anlamda USS Missouri'nin büyük bir sembolik önemi olan bir savaş gemisiydi. Geminin İstanbul'a vardığı 5 Nisan'da Chicago'da bir konuşmasında Başkan Truman Yakın ve Orta Doğu'nun ekonomik ve stratejik önemine vurgu yaparak bu bölgedeki ülkelerin egemenliklerine yapılacak tehditler karşısında BM'nin harekete geçeceğinin sinyallerini veriyor ve böylece Amerikan dış politikasına yeni bir yön verileceğini açıklıyordu. Türkkaya Ataöv, **NATO and Turkey**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. 92-94; Mehmet Gönlübol ve Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965): Genel Durum", **Olaylarla Türk Dış Politikası, (Cilt I-II: 1919-1983)**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1987, s. 202-203

⁷² 7 Ağustos'taki notanın ardından 15 Ağustos'ta toplanan ABD üst yönetimi Sovyetler'in Boğazlar'ın Türkiye ile ortak savunulması talebini reddetti. ABD kurmaylarına göre nota Boğazlar rejimini düzenlemekten ziyade Türkiye'yi Sovyet egemenliği altına almak amacıyla yazılmıştı. Sovyet isteğine razı olunursa bütün Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki ulaştırma yolları tehlikeye düşebilirdi. 19 Ağustos'ta ABD SSCB'ye gönderdiği notada Sovyet notasındaki 4. Madde olan Boğazlar rejiminin sadece Karadeniz'e sahili olan devletler tarafından belirlenmesi ve 5. Maddedeki Boğazlar'ın ortak savunulması isteklerini reddediyor; Türkiye'ye de Sovyetler'e makul fakat sert bir cevap göndermesini telkin ediyordu. Çünkü Sovyet isteklerinin kabul edilmesi hem

ikinci Sovyet notasını Türkiye 18 Ekim’de diplomatik bir ustalıklı uluslararası düzleme kaydırarak BM’den yararlanılabileceği fikrini egemenlik haklarıyla birleştirdi. Sovyet notasını değerlendiren İngiltere ve ABD, Sovyet isteklerini reddederek SSCB’yi Boğazlar’a karşı bir girişimde bulunmaması konusunda uyardılar. Üzerinde uzlaşılan uluslararası konferans hiçbir zaman toplanamadı ve Sovyet lideri Stalin’in ölümüne kadar konu askıda kaldı.⁷³

Sovyetler’in 1946 sonuna kadar gönderdiği notalar Türk dış politikasında bir dönüm noktası yaratması açısından çok önemlidir.⁷⁴ Türkiye Sovyet tehdidini çok önemli olarak algıladığı bu dönemde dış politikada ve ekonomide savaş öncesinde takip ettiği politikaları gözden geçirerek paradigma değişikliğine gitmiştir. Yaklaşık iki yıllık bir dönemde Türkiye kendisine yeni bir yol çizme ihtiyacı hissetmiştir. “İnönü hükümetinin yapması gereken ilk iş, ABD’yle diğer Batı kuvvetlerinin Sovyet taleplerine razı olmamalarını sağlamaktır. İkinci iş olarak, TSK’nın seferberlik halini sürdürebilmek için Batı’dan mali destek sağlamalı ve üçüncü olarak, Sovyetler’e karşı uzun vadeli koruma sağlamak için Batı’yla güvenlik taahhütlerine dayalı bir ittifak kurabilmektir.”⁷⁵ Türkiye’nin savaşta geç taraf tutması bu dönemde Türkiye’nin kısa süreli de olsa diplomatik bir yalnızlık içine girmesine neden olmuştu. Fakat uluslararası dinamiklerin etkisi ve siyasi iradenin Batı Bloğuna yönelmesiyle bu yalnızlık aşıldı. Truman Doktrini⁷⁶ ve Marshall Planı⁷⁷ çerçevesinde Türkiye’nin ABD ile ekonomik yardım anlaşması imzalaması ve takip eden dönemde Türkiye’nin Avrupa Konseyi ve NATO’ya katılma çabaları büyük ölçüde SSCB’den yönelen tehdit algısına dayalı adımlardı. İlk olarak Truman Doktrini değerlendirilecek olursa, bu doktrin çerçevesinde Türkiye için Amerikan yardımının gerekliliği lehinde bazı tezler öne sürülebilir. Türk yöneticiler Sovyet tehdidinin yanı sıra savaş sonrası yabancı sermayenin gerekliliğine inanmışlardı. Savaş koşulları her ne kadar ticaret burjuvazisini bir hayli zenginleştirmişse de satın alma gücü giderek azalan geniş halk kitleleri fakirleşmişti. Uzun süren savaş seferberliği kalifiye işgücü sıkıntısına yol açmıştı. Savaş sona ermesine rağmen Sovyet tehdidi yüzünden halen daha yaklaşık bir milyon asker seferberlik halindeydi. Türkiye’nin savunma masrafları yeni vergilerin getirilmesine ve vergilerin artmasına neden olmuştu. Savaş sırasında yokluğu çekilen maddelerin savaş sonrasında ithal edilmeye başlanmasıyla dış ticaret açığı ortaya çıkmış; döviz

ABD ve İngiltere’nin Boğazlar hakkında söz sahibi olmasını imkansızlaştıracak hem de Sovyet kuvvetlerinin girdiği her ülkenin Sovyet nüfuzuna girmesine yol açtığından Türkiye’nin kaybına yol açacaktı. Türkiye’deki yeni Recep Peker hükümeti ilk iş olarak Sovyet notasına ABD’nin talimatı doğrultusunda cevap gönderdi. Gönlübol ve Ülman, “Genel Durum: 1945-1965”, s. 204-207.

⁷³ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze...**, s. 122-124.

⁷⁴ Stalin’in 1945-1946 yılları arasında gerçekten Türkiye’ye saldırmak isteyip istemediği tam olarak bilinemez. Stalin büyük ihtimalle Türkiye’yi yalnızlığa mahkûm etmek ve sonra ülkeyi yönetenleri Sovyetler Birliği’ne önce Boğazlar’ın ardından tüm ülkenin kontrolünü verecek bir antlaşma imzalamaya mecbur etmeyi düşünüyordu. William Hale, **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, (Çev. Petek Demir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 113.

⁷⁵ Hale, a.g.e., s. 113.

⁷⁶ Department of State, “The Truman Doctrine, 1947”, **Milestones: 1945–1952**.

⁷⁷ Orijinal metin için bkz. Department of State, “Marshall Plan, 1948”, **Milestones: 1945–1952**. Marshall Planı’na Türkiye’nin dahil olma çabaları için bkz. Senem Üstün, “Turkey and the Marshall Plan: Strive for Aid”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 27 (1), s. 31-52.

stokları erimeye başlamıştı. Kötü iklim koşulları ve işgücü sıkıntısı Türkiye'nin ihraç kalemi olan buğday üretiminde azalmaya yol açmıştı. Ekonomiye düzeltmek için hazırlanan plan ve programlar yeterli olmuyordu. Sonuç olarak, 12 Temmuz 1947'de imzalanan Yardım Anlaşması'yla Türkiye kendini ABD'ye bağlama noktasında çok kritik bir karar aldı. Kamuoyunda bu anlaşmanın Türkiye'nin bağımsızlığı ile bağdaşıp bağdaşmadığı, Batı sistemi ile entegrasyonu ve Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi açısından etkileri değerlendirilmesinde bir mutabakat olduğu gözlemlenmektedir. Dışişleri Bakanı Hasan Saka (1886-1960)'nın mecliste anlaşmanın onayı sırasında yardımın Türkiye'nin bağımsızlığına halel getirmediği açıklaması basında da aynı meyanda açıklamalarla desteklenmekteydi. ABD'nin emperyalist olmadığı ve Türkiye'den toprak ve üs istemediği şeklindeki meşrulaştırmaların yanı sıra anlaşmayı hükümetin siyasi bir zaferi olarak görüp artık güvensizlik duygusunun ortadan kalkması, ülkenin Batı savunma sistemi içine girmekle “medeniyet dünyasının ileri bir karakolu” haline gelerek çok partili düzenin de teminat altına girdiğinin belirtilmesi Truman Doktrini'nin kamuoyundaki büyük desteğini göstermekteydi.⁷⁸

Savaş sonrasında Türkiye'deki Sovyet endişesi şiddetlenerek ülkedeki iktidar odakları ve eklemlemelerinin kişisel, ideolojik ve maddi tercihlerinden dolayı Türkiye'yi çift kutuplu dünyada tartışma bırakmayacak şekilde ABD'nin başını çektiği Batı Bloku saflarına yerleştirdi. “Bu dönemde Türkiye'nin Batı'ya ve onun siyasal sistemine bağlılığının belki de en büyük göstergesi, serbest seçimlere dayanan bir parlamenter demokrasiyi ve büyük ölçüde serbest teşebbüse dayanan bir ekonomik kalkınma planını benimsemesiydi.”⁷⁹ Sovyet lideri Stalin'in ABD'nin karşılık verebileceği kaygısı ve Türkiye'nin Sovyetler'in Boğazlar üzerindeki hak iddialarına dirayetle direnmeleri sayesinde 1947 yılına gelindiğinde SSCB'nin Türkiye'ye saldırma tehlikesi çok büyük oranda ortadan kalkmıştı. Ancak Türkiye yine de kuzeyden gelebilecek tehdiye karşı tetikteydi. Bu yüzden Türk Hükümeti Truman Doktrini çerçevesinde gelecek ABD yardımı konusunda oldukça hevesli ve istekliydi. Bunun yanı sıra savaş sırasında ihracatı büyük ölçüde kesilen Türkiye, bozulan ekonomisini tekrar rayına sokmak için Marshall Planı çerçevesinde yapılan ekonomik yardımdan da pay almak istiyordu. NATO kurulduktan sonra Türkiye bu pakta katılmak için de elinden gelen çabayı gösteriyordu. 1940'ların sonunda Türkiye'de CHP'nin de DP'nin de dış politika anlayışları arasında bir fark yoktu. Birkaç aykırı sesin dışında ABD ile ittifak düşüncesi hemen herkes tarafından kabul görüyordu.⁸⁰

1948 Temmuz'una gelindiğinde Türkiye Batı Bloku'na hemen hemen entegre olmuş durumdaydı. Marshall Planı çerçevesinde ABD'den yardım almaya başlayan Türkiye ABD ile ittifak yapma isteğini her

⁷⁸ Oral Sander, **Türk- Amerikan İlişkileri: 1947- 1964**, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s. 40-42, 50-55.

⁷⁹ Kemal Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 262.

⁸⁰ Harris, **Turkey: Coping with Crisis**, s. 184.

fırsatta yinelemekteydi.⁸¹ İkili ittifak anlaşmalarına pek sıcak bakmayan ABD ise çok taraflı anlaşmalarla SSCB'yi çevreleme politikası gütmekteydi. Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi girişimleri destekleyen ABD, sonunda çareyi NATO adında bir bölgesel ittifak örgütü kurdukmakta buldu. Türkiye, ABD'nin bulunduğu herhangi bir örgüte üye olmanın getireceği avantajları düşünerek NATO'ya da katılma hazırlıklarına başladı.

Türkiye'nin NATO'ya girişi Türk dış politikasını şekillendiren temel amillerden birisidir. Batı Bloğu'na böylece tamamen dahil olan Türkiye ekonomik ve askeri ilişkilerini 1960'lı yılların ortasına kadar NATO çerçevesinde yürüttü. NATO'ya giriş Türkiye'nin devlet düzeyinde stratejik ve ideolojik düşüncesini çok büyük ölçüde etkilemiş; hem Türk kamuoyunda hem de hükümet ve diğer devlet bürokratlar nezdinde olumlu veya olumsuz uluslararası ilişkileri gözlemlemede NATO üyeliği temel kıstas olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya katılma sebepleri çeşitliydi. Truman Doktrini ile Amerikan askeri ve ekonomik yardımına bağlanmış olan Türkiye, geleneksel Rus tehdidine karşı ABD'yi en güçlü koruyucu olarak görmekteydi. Savaşın son yıllarından itibaren yaşadığı diplomatik yalnızlıktan tamamen kurtularak Batı Avrupa'daki güvenlik çemberine dahil olmak isteyen Türkiye, Kore'nin durumuna düşmek istemiyordu. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren dış politikasının ağırlık merkezi olarak Batı'yı belirlemiş olan Türk yöneticiler, Avrupa Konseyi üyeliğinden sonra "Türkiye'yi Batı dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak görmüşler ve Batı'nın kurduğu hemen hemen her örgüte katılmayı bu durumun zorunlu bir sonucu, Batı'ya dönük politikayı da koşulu saymışlardır."⁸² NATO'nun kurulmasından sonra Truman Doktrini uyarınca sadece Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan askeri yardımın Batı Avrupa ülkelerine de yapılmaya başlanması Türkiye'yi NATO'ya üye olmadığı takdirde bu yardımın azalacağı endişesine de itmiştir. Demokrat Parti yönetimi de Türkiye'nin Batı ile kültürel ve siyasal olarak tam anlamıyla bütünleşebilmesi için liberal Batı geleneği ve "demokrasinin" ülkede tutunmasının güvencesi olarak NATO üyeliğini görüyordu.⁸³

Türkiye'nin ABD'ne ilk ittifak teklifi 30 Haziran 1948 tarihinde Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak (1890-1953) tarafından yapıldı. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall ise her ne kadar Türkiye'nin bağımsızlığının korunmasında ABD'nin çıkarı olsa da böylesi bir ittifakın diğer bütün ülkelerle olan ilişkilerinin gözden geçirilmesini gerektirdiği için teklifi kabul etmedi. Sadak bunun üzerine 1949 Şubat'ında İtalya, Fransa, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'yi içine alacak bir Akdeniz Savunma Pakti

⁸¹ "Türk-Amerikan İktisadi Anlaşması Dün İmzalandı", **Cumhuriyet**, (05.07.1948), s. 1; "Türkiye-Amerika İktisadi İşbirliği Anlaşması İmzalandı", **Son Posta**, (05.07.1948), s. 1,7; Selim R. Emeç, "Marshall Planı ve Durumumuz", **Son Posta**, (05.07.1948), s. 1,7; "Türkiye-Amerika İşbirliği Anlaşması", **Son Posta**, s. 1,3; "Türkiye- Amerika İşbirliği Anlaşması Dün Tasdik Edildi", **Son Posta**, (09.07.1948), s. 1, 7; "Amerika ile Ekonomik İşbirliği Anlaşması Mecliste Tasdik Edildi", **Cumhuriyet**, (09.07.1948), s. 1,3.

⁸² Sander, **Türk- Amerikan İlişkileri**, s. 97.

⁸³ Erhan, "1945-1960: ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 543-544; Sander, **Türk- Amerikan İlişkileri**, s. 96-100.

teklifinde bulundu. Mart 1950'de İtalya ile bir Barış, Dostluk ve Adli Uzlaşma Anlaşması imzalayan Türkiye, böylelikle Doğu Akdeniz bölgesinin Sovyet emellerine karşı korunması zaruretine ABD'nin dikkatini çekmeyi planlamaktaydı.⁸⁴ Bütün bu süre boyunca Batı güvenlik çemberine dâhil olmak için çabalayan Türkiye, Arap-İsrail çekişmesinin ve Arap birliğinin kendi içindeki anlaşmazlıkların muhtemel bir Doğu Akdeniz Paktı'nın oluşumuna engel olacağını sebep göstererek taktik değiştirdi ve 15 Mayıs 1950 seçimlerine birkaç gün kala resmi olarak ilk kez 11 Mayıs 1950'de NATO'ya girmek için müracaat etti.⁸⁵ Türkiye ikinci başvurusunu Kore'de savaşın başlamasının hemen akabinde 1 Ağustos 1950'de yaptı. ABD Genelkurmayı'nın Türkiye'nin NATO'ya alınmasının örgütü olumsuz etkileyeceği yönündeki raporunun da etkisiyle Türkiye'nin başvurusu reddedildi. Türkiye'ye NATO yerine Yunanistan ile birlikte bir Akdeniz Paktı kurulması yönünde çalışması önerildi.⁸⁶ DP'nin iktidara gelmesinin hemen akabinde başlayan Kore Savaşı, Türkiye'nin NATO üyeliğinin önünü açan gelişme oldu. ABD'nin direktifiyle BM Kore'ye asker gönderme kararı alınca Yalova'da sınırlı sayıda bakanın, cumhurbaşkanı, başbakan, Meclis Başkanı ve Genelkurmay Başkanı'nın gayriresmi toplantısı sonucunda TBMM'ye ve muhalefete danışılmadan DP üst yöneticileri tarafından 25 Temmuz 1950'de Kore'ye 4500 askerlik bir birlik gönderileceği açıklandı.⁸⁷ Kore Savaşı'nın yarattığı uluslararası etki ve Türk birliklerinin savaştaki performansı ABD'nin diğer NATO üyelerini Türkiye'nin üyeliği için ikna etmede etkili oldu ve Türkiye ve Yunanistan NATO'ya kabul edildi.

Türkiye'nin dış politikasında olduğu kadar iç politikasında da "NATO'ya katılma stratejik kararı DP'nin tercihi olmanın ötesinde, Türk milliyetçiliğinin SSCB'yle ilgili tehdit algılamasının ve beka kaygısının bir neticesiydi. Ancak DP liderliği bu tercihin heyecanlı hatta gayretkeş bir Amerikanperverlikle bağdaşmasını teşvik etmiştir."⁸⁸ Buna rağmen Türk dış politikasının ekonomik açıdan en büyük belirleyicisi olan ABD ile ekonomik anlamda anlaşmazlıklar çok erken başladı. İktidarının ilk yıllarında CHP döneminden kalan döviz rezervlerini ve Amerikan ekonomik yardımını tüketen DP Hükümeti, yaklaşan 1954 seçimleri öncesinde daha fazla borç için ABD'nin kapısını çalmaya başladı. ABD ise kendi öngördüğü ekonomik ve askeri politikalar dışında ve özellikle parti politikaları için ekonomik yardımın kullanılmasına karşı olduğundan DP'nin borç taleplerine olumsuz yanıt vermekteydi. Başbakan Adnan Menderes'e göre Türkiye'nin stratejik öneminden dolayı ABD yardımını nereye harcanacağına karışmadan hükümete yardım etmeliydi.⁸⁹

⁸⁴ Sander, **Türk- Amerikan İlişkileri**, s. 102-106.

⁸⁵ Gerger, a.g.e., s. 67; Sander, **Türk- Amerikan İlişkileri**, s. 106-107.

⁸⁶ Erhan, "1945-1960: ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 545-546.

⁸⁷ Erhan, "1945-1960: ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 545.

⁸⁸ Tanıl Bora, "Adnan Menderes", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cilt:7, Liberalizm**, Muat Yılmaz (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul. s. 494.

⁸⁹ Harris, **Turkey: Coping with Crisis**, s. 185.

Türkiye NATO'ya katıldığında yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı Türk kamuoyunda ittifakın niteliği sorgulanmamaktaydı. İttifakın arkasında büyük aydın ve basın desteği vardı. Mayıs 1950'de iktidara gelen DP daha ilk günden itibaren ABD'yi memnun edecek her türlü diplomatik girişime –ve aynı zamanda iç politika değişikliklerine- atılmaya hazırdı. “Menderes'in ve DP'nin Batı yöneliminin mümeyyiz vasıfları, Soğuk Savaş atmosferinin damgasını taşıması ve ABD'ye meftunluğudur. DP Hükümeti'nin 1950 Haziran'ında anayasanın açık hükmüne rağmen TBMM'ye başvurmadan Kore'ye asker gönderme kararı alması, bu çizginin ünlü ve stratejik başlangıç adımıdır. Böylece ...beynelmilel komünizm karşısında, 'hür dünyanın' yanında saf tutan Türkiye, bu fedakarlık ve kararlılığıyla, Sovyetler Birliği'ne karşı Avrupa'nın doğusunda bir tampon ülke olarak NATO'ya katılmıştır.”⁹⁰ ABD, Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamada bol kaynaklarını seferber ettiği sürece askeri işbirliği hayli başarılı bir şekilde devam etmekteydi. NATO şemsiyesi altında beraber yürütülen operasyonlar ABD'nin stratejik çıkarlarına gayet iyi hizmet etmekteydi. Türkiye'deki üsler kullanılarak yürütülen U-2 keşif ve istihbarat programı bu ortak operasyonların en önemlilerinden biriydi ve ileride Türkiye'nin başını epey ağrıtacaktı. 1950'lerin sonuna gelindiğinde Türkiye'nin askeri kuvvetleri- jandarma hariç- Amerikan ordusu modelinde yeniden yapılandırılmış ve NATO'ya tamamen entegre hale getirilmişti. 1958'deki Lübnan Krizi'nde İncirlik (Adana)'teki NATO üssünün Türkiye'ye haber verilmeden Amerikan askerlerinin transferleri için kullanılması kamuoyunda bir miktar zihin bulanıklığı yaratsa da Eisenhower Doktrini'ne bel bağlayan DP iktidarı olayın yankılarının büyümesini engelledi. Sonuç olarak, 1950'li yıllarda Türk-Amerikan askeri ittifakının sorunsuz yürütüldüğü sonucuna varılabilir.⁹¹

Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreciyle yakından irtibatlı olarak Türkiye ile ABD arasında bir çok anlaşma imzalanmıştır. Çoğu DP iktidarı zamanında kotarılmış olan bu anlaşmaların ekseriyeti gizli nitelikte ve TBMM onayı alınmadan yapılmış anlaşmalardır.⁹² 7 Ocak 1952'de mektup teatisi yoluyla yapılan ve 10 Mart 1954 tarihinde TBMM'de onaylanan *Ortak Güvenlik Anlaşması* Türkiye'yi ABD'nin askeri girişimlerini desteklemek zorunda bırakacak bir anlaşmaydı. Açıkça siyasi ve askeri niteliği olan bu anlaşma İngilizce orijinal metindeki “*ABD ile Türkiye Arasında Karşılıklı Güvenliğe İlişkin Anlaşma (An Agreement between the United States of America and Turkey relating to Mutual Security)*” başlığına rağmen DP Hükümeti tarafından meclisten ekonomik işbirliği anlaşması olarak geçirilmiştir.⁹³ Türkiye'nin

⁹⁰ Bora, “Adnan Menderes”, s. 494.

⁹¹ Harris, **Turkey: Coping with Crisis**, s. 185

⁹² Erhan, “1945-1960: ABD ve NATO'yla İlişkiler”, s. 555-556. Zamanın başbakanı Süleyman Demirel tarafından 1966 yılında yapılan açıklamaya göre, ABD ile 1950 öncesinde 3, 1950-60 döneminde (DP iktidarı) 31 ve 1960-65 döneminde 20 olmak üzere toplam 54 ikili anlaşma yapılmıştır. 1970'te yapılan açıklamada ise bu sayının 91 olduğu belirtilmektedir.

⁹³ Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s. 184-187. TBMM'den 10 Mart 1954'te “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümeti Arasında Mün'akid Muaddel Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını Tadil Eden 7 Ocak 1952 Tarihli Anlaşmanın Onanmasına Dair Kanun” adıyla geçirilen anlaşmada esas olarak 12 Temmuz 1947'deki “Türkiye'ye Yardım Anlaşması”na dayanıyordu. 6370 sayılı kanunla onaylanan anlaşmanın siyasi ve askeri niteliği muhalefetten özellikle saklanmıştı. Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 150-151; Hüner Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası: Batı'nın Güdümündeki Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, s. 59-60.

25 Ağustos 1952’de imzalayıp TBMM’nin 20 Mart 1954’te onayladığı *NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi* (*SOFA: Statute of Forces Agreement*) ise aslında NATO üyesi bütün ülkelerin imzaladığı ve Türkiye’nin de taraf olmak zorunda olduğu bir sözleşmeydi. Ancak bu sözleşmeyle Türkiye NATO’ya- ve dolayısıyla ABD’ye kendi topraklarında askeri tesis ve üs kurma ve personel bulundurma yetkisi verdiği için uygulamada birçok sorun yaşanmış ve Türkiye’de Amerikan askeri varlığına karşı sonradan kamuoyunda büyük tepkiler oluşmuştur.⁹⁴ DP Bakanlar Kurulu’nun 27 Ağustos 1953’te verdiği yetkiye dayanılarak 23 Haziran 1954’te imzalanan *Askeri Tesisler (Kolaylıklar) Anlaşması* TBMM’nin onayına sunulmadan yürürlüğe kondu. Resmi adı “*Türkiye’de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşması’nın Tatbik Edileceğine Dair Anlaşma*” olan bu belgeye dayanılarak iki ülke arasında birçok teknik anlaşma yapıldı. Bu anlaşma çerçevesinde Amerikan ordusunun Türk topraklarını kullanmasına izin verildi ve askeri tesislerin niteliği ve nerelerde kurulacağı hususları belirlenmedi. Pek çok gizli hükümler barındıran bu anlaşmayla Türkiye’de kısa zamanda 100 civarında askeri ve sivil Amerikan tesisi kuruldu.⁹⁵ 24 Haziran 1954’te imzalanan *Vergi Muafiyetleri Anlaşması* Türkiye’deki üslerdeki Amerikan personeline gümrük vergisi, nakliyat, harç ve damga resimlerinde kolaylık sağlamakta ve Amerikan tesislerinin elektrik, havagazı, akaryakıt, PTT, içki ve sigara vergilerinden muaf tutulmasına sebep olmaktaydı. Amerikan tesisleri ve personeline sağlanan bu kolaylıklar Türkiye’de Amerikan mallarına bir gayriresmi pazar oluştururken kamuoyunda kapitülasyonların hortlatıldığına dair inançları körüklemekteydi.⁹⁶ 10 Haziran 1955’te imzalanıp Aralık 1956’da TBMM’de onaylanan *Atom Enerjisi Anlaşması* ise Türkiye’de nükleer araştırma merkezleri kurulmasına yönelik olarak ABD’den zenginleştirilmiş uranyum ve teknolojik yardım alınması amacıyla yapılmıştı.⁹⁷

ABD’nin Kuzey Kuşağı stratejisinde Türkiye ile Yunanistan’ın bir arada Batı Bloğu içinde yer alması büyük önem taşımaktaydı. II. Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan ve Türkiye, birkaç yıl içerisinde Batı Bloğu’na katılmaya karar verdi. Yunanistan’daki iç savaşın Batı Bloğu’na yakın güçler tarafından kazanılması, tercihini Batı’dan yana kullanan Türkiye’yi rahatlatmıştı. Bu yüzden Truman Doktrini ile Türkiye

⁹⁴ Sözleşmenin Amerikan askeri personelinin cezai durumunu belirleyen 7. Maddesine göre suç işleyen herhangi bir Amerikan personelinin eylemi ABD yasalarına göre suçla zanlı ABD tarafından yargılanacaktı. Ancak suç her iki ülke yasalarına göre suç olarak addediliyorsa belirleyici bir hüküm yoktu. Ayrıca personelin resmi görevi sırasında suç işlemesi durumunda Türk mahkemeleri tarafından yargılanması da söz konusu değildi. 28 Temmuz 1956’da yapılan bir düzenlemeyle bu belirsizliğin giderilmesi amacıyla suçu işleyen sanığın resmi görevde olup olmadığının belirlenmesi yetkisi Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JUSMMAT) Başkanı’na verildi. Bu da Türkiye’de işlenen bir suçta yargılanma sürecine yabancı bir ülkenin müdahalesine izin vermek anlamına geliyordu. Erhan, “1945-1960: ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s. 556-557; Tuncer, **Menderes’in Dış Politikası**, s. 60. Sözleşmenin hükümleri için bkz. Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s. 194-230.

⁹⁵ Anlaşma T.C. Bakanlar Kurulu’nun 27 Ağustos 1953 tarihli ve 9/1363 sayılı Kararnamesinin verdiği yetkiye dayanılarak imzalanmıştır. Erhan, “1945-1960: ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s. 558; Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 154-156; Tuncer, **Menderes’in Dış Politikası**, s. 60-61.

⁹⁶ Erhan, “1945-1960: ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s. 558; Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 156-157; Tuncer, **Menderes’in Dış Politikası**, s. 61.

⁹⁷ Anlaşmanın tam adı “ABD ile Türkiye Arasında Atom Enerjisinin Barışçı Amaçlarla Kullanılmasında İşbirliği Yapılmasına Dair Anlaşma”dır. Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s. 231-239; Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 159-160; Erhan, “1945-1960: ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s. 559; Tuncer, **Menderes’in Dış Politikası**, s. 62.

ile Yunanistan'ın yakınlaşmasını teşvik eden ABD'nin isteği iki ülkenin yönetici kesimlerinde olumlu yankı buldu. İki devlet arasındaki potansiyel sorunlar ABD girişimleriyle çözüldü ve 1950'lerin ilk yarısında iki devlet yakınlaştı. Muhtemel sorunlardan ilki Türkiye kıyılarına yakın olan Oniki Adalar'ın savaş sonrası statüsüyüdü. Oniki Adalar'ın 1912'den beri İtalya'nın elinde bulunması savaştan yenik çıkan İtalya'nın Adalar'ı hangi devlete bırakacağı sorununu ortaya çıkarmıştı. Her ne kadar Yunanistan'ı nüfuz bölgesi içinde bulunduran İngiltere bu adaların Türkiye'ye bırakılmasını arzu ettiyse de bunun Boğazlar'da uyuşmazlık yaratmak için fırsat kollayan SSCB'nin işe karışmasına yol açacağını düşünen ABD adaların askerden arındırılarak Yunanistan'a bırakılmasını Türkiye'nin güvenliği açısından daha uygun gördü. Neticede 10 Şubat 1947'de imzalanan Paris Barış Antlaşması'nın 14. Maddesi uyarınca İtalya'nın Oniki Adalar'ı Yunanistan'a bırakması ve Adalar'ın askerden arındırılması kararlaştırıldı. Adalar 7 Mart 1947'de Yunanistan egemenliğine girdi. Truman Doktrini'yle gelecek yardımı bekleyen CHP Hükümeti "belirgin bir muhalefette bulunmadı" ve bu karar karşısında sessiz kaldı.⁹⁸

Potansiyel sorunlardan diğerleri Batı Trakya'daki Türkler'in statüsü ve İstanbul'daki Patrikhane ve Ruhban Okulu'yla ilgili gelişmelerdi. Savaş sırasında Yunanistan'a verilmesi talebi etkisiz kalan Kıbrıs'ın durumu ise Yunanistan'daki iç savaş süresince İngiltere'ye daha bağımlı hale gelen Yunanistan'ın olayın üstüne yoğun biçimde gitmesini engellemişti.⁹⁹ Bu arada Mayıs 1947'de Atina'da Türk-Yunan İşbirliği Komitesi kuruldu. Eylül 1948'de iki devlet arasında Ticaret Anlaşması imzalandı. İlişkileri etkileyebilecek diğer bir husus Fener Rum Patrikliği'di. Şubat 1946'da Fener Rum Patriği seçilen V. Maksimos (Maksimos Vaporcis [1897-1972]), "solcu" olarak tanınması, sürmekte olan Yunan İç Savaşı'nda komünistleri destekler görünmesi ve Moskova Patrikliği'ne yakınlığının bilinmesi yüzünden ABD'nin baskısıyla 18 Ekim 1948'de istifa ettirildi. 1931'den beri Kuzey Amerika Rum Başpiskoposu olan Aristokles Spiru Athenagoras (1886-1972) "anti-Komünist ve anti-Sovyet" olarak tanındığı için ABD tarafından Türkiye'ye önerildi. Athenagoras Türk vatandaşı olmamasına ve Fener Patrikliği tarafından istenmemesine rağmen 1 Kasım 1948'de I. Athenagoras olarak Fener patriği seçildi. Ocak 1949'da ABD Başkanı Truman'ın özel uçağıyla Türkiye'ye getirilen Athenagoras büyük ilgiyle karşılandı.¹⁰⁰

⁹⁸ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 134; Melek Fırat, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul. s. 582-584.

⁹⁹ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 135-136, 145-146. Bu dönemde Yunanistan'da enosisi açıkça destekleyen Yunan Komünist Partisi ve Kıbrıs'taki AKEL olmuştur. Kıbrıs Kilisesi'nin de desteğini almaya başlayan enosis fikri hakkında 1948'de Yunan Kralı II. Pavlos bir röportajında adanın Yunanistan'a bırakılması halinde İngiliz üslerinin statüsünde bir değişiklik olmayacağını hatta İngiltere ve ABD'ye daha fazla üs verilebileceğini ifade etmiştir. Türkiye ise savaşı takip eden yıllarda Kıbrıs ile pek ilgilenmemiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'taki gelişmelere uzak kalması meseleyi Kıbrıs'ın statüsünü Lozan statükosu ile ilgili görme ve İngiltere'nin içişlerine karışmaktan çekinme gibi sebeplerle açıklanabilir. Aralık 1949'da Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesinin söz konusu olmadığını ve Yunanistan'ın sorunu resmen ele almadığını, dolayısıyla endişeye gerek bulunmadığını ifade etmiştir.

¹⁰⁰ Fırat, "1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler", s. 577-585.

Daha sonradan Kıbrıs Başpiskoposu olacak olan Kitium Piskoposu Michael Khristodolou Mouskos/ III. Makarios (1913-1977)¹⁰¹ Ocak 1950’de ada halkının *enosis* (Yunanistan ile birleşme) isteyip istemediği hakkında bir plebisit düzenledi ve oylamaya katılanların %96’sı *enosis* “evet” dedi. Bunun üzerine Yunanistan’da kamuoyu Kıbrıs davasına önem vermeye başlarken Makarios da bu süreci hızlandırmaya çalışmaktaydı. İç savaş sonrasında ABD’den yardım almaya başlayan Yunanistan İngiltere’yi doğrudan karşısına almasa da Kıbrıs hakkında en azından kendi kamuoyunu ikna etmeye çalışmaktaydı. NATO’ya girme sürecinde Türkiye ise Kıbrıs meselesini görmezden gelmekte;¹⁰² İngiltere ise ülkesi açısından Kıbrıs ile ilgili bir sorun bulunmadığını açıklamaktaydı. Türkiye’de iktidara yeni gelen DP Hükümeti de ilk yıllarda Kıbrıs konusuna pek ilgi göstermedi. Konuyu tamamen blok politikası çerçevesinde değerlendiren DP, İngiltere ve Yunanistan ile dostane ilişkileri sürdürmeye çalışmaktaydı.¹⁰³

Yunanistan ve Türkiye 1952’nin başında NATO’ya üye oldular. Blok politikası gereği Türk-Yunan yakınlaşmasının dünyaya lanse edilmesi amacıyla Yunan Başbakanı Venizelos Şubat başında Türkiye’yi ziyaret etti. İktisadi ve ticari yakınlaşmayı arttırmak amacıyla Türk-Yunan Daimi Karma Komisyonu kuruldu. Nisan ayının sonlarında Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Atina’da ziyareti iade etti.¹⁰⁴ Ağustos 1952’de iki ülke birbirine karşı uyguladıkları vizeyi kaldırdı. Kıbrıs sorununun üst düzeyde ele alınmadığı bu dönemde olası bir Balkan ittifakının tohumları atılmaktaydı. Fakat Kasım 1952’de Yunanistan’da yapılan seçimler ilişkilerin geleceğini ilerleyen yıllarda olumsuz yönde etkileyecekti. Kasım ayının sonundaki Yunanistan ziyareti kapsamında Cumhurbaşkanı Celal Bayar Batı Trakya’yı ziyareti sırasında *enosis*i açıkça desteklediğini gizlemeyen Mareşal Papagos’un iktidara gelmesi

¹⁰¹ “Makarios III, Bishop and President of Cyprus”, **Encyclopaedia Britannica**, 2020.

¹⁰² Kıbrıs meselesinin gündeme ilk gelişi 21 Ocak 1950’de CHP milletvekili Cevdet Kerim İncedayı’nın TBMM’de Kıbrıslı Türkler tarafından Cumhuriyet’in 10. yılında kendisine verilen bir şişe “Kıbrıs toprağı” ve bir şişe “Kıbrıs Türkünün kanını” göstererek (ve bu şişelerin yapılmakta olan Anıtkabir’in temelini konmasını talep ederek) Kıbrıs’ın Yunanlar’ın eline geçmek üzere olduğu hakkında yaptığı “hamasi” nutukla oldu. Soru önergesi için bkz. **TBMM Tutanakları**, VIII. Dönem, Cilt: 23, 4. Toplantı, 31. Birleşim, 1. Oturum, (18 Ocak 1950), s. 208. İncedayı’nın soru önergesine verdiği cevapta Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak Lozan Antlaşması’yla İngiltere’ye devredilen Kıbrıs’ta egemenlik haklarının İngiltere’nin olduğunun ve yakın zamanda İngilizler’in haklarından feragat edeceklerine dair Türk Hükümeti’ne bir ihsasta bulunmadığını ve “telaşa düşmenin ve bir bardak suda fırtına yaratmanın yersiz” olduğunu ifade etmiştir. Sadak’a göre “Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur... miting tertip eden, nümayişler yapan gençlerimiz beyhude heyecana kapılıyorlar boşuna yoruluyorlar”. **TBMM Tutanakları**, VIII. Dönem, Cilt: 23, 4. Toplantı, 33. Birleşim, 1. Oturum, (23 Ocak 1950), s. 288-290.

¹⁰³ Şubat 1951’de Sofokles Venizelos Yunanistan’ın *enosis* isteğini resmen açıkladı ve Mart ayında bütün parti liderleri İngilizler’e üs vererek *enosis* işinin halledilebileceği beyanatını verdiler. Bu arada Albay Grivas Kıbrıs’a giderek Makarios ile görüştü ve silahlı mücadelenin örgütlenmesine başladı. Buna karşılık olarak Türkiye tepkisiz kalmayı tercih ediyor; Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Nisan 1951’de “adanın bugünkü hukuki vaziyetinin değişmemesi için bir sebep görmemekteyiz” diyor ve Kıbrıslı Türkler’e müsterih olmalarını öğütüyordu!. Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze...**, s. 136-137; Mahmut Dikerdem, **Eserler: “Salon Veririz, Sokak Alırız”**, (Der. E. Zeynep Gürler), Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 384-385.

¹⁰⁴ Fırat, “1945-1960: Yunanistan’la İlişkiler”, s. 587; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze...**, s. 137. Haziran 1952’de Yunan Kralı II. Pavlos ve kraliçe Frederika Türkiye’yi ziyaret etti. Kralın Patrikhane’yi ziyareti de Türk kamuoyunda olumlu karşılandı. İlişkiler doruk noktasına çıkıyordu. Ancak bu sırada Kıbrıs’ta Makarios Mayıs 1952’de Kıbrıs sorununun BM’de çözülmesi önerisini getiriyor ve Haziran ayında Grivas’ın kurduğu örgütün başına geçiyordu.

hakkında görüş belirtmekten çekindi. Dostluk havası 1953 yılında da sürdü ve İstanbul'un alınışının 500. Yıl kutlamaları sorunsuz geçti.¹⁰⁵

Yunanistan'daki yeni hükümet Kıbrıs sorununun BM bünyesi içerisinde çözülmesi amacındaydı. Makarios 1953'te BM'e bir memorandum vererek Yunanistan'ın da kendisini desteklemesini talep etti.¹⁰⁶ Makarios'un faaliyetlerine karşın Türkiye ve Yunanistan arasında bir Balkan ittifakı kurma çabasına dair çalışmaların ilk safhası 1953 yılının başlarında tamamlandı. NATO'ya yeni üye olmuş Yunanistan ve Türkiye, ABD'nin yönlendirmesiyle aralarındaki "suni" baharı sürdürmek zorundaydılar ve bunun da en büyük göstergesi bir bölgesel ittifak olacaktı. Türkiye için bir Balkan ittifakı Sovyet tehdidinde kalkan olmanın yanı sıra 1950ler'in başında ülkesindeki Türk azınlıkları göçe zorlayan Sovyet uydusu Bulgaristan'la yaşadığı ve yaşayacağı sorunlara karşı bir emniyet supabı olacaktı.¹⁰⁷

NATO askeri stratejileri gereği ve ABD desteğiyle kurulmuş olan Balkan Paketi, Türkiye'nin DP iktidarı zamanında ön ayak olduğu "vazifeci" bölgesel kuruluşlardan biridir.¹⁰⁸ ABD'nin SSCB'yi "çevreleme (kapatma)" politikası çerçevesinde Balkanlar ve Ortadoğu'da kurulacak bölgesel ittifaklar Batı askeri ittifaklar zincirini Atlantik'ten İran'a kadar uzatma amacını taşıyordu. Bu hatta tek boşluk 1948 itibarıyla Sovyet Bloğu'ndan kopmuş olan Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyeti'ydi. Yukarıda belirtildiği üzere, Türkiye ve Yunanistan'ı askeri ve siyasi olarak güdümüne almış olan ABD, Sovyet yörüngesinden hızla çıkan Yugoslavya'ya 1940'ların sonundan itibaren ekonomik ve askeri yardım göndererek bu "yalnız" devletin güvenlik endişelerini gidermeye çalışıyordu.¹⁰⁹ Sosyalist bir ülkenin NATO'ya kabul edilemeyeceği şartlanmasıyla ABD, Yugoslavya'yı Türkiye ve Yunanistan'la işbirliği içinde bir bölgesel askeri pakta dahil etmek istiyordu. Bulgaristan'la her üç devletin de yaşadığı kriz potansiyelli sorunlar, Arnavutluk'un Yugoslavya ve Yunanistan'la sorunları ve her üç devlet üzerindeki Sovyet veya komünist gölgesi tarafları işbirliğine yaklaştıran etmenlerdi. Savaşta hırpalanan her üç devlet de ekonomik yardıma ihtiyaç duyuyordu ve ABD yardımının kesilmeden devam etmesini sağlamakta Pakt'ın pazarlık güçlerini artırmada bir vasıta olacağını düşünüyorlardı.¹¹⁰

ABD'de Eisenhower'ın başkan olması ve Dışişleri Bakanlığı'na John Foster Dulles'ı getirmesiyle beraber Balkan Paketi çalışmaları hızlandırıldı. 1953'ün Ocak ayının sonlarında Dışişleri Bakanı Köprülü

¹⁰⁵ Fırat, "1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler", s. 587-588.

¹⁰⁶ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 138, 164.

¹⁰⁷ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 90.

¹⁰⁸ Her ne kadar Balkan Paketi Başbakan Menderes'le özdeşleştirilse de Zeki Kuneralp'e göre Balkan Paketi zamanın NATO Daimi Büyükelçisi Fatin Rüştü Zorlu'nun "fikir evladı" idi. Kuneralp, a.g.e., s. 102

¹⁰⁹ Gönübol ve Ülman, "Genel Durum: 1945-1965", s. 237.

¹¹⁰ Fırat, "1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler", s. 588-589; Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 173-174; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 90-91.

Belgrad'a giderek Yugoslavya'nın anlaşma hakkındaki endişelerini giderdi ve dönüşte uğradığı Atina'da yaptığı görüşmeler sonucunda pakta giden yol açıldı. Köprülü'den sonra Yugoslavya'ya giden Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopoulos'un ziyareti üç taraflı görüşmelerin önünü açtı. 1953 yılının Şubat ayının sonlarına gelindiğinde artık taraflar askeri işbirliği dışarıda kalmak üzere bir antlaşma imzalamaya hazırıldılar. Resmi olarak "Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" adlandırılan Balkan Paktı 28 Şubat 1953'te üç ülkenin dışişleri bakanları tarafından Ankara'da imzalandı.¹¹¹ Bir saldırı durumunda ortak bir savunma temeli oluşturmak üzere genelkurmaylar arasında işbirliği öngörülerek ortak kararlar alınmasını kararlaştıran Pakt üyeleri BM Anlaşması'nın 51. Maddesine dayandıklarını belirtmekteydiler. Ancak pakt gerçek bir askeri ittifak niteliği taşımamaktaydı. Diğer Balkan ülkelerinin de katılımına açık olduğu belirtilen Pakt'ın üyeleri arasında ekonomi, teknik ve kültür alanlarında da işbirliğine gidileceğini kararlaştırılmaktaydı.¹¹²

Balkan Paktı'nın imzalanmasından bir hafta sonra Sovyet lideri Stalin öldü (5 Mart 1953). Yeni Sovyet yönetimi 30 Mayıs 1953 tarihinde Türkiye'ye bir nota verdi ve Türkiye'den herhangi bir toprak talebi bulunmadığını ve Boğazlar üzerindeki hak iddiasından vazgeçtiğini açıkladı.¹¹³ Sovyetler aynı şekilde Yugoslavya'ya da yaklaşarak diplomatik ilişkileri düzeltme yoluna girdiler. Bu arada Pakt'a üye ülkelerin Dışişleri Bakanları Temmuz 1953'te Atina'da bir araya geldiler; askeri görüşmeler ise Kasım 1953'te Belgrad'da yapıldı. Bunun sonucunda 7 Kasım 1953'te Balkan Paktı Daimi Sekreterliği kuruldu.¹¹⁴ Balkan Paktı'nın Balkan İttifak Antlaşması haline dönüşmesinde Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun inisiyatifinin önemi çoktur. Tito'nun 1954 başlarındaki Atina ve Ankara ziyaretleri sonucunda Tito'nun pakta askeri bir mahiyet verme ısrarı üzerine Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya bir askeri ittifak üzerinde anlaştı.¹¹⁵ 9 Ağustos 1954'te Yugoslavya'nın Bled şehrinde imzalanan anlaşmayla Balkan Paktı askeri ittifaka dönüştü. Bled Anlaşması Ankara Anlaşması metnindeki maddeleri yinelemekte ve anlaşmanın yirmi yıllık bir süre için geçerli olacağını kaydetmekteydi. Anlaşma NATO sözleşmesinin 5. Maddesindeki

¹¹¹ Hikmet Öksüz, **Türkiye ve Balkanlar**, Serander Yayınevi, Trabzon, 2016, s. 221-224; Gönübol ve Ülman, "Genel Durum: 1945-1965", s. 238-239. TBMM anlaşmayı 18 Mayıs 1953'te oybirliğiyle onayladı.

¹¹² Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s. 107, Fırat, "1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler", s. 589-590; Öksüz, a.g.e., s. 224-225.

¹¹³ Gönübol ve Ülman, "Genel Durum: 1945-1965", s. 244; Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s. 107-108, 110; Erel Tellal, "1945-1960: SSCB'yle İlişkiler", s. 511-513. Türkiye Stalin'in cenazesine eski Moskova büyükelçisi Cevat Açıkalın başkanlığında bir heyet gönderdi. Sovyetler'in Türk Hükümeti'ne diplomatik uzlaşma ve yakınlaşma amacıyla gönderdiği nota Türk basınından ve kamuoyundan DP Hükümeti tarafından gizlendi. Haber Türkiye'ye Paris Radyosu kanalıyla ulaştı. Resmi kaynaklar bu haber hakkında bir süre sessiz kaldı. Türk basını DP Hükümetinin Sovyet notasını soğuk karşıladığını belirtti. 18 Temmuz 1953'te gönderdiği cevapta Türkiye beyanatı memnuniyetle karşıladığını, iyi komşuluk ilişkilerinin devamı ve barış ve emniyet yolundaki Sovyet dileklerine katıldığını ve Boğazlar meselesinin Montreaux Sözleşmesi'ne tabi olduğunu belirtti.

¹¹⁴ Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s. 116; Fırat, "1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler", s. 590; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 91; Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası**, s. 82-83.

¹¹⁵ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 92.

vecibeleri aynen kabul ettiğinden ötürü Yugoslavya Batı Avrupa güvenlik sitemi içine alınmış oluyordu. 9. Madde ise ittifaka katılmak isteyen diğer Balkan devletlerine açık kapı bırakmaktaydı.¹¹⁶

Balkan İttifakı SSCB tehdidine karşı ABD'nin isteği doğrultusunda aralarında sorun bulunmayan Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'nin daha çok ABD'den askeri ve ekonomik yardım sağlamak amacıyla bir araya geldiği bir savunma oluşumuydu. Stalin'in ölümüyle beraber Sovyet dış politikasında görülen yeniden konumlanma sonrasında bu ittifakın fazla uzun süre ayakta kalması beklenemezdi. Nitekim SSCB Devlet Başkanı Khrushchev ve Başbakan Bulganin'in Haziran 1955'teki Belgrad ziyareti Yugoslavya ile ilişkileri düzeltmek amacı taşıyordu. Yugoslavya'ya uyguladığı ekonomik ablukayı kaldırıp diplomatik ilişkilerini düzelteren SSCB Tito'nun Balkan İttifakı'na olan bakışını değiştirmiştir.¹¹⁷ Zaten herhangi bir bloğa dâhil olmak istemeyen Yugoslavya 1950'lerin ikinci yarısından itibaren "Bağlantısızlar" hareketinin liderlerinden olacaktı.¹¹⁸ Öte yandan, Sovyet tehdidinin azalması Yunanistan'ın da blok politikasını kendi milli politika öncelikleri karşısında yeri geldiğinde ikinci plana atabileceğini göstermiştir. 16 Ağustos 1954'te BM Genel Sekreterliği'ne Kıbrıs'ın self-determinasyonu konusunda başvuran Yunanistan Kıbrıs sorunu uluslararası zemine taşımıştır.¹¹⁹ BM'de Kıbrıs meselesinin görüşülmesinden önce DP hükümeti İzmir'in 9 Eylül'de yapılacak olan kurtuluş günü kutlamalarını yasakladı. O dönemlerde henüz adayla ilgili bir tezi olmayan Türkiye de 1955 yılında İngilizler'e karşı Rumlar tarafından silahlı direnişin başlatılmasıyla beraber Kıbrıs sorununda kararlılığını ortaya koymaya başladı. Nisan 1955'te Rumlar Türk köylerine saldırmaya başlayınca Kıbrıs Türkleri de direniş grupları teşkil etti. Fazıl Küçük (1906-1984) ve Faiz Kaymak (1904-1982) gibi Kıbrıslı Türk liderler Ankara'ya gelmeye başladılar. Türkiye'de de "Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır" sloganıyla kampanyalar açıldı.¹²⁰ Seçimlerdeki galibiyetine rağmen iç

¹¹⁶ Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 172; Gönlübol ve Ülman, "Genel Durum: 1945-1965", s. 242-243. Anlaşmanın imzalanmasının Ağustos ayına sarkmasının nedeni Türkiye ve Yunanistan'ın anlaşma metnini NATO Konseyi'nin 29 Temmuz'daki toplantısında onaydan geçirmek istemeleriydi.

¹¹⁷ Zürih ve Londra Anlaşmalarından sonra canlanır gibi olan Balkan İttifakı'nın askeri yönünün Yugoslavya'nın yeniden canlandırılmasına karşı çıkması yüzünden anlamsız hale gelmişti. SSCB ile ilişkilerini düzelteren Tito askeri bir ittifakın gerkliliğine artık inanmıyordu. Kuneralp, a.g.e., s. 102-103

¹¹⁸ SSCB'nin en yüksek düzeyde, Khrushchev ve Bulganin ile, Tito'yu ziyaret edip ondan geçmişte yapılanlar için özür dilemeleri diplomatik olarak çok etkili olmuş. Sovyet tehdidinden kendini kurtaran Yugoslavya "bağlantısızlar" hareketinin liderliğine soyunmuştur. Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 92-93. Ayrıca bkz. Mütercimler ve Öke, a.g.e., s. 306

¹¹⁹ BM Genel Kurulu 24 Eylül 1954'te Kıbrıs sorununun gündeme alınmasını kabul etmiştir. Karar metninde konunun daha fazla ele alınmaması ifade edilmiştir. Türkiye görüşmeler sırasında temsilcisi Selim Sarper aracılığıyla konunun İngiltere'nin iç sorunu olduğunu, Yunanistan'ın self-determinasyon isteğinin aslında enosis isteği olduğunu ve coğrafi, tarihi, etnik ve ekonomik gerekçelerle Türkiye'nin adaya olan ilgisini ortaya koymuş; çıkan karardan memnun kalmıştır. Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 164-169

BM görüşmeleri için Dışişleri Bakanlığı'nda kurulan komisyona F. Rüştü Zorlu başkanlık ediyordu. Komisyon Kıbrıs meselesindeki Türk tezini anlatan bir "Beyaz Kitap" hazırlamıştır. Kitap Türkiye'nin Yunanistan kadar Ada'da hak sahibi olduğunu belgeleriyle dünya kamuoyuna duyurma amacı taşıyordu. İngilizce ve Fransızca'ya da çevrilen "Beyaz Kitap" Londra Konferansı'nda Türkiye'nin dayanacağı ilkeleri içeriyordu. Dikerdem, **Eserler**, s. 386; Levend Yılmaz, a.g.e., s. 89-90; Mütercimler ve Öke, a.g.e., s. 311.

¹²⁰ Ankara'dan yardım isteyen Kıbrıslı Türkler Ada topraklarının yüzde 60'ına sahip olan 100 bin civarındaki Türk azınlığın haklarının gasp edilmemesi için girişimde bulunulmasını talep ediyordu. Dikerdem, **Eserler**, s. 385-386.

politikadaki yükselen huzursuzlukları dindiremeyen DP Hükümeti, Kıbrıs meselesini ön plana çıkararak içerideki muhalefeti dindirmeye yöneldi. Bir yıl içinde Kıbrıs'a yönelik tutumda görülen bu olumlu değişimde Yunanistan'ın sorunu uluslararasılaştırmasının da büyük payı vardı.¹²¹

Nisan 1955'te Muhafazakâr Parti'nin iktidara gelmesi ile beraber İngiltere Kıbrıs sorununu çözmek için kolları sıvadı. İngiltere Türkiye'yi de meselenin içine çekerek Yunanistan'ın *enosis* planlarını bozmaya karar verdi. Dış politika konusunda başından beri çok da istekli ve azimli olmayan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü aynı ay görevinden ayrıldı. 27 Temmuz 1955'te Başbakan Menderes Fuat Köprülü'yü Başbakan Yardımcılığına çekerek Fatin Rüştü Zorlu'yu Dışişlerinden sorumlu Devlet Bakanlığı'na atadı.¹²² 1955 yazında İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'yi “Kıbrıs meselesi de dâhil olmak üzere Doğu Akdeniz güvenliğini ilgilendiren tüm sorunları görüşmek” için Londra'ya davet etti. İngiltere'nin amacı Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirmektir. Taraflar daveti kabul ederken Türkiye'de de kamuoyu iktidar tarafından meseleye yoğunlaştırılıyordu. Türk kamuoyu artık Kıbrıs meselesini ulusal bir dava olarak benimsemişti. DP teşkilatları mitingler yapmak için hükümete başvuruyorlardı.¹²³

Konferans 29 Ağustos 1955'te toplandı. Zorlu'nun başkanlığındaki Türk heyeti hazırladığı 28 sayfalık tezde Londra Konferansı'nda Türkiye adadaki statükonun korunmasını savundu; bu yapılamadığı takdirde adanın Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini ileri sürdü. Türkiye'den böyle bir hamle beklemeyen Yunanistan hazırlıksız yakalandı.¹²⁴ Üç tarafın istekleri birbiriyle uyuşmadığından Zorlu Ankara'ya “moratoryum” önerisi hakkındaki fikirlerini sordu; fakat Menderes'ten gelen cevap olumsuz oldu. Gelen talimat “suya sabuna dokunmayan” ortak bir bildiri ile Londra'dan ayrılmak yönündeydi. Üç hafta sonra toplanacak olan BM Genel Kurulu'na meseleyi götüreceği belli olan Yunanistan'ın hamlesine karşı böylelikle zaman kazanılmış olacaktı. Ancak, 6 Eylül akşamı Zorlu hazırlanacak ortak bildiri metni

¹²¹ Mütercimler ve Öke, a.g.e., s. 309-311.

¹²² F. Rüştü Zorlu 1954 seçimlerinde Menderes'in ısrarıyla Çanakkale milletvekili olmuş ve devlet bakanlığına getirilmişti. Zorlu'nun gözü Dışişleri Bakanlığı'ndaydı; fakat partide Bayar ve Menderes'ten sonra en popüler kişi olan Köprülü'den o makamı almak kolay değildi. Dikerdem, **Eserler**, s. 386; Levend Yılmaz, a.g.e., s. 89.

¹²³ 29 Ağustos'taki konferanstan beş gün önce Başbakan Menderes basına yaptığı açıklamada adada statükonun devamını asgari koşul olarak kabul ediyor; Türkiye'nin aleyhine yapılabilecek bir değişikliğe (taksime) tahammül edilmeyeceğini söylüyordu. Aynı konuşmada 28 Ağustos'ta adada Rumlar'ın Türkler'e karşı bir katliama girişeceğini ifşa eden Menderes Kıbrıs Türktür Cemiyeti, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti ve İşçi Sendikaları Birliği'nin de desteğini alıyordu. Bu tip örgütler “Ya Kıbrıs ya ölüm” ve “Yeşil Ada kızıl olamaz” gibi sloganlar yaratmışlardı. Konuşmasında yangına körükle giden Menderes “Yunanlılar tarihten ders almadılar mı? Gerekirse derslerini yine veririz” diyordu. A. Suat Bilge, “İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965): Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türk-Sovyet İlişkileri”, **Olaylarla Türk Dış Politikası, (Cilt I-II: 1919-1983)**, Mehmet Gönlübol (Ed.), Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1987, s. 341-342; Dikerdem, **Eserler**, s. 387-388; Levend Yılmaz, a.g.e., s. 91-92; Mütercimler ve Öke, a.g.e., s. 313-314.

¹²⁴ Lozan Antlaşması'nın 16ç maddesine göre İngiltere'ye bırakılmış olan Kıbrıs'a özel statü tanınmıştı. Antlaşma'nın 30 ve 33. Maddelerine göre İngiltere Ada'yı başka bir devlete devredemezdi. Türk tezine göre Yunanistan, Kıbrıs meselesinde Türkiye için muhatap bile değildi. Bilge, a.g.b., s. 343-345; Dikerdem, **Eserler**, s. 389.

üzerinde talimat almak için Ankara'yı aradığında beklenmedik bir cevapla karşılaştı. Zorlu hemen Ankara'ya geri çağırılıyordu.¹²⁵

6 Eylül gecesi DP teşkilatlarının tertibiyle İstanbul ve İzmir'deki Rum azınlıkların dükkân ve evlerine karşı yapılan saldırı konferansın bütün havasını bozdu. 7 Eylül sabahında Yunan heyeti henüz İstanbul'daki olayları duymadan bir konuşma yapan Zorlu Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba konulduğundan bahsederek konferansın devamında fayda görmediklerini açıkladı. Ertesi günkü kapanış konuşmasında Yunan Dışişleri Bakanı Stefanos Stefanopoulos (1898-1982) Türk hükümetini olaylardan sorumlu tuttu ve böylece Londra Konferansı Kıbrıs sorununda hiçbir ilerleme sağlanamadan kapandı. Eylül 1955'te BM Genel Kurul Toplantısı'nda, beklenenin aksine Yunan Hükümeti Kıbrıs meselesinin gündeme alınması girişiminde bulunmadı.¹²⁶ Ancak Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler onarılamayacak şekilde bozulmuş; olayın yankıları Türkiye'ye hem dünya kamuoyu nezdinde büyük puanlar kaybettirmiş hem de Balkan İttifakı'nı derinden yaralamıştı. 6-7 Eylül Olayları sonrası Yunanistan olaylar sonucunda meydana gelen hasarlar tazmin edilmedikçe Balkan ittifakı çerçevesinde Türkiye ile işbirliği yapmayacağını açıkladı. Her ne kadar Sovyetler'in Türkiye'ye karşı yaklaşımında değişiklik olmuşsa da Türkiye'nin Balkan İttifakı'na bakışında bir değişiklik olmamış; Başbakan Menderes ABD'nin çok istediği ittifakı sürdürmek istemişti. Fakat hem Yugoslavya'nın uzaklaşması hem de Yunanistan ile olan "dostluğun" bozulması 1950'lerin sonuna gelindiğinde Balkan İttifakı'nın "zımnen feshedilmesine" yol açtı.¹²⁷

Türkiye'nin Kıbrıs sorununda karşı karşıya geldiği Yunanistan ile olan ilişkileri 1950'lerin ortalarından 1970'lerin ortalarına kadar en önemli dış politika gündemini oluştururken Kıbrıs sorunuyla ilgili meseleler diğer dış politika meseleleri ile ilgili tasarruflarını da derinden etkilemiştir. Bu bağlamda Balkan İttifakı ile yakınlaşma gösterilen Yugoslavya'nın yönelmiş olduğu "bağlantısızlar" hareketi ve üçüncü dünya ülkeleri olan ilişkileri de Türkiye'nin 1960'ların ortalarına kadar çok da ustalıkla değerlendiremediği uluslararası gelişmelerden biri olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok Asyalı ve Afrikalı millet ya bağımsızlıklarını kazandılar ya da bağımsızlık yoluna girdiler. Tekrar büyük devletlerin nüfuzu altına girmekten endişe duyan ve bu endişelerini kendi aralarında işbirliğiyle gidermek isteyen bu millet ve devletlerin karşısında 1950'li yıllarda Türkiye, katılmış olduğu Batı Bloğunun yaklaşımından farklı bir yaklaşım göstermemiş; kendisi sömürgeci veya emperyalist olmamasına rağmen Batı Bloğundaki büyük devletlerin sözcüsü konumuna düşmüştür. Türkiye'nin İsrail ve Mısır'a karşı takındığı tutum ve Bandung Konferansı'nda sergilediği

¹²⁵ Levend Yılmaz, a.g.e., s. 92-95

¹²⁶ Zorlu, Stefanopoulos'a verdiği cevapta olaylardan haberi yokmuş gibi davranarak "heyetimizin olaylar hakkında ayrıntılı bilgisi yoktur; olaylar gerçekten cereyan etmişse bu sorumsuz kişilerin eseri olmuştur" demiştir. Levend Yılmaz, a.g.e., s. 96-97.

¹²⁷ Fırat, "1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler", s. 591-592.

performans tatmin edici olmaktan uzak kalmış ve özellikle 1950'lerin sonlarındaki Ortadoğu bunalımlarında ve Kıbrıs meselesinde işini epey zorlaştırmıştır.

1946-1950 döneminde Türk-Arap ilişkileri az sorunlu bir düzlemde ilerlemiştir. 1945'te Arap Birliği'nin kuruluşunu gayet olumlu karşılayan Türkiye, ilk olarak 1946'da Irak'la bir Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması imzaladı. Mart 1946'da Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını tanıyan Türkiye, 1947'de de Ürdün ile Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması imzaladı. Filistin meselesinde ise BM'de başlarda Arap tezine yakın konumlanan Türkiye Truman Doktrini açıklandıktan sonra Araplar'dan uzaklaştı. Türkiye 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanıyan ilk ülkelerden biri oldu.¹²⁸ İsrail devletinin kurulmasının alevlendirdiği milliyetçi Batı karşıtlığı, Ortadoğu'da savaş sonrasında İngiltere'nin eski ittifak ve temel anlaşma sistemlerine büyük tehdit oluşturmaya başlamıştı. Ortadoğu'daki gelişmeler Arap devletleriyle Batılı devletlerin bütüncül bir askeri-siyasi işbirliği içinde kalmasını çok zorlaştırıyor, İngiltere'nin bölgedeki stratejik gereksinimleri artık karşılanamaz hale geliyordu. İngiltere Doğu Akdeniz'de Türkiye, Yunanistan ve bazı Arap devletleriyle birlikte bir savunma örgütü düşüncesindeydi. Türkiye ise ABD desteği olmadan bir Akdeniz Paktı kurulmasının imkânsız olduğunu düşünüyordu. Türkiye Arap devletleri açısından asıl sorunun İsrail olduğunun ve Araplar'ın komünist tehdidini önemsemediklerinin farkındaydı.¹²⁹

Türkiye Mart 1950'de elçilik düzeyinde diplomatik ilişki kurmasından Bağdat Paktı ve sonrasındaki Ortadoğu bunalımları sürecine kadar İsrail'le iyi ilişkiler sürdürdü. Türk yöneticilerin gözünde Batı tipi ekonomik kalkınma modeli izleyen bir parlamenter demokrasi olan İsrail, "laik" bir ülke olarak Türkiye'nin Müslüman coğrafyasında kendine benzettiği bir ülkedydi. Türkiye gibi ABD ile yakın ilişkiler kurması ve Kore Savaşı'nı desteklemesi DP iktidarına İsrail'i sıcak gösteriyordu. DP'nin iktidarının ilk aylarında İsrail ile yaptığı ticaret anlaşması sayesinde İsrail'in pamuk ihtiyacının tamamı, tahıl ihtiyacının yarısı ve diğer tarım ihtiyaçlarının önemli bir bölümü Türkiye'den karşılanırken, İsraili müteahhitler Türkiye'de toplu konutlar ve askeri havaalanları yapıyor; Türkiye'ye hem kendi ülkelerinden hem de Avrupa'dan pek çok işlenmiş madde kalemi ihraç ediyordu. Ancak 1954'e gelirken Türk tarımının çökmesi ve İsrail'in tarımını geliştirmesi ve Bağdat Paktı süreci dolayısıyla hem ekonomik hem de siyasi olarak İsrail-Türkiye ilişkileri durağanlaştı.¹³⁰

1950'den 1952'ye kadar İngiltere'nin Türkiye vasıtasıyla önerdiği şemalar Ortadoğu devletleri tarafından kabul görmedi. Esasında çok büyük ölçüde İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarını gözetmeyi

¹²⁸ Karpat, Türk Dış Politikası Tarihi, s. 200. Türkiye İsrail'i Müslüman ülkeler içinde İsrail'i ilk tanıyan ve İsrail'le ilk elçi değişimi yapan ülke olmuştur. Ayrıca bkz. Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-I, Ortadoğu'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 616-617; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze**, s. 188.

¹²⁹ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1945-1960: Ortadoğu'yla İlişkiler", s. 617-618.

¹³⁰ Erhan ve Kürkçüoğlu, "1945-1960: Filistin Sorunu", s. 641-643.

amaçlayan ve Türkiye'nin önderlik edeceği bir savunma örgütlenmesi girişimi Arap-Türk ilişkilerini olumsuz etkiledi.¹³¹ Yeni bağımsız olan Mısır'ın Ortadoğu Komutanlığı Projesi'ne katılmayı reddetmesi ve Türkiye'nin NATO'ya girmesi İngiltere'nin projesini çıkmaza soktu. 1953'te Eisenhower'ın iktidara gelmesi planları değiştirdi. Ancak bu dönemde ABD'nin Ortadoğu'daki savunma problemine önerdiği yeni yaklaşım İngiltere'yi bir nebze olsun rahatlatmıştı. Batıda NATO ve Doğu'da SEATO ile SSCB'yi güneyden çevreleyen ABD aradaki boşluğu bir örgütle doldurma amacındaydı. Mayıs 1953'te Ortadoğu'daki bazı ülkeleri ziyaret eden yeni Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles bölgesel bir anlaşma fikrini formüle etmeye başladı¹³² ve dönüşte Ankara'da yaptığı görüşmede Menderes'in çok istekli tavrı Türkiye'yi bu yeni projenin "kilit taşı" haline getirdi.¹³³ Temmuz 1953'te Ulusal Güvenlik Konseyi'nde "Kuzey Hattı (Kuşağı)" fikrini sunan Dulles, SSCB'nin güneyinde bulunan Ortadoğu ülkeleri Pakistan, İran, Irak, Suriye ve Türkiye'nin Kuzey Hattı'nı oluşturduğunu ve Sovyet tehdidini doğrudan hisseden bu devletlerin Ortadoğu savunmasında kilit rolü oynamaları gerektiğini savundu. ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon (1913-1994)'un Karaçi ziyareti (28 Aralık 1953) sonrasında Pakistan'la ABD Mayıs 1954'te bir anlaşma imzaladılar.¹³⁴ 2 Nisan 1954'te ABD'nin Kuzey Hattı savunma konseptinde kilit pozisyona sahip olan Türkiye ve Pakistan, ABD'nin sponsorluğunda birbirleriyle sınırlı savunma işbirliğini öngören bir taslakta uzlaştılar.¹³⁵ Bu anlaşmanın akabinde Haziran 1954'te Washington'a giden Menderes İsrail'in Arap devletleri tarafından tanınması gereğinden bahsetti ve Arap devletlerinin eline koz verdi. Nisan 1954'te ABD bir askeri yardım anlaşması imzalamış olan Irak'a Ocak 1955'te ziyarette bulunan Menderes Bağdat Paketi'ne temel olacak bildiri üzerinde Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'yla anlaştı. 14-15 Ocak'ta Suriye'yi, 15-17 Ocak'ta Lübnan'ı ziyaret eden Menderes, her iki ülkede de yoğun protestolarla karşılaştı ve diğer bölge devletlerini olası bir bölgesel ittifak hususunda ikna edemedi.¹³⁶

¹³¹ Muhalefetteki CHP iktidarı İngilizler adına askeri yükümlülükler üstlenmemesi yolunda uyarılmıştır. Çünkü bu tür girişimler Türkiye'nin bölgede ikinci bir İsrail gibi algılanmasına yol açıyordu. Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 202.

¹³² Dulles'in Ortadoğu ziyareti ABD dış politikasında yeni bir çıkışın başlangıcıdır. Dulles'in izlenimleri şunlardı: 1) Bölgesel bir savunma teşkilatı kaynağını her şeyden önce bölge halkları ve hükümetlerinin isteğinden almalıdır; 2) Ortadoğu halkları ve hükümetleri kendilerini doğrudan doğruya bir Batılı savunma örgütüne bağlamak istememektedir; 3) Kuzey Kuşak (Northern Tier) devletleri Sovyet tehlikesinden endişe duymaktadır.

¹³³ Dulles 11-28 Mayıs 1953 tarihleri arasında Mısır, İsrail, Suriye, Irak, S. Arabistan, İran, Hindistan, Pakistan, Yunanistan, Türkiye ve Libya'ya ziyaret etmiştir. Programında Türkiye bulunmamasına rağmen Başbakan Menderes'in isteği üzerine Ankara'ya gelen Dulles'a Menderes Araplar'la Ortadoğu savunma projesinin akim kalacağını ve savunma sisteminin temel taşının Türkiye olması gerektiğini söyledi. Pakistan'ın da sistemem dahil edilmesini telkin eden Menderes'e Dulles Araplar'ı küstürmemek gerektiğini söylemişti. Fırat ve Kürkçüoğlu, "1945-1960: Ortadoğu'yla İlişkiler", s. 620.

¹³⁴ 19 Mayıs 1954'te imzalanan bu askeri yardım anlaşması Pakistan'ın komşuları Hindistan ve Afganistan tarafından büyük tepkiyle karşılandı. Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 49.

¹³⁵ Karaçi Antlaşması (2 Nisan 1954) olarak bilinen bu anlaşma kültürel, teknik ve ekonomik konularda işbirliğini öngörüyordu. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla ABD dışişlerinin öngördüğü Ortadoğu güvenlik sisteminin ilk adımı atılmış oluyordu. Gönülbol ve Ülman, "Genel Durum: 1945-1965", s. 253-254; Fırat ve Kürkçüoğlu, "1945-1960: Ortadoğu'yla İlişkiler", s. 622; Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası**, 94-95.

¹³⁶ Bağcı, **1950'li Yıllar**, s. 61-62; Fırat ve Kürkçüoğlu, "1945-1960: Ortadoğu'yla İlişkiler", s. 622-623; Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 202-203; Yeşilbursa, **The Baghdad Pact**, s. 216.

Başbakan Menderes'e Ortadoğu'da gösterilen tepkilerden anlaşılacağı üzere, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan devletlerin çoğu eski sömürgecilere kendilerini bağlayacak girişimlere tepki göstermekteydiler. Bağdat Paktı'nın teşkili aşamasında Uzakdoğu'da Endonezya'nın girişimiyle Mayıs ve Aralık 1954'te bir araya gelen Burma, Seylan, Hindistan, Pakistan ve Endonezya geniş bir Asya-Afrika ülkeleri işbirliği konferansı konusunda anlaşmışlardı. Çoğu yeni bağımsız olan Asyalı ve Afrikalı devletler olmak üzere, Güney Afrika, İsrail, Güney Kore ve Kuzey Kore hariç hemen bütün Asya ve Afrika devletleri Bandung (Endonezya)'da Nisan 1955'te toplanmak üzere davet edildi. Türkiye'nin de davet edildiği konferansa Kıbrıs Rum toplumu lideri Makarios ve Kudüs eski müftüsü de çağırılmıştı. Endonezya Devlet Başkanı Sukarno (1901-1970)'nun¹³⁷ açılışını yaptığı konferans 18-24 Nisan 1955 tarihleri arasında bir hafta sürdü. Türkiye başlangıçta konferansa katılma niyetinde değildi ve yapılan daveti reddetmişti. DP Hükümeti kategorik olarak tarafsız veya bağlantısız bir dış politika anlayışına karşıydı. Fakat aynı hükümet müttefiklerinin baskısı sonucu konferansa bir ay kala katılma kararı verdi.¹³⁸ Türkiye konferansa NATO Daimi Delegesi ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında bir heyetle katıldı. Komünizm tehlikesine vurgu yaparak tarafsızlık siyasetini kınayan Zorlu, Türkiye gibi ülkeleri Batı ile ittifaka iten nedenin “tecavüz tehlikesi” olduğunu söyledi.¹³⁹ Konferansta Batı Bloğu taraftarı devletlerle tarafsızlık (bağlantısızlık) siyaseti savunucusu devletler arasında çetin tartışmalar yaşandı. Türkiye'nin görüşünü savunan ülkeler arasında önde gelenleri Irak, Filipinler ve Pakistan'dı. Diğer tarafta ise başını Hindistan, Çin ve Mısır'ın çektiği kalabalık bir devletler topluluğu vardı. Zorlu ve Hindistan Devlet Başkanı Nehru (1889-1964)'nun ön plana çıktığı tartışmalarda Nehru, Zorlu'ya cevaben herhangi bir bloğa katılmanın “küçük düşürücü” bir şey olduğunu ve “NATO'nun sömürgeciliğin en kudretli koruyucularından bir olduğunu ileri sürmüştür.”¹⁴⁰

Türkiye Bandung'da NATO'yu ve Batı Bloku'nu savunarak bloklar dışı kalmak isteyen birçok yeni BM üyesini kendinden soğutmuştur. Zorlu'nun kendi ifadesiyle, Batı Bloku'nun ısrarı üzerine Bandung'a giden Türkiye, konferansta Batı Bloku'nun sözcülüğünü yapmıştır. Türkiye konferansta kimseye sözünü

¹³⁷ Asıl adı Kusno Sosrodihardjo olan Sukarno Endonezya'nın Hollanda'dan bağımsızlığını kazanma sürecindeki lideriydi. 1945-1967 yılları arasında Endonezya Devlet Başkanı olarak hüküm süren Sukarno, Üçüncü Dünya'da anti-empyalist dış politikanın en önemli temsilcilerindendi. “Kılavuzlu Demokrasi (Guided Democracy)” adını verdiği anlayışla komünist ve sol politikalara yakın olarak ÇHC ve SSCB'den destek gören Sukarno bir CIA destekli darbe tarafından devrilmiştir. Fikir babası olduğu GANEFO Olimpiyat Oyunları'na alternatif olarak çıkmıştı. “Sukarno, President of Indonesia”, **Encyclopaedia Britannica**, 2020, <https://www.britannica.com/biography/Sukarno>

¹³⁸ Menderes'in dış politika felsefesi gelişebilecek ve kendini kabul ettirebilecek her türlü tarafsızlık eğilimine karşı idi. Konferansa katılacak olan Fatin Rüştü Zorlu da dünyadaki komünist yayılcılığına karşı ortak bir savunma ittifakı görüşündeydi. Bağcı, **1950'li Yıllar**, s. 59; Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası**, s. 109-110.

¹³⁹ F. Rüştü Zorlu'nun NATO'nun varlığını savunurken sömürgeciliği kınamıştır. Klasik sömürgeciliğin yanı sıra Sovyet tipi sömürgeciliğin de kınanması gerektiğini savunan Zorlu konferansın nihai bildirisine “her türlü” sömürgeciliğin kınanması ibaresinin eklenmesine büyük katkıda bulunmuştur. Konferansta etkin rol oynayan Zorlu uluslararası camiada tanınan bir sima haline gelmiştir. Günver, a.g.e., s. 52-53; Kunalp, a.g.e., s. 83-84; Sönmezoglu, s. 174-175; Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası**, s. 110; Levend Yılmaz, a.g.e., s. 88-89.

¹⁴⁰ Nehru Hindistan'ın Pakistan'la olan sorunları ve Pakistan'la Nisan 1954'te bir anlaşma imzalamış olan Türkiye'nin tavrı yüzünden konferansta Türkiye'yi Batı'nın avukatı olarak nitelendirmiş ve saldırgan konuşmalar yapmıştır. Çin HC Başbakanı ise tarafsızlık politikasını desteklemekle birlikte Türk delegasyonuna yakınlık göstermiştir. Bağcı, **1950'li Yıllar**, s. 60-61; Gönülbol ve Ülman, “Genel Durum: 1945-1965”, s. 274-275; Kunalp, a.g.e., s. 85-87.

dinletemediği gibi “Amerikan uydusu” damgasını da yemiştir.¹⁴¹ Nitekim Bandung Konferansı’ndan hemen sonra Paris’te toplanan NATO Konseyi Zorlu’yu Bandung’daki “başarılarından” dolayı takdir etmiştir. Başbakan Menderes de Türkiye’nin dış politikada tarafsızlığa karşı olduğunu defaatle yinelemiştir. Türk dış politikası belirleyicilerinin bu tutumu ilerleyen yıllarda Türkiye’nin Kıbrıs ve Ortadoğu sorunlarında diplomatik olarak desteğinin azalmasına yol açacaktı.¹⁴²

Genel olarak bakıldığında, Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra bloklar dışında kalan dünyanın hassasiyetlerini pek anladığı söylenemez. Filistin sorununda önce Arap ülkelerinin yanında görünen Türkiye, İsrail devletinin kurulduğu dönemde Truman Doktrini ile beraber Amerikan yardımı almaya başladığı için BM’de Batı Bloğu ekseninde tasarrufta bulunmuştur.¹⁴³ Türkiye bu tutumunu Cezayir meselesinde de göstermiş; NATO müttefiki Fransa ile diplomatik ilişkilerini bozmamak için 1955 yılında BM Genel Kurulu’nda Cezayir’in bağımsızlığı konusunun gündeme alınmaması lehinde oy kullanmıştır.¹⁴⁴ Türkiye’nin Batı Bloğu’yla özdeşleştirdiği dış politikası DP iktidarının ikinci yarısında özellikle Ortadoğu krizleri sonrasında Batı nezdinde de itibarının sarsılmasına neden olacaktı. Ortadoğu krizlerinden en karlı çıkan ülke Sovyetler Birliği olacaktı.

Sovyetler Birliği Stalin’in ölümünden sonra Türkiye’ye karşı gösterdiği olumlu yaklaşımını 1956 yılında da sürdürdü. Ekonomik yardım vaadiyle Sovyetler tarafından Türkiye’nin tavrının yoklanması nihai olarak Türkiyeyi NATO’dan ayırma amacı güdüyordu. Türk-Sovyet ilişkilerinin düzelmesine temel engel olarak Türkiye’nin Amerikan yardımını kaybetme endişesi ve ABD’ye ekonomik ve siyasi bağımlılığı olduğunu iddia eden Sovyetler’in yakınlaşma çabaları 1921 Moskova Antlaşması’nın 35. Yıldönümü olan Mart 1956’da bir kez daha vurgulandı. Dostluğun yeniden tesisini arzulayan Sovyetler, Türk liderlerinin Moskova’ya davet edileceği sinyalini İzmirli sanayicileri SSCB Ankara Büyükelçiliği tarafından SSCB’ye

¹⁴¹ “Biz oraya son dakikada gittik. Bu iştiraki mütteliklerimiz çok arzu ettiler, aman gidin dediler, siz gitmediğiniz takdirde fena olacak dediler.” F. Rüştü Zorlu’nun TBMM’de 1956 yılı Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmesindeki sözleri, akt. Gönübol ve Ülman, “Genel Durum: 1945-1965”, s. 275-276. Ayrıca bkz. Günver, a.g.e., s. 52; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze...**, s. 176; Tuncer, **Menderes’in Dış Politikası**, s. 110-111; Levend Yılmaz, a.g.e., s. 88-89.

¹⁴² Nitekim Bağlantısızlar Hareketi’nin 5-10 Ekim 1964 tarihleri arasında yaptığı Kahire Zirvesi’nde Kıbrıs meselesi büyük tartışma yaratmıştı. Tarafsız Ülkeler Devlet Başkanları Konferansı’nı takip etmek üzere Türkiye Beyrut Büyükelçisi Vahit Halefoğlu ve Cezayir Büyükelçisi Semih Günver özel olarak görevlendirmişti. Konferansın ilk gününden itibaren Türk ve Rum tarafları yoğun bir şekilde kendilerine taraftar toplamaya çalıştılar. Halefoğlu ve Günver’in çabalarına rağmen Bağlantısız ülkelerin birçoğu Rum tarafının lehinde pozisyon aldı. Gönübol ve Ülman, “Genel Durum: 1945-1965”, s. 276; Kunalp, a.g.e., s. 87-88; Tuncer, **Menderes’in Dış Politikası**, s. 112-113; “2 Elçi İzleyecek”, **Cumhuriyet**, (04.10.1964), s. 1; Cahit Güçbilmez, “Kahire’de Türk-Rum Propaganda Savaşı Başladı”, **Cumhuriyet**, (05.10.1964), s. 1; Kayhan Sağlamer, “Kahire Konferansı ve Kıbrıs”, **Cumhuriyet**, (06.10.1964), s. 3; “Tarafsızlar Konferansı Açıldı”, **Cumhuriyet**, (06.10.1964), s. 1.

¹⁴³ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze...**, s. 185-189

¹⁴⁴ Türkiye 1951 yılında Fransız sömürgesi olan Tunus’un self-determinasyon meselesinin BM’de tartışılmasına dair oylamada çekimser kalmış; 1952’de Fas sorununda ise Fas’ın aleyhinde oy kullanmıştır. 1957 yılında tekrar BM gündemine alınan Cezayir sorununda Türkiye yine Fransa’ya yakın bir tutum ortaya koymuştur. Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze...**, s. 195-199; Tuncer, **Menderes’in Dış Politikası**, s. 112-113.

davet etmekle verdiler.¹⁴⁵ Ancak dünyadaki gelişmeler ve iç politika zaruretleri Türkiye'nin Sovyetler'le çok fazla yakınlaşmasına olanak vermedi. Türkiye Kasım 1956'daki Macar ayaklanmasına Sovyet müdahalesini diğer Batılı ülkelerle beraber kınamıştır. Ülkede Macarlar'a destek için çeşitli yardım kampanyaları açılmıştır.¹⁴⁶ Sovyetler'in uluslararası arenada her olumsuz icraatı iç politikada iktidara anti-komünist söylemini pekiştirme olanağı tanımıştır.

DP'nin ABD güdümündeki dış politikası içinde Başbakan Menderes'in çok çaba gösterdiği önemli bir başka kuruluş Bağdat Paktı'ydı. ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının korunmasına yönelik tasarlanan bu oluşum büyük ölçüde Amerikan Dışişleri Bakanı J. F. Dulles'in fikriydi. 1950'lerin başında ABD bölgede Sovyetler'le doğrudan çatışmaya varacak hamlelerden kaçınmasına rağmen Boğazlar'dan İran Körfezi'ne kadar uzanan bir hat çekerek, Sovyetler'in Akdeniz'de egemen bir duruma gelmesini engellemeyi planlıyordu. Bölgedeki petrolün Batı'ya akışını sürdürmek ve Amerikan petrol şirketlerinin çıkarlarını korumak Dulles'in önceliklerindendi. 1953'te Eisenhower başkanlığında Cumhuriyetçiler'in işbaşına gelmesiyle beraber ABD "Yeni Bakış" adıyla "*kütlesel karşılık (Massive Retaliation)*" askeri savunma politikasını tanımlamıştı. Buna göre Sovyetler'e karşı klasik silahlardan daha çok nükleer silah üstünlüğüne dayanılacaktı. Bu politika temelinde Sovyet üslerine her an saldırabilecek Amerikan uçaklarına ev sahipliği yapacak hava üsleri çok önem kazanmıştı. Bölgede yeni bir askeri gruplaşma sağlayarak bu üslerin edinilmesi 1953'te Ortadoğu turuna çıkan Dışişleri Bakanı Dulles'in temaslarına yön veren ana amildi.¹⁴⁷

Dulles'a göre Türkiye Arap dünyası ile samimi ilişkiler içinde olan bir Batı ittifakı üyesiydi. Türkiye'nin Müslüman bir ülke olarak Arap dünyası ile samimi ilişkiler içinde olması ve Avrupalı emperyalist güçlere karşı verdiği savaşta başarılı olarak bütün Doğu dünyasında "itibarlı" olması, Türkiye'nin Dulles'in kafasındaki savunma sistemine önderlik etmesi için yeterli sebeplerdi. Kendisini "dünya lideri" statüsüne çıkarmak isteyen Balkan Paktı'nın "baş mimarı" Menderes ise Dulles'in bu oyununda baş piyon olacaktı.¹⁴⁸ Menderes, Mısır lideri Nasır'ın Ortadoğu'daki etkisi ve Üçüncü Dünya'nın eklemlemediği Bağlantısızlar hareketini bölgede dizginlemek için Ortadoğu'da ABD adına bir ağırlık merkezi oluşturmayı tasavvur ediyordu. Menderes, 'Birleşik Amerika'yı Ortadoğu meselelerinde bilgilendirmek ve onun politikasına istikamet vermek Türkiye'nin vazifesidir' gibi bir misyon tanımıyla, SSCB'nin bölgede artan etkisine karşı Arap ülkelerinin Batı'ya ve ABD'ye karşı tereddütlerini gidermeye

¹⁴⁵ Bilge, a.g.b., 399-403.

¹⁴⁶ "Macar Milletine Yardım Kampanyası", *Milliyet*, (9.11.1956), s. 1.

¹⁴⁷ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 174-176.

¹⁴⁸ Menderes'in Balkan ve Bağdat Paktlarının oluşum aşamasında gösterdiği azimkar ve heveskar mesai genç devlet adamının önce bölgesel sonra da dünya çapında bir lider olma arzusuyla besleniyordu. Balkan Paktı'nı NATO'ya bağlama çabaları başarısızlığa uğradıktan sonra Menderes kendini Ortadoğu'nun liderliğine adanmıştı. Bu politika Bayar'ın Türkiye için kullandığı Küçük Amerika nitelendirmesiyle beraber değerlendirilmelidir. Bağcı, *1950'li Yıllar*, s. 62; Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 178-179.

ve komünizmin tesirlerine karşı onları kazanmaya talip olmuştu. 24 Şubat 1955'te kurulan Bağdat Paktı, Menderes'in bu girişiminin ürünü oldu. Menderes bu paktın Türkiye'ye hem Ortadoğu'da bir 'ağabeylik' rolü kazandıracağını hem de Batı nezdinde itibarını artıracığını umuyordu; ileride Pakt'a ABD'nin de katılacağını umut ediyordu.¹⁴⁹

Daha iktidara gelmeden önce Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarını eleştirmeye başlayan DP'li siyasetçi ve gazeteciler, bölgede izlenmesi gereken "aktif" ve "dinamik" dış politikanın sinyallerini veriyordu. Nitekim DP'nin ilk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 1951 yılında İnönü'nün Araplar'a sempati duymaması dolayısıyla CHP'nin Arap ülkeleriyle ilgilenmediğini söylüyor; Araplar'a karşı sadece dürüstlüğü değil dostluğun da önemli olduğunu ifade ediyordu.¹⁵⁰ Menderes ve Köprülü'nün Türkiye'nin Ortadoğu'nun lokomotifi olacağına dair beklentileri Mısır'ın Ekim 1951'de kurulması planlanan Ortadoğu Savunma Organizasyonu (MEDO)'na katılması için İngiltere, Fransa, ABD ve Türkiye tarafından yapılan daveti reddetmesiyle ilk darbeyi yedi. Mısır'da 1952'deki askeri darbeden sonra ülkede fiilen en güçlü devlet adamı haline gelen Nasır, başından beri Türkiye'nin bölgedeki varlığına olumsuz bakıyordu. 1954'ün başlarında Kahire Büyükelçisi A. F. Hulusi Tugay (1890-1967) ile Nasır'ın yaşadığı bir tatsız tartışma sonucu elçinin Nasır tarafından sınır dışı edilmesi ilişkileri kopma noktasına getirmişti.¹⁵¹ Zaten İsrail'i ilk tanıyan ülkelerden biri olarak Türkiye'nin İsrail'le iyi ticaret ilişkileri olması, NATO'ya bağlılığı sebebiyle Batılı devletlerle aynı siyaseti gütmesi ve emperyalizmi desteklemesi Nasır'ı Türkiye ile işbirliği yapmaktan alıkoyuyordu. Şubat ayında Nasır'ın General Necip'i görevinden azledip Başbakan olması işleri daha da zorlaştırıyordu. Buna rağmen Türkiye hala yetkili ağızlardan Ortadoğu'nun ABD için öneminden bahsediyor ve bölgenin komünistlere karşı savunulmasından bahsediyordu.¹⁵² Ekim 1954'te İngiltere'nin Mısır'a yirmi ay içinde Süveyş Kanalı'ndan çekileceğini taahhüt etmesine ve bu süreçte Menderes'in Batı ittifakı dolayısıyla Nasır'a karşı alttan almayı yeğlemesine rağmen Nasır, Menderes'in olası bir bölgesel ittifak için ilişkileri düzeltme girişimlerini geri çeviriyordu. 22 Ocak 1955'te Arap Birliği'ni Kahire'de toplantıya çağıran Nasır, Irak'ın Türkiye ile ittifaka yönelmesini eleştiriyor; eleştirilere Suudi Arabistan da katılıyordu.¹⁵³

¹⁴⁹ Bora, "Adnan Menderes", s. 494-495; Kunalalp, a.g.e., s. 103.

¹⁵⁰ Köprülü Arap basınında Türkiye'nin İsrail'le askeri işbirliği yaptığı yönünde çıkan haberlerden sonra yaptığı basın toplantısında Arap ülkelere karşı samimi bir aktif dostluk politikası takip edildiğini söylüyordu. Ama aynı Köprülü Ankara'daki Amerikan elçiliğinde Arap ülkelerini Sovyet tehlikesine karşı Batı ile işbirliğine inandırmanın zorluğunu itiraf ediyordu. Türkiye'nin Araplar'a hiç güvenmediğini ve güveneceğinin de şüpheli olduğunu belirten Köprülü Türkiye'nin bölgede İslam ülkeleri tarafından lider kabul edildiğini ve Arap dünyasıyla işbirliğinin ancak Türkiye'ye Batı tarafından savunma garantisi vermekle mümkün olacağını vurguluyordu. Bağcı, **1950'li Yıllar**, s. 42-44.

¹⁵¹ Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Ahmed Hulusi Fuat Tugay, Mısır Kralı Faruk'un kuzeni Emine Düriye Hanım'la evliydi. Murat Bardakçı, "Kahire'deki Unutulmuş Skandal", **Habertürk**, 23.09.2011; Mütercimler ve Öke, a.g.e., s. 155.

¹⁵² Türkiye'nin BM Daimi Delegeesi Selim Sarper Ortadoğu komünistlere bırakılacak olursa Kuzey ve Batı Afrika'nın da onu izleyeceğini ifade ediyordu. Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s. 117-119.

¹⁵³ Konferansa Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan, Yemen ve Libya katıldılar. Irak Başbakanı Nuri Said hastalığı nedeniyle toplantıya katılmadı. Nuri Said'in konferansa katılmamasını ve kurulması düşünülen Türkiye-Irak paktını çok sert bir şekilde eleştiren Mısır Başbakanı Nasır Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 100-101.

Türkiye ile Pakistan arasında Nisan 1954'te Karaçi Anlaşması'nın imzalandığı sıralarda ABD'den askeri yardım talebinde bulunan Irak Kralı Faysal olası bir ittifaka sıcak baktığını söylemiş; Ekim ayında Başbakanı Nuri Said'i Türkiye'ye göndererek Menderes'le güvenlik sorunları hakkında görüşürmüştü.¹⁵⁴ Mayıs ayında yapılan seçimlerden zaferle çıkan Menderes hükümetin ihtiyaç duyduğu ekonomik yardımla ilgili görüşmeler yapmak üzere Haziran ayındaki ABD'ye gitti. Ekonomik yardımla ilgili hayal kırıklığına uğramasına rağmen Menderes, Ortadoğu'daki misyonunu layıkıyla yerine getirirse yardımın geleceğini umuyordu. Yılın geri kalanındaki enerjisini Ortadoğu'ya yoğunlaştıran Menderes, Türkiye'nin Ortadoğu'daki diplomatik temsilcileri için Temmuz ayında bir konferans düzenledi. Aralık ayında İngiltere Ortadoğu savunması için yeni bir plan hazırladı. İngiltere Mısır'ın bu plana katılacağı umudundayken Dışişleri Bakanı Köprülü Türk-Mısır Anlaşması için ivedi bir durum olmadığı beyanatını veriyordu.¹⁵⁵

Ocak ayında Bağdat'ta Irak Başbakanı Nuri es-Said ile bölgesel işbirliği üzerinde anlaşılan Menderes Şam ve Beyrut'ta beklediğini bulamamış ve yoğun protestolara maruz kalmıştı. Türkiye Lübnan ve Ürdün'ün de pakta katılmasını bekliyordu; fakat bu ülkeler ABD'nin müttefiki olmalarına rağmen diğer Arap devletlerinin tepkilerine maruz kalmak istemiyorlardı.¹⁵⁶ Nasır ise Menderes'in Mısır'ı ziyaret etmesini doğru bulmayacağını açıklamıştı. Aynı dönemde Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Pakistan'ı ziyaret ederken Mısır'a giden Hindistan Başbakanı Nehru, Nasır'ın Ortadoğu siyasetini desteklediğini söylüyordu. Arap basını da Batı'nın istediği şekilde bir ittifakın yarardan çok zarar getireceğini yazıyordu.¹⁵⁷ Muhalefetin de Menderes'in Ortadoğu siyasetini desteklediği bu ortamda ittifak görüşmelerini gizlilik içinde yürüten Menderes,¹⁵⁸ Şubat ayının sonunda F. Rüştü Zorlu, Fuat Köprülü ve Dışişleri Genel Sekreteri Melih Esenbel (1915-1995) ile birlikte Bağdat'a giderek daha önce üzerinde anlaşılmış taslağı nihayete erdirdi. 24 Şubat 1955'te imzalanan Bağdat Paktı'na göre BM Anayasası'nın 51. Maddesi uyarınca Irak ve Türkiye bölge içinden ve dışından gelecek saldırılara karşı işbirliği yapacaktı ve anlaşma diğer devletlerin

¹⁵⁴ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 99-100.

¹⁵⁵ Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s. 126, 131.

¹⁵⁶ 6-14 Ocak 1955 tarihleri arasında Irak'ı ziyaret eden Başbakan Menderes, Bağdat'tan ayrılmadan önce yaptığı basın toplantısında Türkiye ve Irak'ın ortak bir savunma paktı için işbirliği yapma kararını açıklıyordu. Menderes diğer Arap ülkelerine de kapıların açık olduğunu bildiriyordu. Menderes çok sıcak karşılandığı Irak'tan sonra diğer ülkelerde de aynı sonucu bekliyordu. Ancak Şam'da Suriye Başbakanı Faris Al Houry ve kabine üyeleri tarafından çok içten karşılanan Menderes'in ziyareti ve kurulması planlanan pakt halk tarafından aynı coşkuyla kabullenilmedi. Şam'da ve Halep'te meydana gelen protestolarda birçok gösterici yaralandı veya gözaltına alındı. Beyrut'ta da protestolar düzenlenmiş; Lübnan Hükümeti Arap Birliği'nin onayı olmadan böyle bir işbirliğine gidemeyeceğini açıklamıştı. "Türk-İran Anlaşmasına Lübnan ile Ürdün de Katılıyor", **Tan**, (27.01.1955), s. 1, 7; "Irak Bağdat'da Varılan Karardan Dönmeyecek", **Tan**, (28.01.1955), s. 1; Bağcı, **1950'li Yıllar**, s. 61-63.

¹⁵⁷ Ankara Valisi Kemal Aygün'ü Kahire'ye göndererek görüşme isteğini yineleyen Menderes'i Ortadoğu'da liderlik için kendine rakip olarak gören Nasır bir kez daha reddediyor ve Mısır'ın savunma paktına girme olasılığı bu şartlarda imkansız hale geliyordu. Remi Ural, "Türkiye ve Arap Basını", **Tan**, (29.01.1955), s. 2; "Bayar Çarşambaya Pakistan'a Gidiyor", **Tan**, (31.01.1955), s. 1; Bağcı, **1950'li Yıllar**, s. 65.

¹⁵⁸ Vatansver, "Abdülnasır Bu Gidişle Mısır'da Tutunamayacaktır", **Tan**, (29.01.1955), s. 3.

katılımına açık olacaktı. Nitekim Pakt'a İngiltere 5 Nisan'da, Pakistan 23 Eylül'de ve İran 3 Kasım'da katıldılar. Diğer bölge devletlerinden ise katılan olmadı.¹⁵⁹

Bağdat Paktı'nın önemini çabuk yitirmesi ve işlevsiz kalması, Pakt'a katılan ülkelerin önceliklerinin ve paktın kuruluş sürecindeki birkaç yıl içinde Ortadoğu'daki siyasi gelişmelerin sonucudur. Her ne kadar Türkiye'nin Pakt'ın kuruluşuna ön ayak olmasındaki hedefi Sovyetler Birliği'yle olan sınırlarının savunulması ve İran ve Irak tarafından gelecek bir Sovyet saldırısına karşı açıkta kalan güney sınırlarını korumak olsa da Türk yöneticilerin asıl amacı NATO ile olan bağların kuvvetlendirilmesiydi. Daha da önemlisi 1953'ten itibaren ekonomik durumu sarsıntıya uğrayan Türkiye'de DP iktidarı yaklaşan 1954 seçimlerinde seçmenin oylarını garantilemek için yardım sözü almak zorundaydı. İktisadi mantalitesini Amerikan askeri ve ekonomik yardımının şekillendirdiği DPli yöneticiler Bağdat Paktı'nın kurulması için gösterecekleri çabaya karşılık hem bölgedeki "taşeron lider" olarak Ortadoğu'da itibar kazanmayı hem de Amerikan yardımını garantilemeyi amaçlıyorlardı.¹⁶⁰ Ancak hem Pakt'a Irak dışında hiçbir Arap devletinin yanaşmaması hem de Pakt kurulduktan sonra bölgede meydana gelen gelişmeler iktidarın hayallerini suya düşürmüştür.

Bağdat Paktı'na İngiltere'nin katılmasından hemen sonra 16 Nisan 1955'te SSCB Dışişleri Bakanlığı resmi bir açıklama yaptı. Pakt'a tamamen karşı olduğunu açıklayan Sovyetler bölgedeki devletlerin milliyetçi tutumlarını anlayış ve sempatiyle karşıladığını belirterek ABD'nin bölgedeki varlığının bu devletler için bir tehlike yarattığını savunuyordu. Türkiye böylece sadece Mısır'ı değil SSCB'yi ve Bağlantısızlar hareketinde Nasır'ı destekleyen Yugoslavya ve Hindistan'ı da karşısına alarak bölge devletlerinin liderliği iddiasında puan kaybediyordu. Ayrıca Pakt'ı diğer üye devletlerin aksine sadece ekonomik ve askeri yardım yolunda işlevsel bir araç veya savunma paktı olarak görmeyen Menderes, uluslararası komünizme karşı ideolojik koşullanması ve "aktif ve dinamik" lider politika tarzı sebebiyle Pakt'a büyük siyasi önem atfediyordu. Dönemin koşullarında "tarafsızlığa karşı" bu konumlanma Bağdat Paktı'nı bir "siyasi dayanışma paktına" dönüştürüyordu.¹⁶¹ Türkiye'yi bu "siyasi dayanışmada" en fazla teşvik eden ABD ise Pakt'a tam üye olarak katılmıyordu. Her ne kadar ABD Dışişleri Bakanı Dulles Pakt'ın kuruluşunu büyük memnuniyetle karşılasa da ABD'nin Irak Büyükelçisi Waldemar Gallman (1899-1980)'in telkinlerine rağmen Dulles Nasır'ı tamamen kaybetmemek, İsrail'i yabancılaştırmamak, Arap ülkelerinde sömürgecilik karşıtı eylemleri azdırmamak ve Araplar'ı Sovyetler Birliği'nin safına itmemek için ABD'yi Pakt'ın dışında tutmakta özel bir gayret sarf ediyordu. Bu durumda bütün çaba Türkiye'ye

¹⁵⁹ Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s. 132-133, Mütercimler ve Öke, a.g.e., s. 171; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 101.

¹⁶⁰ Yeşilbursa, **The Baghdad Pact**, s. 218.

¹⁶¹ Menderes'in dış politika konumlanması hem Fuat Köprülü hem de F. Rüştü Zorlu tarafından da paylaşılıyordu. Yani Türkiye bir "bölge politikası" oluşturuyordu. Köprülü Mart 1956'da bir basın görüşmesinde Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye'nin Pakt'a muhalif olmaları ve Sovyetler'le yakın ilişki kurma isteklerini eleştiriyor; Bağdat Paktı'nın er geç saygınlık kazanacağına inandığını söylüyordu. Bağcı, **1950'li Yıllar**, s. 67-75.

kalıyordu. 1955'in sonlarına doğru Türkiye, Arap Birliği'nin zayıf halkaları olarak gördüğü Lübnan ve Ürdün üzerinde girişimlerde bulunmaya devam etti. Kasım ayında Ürdün'ü ziyaret eden Cumhurbaşkanı Bayar ABD'nin pek yakında Pakt'a katılacağını ifade etti. Pakt'ın Aralık 1955'te yapılan ilk toplantısına ABD gözlemci olarak katıldı. Fakat Ürdün ve Lübnan'a vaat edilen askeri ve ekonomik yardımlar da bu iki devleti ikna edemedi. Aksine, Ürdün'de büyük gösteriler oldu ve bir hafta içinde üç hükümet devrildi. Bu gelişmeler Pakt üyelerini ABD katılmadığı takdirde Pakt'ın hiçbir anlam taşımayacağı fikrine doğru itiyordu.¹⁶² Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el Kuvvetli ABD ve İngiltere'nin Türkiye'yi kullandığını düşünüyordu. Türkiye'ye karşı Sovyet kartını oynayan Kuvvetli Türkiye'nin Suriye ile olan kara sınırının yumuşak karnı olduğunu hatırlatarak bu sınıra asker yığılmasının Suriye'ye büyük tehdit oluşturduğunu söylüyordu. ABD'nin Suriye'de bir uydu hükümet kurma çabalarının ve Lübnan'da Türkiye ile beraber darbe tertiplemesinin komşuluk ilişkilerine yakışmadığını ifade eden Kuvvetli, Türkiye'den Suriye'yi Bağdat Paktı'na girmeye zorlamamasını istemekteydi.¹⁶³

Türkiye açısından Bağdat Paktı tam bir fiyasko olmuştur. Menderes ve Bayar'ın bölgedeki aşırı etkinliği Arap devletleri tarafından Osmanlı emperyalizmine dönüş olarak algılandı. Türkiye'nin Arap ülkeleri nezdinde Batılı güçlerin "uysal bir aracı" olarak tescillenmesiyle bölgedeki imajı çok hasar gördü. Türkiye'nin Ortadoğu'daki "liderlik" arayışı Arap devletleriyle ilişkileri kopma noktasına getirdi. Arap devletleriyle sıkı bağlantı içinde olan "Bağlantısızlar" hareketine mensup ülkeler Zorlu'nun Bandung'taki yanlış diplomasisinin de etkisiyle Türkiye'yi dışlamaya başladı. Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri bozuldu ve Türkiye kendisine biçilen bölge ülkelerinin Batı Bloğu'yla ilişkilerini geliştirme misyonunu da yerine getiremedi. Misyonunda başarısız olan Türkiye'nin karşılık olarak beklediği ekonomik ve askeri yardımlarda da azalma başladı. Ancak Başbakan Menderes bütün bu sonuçlara rağmen Balkan Paktı gibi Bağdat Paktı'nı da bir başarı olarak görmeye devam etti.¹⁶⁴

26 Temmuz 1956'da Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmesi üzerine Türkiye İngiltere, Fransa ve ABD'nin davetine uyarak Ağustos 1956'da toplanan Londra Konferansı'na katılmıştı. Bu toplantıda Dulles Planı'nı destekleyen Türkiye Eylül'de toplanan II. Londra Konferansı'nda Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği'ne katıldı. Türkiye'nin bu aşamada Batılı ülkelerle aynı safta yer alması Ortadoğu'da büyük tepki topladı. Ekim sonunda İngiltere ve Fransa'nın İsrail ile birlikte Süveyş Kanalı'na asker çıkarması Bağdat Paktı'nda büyük huzursuzluk yarattı. Kasım ayındaki Bağdat Paktı toplantısında İngiltere'nin örgütten ihracını Türkiye önledi. Toplantı sonunda yayınlanan bildiride İsrail kınandı. Türkiye açıkça kınadığı İsrail'den büyükelçisini geri çekti. BM Genel Kurulu'nda

¹⁶² Bağcı, **1950'li Yıllar**, s. 71-73; Pehlivanoğlu, **Ortadoğu ve Türkiye**, s. 270-271; Sönmezoglu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 102.

¹⁶³ Lütü Akdoğan, **Krallar ve Başkanlarla 50 Yıl (I. Cilt)**, ABC Basın Ajansı, İstanbul, 2002, s. 73-76

¹⁶⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1945-1960: Ortadoğu'yla İlişkiler", s. 626.

Süveyş Kanalı'nın işgaline karşı oy kullanan Türkiye İsrail ile ilişkileri tamamen koparmamasına rağmen iki ülkenin arası epey gerginleşti. Böylece Türkiye Süveyş Krizi sonrası hem Arap ülkeleri hem de İsrail nezdinde bir hayli kredi yitirdi.¹⁶⁵

Süveyş Krizi sonrası İngiltere ve Fransa bölgede etkinliklerini fiilen yitirip meydanı ABD ve SSCB'ye bırakmak zorunda kalırken ABD Bağdat Paktı devletleriyle daha çok yakınlaşmaya SSCB de diğer devletlerle ilişkilerini geliştirmeye başladı. 14 Kasım 1956'daki Beyrut'taki Arap zirvesinde Ürdün'ün Irak ve Türkiye'nin yanında yer alacağını fakat Bağdat Paktı'na hiçbir zaman girmeyeceğini söyleyen Ürdün Kralı Hüseyin de diğer bölge liderleri gibi Nasır'ı destekleyenler kervanına katılıyordu. Nasır'ın destek vermeyen Arap ve Müslüman ülkeleri lanetlediği¹⁶⁶ atmosferde radyolar gece gündüz Türkiye ve Irak Başbakanlarına ateş püskürüyor ve onları “emperyalizmin uşağı” olarak suçluyorlardı.¹⁶⁷ 1957'nin başında ABD'nin Eisenhower Doktrini'ni dünyaya ilan Ortadoğu'daki Amerikan karşıtı rejim ve kesimlerin büyük tepkisini topladı. Mısır ve Suriye yönetimleri bu doktrine açıkça karşıydı. Menderes Hükümeti ise bu girişimi çok olumlu karşıladı. Doktrinin öngördüğü şekilde bölgede sınırlı çatışmalardan kaçınılmaması Menderes'in gözünde Türkiye'nin ABD nezdinde stratejik öneminin artması anlamına geliyordu. Türkiye gibi İran, Irak, Pakistan, Libya ve Lübnan yönetimleri de doktrini destekliyordu. ABD'nin Haziran ayında Bağdat Paktı'nın askeri komitesine resmen katılması Türkiye'ye bölge politikaları açısından güven aşıladı.¹⁶⁸

Soğuk Savaş kutuplaşması böylece tam ölçekte Ortadoğu'ya da sirayet etmiş oluyordu. Kuzeyinde Bulgaristan ve SSCB ile çevrelenmiş olan Türkiye, SSCB ile yakınlaşmaya başlayan Suriye ile güneyden de çevrelenmiş olduğu hissine kapılmaya başlıyordu.¹⁶⁹ Türkiye 1957 senesi içinde Suriye sınırındaki asker sayısını artırarak askeri manevralar, tahkim ve tatbikatlar düzenlemeye başladı. Suriye komşuları Irak,

¹⁶⁵ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 105-107.

¹⁶⁶ Kasım 1956 sonundaki bir demecinde Nasır, Türkiye'nin Bağdat Paktı yoluyla İngiltere'yi Süveyş Kanalı'na teşvik eden ilk ülke olduğunu ve Suriye'yi de Bağdat Paktı'na sokmak istediğini; bunu başaramadığı için de Suriye'ye saldırmak amacıyla olduğunu kaydediyordu. Kahire Radyosu ise Irak ve Türkiye'nin Suriye'yi işgale hazırladıklarını ve bunu haklı göstermek için SSCB'nin Suriye'ye silah sevk ettiği yalanını yaydığını belirtiyordu. “Mısır, Bizi Tehdit Ediyor!”, **Milliyet**, (29.11.1956), s. 1.

¹⁶⁷ Kahire'deki konuşmasında Nasır “Siyonistlerin ve emperyalistlerin kötü emellerinin gerçekleşmeyeceğini ve Süveyş'in Mısır halkına ait” olduğunu haykırıyordu. Emperyalistlere lanet okuyan Nasır “Menderes ve Nuri Said'in bir gün kendi halkı tarafından asılacağını” iddia ediyordu. Akdoğan, a.g.e., s. 77-78, 88-89; Fırat ve Kürkçüoğlu, “1945-1960: Ortadoğu'yla İlişkiler”, s. 630.

¹⁶⁸ 1956 yılının sonlarında Suriye meselesi uluslararası bir sorun haline geldi ve sorun üzerinde Türkiye öncelikle İngiltere ve ABD'nin desteğini almaya çalıştı. Başbakan Menderes ve M.N. Birgi Suriye'deki Rus silahları hakkında bilgi almak için 1956 Kasım ayı sonunda İngiltere'ye gitmişti. Aralık ayının başında ise ABD Bağdat Paktı üyelerine teminat vermişti. “Suriye Hakkındaki Türk-İngiliz Görüşmeleri”, “Türkiye'nin Toprak Bütünlüğü ve Amerika”, **Cumhuriyet**, (30.11.1956), s. 1; “Amerikan Tebliğinin Metni”, **Cumhuriyet**, (01.12.1956), s. 1,5; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 108-109

¹⁶⁹ Türk basını Ortadoğu krizleri hakkında hükümet baskısı karşısında devlet politikasını pek eleştiremeye de yine de emperyalizm karşıtı bir tutum takınıyordu. Türk basının duayenlerinden Burhan Felek henüz yeni kurulmuş Ortadoğu devletlerinin Sovyetler'e yönelmesinin doğal olduğunu ima ederek “Bugün de kendi icad ettikleri devletlerle saçsaça, başbaşa. Çünkü kızı çeyizleyip ortaya koyunca yalnız sana flört etmez. Gözü başkalarına da döner.” diyordu. Öte yandan Arap devletlerinin Türkiye'ye karşı dönmesi karşısında Türkiye İsrail ile anlaşmanın yollarını arıyordu. Burhan Felek, “Hadiseler Arasında Felek”, **Cumhuriyet**, (01.12.1956), s. 3; “İsrail Büyük Elçimiz Pazartesi Geliyor”, **Cumhuriyet**, (01.12.1956), s. 1.

Türkiye ve İsrail'i İngiltere, Fransa ve ABD'nin güdümünde kendisine karşı düşmanca emeller beslemekle suçluyordu. ABD bölgedeki prestijini kaybetmemek için Suriye'ye karşı temkinli davranıyordu. Suriye ise o dönemde ordunun üst düzey kadrolarına Sovyet yanlısı subayları dolduruyor ve komşusu Ürdün'deki Nasırcı subayları destekliyordu. ABD bu durumda kendine yakın diğer hükümetlere silah yardımını artırırken Türkiye'ye gizli olarak Suriye ile bir çatışma durumunda yanında yer alacağı teminatını veriyordu.¹⁷⁰ Suriye Krizi'nin tırmanması SSCB'nin en üst düzeyden Türkiye'yi uyarmasıyla (tehdidiyle) oldu. Eylül ayında SSCB Türkiye'ye, Suriye'ye askeri bir müdahalede bulunursa kayıtsız kalmayacağını bildirdi. Bunun üzerine ABD de Sovyetler'in Türkiye'ye saldırması halinde Eisenhower Doktrini çerçevesinde Türkiye'nin destekleneceğini ve NATO'nun 5. Maddesinin yürürlüğe sokulacağını açıkladı. Krizin büyümesi, konunun BM Genel Kurulu gündemine getirilmesine yol açtı. Genel Kurul'da Suriye'nin Türkiye ve ABD'yi suçladığı ortamda Başbakan Menderes Ekim 1957 Seçimleri'ndeki DP zaferi ve ABD'den ekonomik yardım sözü nedeniyle iç politikada kendini nispeten rahat hissediyordu. Bu yüzden Menderes yumuşama için girişimde bulunacak konumdaydı. Kasım ayında Suriye suçlamalarını geri alınca Türkiye de Sovyetler'in gerginliği azaltan tutumu karşısında Suriye sınırındaki askerlerini geri çekti. Yıl sonundaki NATO Zirvesi'nde Menderes hala SSCB'nin Suriye ile olan yakınlaşması tehlikesinden bahsediyor ve üye ülkeleri uyarmaktaydı.¹⁷¹

1958 yılının başında yapılan Bağdat Paktı Toplantısı'nda Suriye ve Mısır'ın birleşme girişimini büyük tehlike olarak gören Menderes ve Zorlu'nun endişeleri Dulles'in telkinleriyle teskin edildi ve 1 Şubat 1958'te Suriye ve Mısır'ın birleşerek kurduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC)'ni Türkiye 11 Mart 1958'de tanıdı.¹⁷² Suriye'de beklenen Amerikan desteğini göremeyen Irak ise BAC'nin kurulmasından sonra Bağdat Paktı'na gösterilen tepkiler sonucunda Arap dünyasında yalnızlığa itilmişti. Irak monarşisi de Türkiye gibi Batı yanlısı olmakla suçlanıyordu. Bağdat Paktı toplantısı için Irak Kralı Faysal ve Irak Başbakanı Nuri es-Said 14 Temmuz 1958 sabahı İstanbul'a beklenirken Bağdat'ta darbe olduğu haberi geldi. Kral ve başbakanı darbeciler tarafından öldürülmüşlerdi. Darbeciler çok geçmeden cumhuriyetin kurulduğunu ilan ettiler. Yeni rejimin başkanı General Abdülkerim Kasım oldu ve yeni Irak Hükümeti 19 Temmuz 1958'de BAC ile bir Savunma Anlaşması imzaladı. Ortadoğu'daki en sadık dostu Nuri es-Said'i yitiren Menderes ve hükümeti şoktaydı. Türk hükümeti darbeyi Nasır'ın düzenlediğine ve asıl hedefin Bağdat Paktı olduğuna inanıyor; aynı akıbetin kendi başlarına geleceğinden korkmaya başlıyorlardı. Telaş içinde ABD'ye başvuran Menderes, Lübnan ve Ürdün'dekine benzer bir müdahale talebinde bulundu. 16 Temmuz'da İstanbul'daki Bağdat Paktı üyeleri Türkiye, İran ve Pakistan ABD Başkanı Eisenhower'a bir muhtıra göndererek Lübnan'a çıkarma yapan ABD'nin askeri hareketini desteklerini belirttiler. ABD'nin Lübnan'a indirdiği paraşütçüler (marines) için İncirlik Üssü'nü kullanıma açan Türkiye, bir gün sonra da

¹⁷⁰ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 110-111

¹⁷¹ Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, s. 273; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 111-112.

¹⁷² Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 112

ABD'ye Irak'ta tekrar Batı yanlısı bir hükümetin iktidara getirilmesi için askeri müdahalede bulunabileceğini ilettiler. Hatta Dışişleri Bakanı Zorlu Amerikan büyükelçisine Türk Hava Kuvvetleri'ni destek olarak Lübnan'a gönderebileceğini iletmişti. ABD ise hareketin bir NATO hareketi olmadığını belirterek Türkiye'nin teklifini kibarca reddetmişti. Irak'taki darbeyi kendine yapılmış bir darbe olarak algılayan Başbakan Menderes hem Irak'ta hem de Lübnan'da ucuz bir zafere imza atmak istiyordu. Fakat Türk Silahlı Kuvvetleri'nin telkinleri veya ABD'nin onay vermemesi yüzünden böyle bir müdahale mümkün olmadı. Öte yandan, Türk Hükümeti İngiltere'nin 17-18 Temmuz'daki Ürdün'e çıkarma hareketini da onaylamış; Dışişleri Bakanı Zorlu Türkiye'nin gerekiyorsa Ürdün'e asker bile gönderebileceğini resmi ağızdan ifade etmişti. Fakat Türkiye'nin bu talebi ortalığı daha fazla karıştıracığı düşünülerek dikkate bile alınmamıştı. Ay sonuna doğru Irak'taki yeni rejimin birçok devlet tarafından tanınması üzerine, ABD'nin de telkiniyle, 31 Temmuz 1958'de Türkiye Irak'taki yeni rejimi istemeyerek de olsa resmen tanıdı. Ekim 1958'de ABD askerlerinin Lübnan'dan, Kasım'da da İngiliz askerlerinin Ürdün'den çekilme işlemi tamamlandı. Irak'taki sosyalist eğilimli yeni rejimin artan nüfuzu Türkiye'yi endişelendirse de gerek ABD gerekse İngiltere 1959'un başlarına kadar Türkiye'yi askeri bir müdahaleye kalkışmaması yönünde uyardılar.¹⁷³

Ortadoğu krizlerinin Türkiye açısından tek olumlu sonucu İsrail'le olan ilişkilerinde kaydedildi. Irak'taki darbenin ardından İsrail- Türkiye ilişkileri tekrardan gelişmeye başladı. Ağustos ayında iki ülke başbakanları Ankara'da gizli bir görüşme yaparak siyaset, istihbarat ve ticaret alanlarında işbirliğini öngören gizli bir anlaşma imzaladılar. İki ülkenin askeri kuvvetleri ve istihbarat güçleri arasındaki bu işbirliği daha sonraki dönemlerde MİT ile MOSSAD arasındaki işbirliğinin temellerini oluşturdu. Bağdat Paktı'nın Temmuz sonunda Londra'da yaptığı toplantıda ABD yine Pakt'a katılmayı reddetti; fakat İran, Türkiye ve Pakistan ile ayrı ayrı güvenlik ve savunma antlaşmaları imzaladı. Eisenhower Doktrini çerçevesinde Türkiye ile ABD'nin 5 Mart 1959'da imzaladıkları antlaşmayla Türkiye'nin saldırıya uğraması halinde ABD, Türkiye'ye her türlü yardımda bulunmayı taahhüt ediyordu.¹⁷⁴

Ortadoğu krizlerinin çıkmasında bir faktör olan Bağdat Paktı'nın Irak dışındaki üyelerinin dışişleri bakanları Temmuz 1958'de Londra'da toplandı. Bakanlar Irak olmasa da Pakt'ın devamına karar verdiler. Pakt üyeleri bundan böyle sadece doğrudan saldırılara karşı değil dolaylı saldırılar karşısında da birlikte hareket edecekleri ve ortak güvenlik için özgür dünyanın diğer ülkeleriyle işbirliği yapabilecekleri yönünde

¹⁷³ Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası**, s. 137. ABD ve Türkiye'deki muhalefet böylesi bir müdahaleye şiddetle karşı çıktılar. ABD ve İngiltere'ye göre Türkiye'nin Irak'a müdahalesi Irak halkını yeni rejimin çevresinde kenetleyebilir; Mısır ve SSCB'ye yaklaştırabilir ve hatta SSCB'nin Irak'a müdahalesine yol açabilirdi. Türkiye'nin Irak'a müdahalesi gündeme geldiğinde SSCB Irak'ta var olan durumu değiştirecek herhangi bir girişiminde Türkiye'ye askeri karşılık vereceğini belirten bir nota gönderdi. SSCB'ye ılımlı bir cevap vermesine rağmen Menderes'in iç kamuoyuna savaş sinyalleri vermesi üzerine SSCB ikinci bir nota göndererek Irak ve Suriye sınırlarındaki askeri yığınaklarını hatırlattı ve silahlı bir çatışmayı başlatmanın geri dönülmez sonuçları olacağını hatırlattı.

¹⁷⁴ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 116.

karar aldılar. Ekim 1958’de Pakt’ın merkezi ve sekreterliği Ankara’ya nakledildi. Mart 1959’da Irak, Pakt’tan ayrıldığını diğer üye ülkelere bildirdi. Ağustos 1959’da Pakt’ın ismi Merkezi Anlaşma Örgütü (Central Treaty Organization- CENTO) olarak değiştirildi ve merkez Ankara olarak belirlendi. CENTO Ortadoğu örgütünden çok ABD’nin gözlemci statüsünü sürdürdüğü bir “Kuzey Kuşağı” ittifakına dönüştü. Her ne kadar CENTO olarak yeni yapılanmasıyla yirmi yılı aşkın süre varlığını devam ettirdiyse de Bağdat Paktı kısa sürede etkisini yitirmiş ve başarısız olmuş bir uluslararası bölgesel yapılanma haline geldi. Kemal Karpat’a göre “yakın dış ilişkiler tarihinde Bağdat Paktı kadar gereksiz, etkisiz ve katılan taraflara zararlı başka bir ittifak yoktur.”¹⁷⁵ Pakt’ın siyasal hedeflerine ulaşamamasında birçok faktör etkili olmuştur. Öncelikle İngiltere ve Türkiye dışındaki üyelerin askeri güçleri çok zayıf olduğu için örgüt askeri açıdan önemli bir savunma gücü oluşturamamıştır. Örgütlenme Arap devletlerini de komünizme karşı işbirliğine yöneltememiştir. Aksine Arap ülkelerinin SSCB’yle uyumunu hızlandırarak bölgedeki Batı çıkarlarında büyük hasara yol açmıştır. Pakt’ın tek Arap devleti olan Irak, Arap dünyasında büyük yalnızlığa itilirken Pakt bölgedeki radikal ideolojilerin gelişimini hareket geçirmiştir. Pakt aynı zamanda örgütlenmenin kendisine karşı yapıldığı düşüncesinde olan İsrail’in de bölgede politikasını sertleştirmesine neden olmuştur. Pakt’ı emperyalistlerin bir vasıtası olarak gören Arap devletleri, bağımsızlıklarına saygı gösteren ve ekonomik yardıma hazır görüntüsü veren SSCB’nin Ortadoğu’ya girişini kolaylaştırmış ve bu devletler Sovyetler’le işbirliği yapmaya başlamışlardır.¹⁷⁶ Öte yandan, Pakt’ın yerine geçen CENTO’nun NATO benzeri merkezi bir askeri yapılanması yoktu ve karşılıklı yardım sözü üzerine kurulu bir örgüttü. Üyelere tek faydası ABD’den silah ve mali yardım alma hususlarında yapısal mekanizma sağlamasıydı. Üyelerin birbirleriyle coğrafi bağlantısı yoktu ve özellikle Türkiye’nin askeri güçlerinin dörtte üçünün NATO’ya ayrılmış olması İran’a karşı olası bir Sovyet saldırısında pek de fazla yardım edemeyeceğini gösteriyordu. Pakistan ise örgüte sadece hasmı Hindistan’a karşı Amerikan askeri ve diplomatik yardımını sağlamak için katılıyordu. Fazlaca da bir askeri gücü yoktu. Bu yüzden, CENTO kuruluşundan itibaren etkisiz kalmaya mahkumdu.¹⁷⁷

6-7 Eylül Olayları sonrasında kopma noktasına gelen Türk-Yunan ilişkileri 1950’lerin ikinci yarısında Ortadoğu krizleriyle beraber Türk dış politikasını etkileyen en önemli faktör olmuştur. Kıbrıs’ta 1955 yılı sonlarında EOKA¹⁷⁸ eylemlerini artırmaya başladı; buna karşılık olarak da Türk direniş örgütü *Volkan* kuruldu. İngiltere adada olağanüstü hal ilan etti. İngilizler’e karşı uzlaşmaz bir tutum izleyen Makarios’un 1956 yılı Mart ayında İngilizler tarafından İngiliz sömürgesi Seyşel Adaları’na sürgüne gönderilmesinden

¹⁷⁵ Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 202; Tuncer, **Menderes’in Dış Politikası**, s. 142-143.

¹⁷⁶ Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 202; Fırat ve Kürkçüoğlu, “Ortadoğu’yla İlişkiler”, s. 626.

¹⁷⁷ Tuncer, **Menderes’in Dış Politikası**, s. 143.

¹⁷⁸ Orijinal adı *Ethniki Organosis Kypriakou Agonos* olan EOKA Milli Kıbrıs Mücadelesi Örgütü anlamına gelmekteydi. 1955-1959 yılları arasında faaliyet gösteren örgütün lideri Giorgios Grivas (1897-1974)’tı. Örgütün amacı tedhiş hareketleriyle İngiliz yönetimini ve adamın Türk sakinlerini yıldırma. Örgütün nihai amacı Enosis’ti. “EOKA, Cypriot Organization”, **Encyclopaedia Britannica**, 1998.

sonra EOKA'nın şiddeti artırması sebebiyle Ankara'dan yardım isteyen Kıbrıslı Türkler, büyük şehirlerde Rumlarla aralarına bariyer çekmeye başladılar. 1956 yazında İngiltere planlamakta olduğu Süveyş Harekâtı öncesi adada sükuneti sağlamak için anayasa uzmanı Lord Cyril J. Radcliffe (1899-1977)'i adaya gönderdi. Geçici olarak ateşkes ilan eden EOKA İngilizler'le görüşmeyi reddetti ve Ağustos ayında tekrar eylemlerine başladı.¹⁷⁹

1956 yılı sonlarında İngiltere'nin Süveyş Harekâtı'nın fiyaskoyla sonuçlanması ve 1957 yılı başlarında ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik olarak Eisenhower Doktrini'ni açıklaması artık bölgede fiilen İngiltere'nin etkin güç konumunu yitirdiğini göstermişti. Ortadoğu'nun polisliğinin ABD'ye geçmesiyle Kıbrıs'ın İngiltere için stratejik değeri azalmış; üsler dolayısıyla sadece askeri değeri kalmıştı.¹⁸⁰ 1956 sonunda Kıbrıs'ta self determinasyon prensibinin uygulanabileceğini kabul eden İngiltere adanın bölünmesinin de bir seçenek olduğunu açıklıyordu. Adadaki varlığını olabildiği kadar sürdürmek isteyen İngiltere *Radcliffe Tasarısı* olarak bilinen anayasa taslağını tarafların görüşüne sundu.¹⁸¹ Türkiye tasarıya sıcak bakarak inceleyeceğini bildirdi. İngiltere'nin politika değişikliğini değerlendiren Türkiye önceden uzak durduğu adanın bölünmesi (taksim) fikrini 1957 yılı itibarıyla Kıbrıs politikası olarak benimsedi; taksim fikri CHP tarafından da kabul gördü.¹⁸² Şubat 1957'de BM'de hem Yunanistan hem de İngiltere'nin isteğiyle tartışılan Kıbrıs meselesi hakkında taraflar arasında resmi görüşmelerin başlaması tavsiyesi kararı çıktı. Kararın Türkiye'nin de soruna taraf ve Kıbrıs Türkleri'nin adada eşit hak sahibi olduğunu tescilleyerek enosisi reddettiği şeklinde yorumlayan Türkiye sonuçtan memnundu. Kararı beğenmeyen Yunanistan sorunu BM'de çözemeyeceğini anladı ve sorunun İngiltere'nin iç sorunu olduğunu iddia etmeye başladı. Fakat Ortadoğu'daki değişen dengeler nedeniyle Kıbrıs'tan feragat edeceği sinyali veren İngiltere artık meselenin uluslararası bir nitelik kazandığını ifade ediyordu.¹⁸³ ABD de sorunun NATO ittifakı çerçevesinde çözümlenmesi taraftarıydı. İngiltere'de istifa eden Anthony Eden'in yerine başbakan olan Harold Macmillan NATO çerçevesinde görüşmelerin başlatılması için harekete geçti. Bu çerçevede adada İngiliz üslerinin kalması koşuluyla ada halkına bağımsızlık verilecekti. Ancak hem Türk tarafı hem de Rum tarafı bu fikre karşı çıkıyordu. Mesele Türkiye ve Yunanistan açısından iç politikada temel belirleyici

¹⁷⁹ Melek Fırat, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 603.

¹⁸⁰ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 81; Kudret Özersay, **Kıbrıs Sorunu: Hukusal Bir İnceleme**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s. 10.

¹⁸¹ Radcliffe Taslağı temel olarak Kıbrıs'ta kendi kendine yönetimin çerçevesini çiziyordu. Halen sürgünde olması sebebiyle Makarios'un üstünde görüş bildirmeyi reddettiği bu taslak Türkiye tarafından olumlu karşılanmış; 1959'daki Zürih Anlaşması'na temel oluşturmuştur. Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 81.

¹⁸² Artık Kıbrıs miting ve gösterilerinde slogan olarak "ya taksim ya ölüm" kullanılmaya başlandı. TBMM taksim tezini Haziran 1958'de resmi olarak kabul etti. Fırat, "1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler", s. 604.

¹⁸³ Özersay, a.g.e., s. 10.

faktörlerden biri olmuştu. İngilizler'in bu aşamada Yunanlar'ın *enosis* veya Türkler'in *taksim* tezlerine karşı kayıtsız kaldığı görülmüyordu.¹⁸⁴

1957 yılı sonunda Kıbrıs Valisi Sir John (Harding) (1896-1989)'in görevini devralan Sir Hugh (Foot) (1907-1990) adanın gelecekteki yönetim sistemini belirlenmesi için bir çözüm planı yaptı. Nihai çözümden önce beş ile yedi yıl arasında bir geçiş dönemi öneren *Foot Planı* adada olağanüstü halin kaldırılarak Makarios'un adaya dönmesini öngörüyordu.¹⁸⁵ Hem Yunanistan hem de Türkiye Foot Planı'nı reddetti. 1958 yılına kadar self-determinasyon prensibinin Kıbrıs halkına da uygulanması isteğiyle defalarca BM'ye başvurmuş olan Yunanistan adadaki İngiliz egemenliğini zedeleyecek bir kararı BM'den çıkartamamıştı. BM Anayasası'nın 73. Maddesine göre İngiltere egemenliğinde Özerk Olmayan Ülke (Non-Self Governing Territory) statüsündeydi. İngiltere'nin adaya özerklik veya bağımsızlık verme yükümlülüğü yoktu. Ancak adadaki olayların bir türlü dinmemesi İngiltere'yi bir "ortaklık planı" çözümüne doğru itiyordu.¹⁸⁶ Haziran 1958'te İngiltere bu sefer Macmillan Planı ile tarafların önüne geldi. Plana göre yedi yıl boyunca adanın statüsü değişmeyecek ve ada için bir anayasa yapılarak her iki tarafın ayrı birer meclise sahip olacağı şekilde İngiliz Valisi başkanlığında her iki tarafın temsilcilerinden oluşan bir Konsey kurulacaktı. Eğer Yunanistan ve İngiltere plana uygun işbirliği yaparlarsa İngiltere askeri üsler kendisine bırakılmak koşuluyla adada egemenliği Yunanistan ve Türkiye ile paylaşacaktı. Bu plan da taraflarca reddedilince iki ay sonra Macmillan Planı'nda bazı değişiklikler yapılarak tarafların görüşüne sunuldu. Türkiye kritik durumdaki ekonomisi yüzünden yardım beklediği ABD'nin baskısı sonucu yeni tasarıya evet dedi. Fakat Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar tasarımı reddetti.¹⁸⁷

İngiltere için üsleri kendinde saklı kalmak koşuluyla "enosis" veya "taksim" tezlerinden herhangi birinin kabulü çok önemli olmasa da adayla bağlarının tamamen kopmaması açısından "ortaklık" statüsü çerçevesinde varılacak bir çözüm daha makbul olacaktı. "Enosis" veya "taksim" tezlerinden birinin kabulü İngiltere'nin taraflardan birinin gözünde prestij kaybına yol açabilir; hatta Yunanistan ve Türkiye'yi çatışmaya sürükleyebilirdi. Bu durumda Sovyetler Birliği ile yakınlığı bilinen Makarios ve AKEL¹⁸⁸ vesilesiyle SSCB Doğu Akdeniz'deki soruna müdahil olabilirdi. SSCB'nin müdahil olabilme olasılığına karşı Türkiye ve Yunanistan'a baskılarını artıran ABD tarafları bağımsızlık çözümü için görüşmelere ikna

¹⁸⁴ Fırat, "1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler", s. 605; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 82.

¹⁸⁵ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 82-83.

¹⁸⁶ Özersay, a.g.e., s. 9-10.

¹⁸⁷ Harold Macmillan'ın Ağustos ayındaki Atina ve Ankara ziyaretleri sonucunda Yunanistan'ın tutumunda değişiklik olmazken Türkiye daha önceden reddettiği plana evet diyordu. Türkiye'nin bu kararında ekonomik kaygıların çok etkili olduğu aşikârdır. Türkiye'nin diğer kaygıları self-determination uygulanması halinde Kıbrıslı Türkler'in zarara uğrayacağı inancı ve Bağdat Pakti'nin kan kaybetmesiydi. Özersay, a.g.e., s. 11. Ayrıca bkz. Fırat, "1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler", s. 606-607; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 83-84.

¹⁸⁸ Kıbrıs'ta zamanın komünist partisi. Türkçesi Emekçi Halkın İlerici Partisi (y.n.).

etti. ABD ve İngiltere için toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve anayasal düzeni İngiltere, Yunanistan ve Türkiye tarafından garanti altına alınmış bir Kıbrıs seçeneği en karlı çözümdü ve ABD bu seçeneği Yunanistan ve Türkiye'ye dikte edebileceğinin farkındaydı.¹⁸⁹ Askeri ve ekonomik olarak ABD'ye muhtaç iki ülkenin de fazla direnme şansı yoktu. Her iki devlet de NATO çıkarlarını ulusal dış politika anlayışları olarak kabul etmiş olduğu için Makarios'un bağılantısızlık yönündeki politik direnişine karşın şimdiye kadar tutunmuş oldukları tavırda değişikliğe gidiyordu. Aralık 1958'deki NATO toplantısında Türkiye ve Yunanistan "taksim" ve "enosis"ten vazgeçtiklerini açıkladılar.¹⁹⁰

1959 yılına gelindiğinde Yunanistan ve Türkiye "bağımsız" Kıbrıs devletinin kurulması üzerinde görüşmelere hazırды. Ocak ayında iki ülke diplomatları ayrıntıları görüştü ve Şubat ayında iki ülke başbakan ve dışişleri bakanları Zürih (İsviçre)'te bir araya geldi. Zürih'te taraflar Centilmenlik Anlaşması, Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel yapısının anayasal çerçevesine ilişkin bir anlaşma¹⁹¹ ve kurulacak devletle her iki devlet arasında bir İttifak Anlaşması¹⁹² imzalandılar. İngiltere'nin de dahil edileceği Garanti Anlaşması¹⁹³ da Zürih'te parafe edildi. Nihai anlaşmanın Londra'da görüşülüp imzalanmasına karar verildi.¹⁹⁴ Kıbrıs Rumları'nın lideri Makarios anlaşmaya son ana kadar yanaşmasa da Yunanistan Başbakanı Karamanlis'in kararlı tutumu sonucunda razı olmak zorunda kaldı. 17-19 Şubat tarihleri arasında düzenlenen Londra Konferansı sonucunda imzalanan Londra Antlaşması Zürih'teki anlaşmaların yanı sıra Garanti Antlaşması'nı ve İngiltere'nin anlaşmaları ve üslere dair bazı eklemeleri kabul ettiğine dair bildirisini içeriyordu.¹⁹⁵ Kıbrıslı Rumların lideri Makarios ve Kıbrıslı Türkler'in lideri Fazıl Küçük'ün imzalanan belgeleri kabul ettiğine dair bildirimleri ile Kıbrıs Anayasası'nın yürürlüğe konması için yapılan sözleşme Londra Antlaşması sonucunda ortaya çıkan diğer belgelerdi.¹⁹⁶

Londra Antlaşması 28 Şubat 1959'da TBMM'de tartışmaya açıldı. Muhalefetin hükümeti 16 Haziran 1958'de mecliste alınmış olan taksim kararından feragat etmekle ve "kuvvetli dostların (ABD)" tesiriyle

¹⁸⁹ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 82.

¹⁹⁰ Yunanistan Dışişleri Bakanı Evangelos Averoff ve Türkiye Dışişleri Bakanı F. Rüştü Zorlu arasındaki ilk temas 4 Aralık 1958'de BM Genel Kurulu Siyasi Komitesi'nde yapıldı. İki gün sonra resmi bir görüşme yapan bakanlar 16-18 Aralık 1958'teki NATO toplantısı sırasında da görüştüler. Fırat, "1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler", s. 607; Özersay, a.g.e., s. 19.

¹⁹¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Kıbrıs Cumhuriyetinin Temel Yapısı (Zürih, 11 Şubat 1959)", **Temel Dış Politika Konuları: Kıbrıs**.

¹⁹² T.C. Dışişleri Bakanlığı, "İttifak Antlaşması (Zürih, 11 Şubat 1959)", **Temel Dış Politika Konuları: Kıbrıs**.

¹⁹³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Garanti Antlaşması (Zürih, 11 Şubat 1959)", **Temel Dış Politika Konuları: Kıbrıs**.

¹⁹⁴ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 84-85

¹⁹⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Kıbrıs Sorununun Üzerinde Anlaşmaya Varılan Nihai Çözümün Temelini Açıklayıcı Muhtıra (Londra, 19 Şubat 1959)", **Temel Dış Politika Konuları: Kıbrıs**.

¹⁹⁶ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma, Garanti Antlaşması, İttifak Antlaşması, 17 Şubat 1959 Tarihli İngiliz Hükümeti Bildirisi, 17 Şubat 1959 Tarihli Yunanistan ve Türkiye Dışişleri Bakanları Bildirisi, 19 Şubat 1959 Tarihli Kıbrıs Rum ve Türk Temsilcileri Bildirimleri ve Kıbrıs'taki Yeni Düzenlemelere Hazırlık İçin Üzerinde Anlaşmaya Varılan Tedbirler'in ayrıntıları ve analizi için bkz. Özersay, a.g.e., s.13-38; Fırat, "1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler", s. 610-613.

Kıbrıs'ın bağımsızlığını kabul etmekle eleştirdiği ortamda yapılan oylamada TBMM 4 Mart 1959'da Kıbrıs'ın bağımsızlığı çözümünü onayladı.¹⁹⁷ Londra Antlaşması sonrasında taraflarca oluşturulan Ortak Anayasa Komisyonu çalışmalarına Nisan 1959'da başladı ve bir yıl sonra 6 Nisan 1960'ta Anayasa taraflarca imzalandı. Cumhuriyetin ilanından önce yapılması gereken seçimlerde Rum tarafı M. C. Mouskos (Makarios III)'u cumhurbaşkanı seçti. Türk tarafının seçtiği cumhurbaşkanı yardımcısı ise Fazıl Küçük oldu. 15 Ağustos 1960'ı 16 Ağustos'a bağlayan gece imzalanan Lefkoşe Antlaşmaları ile Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Bu antlaşmalar Londra Konferansı belgelerine son halini kazandırmış ve Kurucu Antlaşma gibi yeni bazı antlaşmaları da içinde barındırmıştı. Kurucu Antlaşma Londra Konferansı'nda İngiltere'nin yayınladığı bildirisinin antlaşma metnine döndürülmüş haliydi.¹⁹⁸ Böylelikle, Kıbrıs meselesi kağıt üzerinde tarafların tümünü tatmin edebilecek bir şekilde çözülmüş oldu. Kıbrıs meselesinde özellikle Dışişleri Bakanı Zorlu ve ekibinin gösterdiği performans DP iktidarının dış politikadaki ender başarılarından biri oldu.

On yıllık iktidarın sonunda DP'li karar mercileri şartların zorlaması sonucu da olsa Bayar ve Menderes'in yürüttüğü koşulsuz “Amerikan ittifakına dayanan” dış politika anlayışının ABD penceresinden hiç de koşulsuz görülmediğini farketmeye başlamışlardı. Ekonomik alanda yaşanan sıkıntılar ve bu sıkıntıları aşmakta ABD'den beklenen yardımların gelmemesi Başbakan Menderes'i bile “Amerikan rüyası”ndan uyandırmaya başlamıştı. Ayrıca, bu uydu devlet statüsünün bir kısım muhalefet unsurlarını ve özellikle genç subayları rahatsız ettiği aşıkardı. Dünyadaki gelişmeleri yakından takip etme olanağına sahip bu kesimlerin gözünde Menderes'in “Amerikan yanlısı olması” en az iç politikadaki tahakkümü kadar rahatsız ediciydi. Çünkü, “Menderes, ABD önderliğindeki ‘hür dünyayı’ neredeyse perestişkar bir söylemle ‘dünya sulhünün’ ve ‘insanlık ideallerinin’ teminatı olarak sunuyordu. Bu politika peykçi Batıcılık tanımını sahiden hak eder. DP'nin Amerikanperverliği, otarşik bir milliyetçilikle sosyalizan anti-emperyalizm arasında salınan güçlü bir tepkiye zemin oluşturmuş; özellikle ordu içindeki muhalefetin motiflerinden biri olmuştur.”¹⁹⁹ İktidarının son yılında her ne kadar dış politikadaki “köşeli” yaklaşımda değişme emareleri görülmeye başlansa da bu değişim muhalefeti tatmin etmeyecekti.

1959 yılı Dışişleri Bütçesi'nin sunumunda DP dış politikasının temel yaklaşımlarından sapılmadan Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde yönelinmek istenen “çokboyutluluğun” sinyalleri satır aralarında veriliyordu. “Tarafsızlar” hareketine özel vurgu yapılan sunumda Dışişleri Bakanı Zorlu özellikle SSCB'yi incitecek ifadelerden kaçınıyordu. Daha önceleri “Tarafsızlar” hareketini yok sayan ve inkar eden Zorlu artık bu “üçüncü grubun hayatiyetini” kabul etmiş görünmektedir. 1960 yılının Mayıs ayında Hindistan

¹⁹⁷ Fırat, “1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler”, s. 614.

¹⁹⁸ Kurucu Antlaşma'nın metni için bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma (1960) (İngilizce)”, **Temel Dış Politika Konuları: Kıbrıs**, 1960.

¹⁹⁹ Bora, “Adnan Menderes”, s. 494.

Başbakanı Nehru'nun Ankara'ya davet edilmesi ve Başbakan Menderes'in Nehru'ya "dostluk eli" uzatması artık "doğal ömrünün sonlarına gelen" DP iktidarının iflas etmiş "Doğu- Batı zıtlaşmasına dayanan" dış politika anlayışını değişen dünyada "Kuzey-Güney" veçhesini ekleyerek sürdürme gayretinin tezahürüydü. "Tarafsızlar" Bloğu'yla ayrılıkların sadece "yöntemlerde" olduğunu ifade eden Menderes bu "milletlere ilişkilerin sıklaştırılmalarını ve işbirliğini arttırmalarını" salık veriyordu.²⁰⁰

1 Kasım 1959'daki TBMM açılışında Cumhurbaşkanı Celal Bayar Sovyet Rusya'nın takip etmekte olduğu "ferahlık yaratma siyasetinin... iyimserlik ümitleri doğurmakta" olduğunu söylerken DP iktidarının dış politikada takınmaya başladığı yeni tutumu gözler önüne seriyordu. 1959 Aralık ayında Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar başkanlığında Moskova'ya yapılan 12 günlük ziyaret Türkiye'nin bakan düzeyinde 1939'dan beri ilk kez SSCB'ye karşı gerçekleştirdiği çok önemli bir girişimdi.²⁰¹ Artık hem iktidar hem de muhalefet Sovyetler'in ilişkileri iyileştirme isteklerini samimi bulmaya başlamıştı. Dışişleri Bakanı Zorlu'nun görüşüne göre ilişkilerin gelişmesi bloklar arası yakınlaşmanın bir sonucuydu. Aslında DP'nin SSCB'ye yaklaşması artık dayanılmaz hale gelen ekonomik baskının ve buna koşut olarak dizginlenemeyen siyasi muhalefetin iktidarı Batı Bloğundan ayrılmadan yeni askeri ve ekonomik yardım kaynaklar arama ihtiyacına itmesinden kaynaklanıyordu. 1960 yılının Nisan ayında Başbakan Menderes'in 15 Temmuz 1960'da Moskova'yı ziyaret edeceği açıklandı. Amerikan büyükelçisinin onayıyla planlanan bu ziyaretin Mayıs ayı sonundaki siyasi gelişmeler yüzünden akim kalması bir yana asıl önemli tarafı DP iktidarı tarafından on yıldır izlenen tek yönlü dış politikanın iflas ettiğini göstermesidir.²⁰²

Dış politikasının iflas ettiğini geç de olsa gören DP ileri gelenleri, iç politikadaki başarısızlıklarını ve tahakkümlerini telafi etmekte aynı çabayı göstermediler ve nihayetinde 27 Mayıs 1960 İhtilali meydana geldi. 27 Mayıs 1960 İhtilali beklenenin aksine Türk dış politikasında büyük değişikliklere yol açmadı. Milli Birlik Komitesi (MBK) ilk bildirisinde Türkiye'nin NATO ve CENTO'ya olan bağılıklarının sürdürüleceğini açıkladı. DP döneminde ABD ile yapılan ikili anlaşmalarda ABD'nin müdahalesini gerektirecek bir hükmün bulunmadığı kesinleştikten sonra yeni devlet ve hükümetin tanınması için Dışişleri Bakanı Selim Sarper aracılığıyla Batılı otoritelerle irtibata geçildi. Batı'nın güveni sağlandıktan sonra acilen ekonomik kaynak bulma amacıyla ABD'nin kapısı çalındı.²⁰³ 27 Mayıs müdahalesini yapan MBK ne iç politikada ne de dış politikada tutarlı bir programa sahip değildi. İhtilali yapan kadroların çok dağınık ve

²⁰⁰ Mütercimler ve Öke, a.g.e., s. 237-240.

²⁰¹ **TBMM Tutanakları**, XI. Dönem, Cilt: 10, 3. Toplantı, I. Birleşim (01.11.1959), s. 14; Mütercimler ve Öke, a.g.e., s. 240-241.

²⁰² Dışişleri Bakanı Zorlu Sovyetler'in yumuşamasının "sinsi" veya "samimi" olabileceğini söylüyor ve SSCB'yle "köprü kurulmasının hükümetin şahsi eğilimi" olduğunu altını çiziyordu. Erel Tellal, "1945-1960: SSCB'yle İlişkiler", s. 520

²⁰³ "Dönemin ABD Büyükelçisi Fletcher Warren'in raporlarından MBK yönetiminin elinde Haziran ayı maaşlarını ödeyebilecek kadar paranın olmadığı anlaşılmaktadır." Gencer Özcan, "Altmışlı Yıllarda 'Dış' Politika", **Türkiye'nin 1960'lı Yılları**, (Haz. M. Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 222-223; "Milli Birlik Komitesi Başkanı Org. C. Gürsel'in Milletimize Hitabesi", **Cumhuriyet**, (28.05.1960), s. 1, 5.

çeşitli olması dış politika anlayışlarında da farklılıkları ön plana çıkarmıştı. “Bağlantısızlık ya da Üçüncü Dünyacılık” genç subaylar arasındaki hakim dış politika tavrıydı. “Darbeci subaylar arasında Türkiye’nin konumunda, köklü olmasa da, bir değişime gidilmesi, ABD ile ilişkilerin eşitlik temelinde yürütülmesi için yeni düzenlemeler yapılması gerektiği düşüncesi yaygındır.” I. Gürsel Hükümeti’nin programında hem NATO hem de SSCB ile olan ilişkilerin takviyesi ve geliştirilmesi öngörülmüştü. Oluşturulan Bakanlar Kurulu her ne kadar dış politikada süreklilik taraftarı idiyse de MBK’nin bazı üyeleri “Üçüncü Dünyacı” arayışlar içindeydi.²⁰⁴ Bu evrede MBK dış politika konularının kamuoyunda tartışmaya açılmasını engellemek için yapılan “Yuvarlak Masa Toplantıları” parti temsilcilerini Cumhurbaşkanı Gürsel başkanlığında bir araya getirmek ve sorunların üst düzeyde istişaresini sağlamak için alınan tasarruflardandı. Selim Sarper’in Dışişleri Bakanlığı’na getirilmesiyle beraber Bakanlığın kurumsal yapısında da değişikliklere gidildi. Fatin Rüştü Zorlu döneminde uluslararası iktisadi ve mali konularda en önemli merci olan Bakanlığın bu yetkileri Maliye Bakanlığı’na devredildi; Bakanlığın devlet organizasyonundaki etkisi azaldı. Millî Güvenlik Kurulu (MGK) oluşturuldu ve en önemli dış politika ve millî güvenlik kararları burada alınmaya başlandı.²⁰⁵

Küba Krizi’ne kadarki üç yıl Türkiye’nin Batı ile olan ittifakındaki sorunsuz yıllar olarak tanımlanabilir. Ülke içinde sosyal ve siyasi yapının reorganizasyonuyla çok meşgul olan askeri yönetim, dış politikada büyük revizyonlar yapmaktan çekinmişti. DP’den devralınan dış politika duruşunu değiştirmek yolunda bir eğilim göstermeyen askeri yönetim için ABD’nin Türkiye’ye yaklaşımı tatmin ediciydi ve ekonomi rayına oturmaya başlamıştı. Askeri yönetimin değişik olarak yaptığı tek şey Türkiye’deki Amerikan askeri personelinin statülerini kötüye kullanmaması yönünde daha katı olmak ve onlara Türk yasalarının uygulanmasını sağlamaktı. Askeri yönetimin ardından gelen I. Koalisyon Hükümeti de hükümet programında dış politika açısından askeri yönetimin hükümet programını tekrarlamaktaydı.²⁰⁶ Ancak 1960’lı yılların başında yeni anayasa ile beraber hareketlenen Türk düşün ve siyasi hayatının Üçüncü Dünya’daki değişimleri Türkiye gerçekleriyle beraber değerlendirmeleri, önünde Türkiye’nin dış politika

²⁰⁴ I. Gürsel Hükümeti (30.05.1960-05.01.1961)’nin programında MBK’nin darbeden sonraki ilk bildirisinde dış politika ile ilgili yaptığı beyanlar tekrarlanmaktaydı. BM, NATO ve CENTO üyeliklerinin sürdürüleceği ve “ABD ile olan samimi ve ileri bağlara sadık kalınacağı” belirtiliyor; ABD Başkanı Eisenhower’ın darbe sonrası gönderdiği mesaj doğrultusunda hareket edileceğinin altı çiziliyordu. Daha sonra Kıbrıs meselesine değiniliyor; Yunanistan ile olan ilişkilerin “ananevi bağlarımıza ve müşterek menfaatlere göre geliştiği” ifade ediliyordu. Programda Avrupa Konseyi, Yugoslavya, SSCB ve Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerin geliştirileceği vurgulanıyordu. Programda dikkat çeken yönlerden biri dekolonizasyon sürecine verilen önem bağlamında Afrika, Uzakdoğu ve Latin Amerika ülkelerinin gelişme çabalarına destek verileceği ve ilişkilerin geliştirileceği hususuydu. Son olarak dış ticarete sistemi serbest mübadele rejimine intikal ettirmek ve ithalatta liberasyon sistemini mümkün olduğu kadar yükseltmek amaçlanmakta, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Para Birliği ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT)’na olan taahhütleri yerine getirmekle Ortak Pazar’a girmek hedeflenmekteydi. Eylül 1960’da bazı MBK üyeleri tarafından yayınlanan bir bildiri Cezayir gibi bazı sömürgelerin eski efendilerine karşı açtığı savaşların destekleneceğini belirtmekteydi. Dağlı ve Aktürk, **Cilt II (1960-1980)**, s. 4-8, **MBK Tutanakları**, Cilt: 1, 2. Birleşim, (11.07.1960), s. 3-6; Özcan, “Altmışlı Yıllarda ‘Dış’ Politika”, s. 224-225.

²⁰⁵ Özcan, “Altmışlı Yıllarda ‘Dış’ Politika”, s. 226.

²⁰⁶ Dağlı ve Aktürk, **Cilt II (1960-1980)**, s. 24-27; **MM Tutanakları**, I. Dönem, Cilt: 1, 1. Toplantı, 2. Birleşim, (27.11.1961), s. 118-125.

anlayışının daha fazla göz önüne gelmesine neden olacaktı.²⁰⁷ Bu bağlamda küçük fakat etkisi büyük bir parti olarak 1961’de kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP), parlamentoya girdikten sonra o zamana kadar yapılmayan bir şeyi yaparak dış politika konularının özüne dair tartışmaları başlatmıştır. Meclisteki faaliyet ve söylemlerinde TİP’li 15 milletvekili dış politika konularının eleştiriye açık olması gerektiğini vurgulamışlardır.²⁰⁸

Türkiye’de Batı ile olan ittifak ciddi olarak ancak 1962 sonlarındaki Küba Krizi’yle beraber sorgulanmaya başlandı. Türkiye’nin Küba Krizi’ne yakından dâhil olması 1950 sonlarında topraklarına yerleştirilmesine izin verdiği -ve hararetle istediği- Jüpiter füzeleri yüzünden olmuştur. Orta menzilli Jüpiter füzeleri Türkiye’ye 1960 sonlarında yerleştirildi. Füzelelerin savaş başlıkları ve ateşleme sistemleri 1962 ortalarında takıldı. Mayıs 1962’de Khrushchev Jüpiter füzelerinin Türkiye’ye yerleştirilmesini sert bir şekilde kınadı. Eylül ayında SSCB Türkiye’ye yine bu füzelerin yerleştirilmesinin karşılıksız kalmayacağını hatırlattı. SSCB Küba’ya Jüpiter füzelerinin muadili füzeleri yerleştirmeye başladı. Küba Krizi’nde dünyanın bir nükleer felaketin eşiğine gelmesi üzerine Khrushchev ve Kennedy Küba’daki orta menzilli Sovyet füzelerinin kaldırılmasına karşılık Türkiye’deki Jüpiter füzelerinin sökülmesinde anlaştılar. Bu pazarlık yapılırken Türkiye’ye hiçbir şekilde danışılmadı. Krizin zirveye ulaştığı sıralarda 25 Ekim’de SSCB’nin BM temsilcisi, Dışişleri Bakanı F. Cemal Erkin (1899-1980)’den Jüpiter füzelerinin hemen Türkiye’den kaldırılmasını talep etti. Bu talep yapıldığında ABD ile SSCB füzelerin kaldırılması hususunda çoktan anlaşmışlardı. Jüpiter füzeleri 1963 başlarında Türkiye’den söküldü.²⁰⁹

Kennedy başlarda Jüpiter füzelerinin Küba’daki füzeler karşılığı sökülmesine karşıydı. Ona göre Türkiye’deki füzeler savunma amaçlı, Küba’dakiler saldırı amaçlıydı. Sıcak çatışma tehlikesine rağmen krizin en zor anlarında Kennedy yönetimi Türkiye’deki füzelerin sökülmesinin ABD’nin Türkiye dahil NATO ülkeleri nezdinde itibarını sarsacağını düşünüyordu. Türkiye füzelerin sökülmesine kesinlikle karşıydı. Türkiye’ye göre öyle bir şey yapılması gerekiyorsa yerlerine Polaris nükleer denizaltılarının Akdeniz’de konuşlandırılması gerekiyordu. Türk kamuoyu ABD’nin SSCB ile pazarlığa oturduğundan bahsediyor; basın ve muhalefet endişelerini yoğun biçimde dile getiriyorlardı. O zamana kadar Türkiye’de hemen hemen herkes NATO’ya üye olmanın Sovyetler’in Türkiye’ye saldırmasını engellediği

²⁰⁷ Harris, **Turkey: Coping with Crisis**, s. 185-186.

²⁰⁸ Özcan, “Altmışlı Yıllarda ‘Dış’ Politika”, s. 227.

²⁰⁹ Krizin en yoğun günlerinde Khrushchev ve Kennedy arasında mektup teatisi yapılırken ABD Başkanı Jüpiter füzelerinin daha önceden Türkiye’den sökülmüş olduğunu sanmaktaydı. Başkan Kennedy 1961 yılında askeri açıdan korunmaları olanaksız olan Jüpiter füzelerinin siyasi açıdan da bir hayli kıskırtıcı olması dolayısıyla Türkiye’den sökülmesini talep etmişti. İlk olarak Mayıs 1962’de ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Türkiye Dışişleri Bakanı Selim Sarper’e konuyu açmış; fakat Sarper bu isteğe şiddetle karşı çıkmıştır. Ağustos 1962’de ABD Dışişleri Bakanlığı’ndan George Ball’un Jüpiter füzelerini kaldırma önerisi ise zamanın Washington’daki Türk büyükelçisi Turgut Menemencioğlu tarafından Türk kamuoyunun tepkisi öne sürülerek reddedilmişti. Çağrı Erhan, “1960-1980: Görelî Özerklik-3, ABD ve NATO’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 682; Gerger, a.g.e., s. 100-102.

görüştüğüydü. Jüpiter füzelerinin varlığının herhangi bir savaş durumunda Türkiye'nin Sovyetler'e karşı ilk vuruşu yapabileceği gerçeğini Sovyetler'e hatırlattığını düşünen Türk devlet adamları, yapılan bu pazarlık sonucunda Türkiye'nin müttefikleri gözünde zannettikleri kadar vazgeçilmez olmadığını anladılar. Ayrıca, artık Sovyetler Birliği de Türkiye ile normal ilişkiler kurmak için Türkiye'ye NATO'dan ayrılması ısrarında bulunmak zorunda kalmayacaktı.²¹⁰

1960 İhtilali'nden Soğuk Savaş'ın sonuna dek Türk Dış Politikası'nın en büyük belirleyicisi Kıbrıs meselesi olmuştur demek abartılı olmayacaktır. 1960'ların başından itibaren geniş toplumsal çevrelerde tepki yaratarak Kıbrıs sorunu hem ana akım medya hem de çeşitli iktidar odakları tarafından araştırmıştır. Öte yandan, sembolik önemi çok fazla olan Kıbrıs başka uluslararası sorunların da tartışılmasına olanak verdi.²¹¹ Neticede Küba Krizi'nin olgunlaştırdığı ortamda Türkiye tedrici olarak dış politikada eksen değişikliği yoluna giriyordu; iç politika baskısı, yurtdışındaki ekonomik gelişmelerle bağlantıya giren Türkler (bilhassa gurbetçi işçiler) ve Kremlin'deki lider değişiklikleri bu yoldaki diğer katalizörlerdi. Ancak Türk dış politikasındaki keskin viraj hiç kuşkusuz Kıbrıs Krizi ve kriz sırasında gelen Johnson Mektubu'yla döndü denilebilir.²¹²

Kıbrıs'ın Türkiye'ye olan coğrafi yakınlığı ve Kıbrıs Rum lideri Piskopos Makarios'un 1960'da kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasında ve idaresinde değişiklik yapma isteği Türkiye'nin adaya müdahale tasarrufunu ivedileştiren etkenler olmuştur. Makarios'un Yunanistan ve Türkiye'nin iç politikada krizlerle uğraşmasını fırsat bilerek yarattığı tansiyon sonucunda Kıbrıslı Rumlar'ın Aralık 1963'te Kıbrıslı Türkler'i öldürmeye başlaması, Türkiye'nin hiç de hazır olmadığı bir zamana rastladı. Bu aşamada Türkiye Rumlar'ı caydırmak amacıyla Türk jet uçaklarını teşhir uçuşları için Kıbrıs'ın üzerinde uçurmaya başladı. Başbakan İnönü Türk Genelkurmayıyla yaptığı istişare sonucunda adaya sefer kuvvetleri göndermeyi düşündüyse de çıkarma operasyonu yapacak vasıtaların olmaması nedeniyle bu girişim gerçekleştirilemedi. Bu aşamada beklenen uluslararası camianın Türk niyetini görüp adadaki katliama bir son vermesiydi. Ancak Türkiye'nin beklediğinin aksine ABD Başkanı Johnson ve danışmanları Türkiye'ye ağır bir dille yazılmış bir tehdit mektubu gönderdiler. Haziran 1964'te gönderilen mektupta Türkiye adaya askeri bir müdahalede bulunursa çıkabilecek muhtemel bir savaşta NATO'nun Türkiye'yi koruyamayabileceği vurgulanıyordu.²¹³

Türk kamuoyundan bir süre gizlenen Johnson Mektubu Türkiye'nin ABD'yle olan "otomatik" diplomatik işbirliğinin sonunu sembolize eden en önemli belgedir. Mektup basına sızdırıldıktan sonra hem

²¹⁰ Harris, **Turkey: Coping with Crisis**, s. 187.

²¹¹ Özcan, "Altmışlı Yıllarda 'Dış' Politika", s. 255.

²¹² Harris, **Turkey: Coping with Crisis**, s. 187.

²¹³ Harris, **Turkey: Coping with Crisis**, s. 187-188.

devlet katında hem de kamuoyunda Türkiye'nin dış politikasında bir dönüm noktasını işaret eden bir mihenk taşı olarak belleklere kazındı. Türk kamuoyunda artık 15 yıldan fazla bir süredir devam eden Türk-Amerikan ittifakının sadece Amerikan çıkarlarını koruyan bir birliklilik olduğu fikri hâkim olmaya başladı. Türkiye'nin tepkisini hafifletmek için Başbakan İnönü'yü ABD'ne davet eden Başkan Johnson Zürih ve Londra Anlaşmaları'nın geçerliliğini koruduğunu bildirerek Türkiye'yi teskin etmeye çalıştı. Eski Dışişleri Bakanı Dean Acheson'u bölgeye gönderen Johnson'un diplomatik telafi girişimleri Makarios'un başarılı olabilecek Acheson Planı'nı çarpıtarak kamuoyuna yansıtmasıyla akim kaldı. Adada çatışmaların durmaması üzerine Türkiye bazı hedefleri havadan bombalamak zorunda kaldı. Türkiye gerek ABD'nin baskısı gerekse teknik yetersizlikler yüzünden bir türlü Ada'ya çıkarma yapamadı.²¹⁴

1965 yılına gelindiğinde Kıbrıs meselesi tam bir kördüğüm halini almıştı ve Türkiye'nin sadece ABD ile olan ilişkilerini değil zamanla Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerini de etkileyecek bir boyuta gelmişti. Türkiye Soğuk Savaş'ın ilk yirmi yıllık döneminde Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerinde pek sorun yaşamamıştı. Fakat Batı Avrupa ülkelerinin 1950'ler boyunca kendi aralarında işbirliği ve örgütlenme çabaları arttıkça ve Türkiye Avrupa'ya entegrasyon için çaba harcadıkça Kıbrıs sorunu gibi konular önüne daha fazla çıkmaya başlayacak ve Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinde sorun kaynağı olacaktı.

Avrupa Ekonomik Topluluğu Batı Avrupa ülkelerinin 1950'ler boyunca geliştirdikleri diyalog ve işbirliği sonucunda meydana geldi. Türkiye ve Yunanistan Batı İttifakı içindeki yerlerini bu topluluğa üye olarak sağlamlaştırmak istemekteydi. Aşağıda kronolojisi verilen dönüm noktaları Türkiye'yi 1963 sonundaki AET ile Ortaklık Anlaşması imzalanması sürecine götürmüştür.

18 Nisan 1951	AKÇT (Avrupa Kömür-Çelik Topluluğu) kuruldu.
1957	Roma Antlaşmaları ile AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ve EURATOM (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) kuruldu.
15 Temmuz 1959	Yunanistan'ın AET'na ortaklık başvurusu.
31 Temmuz 1959	Türkiye'nin AET'na ortaklık başvurusu.
11 Eylül 1959	Bakanlar Konseyi'nde Türkiye ve Yunanistan'ın ortaklık başvuruları kabul edildi
28-30 Eylül 1959	Antlaşma imzalanması için görüşmelere başlandı.
2-4 Aralık 1959	İkinci ön hazırlık görüşmeleri yapıldı.
1-2 Mart 1959	Bakanlar Konseyi Yunanistan ile resmi müzakerelerin yapılmasına karar verdi.

²¹⁴ Ada'daki Türkler'in Erenköy direnişine destek vermek amacıyla Türk Hava Kuvvetleri'nin yaptığı harekatta Türkiye ilk hava kuvvetleri kaybını verdi. Aslen Trabzon Çaykaralı olan Yüzbaşı Cengiz Topel'in uçağı Rumlar tarafından düşürüldü. Paraşütle atlayarak kurtulan Topel, Rumlar tarafından gördüğü işkence sonucu öldü. Bir sembol haline gelen Cengiz Topel'in adı Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Milli Türk Talebe Birliği gibi gençlik derneklerinin sayesinde bütün Türkiye'ye yayıldı. Türkiye'de birçok yerde adına okullar ve heykeller yapıldı. Özellikle üniversite gençliği arasında Türkiye'nin Batı ittifakı sorgulanmaya başlandı. Harris, **Turkey: Coping with Crisis**, s. 188-189; "Birliğin Kıbrıs'a Gidişi Geri Kaldı", **Milliyet**, (04.10.1964), s. 1; "Gençlik Tarafsız Blok'a Taraftar", **Milliyet**, (04.10.1964), s. 1, 7.

	Türkiye ile ön görüşmelere devam edilmesine kararı alındı.
10 Mayıs 1960	Bakanlar Konseyi Türkiye ile resmi müzakerelere başlama tarihi olarak 7 Haziran 1960'ı belirledi.
27 Mayıs 1960	Türkiye'de askeri darbe oldu; resmi müzakereler süresiz olarak gündemden düştü
12-21 Ekim 1960	Türkiye- AET Üçüncü Tur Görüşmeleri yapıldı.
10-21 Nisan 1961	Dördüncü Tur Görüşmeler yapıldı.
9 Temmuz 1961	Yunanistan AET ile Atina Ortaklık Antlaşması'nı imzaladı.
18-22 Haziran 1961	Beşinci Tur Görüşmeler yapıldı.
23-24 Temmuz 1962	Bakanlar Konseyi Türkiye ile resmi müzakerelere başlanması kararı aldı.
12 Eylül 1963	Türkiye ile AET arasında Ankara Ortaklık Antlaşması imzalandı. ²¹⁵

Türkiye'nin AET'na üyelik için başvurmasından sonra ilk görüşmeler Brüksel'de Eylül 1959'da yapıldı. Gümrük birliğini hedefleyen Türkiye Ortak Pazar'a üye olmak için bazı koşullar öne sürdü. Türkiye'nin görüşmeler için yeterli hazırlığı yapmadığını ve vereceği imtiyazlardan çok daha fazlasını alma niyetinde olduğu görülünce Ekim ayında AET tarafından hazırlanan rapor doğrultusunda Türkiye ile ikinci kez ön hazırlık görüşmesi yapılmasına karar verildi. Aralık 1959'da Brüksel'de bir araya gelen taraflar ortaklığın niteliği hakkında yine bir sonuca varamadı. Bunun üzerine AET Türkiye ile Yunanistan'ın bir görüşme yaparak AET hakkında istişare yapmasını önerdi. Ocak 1960'da Türkiye ve Yunanistan AET ile ilgili politikalarını birbirlerine açıkladılar. Türkiye komşusuna nazaran AET'na daha geniş pazarlık marjı bıraktığı kanısına varırken, AET Türkiye'nin Yunanistan'a oranla çok daha belirsiz ve uzlaşma zemininden uzak bir yaklaşım sergilediğine inanıyordu. Nitekim, AET Türkiye ile ön hazırlık görüşmelerini yavaşlatmaya başladı. Türkiye'nin istikrarsız ekonomik koşulları ve 1960 yılında ülkede iyice gerginleşen siyasi ortam AET üyesi ülkeleri ve AET'nun çeşitli organlarını Türkiye'ye karşı izlenecek tutum karşısında ortak bir tavır almaktan alıkouyordu. Bu yüzden AET daha çok "bekle ve gör" politikası izliyordu.²¹⁶

Mart 1960'daki AET Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye ile yürütülen çalışmaların devam etmesine karar verildi. Aynı toplantıda Yunanistan'la resmi ortaklık müzakerelerinin başlatılması kararının alınması Türkiye'de hayal kırıklığı yarattı. Dışişleri Bakanı Zorlu aynı ay içinde Ankara'daki AET ülkeleri büyükelçilerine tek tek AET'nun Yunanistan'a öncelik tanınmasının kabul edilemez olduğunu söyleyerek bu tutumun Türkiye'yi Batı'dan uzaklaştırarak Doğu Bloğu ülkeleriyle ticaret yapma arayışına iteceğini

²¹⁵ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 88.

²¹⁶ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, "1960-1980: Görelî Özerklik-3, AET'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskan Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 822-823. AET ticaret ataşelerinin Aralık 1959 raporuna göre Türkiye'nin korumacı, yüksek vergi ve gümrük kotalarına dayanan zayıf ekonomisi AET rekabetine dayanamazdı. AET Komisyonu'nun Kasım 1959 raporu da 25 milyon nüfusa ve yüksek nüfus artış hızına sahip Türkiye'deki hükümetin sistemsiz ekonomi politikaları ve ağır dış borç yükü Türkiye için acele etmemeyi telkin eden göstergelerdi. Öte yandan, AET Bakanlar Konseyi ise Eylül 1959'daki raporunda olaya daha politik yaklaşarak Türkiye'nin Ortak Pazar üyeliği ile Batı'ya bağlanmasında büyük bir aşama olarak AET ülkelerine fayda sağlayabileceğini savunuyordu.

ifade etti. Bunun üzerine Federal Almanya'nın baskısıyla Nisan 1960'da AET Komitesi toplantısında Türkiye ile yapılacak anlaşmanın da "ortaklık anlaşması" adı altında fakat içeriği sonradan belirlenecek bir anlaşma olmasına karar verildi.²¹⁷ 10 Mayıs 1960'da Türkiye'nin durumunu görüşmek üzere toplanan AET Bakanlar Konseyi'nde Federal Almanya ve Hollanda bakanları Yunanistan'a öncelik verilmesinin Türkiye'de kötü bir psikolojik hava yaratacağını ifade etti. Ayrıca hükümetin siyasi kontrolü hızla kaybettiği bir ortamda ön hazırlık görüşmelerinin tamama erdirilmesine karar verildi. Gümrük birliğine geçiş süresinin de belirleneceği resmi ortaklık müzakerelerinin başlangıç tarihi 7 Haziran 1960 olarak belirlendi. Ancak 27 Mayıs 1960'da meydana gelen ihtilal Türkiye'de AET ile olan ilişkilerin askıya alınmasına neden oldu.²¹⁸

İhtilal sonrası kurulan geçici hükümetin açıkladığı programda Ortak Pazar'a uyumu sağlayacak esasların tespitine AET devletleriyle beraber çalışılacağı belirtilmesine rağmen AET Türkiye ile görüşme girişiminde bulunmadı. Demokratik rejimlerle yönetilen AET devletleri Türkiye'deki askeri yönetim ve Yassıada duruşmaları yüzünden Türkiye'nin geleceği hakkında tedirginlik içindeydi. Türkiye'deki iktidar içinde ekonomik açıdan farklı görüşlerin bulunması AET'nu Türkiye'nin ekonomide korumacı mı yoksa liberal mi davranacağını anlamak açısından zor durumda bırakıyordu. Dış ekonomik meselelerin artık Maliye Bakanlığı sorumluluğuna bırakılacak olması da kafaları karıştıran diğer bir meseleydi. Türkiye'nin AET hakkında "yeni bir tez" oluşturma aşamasında AET çıkacak sonucu şüphe ile bekliyordu. Neticede Türkiye ve AET iptal edilen müzakere başlangıç tarihi yüzünden yine bir ön hazırlık görüşmesi yapmak üzere ancak Ekim 1960'da masaya oturdu. Türkiye Roma Anlaşması çerçevesinde vakit kaybetmeden Ortak Pazar'a girme talebini ilettiler. Önceki görüşmelere nazaran daha hazırlıklı olarak yeni taleplerle masaya gelen Türkiye temel olarak ihraç mallarının Pazar içindeki ülkelerin birbirine uyguladığı gümrük oranına tabi olmasını ve acil olarak 100 milyon dolarlık bir kredi yardımı yapılmasını istiyordu. Ay sonunda toplanan AET Bakanlar Konseyi'nde Federal Almanya daha önceki tekliflerinin aksine daha geniş yükümlülükler üstlenebileceğini gösteren Türkiye'nin Sovyetler'le yakınlaşma tehlikesi ve ödemeler dengesi açığı tehlikeleri yüzünden resmi ortaklık görüşmelerine davet edilmesi teklifini sundu. Fakat diğer devletler Türkiye'deki siyasi ortamın hala belirsiz olduğunu öne sürerek ön görüşmelerin devamının yeterli olduğu hükmünü verdiler. Türkiye ile dördüncü ön görüşmenin 27 Şubat 1961'de yapılması kararlaştırıldı.²¹⁹

Dördüncü tur görüşmelerde Türkiye ve AET birbirlerini dinleyerek zımni olarak bir sonuca ulaştı. Türkiye'nin öncelikli hedef olarak gördüğü "gümrük birliği" AET'nun mali ve ekonomik yardımıyla yetinmemek ve Yunanistan'la eşit muamele görmek anlamına geliyordu. Ancak Temmuz 1961'de

²¹⁷ Erhan ve Arat, "1960-1980: AET'yle İlişkiler", s. 824.

²¹⁸ Hüseyin Bağcı, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası", s. 170.

²¹⁹ Erhan ve Arat, "1960-1980: AET'yle İlişkiler", s. 825-827.

Yunanistan ile AET arasında ortaklık anlaşmasının imzalanması, EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) üyesi ülkelerden İrlanda ve İngiltere'nin AET'na başvuru kararı alması ve Eylül 1961'de Yassıda Duruşmaları sonucunda verilen idam kararları iki tarafın arasında soğukluk yarattı. Öte yandan, Türkiye Ağustos 1961'de AET'na sunduğu belgede hem ekonomik gücünün yetersizliğini kabul ediyor hem de Batı Bloğu ve NATO için olan önemi hakkında AET'na esaslı bir tez sunuyordu. Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerin ardından çok partili demokratik hayata dönülmesi ve AET ile eşgüdümü sağlama sorumluluğunun tekrar Dışişleri Bakanlığı'na kaydırılması süreç için olumlu oldu.²²⁰ Beşinci tur görüşmeler Haziran 1962'de yapıldı. Her ne kadar AET Türkiye'nin gümrük birliği vurgusunu arka plana atmaya çalışıp daha çok mali ve ekonomik yardım üzerinde durduysa da Türk diplomatlarının Avrupa'da yürüttüğü yoğun diplomatik mesai sonucu²²¹ Temmuz 1962'de AET Bakanlar Konseyi Türkiye ile “belli ilkeler çerçevesinde” resmi müzakerelere geçilmesine karar verdi. Yunanistan'dan iki yıl sonra olsa da Türkiye Küba Krizi dolayısıyla ABD ile ilişkilerini ciddi ciddi gözden geçirmeye başladığı bir ortamda AET ve gümrük birliği kapısını hem de Yunanistan'la yapılmış olan Atina Anlaşması örnek alınması koşuluyla aralamıştı.²²²

Temmuz 1962'de AET Bakanlar Konseyi'nin Türkiye ile resmi müzakerelerin başlatılmasına karar vermesinden sonra şartların görüşüldüğü beş zorlu müzakere sonucunda 12 Eylül 1963'te Türkiye ile AET arasında Ankara Anlaşması imzalanmıştır.²²³ Anlaşmaya göre ortak üye olarak kabul edilen Türkiye ilk beş yılda tam üyelik için hazırlık yapacaktı. Beş yılın ardından on iki yıllık sürede üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirirse Türkiye tam üyeliğe geçiş için bir beş yıl daha bekleyecekti. Ankara Anlaşması 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²²⁴ Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi, Johnson Mektubu'nun

²²⁰ AET ile ilişkilerin sorumluluğu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu'na verilirken yeni kurulan Dış İlişkiler Komitesi'nin genel sekreterliğine AET konularında uzman olan Kamuran Gürün getirildi. Tecrübeli diplomat Feridun C. Erkin ise idamlar sonrası Türkiye'nin AET görüşmelerini bloke eden Fransa'nın tavrını, Türkiye'nin AET'den dışlanması halinde ticaretini Doğu Bloğu ülkelerine kaydırabileceğini etkili bir şekilde Mart 1962'de Fransız Devlet Başkanı De Gaulle'e izah ederek yumuşattı. Erhan ve Arat, “1960-1980: AET'yle İlişkiler”, s. 829-830.

²²¹ Fransa bilhassa idamlar sonrasında Türkiye'nin görüşme sürecini bloke ediyordu. Bu dönemde Fransa da Cezayir sorunuyla uğraşıyordu. Fransa tarafından Cezayir'de kurulan hükümetin tanınması karşılığında Fransa Türkiye'nin AET görüşmeleri sürecindeki olumsuz tavrından vazgeçti. Erhan ve Arat, “1960-1980: AET'yle İlişkiler”, s. 831.

²²² Erhan ve Arat, “1960-1980: AET'yle İlişkiler”, s. 830-831; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 88.

²²³ Hazırlanan anlaşma metni Türkiye ile İtalya, Hollanda, Lüksemburg, Fransa, Federal Almanya ve Belçika dışişleri bakanları ve AET Konsey Başkanı tarafından 12 Eylül 1963'te imzalandı. Türkiye'nin ortaklık anlaşması olarak tanımlanan bu bağitta ortaklığın bir gümrük birliği olmadığı vurgulanıyordu. Anlaşma hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olarak beş, on iki ve beş yıllık süreler dahilinde Türkiye'nin üyelik meselesini zamana yayıyor; daha çok Türkiye'nin topluluğun yardımıyla ekonomisini güçlendirmesini hedefliyordu. Anlaşmaya eklenen mali protokol Türkiye'ye yapacağı yatırımların finansmanı için 175 milyon ECU'ya kadar yardım yapılabileceğini ve geçici protokol Türkiye'nin dört temel ihraç kalemi olan tütün, fındık, kuru üzüm ve kuru incir gümrük kolaylıkları sağlanabileceğini ifade ediyordu. Erhan ve Arat, “1960-1980: AET'yle İlişkiler”, s. 832-834; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 88-89

²²⁴ Ankara Anlaşması'yla beraber taraflar arasındaki ilişkilerin görüşüldüğü ve karara bağlandığı en üst merci olarak Ortaklık Konseyi kuruldu. Ortaklık Konseyi'ne yardımcı olmak üzere kurulan Ortaklık Komitesi'nin yanı sıra TBMM ve AP heyetlerinden onbeşer parlamentlerden oluşan bir Karma Parlamento Komisyonu kuruldu. Erhan ve Arat, “1960-1980: AET'yle İlişkiler”, s. 834-835.

yarattığı diplomatik çalkalanmayla birlikte değerlendirildiğinde Türk dış politikasında bir dönemin sona erdiğini gösteren sembolik bir dönüm noktasıdır. Türkiye’de 1965’te yaşanan iktidar değişikliği ve dünyadaki gelişmeler Türk dış politikasının “görelî özerklik” çerçevesinde yeniden değerlendirilmesini gerektirecektir.

2.1.1. Dönemin Türk Dış Politikasının Değerlendirilmesi

Dönemin genel bir değerlendirilmesi yapıldığında, Türkiye’nin dış politikadaki yanlış tasarruflarının geç de olsa farkına vardığı sonucuna varılabilir. Soğuk Savaş’ın temel taşlarının kristalize olduğu (kabaca Stalin’in ölümüne kadar olan dönemde) 1945-1955 döneminin iki kutuplu dünyasında -“üçüncü bir seçeneğin bulunmadığı dönemde”- çok yönlü bir dış politika izlemek çok maharet isteyen bir tasarruf olarak görülebilir. Ancak, Türkiye’nin Batı İttifakı’na sıkı bir biçimde bağlı olduğu dış politika anlayışı, “Üçüncü Dünya” denen olgunun ortaya çıktığı ve SSCB’nin dış politika tavrını yumuşatmaya başladığı devirde terkedil(e)memiştir. 1955-1964 arası dönemde değişen şartlara bağlı olarak çok yönlü bir dış politika hususunda gereken adımların atılmaması ve Üçüncü Dünya ülkelerine karşı yanlış tutum takınılması, Türkiye’nin dış politikada çok yönlülüğe yöneldiği 1965-1980 yılları arasında işini bir hayli zorlaştırmıştır. Türkiye’nin biraz zaruretten biraz da pragmatik olarak yöneldiği çok yönlü dış politika anlayışı siyasi ve diplomatik ilişkilerinin yanı sıra bir sonraki dönemde sosyal ve kültürel yaklaşımlarını da derinden etkilemiştir.²²⁵

1945-46 yıllarında SSCB’nin Boğazlar ve Doğu Anadolu hususunda Türkiye’yi sıkıştırması genç cumhuriyeti dış politikada çok zor duruma düşürmüştü. Türkiye SSCB’ye karşı denge unsuru olacak bir kuvvete dayanma ihtiyacını duymuştu. Her ne kadar ikili ittifaklar II. Dünya Savaşı sonrasına kadar ABD’nin dış politika prensibi olmasa da 1947’deki Truman Doktrini Türkiye’yi SSCB’ye karşı yalnız bırakmayacağını göstermişti. Türkiye’nin güvenliği için elzem gördüğü fiili garanti ise NATO’nun kurulmasından sonra ABD’nin benimsediği kolektif ittifak sistemine Türkiye ve Yunanistan’ı dahil etmesiyle gelmişti. Türkiye’nin NATO üyeliğine kabul edilmesi İngiltere’nin kurmak istediği Ortadoğu sistemine katılması şartını kabul etmesiyle mümkün olmuş; Kore Savaşı’na aktif bir şekilde katılan Türkiye savaş değerini ispat etmişti. Eylül 1951’de Ottawa’da toplanan NATO Bakanlar Konseyi Türkiye ve Yunanistan’ı NATO’ya davet etmeye karar vermişti. Şubat 1952’de TBMM’de NATO’ya katılma kararının onaylanmasıyla Türkiye artık ABD’yi ve müttefiklerini bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunmasında temel unsur olarak kabul etmiş oluyordu.²²⁶ 1950’lerin ilk yarısında Türk Hariciyesi BM’de ABD paralelinde oy kullanarak Cezayir meselesinde Fransa’yı, Kıbrıs meselesinde de İngiltere’yi destekledi. ABD’deki Eisenhower yönetimi boyunca ABD Dışişleri Bakanı John F. Dulles’in dünya politikasındaki

²²⁵ Kürkcüoğlu, “Dış Politika Nedir?”, s. 332.

²²⁶ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 517-521.

yönünü takip eden Türkiye, İngiliz sömürgelerinin ABD yönetimine geçeceğine inanmış; imparatorlukların tasfiyesi sürecinde sömürgecilik altında yaşamış milletlerin bağımsızlık tutkusunu anlayamamıştır. Türkiye özellikle Dulles'in direktifleri altında Amerikan hegemonyasını kurmak için Ortadoğu'da "Küçük Amerika" olmaya soyunmuştu. SSCB'ye karşı uygulanan "çevreleme" politikası çerçevesinde DP iktidarı, Kore'deki performansının ardından ABD'nin başını çektiği NATO'ya Yunanistan ile birlikte kabul edilmiştir. Dulles'in "çevreleme" stratejisinde Avrupa'daki boşluğu Yugoslavya ile doldurmak istemesi DP'yi Balkan İttifakı'na ön ayak olmaya itti. Ölü doğan Balkan İttifakı ABD-Türkiye ilişkilerindeki stratejik başarısızlıklardan biri oldu. Kıbrıs meselesinin kızıştığı 1950'lerin ortalarından itibaren Türkiye, ekonomik olarak da istediklerini alamadığı ABD'nin, gerektiğinde kendisinin çıkarlarını Türkiye'nin çıkarlarının önüne koyduğunu görmeye başladı. Kıbrıs meselesinde ABD'nin anlayışı Türkiye ile Yunanistan arasında çıkacak muhtemel bir savaşı önlemektir. Yine Amerikan girişimiyle kurulan Bağdat Paketi ve yarattığı sıkıntılar ise Süveyş Krizi sonrasında hem Türkiye'yi Ortadoğu'da yalnızlaştırdı; hem de SSCB'nin bölgeye sızmasını hızlandırarak Türkiye'nin çok korktuğu komşusu tarafından güneyden çevrenmesine yol açtı. Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyetin ilan edilmesinin Ada'daki sorunları azaltacağına inanılırken, görece durgunluk sadece birkaç yıl sürdü. Küba Krizi'nde ABD'nin SSCB ile Türkiye'ye hiçbir şekilde haber vermeden ülkedeki füzelerin geleceği hakkında anlaşması Türk yöneticileri ciddi ciddi ABD ile olan ortaklığını sorgulamaya itti. Diğer taraftan Türkiye'nin ABD ile olan çoğu gizli ikili anlaşmalarının hukuki ve sosyo-psikolojik açıdan yarattığı sıkıntılar ve ABD'nin Türkiye'de gittikçe artan kültürel ve ekonomik emperyalist etkisi, ülkede 1960 Anayasası'nın elverdiği ölçüde oluşmaya başlayan kamuoyu sayesinde dış politika meselelerinin ve özellikle Amerikan ittifakının muhasebesinin yapılmasına katkıda bulundu. Dönem sonuna gelindiğinde, Kıbrıs meselesi çerçevesinde ABD Başkanı Johnson'ın diplomatik söylem ve teamül açısından pek hoş karşılanamayacak ultimatoma niteliğindeki mektubunun basına sızdırılması Türkiye'nin dış politika ve Batı İttifakı konularında konumunu ve tasarruflarını yeniden gözden geçirmesine neden oldu.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarından itibaren Türkiye'nin algıladığı Sovyet tehdidinin gerçekliği büyük ölçüde doğrudur. Ancak bu gerçek savaş sonrası yirmi yıllık dönemin dış politikasında temel belirleyici etmen değildir. Dönemin büyük kısmında ABD ile SSCB'nin başat güçler olarak uluslararası ilişkileri yönlendirdikleri gerçeği de hesaba katılarak Türkiye'nin Ruslar karşısında tarihsel ve coğrafi olarak biriktirmiş olduğu güvenlik kaygısının, dış politika formülasyonunda süreklilik arz ettiğini belirtmek gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son 150 yılında birçok kez savaşmış veya diplomatik olarak karşı karşıya gelmiş olduğu Rusya karşısında Türk yöneticilerin psikolojik koşullanması, Atatürk'ün rasyonel dış politika stratejisi döneminde dizginlenmiş olsa da biçim değiştirerek 1950'lere taşınmıştır.

İki savaş arası dönemde geleneksel Rus tehdidi Atatürk'ün stratejisine rağmen Türk yöneticilerde "sosyalizm" veya "komünizm" fobisi olarak katmerlenmiş; Stalin'in totaliter yönetimi bu fobiyi beslemiş

ve büyütülmüştür. Rejimin 1930'ların sonlarından itibaren başlayan “komünist” avcılığı TCK'daki 141. ve 142. maddelerle devletin ve toplumun bütünlüğüne tehdit olarak resmi olarak da muzır sayılmıştır. Böylece “sosyalizm” ve “komünizm” resmîyette de mahkûmiyete sebep olmuştur. 1930'ların ve 1940'ların entelektüel ikliminde Türkiye'de özellikle Alman ve İngiliz modellerinin çekim etkisinde Sovyet ideolojisinin sanayileşme hariç bir albenisi yoktu ve dışa kapalı Sovyet rejimine karşı Avrupa basını ve kültür amforalarından beslenen büyük şehirlerdeki kadim Frenk/Fransız etkisi yavaş yavaş nüfuz bölgelerini Anglo-Sakson kültür ve literatürüyle paylaşmaya başlıyordu. Rus kültürü ile devrim karşıtı Beyaz Ruslar vasıtasıyla tanışan kentlerde “komünizm” korkusu ve tehdidi gayet normaldi. Taşrada ise geleneksel toplum yapısına ve güç odaklarının sosyo-ekonomik çıkarlarına farklı gelen her şeyin etiketi, artık birbirinin yerine kullanılmaya başlanan “gâvur” veya “Moskof”tu. İşte bu iklimde 1946 sonrası CHP yöneticileri, milletvekilleri ve teşkilatları Sovyet karşıtı bir “mental blokla” savaş sonrası sosyo-politik huzursuzluklara karşı “Moskof” canavarını kalkan olarak kullanmışlardır. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yönlendirdiği Türk dış politikası hem İngiltere hem de ABD'yi can simidi olarak raflarına yerleştirmeye başlamıştır. Sovyetler'in Türkiye'ye nota vermesinden Amerikan *Missouri* zırhlısının gelişine kadar geçen süre içerisinde Türkiye diplomatik yalnızlık içinde kaldığı hissineydi. Ancak bağımsız bir dış politika sürdürmenin çok zor olduğu bu savaş sonrası ortamda Türkiye yine de Truman Doktrini ve Marshall Planı'na dâhil edilmeden önce bile diplomatik olarak Stalin'e karşı direnebilmiştir. Batı'da kurulan bütün organizasyonlara dâhil olmakta tereddüt etmeyen Türkiye, DP iktidara gelmeden önce NATO'ya iki kere başvurmuştur. Rus tehdidinin büyük etkisi olmakla beraber Türkiye'nin Batı'daki organizasyonlara katılması hem modernleşme hem Avrupa devletler sisteminin bir parçası olarak Avrupalı kimliği kazanma yolundaki Türk dış politikası düsturlarına atfedilebilir.

Muhalefet aşamasında “asker-bürokrat-elit” karşıtlığını dilinden düşürmeyen DP'nin tabanını teşkil edenlerin sınıfsal nitelik olarak CHP iktidarı ve yörüngesinden pek farklı olmadıkları aşikârdır. Ancak DP'nin “en demokrat” tarafı bürokratik geleneğe meydan okumasıydı. Bu sebeple DP önde gelenlerinden özellikle Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Samet Ağaoğlu (1909-1982) gibilerin “komünizm karşıtlığı” yeni iktidara gelen bir oluşumu, iktidarını konsolide etmesi için gereken ekonomik kaynakları sağlamak yolunda “Sovyet düşmanlığını” en ileri seviyeye kadar kullanmaya itmiştir. Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemleri bürokratik ve askeri geleneğinin bir kenara atılarak “aktif ve heyecanlı” ve “aceleci” tavırlarla neredeyse bütün politik tasarrufların dış politikadaki “komünizm” tehlikesi kalkını arkasına döşendiği DP iktidarında Stalin'in ölümüyle kabuk değiştiren Sovyet dış politikasından yararlanma fırsatı göz ardı edilmiştir. Geleneksel dengencilik çizgisinden sapıldığı DP döneminde, özellikle Ortadoğu siyasetine acelecilikle ve haddinden fazla angaje olmak, Sovyetler'in Ortadoğu'ya da sızmasına katkıda bulunmuş; Kuzey'den algılanan tehdit Suriye, Mısır ve Irak vasıtasıyla Güney'e de yayılmıştır. “Meşruiyet” ve “ihtiyat” faktörlerine önem verilmemesi 1950'lerin sonunda Türkiye'yi Ortadoğu'da çok zor duruma sokarak bölgede Türkiye'ye karşı antipatiyi beslemiştir. Öte yandan Sovyetler'e sıcak bakan Bağlantısızlar

Hareketi'nin de Fatin R. Zorlu tarafından Bandung'da küstürülmesi Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesine ket vurmuştur. Kruşçof döneminde Sovyetler'in Türkiye'nin NATO üyeliğine bile karşı çıkmadığı bir iklimde diplomasisini çeşitlendirmemekte ayak direyen Türkiye, Kuzey'den gelen yaklaşma çabalarını samimi bulmayarak ekonomik olarak çıkış yolu yaratabilecek pragmatik yaklaşımı köreltmıştır. Nitekim DP iktidarının sonu ABD'den daha fazla kredi veya borç alamayan Türkiye'nin son bir umutla Moskova gezisi planladığı zamanda gelmiştir.²²⁷

Dönem başında İngiltere ve ABD'nin etkisi altında “komünizm” tehlikesi ve savaş sonrası ekonomik zorunluluklar yüzünden, Truman Doktrini'nden sonra yakınlaşmaya başlayan iki komşu millet ve devlet iki önemli gelişmeyle beraber “bu zorunlu dostluğu” ilerletmeye başlamıştı. Yunan İç Savaşı sonrasında komünistlerin yenilmesi ve Türkiye'de DP'nin iktidara gelmesi gelişmeleri hızlandırdı. İngiltere'nin Doğu Akdeniz stratejisinin yerine Kore Savaşı'yla beraber Amerikan dizaynlarının hakimiyet kazanmasını takiben, Kuzey Kuşağı'nda bölünmez bir blok olarak düşünülen Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya dahil edilmesi iki ülkeyi daha da yakınlaştırdı. Karşılıklı üst düzey ziyaretlerle geçen 1952 yılı sonunda, yine Amerikan girişimiyle, Yugoslavya'yı da içine alacak ve Türkiye ve Yunanistan'ın temel taşları olması tasarlanan Balkan İttifakı Antlaşması 1954 yazında imzalandı. Her şey planlandığı gibi gidiyor denirken 1955'te her iki ülke iktidarlarının iç politika saikleriyle alevlendirdikleri Kıbrıs meselesi etrafında gelişen olaylar iki ülkenin kısa süren “zorunlu dostluğuna” gölge düşürdü. *Enosis* çerçevesinde Kıbrıs'ta kurulan EOKA terör örgütünün adadaki İngiliz asker ve yöneticilerine karşı giriştikleri eylemlere adadaki Rumlar'ın Türkler'e karşı yürüttükleri sistemli ve planlı yıldırma, tedhiş ve soykırım eylemleri de eklenince İngiltere'nin inisiyatifiyle Londra'da üç taraflı bir konferans toplandı. Konferans'ın Türkiye'deki 6-7 Eylül Olayları yüzünden yarıda kesilmesi ve *MacMillan Planı*'nın Türkiye ve Yunanistan tarafından reddedilmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da bozulmasına sebep oldu. Süveyş Krizi sonrasında Doğu Akdeniz'deki hâkim konumunu yitiren İngiltere'nin Kıbrıs için önerdiği *Radcliffe Tasarısı*'nı Kıbrıslı Rum lider Makarios'un reddetmesinden sonra Türkiye adanın taksimi düşüncesine geçiş yaptı. İç politikada özellikle 1955'ten sonra zor günler yaşayan DP iktidarı hem dış politika hem de iç politikada kamuoyu desteğini artırma düşüncesiyle Kıbrıs meselesini taksim meselesine dönüştürdü ve Haziran 1958'te Kıbrıs'taki taksim tezi TBMM'de kabul edildi. Bu arada Yunanistan sürekli olarak Kıbrıs meselesini dekolonizasyon sürecinin ve SSCB'nin bağlantısızlar hareketine verdiği desteğin de uluslararası arenada sağladığı avantajla BM'ye götürüyor ve sorunu uluslararasılaştırmaya çalışıyordu. İngiltere'nin 1957 ve 1958 yıllarında iki tarafa önerdiği *Foot ve Macmillan Planları*'nın da kabul görmemesi ABD baskısı artıyordu. Her iki ülkede de iktidarların ekonomik sıkıntılar yüzünden “şovenizme varan tutumlarına” rağmen Aralık 1958'teki NATO toplantısında ABD, tarafları “taksim” ve “enosis” tezlerinden vazgeçmeye zorluyordu. Adada iki tarafın paramiliter kuvvetlerinin silahlı mücadelesi NATO müttefiki Yunanistan ve

²²⁷ Baskın Oran, “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, Dönemin Bilançosu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 496-498.

Türkiye'yi savaşın eşiğine getiriyordu. Ancak, “ulusal çıkarlarını NATO çıkarlarıyla özdeş algılayan” iki devlet de resmi politikalarından vazgeçerek anlaşma masasına oturmaya razı oldular.²²⁸ Şubat 1959'da Zürih'teki görüşmeler sonucunda bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması hakkında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere görüş birliğine vardı. Zürih'teki belgeler Kıbrıs'taki iki toplumun liderleri tarafından 19 Şubat 1959'da imzalandı. Böylece Kıbrıs Cumhuriyet kuruldu; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere garantör devletler oldular. 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması Ada'ya nihai çözümü getirmedi. 1963 sonlarından itibaren Kıbrıs'ta Rum tarafının menfî uygulamaları nedeniyle alevlenen Kıbrıs meselesi Türkiye'nin Ada'daki Türkler'i soykırımdan kurtarmak amacıyla Rum tarafına yaptığı işgal tehdidinde kadar vardı. Fakat ABD Türkiye'nin kurtarma düşüncesine çok sert bir dille karşılık verdi ve iki NATO ülkesinin savaşmasına yol açacak herhangi bir girişime müdahale edeceğini ünlü Johnson Mektubu'yla Türk Hükümeti'ne bildirdi. Kıbrıs meselesi bu mektubun geniş yansımalarıyla beraber Türk dış politikasında değişikliklere yol açtı. 1960'ların ortalarından itibaren Türkiye'nin Yunanistan ile olan ilişkileri ve sorunları Türk dış politikasının en belirleyici önceliklerinden biri haline geldi.

Dış politikaya bağlı olarak bu dönemde Türkiye'nin Yaz Olimpiyat Oyunları'na katılım süreçlerinde ve gösterdiği performansta öncelikle genç cumhuriyetin kendini dünyaya tanıtmaya çabası ve Batı Bloğu'ndaki bütün uluslararası organizasyon ve kuruluşların bir parçası olma hedefi doğrultusunda, 1948 Londra Yaz Olimpiyat Oyunları büyük bir fırsat olarak görülmüştür. Londra'da hem sportif hem de kültür diplomasisi açısından başarılı bir sınav verilmiştir. Türkiye'nin eksenine girdiği Batı Bloğu'na daha çok entegre olma çabasının bir sonucu sayılabilecek iktidar değişikliği kaçınılmaz olarak Türk sporundaki bürokratik değişiklikler ve düzensizliklere neden olmuş; netice olarak 1952 Helsinki Yaz Olimpiyatları'na katılım sürecinde yaşanan bürokratik karmaşa Helsinki'deki performansı olumsuz etkilemiştir. DP'nin dış kaynaklara bağımlı ve planlı ekonomiyi göz ardı eden ekonomik anlayışı sonucunda Türkiye'nin içinde bulunduğu maddi imkansızlıklar 1956 Melbourne Yaz Olimpiyatları'na katılımını olumsuz etkilemiş ve az sayıda sporcuyla gidilen Melbourne'de beklenen başarı gelmemiştir. 1960 Roma Yaz Olimpiyat Oyunları'nın Türkiye'ye yakın bir ülkede yapılıyor olması ve Avrupa'nın önemli merkezi olan Roma'da Türk güreşçilerinin müthiş azim ve fedakarlıklarıyla Avrupa'ya Türkiye'nin gücünü kabul ettirme motivasyonu 1948'ten sonra Yaz Olimpiyatları'nda en büyük başarıyı getirmiştir. 1964 Tokyo Yaz Olimpiyat Oyunları ise Türkiye'nin artık yükselen Üçüncü Dünya ülkeleri, Japonya ve sporda sistemini oturtan Doğu Bloğu ülkelerinin rekabeti karşısında sporda kurumsallaşmayı ve modernleşmeyi yerleştirmede içi başarısız kaldığı Oyunlar oldu. Uluslararası gelişmelerin ve Türk dış politikasının kültür ve spor politikalarına olan etkisi aşağıda Türkiye'nin dış politika anlayışı, sosyo-ekonomik

²²⁸ Firat, “1945-1960: Yunanistan'la İlişkiler”, s. 576-608.

öncelikleri ve buna bağlı olarak spor idaresi, hükümet programları ve Türk spor kültürü bağlamında incelenmiştir.

2.1.2. Dönem İtibariyle Türk Dış Politikasının Kültür ve Spor Politikalarına Etkisi

Emekli büyükelçi merhum Ercüment Yavuzalp (1924-2019)'e göre “devletin tek bir dış politikası vardır. Dış politikayı hükümetler belirler ve Dışişleri Bakanlığı yürütür. Dışişleri Bakanlığı bir ülkenin dış politika koordinasyon ve yürütülmesinde tek sorumlu kurumdur. Devlet kurumlarının her birinin kendine göre belirlediği ve yürüttüğü bir dış politika anlayışı olamaz. Uluslararası ilişkilerde diğer devletlere başıboşluk ve kaos havası vermemek için etkin ve inandırıcı bir dış politikaya sahip olmak gerekir ve bu da sorumlu tek bir kurum aracılığıyla mümkündür”.²²⁹ 1945-1964 arası dönemde Türkiye'nin dış politikası hükümetler ve Dışişleri Bakanlığı arasındaki büyük işbirliği ve fikir birliği içinde yürütülmüştür. Her ne kadar DP iktidarı döneminde Dışişleri bürokrasisi-özellikle F. Rüştü Zorlu'nun yönetiminde- ikinci plana atılmış olsa da fikir birliği devam etmiştir. Öte yandan, Türk kamuoyu da dönem sonuna kadar dış politika konusunda hükümetlerle münferit ve kısa süreli fikir ayrılıkları hariç aynı düzlemde bulunmuştur. “Devletler arasındaki ilişkilerde, rasyonel çıkarlar esas alınarak değil de önyargılı ve duygusal davranışlarla verilen kararlar, seçilen politika hedefleri ve geliştirilen stratejiler ise bedeli ağır olan hatalara neden olabilmektedir.”²³⁰

Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikası Batı Bloku'yla ittifak ve “anti-Sovyet” veya “anti-komünizm” olgularıyla çözümlenebilir ve özetlenebilir. II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde Avrupa üzerinde “komünizm hayaleti” dolaşırken, Türkiye'yi komünizm tehlikesiyle karşı karşıya olduğu inancıyla Truman Doktrini'nin çerçevesinde gören ABD, savaş sonrası kısa süreli diplomatik yalnızlık içinde kalan ve dışarıdan SSCB tarafından tehdit edilen Türkiye'ye dayanak oldu. SSCB'yi “çevreleme politikası” kapsamında ve Ortadoğu petrolü yolunda Türkiye'yi “ileri karakol” işlevinde önemli gören ABD, kendini ekonomik ve askeri açılardan yetersiz görmeye başlayan Türk yönetici kadrolarına yeni oluşturmaya başladığı “kapitalist dünya düzeninde” bir yer açarak ülkeyi ekonomik ve askeri yardımlarla destekleme vaadinde bulundu. ABD dünyada komünizm tehdidini canlı tutarak ve abartarak Türkiye gibi yörüngedeki ülkelerin ittifaka olan bağlılığını perçinlerken değişen derecelerdeki “komünizm düşmanlığı ve nefreti” Türk hükümetlerinin en büyük siyasi vasıtası haline geldi. Truman Doktrini öncesi Türkiye görece bağımsız bir dış politika izlerken doktrin sonrası ABD etkisinde ve güdümünde bir dış politika izlemeye başladı. Marshall Planı'na dâhil olduktan sonra kısa sürede askeri ve ekonomik olarak dışa bağımlı hale gelen Türkiye'de anti-komünizmin kültürel ve toplumsal olarak çimentolaşması ise çok fazla zaman almadı. Zaten savaş ortamında 1940'lı yılların ortalarından itibaren CHP'nin politikalarıyla iyice serpilen anti-

²²⁹ Ercüment Yavuzalp, Dış Politikada Oyunun Kuralları, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 32.

²³⁰ Nejat Eşlen, “Dış Politikada Önyargı ve Duygusal Olmaz”, *Cumhuriyet*, (04.07.2019), s. 2.

komünizm²³¹ DP iktidarı zamanında dünyadaki atmosferin de etkisiyle arttı. Kötü olayların “komünist bağlantılı” dış mihraklar ve içerideki “hainlerle” irtibatlandırılması yolunda basın ve yayın yoluyla yapılan çoğu Amerikan kaynaklı ve destekli erken Soğuk Savaş propagandası hem yönetici kadroların hem de kamuoyunun hâkim *Weltanschauung* (dünya görüşü)’u haline geldi.

Dönem boyunca çok ufak bir aydın azınlık hariç “dünyayı ve insanlığı kurtarmaya soyunmuş”, halkı lüks ve konfor içinde yaşayan, askeri, ekonomik, teknik ve bilimsel olarak en üst seviyede bir ülke olarak yansıtılan ve algılanan ABD Türkiye’nin rol modeli olarak benimsendi. Halkının %90’ının “Demirkırat” kelimesiyle ilk kez duyduğu “demokrat” kavramı Türk toplumunca Amerikan imgesinin en büyük sembolü olarak kavrandı. Dış politikada “demokrat” dünyayı ABD ile özdeşleştiren Türkiye, yöneticiler bazında bölgenin “küçük Amerikası” olmaya soyundu. Amerikan malları, Amerikan sermayesi ile yayınlar yapan “Türk” yayınevlerinin bastığı çeviri kitaplar ve dergiler, Amerikan ağzıyla konuşan siyasetçi ve bürokratlar ve büyük şehirlerde Amerikan şirketleri ve mallarının taşeronluğunu yapanlar aracılığıyla kıyısından da olsa Hollywood’la tanışan Türkiye Anglosakson kültürünün damgasını iliklerine kadar hissetmeye başladı. 1950’lerin ortalarından itibaren askeri ve ekonomik yardım açısından ABD’ye küsmeye başlasa da yöneticiler “kalkınma ve Batılılaşma” paradigması çerçevesinde Amerikan kültürünün Türkiye’de yayılmasına ön ayak oldu. Anti-komünizm ile ele ele yürüyen Amerikan hayranlığı 1950’lerin sonlarında bile azalmadı. 27 Mayıs İhtilali’nden sonra da Amerikan ittifakına dayanan dış politika konumunu değiştirmeyen Türkiye, Kennedy yönetiminin tedrici iktisadi gelişmenin Komünist olmadan siyasi istikrar sağlamanın garantisi olduğu fikriyle uyumlu bir sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel politika izlemiştir. ABD’nin *Fullbright Bursu* ve *Barış Gönüllüleri* gibi programlarının ülkesinde uygulanmasına izin veren Türk yöneticiler iktisadi gelişme ve demokrasinin kol kola yürütülmesi gereğinde hemfikirdiler.²³² Ancak Küba Krizi ve akabindeki Kıbrıs Krizi’nde ABD’nin Türkiye’ye karşı tutumu yöneticiler ve kamuoyu nezdinde “ABD dostluğu ve Sovyet düşmanlığının” sorgulanmasının yolunu açtı. Türkiye, 1960’ların ortalarına gelindiğinde en azından ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerde ABD’ye alternatif aramaya başladı. Bu arayış Türkiye’nin dış politikasında yeni bir dönemin açıldığının göstergesiydi.

II. Dünya Savaşı’nın sonlarından 1960’ların ortalarına kadar ABD ve Batı Bloku ekseninde dış politika yürüten Türkiye uluslararası ilişkilerde ABD’nin desteklediği her türlü oluşuma katılmaya çalışmış; Batı Bloku’nun planladığı bölgesel ve kültürel oluşumlarda başı çekme gayretinde bulunmuştur. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi’ne hemen üye olan Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde yardım aldığı Batı Bloku’nun askeri güvenlik teşkilatı olan NATO’ya katılmakla bloktaki yerini sağlamlaştırmıştır. Bağdat Paktı ve Balkan Paktı gibi bölgesel oluşumların liderliğine soyunan

²³¹ Bu dönemde Türk aydınlarından Sabahattin Ali, Nazım Hikmet, Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç’un gördükleri muamele komünizm yaftasıyla karalama ve itibarsızlaştırmanın en bariz örneklerindedir (y.n.).

²³² Paterson, a.g.e., s. 206.

Türkiye, kültür, sanat ve spor alanlarında da Batı Bloku'nun bütün girişimlerine katılmaya çalışmıştır. Dönem boyunca Batı ittifakının en sadık üyelerinden biri olan Türkiye'de dış politika çok büyük ölçüde bu ittifakın gereksinmelerine göre belirlenmiştir. Dış politikanın iç politikaya olan etkisi ve dolayısıyla basın, kurumlara ve sosyo-ekonomik alana yayılması kültür, sanat ve spor alanlarında da doğal olarak etkisini göstermiştir. Artan jeo-stratejik önemi dolayısıyla dış politikada kendisini Batı ittifakı nezdinde vazgeçilmez olarak algılayan Türkiye, ittifaktaki rolü dolayısıyla ABD başta olmak üzere Batılı devletlerden sürekli olarak kaynak akacağı yanılığında ekonomi başta olmak üzere birçok alanda yapması gerekenleri yapmamıştır. İki savaş arası dönemde izlenen sanayileşme ve sanayi toplumu haline gelme yolunda eğitim, sanat, kültür ve spor alanlarında yapıcı, kurucu, inşacı politikalar sayesinde kendi değerlerini üretmeye başlamıştı. Dönemin de sosyo-politik atmosferine uygun olarak halkçı, dayanışmacı (solidarist) ve korporatist devlet anlayışı güden Türkiye kendi kaynaklarıyla kültür, sanat ve spor alanlarında adından söz ettirmeye başlamıştı. 1940'ların sonlarından itibaren bu politikaların terkedilmesi, kurumlar ve yönetmelikler yerinde kalsa da, özellikle spor alanında dönem sonuna gelindiğinde tüketici ve çağdaş eğitim ve bilimi yadsıyan uygulamaların değişen dünya şartlarında toplumların geride kalmasına neden olduğunu göstermeye başladı.

Atatürk'ün başını çekmiş olduğu Batılılaşma çabalarında yönetici kadroların formüle ettiği birçok uygulama ve devrim niteliğindeki yenilikler uluslararası konjonktürle yakından ilgiliydi. Türkiye'nin uluslararası atmosferi takibi ve algılayışındaki değişim ve yönelimler devrimlerin uygulama aşamasına yakından etki ediyordu. Türkiye'nin Avrupa'ya uzmanlar gönderip kültür, sanat ve spor alanlarındaki en son gelişmelerden geri kalmama isteği siyasi ve diplomatik girişimlerle bir arada değerlendirilmelidir. Türkiye'nin ABD'ye yaklaşmaya başladığı iki savaş arası dönemde Keriman Halis (1913-2012)'in dünya güzeli seçilmesi (1929) veya Balkan Antantı'nın temellerinin atıldığı yıllarda Türkiye'nin Balkan Oyunları'na ön ayak olması ve katılması (1929) tesadüfi olaylar değildir. Bu bağlamda, yönetici kadrolarının içinde Askeriye ve Tıbbiye kökenli ve sporla uzaktan yakından ilgili ve ilişkili birçok bürokrat barındıran genç Türk devleti, dış politikadaki tanınırlık ve meşruiyetini özellikle "medeni" dünya nezdinde pekiştirmek ve sağlamlaştırmak yolunda, devrimlerin tamamlayıcısı olan kültür ve sanat kurum ve oluşumlarının yanı sıra sporda da çağın ardında kalmamak için kısıtlı imkanlarla büyük efor sarf etmiştir. Yeni Türk devletinin kurumsallaştığı, siyasi ve diplomatik açıdan hassas iki savaş arası dönemde Türkiye, Avrupa'da yükselişe geçen totaliter rejimlerin "asker-vatandaş" veya "zinde gençlik" anlayışını yakından takip etmiş ve gençlik ve spor politikalarını bu ekseninde modellemiştir. Eğitim seviyesinin halen çok düşük olduğu bir Ortaçağ imparatorluğu bakiyesi ve her açıdan çökmüş bir toplumda devrimci Türk yöneticiler Coubertin'in idealindeki "vatansever güçlü genç" modelini Kıta Avrupası örneğinde toplumun tamamına yaymaya çalışmışlardır.

Cumhuriyet döneminde artan beden eğitimi öğretmeni ihtiyacının karşılanması amacıyla ilk kez Selim Sırrı Tarcan'ın girişimleriyle 1927-1928 öğretim yılında açılan “Jimmastik Mulallimleri Kursu-Beden Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme Kursu” yurtdışından getirdiği beden eğitimi öğretmenleriyle beraber bir yıl süreli teorik ve pratik kurslarıyla orta dereceli okullar için beden eğitimi öğretmeni yetiştirmeye başladı. Üç yıl süreyle devam eden bu kurslarda yurtdışında tahsilini tamamlamış Nizamettin Kurşan ve Vildan Aşır Savaşır hocalık yaptı. Bu kurslardan 148 erkek ve 63 kız mezun edilerek orta dereceli okullarda görevlendirildi. 1926 yılında Konya’da “Orta Muallim Mektebi” adıyla kurulan okul yine 1927-1928 öğretim yılında Ankara’ya taşınarak “Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü” adını aldıktan sonra 5 Temmuz 1932 tarih ve 105 sayılı "Talim ve Terbiye Kurulu" kararı ile bu okulda erkekler için üç yıl süreli "Beden Eğitimi Şubesi" 1932-1933 öğretim yılında açıldı. Almanya’dan getirilen Kurt Deinas ve Nizamettin Kırşan, V. Aşır Savaşır ve Zehra Alagöz gibi beden eğitimi öğretmenlerinin gözetiminde 1937 yılına kadar sadece erkek öğrenci mezun veren okul bu yıldan sonra kız öğrenci de kabul etmeye başladı. Okulun ilk mezunlarından Mehmet Arkan ve Cemal Alpman eğitim için yurtdışına gönderildi. Okulun bünyesinde sonradan “Beden Terbiyesi Yüksek Enstitüsü” açıldı. Bu okul 1951’de kapatıldı ve yerine “Gazi Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi Bölümü” açıldı. Diğer taraftan Edirne’de 1944-1946 arasında eğitim veren “Beden Eğitimi Öğretmen Okulu” ve İstanbul’da 1947-1949 yılları arasında eğitim veren “Çapa Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi Bölümü” Cumhuriyetin ilk döneminde beden eğitimi öğretmenlerinin yetiştiği kurumlar oldu. Cumhuriyet Türkiye’si vatansever ve zinde gençler yetiştirmek için eğitim kurumlarını ön plan çıkaran bir anlayış geliştirmişti.²³³

Faaliyette bulunduğu 1932-1951 yılları arasında beden eğitimi ve sporun toplum tabanına yayılmasından uluslararası çapta sporcular yetiştirmeye kadar büyük katkıları bulunan Halkevleri ve Halkodaları ise “vatansever güçlü gençler” yetiştirme idealinde büyük rol oynamışlardır.²³⁴ Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu felsefesinin ve aynı zamanda dış politikasının en önemli unsurlarından olan “Halkçılık”, “Baticılık” ve “Çağdaşlaşma” ideallerinin uygulamaya geçirilmesinin vasıtaları olan Halkevleri’nin tanıtımının ve on yıllık muhasebesinin yapıldığı 1942 yılında yayımlanmış CHP kitapçığında “Beden Terbiyesi ve Spor” a bir dava olarak bakılmakta ve “Spor Şubeleri” başlığı altında Halkevleri’nin bu konudaki yeri ve rolü anlatılmaktaydı. Bu bölümde, Türkiye’de “fikir kudretini” genişletmek ve ilerletmek kadar “spor ve beden terbiyesini” de aynı değerde tutmanın gereğinden bahsedilmekte, Halkevleri’nin doğuşunda spor ve beden terbiyesi işinin “kültür davamızın bir kolu olarak” ele alındığı

²³³ Özbay Güven, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi’nde Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Yetiştiren Okulların Eğitimini Hazırlayıcı Çalışmalar”, **Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi**, 1 (2), 1996, s. 74-77.

²³⁴ Halkevleri 8 Ağustos 1951 tarih ve 5830 sayılı yasa ile kapatıldı. Halkevleri’nin bir kısmının binaları Hazine’ye devredildi. Halkevleri’ne ait taşınır mallardan özellikle kütüphane, arşiv, belge gibi malzemenin korunmasına hiç önem verilmemiş; bu büyük kültürel birikim savrulup bir kenara atılmıştır. Kültürel birikimle birlikte beden eğitimi ve spor alanında başlatılan ve yürütülen altyapı atılım da büyük sekteye uğramıştır. “Halkevlerinin Kapatılmasına Dair Kanun”, **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 7882, Kanun No: 5830, (11.08.1951), s. 1781-1782; Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, 6 (23), 1999, s. 279.

ifade edilmekteydi. Halkevleri bazında geliştirilen bu fikrin bütün yurt gençliğini içine alan bir teşkilata bağlanmasının getireceği faydaların müşahade edilmesi üzerine Beden Terbiyesi Kanunu ile beden eğitimi işi devletin denetim ve gözetimine alındı. Bu kanunla kurulan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, CHP ile ortak çalışma esaslarına dayandırıldı. Beden Terbiyesi Kanunu'ndan sonra yürürlüğe giren Halkevleri Çalışma Talimatnamesi parti yetkililerine beden eğitimi ve sporun ciddi şekilde ele alınması açısından kılavuz oldu. Kitapçıkta “spor ve beden terbiyesi davasında” Halkevleri'nin Beden Terbiyesi Kanunu kadroları dışında kalan halk yığınlarının ihtiyaçlarını karşılamak ve BTGM'nün bulup geliştirdiği bilimsel ve teknik usulleri benimseyerek halka öğretmek, yaymak ve sporun “şuurlu disiplinine alıştırmak” görevini üstlendiği ifade edilmekteydi. “Milli sporlarımızı, rakslarımızı ön planda tutarak bunların unutulmuş olanlarını diriltmek, yaşamakta olmalarını ilerletmek” ve ulusal çapta yaygınlaştırmak amacıyla olan Halkevleri'nin Spor Şubeleri'nin bir başka amacı da halka “spor ve beden terbiyesi hareketlerini; vücudun güzelleşmesinde, bünyenin sağlamlaşmasında, ahlak ve karakterin teşekkülünde, vatan ve millet duygularının beslenip gelişmesinde, fedakarlık ve kahramanlık hislerinin yaratılmasında, insancıl düşüncelerin uyanmasında, güzel fikirler kadar yaratıcı bir vasıta olarak” kullanmayı öğretmekti. Bütün bu hususlar Halkevleri Çalışma Talimatnamesi'nde açıklanmaktaydı. Talimatname, birçok şekilde ve spor dalında beden eğitimi ve spor aktivitelerinin yaptırılmasını da maddelemekteydi. Başlıca aktiviteler, “beden terbiyesi ve jimnastik hareketleri (aletli jimnastik, müzikli jimnastik, milli ve plastik danslar, sportif oyunlar, spor müsamereleri), güreş, atlı cirit, boks, eskrim, su sporları, dağcılık ve kayak, bisiklet (gençliği motor kullanmaya teşvik), atletizm, voleybol, basketbol, tenis, gülle atma, spor gezileri, ziyaretler ve müsabakalar olarak sıralanmakta bütün Halkevleri'nde kendi bölgelerindeki adet, olanak ve araçlara göre bu aktivitelerden birkaçının yapıldığı denmekteydi. Halkevleri'ne 1939-1942 yıllarında 13116 parça spor malzemesi ve 354 çift kayak ve kayak ayakkabısı gönderildiği ve kayak sporuna Halkevleri'nin “bir Müdafaa unsuru değeri vererek” çalıştıkları kaydedilmekteydi. 1930'ların ve II. Dünya Savaşı yıllarının kısıtlı maddi olanakları çerçevesinde Halkevleri vasıtasıyla “beden eğitimi ve spor davasına” bu denli önem veren Devlet, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi'ne göre Halkevleri mensuplarının sadece kendi mensupları ve diğer Halkevleri mensuplarıyla müsabaka yapma şartını sağlamaya çalışmıştı. “Spor Şubeleri” bölümünün son kısmında BTGM Bölge Teşkilatları ile Halkevleri'nin “sıkı surette temas halinde” bulunduğu tekrarlanmakta ve Halkevleri'nin okullarda beden eğitimi öğretmenliği yapan kimselerden de faydalı yardımlar ve hizmetler gördüğü belirtilmekteydi. Kısaca, Halkevleri “zinde gençlik” ve “örnek vatandaş” yaratma sürecinde çok önemli bir model ve toplum hizmeti idi.²³⁵

Halkevleri modelinde görüldüğü üzere halkçı, solidarist ve paramilitarist sayılabilecek toplum anlayışında, beden eğitimi ve sporun kurumsallaşması kolay olmamıştı. 1922'de kurulan özerk Türkiye

²³⁵ C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları (1932-1942), CHP Yayınları, Ankara, 1942, s. 6-8; Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, a.g.m., s. 262-281.

İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ)²³⁶ İstanbul'daki spor kulüplerinin kendi aralarındaki ilişkileri ve yabancı federasyonlarla irtibatı temin amacıyla Avrupa örneğinde bir spor teşekkülleri birliği kurma ihtiyacından ortaya çıkmıştı. TİCİ Türkiye Milli Olimpiyat Cemiyeti (TMOC) ile sıkı işbirliği içerisindeydi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu müteakiben TMOC adını alan Osmanlı Milli Olimpiyat Cemiyeti²³⁷ 16 Ocak 1924 tarihinde Mustafa Kemal (Atatürk) başkanlığında yapılan Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) toplantısıyla “kamu yararına dernek” olarak kabul edilmişti. Bu tarihten itibaren İstanbul dışındaki vilayetlerde de sporu idare etmeye başlayan TİCİ'nin 1924 Olimpiyatları için devletten aldığı yardım her yıl yenilenecekti. 1924 Paris ve 1928 Amsterdam Yaz Olimpiyat Oyunları'na 40'ar sporcu gönderen Türkiye, 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'na yedi spor branşında (basketbol, binicilik, bisiklet, eskrim, futbol, güreş ve yelken) ikisi kadın (Suat Fetgeri Aşeni [1916-1970] ve Halet Çambel [1916-2014]) 59 sporcu göndermiş ve 79 kilo serbest güreşte Ahmet Kireççi (1914-1978)²³⁸ ile bronz, 61 kilo grekoromen güreşte Yaşar Erkan (1911-1986)²³⁹ ile altın madalya kazanmıştı.²⁴⁰ 1935'teki spor kongresi kararıyla TİCİ'nin adı Türk Spor Kurumu olarak değiştirildi ve spor teşkilatı CHP'ye bağlandı. 1936'da yarı resmi bir kuruluş olarak faaliyete geçen Türk Spor Kurumu (TSpK)'nun kuruluş kanununa göre kurum başkanı aynı zamanda TMOC Başkanı oluyordu. TSpK'nun kuruluşuyla Türkiye'de beden eğitimi ve sporun sevk ve idaresi bir ölçüde merkezileşmişti. Gençlik futbol dışındaki çağdaş ve vatan savunmasında faydalı olacak atıcılık ve kış sporları²⁴¹ gibi sporlara yönlendirilmeye başlanmıştı. Bunun yanısıra güreş ve binicilik gibi

²³⁶ Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı 31 Temmuz 1922'de Ali Sami Yen başkanlığında kuruldu. Asbaşkan Burhan Felek, başdanışman Selim Sırrı Tarcan (1874-1956)'dı. TİCİ'nin kurulmasıyla 25 Haziran 1922'de kurulmuş olan “Milli Olimpiyat Cemiyeti Yerine Kaim Cihan Müsabakalarına Hazırlama Cemiyeti” feshedildi. Altuğ İstanbulluoğlu (der.), **TMOK 100. Yıl (1908-2008): Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin 100 Yılı**, Ankara: TMOK Yayınları, 2008, s. 19. Selim Sırrı Tarcan biyografisi için bkz. Cem Atabeyoğlu, **Kurucumuz Selim Sırrı Tarcan**, TMOK Yayınları, İstanbul, 2000.

²³⁷ Türkiye Milli Olimpiyat Cemiyeti adıyla ilk toplantısını 2 Kasım 1923'te yapan Komite, başkanlığa IOC (Uluslararası Olimpiyat Komitesi) temsilcisi Selim Sırrı Bey (Tarcan)'i, genel sekreterliğe ise TİCİ (Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı) başkanı Ali Sami Bey (Yen)'i seçti. Komitenin diğer üyeleri ise Hasip Bayındırlioğlu (ikinci başkan), Burhan Bey (Felek), Refik İsmail Bey ve Muvaffak Bey (Menemencioğlu)'di. 1927'de TMOC başkanlığına Ali Sami Bey geldi. İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 20-25.

²³⁸ Mersinli Ahmet olarak bilinen Ahmet Kireççi yağlı güreşten minderlere geçti. 1936'daki bronz madalyasından sonra 1948'de Londra'da grekoromende altın madalyaya uzandı. Ergun Hiçyılmaz, **15. Yüzyıldan Günümüze Sporda Ünlüler Ansiklopedisi**, Ekol Yayınevi, İstanbul, s. 197.

²³⁹ Yaşar Erkan Türkiye'nin Yaz Olimpiyat Oyunları'nda kazandığı ilk altın madalyanın sahibidir. Erzincan'da doğan Yaşar Erkan çocukken geldiği İstanbul'da yağlı güreşte yetişmişti. Berlin'deki Olimpiyat şampiyonluğunun yanı sıra 1933, 1934, 1935 ve 1937 yıllarında da Balkan şampiyonluğunu kazanmıştır. Erkan'ın Olimpiyat şampiyonu olduğu günün gecesi güreşçiye Atatürk tarafından bir telgraf gönderilir. Telgrafta Erkan'a hitaben “Kendin küçüksün ama memleket için çok büyük bir iş yaptın. Artık ismin Türk spor tarihine geçti. Çok yaşa Yaşar!” yazmaktaydı. Cem Atabeyoğlu, **Olimpiyatlarda Türk Sporcuları (Anılar-Olaylar- Rakamlar)**, TMOK Yayınları, İstanbul, 2004, s. 53-56.

²⁴⁰ Cem Atabeyoğlu vd., **Olimpiyat Oyunlarında Türk Kızları**, TMOK Yayınları, İstanbul, 2000, s. 7, 10-12, 41-45; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 100-102, 111-117.

²⁴¹ Türkiye'nin 1920'li ve 1930'lu yıllarda birçok spor dalına önem veren anlayışı takdire şayandır. Kış sporlarında pek bir geçmişi olmayan Türkiye'nin 1936 Garmisch-Partenkirchen'deki Kış Olimpiyat Oyunları'na katılması söz konusu olduğunda önce maddi imkansızlıklar yüzünden TMOK önce IOC'ye katılmayacağını bildirmişti. 1934'ten itibaren kayak sporuna önem vermeye başlayan Türkiye'de kış sporları için bir takım çıkarabilmek için İlyas Sınal'ın idareciliğinde ve Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Beden Terbiyesi Öğretmeni Herbert Riedel yönetiminde çalışmalara başlanmıştı. Almanlar'ın daveti üzerine maddi imkansızlıklara rağmen CHP Genel Sekreterliği Kasım 1935'te davete icabet edeceğini bildiren yazıyı IOC'ye göndermişti. Sonuçta Herbert Riedel antrenörlüğündeki 10 kişilik Türk Kayak ekibi Şubat ayındaki Kış Olimpiyatları'na gitti. Alman başarısız sonuçlara rağmen 29 ülkenin katıldığı Oyunlar'a katılım ve Uludağ'da inşa ettirilen kayak merkezi genç Türk cumhuriyetinin medeniyet ve kendini

milli sporlara da önem verilmeye başlanmıştı.²⁴² Batılı ülkeleri yakından takip eden Türk yöneticiler Avrupa’da spordaki çağdaş yaklaşımı görerek sporun sevk ve idaresinin sağlık ve eğitim gibi bir devlet işi olarak ele alınmasında hemfikir olmuşlardı. Almanya, Fransa, Yugoslavya ve Sovyetler Birliği gibi ülkeleri gözlemleyen yöneticiler, bu ülkelerin beden eğitimi ve spora devlet mekanizması içinde yer vermelerinin sebebinin “yüksek beden ve normal vasıflı” yurttaşlar yetiştirmenin ve “neslin ıslahının” bu ülkelerce vatan savunmasının ve iktisadi kalkınmanın en önemli amillerinden biri olarak görmeleri olduğunu ifade ediyorlardı. Türkiye’nin “çağdaşlaşma” ve “Batıcılık” ilkeleri doğrultusunda, Batılı birçok ülkeden spor ve beden eğitimi alanında mevcut geriliğin, kısa bir zamanda gidermek için beden eğitimi ve sporda “kuvvetli bir otorite ve disiplin” kurmaya şiddetle ihtiyaç duyuluyordu. Bunun için kurumlar üstü ve başbakanlık bünyesinde “müstakil bir idare mekanizması” kurulmasına karar verildi. Yasa tasarısı beden terbiyesi mükellefiyetini²⁴³ de içermekteydi.²⁴⁴ TBMM’nin 29 Haziran 1938’de kabul ettiği ve 16 Temmuz 1938’de yürürlüğe giren 3530 no’lu yasayla Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (BTGM) kuruldu ve bundan böyle Beden Terbiyesi Genel Müdürleri TMOK’a başkanlık yapmaya başladı. Yine yönetmeliğe göre BTGM Danışma Kurulu’nun başbakan tarafından atanan beş üyesi TMOK’u oluşturuyordu. Beden terbiyesi mecburiyeti Recep Peker Hükümeti zamanında fiilen sona erse de yasal olarak seferberlik, mükellefiyet ve devlet mülkiyeti ancak 1964’te Anayasa Mahkemesi kararıyla ortadan kalacak; Beden Terbiyesi Kanunu 1980’li yıllara kadar değişmeyecekti.²⁴⁵

Cumhuriyetin ilk 25 yılında kültür, sanat ve spor politikaları çok büyük ölçüde devlet tarafından belirlenmiş ve bütün bu alanlarda genç devlet büyük atılımlar yapmıştır. Bu atılımların bazılarının etkisi

dünyaya tanıtımı yolunda köşe taşlarından birini oluşturdu. Özbay Güven ve Bengü Güven, “1936 Garmisch Kış Olimpiyat Oyunları’na Türkiye’nin Katılımı”, **Sportmetre**, 17 (3), 2019, s. 1-8.

²⁴² Burhan Felek spor teşkilatının Parti’ye bağlanmasının zararlarından bahsederken 1936 Olimpiyatları’da dair yazılarından dolayı CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya tarafından azarlandığını aktarmaktadır. Ayrıca Parti yönetiminin böylesi önemli ve karmaşık bir meseleyle baş edemeyip spor teşkilatının devlete bağlandığını nakletmektedir. İMV-SAM (İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi), **TMOK Tarihi: Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi’nin 90 Yılı**, TMOK Yayınları, İstanbul, 1997, s. 10-11; Burhan Felek, “Spor Sohbeti: Nasıl Gidiyor...”, **Milliyet**, (05.10.1971), s. 8, 10.

²⁴³ Beden terbiyesi mükellefiyeti Türkiye’de çok eleştirilmiş; daha sonraki dönemlerde savaş koşulları göz ardı edilerek sıklıkla “faşizm uygulaması” ve “tek parti diktatörlüğünün aracı” olarak yansıtılmıştır. Burhan Felek bir yazısında “yediden yetmişe kadar her vatandaş günde bir saat spor yapacak diye abes bir kanun” çıkarıldığını, “jandarmaların köylü, kentli kadınları zorla jimnastik yapmağa götürürken halkın ayaklandığını” ve Beden Terbiyesi Kanunu’nun mükellefiyet kısmının felç olduğunu belirtmektedir. Burhan Felek, “Spor Sohbeti: Nasıl Gidiyor...”, **Milliyet**, (05.10.1971), s. 8, 10.

²⁴⁴ Bayar Hükümeti’nin teklif ettiği 25+1 maddelik “Spor Teşkilatı Hakkında Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası (1/1125)” adı “Beden Terbiyesi Kanunu” adına çevrildi ve bazı maddeleri değiştirilerek kabul edildi. Kanunla Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü kuruluyor ve spor teşkilatlanması kurularak beden terbiyesi mecburiyeti getiriliyordu. **TBMM Tutanakları**, V. Dönem, Cilt: 26, 3. Toplantı, 83. Birleşim, 2. Oturum, (29.06.1938), s. 484-492; Kurthan Fişek, **Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Dünyada ve Türkiye’de Spor Yönetimi**, Bağırhan Yayınevi, Ankara, 1998, s. 387-391.

²⁴⁵ TMOK tekrardan özerk bir kuruluş olarak ancak 28 Mayıs 1962 tarihinde Danıştay tarafından onaylanan yeni Türkiye Olimpiyat Komitesi Tüzüğü’nün Resmi Gazete’de yayınlanmasıyla faaliyete geçebilecekti. Dernek, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi unvanını kullanmaya ise ancak Bakanlar Kurulu’nun 28 Şubat 1964’teki 3512 sayılı kanununun 16. Maddesine göre “merkezi İstanbul’da olmak üzere kurulmuş bulunan Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Derneği’nin unvanındaki ‘milli’ kelimesini kullanmaya” izin vermesinden sonra başlayabildi. “Beden Terbiyesi Kanunu”, **T. C. Resmi Gazete**, Kanun No: 3530, (16.07.1938), s. 10300-10301; Fişek, **Türkiye’de Spor Yönetimi**, s. 390; İMV-SAM, a.g.e., s. 12-22; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 26-27.

uzun sürecek iyi sonuçlara gebe olmuş; bazılarının ise ömrü kısa olmuştur. Ancak bu çalışmanın üzerinde yoğunlaştığı spor alanında II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’deki hükümet programlarına bakıldığında pek iç açıcı bir görünüm ortaya çıkmamaktadır. Cumhuriyetin ilanından 1960’a kadar sadece üç hükümetin programında sporla ilgili hususlar yer almaktaydı. 1960 Darbesi sonrası kurulan hükümetlerin programlarında birer cümleyle geçirilen beden eğitimi ve spor, ancak 1965 sonrasında Türk siyasetinde hak ettiği yeri almaya başlayacaktır. II. Dünya Savaşı sonrasında beden eğitimi ve spora programında yer veren ilk hükümet 7 Ağustos 1946 ile 10 Eylül 1947 tarihleri arasında görev yapmış olan Recep Peker Hükümeti’dir. Bu hükümetin programında, “Her türlü spor faaliyetleri, okullar ve kulüpler için öğretici kadroyu yetiştirecek olan yüksek beden terbiyesi enstitüsünün açılmasına çalışacağız. Kapalı ve açık beden terbiyesi ve spor sahalarının kurulması işinde teşebbüs alacağız.” denmekteydi. Bu hükümette Milli Eğitim Bakanı Sivas Milletvekili Reşat Şemsettin Sırer (1903-1953)’di. 1961 Anayasası’nın kabulünden sonra İsmet İnönü’nün başbakanlığında kurulan I. Koalisyon Hükümeti (20.11.1961-25.6.1962) Programı’nda kültür, sanat ve halk eğitimi yoluyla ülkenin insan kaynağının hem nicelik hem de nitelik açılarından geliştirilmesi ve gecekondulaşma sorununu önemi ve çözüm önerileri²⁴⁶ üzerinde uzunca durulurken beden eğitimi ve spor konusunda “Başbakanlığa bağlı olan müesseseler arasında, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü için mütehasısların eliyle takip edilen programın tatbikine çalışacağız.” şeklinde sadece bir cümle yer almaktaydı. Yine İnönü’nün başbakanlığında kurulan III. Koalisyon Hükümeti (25.12.1963-20.2.1965) Programı’nda ise “beden eğitimi alanında daha yeterli teşkilatlanma çalışmaları hızlandırılacak ve yurdun bütün il ve ilçelerinde gençliğin yararlanabileceği spor alan ve tesisleri süratle tamamlanmaya çalışılacaktır” cümlesi spor hakkındaki tek cümle idi.²⁴⁷ Görülen o ki Türkiye’nin kültür ve spor politikaları hem uluslararası gelişmeler hem de Türkiye’nin kendisine belirlediği dış politika anlayışları çerçevesinde değişim göstermiş; bu da hükümet programlarına ve politikalarına yansımıştır.

Bir sonraki bölümde çok partili döneme geçiş evresinde erken Cumhuriyet’in dış politikadaki Batılı konumlanmasıyla ve uluslararası konjonktür ve ilişkilerle yakından ilişkili olarak belirlediği spor politikasının meyvelerinin alındığı 1948 Londra Yaz Olimpiyat Oyunları ve TMOK’un tesisi süreci Türkiye’nin olimpiyat serüveninin mutlu başlangıcı olarak sunulmaktadır. Türkiye’nin dış politikadaki “blok politikasını” harfiyen ve tüm alanlarda uyguladığı 1950-1960 arası dönemdeki Helsinki, Melbourne ve

²⁴⁶ “Kültür ve sanat faaliyetlerimiz, mahdut zümrelere değil, en geniş halk kütlelerine hitab edecektir. Güzel sanatlar, müzeler, kütüphaneler ve yayın gibi alanlarda her çeşit kültür hareketlerinin yurt ölçüsünde yayılmasına çalışılacaktır. Halk eğitimine önem vereceğiz. Türlü iş alanlarında ehil işçilerin yetiştirilmesine gayret sarfedecektir. Eğitim müesseselerinden bahsederken özel müesseseleri de beraber düşünüyoruz. Maddi imkândan yoksun kabiliyetlerin yetiştirilmesi hedefimizdir. Memleketin ihtiyacı olan alanlarda yüksek vasıflı ilim ve fen adamları ve araştırmacılar yetiştirmek için tedbirler alacağız. İlim, teknik ve güzel sanatlar alanlarında yapılan araştırmalar ve meydana getirilen eserler desteklenecektir.” Dağlı ve Aktürk, **Cilt II (1960-1980)**, s. 19, 22-24.

²⁴⁷ Muhittin Acar, **Sporda Hedefler ve Politikalar**, T.C. Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993, s. 4-6; Nuran Dağlı ve Belma Aktürk, **Hükümetler ve Programları: Cilt I (1920-1960)**, TBMM Kütüphane-Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1988, s. 117, 131; Dağlı ve Aktürk, **Cilt II (1960-1980)**, s. 23-24, 65; **TBMM Tutanakları**, VIII. Dönem, Cilt: 1, 1. Toplantı, 3. Birleşim, 1. Oturum (14.08.1946), s. 35; **MM Tutanakları**, I. Dönem, Cilt: 1, 1. Toplantı, 13. Birleşim, 1. Oturum, (27.11.1961), s. 118-125.

Roma Yaz Olimpiyatları TMOK'un özerkleş(eme)me sürecinde incelenip her bir Yaz Olimpiyatı'nın öncesi ve sonrasında uluslararası gelişmelerin Türkiye'nin Olimpiyat yolundaki hikâyesi değerlendirilmektedir. Türkiye'nin dış politikasında ayırt edici değişimin görülmeye başlandığı 1964 yılının sonlarında yapılan 1964 Tokyo Yaz Olimpiyat Oyunları'nın sonundaki değerlendirme Türkiye'nin devrimle girdiği 1960'lı yıllarda dünyada yaşanan büyük değişikliklerin Soğuk Savaş atmosferinde –en azından Olimpiyatlar alanındaki kimselerde- nasıl bir zihniyet kırılması yaşandığına işaret etmektedir.

2.2. Olimpiyatlar ve Türkiye (1948-1964)

2.2.1. 1948 Londra Yaz Olimpiyatları: *Sadelik Oyunları* (14. Olimpiyat Oyunları)

II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılından itibaren dünyadaki Olimpik Hareket, Oyunlar'ın tekrardan ne zaman başlatılacağını merak ediyordu. 1944 Yaz Oyunları'nın daha önceden Londra'ya verilmesi kararlaştırılmış olduğundan, Büyük Britanya Olimpik Konseyi Başkanı Lord Burghley (1905-1981)²⁴⁸ Ekim 1945'te Stockholm'deki IOC Başkanı J. Sigfrid Edström (1871-1964)²⁴⁹ giderek İngiltere'nin tekrardan Oyunlar'ı düzenlemeye aday olduğunu belirtti. Mart 1946'da, seçim yapılmadan, 14. Yaz Olimpiyatları'na ev sahipliği yapma hakkı İngiltere'ye verildi.²⁵⁰ İngiltere'nin ev sahipliğine uygun görülmesi bir yandan da savaş sonrası uluslararası atmosferin bir yansımasıydı. 1936'da Nazi Almanyası'nın gövde gösterisi haline gelen Berlin Olimpiyat Oyunları'ndan sonra, savaş süresince Oyunlar ertelenmiş; insanların aklında hala savaş öncesi Oyunlar'ın çağrıştırdığı kötü hatıralar kalmıştı.²⁵¹ Bu yüzden savaşın yenik tarafları Japonya, İtalya ve Almanya'nın Oyunlar'a katılmasına izin verilmedi. Öte yandan, SSCB Oyunlar'a davet edilmesine rağmen katılmadı. Zaten Sovyetler'in Olimpik Komitesi'ni

²⁴⁸ Asıl adı David George Brownlow Cecil olan Lord Burghley 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'nda 400 metre engelli koşu yarışında altın madalya, 1932'de Los Angeles Oyunları'nda Büyük Britanya takımında 4x400 yarışında bronz madalya kazandı. 1933'te IOC üyesi olan Lord Burghley, 1946'da Uluslararası Atletizm Federasyonu Başkanlığı'na seçildi. 1952-1966 yılları arasında IOC Asbaşkanlığı'nı yürüttü. "David, Lord Burghley", **Sports Reference LLC.**, 2016; "Lord Burghley- an Olympian Career", **Burghley House and Collection**, 2016

²⁴⁹ Eski bir atlet olan Johannes Sigfrid Edström (1870-1964) 1920'de İsveç'in IOC temsilciliğine seçildi. 1931-1946 yılları arasında IOC Başkan Yardımcılığı'nı yürüten Edström, 1952'de başkanlıktan çekildi. IOC, "Sigfrid Edström", **About IOC Institution: The Organization (Presidents)**, 2016.

²⁵⁰ IOC'nin Londra'da 1939'da yapılan 39. Oturumunda İtalya'nın Roma, ABD'nin Detroit ve İsviçre'nin Lozan şehirleri karşısında 34 oyun 20'sini alarak 1944 Yaz Olimpiyat Oyunları'nın ev sahipliğini kazanmış olan Londra şehri savaş yüzünden 1948'e kadar beklemek zorunda kaldı. IOC'nin 1946'da Lozan'da yapılan 40. Oturumu'nda Londra şehrinin ev sahipliği üyelere tavsiye edildi. The Organising Committee for the XIV Olympiad, London 1948, **The Official Report of the Organising Committee for the XIV Olympiad**, M'Corquodale & Co. Ltd., London, 1951, s. 17 (Bundan böyle **Official Report 1948**); Bill Mallon and Jeroen Heijmans, **Historical Dictionary of the Olympic Movement**, The Scarecrow Press, Toronto, 2011, s. III-IV.

²⁵¹ Daphne Bolz, "The 1948 London Games: An Investigation into Political and Economic Post-War Reconstruction and the Olympics", **Journal of Olympic History**, 16 (1), 2008, s. 61; Daphne Bolz, "Welcoming the World's Best Athletes: An Olympic Challenge for Post-war Britain", **International Journal of the History of Sport**, 27 (6), s. 1006-1028; Öymen, **Değişim Yılları**, s. 214.

kurması ve IOC'ye kabul edilmesi 1951 yılını bulacaktı.²⁵² İç Savaş'ın (1946-1950) devam ettiği Çin ise Oyunlar'a Çin Cumhuriyeti (Republic of China) adı altında katıldı.²⁵³

Savaşın yaralarını henüz saramamış ve ekonomik çöküntü içinde olan Londra'da çok düşük bir bütçeyle Oyunlar'ın düzenlenmesi, hem İngiliz halkının moralini yerine getirmek hem de Büyük Britanya'nın bir dünya gücü olarak rolünü vurgulamak açısından önemliydi. Yoksulluk Londra'nın caddelerinde açıkça gözlemlenmekteydi. Hemen her şeyin karneye bağlandığı Londra'da ağır vergiler halkın belini büker durumdaydı. Ama İngiliz halkı bu yokluklara karşın geleceğe dair umutluydu.²⁵⁴ Büyük Britanya, "Sadelik Oyunları" adını verdiği bu Oyunlar'ı başarılı şekilde düzenlemekle bir yandan savaşın kötü etkilerinden kurtulduğu imajını vermek diğer yandan dekolonizasyon sürecine girilirken hâkimiyetinde kalan İngiliz Milletler Topluluğu sömürgeleriyle bağlarını tekrardan güçlendirmek istiyordu. Ancak İngiltere'de olduğu gibi savaş sonrasında dünyanın birçok ülkesinde maddi sıkıntı yaşanıyor. Ayrıca savaş yüzünden bölünen milletler arasındaki husumet ve soğukluk da katılımı etkileyecekti. Almanya'nın Oyunlar'a dâhil edilmemesini sağlayan İngiltere, Oyunlar'a Alman vatandaşı olarak sadece Carl Diem (1882-1962)'i²⁵⁵ davet etmişti. Bu Olimpiyatlar'ın uluslararası politika tasarrufları dışında en göze çarpan tarafı ise Olimpik Hareket'in sponsorluğa izin vermediği bir ortamda İngilizler'in yoğun turizm kampanyalarıyla bütçe sıkıntılarını aşmak istemeleri oldu.²⁵⁶ Türk güreşçilerinin Londra'da gördüğü yoğun ilginin temel nedenlerinde biri de İngiliz organizatörlerin bu yaklaşımıydı.

Türkiye Batı Bloğu'yla olan entegrasyon çabalarında Olimpiyatlar'a özel önem atfediyordu. Savaş sonrası ekonomik darlık döneminde 70 kişilik bir kafiye Londra'ya göndermekte tereddüt etmeyen hükümet sporun uluslararası temsildeki önemini farkındaydı. Bakanlar Kurulu kararıyla 15 Temmuz 1948'de spor idarecilerinin gündelikleri 5 liradan 10 liraya, sporcularınki ise 2 liradan 5 liraya çıkarılmıştı.

²⁵² SSCB ile birlikte Romanya ve Bulgaristan da 1948 Londra Olimpiyatları'na katılmadı. Doğu Bloku'ndan katılan Yugoslavya'nın kamp yeri Türkiye'nin kamp yerine (Uxbridge) yakındı. Yugoslav sporcuların bayraklı ve afişi Komünizm propagandasından rahatsız olan kafiye bayrak ve afişleri kaldırttı. Kemal Ateş, **Ya Madalya Ya Ölüm: Neşter ve Madalya**, Destek Yayınları, İstanbul, 2015, s. 13-14; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. V; Öymen, **Değişim Yılları**, s. 214-215.

²⁵³ Daha sonradan Çin Halk Cumhuriyeti adını alacak olan anakara Çin'i ve Tayvan adını alacak olan Çin Cumhuriyeti'nin Olimpik Hareket tarafından tanınma çekişmesine tezin ilerleyen bölümlerinde uluslararası politika açısından sarf ettiği önem derecesinde değinilecektir (y.n.).

²⁵⁴ Burhan Felek, "Hadiseler Arasında Felek: Londra İstanbul Güzile", **Cumhuriyet**, (08.08.1948), s. 3; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. IV.

²⁵⁵ Carl Diem Uluslararası Olimpik Akademi'nin kurucularından ve Olimpik Hareket'in en önemli tarihçi ve yazarlarından biridir. Olimpizm ve Olimpik Hareket hakkında birçok makale ve kitabı bulunan Diem, 1917-1933 yılları arasında Alman Beden Eğitimi Konseyi'nin genel sekreterliğini yürütmüştü. 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları Organizasyon Komitesi'nin genel sekreterliğini yapan Diem olimpik meşale fikrini ortaya atmıştı. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 99-100.

²⁵⁶ Bolz, The 1948 London Games, s. 61; "Olimpiyatlar İçin İngiltere'ye 500 Bin Kişi Gidecek", **Son Posta**, (13.07.1948), s. 3; "Olimpiyadlar Arifesinde Londra", **Cumhuriyet**, (15.07.1948), s. 1,3; "Olimpiyadlar Arifesinde Londra", **Cumhuriyet**, (19.07.1948), s. 1, 3. Gazetenin haberine göre Temmuz ayının ortasında Oyunlar'a iki hafta kala İngilizler gelen turistlerin beklediklerinden az olduklarından yakınmaktaydı. En kalabalık olarak gelenler maddi açıdan en iyi durumda olan Amerikalılardı. Dört gün sonraki gazetede İngilizler'in Londra'ya 120 bin kişi geleceğini bekledikleri yazıyordu. Haberde İngiltere'nin savaş sonrasında yaşadıkları ekonomik zorlukları bir nebze olsun hafifletmek için turistlere döviz kaynağı gözüyle baktığı belirtiliyordu.

5 Temmuz 1948’de Türkiye’nin Olimpiyat Kafilesi belli oldu. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü’nün kararına göre Türk Olimpiyat Kafilesi’nde 18 futbolcu, 16 güreşçi, 13 atlet, 6 bisikletçi ve 5 eskrimci olmak üzere 58 sporcu yer alacaktı. Kafileye ordu mensubu bir general ve on subay ise ayrıyeten dahil olacaktı. Ordu mensubu bu sporcuların hepsi binicilik müsabakalarında Türkiye’yi temsil edeceklerdi ve Londra Olimpiyatları’na katılmaları için özel Bakanlar Kurulu kararı gerekiyordu. Devlet ve bürokrasi ciddiyetinin olduğu bu dönemde Olimpiyatlar Türkiye’nin ciddi bir vitrini olarak görülüyor; taleplere karşın turistik gezi amacındaki hatırlı kimselere aman verilmiyordu.²⁵⁷ Savaşın başından beri İngiltere ile iyi ilişkiler içinde olan Türkiye kültürel ilişkilere de önem veriyordu. İngiltere’nin *World Sports* gazetesi ile irtibatlı olan Cumhuriyet gazetesinin düzenlediği yazı yarışmasını kazanan Jale Günay adlı Cumhuriyet okuru Londra’ya gönderildi. İngiltere ile dostane ilişkiler en üst seviyede olmasına rağmen yokluklar her iki milleti de zorluyordu. Türkiye maddi şartlar yüzünden Londra’ya üç gün arayla iki katile halinde gitti.²⁵⁸

Türk güreşçilerin 1946 Avrupa Güreş Şampiyonası’nda İsveç’te dört altın madalya kazanması ve savaşın sonlarına doğru Türkiye’nin İngiltere tarafında yer almış olması medya kampanyalarına hız vermişti. Türk güreşçiler Londra’da müsabakaların öncesinde ve sonrasında çok ilgi gördü; genç kızların ve I. Dünya Savaşı cephelerinden dönen İngilizler’in ilgisi üzerlerinden hiç eksik olmadı.²⁵⁹ Türkiye’nin savaş sonrasında uluslararası arenada Batı dünyasında yer edinmek için büyük bir fırsat olarak gördüğü Londra Olimpiyatları’nda Türk Hükümeti “barış içinde spor” düsturuyula Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (BTGM)’nü seferber etmişti. 1933’ten bu yana Türkiye’nin IOC üyeliğini yürüten Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) ise kariyer olarak bu iş için biçilmiş kaftandı. Fransızcası çok iyi olan iyi eğitilmiş Osmanlı döneminden beri önemli bürokratik görevlerde bulunmuş ve Türk turizmine ve tanıtımına büyük katkılar sağlamıştı.²⁶⁰

²⁵⁷ Kafilede Futbol Takımının antrenörü Ulvi Yenal, Güreş Takımının antrenörü Vehbi Emre’ydi. Basketbol hakemi olarak Londra’ya Naili Moran ve S. Türkoğan davet edilmişlerdi. Kafilenin idare eve sekreterlik işlerini Suat Erler yürütecekti. Binicilik kafilesinin başkanı Tümgeneral Cevdet Bilgişin’di. Arşivdeki ilginç bir belgede CHP Genel Sekreteri Cevad Dursunoğlu, CHP Eskişehir İl İdare Kurulu Başkanlığı’nın CHP Eskişehir Merkez İlçe Başkanı Osman Özcan’ın Londra Olimpiyatları’na iştirakını rica eden mektuba, kafile listesinde aday olarak yer alan Özcan hakkındaki tasarrufun Milli Eğitim Bakanlığı İstişare Heyeti olduğunu nezaketle bildiriyordu. Öte yandan kafileye seçilen sporcu ve idarecilerin “masrafları kendilerine ait olmak şartıyla dahi” eşlerini ve yakınlarını Londra’ya götürmeyecekleri hususu Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü’nün 23.06.1948 tarihli kararında belirtiliyordu. BTGM bazı kimselerin 68 kişilik kafileyi fazla görmeleri hususunda yaptıkları eleştirilere “Olimpiyat oyunlarına bizimki kadar dar idareci kadrosuyla katılacak başka millet görmeyeceğiz” şeklinde cevap veriyordu. “Olimpiyatlara Gidecek Kafile Tesbit Edildi”, **Cumhuriyet**, (05.07.1948), s. 1,3; “Olimpiyatlara Gidecek Spor Kafilemiz Tespit Edildi”, **Son Posta**, (05.07.1948), s. 2; “Binicilerimiz Dün Londra’ya Gittiler”, **Son Posta**, (10.07.1948), s. 1; “Binicilerimiz Londra’ya Dün Hareket Ettiler”, **Cumhuriyet**, (10.07.1948), s. 1; “Vildan Aşir Olimpiyatlara Gidecekmiş”, **Son Posta**, (12.07.1948), s. 2; “Binicilerimiz Dün Londra’ya Vardılar”, **Cumhuriyet**, (19.07.1948), s. 1,3; “Olimpiyatlarda Futbol İçin Yeni Kura Çekilecek”, **Cumhuriyet**, (14.07.1948), s. 1,4; “Olimpiyat Programında Değişiklik”, **Son Posta**, (14.07.1948), s. 4; **CCA**, 30.18.1.2/116.42.3, Karar No: 3/7631, (18.06.1948); **CCA**, 30/18/1.2/ 117.52.4, Karar No: 3/7832, (15.07.1948); **CCA**, 490.1.0.0/1102.27.2, (29.06.1948).

²⁵⁸ BTG Müdürü Vildan Aşir Savaşır, “Dostumuz ve müttefikimiz İngiltere’nin içinde bulunduğu beslenme şartları, dünyanın iktisadi durumu bizi şimdiye kadar karşılaşmadığımız yeni hal çaresi isteyen müşküllerle karşı karşıya koydu” diyordu. “Olimpiyat Yazı Müsabakası”, **Cumhuriyet**, (06.07.1948), s. 1,3; “Olimpiyatlarda Futbol İçin Yeni Kura Çekilecek”, **Cumhuriyet**, (14.07.1948), s. 4; Haluk Durukal, “Londra Mektupları”, **Cumhuriyet**, (06.08.1948), s. 2.

²⁵⁹ Ateş, s. 18, 60-61. Ayrıca Londra’da Türk güreşçisi Muharrem Candaş’a yapılan evlilik teklifi için bkz. Ateş, a.g.e., s. 30-32.

²⁶⁰ Her ne kadar Atabinen çok yetenekli bir turizmcisi olsa da IOC görevini aksatmıştır. 1933- 1952 yılları arasında IOC üyeliğini yürüten Atabinen, 1952 Helsinki Olimpiyatları sırasında yapılan IOC toplantısında 1934- 1952 yılları arasında üst üste 12 kez IOC

İngiltere'nin başkenti Londra'da 29 Temmuz- 14 Ağustos 1948 tarihleri arasında yapılan 14. Yaz Olimpiyat Oyunları'na 59 ülkeden 390'ı kadın 4104 atlet katıldı. 19 spor disiplininde düzenlenen Oyunlar'da sporcular 136 farklı müsabaka türünde yarıştı. Londra Olimpiyatları televizyonda gösterimi yapılan ilk Oyunlar'dı. Atletizmde 14 Olimpiyat rekoru kırıldı. Atletizm müsabakalarında 12'si altın 27 madalya kazanan ABD ezici üstünlüğünü gösterdi. Hollandalı kadın atlet Fanny Blankers-Koen (1918-2004)²⁶¹ dört altın madalya kazandı. Dekatlon yarışmasını kazanan 17 yaşındaki ABD'li atlet Bob Mathias (1930-2006)²⁶² ise atletizmde madalya kazanan en genç erkek sporcu ünvanını hala taşımaktadır. 1952 Olimpiyatları'na damgasını vuracak olan Çekoslovak atlet Emil Zatopek (1922-2000)²⁶³ 10000 metrede altın, 5000 metrede gümüş madalya kazandı. 10000 metrede Olimpiyat rekoru kırdı. Olimpiyatlar tarihinde eskrim müsabakaları en çok seyirciyi 1948 Oyunları'nda çekti. Epe müsabakalarında bronz madalya kazanan İtalyan Edoardo Mangiarotti (1919-2012)²⁶⁴ takım müsabakalarında da iki gümüş madalya daha kazandı. 1936'dan 1960'a kadar Olimpiyatlar'a katılan Mangiarotti'nin kazandığı 13 Olimpiyat ve 27 Dünya Şampiyonası madalyasına bugüne kadar kimse ulaşamadı. Yüzmede ABD havuzların hâkimi olurken güreşte Türkiye hem serbestte hem de grekoromende minderlerin bir numarası oldu.²⁶⁵

toplantısına katılmadığı için üyelikten çıkarılmıştır. Ahmet Altıntaş ve FeYZa Kurnaz Şahin, "Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) ve Türk Turizmine Katkıları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 26 (45), 2007, s. 9-36; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 45; İMV-SAM, a.g.e., s. 30; **Official Report 1948, Vol. I**, a.g.e., s. 13; TMOK, "Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-3", **Olimpiyat Dünyası**, 50, Temmuz 2013, s. 77.

²⁶¹ Fanny Blankers-Koen Olimpiyatlar tarihinin en önemli figürlerinden biridir. Blankers-Koen 80 m. engelli, 100 m. ve 200 m. yarışlarında birinci oldu; 4x100 Bayrak Yarışı'nda Hollanda Takımı'yla altın madalya kazandı. 80 m. engelli ve 200 m. yarışlarında olimpiyat rekoru kırdı. Zamanın şartlarında, Oyunlar sırasında 30 yaşında ve bir çocuk annesi olması dolayısıyla tepki toplayan Blankers-Koen, sekiz günde koştuğu on bir yarıştan sonra dört altın madalya alınca tepkiler övgüye dönüştü. Kendisine "Uçan Hollandalı Bayan (The Flying Dutchman)" ve "Uçan Ev Kadını (The Flying Dutch Housewife)" gibi lakaplar takıldı. Atletizmin birçok disiplininde sayısız Avrupa şampiyonlukları da bulunan Uçan Hollandalı, 2012 yılında IAAF'nin Şeref Listesi'ne dahil edildi. Ünlü atletin Avrupalı kadınların toplumdaki rollerinin algılanmasındaki değişiklikte büyük etkisi oldu. **Official Report 1948, Vol I**, s. 123-126; Miller, a.g.e., s. 42, 47, 129-130, 234-235, 277-280; Joe Sommerlad, "Fanny Blankers-Koen: Who was the Dutch 'Flying Housewife' and how did she change life for women in sport forever?", **The Independent**, (26.04.2018); IOC, "The Incredible Dominance of Fanny Blankers-Koen", **London 1948**, 2018.

²⁶² Robert Bruce Mathias 1952 Olimpiyatları'nda da aynı başarıyı tekrarlayacaktı. Spor kariyeri Amerikan ordusunda devam ettiren Matthias California eyaletinden dört dönem boyunca (1967-1974) Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Dört sinema filminde rol aldı. Miller, a.g.e., s. 131-132; "Robert Bruce Mathias", **Biographical Directory of the United States Congress**, 2018.

²⁶³ Zıplayan Çek lakaplı Emil Zatopek, 1948 ve 1952 Olimpiyatları'nda toplam dört altın ve bir gümüş madalya kazandı. 1952 Olimpiyat Oyunları'nda Zatopek, ilk kez yarıştığı maraton yarışında altın madalya kazandı. Helsinki de 10000 metrede de altın madalyaya ulaşan Zatopek 5000 metrede ikincilikte kaldı. Zatopek 1949-1954 yılları arasında 18 dünya rekoruna imza attı. Kendisine 1975 yılında Pierre de Coubertin madalyası verildi. Spora başlamadan önce bir ayakkabı fabrikasında çalışan Zatopek, daha sonradan ordu mensubu oldu. 1968 Prag Ayaklanması'ndan sonra rejim tarafından aforoz edildi. "Emil Zatopek, Czech Athlete", **Encyclopaedia Britannica**, 2017; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 399; Miller, a.g.e., s. 131, 140-141.

²⁶⁴ Edoardo Mangiarotti 1936-1960 yılları arasında eskrimde 6 altın, 5 gümüş ve 2 bronz Olimpiyat madalyası kazandı. En güçlü olduğu epede takım halinde 1936, 1952, 1956 ve 1960'da altın, 1952'de gümüş madalya kazandı. Mangiarotti daha sonradan Dünya Eskrim Federasyonu (FIE)'nin başkanı oldu. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 213-214.

²⁶⁵ TMOK, "1948 Londra Yaz Olimpiyat Oyunları", **Olimpiyat Oyunları**, 2017; IOC, "All The Facts", **London 1948**, 2017; Miller, a.g.e., s. 130-132.

Türkiye Londra Olimpiyatları'na atletizm, binicilik, bisiklet, eskrim, futbol ve güreş olmak üzere 6 branşta biri kadın²⁶⁶ 68 sporcu ile katıldı.²⁶⁷ Türk kafilesine Beden Terbiyesi Genel Müdürü Vildan Aşır Savaşır (1903-1986)²⁶⁸ başkanlık ediyor; TMOK Genel Sekreteri Burhan Felek (1889-1982)²⁶⁹ ve Suat Erler (1911-1988)²⁷⁰ ise TMOK temsilcileri olarak kafilde yer alıyorlardı.²⁷¹ Güreş müsabakalarında büyük başarı gösteren Türk sporcular Londra'da 6 altın, 4 gümüş ve 1 bronz madalya kazandılar. Atletizmde Ruhi Sarıalp (1924-2001) üç adım atlamada bronz madalya kazanınca Türkiye toplam madalya sayısını 12'ye yükselterek madalya sıralamasında 7. oldu.²⁷²

²⁶⁶ Bayanlar 100 metre koşu müsabakasında Türkiye'yi temsil eden Üner Teoman, 1936 Olimpiyatları'na eskrim branşında katılan Suat Fetgeri Aşeni ve Halet Çamlıbel'den sonra Türkiye'nin Yaz Olimpiyatları'na gönderdiği ilk kadın atlettir. Aslen yüzücü olan Teoman, olimpiyatlara katıldığında sadece 15 yaşındaydı. Zamanın Atletizm Federasyonu Başkanı Naili Moran'ın özel teşvikiyle olimpiyatlara hazırlanan Teoman, daha sonraki yıllarda Türk kızlarının atletizme olan katılımında büyük örnek olmuştur. Atabeyoğlu vd., **Olimpiyat Oyunlarında Türk Kızları**, s. 13, 46-47; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 326-327. Ayrıntılı bilgi için bkz. Altan Öymen, **Değişim Yılları**, s. 223-228, 244-247; Üner Teoman, "Aşlı Kazanınca İki Gözüm İki Çeşme Ağladım" (Röp. Nazan Özcan), **Radikal Spor**, (12.08.2012).

²⁶⁷ İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 191; TMOK, "1948 Londra Yaz Olimpiyat Oyunları", **Olimpiyat Oyunları**, 2017.

²⁶⁸ Vildan Aşır Savaşır 1945-1950 yılları arasında Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü yapmış; 1943-1950 yılları arasında da TMOK Başkanlığını yürütmüştür. Gençliğinde Galatasaray Spor Kulübü'nün atletiydi. 1925'te Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Nizamettin Kırşan ve S. Hayri Ürgüplü ile beraber Avrupa'daki beden eğitimi metodlarını öğrenmek için İsveç'e gönderilen üç öğrenciden biri olan Savaşır, İsveç Kraliyet Yüksek Beden Eğitimi Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Türk sporuna katkıları büyük olan Savaşır Gazi Eğitim Enstitüsü ve Spor Toto kurumunun fikir babalarındandır. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 289-290; TMOK, **TMOK Tarihiçesi**, 2017; Oktay Aras, "Vildan Aşır Savaşır", Galatasaray Liseli Yazarlar, **Oktay Aras Kitaplığı**, 2017.

²⁶⁹ Mehmed Bürhaneddin adıyla doğan Burhan Felek, gençliğinde atletizm ve futbol sporlarıyla uğraştı. Kardeşi Hüda ile 1908 yılında Üsküdar Anadolu İdman Yurdu Futbol Kulübü'nü kurdu. İlerleyen yıllarda Felek bu kulüpte yöneticilik de yapacaktı. 1910 yılında Türk basınında ilk spor dergisi olan *Futbol* dergisini kurdu. Mehmed Bürhaneddin 1911 yılında Huku Fakültesi'nden mezun oldu ve ünlü mimar Kemaleddin Bey'in maiyetinde Evkaf İnşaat dairesi Başkanlığı'nda göreve başladı. Felek bir yandan da basın hayatında ilerliyordu. 1909 yılında *İdman* dergisinde, bir sonraki yıl da *Donanma* dergisinde yazmaya başladı. Altı sayı çıkardığı *Futbol* dergisini devam ettiremeyen Felek, *İdman* dergisinde "amatörlük meselesi ve "olimpiyat oyunları" üzerine yazılar yazmaktaydı. Basın dünyasında hızla ilerleyen genç gazeteci *Tetebbu* dergisi, *Tevhid-i Efkar*, *Vakit* ve *Vatan* gibi gazetelerde de çalıştı. 1918'de spor sorunlu ve fotomuhabir olarak *Tasvir-i Efkar*'da çalışmaya başladı. 1922'de Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurucuları arasında yer aldı. Bu cemiyette asbaşkan olarak görev yaptı. Daha sonra Türkiye Milli Olimpiyat Cemiyeti'nin genel sekreterliğine getirildi. 1923-1936 yılları arasında Atletizm ve Güreş Federasyonları Başkanlığı yaptı. Yeni kurulan Cumhuriyet gazetesinde yazmaya başladı. 1924 Paris Olimpiyatları'na yönetici olarak katıldı. 1920'li yıllarda futbol hakemliği yaptı. 1928 yılında Futbol federasyonu Genel Sekreterliği de yaptı. 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'na giden Türk kafilesinin başkanlığını yaptı. 1933'te Balkan Oyunları'nın başlatılmasına ön ayak oldu. CHP'nin Türk sporunu tekeline almasıyla gözden düşmeye başlayan Felek, 1952 Helsinki Olimpiyatları öncesindeki "amatörlük meselesi fiyskosu" sonucunda 1938-1952 yılları arasında yürüttüğü TMOK Genel Sekreterliği'nden azledildi. Cumhuriyet gazetesinde yazılarına devam eden Felek, TMOK'un özerklik meselesinin çözülmesinde en büyük gayreti gösterenlerden oldu. Mükafatını 1962-1965 ve 1966-1982 yılları arasında TMOK Başkanı olarak aldı. 1965 yılında IOC tarafından Uluslararası Olimpiyat Liyakat Diploması ile ödüllendirildi. Uzun yıllar Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin başkanlığını (1949-1952) ve (1959-1982) yapan Felek, "şeyhülmuhammerin" ünvanını aldı. 1982'de ölümünden sonra Gazeteciler Cemiyeti Türk basınının en büyük ödülü olan Burhan Felek Basın Hizmet Ödülü'nü ihdas etti. Cem Atabeyoğlu vd., **Hocamız ve Başkanımız Burhan Felek**, TMOK Yayınları, İstanbul, 2003; İMV-SAM, a.g.e., s. 32-33.

²⁷⁰ Suat Erler'in spor hayatı Robert Kolej'de başladı. Öğrenciliği sırasında özellikle yüzmede büyük başarı gösterdi. Yüzme sporuna Galatasaray Spor Kulübü'nde devam etti. Yüzme ve sutopu milli takımlarına kadar yükseldi. 1942'de Galatasaray'dan ayrılarak İstanbul Yüzme İhtisas Klübü'nün kurucuları arasında yer aldı. 1948'de TMOK Genel Sekreter Yardımcısı oldu; 1955'te TMOK Genel Sekreteri seçildi. Bu görevi 1973 yılına kadar yürüttü. 1955'te seçildiği IOC üyeliğini ise 29 yıl sürdürdü. 1988'de hayata gözlerini yumdu. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 121; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 60.

²⁷¹ Oyunlar'ın açılışı Kadir Gecesi'ne isabet etti. Şeker Bayramı'nda Türk sporcular Türkiye'ye güzel başarılar hediye etmiş oldular. İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 327; Burhan Felek, "Olimpiyatlarda Felek: Londra'da Bir Ziyafet", **Cumhuriyet**, (05.08.1948), s. 2; Burhan Felek, "Olimpiyatlarda Felek: Tatlı Bir Sefalet", **Cumhuriyet**, (07.08.1948), s. 2.

²⁷² Ruhi Sarıalp atletizme Konya Askeri Lisesi'nde başladı. Haydarpaşa Lisesi'nde ve Fenerbahçe Spor Kulübü'nde spor hayatına devam etti. Türkiye rekortmeni olarak gittiği Londra'da üç adım atlamada 15 metrenin üstüne çıkan üç atletten biri olarak bronz madalya kazandı ve Türkiye'ye Olimpiyat Oyunları'nda atletizmde ilk madalyayı kazandı. 1950'de Avrupa Şampiyonası'nda

Türkiye'nin güreşteki performansı çok önemliydi; fakat asıl önemli olan devlet politikası sonucu atletizm branşında oyunlara gönderilen 13 sporcuymdu. Savaş yıllarında Türkiye'de uygulanan asker-sporcu vatandaş kampanyası, atletizm gibi olimpiyatların temel bir branşında Türkiye'nin de yerini alma isteğini gösteriyordu. Atletizm Cumhuriyet yönetiminin başlangıçtan beri önem verdiği bir spor dalıydı. Ankara'daki Gazi Eğitim Enstitüsü sporu yaygınlaştırmak için kurulmuştu ve bu amaçla orada ders vermek için "yurt dışında spor öğretmenleri yetiştirilmişti".²⁷³ CHP'nin asker-sportmen-vatandaş örneği, 1948 Olimpiyatları'na katılan ülkelerin kafiye kompozisyonuna bakıldığında savaş sonrası dönem için hiç de yadırganacak bir tutum değildi. Türkiye'nin savaşın son yıllarında uluslararası arenada yaşadığı yalnızlıktan kurtulma çabasında, savaşmayan bir millet olarak gücünü, azmini, yeteneğini ve kahramanlığını göstereceği oyunlarda diğer katılan ülkeler gibi kafilesinde asker kökenli sporcular ön plandaydı.²⁷⁴ Ayrıca, "atletizm, olimpiyatların temelini oluşturan spor dalıydı. Olimpiyatlara katılan ülkelerin sporcuları arasında, ister sonuncu olsunlar, atlet de bulunmalıydı." Dünya olimpik camiasının bu görüşüyle hemfikir olduğunu belirtmek ve dış politikadaki uyumunu göstermek için Türkiye Londra'ya 13 atlet göndermişti. Atletizmin yanısıra eskrimde 5 ve binicilikte de 6 sporcu ile Londra'ya giden Türkiye 4 bisikletçiyi de Oyunlar'a götürmüştü. Amatör sporlardaki çeşitlilik yaratma ve uluslararası arenada temsil edilme anlayışı maalesef ilerleyen dönemlerde terkedilecek; Türkiye güreş dışında Olimpiyat Oyunları'nda varlık gösteremeyecekti.²⁷⁵

Yayın hayatına 1 Mayıs 1948'de başlayan *Hürriyet* gazetesi Londra Olimpiyatları'nı iyi kullanarak tirajını arttırmıştı. Babıali'nin hiç alışık olmadığı bir şekilde birkaç muhabirini Londra'ya gönderen *Hürriyet* gezi masraflarında çok hesaplı olan diğer gazetelerin aksine masraftan kaçmamış ve bu yatırımının karşılığını da almıştı. Ayrıca Anadolu Ajansı Londra muhabiri İhsan Türemen de Oyunlar'ın Türkiye'ye yansıtılmasında büyük emek harcamıştı.²⁷⁶ Türk basını asıl olarak Türk Milli Futbol Takımını takip etmek

yine üçüncü olarak Türkiye'ye Avrupa'da atletizmde ilk madalyayı getirdi. 1951 ve 1952 yıllarında Ordular Arası Dünya Atletizm Şampiyonaları'nda iki şampiyonluk kazanan ve bir dünya rekoru kıran Sarıalp, 1953 yılında koşmayı bıraktı. Daha sonra ABD'ye giderek 7 yıl kaldı ve spor ihtisası yaptı. Evli ve iki çocuk babasıydı. Yüksek Denizcilik Okulunda beden eğitimi öğretmenliği görevi yaptı. İ.T.Ü.'de bir dönem bölüm başkanlığı yaptı. 2001 yılında hayata veda etti. İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 191; TMOK, "Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar", **1948 Londra Yaz Olimpiyat Oyunları**, 2017; "Bir Atletimiz Dünya Üçüncüsü Oldu", **Cumhuriyet**, (04.08.1948), s. 1,4.

²⁷³ Londra Olimpiyat Oyunları öncesinde Türk atletlere İngiliz otoriteler tarafından madalya şansı verilmesi gurur vericiydi. "Olimpiyatlarda Atletizmi Kimler Kazanabilecek?", **Cumhuriyet**, (12.07.1948), s. 3; Öymen, **Değişim Yılları**, s. 222.

²⁷⁴ **Official Report 1948, Vol. I; Official Report 1948, Vol. II**; Öymen, **Değişim Yılları**, s. 216

²⁷⁵ Vildan Aşır Savaşır eskrim, binicilik ve bisiklet sporlarında Oyunlar'a katılan sporcuların önemine değiniyordu. Vildan Aşır Savaşır, "Londra'dan Türkiye'ye Hitab", **Cumhuriyet**, (02.08.1948), s. 1,3; Öymen, **Değişim Yılları**, s. 222; TMOK, "Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar", **1948 Londra Yaz Olimpiyat Oyunları**, 2017.

²⁷⁶ *Hürriyet*'in 1948'de 30 bin civarında olan tirajı Londra Olimpiyatları'nda Türk güreşçilerin başarılarını yansıtmaya başladıktan sonra azımsanmayacak derecede artmaya başlamıştır. Gazetenin tirajı 1949'da 50 bine yükselmiştir. Cumhuriyet gazetesi de muhabirleri Ömer Besim Koşalay ve Haluk Durukal'ı Londra'ya göndermişti. Topuz, a.g.e., s. 174- 175; "Cumhuriyet Olimpiyatlarda", **Cumhuriyet**, (17.07.1948), s. 1; Burhan Felek, "Olimpiyatlarda Felek: Olimpiyadlar Havası", **Cumhuriyet**, (06.08.1948), s.2

için Londra'daydı. Ancak her ne kadar Türk basını futbol kafilesini ön plana çıkarsa da²⁷⁷ asıl umut güreşçilerdeydi. 1924'te Mustafa Kemal (Atatürk)'in şahsi çabalarıyla Güreş Milli Takımı'nın başına getirdiği Macar antrenör Raol Peter (Péter Rezső) (1891-1960)'den²⁷⁸ sonra 1940'ta görevi devralan Finli eski güreşçi Onni Pellinen (1899-1945)²⁷⁹ güç ve dayanıklılığı teknik ve taktikle birleştirerek Türk güreşine yeni bir ivme kazandırmıştı. Modern güreşi Türk güreşçilerine öğretecek yabancı antrenör getirilmesi fikriyle vizyoner zekasını bir kez daha gösteren Atatürk, “komşularla barışı güçlendirmek” ve Türkiye'nin “adını dünyaya duyurmakta” sporun önemini biliyordu.²⁸⁰ Geleneksel Karakucak güreşlerinde yetişenlere koşmayı öğreten Pellinen, minderlerde yetişenlere de dayanıklılık kazandırmıştı.²⁸¹ Türk güreşçilerinin minder güreşinin inceliklerini öğrenmesinin yanı sıra askerlik dönemlerindeki disiplinin ve emri altında buldukları subay ve komutanlardan aldıkları teşviklerin de payı büyüktür.²⁸² Pellinen'in çok emek harcadığı Yaşar Doğu (1913-1961) ve Celal Atik (1918-1979), (Mersinli) Ahmet Kireççi²⁸³ ve Gazanfer

²⁷⁷ Türk Olimpik Milli Futbol Takımı'nda Lefter Küçükandonyadis, Şükrü Gülesin, Gündüz Kılıç ve Cihad Arman gibi ünlü futbolcular vardı. Cumhuriyet gazetesi Çin Milli Eğitim Bakanlığı'na telgraf göndererek Çin Futbol Takımı hakkında bilgi istemişti. Çin Konsolosu kafile Londra'ya hareket etmeden önce Türk futbolculara ziyafet vermişti. Ömer Besim, “Futbolcuların Kampı Yine Değişti”, **Son Posta**, (06.07.1948), s. 2; “İtalyan Triyestino Futbol Takımı Dün Uçakla Geldi”, **Son Posta**, (08.07.1948), s. 1; “Olimpiyad Perşembesi Çarşambadan Belli Oldu”, **Son Posta**, (12.07.1948), s. 2; “1948 Olimpiyadlarında Karşılaşacağımız Çin Futbol Takımı”, **Cumhuriyet**, (10.07.1948), s. 1,4; “Futbol İçin Yeni Kur'a Çekilecek”, **Son Posta**, (14.07.1948), s. 1; “Olimpiyadlarda Futbol İçin Yeni Kura Çekilecek”, **Cumhuriyet**, (14.07.1948), s. 1,4; “Olimpiyada Gidecek Futbolcularımız”, **Cumhuriyet**, (16.07.1948), s. 1,3; “Futbol Takımımız Alaka Topladı”, **Cumhuriyet**, (04.08.1948), s. 4; “Türkiye Yugoslavya Maçı Bugün Yapılıyor”, **Cumhuriyet**, (05.08.1948), s. 4.

²⁷⁸ Macar Kültür Merkezi, “Hungarian Sports Trainers in İstanbul”, **Hungarian Memories in Turkey**, 2018; TMOK, “Olimpik Spor Dallarını Tanıyalım-7: Güreş”, **Olimpiyat Dünyası**, 54, (Eylül 2014), s. 80; Türkiye Güreş Federasyonu (TGF), “Türkiye Güreş Federasyonu: Tarihçe”, Türkiye Güreş Federasyonu (TGF), 2016; Burhan Felek, “Haftanın Şakaları”, **Cumhuriyet**, (18.07.1943), s. 2.

²⁷⁹ Sporculuğu sırasında başarılı bir grekoromen güreşçisi olan Onni Pellinen, 1924 ve 1928 Olimpiyat Oyunları'nda 82 kiloda bronz, 1932 Olimpiyatları'nda da 87 kiloda gümüş madalya almıştı. Zamanının önde gelen güreşçilerinden olan Pellinen 1929 ve 1931 yıllarında da Avrupa şampiyonu olmuştu. Cumhuriyet gazetesindeki bir haberde Pellinen'in Türk güreş milli takımını Ocak 1936'da çalıştırmaya başladığı yazmaktadır. Pellinen, Türk Güreş Milli Takımı'yla tanıştığında “dünyada hiçbir millet sizin kadar kuvvetli değildir” demişti. Norris McWhirter, **Guinness Book of Olympic Records**, Bantam Books, Toronto, 1983, s. 216; IOC, “Onni Pellinen”, 2016; “Onni Pellinen” (2016), **Sports Reference LLC.**; Ferdi Öner, “Dünya Şampiyonlarımız Nasıl Yetiştirildi?”, **Cumhuriyet**, (08.08.1948), s. 3; “Türk Güreşçileri Olimpiyadlara Nasıl Hazırlanmalı?”, **Cumhuriyet**, (29.01.1936), s. 6.

²⁸⁰ Atatürk güreş sporuna ayrı bir önem atfederdi. Atatürk serbest güreşin Türkiye'de geliştirilmesinde çok çaba göstermiştir. Cem Atabeyoğlu, **Atatürk ve Spor**, Kelebek Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 8-27; Ateş, a.g.e., s. 46. Ayrıca Atatürk'ün binicilik sporuna verdiği önem ve 1936 Olimpiyat şampiyonu Yaşar Erkan'ın taltifi için bkz. Atabeyoğlu, **Atatürk ve Spor**, s. 28-34; Ateş, a.g.e., s. 52-53.

²⁸¹ Büyük Türk güreşçisi Yaşar Doğu'dan aktaran Kemal Ateş, Pellinen'in Ankara'da güreşçileri Çubuk Barajı'na kadar koştuğundan bahseder. Ateş, a.g.e., s. 18. Ayrıca Atatürk'ün Türk güreşine verdiği destek için bkz. Özbay Güven, “Atatürk ve Güreş”, **Erdem Dergisi**, 6 (18), (Ocak 1990), s. 625- 658.

²⁸² Öymen, **Değişim Yılları**, s. 253.

²⁸³ Grekoromende ağır sıklıkta güreştirilen Ahmet Kireççi serbest güreşte yarışmak istiyor ve grekoromene sıcak bakmıyordu. “Grekoromeni pek aklımda almıyor. Bakalım ne olacak?”, **Cumhuriyet**, (05.08.1948), s. 4; Ömer Besim Koşalay, “Aslanlarımızın Güreşlerine Aid Bilmediğimiz Tafsilat”, **Cumhuriyet**, (05.08.1948), s. 4.

Bilge (1923-2008)²⁸⁴ güreş kafilesinin en favori isimleri olarak altın madalyaya uzandılar.²⁸⁵ Vehbi Emre'nin güreş jürisi olduğu Londra'da Türk güreşçileri serbest güreşte takım halinde şampiyon, grekoromende ise ikinci oldular.²⁸⁶ Güreşte kazanılan toplam 11 madalya ve toplamda kazanılan 12 madalyanın bugüne kadar üstüne çıkılamadı. Türkiye'nin özellikle Grekoromen güreşte kazandığı madalyalar otoriteleri şaşırttı. Grekoromende 62 kiloda Mehmet Oktav (1921-1996)²⁸⁷ ve ağır sıklette Ahmet Kireççi altın madalya, 52 kiloda Kenan Olcay (1913-?)²⁸⁸ ve 79 kiloda Muhlis Tayfur (1922-2008)²⁸⁹ gümüş madalya ve 57 kiloda Halil Kaya (1920-?)²⁹⁰ bronz madalya aldı. Serbest güreşte ise 57 kiloda Nasuh Akar, 62 kiloda Gazanfer Bilge, 67 kiloda Celal Atik ve 73 kiloda Yaşar Doğu (1913-1961) altın madalya kazanırken 52 kiloda Halit Balamir ve 79 kiloda Adil Candemir gümüş madalya kazandılar. Serbestte diğer iki güreşçi 87 kiloda Muharrem Candaş (1921-2009) ve ağır sıklette Sadık Esen (1921-

²⁸⁴ İzmit Karamürsel'de doğan Gazanfer Bilge 17 yaşında yağlı güreşten minder güreşine geçti. Güreşten önce futbol ve yüzme sporlarını yaptı. 1946'da Serbest güreşte 62 kiloda Avrupa Şampiyonu oldu. Londra'dan sonra "amatörlük" meselesi yüzünden güreşemediği Helsinki Oyunları sırasında Finlandiya Türk-Islam Derneği Başkanı'nın kızı Yıldız Zuhur'la tanıştı ve evlendi. 1953'te güreşi bıraktı ve ticarete atıldı. Bir yandan da kendi kurduğu Karamürsel spor okulunda güreşçi yetiştirmeye devam etti. Türkiye'nin sayılı vergi rekortmenleri arasına girdi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Fahri Korutürk ve Süleyman Demirel tarafından "Üstün Hizmet Madalyası" ile ödüllendirilen tek sporcu olarak tarihe geçti. Birçok hayır işi yapan Bilge, Kocaeli Üniversitesi'ne bağlı Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu ve erkek ve kız öğrenci yurtlarının kurulmasına katkıda bulundu. 2004 yılında "Halka Hizmet, Sporda Kamuya Yatırım" dalında Uluslararası Fair Play Konseyi tarafından verilen Dünya Fair Play Ödülü'nü aldı. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 66; TMOK, "Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-5: Berlin 1936, Londra 1948", **Olimpiyat Dünyası**, 52, (Ocak 2014), s. 82; "Gazanfer Finlandiyalı Bir Türk Kızıyla Nişanlanıyor", **Milliyet**, (11.08.1952), s. 7.

²⁸⁵ Yaşar Doğu'nun Güreş Milli Takımı'na alınması için insanüstü efor sarf eden Onni Pellinen; Yaşar Doğu'ya İş Bankası'nda iş bulan ve Atatürk'ün Atik soyadını verdiği Celal Atik'i keşfeden zamanın Güreş Federasyonu Başkanı Vehbi Emre Atatürk'ün Celal Doğan'a Atik soyadını uygun gördüğü durum 9 Mart 1938'de Ankara Halkevi Salonu'ndaki grekoromen müsabakalarında güreşçinin performansı sonucu ortaya çıkmıştır. Ateş, a.g.e., s. 27, s. 206-209; Güven, a.g.m., s. 646-647.

²⁸⁶ Türkiye serbest güreşte 4 altın 2 gümüş madalya, grekoromen güreşte ise 2 altın, 2 gümüş ve 1 bronz madalya kazandı. "Aslan Güreşçilerimiz Rakiplerine Tuşla Galip Geldiler", **Son Posta**, (31.07.1948), s. 1,5; "Güreşçilerimiz Dünya Şampiyonu", **Cumhuriyet**, (03.08.1948), s. 1.

²⁸⁷ Spora futbola başlayan Kasımpaşalı Mehmet Oktav aslen Rizeli'ydi ve tersane işçisiydi. Londra'da ilk turu bay geçen Oktav 3. Turda favori rakibi İsveçli Olle Anderberg'i tuş etti. Finalde sayı ile kazandı ve şampiyon oldu. 1953 yılında güreşi bıraktı. Yıllarca güreş antrenörlüğü yaptı. **Official Report 1948, Vol. II**, s. 499; "Wrestling at the 1948 London Summer Games: Men's Featherweight, Greco-Roman", **Sports Reference LLC.**, 2016; Ateş, a.g.e., s. 48-49; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 197

²⁸⁸ İstanbul'da doğan Kenan Olcay güreşe 16 yaşında başladı. Devlet Demiryolları'nda servis şefi olarak çalışan Kenan Olcay'ın mükemmel bir güreş tekniği vardı. Londra'da 4. Turda Macar güreşçi Gyula Szilagyi'ye yenilen Olcay, 5. Turu bay geçtikten sonra finalde Pietro Lombardi'ye yenildi ve gümüş madalya aldı. Ateş, a.g.e., s. 48; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 238; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 197; **Official Report 1948, Vol. II**, s. 494, 497.

²⁸⁹ Erzurum'da doğan Muhlis Tayfur İzmir'de hamallık yaparken ünlü güreş antrenörü Adil Candemir tarafından keşfedildi. 1947'deki Avrupa Güreş Şampiyonası'nda kazandığı gümüş madalyadan sonra katıldığı Londra Olimpiyatları'nda 4. Tura kadar iyi müsabakalar çıkardı. Bu turda Finli Juho Kinnunen'e yenilen Tayfur 5. Turda bye çekti. Finalde İsveçli Axel Grönberg'e yenilerek ikinci oldu. Uzun yıllar İzmir Belediye Spor Kulübü'nde antrenörlük yaptı. Ateş, a.g.e., s. 49-50; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 331; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 199; **Official Report 1948, Vol. II**, s. 502.

²⁹⁰ Ünlü antrenör Pellinen'in çalıştırdığı güreşçilerden biri olan Halil Kaya, Haliç İdmanocağı'nda spora başlamıştı. Londra'da 3. tura kadar iyi güreşler çıkaran Kaya, bu turda Macar Lajos Benceze Bringer'e yenildi; bir sonraki turda bye çekti ve finalde Mısırlı Mahmut Hassan'a yenilerek üçüncü oldu. Halil Kaya "amatörlükleri" onaylanmadığı için 1952 Olimpiyatları'na katılamayan 4 sporcudan biri olacaktır. İstanbul Güreş İhtisas Kulübü'nde yıllarca sporcu ve antrenör olarak bulunmuştur. Kesin vefat tarihine ulaşılamamıştır. **Official Report 1948, Vol. II**, s. 498; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 197; Özsoy, a.g.m., s. 67-72; Ateş, a.g.e., s. 48; Ata Karataş ve Hamit Turhan (Eds.), **Asırlık Çınar: İstanbul Güreş İhtisas Kulübü**, İGİK Vakfı Yayınları, Dijital Kitap (t.y.), s. 21, 26, 38, 44, 72, 154; Eşref Şefik, "Dünya Şampiyonasına Girecek Güreşçiler", **Cumhuriyet**, (14.03.1950), s. 4

1985) dördüncü oldular.²⁹¹ Medyanın üstüne düşmediği asıl başarı ise Türk atleti Ruhi Sarıalp'ın üç adım atlamada kazandığı bronz madalyaydı. Asker-sporcu Ruhi Sarıalp Gazi Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi Bölümü öğrencisiydi. Sarıalp 15.025 metrelik derecesiyle Türkiye'ye atletizmde Olimpiyatlar'da ilk madalyayı kazandıran sporcu olarak tarihe geçti. Bazı rivayetlere göre Sarıalp'ın faul sayılan üçüncü atlayışında yaptığı 15.48 metrelik derece faüllü değildi ve Türk sporcu Olimpiyat şampiyonu bile olabilirdi. Sarıalp, bu başarısının tesadüf olmadığını 1950'de Brüksel'deki Avrupa Atletizm Şampiyonası'nda bronz madalya ve 1950 Roma ve 1952 Kopenhag Askeri Olimpiyatları'nda altın madalya kazanarak ispatlamıştı.²⁹² Büyük ümit bağlanan Türkiye Olimpik Futbol Milli Takımı ise ilk turda Çin Cumhuriyeti'ni 4-0 yendikten sonra çeyrek finalde uzun süre berabere götürdüğü maçta Yugoslavya'ya 3-1 yenilerek elendi ve beşinci oldu.²⁹³

Londra kahramanlarından Yaşar Doğu Samsun Kavak'lı bir ailenin çocuğuydu. Baba tarafından ailesi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Kafkaslar'dan gelerek bölgeye yerleşerek binlerce aileden biriydi. I. Dünya Savaşı'nda babasını kaybeden Doğu, babasız büyümüş; bu yüzden ileriki hayatında genç güreşçilere bir nevi ağabey ve baba olmuştu. Yaşar Doğu henüz 15 yaşındayken bölgesinin en ünlü pehlivanları arasına girdi. 1939 yılında Güreş Milli Takımı'na girdi ve aynı yıl Avrupa Grekoromen Güreş Şampiyonası'nda ikinci oldu. Grekoromen güreşte ertesi yıl Balkan Oyunları şampiyonu ve 1947'de Avrupa Şampiyonu oldu. Serbest güreşte 1946'da 73 kiloda Avrupa Şampiyonu olan Doğu, Londra Olimpiyatları'nda izleyenleri büyüleyerek şampiyon oldu. Burada Doğu bir maç dışında bütün maçlarını tuşla kazandı. Ertesi yıl Avrupa Şampiyonu olan Doğu 1951'de 87 kiloda Dünya Şampiyonu oldu.²⁹⁴ 1952'de Helsinki Olimpiyatları'na "amatörlük meselesi" yüzünden gönderilmeyen dört sporcudan biriydi. Bu muamelenin üzerine sporu bırakmış; ölene kadar güreş antrenörlüğü yapmıştır. 47 kez milli formayı

²⁹¹ Oyunlar'ın resmi raporunda Türk güreşçilerin "Türk gibi kuvvetli" sözüne layık bir performans çıkardığından bahsediliyor; daha çok teknik beceri gerektiren grekoromen güreşte de Türkler'in gösterdiği başarı sürpriz olarak nitelendiriliyordu. Cumhuriyet'in haberine göre İngilizler güreş takımlarımızı 'akla sığmaz mukavemet, muazzam kuvvet ve büyük teknik' sahibi olarak tanımlıyorlardı. **Official Report 1948, Vol. II**, s. 494-495, 497-512; "Serbest Güreşte Takımımızın Başarısı", **Cumhuriyet**, (02.08.1948), s. 1,3; "Olimpiyatlarda Dün 4 Defa İstiklal Marşımız Çalındı", **Cumhuriyet**, (04.08.1948), s. 1,4; "Greko-romen Güreşlerde Dünkü Zaferlerimiz", **Cumhuriyet**, (05.08.1948), s. 1,3; "Greko-Romende 2 Dünya Şampiyonluğu Kazandık", **Cumhuriyet**, (07.08.1948) s. 1, 3; "Yeni Şampiyonlarımıza Dün Madalyeleri Verildi", **Cumhuriyet**, (08.08.1948), s. 1,3.

²⁹² Ruhi Sarıalp 18 ülkeden 29 atletin katıldığı müsabakada 15 metrenin üstüne çıkan (15.025 m.) 3 atletten biri olarak büyük başarı kazanmıştır. Atabeyoğlu'nun Cüneyt Koryürek'ten aktardığına göre müsabaka kayıtlarda Sarıalp'ın üçüncü atlayışının yanında faul veya geçerli işareti yerine bir soru işareti koyulmuştu. Ruhi Sarıalp'ın başarısı Türkiye'de ve atletizm camiasında hiç beklenmedik bir şeydi. Türk atletinin yarışmasını takip eden Türk gazeteci bile yoktu. Ancak Sarıalp başarısının tesadüfi olmadığını ve çocukken oynadığı oyunlar sayesinde üç adım atlama yeteneğinin geliştiğini belirtmiştir. Atabeyoğlu, **Olimpiyatlarda Türk Sporcuları**, s. 62-63; Güven, "Türk Güreşçilerinin ve Atlet Ruhi Sarıalp'ın...", s. 573-574; Öymen, **Değişim Yılları**, s. 247-249; **Official Report, Vol. II**, s. 269.

²⁹³ Kadrosunun tamamı İstanbul takımlarının futbolcularından oluşan Türkiye Olimpik Futbol Takımı'nın yarısı Fenerbahçe SK'dan geliyordu ve Cihat Arman, Şükrü Gülesin, Gündüz Kılıç ve Lefter Küçükandonyadis takımın yıldızlarıydı. Güven, "...1948 Olimpiyat Oyunları'ndaki Zaferi", s. 574; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 124-125, 195; **Official Report 1948, Vol. II**, s. 382-384; Öymen, **Değişim Yılları**, s. 254-256; "Türk Futbol Takımı Dün Çin Takımını 4-0 Mağlub Etti", **Cumhuriyet**, (03.08.1948), s. 1, 3; "Dün Oynanan Türkiye-Yugoslavya Maçı 3-1 Aleyhimize Bitti", **Cumhuriyet**, (06.08.1948), s. 1,4.

²⁹⁴ TMOK, "Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-5: Berlin 1936, Londra 1948", **Olimpiyat Dünyası**, 52, (Ocak 2014), s. 84-85; "Grekromende Avrupa İkincisi Oluyorum", **Milliyet**, (02.12.1952), s. 7.

giyen Doğu galip geldiği 46 karşılaşmanın 33'ünü tuşla kazanmıştır. Yaşar Doğu Türk güreşine en çok faydası dokunmuş spor adamlarından biridir. Birçok ülkeden antrenörlük teklifi almasına rağmen Türkiye'de kalıp Türk güreşçileri yetiştirmeyi tercih etmiştir. Keşfettiği yüzlerce genç yetenek arasından onlarca dünya ve Olimpiyat şampiyonu çıkmıştır. Siyasilere olan yakınlığıyla bilinen Doğu, bu yakınlığını genç güreşçilere Ankara'da barınma ve geçim imkânı sağlamakta kullanmıştı. Doğu, Ankaralı işadamlarından aldığı destekle Ankara'da güreşçiler için 1953'te ilk spor salonunun yapılmasına ön ayak olmuş; güreşçilerin çalışma dışındaki ihtiyaçlarının yine dönemin zenginleri tarafından karşılanmasını sağlamıştı. Türkiye Güreş Milli Takımının da başına geçen Yaşar Doğu'nun 1955'te kalp krizi geçirmesinden sonra Milli Takım antrenörlüğü elinden alınmış; Doğu kendini tamamen yeni yetenekler keşfetmeye ve bu gençlerin birer dünya şampiyonu olacak şekilde, maddi manevi tüm ihtiyaçlarının karşılanmasını gücü yettiği ölçüde sağlamaya adanmıştı.²⁹⁵

Yaşar Doğu'nun diyalektik eşi sayılabilecek Celal Atik'e soyadı Atatürk tarafından bahşedilmişti. Yozgat'ın Boğazlıyan ilçesinde Mustafa Pehlivan'ın oğlu olarak doğan ve küçük yaşta babasını kaybeden Celal köy düğünlerinde güreşe başlamıştı. Celal Atik minder güreşiyle ise tesadüfen tanıştı. Hasta olan ağabeyini Ankara'da hastaneye yatırdıktan sonra suculuk, hamallık gibi işler yapan Atik, iş bulduğu Ziraat Fakültesi'nde işçilerle güreşirken Fakülte Dekanı tarafından güreş kulübüne yönlendirildi.²⁹⁶ Fin antrenör Pellinen'le çalışan Atik henüz 19 yaşında Türkiye şampiyonu oldu. 1937-1952 yılları arasında milli takımda yer aldı. Gelmiş geçmiş en iyi Türk güreşçilerinden biri olarak bilinen Celal Atik, Avrupa Güreş Şampiyonaları'nda 67 kiloda 1946'da serbestte birinci, 1947 yılında ise grekoromende üçüncü ve 1949'da yine serbestte bu sefer 73 kiloda birinci oldu. 1948'de Olimpiyat Şampiyonu olan Atik, 1950'de Dünya Grekoromen Güreş Şampiyonası'nda 73 kiloda ikinci, 1951'de Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda aynı kiloda birinci oldu.²⁹⁷ 1952 Helsinki Olimpiyat Oyunları'na profesyonel oldukları gerekçesiyle katılmaları engellenen dört Türk güreşçiden biriydi. Celal Atik, hem İnönü'nün hem de Bayar'ın iltifatlarını kazanmış bir sporcu olduğu için süksesi büyüktü.²⁹⁸ Yaşar Doğu'nun sakinliğine tezat olarak atak bir karaktere sahip olan Celal Atik'le Yaşar Doğu yirmili yaşlarında çok iyi arkadaşlıklar. İki de Vehbi Emre (1907-1981)'nin²⁹⁹ genel sekreteri olduğu İş Bankası'nda işe alınmışlardı; yedikleri içtikleri ayrı gitmiyordu.

²⁹⁵ Yaşar Doğu hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Ateş, a.g.e., s. 148-; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 103-104; "Efsane Güreşçi Yaşar Doğu Mezarı Başında Anıldı", **Türkiye Güreş Federasyonu**; "Avustralyalılar Yaşara Hocalık Teklif Ettiler", **Cumhuriyet**, (02.12.1956), s. 6.

²⁹⁶ Dönemin moda tabiri "demokrat" Celal Atik'in sık kullandığı kelimelerdendi. Evlilik dışı ilişki yaşadığı tiyatro oyuncusu Neriman Çakar hakkında konuşurken bile "tam manasıyla demokrat olan ben, demokrasi icabı gayet açık konuşmayı severim. Neriman'la evlenmek için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayacağım" ifadelerini kullanmıştı. Ateş, a.g.e., s. 97-100.

²⁹⁷ "Celal Atik", **Sports Reference LLC.**; "Celal Atik", **Biyografi.info**. Celal Atik hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Ateş, a.g.e.; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 43.

²⁹⁸ Ateş, a.g.e., s. 197.

²⁹⁹ Türk ve Dünya güreşinin ölümsüz ismi Vehbi Emre'nin Türkiye'de ve dünyada modern güreşin gelişmesine önemli katkıları olmuştur. Onun adı her zaman güreş sporunun teknik ve idari yenilikleri ile birlikte anılmıştır. Güreşe İstanbul Haliç Spor Kulübü'nde başlamıştır. Güreş sporunun dışında gençlik dönemlerinde bisiklet sporu ile uğraşmış, futbol oynamış ve su sporları

Ancak milli takım antrenörlüğü iki dostun arasını açtı.³⁰⁰ Celal Atik Ankara'da Sarar İlkokulu'nda TMO güreşçilerini çalıştırıyordu.³⁰¹ Milli Takım Celal Atik'in eline geçince Yaşar Doğu'nun yetiştirdiği güreşçiler birer birer ondan uzaklaşmaya başladılar. Aynı şekilde Atik'le anlaşamayan güreşçiler de soluğu Doğu'nun yanında alıyorlardı. Atik federasyonda danışman olan Doğu'nun işlere pek karışmasını istemiyordu.³⁰² Celal Atik güreşi bıraktıktan sonra uzun yıllar (1955-1971) Türk Güreş Milli Takımı'nın antrenörlüğünü yaptı. Aralarında Hüseyin Akbaş, Mahmut Atalay, İsmet Atlı, Ahmet Ayık, Mustafa Dağıstanlı, Hasan Güngör ve Tevfik Kış'ın da bulunduğu birçok şampiyon güreşçi yetiştirdi. 1979'da Ankara'da vefat etti.³⁰³

1948'in şampiyonları arasında Yaşar Doğu ve Celal Atik gibi birçok üstün güreşçi vardı. Londra Olimpiyatları "Türk güreşini bütün dünyaya açan bir pencere oldu. Dünya minderlerinde bir milletin hiçbir zaman bu kadar eş değerde emsalsiz sporcularının aynı müsabakada toplandığı görülmuş şey değildi." Bu sporcuların bir araya gelmesi tesadüf değildi. Tarihin derinliklerinden gelen sağlam temelleriyle Türk güreş ekolü pehlivan tekkelerinde yetişen Türk güreşçilere üstün kuvvetin yanında iyi ahlakın da önemini öğretmekteydi. Yaşadıkları kırsal bölgelerde doğal antrenman yapan Türk güreşçileri enerji ve çevikliklerini yaşam tarzlarına borçluydular. Güreşçilerin potansiyellerinin modern güreşe adapte edilmesi, güreşi oyun yerine yaşam mücadelesi ve savaş kadar ciddiye alan bu temiz ahlaklı gençleri başarıya götüren anahtar olmuştu.³⁰⁴ Nuri Boytorun (1908-1998) gibi değerli bir güreş antrenörü altında toplanan Yaşar Doğu, Celal Atik, Nasuh Akar ve Gazanfer Bilge gibi üstün güreşçilerin aynı jenerasyonda yer alması ve Vehbi Emre gibi değerli bir federasyon başkanının varlığı farkı yaratmaktaydı. Türk güreşçilerinin Avrupalı

yapmıştır. Türk güreş hayatının derli toplu bir federasyon olarak kulüplerin toplanması tarihi olan 1923 yılında Güreş Federasyonu Başkanı Ahmet Fetgeri Aşeni'nin yanında idareci olarak çalışmıştır. 1930 yılında güreş yapmayı bıraktı. 1937-1940, 1943-1950, 1952-1957 ve 1959-61 yılları arasında toplam 15 yıl süreyle Türkiye Güreş Federasyonu başkanlığını yaptı. Vehbi Emre, 1946 yılında Uluslararası Amatör Güreş Federasyonu (IAWF)'na muhasebeci ve teknik direktör olarak seçilmiştir. 1952 yılında FILA adını alan örgütte Emre yönetim kurulunda görev yapmıştır. 1949 ile 1981 arasında FILA Asya-Avrupa komitesi ikinci başkanlığı ve 1971 yılında da üç aylığına vekaleten FILA başkanlığı görevini yürüttü. 1976 yılında FILA tarafından "FILA Şeref Başkanlığı" Payesi ile ödüllendirilmiştir. 1983'ten itibaren adına Uluslararası Grekoromen Güreş Şampiyonası düzenlenmektedir. United World Wrestling, "A Brief History of Wrestling", **History of Wrestling & UWW**, 2020; TGF, "Vehbi Emre Kimdir?", **Wrestling**, 1 (1), (Ocak 2016), s. 1.

³⁰⁰ "Yaşar Doğu Hatıralarını Anlatıyor", **Milliyet**, (01.12.1952); Ateş, a.g.e., s. 201-211.

³⁰¹ Bu çalışma yerinde koşullar gerçekten de çok ilkelidi. Tevfik Kış, İsmet Atlı, Bekir Büke ve İsmail Ogan gibi güreşçiler burada çalışmaktaydılar. Ateş, a.g.e., s. 178, 184, 195.

³⁰² Ateş, a.g.e., s. 194-195.

³⁰³ Minder dışında da epeyce popüler biri olan Celal Atik, Ankara'da restoran ve gazino işletmeciliğiyle ün salmış; yaşadığı aşklar ve yakışıklılığıyla basın dilinden düşmeyen bir karakter olmuştur. Celal Atik'in Ankara kabadayıları arasında da ayrı bir saygınlığı vardı. Özellikle Ankara'nın Gazinocular Kralı Sadi Taşar'la olan dostluğu epey ileriydi. Taşar hapishaneye düştüğünde Atik 2-3 yıl boyunca Havuzbaşı Gazinosu'nu işletti. Atik gazinoyu işletirken aynı zamanda Türk Güreş Milli Takımı'nın antrenörlüğünü yapmaktaydı. Havuzbaşı Gazinosu'nda vestiyerde görevli olan 2.2 metre boyundaki dev adam ise daha sonradan Türkiye Basketbol Milli Takımı'nın vazgeçilmez oyuncusu olacak olan Hüseyin Alp'ti. Güreşçiler de Atik'in gazinosunda fedai olarak çalışıyordu. Ateş, a.g.e., s. 121, 129, 182-185; "Büyük Şampiyon Celal Atik'i Dün Gece Kaybettik", **Milliyet**, (28.04.1979), s. 15-16.

³⁰⁴ Özbay Güven, "Türk Güreş Ekolü", **Türk Güreş Vakfı Dergisi**, Aralık 2015, s. 25.

güreşçilerin bilmediği birçok güreş oyununu başarıyla uygulamaları, fedakarlıkları ve azimleri şampiyonlukları getirmekteydi.³⁰⁵

Dış politika açısından bakıldığında Londra Olimpiyatları, Türkiye'nin savaş sonrası yalnızlıktan kurtulma ve adını duyurma hedefleri için mükemmel bir fırsat olarak değerlendirilmişti. Oyunların Türkiye'nin kendini yavaş yavaş yaklaştırdığı Batı Bloğu'ndan bir ülke olan İngiltere'de yapılması Türkiye'nin lehine işleyen bir faktördü. Türk sporcu ve yöneticiler Türkiye'nin Olimpiyat Oyunları'nda en iyi ve başarılı biçimde temsil edilmesi hedefinin gereğini yerine getirmişti. Çünkü siyasetçiler nezdinde Türkiye'nin Oyunlar'a katılıp başarılı olmaya verdiği önem BM kurucu üyeliğiyle eşdeğerti.³⁰⁶ Türk güreşçilerinin gösterdiği azim, sebat ve kararlılık, olası bir savaşta Türkiye'nin nasıl bir maneviyatla mücadele edeceğini İngilizler'e göstermişti. Savaşın dışında kalmış bir ülke olarak barış içinde bir "savaş zaferi" kadar büyük bir zafer yaşayan Türkiye'nin Londra'daki başarısı genç Cumhuriyet'in o zamana kadar uluslararası alandaki yarışmalarda kazandığı en büyük başarıydı. Güreşçilerin başarısı Türkiye'nin Batı dünyasına tanıtımında paha biçilmez rol oynadı. Şampiyon Türk güreşçilere Amerikan şirketlerinden reklam teklifleri bile geldi.³⁰⁷ Geleneksel "Türk gibi kuvvetli" sözünün boş olmadığını Avrupalılar'a ispatlayan Türk güreşçiler, sadece serbest stilde değil Batılı güreşi sayılan greko-romen stildeki başarılarıyla da Batılıların tekelinde sanılan teknik alanda da yetenekli antrenörlerinin usta kılavuzluğu sayesinde potansiyellerini gösterdiler. Oyunlardan sonra yayınlanan Resmi Olimpiyat Raporu'nda Türk Güreş takımı için "şimdiye kadar bu kadar iyi çalışmış bir güreş takımı Olimpik müsabakalara katılmadı" ifadesi kullanılmıştır.³⁰⁸ Sportif başarının yanı sıra Türk kfilesindeki yöneticilerin kültür ve görgüsü, Oyunları takip eden Türk gazetecilerin yabancı dil bilgisi ve kültürü, Londra'da yaşayan eğitimli Türkler'in iletişimi ve Türk sporcuların centilmenlik ve sempati dolu davranışları Türkiye'nin Batı örgütlerine adanlığı sürecinde hiç kuşkusuz Türkiye lehine tutum değiştiren unsurlardı.³⁰⁹

³⁰⁵ Atabeyoğlu, "Güreş", s. 2228-2229.

³⁰⁶ Burhan Felek açılış törenini anlattığı yazısında Batı Bloğu ve İngiliz Milletler Topluluğu üyesi ülkelerin epeyce alkışlandığını, ancak Sosyalist blok ülkelerinin nezaketen alkışlandığını ifade ederken siyasi hissiyatın atmosfere hakim olduğundan bahsediyordu. Kurthan Fişek, **100 Soruda Türkiye Spor Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 141; Burhan Felek, "Olimpiyatlarda Felek: Tatlı Bir Sefalet", **Cumhuriyet**, (07.08.1948), s. 2.

³⁰⁷ Burhan Felek'in Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın'dan aktardığına göre Türkiye'nin Olimpiyatlar'a katılması çok iyi etki yapmıştı. Türkiye katılmasa bunun kötü etkileri çok büyük olacaktı. Cumhuriyet'ten Haluk Durukal da Açıkalın'ın bu görüşlerine katılıyordu; fakat Durukal'ın şikayeti Londra'da kimsenin Türkiye'yi tanımıyor oluşundan. Ayrıca Türk Büyükelçiliği'nde Türkiye'yi hatırlatan hiçbir işaretin bulunmadığını esefle aktaran Durukal, elçiliğin görevini yerine getirmediğini ima ediyordu. Burhan Felek, "Olimpiyatlarda Felek: Olimpiyadlar Havası", **Cumhuriyet**, (06.08.1948), s. 2; "Olimpiyatlarda Güreşçilerimize Hayranlık", **Cumhuriyet**, (02.08.1948), s. 1,3; "Güreşçilerimiz Reklam Teklifleri", **Cumhuriyet**, (04.08.1948), s. 4; Haluk Durukal, "Londra Mektupları: Bize Dair Acı ve İç Sızlatan Hakikatler", **Cumhuriyet**, (08.08.1948), s. 3; Öymen, **Değişim Yılları**, s. 250-251.

³⁰⁸ **Official Report 1948, Vol. II**, s. 494; Öymen, **Değişim Yılları**, s. 257-259; "Olimpiyatlarda Türk Güreşçilerine Yapılan Coşkun Tezahürat", **Cumhuriyet**, (03.08.1948), s. 1, 3.

³⁰⁹ Londra Olimpiyatları sırasında Londra'da yaşayan Türkler'den biri de Bülent Ecevit'ti. Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği'nin Basın Ataşesi Nuri Eren'in katibi olarak çalışan Ecevit, Türk güreşçilerin İngiliz kamuoyunda büyük yer kapladığı Olimpiyat günlerinde diğer Türkler'in aksine Olimpiyat Oyunları'na hiç ilgi göstermemişti. Kayhan Sağlamer, **Ecevit Olayı: Bir Başbakanın Doğuşu, I. Cilt**, Belge Yayınları, İstanbul, 1974, s. 122-130.

Türk Olimpiyat Kafilesi'nin yurda dönüşünden itibaren ülkeye büyük bir gurur yaşatan sporcuların ödüllendirilmesine dair öneri ve söylentiler bütün gündemi kapladı.³¹⁰ Hatta Millet Partisi (MP) Denizli milletvekili Reşad Aydın (1910-1966) sporculara devletçe para ödenmesi için TBMM'ye kanun teklifi vermeyi düşündüğünü söyledi. İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar (1887-1961) başkanlığında banka müdürleri, iş odaları, gazeteciler birliği ve sanayiciler birliği temsilcilerinden oluşan bir komite toplanarak başarılı olan milli sporcuların ödüllendirilmesi için resmi bir yönetmelik hazırlanması hususunda birleştiler. Madalyalı sporcular yurda dönüşlerinde 22 Ağustos 1948'de İstanbul İnönü Stadı'nda şereflerine düzenlenen resmi törende halkla kucaklaştılar. İzleyen günlerde Ankara ve İzmir'de de resmi karşılama törenleri düzenlendi.³¹¹ Dünyada Olimpik camiada epey hassas bir konu olan amatörlük- profesyonellik tartışması hususunda Türk kamuoyunda koparılan fırtınalar çok geçmeden uluslararası camianın dikkatini çekti. Tehlikenin farkında olan Milli Eğitim Bakanı H. Tahsin Banguoğlu (1904-1989) ve BTG Müdürü Vildan Aşır Savaşır gibi yöneticiler Eylül ayında Sporcuları Koruma Derneği adı altında bir dernek kurarak bu dernekle Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin amatörlük statüsünü korumaya çalıştılar. Ancak bir kısım siyasi nedenlerle bu dernek kısa zamanda sporcular için toplanan para ve hediyeleri kanalize eden bir dernek haline dönüştü. Bakanlar Kurulu kararıyla derneğe vergiden muaf kamu yararına dernek statüsü verildi ve dernek Olimpiyat Oyunları'nda altın madalya alanlara 20 bin, gümüş madalya alanlara 15 bin ve bronz madalya alanlara 10 bin Türk lirası verilmesi hususunda karara vardı. Ödül meselesi bu şekilde yasal bir çerçeveye oturtulmaya çalışılırken basında her yeni gün yeni bir kampanya açıldığı duyuruluyor; mesele gündemden düşmüyordu. Türkiye'nin spor camiasında adını lekeleyen bu tartışmalar, vaatlerin ve tekliflerin çoğu yeri getirilmese de kısa bir süreliğine Türkiye'nin bir sonraki olimpiyatlara katılmasını bile

³¹⁰ Hürriyet gazetesi şampiyonlara birer altın kol saati hediye edilmesini, Türkspor dergisi güreşçilerle ilgili pullar bastırılıp satış gelirlerinden bir kısmın sporculara tahsis edilmesini teklif ediyor; İstanbul Valiliği ile Ankara Belediyesi ise şampiyonlara ev vaadinde bulunuyordu. Cumhuriyet gazetesinde de şampiyon güreşçilere armağan verilmesi hususunda İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'ne girişimde bulunması yönünde istekler yayınlanıyordu. Bazı dernekler de ya para topluyor ya da eşya piyngosu düzenliyorlardı. Ziraat Bankası da güreşçilere 30 bin lira ödemedede bulunacağını beyan ediyordu. Cem Atabeyoğlu vd., **Hocamız ve Başkanımız Burhan Felek**, TMOK Yayınları, İstanbul, 2003, s. 61; "Güreşçilerimiz İçin Kanun Teklifi", **Cumhuriyet**, 06.08.1948, s. 3; "Hem Nalina Hem Mihına: Aslan Güreşçilerimize Armağan", **Cumhuriyet**, 07.08.1948, s. 2; Öymen, **Değişim Yılları**, s. 259-261.

³¹¹ Güven, "...1948 Olimpiyatları'ndaki Zaferi", s. 579-581; Sabri Özçakır and Matthew P. Llewellyn, "Just Saying –Bravo Kids-and Giving Them Some Gifts is not Enough: Amateurism, Turkish Wrestling, and the Olympic Games", **The International Journal of the History of the Sport**, 34 (13), 2017, s. 1440-1441; Öymen, **Değişim Yılları**, s. 260; Selami Özsoy, "Basma Yansımalarıyla '1952 Amatörlük Olayı' ve Türk Sporunda Amatörlük", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13(2), 2011, s. 102; "Güreşçilerimiz İçin Kanun Teklifi", **Cumhuriyet**, (06.08.1948), s. 1,3. 1946'da Demokrat Parti Denizli milletvekili olarak TBMM'ye giren Aydın, DP'den atıldıktan sonra Millet Partisi'ni kuranların arasında yer almış; daha sonradan MP'li Sadık Aldoğan, Fuat Arna ve Osman Bölükbaşı'nın İsmet İnönü'ye ve Celal Bayar'a suikast düzenleyeceği iddiasını ortaya atmış şaibeli bir kişilikti. İddiasını daha sonradan inkar eden Aydın'ın milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmış ve kendisi iki ay tutuklu kaldıktan sonra kefaletle serbest kalmıştır. 14 Temmuz 1950'deki genel aftan yararlanıp beraat eden Aydın, TBMM'de Komünizm faaliyetlerini önleyici tedbirlerin soruşturulması gibi konularda söz almış (bkz. **TBMM Tutanakları**, VIII. Dönem, Cilt: 9, 2. Toplantı, 30. Birleşim, 1. Oturum, (14 Ocak 1948), s. 26-28); ne CHP ne de DP tarafından istenmediği için kariyerini jurnalcılık üzerine kurup ikbal arayan dönemin bazı siyasetçilerine tipik bir örnektir. Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi: TBMM VIII. Dönem (1946-1950), III. Cilt: Milletvekilleri Özgeçmişleri**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2012, s. 329-330; Süleyman İnan, "1949'da İnönü ve Bayar'a Suikast İddiası: Reşad Aydın Olayı", **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 4 (11), 2005, s. 202-205, 208-215.

tehlikeye soktu ve daha sonradan Türk spor yöneticilerinin ve sporcularının başını zora soktu.³¹² Öte yandan, IOC Oyunlar öncesinde TMOK'u yapısı ve kuruluşuyla ilgili uyarılmış; 1939'da bir yönetmelikle BTGM'ne bağlanan Komite'nin başkanlığının da BTGM tarafından üstlenildiğini görmüş ve bir sonraki Olimpiyat Oyunları'na kadar bu durumun düzeltilerek "seçim mekanizmasının" işletilmesini talep etmişti. Fakat CHP tarafından "kamulaştırılan" Olimpik Hareket hususunda ekonomik alanda tüm kamu kuruluşlarının özel sektöre devredileceğini vaat eden DP de durumun düzeltilmesine gerek duymamıştı. Neden sonra "amatörlük" meselesi üzerinden patlayan bir skandal TMOK'un özerkliği meselesini tekrardan IOC'nin acil gündemine sokacaktı.³¹³

Demokrat Parti iktidarının ilk aylarında Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne getirilen Danyal Akbel (1901-1981) aynı zamanda TMOK Başkanlığı görevini de üstlenmişti. CHP iktidarında hediye almış Türk Olimpiyat şampiyonlarının durumları Akbel'in emriyle merccek altına alındı ve daha önceki Hükümet'in kendilerine tevdi ettiği onuru kabullenmekten başka suçu olmayan Türk sporcular Akbel'in kararı ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri (1911-1961)'nin "tetkiksiz" ve "yargısız" infazıyla bir sonraki Olimpiyatlar'a katılmaktan men edildiler. Olayı fitilleyen ateş TMOK Genel Sekreteri Burhan Felek'in Cumhuriyet gazetesinde 28 Haziran 1952 tarihinde yayınlanan "Olimpiyadlar ve Amatörlük, Profesyonellik Meselesi" adlı yazısı oldu.³¹⁴ Yazı yayınlandığında İstanbul Emirgan'da kampta olan Türk Güreş Milli Takımı'ndaki Yaşar Doğu, Nasuh Akar, Gazanfer Bilge ve Celal Atik çok geçmeden BTGM tarafından yapılan resmi tebliğ sonrasında Helsinki'ye gidecek Türk kafilesinden çıkarıldılar. Ayrıca 1948 Olimpiyatları'nda bronz madalya kazanan Ruhi Sarıalp'e de amatörlüğünü yitirdiği gerekçesiyle Helsinki'ye gidemeyeceği bildirildi. Resmi açıklama BTGM tarafından 3 Temmuz 1952'de yapıldı.³¹⁵ Bakan Tevfik İleri kamuoyunun

³¹² Burhan Felek kopartılan yaygaranın Türk sporuna zarar verebileceğini belirterek halkı ve yetkilileri uyarmaktaydı. Halkın propagandayı bir kenara bırakıp hassas bir konu olan "amatörlük davası" çerçevesinde hediye ve iltifat işini Güreş Federasyonu ve Olimpiyat Komitesi'nin düzenlemesine bırakması gerektiğini telkin eden Felek, aksi takdirde Türkiye'nin ileride uluslararası müsabakalara katılmama tehlikesinin ortaya çıkabileceğine işaret etmekteydi. 1949 Avrupa Güreş Şampiyonası'nın İstanbul'da yapılacağına dikkat çeken Felek, şampiyon sporcuların amatörlük vasfını tehlikeye atmanın bu turnuvada Türkiye aleyhine kullanılabilceğini de vurgulamaktaydı. Burhan Felek, "Şeref ve İltifat", **Cumhuriyet**, (26.08.1948), s. 2; Güven, "... 1948 Olimpiyatları'ndaki Zaferi", s. 582; **CCA**, 30.18.1.2/118.103.15, (09.03.1949); Öymen, **Değişim Yılları**, s. 264; Özçakır and Llewelyn, a.g.m., s. 1441; Özsoy, a.g.m., s. 103-105; "Sporcuları Koruma Derneğinin Genel Menfaatlere Yarar Derneklerden Sayılması Hakkında Karar", **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 7163, Karar No: 8854, (23.03.1949), s. 1.

³¹³ Kurthan Fişek, *Türkiye Spor Tarihi* kitabında kaynak belirtmeden Türk Hükümeti adına (neredeki belirtmiyor) Türkiye Büyükelçisi'nin bazı teşebbüslere giriştiğini fakat IOC'nin ısrarla TMOK'un 1939 Tüzüğü'nü istediğini ve BTGM Hamza Osman Erkan'ın bu göreve tayini dolayısıyla TMOK Başkanı bulunduğunu IOC'ye bildirdiğini yazmaktaydı. Bunun üzerine TMOK'un gayrinizami durumunun ortaya çıktığını belirten Fişek, tamamen bağımsız ve özerk bir milli olimpiyat komitesi kurulana dek IOC'nin Türkiye'nin Olimpiyat Oyunları'na giremeyeceğini iletildiğini aktarmaktadır. Fişek, **Spor Tarihi**, s. 142-143.

³¹⁴ Yazısında Burhan Felek hükümetlerin olimpiyatlara gidecek veya gitmiş olan sporculara "ücret, mükafat, yevmiye, hatta paraya tahvil kabil hediyeler" veremeyeceğini; bunları kabul eden sporcuların olimpiyatlara gitme hakkını kaybedeceğini ifade etmekteydi. Amatörlük meselesinin milli olimpiyat komitelerinin onayına bırakıldığını ve ülkedeki her spor federasyonunun kendi branşında Oyunlar'a katılacak olan sporcuların amatörlüğünü tasdik ettiğini vurgulayan Felek, milli olimpiyat komitesinin de bu onay kararlarını tasdik ettiğini yazmaktaydı. "Bir profesyoneli amatör gibi olimpiyata sokmaya kimsenin hakkı yoktur diyen Burhan Felek, "bugün milli olimpiyat komitesi oldukça müşkül durumdadır" sözleriyle yazısını sonlandırmaktaydı. Burhan Felek, "Olimpiyadlar ve Amatörlük, Profesyonellik Meselesi", **Cumhuriyet**, (28.06.1952), s. 4.

³¹⁵ Özbay Güven ve Efdal Utku Güven, "Türkiye'de 1952 Helsinki Olimpiyatları Öncesi Amatörlük ve Profesyonellik Tartışmalarının Eleştirel Bir Yorumu", **Ankara Barosu Spor Hukuku Kurulu Av. Akın Ataksoy Armağanı**, Tacar Çağlar

tepkisi karşısında 9 Temmuz 1952’de “...Alınan karar bir bakıma ve şeklen ne kadar yerinde sayılırsa sayılsın, bugün elem verici bir hal almış bulunan bu neticede birçok kimsenin ve teşekkürün suçu vardır... Bu durum karşısında bütün arzu ve gayretlerimize rağmen maalesef bir şey yapmak imkânı bulunamamıştır...” açıklamasını yapmış; Burhan Felek’i iki gün sonra hem TMOK Genel Sekreterliği’nden hem de Beden Terbiyesi Yüksek İstişare Kurulu’ndan azletmiştir. Felek’in yerine Hamza Osman Erkan getirildi; ikinci başkan olarak Ulvi Yenal atandı. Bu olaya tepki koyan IOC Türkiye temsilcisi ve TMOK Yönetim Kurulu üyesi Reşit Saffet Atabinen protesto amacıyla görevlerinden istifa etti. Bu büyük skandaldan sonra Danyal Akbel görevlerinden istifa etmek zorunda kaldı. Olimpiyat Komitesi dağıtılarak yerine yenisi oluşturuldu. Oyunlar’dan men edilmek tehlikesiyle karşı karşıya kalan Türkiye, Helsinki Olimpiyat Oyunları’na ancak özel izinle kabul edildi.³¹⁶ Türk Olimpiyat şampiyonlarının bu hazin duruma düşmesine sebep bürokratik “dağınıklık ve yönetim boşluğu”du. Amatörlük meselesini Oyunlar’ın hemen öncesinde gündeme getiren Burhan Felek 1950 seçimlerinde CHP’den aday gösterilmişti ve DP iktidarının yavaş yavaş bürokratik ipleri eline almasıyla imtiyazlı pozisyonunu kaybedeceğini düşündüğünden elindeki son kozu oynamış olabilir.³¹⁷ Ayrıca IOC’nin ABD’li Başkan Yardımcısı Avery Brundage’in amatörlük hususunda hassas olduğunu bilen Türk yöneticiler gereksiz bir adım atmışlar ve IOC’nin ABD’nin dış politikasından bağımsız bir organ olduğunu unutmışlardı.³¹⁸ Kamuoyunda büyük tepki uyandıran bu işgüzarlığın sonucunu merak eden IOC Başkan Yardımcısı Avery Brundage’in şampiyon güreşçilerin akıbeti hakkındaki sorusunu, üzerinde hala eski Genel Sekreter Burhan Felek’in ismi bulunan-fakat ismin üzeri çizilmiş- antetli mektupla cevaplayan yeni Genel Sekreter Hamza Osman Erkan, çok geç de olsa 18 Temmuz 1952’de Brundage’a güreşçilerin TMOK tarafından amatör olarak belgelendiğini bildirmişti.

(Ed.), Ankara Barosu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 458-459. Ayrıca Ruhi Sarıalp’e ve Türkiye Atletizm Federasyonu Başkanlığı’na BTGM tarafından atletin Helsinki’ye gidemeyeceğinin bildirildiği tebliğler için bkz. Güven ve Güven, a.g.b., s. 469.

³¹⁶ TMOK Genel Sekreteri olarak Burhan Felek IOC’nin milli olimpiyat komitelerine emrettiği şekilde hareket etmişti. Ayrıca TMOK’ta son söz BTG Müdürü ve TMOK Başkanı Danyal Akbel’deydi. 1948 Londra Olimpiyatları’nda çok büyük başarı elde eden güreşçilere ve Ruhi Sarıalp’e Ankara Valiliği’nce (birincilere 20 bin, ikincilere 15 bin ve üçüncüye 12 bin 500 lira olmak üzere) para yardımı yapıldığından zamanın BTGM ve TMOK Başkanı Danyal Akbel bu sporcuları Olimpiyat kafilesine aldırma. Başbakan Menderes’in olaya müdahil olmasına kadar Akbel ve İleri’nin kararına herkes saygı duymaktaydı. Fakat yetkililer sporcuları Helsinki’ye yetiştiremeyince fatura Felek’in üstüne kaldı. Kurthan Fişek’e göre ise Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri “vesayet makamı” yetkilerini kullanarak milli komiteyi feshetmiş ve yerine yenisini atamış; “profesyonel” işlemi gören sporcuları da Helsinki’ye göndermişti. Ancak IOC de “feshedilen” milli komitenin kararı doğrultusunda karar almış; anılan sporcuların Oyunlar’a katılamayacağını bildirmişti. Fişek, **Spor Tarihi**, s. 142-143; Atabeyoğlu vd., **Burhan Felek**, s. 61-63; TMOK, **Olimpik Hareket**, TMOK Yayınları, İstanbul, 1988, s. 39; TMOK, “Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-5: Berlin 1936, Londra 1948”, **Olimpiyat Dünyası**, 52, (Ocak 2014), s. 88; Sulhi Garan, “15. Helsinki Olimpiyadından Notlar”, **Milliyet**, (14.08.1952), s. 5.

³¹⁷ Amatörlük meselesinin mağdurlarından Ruhi Sarıalp’in ifadesine göre Burhan Felek “tek parti döneminde TMOK’un değişmez genel sekreteri idi ve DP’nin ilk yıllarında da bu görevini iki yıl” sürdürdü. İktidar değişiminin bürokrasiyi dönüşüme uğrattığı dönemde “otokrat bir zat” olan Felek, “kendini favorize etme temayülünde olan birisi” olarak sporcuları CHP-DP çekişmesinin ortasında bıraktı. Güven ve Güven, a.g.b., s. 468.

³¹⁸ Cem Atabeyoğlu’na göre bütün bu olaylara sebep olan kararı veren kişi Danyal Akbel’di. Akbel, günün başbakanı Adnan Menderes’in çok eski ve yakın bir arkadaşıydı. Atabeyoğlu vd., **Burhan Felek**, s. 63-64, 77.

Ancak sporcuların isimleri Organizasyon Komitesi'ne zamanında bildirilmediği için şampiyon güreşçiler ve Ruhi Sarıalp müsabakalara katılamayacaktı.³¹⁹

2.2.2. 1952 Helsinki Olimpiyatları: İyi Düzenlenmiş Oyunlar (15. Yaz Olimpiyat Oyunları)

1948'ten 1952'ye kadarki dönemin Soğuk Savaş'ın kızıştığı bir dönem olması itibariyle IOC ortaya çıkan siyasi problemlere, bilhassa yeni milli Olimpiyat komitelerinin tanınması sorununa çözümler bulmak gibi zor bir görevle karşı karşıya kaldı. Sorun yaratan ülkeler Almanya, Sovyetler Birliği ve Çin'di. Sovyetler Birliği'nin 1950'de Milli Olimpiyat Komitesi'nin IOC tarafından tanınması isteği 1951'de IOC'nin Viyana'daki Genel Oturumunda kabul edildi. Her ne kadar IOC'nin Sovyetler'in amatörlüğe riyeti hususunda çekinceleri olsa da IOC üyelerinin çoğunun Sovyetler Birliği gibi önemli bir ülkenin Olimpiyat Oyunları'nda temsil edilmesi gerektiği yolundaki düşünceleri sonucu Sovyetler Birliği IOC'ye kabul edildi.³²⁰ Almanya'da ise Mayıs 1949'da Federal (Batı) Almanya Cumhuriyeti (FAC) ve Ekim 1949'da Demokratik (Doğu) Almanya Cumhuriyeti (DAC) kurulmuştu. Yeni kurulan bu devletlerin BM tarafından tanınması epey zaman alacaktı. IOC Almanya'da Batı Almanya Cumhuriyeti'ni ve Saar Bölgesi'ni geçici olarak tanımıştı; fakat Doğu Almanya'nın başvurusunu reddetti. Zor durumda kalan IOC, Alman bölgelerinin 1952'de Helsinki'de yapılacak Oyunlar'a tek bir Alman takımı olarak katılmasını isteyince Doğu Almanya Cumhuriyeti Oyunlar'a katılmadı.³²¹ DAC yöneticileri Federal Almanya'nın entrikaları yüzünden Oyunlar'ı protesto ettiklerini açıklarken 28 Temmuz'da IOC'nin kendi milli olimpiyat komitelerini tanıyacağı umudunu taşımaktaydı. Doğu Almanlar Komünist Çin'in tanınıp kendilerinin tanınmaması arkasındaki mantığı sorgulamaktaydı. Çin'deki iç savaş sonrasında 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile Çin Cumhuriyeti (Tayvan)'nin Olimpiyatlar'a katılma sorunu, Almanya vakasında olduğu gibi, iki bölgenin bir takım göndermeye sıcak bakmaması yüzünden, fikir ayrılığı içindeki IOC'nin kararı sonrası, iki devletin de geçici olarak ayrı takımlarla Oyunlar'a katılması kararıyla çözülmeye

³¹⁹ ABC, **Fürüzan Tekil'den Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (15.07.1952); ABC, **Hamza Osman Erkan'dan Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (18.07.1952). Türkiye Olimpiyat Kafilesi Başkanı Fürüzan Tekil "bir ihmal yüzünden" şampiyon sporcuların resmi katile listesine eklenmediğini söylerken H. Osman Erkan da şampiyon güreşçiler Yaşar Doğu, Gazanfer Bilge, Nasuh Akar ve Halil Kaya'nın amatörlük meselesi açısından bir sorunu olmadığını belirtiyordu! Ama sonuçta eski şampiyonlar Helsinki'de yarışamayacaktı. IOC Yönetmeliği'nin 45. Maddesine göre Olimpiyat Oyunları'na katılacak sporcuların isim listesinin Oyunlar'ın açılışından 14 gün önce yetkililere bildirilmesi gerekiyordu ve TMOK bu kuralı yerine getirmemişti. Ayrıca bkz. Sulhi Garan, "Dört Şampiyon Güreşimiz Müsabakalara Giremiyorlar", **Milliyet**, (17.07.1952), s. 1,7; Sulhi Garan, "15. Helsinki Olimpiyadından Notlar", **Milliyet**, (14.08.1952), s. 5

³²⁰ Espy, a.g.e., s. 34-35.

³²¹ Alman sorununun nedeni Almanya'nın Batı Bloğu ve Sovyetler tarafından iki ayrı bölge halinde işgal altında bulunmasından kaynaklanıyordu. IOC'nin kurallarına göre henüz tam devlet olmamış bölgelerin Milli Olimpiyat Komitesi tanınmazdı. Ancak yine de Almanlar Oyunlar'a katılsın diye IOC günün siyasi konjonktürü ve Başkanının şahsi eğilimi yüzünden Almanlar'ı Helsinki'ye götürecekti bu karara imza attı. IOC işgal altındaki Alman bölgelerinin pek yakında tek bir ülke olarak birleşeceğini umuyordu. Robert K. Barney, **Encyclopedia of World Sport: From Ancient Times to Present**, Karen Christensen and David Levinson (Eds.), Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 280; Espy, a.g.e., s. 32-36; Christopher R. Hill, **Olympic politics**, Manchester University Press, Manchester 1992, s. 34-40; Karen Toohey and A. J. Veal, **The Olympic Games: A Social Science Perspective**, CAB International, Oxford, 2007, s. 96.

çalışıldı. Fakat Tayvan bu kararı protesto etti ve IOC'nin 17 Temmuz 1952'deki kararını bekleyen ÇHC Oyunlar'ın başlamasına bir gün kala Organizasyon Komitesi'nden resmi davet aldı. Fakat kırk kişiden oluşan ÇHC kafilesi Helsinki'ye ancak Oyunlar'ın onuncu gününde, 29 Temmuz'da ulaşabildi. ÇHC kafilesinden sadece bir sporcu (yüzücü Wu Chuanyu) müsabakalara katılabildi. Çin sorununun çözümü ise geleceğe kaldı.³²²

1936 Berlin Olimpiyatları sırasında beş oy farkla 1940 Yaz Olimpiyat Oyunları'nın ev sahipliğini Tokyo'ya kaptıran Finlandiya'nın, 1938'de Japonya'nın vaz geçmesi üzerine, 1940 Oyunları'na ev sahipliği yapması kararlaştırılmıştı. Helsinki'nin 1952 Yaz Olimpiyatları'nın ev sahipliğini kazanması adil bir karar olarak görülmekteydi. Finlandiya'nın Helsinki şehrinin seçilmesi, hem 1940'da iptal edilen Oyunlar'ı telafi etmek hem de Soğuk Savaş'ta Demir Perde sınırında stratejik ve kritik bir bölge olan Finlandiya'da³²³ sembolik olarak Sovyetler'e karşı bir vitrin sergilemek amacını taşıyordu. Soğuk Savaş'ın dış politika dinamiklerinin eseri olarak adaylık başvurusunda bulunan 10 şehirden beşi ABD'dendi.³²⁴ Ancak, nüfusça küçük fakat spor geçmişi açısından büyük bir ülke olan Finlandiya'nın 1908'dan beri Olimpiyat Oyunları'nda kazanmış olduğu 80 altın madalya Helsinki'nin aslında 12. Olimpiyat Oyunları³²⁵ olan organizasyona ev sahipliği yapmasına bir muhalefet getirmedi. 360 bin nüfuslu Helsinki'deki Olimpiyat Oyunları o zamana kadar düzenlenen en masraflı Oyunlar oldu. Temiz bir şehir olan Helsinki verimli şekilde çalışan ve dostça davranan halkı sayesinde Oyunlar başlamadan ev sahipliğini hak ettiğini göstermişti. Oyunlar için yapılan 70 bin kişilik Helsinki Olimpiyat Stadyumu'nun inşaatı Oyunlar'ın açılışına kadar sürdü.³²⁶ Oyunlar'ın askeri niteliği Helsinki'de de kendini gösterdi. Açılış Seremonisi, bayrak ve isim tabelalarının düzenlenmesi ve Olimpiyat Bayrağı'nın çekilmesi hep Finli askerler tarafından

³²² Çin Halk Cumhuriyeti bu karar alındığında henüz BM'ye kabul edilmemişti. ÇHC Olimpiyat Komitesi, 1954'te IOC'ye kabul edildi. 1957'de Sofya'daki oturumda alınan kararlar Çin Demokratik Halk Cumhuriyeti Olimpiyat Komitesi (Olympic Committee of the People's Democratic Republic of China) olarak IOC'deki üyeliği tescil edildi. Fakat Tayvan Olimpiyat Komitesi'nin de Çin Olimpiyat Komitesi (Chinese Olympic Committee) adıyla IOC tarafından üyeliği yeniden tanındı. Böylece Olimpik Hareket içinde "İki Çin" durumu ortaya çıkmış oldu. "The Olympic Games: East German Watch on Games", **Times**, (21 July 1952), s. 7; Our Olympic Games Correspondent, "Chinese and Olympic Games", **Times**, (18 July 1952), s. 6; Gerald Chan, "The 'Two-Chinas' Problem and the Olympic Formula", **Pacific Affairs**, 58 (3), (Autumn 1985), s. 474; Espy, a.g.e., s. 36-37.

³²³ II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Finlandiya'nın bağımsızlığının korunması küçük ülkenin sınırdaş olduğu S.S.C.B. tarafından yoğun tazyik altında olması sebebiyle Batı Bloku açısından büyük önem arz ediyordu. Finlandiya'nın savaştan sonraki bağımsızlığını koruması İngilizler tarafından büyük bir başarı olarak görülüyordu. "Olympic Games", **Times**, (19 July 1952), s. 5.

³²⁴ IOC'nin Stockholm'de 1947'de yaptığı oturumda Helsinki 29 oyun 15'ini alarak ev sahipliğini kazandı. İkinci tura kalan Amerikan şehirlerinden Los Angeles (CA) ve Minneapolis (MN) beşer oy, Hollanda'nın başkenti Amsterdam ise üç oy aldı. The Organising Committee for the XV Olympiad Helsinki 1952, **The Official Report of the Organising Committee for the Games of the XV Olympiad: Helsinki 1952**, Werner- Söderström- Osakeyhtiö, Porvoo, Finlandiya, 1955, s. 13 (Bundan böyle Official Report 1952); Mallon and Heijmans, a.g.e., s. VI.

³²⁵ 1916, 1940 ve 1944 yıllarında savaşlar sebebiyle düzenlenemeyen Olimpiyat Oyunları düzenlenmiş farz edildiği için Helsinki Olimpiyatları IOC nezdinde 15. Olimpiyat Oyunları olarak geçmektedir. 360 bin nüfuslu Helsinki, Oyunlar'a katılan ülke sayısının artmasına rağmen Londra kadar popüler bir şehir olmadığı için konaklamada pek sıkıntı yaşamadı. Our Olympic Games Correspondent, "Helsinki, 1952", **Times**, (19 July 1952), s. 5.

³²⁶ Our Olympic Games Correspondent. "Olympic Games", **Times**, (18 July 1952), s. 6; "Helsinki Ready For Olympic Games", **Times**, (19 July 1952), s. 10; "Olimpiyat Finlandiya'ya 7 Milyon Liraya Mal Olacak", **Milliyet**, (15.07.1952), s. 5; "Helsinki Olimpiyat Stadı Henüz Bitmemiş Bulunuyor", **Milliyet**, (17.07.1952), s. 5.

yapıldı. 2560 er, 75 subay ve 156 askeri personelden oluşan Fin Olimpiyat Taburu Oyunlar'ın düzen ve güvenliğinden sorumluydu.³²⁷

15. Yaz Olimpiyat Oyunları 19 Temmuz-3 Ağustos 1952 tarihleri arasında düzenlendi. Oyunlara davet edilen 81 ülkeden 70'i Helsinki'ye sporcu gönderdi. 69 ülkeden 519'u kadın 4955 sporcunun katıldığı Oyunlar'da 7 ülke ilk kez sahne aldı. DAC'nin katılmadığı Oyunlar'a tamamı FAC'nden 205 Alman sporcu katıldı. Oyunlar'a tekrar davet edilen Japonya ise Helsinki'ye 69 sporcu gönderdi ve dokuz madalya kazandı. Bu Oyunlar SSCB'nin katıldığı ilk Olimpiyat Oyunları olması açısından önemlidir. Sovyetler'in Olimpiyat Oyunları'nın huzuruna halel getireceği, uluslararası çekişmeleri ve spor alanına taşıyacağı düşüncesi Batı dünyasında organizasyon öncesi endişe yaratıyordu.³²⁸ Nitekim Sovyetler Oyunlar'a katılmalarına rağmen Olimpizm ruhuna aykırı eylemlerde bulundular. Sovyetler 1936'dan itibaren uygulanan Olimpik meşalenin Atina'dan ev sahibi ülkeye getirilmesi uygulamasında sorun çıkardılar. Sonunda meşale Sovyet topraklarından geçmeden Helsinki'ye ulaştırıldı. Ayrıca Sovyet talebi yüzünden Doğu Bloğu ülkeleri diğer ülkelerden farklı bir Olimpiyat Köyü'nde kalarak Demir Perde'yi Helsinki'ye getirmiş oldular.³²⁹ Bu eylemler açıkça Olimpik Hareket'in evrensellik iddiasına aykırı eylemlerdi; fakat IOC Sovyet ideolojik milliyetçiliğinin bu garip tezahürlerine göz yumdu. Sovyetler'in Olimpiyatlar'a katılması "devlet atleti" mefhumunu Oyunlar'a sokmuş; madalya sıralaması hesaplamasında Sovyet yaklaşımı yeni tartışmaları Oyunlar'ın gündemine getirmiştir.³³⁰ Açılışa Olimpik meşaleyi Finli atletler Paavo Nurmi ve Hannes Kolehmainen yaktılar. Resmi açılışı ise Finlandiya Devlet Başkanı Juho K. Paasikivi yaptı.³³¹

Türkiye Oyunlar'a futbol, basketbol, atletizm ve güreş branşlarında 56 erkek sporcu ile katıldı. Türkiye Olimpiyat Kafilesi Helsinki'ye iki katile halinde 12-16 Temmuz 1952 tarihlerinde ulaştı. Kafile Başkanı Füzuran Tekil (1915-1994); katiledeki TMOK temsilcileri Genel Sekreter Hamza Osman Erkan,

³²⁷ **Official Report 1952**, s. 31, 151-152.

³²⁸ Oyunlar'a ilk kez katılan ülkeler SSCB, ÇHC, Hong Kong, İsrail, Tayland, Endonezya ve Saarland'dı. Almanya'nın güneybatısındaki Saar bölgesi 1947-1956 yılları arasında Fransız mandası altında kalmış; kısa ömürlü bir siyasi oluşumdur. Sadece 1952 Olimpiyatları'na katılan Saarland, 36 sporcuyla hiç madalya kazanamadı. Çin Halk Cumhuriyeti'nden gelen sporcular geç kaldıkları için müsabakalara katılamadılar. IOC, "Helsinki 1952 Summer Olympics: All Facts", **Helsinki 1952**, 2018; Mallon and Heijmans, s. VI-VII; Rider, a.g.t., s. 19-20; Our Olympic Games Correspondent, "Helsinki, 1952", **Times**, (19 July 1952), s. 5.

³²⁹ SSCB ilk kez katıldığı Olimpiyatlar'a 40'ı kadın 295 sporcu ile iddialı geldi. Sovyet sporcular Bulgar, Çek, Macar, Çinli, Leh ve Rumen sporcularla beraber Otaniemi'deki Olimpiyat Köyü'nde kaldılar. Türk sporcular diğer ülkelerden sporcularla beraber Kapyla'daki Olimpiyat Köyü'nde kaldılar. **Official Report 1952**, s. 85-88; "British In Olympic Games Village." **Times**, (15 July 1952), s. 4; Sulhi Garan, "Kızılarmın Kampı Kapalı Bir Kutudur", **Milliyet**, (17.07.1952), s. 5; Office of the Historian, U.S. Department of State, **Sports and Diplomacy in the Global Arena**, U.S. Department of State, Bureau of Public Affairs, 2005.

³³⁰ Madalya sıralamasında altın madalyası fazla olan ülkenin toplam madalya sayısı fazla olan ülkelere daha yukarıda yer alması gerektiği hususu bu Oyunlar'da ilk kez gündeme getirilmiştir. Rider, a.g.t., s. 19-20; Toohey and Veal, a.g.e., s. 96; Our Olympic Games Correspondent, "Olympic Retrospect", **Times**, (4 Aug. 1952), s. 7.

³³¹ Açılış gününde yapılan yarışmalardan 1948'in şampiyonu Emil Zatopek'in favori olduğu 10000 metre koşusunda altı atlet olimpiyat rekoru kırmıştı ve Zatopek yine birinci olmuştu. İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 200; Our Olympic Games Correspondent, "Memorable Start To Olympic Games", **Times**, (21 July 1952), s. 4.

Yardımcısı Suat Erler ve üye Cemal Alpman'dı. Kafilede idareci olarak FILA Asbaşkanı Vehbi Emre ve turist olarak da eski şampiyon Celal Atik yer alıyordu. Olimpiyat posterinin küçük versiyonu Helsinki Oyunları'nın resmi dillerinden biri sayılan Türkçe'de 500 adet bastırıldı. Türkiye'den Oyunlar'ı izlemek üzere 13 gazeteci Helsinki'ye gitti. Türkiye'nin Olimpik ataşesi ise Hayrullah Safkan'dı. Açılışta Türk bayrağını basketbolcu Mehmet Ali Yalım taşıdı.³³² Atletizm ve basketbolda umduğunu bulamayan Türkiye, futbolda çeyrek finalde Macaristan'a 7-1 yenilerek elendi. Türkiye basketbolda ön eleme turunu geçemedi. Basketbolda iki Türk hakem, Yakovos Bilek (1917-2005) ve Turgut Atakol (1915-1988) Türkiye'yi temsil etti.³³³

Türkiye'nin geçen Olimpiyatlar'da olduğu gibi Helsinki'de de ümitleri güreşteydi. 1949'da İstanbul'daki Avrupa Serbest Güreş Şampiyonası'nda 7 altın ve bir gümüş madalya alan Türk güreşçiler, ertesi yıl Stokholm'de düzenlenen Dünya Grekoromen Güreş Şampiyonası'ndan bir altın, 4 gümüş ve 2 bronz madalyayla dönmüşlerdi.³³⁴ 1951'de Helsinki'deki Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda ise Türk güreşçiler 6 altın ve bir bronz madalya kazanmışlardı.³³⁵ Olimpiyatlar'ın denemesi sayılabilecek 1951 İskenderiye Akdeniz Oyunları'nda Türk güreşçileri sekiz altın madalya alarak Olimpiyatlar'da favori olduklarını göstermişlerdi.³³⁶ Serbest güreşte 8, grekoromen güreşte 7 sporcuyla Helsinki'ye giden Türk

³³² **Official Report 1952**, s. 94, 113, 121, 154, 245; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 200; Babür Ardahan, "Güreşçiler ve Atletler Helsinki Yolunda", **Milliyet**, (16.07.1952), s. 1,7; "Güreş ve Atletizm Takımlarımız Dün Gitti", **Milliyet**, (16.07.1952), s. 5.

³³³ Helsinki'de Turgut Atakol 4 maç, Rum asıllı Yakovos Bilek 3 maç yönettiler. **Official Report 1952**, s. 679-688. İçten bir Türk milliyetçisi olan Yakovos Bilek Kıbrıs meselesi yüzünden 1956 yılında Türkiye Rumları hakkında olumsuz ifadelerde bulunan zamanın başbakanı Adnan Menderes'e hitaben gönderdiği mektupta sitemlerini bildirmişti. A. Menderes'in "Siz ekalliyetler, artık burada yeriniz yok. Parazitsiniz" gibi sözlerine çok içerleyen Bilek, mektupta "kendisini en az bir Müslüman Türk kadar Türk hissetmekte" olduğunu ifade etmekteydi. Uzun yıllar milli basketbolcu (8 kez) ve antrenör olarak Türk basketboluna büyük emekleri geçen Bilek basketbol hakemliğinde Avrupa'nın önde gelen isimlerindendi. 1961'de Federal Almanya'ya yerleşen Yakovos Bilek 20 yıl boyunca (1962-1982) Federal Almanya Basketbol Federasyonu'nda çalıştı ve modern Alman basketbolunun temellerini atanlardan oldu. Atina'da öldü. **CCA**, 30.1.0.0./133.870.2, (24.9.1956); Hiçyılmaz, a.g.e., s. 66; Deutscher Basketball Bund, "Yakovos Bilek ist tot", 04.05.2005; Aram Kuran ve Ergun Hiçyılmaz, **Osmanlı'dan Günümüze Ermeni-Rum-Musevi Kulüpleri ve Sporcuları**, TC Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 66; Hıncal Uluç, "Yakovos Bilek'i Kaybetmek", **Sabah**, (12.05.2005); Deniz Ayas, "Yakovos Bilek ve Obradoviç", **Sözcü**, (29.04.2017); "Basketbolda Mısır'a Yenildik", **Milliyet**, (15.07.1952), s. 1, 7; Babür Ardahan, "Güreşçi ve Atletler Helsinki Yolunda", **Milliyet**, (16.07.1952), s. 1, 7; Sulhi Garan, "Baskette İtalya'ya 49-37 Mağlup Olduk", **Milliyet**, (16.07.1952), s. 1, 7; "Basketbolda Mısır'a Nasıl Yenildik?", **Milliyet**, (17.07.1952), s. 5; "Demir Perde Milletleri Futbolda Favori Görülüyor", **Milliyet**, (16.07.1952), s. 7. Futbolda Türkiye'nin şampiyon olacak Macaristan'la henüz ikinci maçında eşleşmesi Türkiye açısından şanssızlıktı.

³³⁴ Uluslararası Güreş Federasyonu'nun düzenlediği ilk dünya güreş şampiyonası olan bu turnuvada sadece grekoromen stilde müsabakalar yapıldı. Türkiye sekiz sıklitte müsabakalara katıldı. Devrin büyük şampiyonu Yaşar Doğu Pakistan'dan dönemediği için Stokholm'e gidemedi. Diğer bir favori Gazanfer Bilge de hastalığı dolayısıyla turnuvaya gidemedi. Türkiye'ye tek altın madalyayı 87 kiloda Muharrem Candaş kazandırdı. Cem Atabeyoğlu, "Güreş", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (8. Cilt)**, İletişim Yayınları, 1985, s. 2226-2227. Yaşar Doğu'nun üniversiteli gençler ve hocalarıyla katıldığı Irak ve Pakistan seyahati için bkz. Özbay Güven ve Efdal Utku Güven, Yaşar Doğu'nun 1950 Yılında Irak ve Pakistan Gezilerinde Yaptığı Güreşler ve Sosyo-Kültürel Sonuçları", **Ankara Barosu Spor Hukuku Kurulu Av. Mustafa Kemal Kaya Armağanı**, Ankara Barosu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 519-547.

³³⁵ Helsinki'de düzenlenen turnuva ilk dünya serbest güreş şampiyonasıydı. Burada Yaşar Doğu ilk kez güreştiği 87 kiloda şampiyonluğa ulaştı. 62 kilodaki Nurettin Zafer ve 79 kilodaki Haydar Zafer kardeşler de bütün müsabakalarını kazanarak altın madalya aldılar. Madalya alamayan tek Türk güreşçisi ağır sıklitteki Adil Candemir oldu. Türk güreşçiler takım halinde dünya şampiyonu oldu. Atabeyoğlu, "Güreş", s. 2227-2228.

³³⁶ Bu turnuvada Yaşar Doğu aktif güreş hayatı devam ederken Türk Güreş Milli Takımı'nda aynı zamanda antrenörlüğe başladı. Turnuvada Hasan Gemici, Bayram Şit, Tevfik Yüce ve İsmet Atlı gibi gençler öne çıktı. Atabeyoğlu, "Güreş", s. 2228; Faruk

Güreş Milli takımı kafilesini Oyunlar öncesinde amatörlük meselesi derinden sarsmıştı. 1948'in madalyalı güreşçileri Yaşar Doğu, Halil Kaya, Nasuh Akar, Gazanfer Bilge ve atlet Ruhi Sarıalp de son anda kafileye dâhil edilmişlerdi. Güreşçilerin önce profesyonel ilan edilip sonradan kafileye dâhil edilmesi uluslararası camiada Türkiye'nin prestijini epeyce sarstı. Olimpiyat Nizamnamesi'nin 45. Maddesine göre müsabakalara katılacak sporcuların isimlerinin Oyunlar'dan en geç on beş gün önce Organizasyon Komitesi'ne bildirilmesi gerekiyordu ve Türk yetkililer bunu yapmamışlardı. Bu sporcular daha önceden yarışmaktan men edildikleri için müsabakaları izlemekle yetindiler.³³⁷ 1948'deki muazzam başarı ve 1951'de Helsinki'de düzenlenen Dünya Güreş Şampiyonası'nda Türkler'in gösterdiği performans dünyanın gözlerini Türk güreşçilerin üzerine çevirmişti. Ancak Vehbi Emre Güreş Federasyonu başkanlığından, Nuri Boytorun da Güreş Milli Takımı Teknik Sorumluluğu'ndan ayrılmıştı. Bu isimlerin gidişi ve amatörlük meselesinin yarattığı kargaşayı üzerinden atamayan Türk takımı sadece serbest güreşte 52 kg'da Hasan Gemici (1927-2001)³³⁸ ve 62 kg'da Bayram Şit (1929-2019)³³⁹ ile altın madalya kazanabildi. 87 kg'da Adil Atan (1929-1989)³⁴⁰ ise bronz madalyayla yetindi. Serbest güreşte ağır sıklette İrfan Atan (1928-2004)³⁴¹ dördüncü olurken 57 kiloda Cemil Sarıbacak (d. 1927) ve 79 kiloda Haydar Zafer

Demirtaş, "Sekiz Güreşçimiz De Şampiyon Oldu", **Milliyet**, (09.10.1951), s. 1,7; Güven, "Türk Güreşçilerinin ve Atlet Ruhi Sarıalp'in...", s. 584.

³³⁷ FILA Başkanı Viktor Simetz: "Size kim bunları profesyonel ilan edin dedi. Kaldı ki muayyen mehil içerisinde bile hiçbir millet sizin bu güreşçilerinizin durumuna itiraz etmiş değildir." derken Türkiye'nin tamamen işgüzarlık yüzünden madalya şansından mahrum kaldığını ortaya koyuyordu. Ali Naci Karaçam, "Güreşçilerin Profesyonelliği Meselesi", **Milliyet**, (15.07.1952), s. 1; "Güreşçilerimiz ve Atletlerimiz Bu Sabah Saat 8'de Hareket Ediyorlar", **Milliyet**, (15.07.1952), s. 5; Sulhi Garan, "Dört Güreşçimizi Profesyonel İlan Etmekle Gülünç Olduk", **Milliyet**, (16.07.1952), s. 1,7; Sulhi Garan, "Dört Şampiyon Güreşimiz Müsabakalara Giremiyorlar", **Milliyet**, (17.07.1952), s. 1,7.

³³⁸ Samsunlu olan Hasan Gemici Kabataş Erkek Lisesi mezunuydu. Güreşe geç sayılabilecek bir yaşta, 22 yaşında İzmir'de başladı. 1951 Akdeniz oyunları'nda şampiyon olduktan sonra Helsinki'de 52 kilo Serbest Güreşte Olimpiyat şampiyonu oldu. Helsinki'de 4. Turda İranlı rakibi Mahmoud Mollaghasemi (Mollakasımı)'ye yenilmesine rağmen birinci oldu. Helsinki Olimpiyatları'na katıldığı sırada İzmir Belediyesi'nde itfaiye eri olarak çalışmaktaydı. Oyunlar'da altın madalya kazanınca itfaiye onbaşılığı'na terfi etti. 1955'te güreşi bıraktıktan sonra İzmir SEKA Kağıtspor ve Romanya'da güreş antrenörlüğü yaptı. 2001 yılında vefat etti. **Official Report 1952**, s. 350; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 131; "Hasan Gemici İtfaiye Onbaşılığına Terfi Etti", **Milliyet**, (14.08.1952), s. 5.

³³⁹ Denizli Acıpayamlı olan Bayram Şit 1951 Akdeniz Oyunları'nda ve 1952 Helsinki Olimpiyat Oyunları'nda 62 kilo serbest güreşte birinci oldu. 1954'te Tokyo'da düzenlenen Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda gümüş madalya kazandı. Şit, Fransız Güreş Milli Takımı'nı iki yıl çalıştırdı. 1972'de Türkiye Güreş Milli Takımı antrenörü oldu. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 322; United World Wrestling, "Bayram Şit", **United World Wrestling.org**, 2020.

³⁴⁰ Abhaz asıllı Sakaryalı Adil Atan güreşe yağlı güreş ve karakucakla başladı. Helsinki'de 87 kiloda kazandığı bronz madalyanın yanı sıra 1954 Tokyo Dünya Güreş Şampiyonası'nda ve ilki İstanbul'da 1956'da düzenlenen Güreş Dünya Kupası'nda serbest güreşte 87 kiloda ikinci oldu. 1956 Olimpiyatları öncesinde, dünya şampiyonu Atan İzmir'de adam dövdüğü için 1958 yılında iki ay hapis yatmıştır. "Şampiyonlarımız", **Milliyet**, (02.06.1956), s. 6; "Güreşçi Adil Atan Dün Tevkif Edildi", **Milliyet**, (25.12.1957), s.1. 1958 yılında Kırkpınar güreşlerinde başpehlivan olan Atan, aktif sporu bıraktıktan sonra otobüs işletmeciliği yaptı. Yine güreşi bıraktıktan sonra büyük bir otobüs filosu sahibi olan Gazanfer Bilge ile aralarındaki iş rekabetinin silahlı çatışmaya dönmesi yüzünden 1960'larda bir süre gündemden düşmemiştir. Bilge, Atan'ı silahla yaraladığı için iki yıl hapis cezası almıştır. "Gazanfer Bilge'nin Hayatı Dün Kurtarıldı", **Milliyet**, (28.12.1965), s. 1; "Gazanfer Bilge'nin 30 Yıl Hapsi İstendi", **Milliyet**, (04.03.1967), s. 3; Ünlü güreşçinin Bilge ile arasındaki husumet Adil Atan'ın Helsinki Olimpiyatları sırasında aşık olduğu Kazan Tatarı asıllı Finli bir geç kızın Yaşar Doğu'nun telkinleriyle Gazanfer Bilge ile evlendirilmesinden sonra başlamıştı. Akdoğan, a.g.e., s. 117; Hıncal Uluç, "Otobüs Çarı Öldü", Hıncal'ın Yeri, **Sabah**, (01.05.2008); Hiçyılmaz, a.g.e., s. 41.

³⁴¹ Güreşçi Adil Atan'ın ağabeyi olan İrfan Atan yağlı güreşten gelmeydi. 1951, 1953 ve 1955 yıllarında üç kez Kırkpınar güreşlerinde başpehlivanlığı kazandı. 1954'te Tokyo'daki Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda üçüncü oldu. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 41.

(1921-1994) beşinci oldular. Grekoromende pek varlık gösteremeyen Türk güreşçilerden 73 kiloda Ahmet Şenol, 79 kiloda Ali Özdemir ve 87 kiloda İsmet Atlı beşinci oldular.³⁴² Yaklaşık 45 bin seyircinin izlediği güreş müsabakalarında Türk güreşçiler ilk turlardaki başarılarına rağmen izleyicilerin beklentisinin aksine zayıf bir performans gösterdiler.³⁴³ Türkiye madalya sıralamasında ise aldığı 2 altın ve 1 bronz madalyayla ancak 16. olabildi. 1948'e göre madalya sayısında yaşanan bu keskin düşüşte Helsinki'ye gönderilmeyen eski Olimpiyat şampiyonu güreşçilerin ve Ruhi Sarıalp'in olmaması büyük rol oynadı. Ayrıca önceki Olimpiyatlar'ın aksine eskrim ve binicilikte Helsinki'ye sporcu gönderilmemesi Türk eskrimci ve binicilerini uluslararası arenada boy göstermekten mahrum etti.

15. Olimpiyat Oyunları, Helsinki'den sonra IOC Başkanlığı'nı ABD'li Avery Brundage'a devredecek olan J. Sigfrid Edström tarafından yapılan kapanış konuşmasıyla 3 Ağustos 1952'de sona erdi. Helsinki Olimpiyatları'nı "iyi organize edilmiş oyunlar" olarak ilan eden Edström, her ne kadar Soğuk Savaş'ın gölgesi altında bilhassa Amerikan ve Sovyet asker sporcuların baskın varlığı Oyunlar'da hissedilse de Olimpiyat Oyunları'nın karamsar görüşlerin aksine, dünya gençliği arasında ayrılık yaratmayıp aksine barış ve mutluluğun timsali olduğunu ve değişik siyasi görüşler ve ırkların kardeşlik içinde Helsinki'de kaynaştığını ifade etti.³⁴⁴ IOC'nin 16-18 Temmuz 1952 tarihleri arasında, aralarında Türk temsilci Dr. Reşit Saffet Atabinen'in de bulunduğu 57 IOC üyesinin katılımıyla, Helsinki'de yaptığı 47. Toplantısında J. Sigfrid Edström'ün Oyunlar'ın sonunda görevini Avery Brundage'a devretmesi kararlaştırıldı.³⁴⁵ Sekiz yıllığına başkan seçilen Brundage'ın yardımcılığına Fransız M. A. Massard seçildi.³⁴⁶

Helsinki'de izleyicilerin en çok ilgisini çeken yarışlar atletizm müsabakaları oldu. O zamana kadar atletizmde 38 altın madalya kazanmış olan Finler, her gün 15 bin ila 25 bin arasında değişen seyirciyle atletizm müsabakalarına eşlik ettiler. Fin atletler Helsinki'de hiç altın madalya kazanamamaları da Fin sporcular toplamda 6'si altın 22 madalya kazandılar ve madalya sıralamasında 8. oldular. Oyunlar'ın yıldızı hiç kuşkusuz 5 bin metre, 10 bin metre ve maraton yarışlarını kazanan Çek atlet Emil Zatopek'ti. Zatopek 5 bin ve 10 bin metrelerde olimpiyat rekoru kırarken maratonda da ilk kez yarışmıştı. Emil Zatopek'in eşi Dana Zatopkova (d. 1922)³⁴⁷ da cirit atmada Olimpiyat şampiyonluğunu kazandı. Kısa mesafe yarışlarına ABD ve hala İngiliz sömürgesi olmasına rağmen farklı takımla katılan Jamaika atletleri damgasını vurdu.

³⁴² **Official Report 1952**, s. 346-380; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 202-204.

³⁴³ **Official Report 1952**, s. 171; "Güreşçilerimiz Dün de 7 Galibiyet Kazandılar", **Cumhuriyet**, (22.07.1952), s. 1,4.

³⁴⁴ **Official Report 1952**, s. 701.

³⁴⁵ **Official Report 1952**, s. 194; "Helsinki'de 13 Kongre Toplanacak", **Milliyet**, (17.07.1952), s. 5.

³⁴⁶ "New Olympic President", **Times**, (17 July 1952), s. 6.

³⁴⁷ Dana Ingrova-Zatopkova spora hentbolle başladı. Daha sonradan atletizm ve cirit atmaya yöneldi. Cirit atmada peş peşe dört Olimpiyat'a (1948-1960) katılan Zatopkova, 1952'de altın, 1960'da gümüş madalya kazandı. 1948'de Londra Oyunları'nda yedinci ve 1956'da dördüncü oldu. Avrupa Atletizm Şampiyonaları'nda cirit atmada 1954'te ve 1958'de şampiyon oldu. 1948 Londra Olimpiyatları'nın hemen ardından Emil Zatopek'le evlenen Dana Ingrova 1962'de faal sporu bıraktı. "Dana Ingrova-Zatopkova", **Sports Reference LLC.**, 2018.

Jamaikalı atletlerin başarısı sömürge uluslarının yükselişinin habercisiydi. 100 metre yarışı erkekler finalinde dört yarışçı da yarışı 10.4 saniyede tamamladı ve Olimpiyatlar tarihinde ilk kez birinci foto-finişle belirlendi. Kazanan ABD’li atlet Lindy Remigino (1931-2018) oldu. Remigino 4X100 metre bayrak yarışında da ABD takımıyla altın madalya kazandı. Amerikan atletler 110, 400 ve 3000 metre engelli yarışlarını da kazandılar. Bayanlarda Avustralyalı atletler 80 metre engelli, 100 metre ve 200 metre yarışlarını dünya rekoru kırarak kazandılar. Fırlatma müsabakalarını da Sovyet bayan atletler domine ettiler.³⁴⁸ Olimpiyat Oyunları’na ilk kez katılan Sovyetler Birliği’nin 22’si altın olmak üzere kazandığı 71 madalyayla, 40’ı altın olmak üzere 76 madalya kazanan A.B.D.’nin -uluslararası arenada diğer alanlarda olduğu gibi- Olimpiyatlar’da da en büyük rakibi olduğunu göstermesi, sporun Soğuk Savaş’ın en önemli rekabet alanlarından biri olacağını göstermesi açısından çok önemlidir. Nitekim Oyunlar’da en çok madalyayı dört altın ve iki gümüş madalyayla Sovyet jimnastikçi Viktor Çukarin (1921-1984) kazandı. Diğer bir Sovyet jimnastikçi Hrant Şahinyan (1923-1996) ise iki altın iki gümüş madalya kazandı. Bayanlar jimnastikte de Sovyet sporcuların büyük üstünlüğü vardı. Amerikan sporcular ise basketbolda ve boks ringlerinde Sovyetler’e üstünlük sağladılar.³⁴⁹ Diğer bir Soğuk Savaş çekişmesi Sosyalist Blok’tan ayrılarak kendi yolunu çizen Tito Yugoslavyası ile SSCB arasında futbol sahalarında yaşandı. Sonuçta Yugoslavya SSCB’yi tekrar maçından sonra elledi ve diplomatik bir zafer kazanmış oldu. Futbolda şampiyonluğu finalde Yugoslavya’yı yenen Macaristan kazandı.³⁵⁰ Hindistan çim hokeyinde beşinci kez üst üste şampiyon olurken eskrimde ilk kez ordu mensubu olmayanların da müsabakalara katılmalarına izin verildi. Kuzey Kuşağı’nın önemli üyesi İran ise Türkiye gibi madalya ümidiyle geldiği Oyunlar’da antrenörlüğünü Saim Arıkan (1906-1997)’in yaptığı güreş milli takımıyla 2 gümüş ve 3 bronz madalya kazandı. Oyunlar’a 53 sporcuyla katılan Yunanistan ise tek bir madalya dahi kazanamadı.³⁵¹

³⁴⁸ 100 metre finalinde yarışan altı atletin hepsi de 10.6 saniyenin altında koştu. Birinciyle sonuncu arasında sadece 11 salise fark vardı. Yarışı kazanan Remigino ABD takımı elemelerinde de foto-finiş sayesinde takıma son anda girmişti. Jamaikalı atletler 4X400 metre bayrak yarışını kazandılar. Ferdi olarak 800 metre yarışı dahil bir altın ve üç gümüş madalya kazandılar. Official Report 1952, s. 248-264, 268-279, 285-303, 332-339; Our Olympic Games Correspondent, “Olympic Retrospect”, **Times**, (4 Aug. 1952), s. 7; Our Olympic Games Correspondent, “More Olympic Records At Helsinki”, **Times**, (22 July 1952), 9; Our Olympic Games Correspondent, “Brilliant Olympic Running”, **Times**, (3 July 1952), s. 2; Our Olympic Games Correspondent, “Records In Field Events”, **Times**, (23 July 1952), s. 2; “More Records At Helsinki”, **Times**, (24 July 1952), s. 4; “5000 Metres Won By Zatopek”, **Times**, (25 July 1952), s. 4; “A Great Steeplechase”, **Times**, (26 July 1952), s. 7; Our Olympic Games Correspondent, “Olympic Marathon Won By Zatopek”, **Times**, (28 July 1952), s. 2; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 200.

³⁴⁹ Basketbolda epey düşük skorlu geçen maçta ABD SSCB’yi 36-25 yendi. Boksta Amerikan boksörler 10 sıkletin beşinde şampiyon olurken Sovyetler iki gümüş ve 4 bronz madalya kazandı. Official Report 1952, s. 396-419, 420-453, 688-689; Office of the Historian, U.S. Department of State, **Sports and Diplomacy in the Global Arena**, U.S. Department of State, Bureau of Public Affairs, 2005; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 200; “Olympic Games Results”, **Times**, (25 July 1952), s. 4; “Olympic Games Results”, **Times**, (26 July 1952), s. 7; Our Olympic Games Correspondent, “The Closing Scenes At Helsinki”, **Times**, (4 Aug. 1952), s. 2.

³⁵⁰ Yugoslavya ve SSCB ilk turda karşılaştılar. Maçta son 15 dakikaya giren Yugoslavya SSCB’nin kalan dakikalardaki 4 golüne engel olamadı ve tekrar maçıma gidildi. Tekrar maçında Yugoslavya SSCB’yi 3-1 yendi ve ikinci tura çıktı. Türkiye ise ilk turda Hollanda Antilleri’ni 2-1 yenmesine rağmen 2. turda Macaristan’a 7-1 yenildi. Macaristan İsveç’i de 6-0 yendikten sonra finalde Yugoslavya’yı 2-0 yendi ve şampiyon oldu. **Official Report 1952**, s. 660-668; “Milli Futbol Takımı Dün 2-1 Galib Geldi”, **Cumhuriyet**, (22.07.1952), s. 1, 4.

³⁵¹ **Official Report 1952**, s. 471-472, 690-696; “Serbestte Üç Şampiyonluk Umuyoruz”, **Milliyet**, (16.07.1952), s. 5.

Dış politika ve spor ilişkisi açısından değerlendirildiğinde, Mayıs 1950’de Türkiye’de meydana gelen iktidar değişikliğinin spor politikalarını etkilediği görülmektedir. Türkiye’nin Batı ittifakının temelleri 1947’de atılsa da açıkça her alanda ABD yanlısı politikalar izleyeceğini taahhüt eden ve Kore Savaşı ve NATO’ya katılma hususlarında haddinden fazla isteklilik gösteren Türkiye, 1948’in madalyalı sporcularını -IOC Başkan Yardımcısı Avery Brundage’in Amerikan olması ve amatörlük hususunda hassas olduğu saikiyle ve bazı kişisel çekişmelerden dolayı- 1952 Olimpiyat Oyunları’na göndermekten men etmiştir. Hem dünya hem de Türk kamuoyunda tepki toplayan bu işgüzarlığa Brundage da anlam verememiş ve Olimpiyat Oyunları’nda yarışmaları beklenen eski şampiyonlardan Gazanfer Bilge, Nasuh Akar, Yaşar Doğu ve Halil Kaya’nın Oyunlar’a katılmalarına bir engel bulunup bulunmadığını resmi olarak TMOK Başkanı’na sormuştur.

1952 Helsinki Olimpiyatları’na katılmayan Yaşar Doğu kısa bir süre sonra güreşi bıraktı ve kendini Anadolu’dan yeni güreşçiler bulmaya ve onları çalıştırmaya verdi. Siyasetçi, bürokrat, asker ve zenginler üzerinde büyük bir etkisi olan Yaşar Doğu, Hasan Baldudak’a 1950’lerin Gölbaşı Sineması’nın arkasında bir güreş salonu yaptırmış; Anadolu’dan bulup getirttiği güreşçilerin masraflarını Baldudak gibi zenginlere karşılatmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki devlet eliyle amatör sporu destekleme politikasının zıddına 1950’lerin başından itibaren Türkiye’de spor bir nevi sponsorluk haline gelmiştir.³⁵² Yaşar Doğu ünlü halkbilimci ve müzik adamı Muzaffer Sarısözen (1899-1963)’in yakın arkadaşıydı. Sarısözen’in Anadolu’dan türkü, şarkı ve müzisyen devşirmesi gibi Yaşar Doğu da köy köy, kasaba kasaba dolaştığı Anadolu kırsalından yetenekli güreşçileri devşirerek Türkiye’ye büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ancak, Sarısözen’in de bir sohbetinde Doğu’ya belirttiği gibi tarım temelli kapalı ekonominin hakim olduğu toplum yapısı tedrici ve bilinçli şehirleşmeye ket vurduğu sürece bu tarz münferit kültür ve spor girişimleri tıkanmaya mahkumdu.³⁵³ Sarısözen’in bahsettiği geleneksel olan ile (medeni) şehirli olanın bütünleşmesi yolunda 1940’ların en önemli vasıtalarından biri olan Köy Enstitüleri aynı zamanda beden eğitimine önem veren kurumlardan biriydi. 19.06.1942’de çıkarılan Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu’nun 2. Bölümü’nün 10. maddesinde köy eğitmen ve öğretmenlerinin köy halkını yetiştirmekle ilgili vazife ve yetenekleri arasında “muhite ve temin edilecek vasıtalara göre köy gençlerinin yüzücü, kayakçı, güreşçi, binici, atıcı, avcı; bisikler, motosiklet ve traktör kullanıcı gibi hareketli ve canlı vasıflarla yetiştirilmeleri için gereken her türlü teşebbüslerde bulunmak” da vardı. Nitekim, ilerleyen yıllarda bu sistemin meyveleri görülecekti.³⁵⁴

³⁵² Ateş, a.g.e., s. 148-149; Kemal Ateş, “Yaşar Doğu ve 27 Mayısçılar”, **Aydınlık**, (07.06.2016).

³⁵³ Yaşar Doğu Londra 1948 Olimpiyatları’ndaki Türk güreşçilerin başarısı hakkında “Londra başarısını yaratan bizim köylülerimizin güreş sevgisidir. Londra zaferi, tam bir köylü zaferidir.” demiştir. Buna karşılık Muzaffer Sarısözen kırsal bölgede kadınların da güreştiği gerçeğinden yola çıkarak “Bir işe kadınlar güç verirse, o iş kolay kolay ölmez.” demiştir. Sarısözen’e göre “Türklerle güreş aynı otantik koşulların, aynı geleneğin ürünüdür. Ancak bunlar kapalı ekonominin ürünleridir. Er ya da geç bu ekonomi değişecek, güreşi şehirliye de benimsetmeniz lazım, yoksa işiniz zor” demiştir. Ateş, a.g.e., s. 172-179.

³⁵⁴ “Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu”, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 5141, Kanun No: 4274, s. 3244; Niyazi Altunya, **Köy Enstitüsü Sistemi: Toplu Bakış**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s. 15-17.

Helsinki Olimpiyatları'nın bitiminden kısa bir sonra TMOK başkanlığına Cemal Alpman (-2000)³⁵⁵ getirildi. 1954'te Burhan Felek yeniden TMOK üyesi oldu ve ikinci başkanlığa seçildi. Genel sekreterlik görevi Hamza Osman Erkan'da kalırken genel sekreter yardımcılığına Suat Erler getirildi. Suat Erler'in 1955'te IOC Türkiye temsilcisi seçilmesinden sonra Hamza Osman Erkan görevini bıraktı. Fakat Melbourne Olimpiyatları'ndan hemen önce Nizamettin Kırşan (1900-1990) Beden Terbiyesi Genel Müdürü olduğu için TMOK başkanlığına getirildi. Bu olayı resmi bir yazıyla IOC başkanlığına bildiren TMOK Genel Sekreter Yardımcısı Niyazi Kürdemir (ö. 1964)'in mektubuna³⁵⁶ cevaben IOC Başkanı Avery Brundage milli olimpiyat komitelerinin özerkliği konusunda TMOK'u uyardı ve yeni IOC Nizamnamesi'nin 24. ve 25. maddelerine riayet edilmemesi halinde Türkiye'nin Melbourne Olimpiyatları'na katılamayacağını belirtti.³⁵⁷ Bu cevap üzerine telaşlanan Türk yetkililer apar topar TMOK'un statüsünde değişiklik yapmak için kolları sıvadılar. 30 Ağustos 1956'da IOC Genel Sekreterliği'ne iki sayfalık bir rapor gönderen Nizamettin Kırşan, özerklik için yeni bir tüzüğün hazırlanacağını ve Olimpiyatlar'ın bütün Türkiye'nin gündeminde olduğunu belirtiyordu.³⁵⁸ Amatörlük meselesi üzerinde çok hassasiyetle duran IOC Sekreteri (Chancellor/Şansölye) Otto Mayer (1901-1970)³⁵⁹ Kırşan'a cevaben gönderdiği (ve kopyasını Brundage'a iletği) 3 Eylül 1956 tarihli telgrafta Türk yetkililere IOC Nizamnamesi'nin 24. ve 25. maddelerini tekrardan hatırlatıyor ve metnin sol yanına Brundage için aldığı notta, bir önceki telgrafta belirttiği gibi, IOC'nin amatörlük ve özerklik hususunda milli olimpiyat komitelerine müdahale etmesinin meyvelerini vermeye başladığını yazıyordu.³⁶⁰ Avery Brundage, bunun üzerine Kırşan'a hitaben gönderdiği telgrafta Kırşan'a teşekkür ediyor; Türkiye'nin eskiden beri Olimpiyat ailesinin sadık bir üyesi olduğuna ve Olimpik prensiplere uyulacağına inandığını belirtiyor ve dünyanın başka yerlerinde amatör sporun ticari ve siyasi çıkarlara alet edilmesini engellemek için oluşturulan yeni nizamnameye uyma yolunda Türkiye'nin adım atma sözü vermesinden duyduğu

³⁵⁵ Alman ekolünden iyi bir eğitmen olan Cemal Alpman 1952, 1956 ve 1960 Olimpiyatları'na yönetici olarak katıldı. Milli Eğitim Talim-Terbiye Kurulu üyeliğinde bulundu. Spor-Toto Genel Müdürlüğü ve Milli Eğitim Müfettişliği yaptı. Cumhuriyet gazetesinde "Olaylar ve Görüşler" ve "Arada Bir" adlı köşelerde uzun yıllar eğitim üzerine yazılar yazdı. 1987'de TMOK 25 Yıl Hizmet Ödülü aldı. "Genel Spor Terimleri Sözlüğü", "Jinastik Terimleri Sözlüğü" ve Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi" adlı kaynak kitapların yazarıdır. "TMOK'nın Emekçileri", Cumhuriyet, (25.12.1987), s. 12; "Günün İçinden", Cumhuriyet, (04.10.2000), s. 18.

³⁵⁶ ABC, Niyazi Kürdemir'den Avery Brundage'a, Box: 149, Reel: 84, (09.07.1956).

³⁵⁷ ABC, Avery Brundage'tan Niyazi Kürdemir'e, Box: 149, Reel: 84, (07.08.1956).

³⁵⁸ ABC, Nizamettin Kırşan'dan Avery Brundage ve Otto Mayer'e, Box: 149, Reel: 84, (30.08.1956). Belgeyi ilk okuyan IOC Şansölyesi Otto Mayer Brundage'a Kırşan'ın kendisini aktif bir başkan olarak göstermek istediğini ve IOC temsilciliğini düşündüğünü aktarıyordu. Mayer belgenin kenarına Türkler bütün söz verdiklerini yaparlarsa bütün Türkiye'de sadece Olimpizm'in konuşulacağını not almıştı.

³⁵⁹ Otto Mayer IOC şansölyeliği görevini on sekiz yıl boyunca ifa etti ve 1964 yılında kendi isteğiyle görevinden ayrıldı. Görevi bırakma gerekçesi olarak Mayer amatörlük kavramının geçen yıllar boyunca çok değiştiğini ve Olimpik idealler çerçevesinde amatörlüğün tekrardan tanımlanması gerektiğini öne sürdü. Miller, a.g.e., s. 169.

³⁶⁰ ABC, Otto Mayer'den Nizamettin Kırşan'a, Box: 149, Reel: 84, (03.09.1956).

memnunluğu dile getiriyordu.³⁶¹ IOC üyesi Suat Erler de 23 Ağustos 1956'da Otto Mayer'e gönderdiği mektupta TMOK'un yeniden teşkilatlanması yolunda çaba gösterildiğini ve bunun diğer milli olimpiyat komitelerine örnek teşkil edeceğini ifade ediyordu. Bu arada BTG Müdürü tekrar değişmiş; görevi Cemal Alpman'dan devralan Faik Binal uhdesine verilen TMOK Başkanlığı'nı tanınması için IOC Başkanı A. Brundage'a bir telgraf göndermişti.³⁶²

14 Eylül 1956 tarihinde Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Merkez Danışma Kurulu TMOK'un yeni tüzüğünü oluşturma kararını almak üzere Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel başkanlığında toplandı ve Türkiye Olimpiyat Komitesi'nin 1939 tarihli talimatnamesinin artık geçersiz olduğunu ilan etti. Alınan kararda Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi adıyla yeni bir kurum kurulacağı ve başlangıç üyelerinin belirlendiği yazılıydı. Oluşturulacak yeni komitenin IOC nizamnamesi uyarınca Olimpik sporlar federasyon temsilcileriyle ikmal edilerek iki ay içinde belirleneceği ve amatörlük ve Olimpik spor konularında tek yetkili merci olacağı belirtiliyordu. Toplantı sonunda alınan karar belirlenen yeni komite üyelerinin isim listesiyle beraber IOC'ye gönderildi. BTGM ve TMOK Başkanı Faik Binal 26. Eylül 1956'da TMOK'un IOC kuralları uyarınca yeniden kurulduğunu belirten dilekçeyi IOC'ye gönderdi. Çıkan karar üzerine yeni bir tüzük hazırlanacağı bütün Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüklerine gönderildi. Yeni tüzüğü hazırlama görevi Burhan Felek'e verildi. Hazırlanan tüzüğünün onaylanması gecikeceğinden eski statünün 1957'ye kadar uzatılmasına karar verildi.³⁶³ Kararın kopyasını Brundage'a ileten Mayer telgraf notunda Kırşan'ın kendisinde iyi bir izlenim bıraktığını ve Olimpizm fikrini iyice benimsemiş biri olduğunu belirtiyordu. Mayer, Kırşan'ın kendisine düzenlenecek TMOK başkanlık seçimlerinde büyük ihtimalle başkan seçileceğini; fakat seçilemese de bunun pek önemli olmadığını, kendisinin hükümetin adamı olmasına rağmen özellikle Olimpiyat Komitesi yeniden yapılandırılırken hükümetin komiteye isteklerini dayatamayacağını, böyle bir girişim olursa buna ilk kendisinin karşı çıkacağını ve IOC'nin kurallarına uyulacağını telgraf notuyla Brundage'a iletiyordu.³⁶⁴

2.2.3. 1956 Melbourne Olimpiyatları (16. Yaz Olimpiyat Oyunları)

IOC'nin Nisan 1949'da Roma'da yapılan oturumunda bir oy farkla Buenos Aires (Arjantin)'in önünde 1956 Yaz Olimpiyat Oyunları'nı düzenlemeye hak kazanan Melbourne (Avustralya)'ün diğer

³⁶¹ ABC, **Avery Brundage'tan Nizamettin Kırşan'a**, Box: 149, Reel: 84, (10.09.1956).

³⁶² ABC, **Suat Erler'den Otto Mayer'e**, Box: 53, Reel: 32, (23.08.1956); ABC, **Faik Binal'dan Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (Tarihsiz).

³⁶³ Kararda belirtildiği üzere TMOK üyeleri Beden Terbiyesi Genel Müdürü Nizamettin Kırşan, IOC Temsilcisi Suat Erler, Gazeteci-Yazar Burhan Felek, Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan, DP Milletvekili Hamza Osman Erkan, İşadamı Suat Yurtkoru ve Bankacı Sadi Batu'dan oluşacaktı. Belgede Olimpik spor dalı olarak kabul edilen 15 spor federasyonunun başkanlarının ismi de vardı. ABC, **Nizamettin Kırşan'dan IOC'ye**, Box: 149, Reel: 84, (16.09.1956); ayrıca bkz. İMV-SAM, a.g.e., s. 15-18; TMOK, "Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi", **Hakkımızda**, 2017.

³⁶⁴ ABC, **Otto Mayer'den Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (16.09.1956).

rakipleri ABD'den Detroit, Los Angeles, Minneapolis, Chicago ve Philadelphia şehirleri ve Mexico City (Meksika)'ydi. Avustralya'nın karantina yasaları yüzünden Olimpik Anlaşma'ya aykırı olsa da binicilik müsabakalarının İsveç'in Stockholm şehrinde 10-17 Haziran 1956 tarihleri arasında yapılmasına izin verildi.³⁶⁵ IOC'nin 52. Oturumu 19-21 Kasım 1956 tarihleri arasında Melbourne (Avustralya)'de yapıldı. Konuşmasında 89 üye ülkeden birkaçının Oyunlar'dan çekilmesine değinen IOC Başkanı Avery Brundage, Olimpik ideallere bağlılığın siyasi tasarruflarla uyuşmadığını söyledi ve bir dahaki oturumların Sofya (1957) ve Tokyo (1958)'da yapılması kararlaştırıldı. Avustralya'nın Modern Olimpiyat Oyunları'nın hepsine katıldığı ve Olimpik davaya olan bağlılığı vurgulandı.³⁶⁶

22 Kasım- 8 Aralık 1956 tarihleri arasında düzenlenen 16. Olimpiyat Oyunları, organizasyonu ilk kez Güney Yarımküre'ye taşımıştır. Melbourne Avrupa ve ABD dışında Olimpiyat Oyunları'nın düzenlendiği ilk şehir olarak tarihe geçti. Dünyada sömürgelerin özellikle Afrika kıtasında peş peşe bağımsızlıklarını kazanması sonucunda IOC yeni bağımsız ülkelerin hepsini bünyesine almakta isteklilik göstermiş; fakat eski ülkelerin IOC'de ikişer hatta üçer üyesi varken birçok yeni Afrika ülkesinin IOC'de üyesi bile yoktu. Brundage BM'deki gibi üyelerin eşit oy hakkına sahip olması taraftarı değildi.³⁶⁷ Dünya siyasetindeki tırmanan olaylar (Macar Ayaklanması ve Süveyş Krizi) Oyunlar'ı bir kez daha politize etmiştir. Dönemin uluslararası olaylarından etkilenen 1956 Yaz Olimpiyat Oyunları, Modern Olimpiyat tarihinde ilk kez boykotlara sahne oldu. İspanya, İsviçre³⁶⁸ ve Hollanda Macar Krizi; Mısır, Lübnan ve Irak Süveyş Krizi; ÇHC ise Oyunlar'a Tayvan'ın da davet edilmesi nedeniyle Oyunlar'ı boykot etti. Bu boykotlar Modern Olimpiyat Oyunları tarihindeki ilk gerçek boykotlardı.³⁶⁹ Oyunlar'ın açılışından bir gün önceki basın toplantısında IOC Başkanı Avery Brundage Sovyetler Birliği, Fransa, Birleşik Krallık ve Avustralya'nın Olimpiyatlar'a katılmasını protesto eden Macar ve Arap mülteci kuruluşların taleplerinin politik içerikli

³⁶⁵ Diğer aday şehirler ABD'den Los Angeles (CA), Detroit (MI), Chicago (IL), Minneapolis (MN), Philadelphia (PA) ve San Francisco (CA), Meksika'dan Mexico City ve Kanada'dan Montreal şehirleriydi. Melbourne ve Buenos Aires dördüncü tura kaldılar ve kılpayı farkla Oyunlar'ın ev sahipliği Avustralya'ya gitti. Mallon ve Heijmans, a.g.e., s. LVIII-LIX; Kruger, **The Unfinished Symphony**, s. 19.

³⁶⁶ The Organizing Committee of the XVI Olympiad, Melbourne, 1956, **The Official Report of the Organizing Committee for the Games of the XVI Olympiad: Melbourne 1956**, W. M. Houston, Government Printer, Melbourne, 1958, s. 202-203 (Bundan böyle Official Report 1956). Ayrıca bkz. Arnd Kruger, **The Unfinished Symphony**, s. 19. Kruger, Avery Brundage'ın Süveyş Krizi'ni ve Macaristan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgalini görmezden geldiğini belirtmektedir.

³⁶⁷ Kruger, **The Unfinished Symphony**, s. 19.

³⁶⁸ İsviçreli sporcular Stockholm'deki binicilik müsabakalarına katılmış olduklarından İsviçre bütün Yaz Olimpiyat Oyunları'na katılma ünvanını korumuş oldu. IOC 91 Milli Olimpiyat komitesine Oyunlar'a katılma daveti gönderdi. Bunlardan daveti reddeden Barbados, Bolivya, Kamboçya, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Hollanda Antilleri, Liechtenstein, Monako, Paraguay ve Suriye'nin yanı sıra ÇHC, Gana (Altın Sahili), Guatemala, Hollanda, Irak, Lübnan, Malta, İspanya, İsviçre ve Panama Oyunlar'a sporcu göndermediler. Altın Sahili (Gold Coast) Gana adıyla 1957 yılında B. Britanya'dan bağımsızlığını kazandı. **Official Report 1956**, s. 36-37; Mallon ve Heijmans, a.g.e., s. LIX.

³⁶⁹ Melbourne'e hem Tayvan hem de ÇHC davet edilmişlerdi. IOC hala hem Tayvan'ın hem de ÇHC'nin olimpiyat komitelerini IOC üyesi olarak kabul ediyordu. Oyunlar'dan sonra ÇHC Tayvan'ın IOC'den çıkarılmasını talep etti. 1958'deki cevabında Avery Brundage, Tayvan'ın BM tarafından tanındığını, ÇHC'nin ise tanınmadığını öne sürerek bu talebi reddetti. 1958 yılında IOC'nin bu "İki Çin" politikasını protesto eden ÇHC IOC üyeliğinden ve dokuz uluslararası spor federasyonu üyeliğinden çıktı. Mallon ve Heijmans, a.g.e., s. LIX-LX; Chan, a.g.m., s. 474-475.

olduğu için değerlendirmeye alınmadığını; Olimpik atletlerin ömür boyu amatör olarak kalmalarını beklemediklerini, fakat profesyonel sporcuları Olimpiyatlar'ın dışında tutmaya kararlı olduklarını açıkladı.³⁷⁰ Ancak, Pasifik Okyanusu'nun sakin suları gibi Avustralya'daki başarılı organizasyon ve huzur atmosferi bu uzak kıtaya ulaşan atlet ve gazetecileri bir süreliğine de olsa savaş psikolojisinden uzaklaştırmış; *Eucheria* (ateşkes) bir kez daha hakim olmuştur. Avustralyalılar Olimpiyat Oyunları'nı erken gelen bir Christmas gibi karşılamış; çoğu kimseye göre 1.5 milyon nüfusuyla Melbourne Oyunlar için tam uygun kompozisyonda ve büyüklükte bir şehir olarak merkezindeki Melbourne Cricket Ground'la sporseverlerin halkla kaynaşması için ideal bir Olimpiyat sitesi olarak göz kamaştırmıştı. Oyunlar sırasında şehirde ulaşım açısından bir sorun yaşanması beklenmiyordu. Olimpiyat Oyunları'na kadar en büyük kalabalığı her yıl yapılan Koyun Panayırı (Sheep Show)'nda gören Melbournelüler Oyunlar'dan sonra Olimpiyatlar'ın Koyun Panayırı'ndan daha büyük ve iyi bir organizasyon olduğunda hemfikir olacaklardı.³⁷¹

Avrupa'daki birkaç başkentten sonra Atina yoluyla İstanbul'a ulaşan Olimpiyat meşalesi, Avustralya'nın Batı sahillerindeki önemli şehirleri de dolaştıktan sonra -yaklaşık 15 bin kilometrelik bir yolculuktan sonra- Melbourne şehrine ulaştı. Bu Olimpiyat Oyunları'nın binicilik yarışmaları Haziran 1956'da İsveç'in Stockholm şehrinde yapılmasına rağmen Oyunlar'ın resmi açılışı Edinburgh Dükü Prens Philip (d. 1921) tarafından 22 Kasım 1956'da yaklaşık yüz bin seyircinin önünde Melbourne Kriket Sahası (Melbourne Cricket Ground)'de yapıldı. Ana Stadyum (Main Stadium) Cricket Ground'un hemen yanbaşında şehir merkezine 1.5 km uzaklıkta bulunan Olimpiyat Parkı (Olympic Park)'nda dört saha ve bir Olimpik havuz bulunuyordu. Sekiz milyon paunda mal olan Oyunlar televizyondan ilk kez yayınlanıyordu. Resmi Olimpiyat raporunun önsözünde, 16. Olimpiyat Oyunları'nın Başkanı Avustralya en uzun süre hizmet etmiş Başbakanı olan Sir Robert G. Menzies (1894-1978) “modern zamanda uluslararası atletik müsabakaların birçok kez art niyet ve kıskançlık duygularını ve milletlerin birbirlerine karşı olan hoşnutsuzluklarını kışkırtmış olduğunu” söyleyerek “Melbourne'de de Oyunlar öncesinde mağlubiyet karşısında bu tarz garip milli önyargı ve kabullenememe gösterilerinin olacağı yolunda beklentiler var olduğunu” fakat bu Oyunlar'da “kazananların birbirine düşman ülke sporcuları tarafından bile şevkle alkışlandığını” belirtmiştir. “Oyunlar”ın açılışında bayrakları ve milli kimlikleri ile yürüyen sporcular, kapanışta dil, yabancılık ve önyargı engellerini aşarak arkadaşlığı öğrenmişlerdir. Temennisini “bu zemin kaldırılıp sihirli bir halıyla Birleşmiş Milletler'in New York'taki merkezine götürülse oradaki binanın komite odalarını ve koridorlarını dolduran sonu gelmez tartışmalar bir çırpıda çözüldü” şeklinde

³⁷⁰ Our Olympic Games Correspondents, “All Smiles And Mock Applause”, **Times**, (22.11.1956), s. 4.

³⁷¹ The Official Report 1956, s. 23; Espy, a.g.e., s. 55; Our Own Correspondent, “Going To Olympic Games Has Been Great Fun”, **Times**, (08.12.1956), s. 7.

ifade eden Menzies'in anlatımı büyük ölçüde doğru olmasına rağmen Melbourne yine de bazı nahoş enstantanelere sahne olmuştur.³⁷²

Ekim sonlarında başlayıp 10 Kasım 1956'ya kadar süren Macar Ayaklanması'nın SSCB tarafından bastırılması akıllara aynı gemide Melbourne'e giden Sovyet ve Macar sporcuların Oyunlar'a bu gerginliği taşıyacağı düşüncesini getiriyordu. 67 ülkeden 376'sı kadın 3314 sporcunun yarıştığı Oyunlar'da Macaristan- SSCB Sutopu final grubu maçı dışında müsabakalar barış atmosferi içinde tamamlandı. Bu karşılaşmada Oyunlar öncesi olayların etkisiyle iki takım oyuncularının yumruklaşmaları havuzu kan gölüne çevirdi. Maçı kazanan Macaristan Su topu takımı şampiyonluğa ulaştı. Melbourne'e çok zor şartlarda malzeme ve antrenman eksikliğiyle gelen Macar kafesi Oyunlar'a katılmakla Olimpiyat ideallerini en iyi temsil eden millet oldu.³⁷³ Avery Brundage'ın IOC Başkanlığı altındaki ilk Olimpiyat Oyunları olan Melbourne Olimpiyatları'nda Federal Almanya ve Doğu Almanya Cumhuriyeti sporcuları Birleşik Alman Takımı olarak yarıştı.³⁷⁴ 18 spor branşında 145 müsabaka klasmanının olduğu Oyunlar'da gösteri sporları olarak Avustralya futbolu ve beyzbol yer aldı. Oyunlar'a katılan en genç sporcu 13 yaşındaki Belçikalı kürekçi Jos van Thillo (d. 1942), en yaşlı sporcu ise 62 yaşındaki Federal Alman yelkenci Hans Lubinus (1893-1973)'tu. Bağımsızlığını yeni kazanan sekiz ülkenin ilk defa katıldığı Oyunlar'da kapanış seremonisinde yine ilk defa olarak bütün ülkelerin sporcuları bir arada yürüdü. Kapanış seremonisi çok düzenli olmasa da kötü siyasi gelişmelerin gölgelediği Melbourne Olimpiyat Oyunları'nın son günü protestoların asgari seviyede kaldığı ve dostça enstantanelerin yaşandığı bir gün olarak akıllarda kaldı. Veda şarkısı olarak Avustralyalılar hınca hınç dolu Melbourne Cricket Stadium'da çaldıkları "Will ye no come back again? (Bir daha geri gelmeyecek misin?)" şarkısıyla³⁷⁵ atletleri uğurladılar. Oyunlar'da birinciliği 37 altın ve toplamda 98 madalyayla SSCB kazanırken Sovyetler'i 74 madalyayla ABD ve çoğu yüzmede olmak üzere 35 madalyayla Avustralya takip etti. Keza Avustralya Oyunlar'a rekor sayıda sporcuyla 287 sporcuyla katılmıştı. ABD 298 sporcuyla, SSCB de 271 sporcuyla Melbourne'e gelmişti. Basketbolda finalde SSCB ile karşılaşan ABD 89-55'lik skorla rahat bir şekilde şampiyon olurken, Fransa'yı 71-62

³⁷² **Official Report 1956**, s. 13-14, 23-24, 38-43.

³⁷³ Miller, a.g.e., s. 155; Mallon ve Heijmans, a.g.e., s. LIX-LX. Avustralya'nın coğrafi uzaklığı nedeniyle birçok ülke bu Oyunlar'a sporcu göndermedi. Harvey Araton, Atlanta: Day 2-Water Polo; "Raw Emotion And Spilled Blood of '56", **NY Times**, (21.07.1996); Our Olympic Games Correspondent, "Olympic Games Water Polo Incident", **Times**, (07.12.1956), s. 10; Our Olympic Games Correspondent, "Melbourne Farewell In Many Tongues", **Times**, (10.12.1956), s. 3.

³⁷⁴ DAC Olimpiyat Komitesi Melbourne'de Doğu Alman sporcuların Birleşik Almanya Takımı'nda yarışması şartıyla IOC tarafından Oyunlar öncesinde nihayet tanınmıştı. Bir önceki Olimpiyatlar'a katılan Saarland, Olimpiyat Komitesi'ni lağvetmiş olduğundan Saar bölgesinden Alman sporcular da Birleşik Alman Takımı'nda yarıştı. Birleşik Alman Takımı milli marş yerine L. von Beethoven'ın Mutluluğa Övgü (Ode to Joy) marşını çaldırdı. **Official Report 1956**, s. 37; IOC, "1956 Melbourne-Stockholm: All The Facts", **Melbourne 1956**.

³⁷⁵ Veda Şarkısı (Song of Farewell), Avustralya'nın milli şarkısı (marşı) haline gelmiş olan Waltzing Matilda (Dans Eden Matilda)'ya Avustralyalı şair William Tanish tarafından yazılan sözlerle çalındı ve söylendi. Marşın ikinci dizisinde Abroijin dilinden bir ifade de yer alıyordu: "Elveda Kardeşim. Tekrar ve tekrar geri gel". **Official Report 1956**, s. 716. Marşın II. Dünya Savaşı sırasında Avustralyalı askerler tarafından söylenişini izlemek için bkz. "Waltzing Matilda", **Australian War Memorial Collection**, 2017.

yanerek üçüncü olan Uruguay otoriteleri şaşırttı. En büyük sürpriz 5000 ve 10000 metre yarışlarını kazanan Sovyet atlet Vladimir Kuts (1927-1975)³⁷⁶,tan geldi. Cezayir asıllı Fransız atlet Alain Mimoun (1921-2013)³⁷⁷ maraton yarışını kazanırken Amerikan atlet Bobby Morrow (d. 1935)³⁷⁸ 100 metre, 200 metre ve bayrak yarışlarında üç altın madalya alarak ünlü Amerikan atlet Jesse Owens'ın rekorunu 20 yıl sonra egale etti. Morrow'un başarısına bayanlarda ulaşan ise 18 yaşındaki Avustralyalı atlet Betty Cuthbert (1938-2017)³⁷⁹ oldu. Macar boksör Laszlo Papp (1926-2003)³⁸⁰ Olimpiyatlar'da üst üste üçüncü altın madalyasını kazandı. Kadınlarda Macar jimnastikçi Agnes Keleti (d. 1921)³⁸¹ ve Sovyet jimnastikçi Larisa Latynina (d.

³⁷⁶ Ukrayın asıllı Volodymyr Petrovych Kuts atletizme 18 yaşında başladı. Kızılıordu'da görevliyen spor otoritelerinin dikkatini çekti. 1954'te Emil Zatopek ve Chris Chatway gibi ünlü atletleri geçerek Avrupa'da adından söz ettirmeye başladı. Melbourne'de 10000 metrede dünya rekoru ve 5000 metrede olimpiyat rekoru kırdı; ertesi yıl 5000 metrede dünya rekoru kırdı. 1956 yılı hariç 1954'ten 1965'e kadar 5000 metrede, 1956-1960 yılları arasında 10000 metrede dünya rekorunu elinde bulundurdu. Kronik karın ağrıları yüzünden sporu bıraktıktan sonra başladığı antrenörlüğe devam edemedi. Alkol bağımlısı oldu. 1972'de felç geçirdi; 1975'te alkol ve ilaç zehirlenmesinden öldü. "Volodymyr Kuts", **Sports Reference LLC.**, 2017; "Vladimir Kuts, Soviet Athlete", **Encyclopedia Britannica**, 2020.

³⁷⁷ II. Dünya Savaşı sonrasında en iyi uzun mesafe koşucularından olan Ali Mimoun Ould Kacha aslen Cezayirliydi. Fransız ordusunda savaşan Mimoun, Racing Spor Kulübü'nde yarışmaya başladı. Savaşta sol bacağına şarapnel parçaları isabet eden Mimoun doktorların bacağına kesilmesi teklifini reddetti. Savaş sonrasında 1946-1958 yılları arasında düzenlenen Uluslararası Cross Country şampiyonalarında 10 altın, 2 gümüş madalya kazandı. 1950'deki Avrupa Atletizm Şampiyonası'nda 5000 ve 10000 metre yarışlarında ikinci oldu. 1951 ve 1955 Akdeniz Oyunları'nda 5000 ve 10000 metrede toplam 4 altın madalya kazandı. 1948 Londra Olimpiyatları'nda 10000 metrede gümüş, 1952 Helsinki Olimpiyatları'nda 5000 ve 10000 metre yarışlarında gümüş madalya kazandı. 23 ülkeden 46 atletin yarıştığı ve sadece 13'ünün tamamladığı maraton yarışında 1956 Olimpiyatları'nda 35 yaşında altın madalyaya ulaştı. Yarışta ünlü atlet Emil Zatopek ancak altıncı olabildi. 39 yaşındayken katıldığı 1960 Roma Olimpiyatları maraton yarışında ise ancak 34. olabildi. 45 yaşında son Fransa şampiyonluğunu kazandı. Fransa tarafından birçok ödül ve nişanla taltif edilen Mimoun Fransa'nın en çok madalya kazanmış atletidir. Fransa'da elliden fazla stadyuma adı verilmiştir. Birçok okul ve sokak da Mimoun adını yaşatmaktadır. 1955 yılında mensup olduğu İslam dininden Katolikliğe geçen Mimoun 1999'da Athletisme Magazine tarafından Fransa'nın 20. yüzyıldaki en iyi atleti seçildi. "Alain Mimoun", **Sports Reference LLC.**, 2017, "Alain Mimoun, Algerian-born French Distance Runner", **Encyclopedia Britannica**, 2020; "Olimpiyatlarda Maraton", **Cumhuriyet**, (05.12.1956), s. 6; "Mimoun Merasimle Karşılancak", **Cumhuriyet**, (05.12.1956), s. 6.

³⁷⁸ Texaslı Bobby Joe Morrow spora Amerikan futboluyla başladı. Olimpiyatlarda 200 metrede dünya rekoru kıran ilk atlet olarak tarihe geçti. 100 metrede Olimpiyat rekoru kırdı. 1958'de aktif sporu bıraktı ve çiftçiliği seçti. Olimpiyatlar için kısa süreliğine spora dönse de 1960 Roma Olimpiyatları için yapılan seçmelerde ABD takımına giremedi. Morrow atletizm tarihindeki en büyük beyaz sprinter olarak gösterilmektedir. **Official Report 1956**, s. 53, 108, 269-270, 285-289, 315-316, 745; IOC, "Bobby Morrow", **Olympic.org**, 2017; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 225; "Bobby Joe Morrow", **Sports Reference LLC.**, 2017; "Morrow Ve Kazandığı Madalyalar", **Cumhuriyet**, (04.12.1956), s. 6.

³⁷⁹ Avustralya'nın "altın kızı" Elizabeth Alyse Cuthbert Olimpiyat Oyunları'nda 100, 200 ve 400 metrede altın madalya kazanan tek kadın atlettir. 1956'da Melbourne'de 200 metrede ve 4X100 bayrak yarışında dünya rekoru sahibi olan Cuthbert, 1964'te Tokyo'da 400 metrede Olimpiyat rekoru kırmıştı. 1964 Olimpiyat Oyunları'nda da 400 metre yarışında altın madalya kazanan Cuthbert 1998'te Avustralya'nın Milli Hazinelemleri listesine seçilmiştir. Bayrak yarışları da dahil 18 dünya rekoru sahibiydi. İlerleyen yaşlarda MS (Multiple Sclerosis) hastalığına yakalanan büyük atlet 2017'de hayata gözlerini yummuştur. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 91; "Elizabeth Alyse 'Betty' Cuthbert", **Sports Reference LLC.**, 2018.

³⁸⁰ Papp Olimpiyatlar'da üç altın madalya kazanan ilk boksördü. 1948'de orta sıklıette Olimpiyat şampiyonu olan Papp, 1952 ve 1956'da hafif orta sıklıette altın madalyaya ulaştı. Papp yenilmeden ringlere veda eden ender profesyonel boksörlerden biriydi. 1962'de profesyonelliğe geçtiğinde Sovyet Bloğu'ndan profesyonel olan ilk boksördü. 1965'te Macaristan Hükümeti Papp'ın profesyonel boks yapma iznini kaldırdı. Kariyeri boyunca yaptığı 29 resmi müsabakanın sadece ikisi beraberlikle sonuçlandı; bu müsabakaların 15'ini nakavtla kazandı. Papp 1971-1992 yılları arasında Macaristan Milli Boks Takımı'nın antrenörlüğünü yaptı. IOC, "Laszlo Papp", **Olympic.org**, 2018; **Official Report 1956**, s. 380, 391, 748; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 293; "Laszlo Papp", **Sports Reference LLC.**, 2018.

³⁸¹ Agnes Klein adıyla Macar Yahudisi olarak dünyaya gelen Keleti 4 yaşında jimnastiğe başladı. 1941'de Yahudi olduğu gerekçesiyle mensubu olduğu jimnastik kulübünden atıldı; toplama kamplarına gönderilmemek için Istvan Sarkany ile 1944'te evlendi. Babası Auschwitz toplama kampında Naziler tarafından öldürüldü. Savaş sırasında onbinlerce Yahudinin hayatını kurtaran İsveçli diplomat Raoul Wallenberg'in "İsveç Evleri"nden birine sığındı. Aynı zamanda müzisyen olan Keleti profesyonel çellistti. 1948 Olimpiyatları'nda Macar jimnastik takımında yedek olarak bulunan Keleti, 1952'de Helsinki'de biri altın olmak üzere 4 madalya kazandı. 36 yaşında katıldığı Melbourne Olimpiyatları'ndaki 6 madalya ile birlikte Olimpiyat Oyunları'nda 5'i altın 10

1934)³⁸² altışar altın madalya kazandılar. Hindistan çim hokeyinde üst üste altıncı Olimpiyat şampiyonluğunu kazandı. Futbolda finalde daha sonradan Türkiye’de antrenörlük yapacak olan Spajiç ve Veselinoviç’li Yugoslavya, ünlü Sovyet kaleci Yaşin’i geçemedi ve Sovyetler Oyunlar’ın kapanış gününde Yugoslavlar’ı 1-0 yenerek son altın madalyayı kazandılar. Türkiye otomatik olarak futbolda Olimpiyatlar’a katılmaya hak kazanmasına rağmen Macaristan olaylarını protesto amacıyla ÇHC ile yapacağı 1. tur maçına çıkmadı. Katılması gereken 16 takımdan beşi protesto amaçlı çekildiğinden 11 takım arasındaki maçlarda Hindistan sürpriz bir şekilde dördüncü oldu.³⁸³

İki Olimpiyat arası dönemde Türkiye’deki iç politikanın bir yansıması olarak güreş camiasında da değişiklikler olmuştu. 1953’te Napoli’de düzenlenen Dünya Grekoromen Güreş Şampiyonası’nda disiplinsizlikler yaşanmış; Türk güreşçilerden sadece bir gümüş madalya alabilmişti.³⁸⁴ Bunun üzerine acil tedbirler alınmış; Vehbi Emre ve Nuri Boytorun tekrar görevlerine dönmüşlerdi. Yapılan özel uluslararası müsabakalarda birçok genç yetenek denenmiş ve güreşçi havuzu genişletilmişti. 1954’te Tokyo’da yapılan Dünya Serbest Güreş Şampiyonası’nda Türk güreşçiler 2 altın, 3 gümüş ve 1 bronz madalya kazanmışlardı. 1955’te Barselona’da yapılan Akdeniz Oyunları’nda Türkiye güreşte 6 altın ve bir bronz madalya kazanmıştı. 1955’te Karlsruhe’de yapılan Dünya Grekoromen Güreş Şampiyonası’nda ise 2 gümüş ve 2 bronz madalya alan Türk güreşçiler, 1956 Mayıs ayında İstanbul’da düzenlenen Güreş Dünya Kupası’nda büyük bir başarı göstermiş; serbest güreşte favori olduklarını belirten antrenörleri Celal Atik’i haklı çıkarmışlardı.³⁸⁵ Türkiye 1956 yılının Haziran ayındaki İsveç’teki binicilik müsabakalarına 10 sporcuyla

madalya kazandı. Melbourne dönüşü Sovyetler’in Macaristan’ı işgali yüzünden Olimpiyat kafilesindeki 44 sporcuyla beraber Avusturya’ya sığındı; 1957’de İsrail’e iltica etti. Sporu bıraktıktan sonra Tel Aviv Üniversitesi’nde ve Wingate Enstitüsü’nde beden eğitimi hocalığı ve antrenörlük yaptı. Macaristan’da yetişmiş en büyük jimnastikçi olarak tarihe geçen Keleti, 1981’de Yahudi Sporcular Şeref Listesi’ne, 2002’de Uluslararası Jimnastik Şeref Listesi’ne dâhil edildi. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 189; “Agnes Keleti”, **Sports Reference LLC.**, 2018; IGHOFF, “Agnes Keleti”, **International Gymnastics Hall of Fame**, 2018.

³⁸² Larisa Semyonovna Latynina üç farklı olimpiyatta toplam 18 madalya (bireysel ve takım halinde) kazandı. 1956 Melbourne Oyunları’nda dördü altın altı madalya kazandı. 1960’ta Roma’da üçü altın altı madalya ve 1964 Tokyo Oyunları’nda ikisi altın altı madalya kazandı. Dünya Jimnastik şampiyonalarında da dokuzu altın 14 madalya kazanan Latynina, olimpiyatlarda en fazla altın madalya kazanan jimnastikçi ünvanını hala elinde bulundurmaktadır. 1966’de aktif sporu bırakan Latynina, 1977’ye kadar SSCB Jimnastik Milli Takımı’nın antrenörlüğünü yaptı. Latynina 1989’da IOC tarafından “Olympic Order” nişanıyla ödüllendirildi; 1997 yılında Uluslar arası Jimnastik Şeref Listesi’ne dâhil edildi. IOC, “Larisa Latynina”, **Olympic.org**, 2018; “Larysa Latynina”, **Sports Reference LLC.**, 2018; “Olimpiyatların Kraliçesi Larissa Latynina”, **Cumhuriyet**, (16.07.1976), s. 8.

³⁸³ **Official Report 1956**, s. 260-261, 380, 391, 458-462, 467-470, 500-511, 713-714, 716-727; Miller, a.g.e., s. 152-154; IOC, “Medals”, **Melbourne-Stockholm 1956**, 2017; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 205; “Yarışlar Hep Rekorla Bitti”, **Milliyet**, (29.11.1956), s. 6; “Dekatlonla Rekor Kırıldı”, **Milliyet**, (01.12.1956), s. 6; “4 Dünya, 5 Olimpiyad Rekoru Kırıldı”, **Milliyet**, (02.12.1956), s. 6; Our Olympic Games Correspondent, “Encouraging Day For British Sport At The Olympic Games”, **Times**, (03.12.1956), s. 4; Our Olympic Games Correspondent, “Olympic Games Results In Detail”, **Times**, (03.12.1956), s. 4; Our Olympic Games Correspondents, “Olympic Games Results In Detail”, **Times**, (07.12.1956), s. 14; Our Olympic Games Correspondents, “India Retain Their Hockey Crown”, **Times**, (07.12.1956), s. 14; Our Olympic Games Correspondent, “Melbourne Farewell In Many Tongues”, **Times**, (10.12.1956), s. 3.

³⁸⁴ Turnuvada Türk güreşçileri iki dördüncülük, üç beşincilik ve bir altıncılık kazandılar. Gümüş madalyayı 52 kiloda Ahmet Bilek kazandı. 62 kiloda Osman Kambur ise kilosunu tutturamadığı için müsabakalara katılamadı. Türk güreşinde yaşanan bu düşüş yabancı otoriteleri de şaşırttı. Atabeyoğlu, “Güreş”, s. 2229.

³⁸⁵ Atabeyoğlu, “Güreş”, s. 2229-2230; Güven, “Türk Güreşçilerinin ve Atlet Ruhi Sarıalp’in”, s. 584; “Dünya Kupası Güreşleri Bugün Başlıyor”, **Cumhuriyet**, (25.05.1956), s. 6; “Dünkü Güreşlerde 12 Galibiyet Kazandık”, **Cumhuriyet**, (27.06.1956), s. 1,6; Erdoğan Arıpınar, “Dünkü Güreşlerden Notlar”, **Cumhuriyet**, (27.06.1956), s. 6; “Milli Güreş Takımımız Dünya Şampiyonu”,

katıldı ve hiçbir branşta dereceye giremedi. Türkiye'nin Stockholm'deki binicilerinin hepsi faal askerlerden oluşuyordu.³⁸⁶ Melbourne'e ise diğer branşlarda hiçbir sporcu göndermeyip 15 güreşçiyle³⁸⁷ giden Türkiye kazanılan 7 madalyayla (3 altın, 2 gümüş, 2 bronz) takım halinde 12. oldu. 30 kişilik kafiye Nizamettin Kırşan başkanlık ediyor ve kafiye TMOK temsilcileri olarak Suat Erler, Hamza Osman Erkan ve güreş müsabakalarında görev alacak baş jüri Vehbi Emre'nin yanı sıra beş güreş hakemi (H. Bostancı, K. Erkmen, M. Göksan, A. Karabiber ve E. Yaşancı), iki antrenör ve bir teknik idareci bulunuyordu. Melbourne'de Türk kafiyesi Heidelberg Olimpiyat Köyü'nde kaldı. Diğer Olimpiyat köyü olan *Ballarat* kürekçi ve yelkenciler için ayrılmıştı. Olimpiyat Köyü'ne 22 Kasım'da yerleşen Türk kafiyesi yemeklerini diğer Müslüman ülke (Afganistan, Endonezya, Malaya, Kuzey Borneo, Pakistan ve İran) sporcularıyla beraber Yemek Salonu'ndaki 7A numaralı bölümde yedi.³⁸⁸ Türk Güreş Milli Takımı'nın antrenörlüğünü eski

Cumhuriyet, (28.05.1956), s. 1; Cem Atabeyoğlu, "Serbest Güreşteki Başarımız", **Cumhuriyet**, (30.05.1956), s. 6; "Dünya Kupası Greko-romen Şampiyonası Başladı", **Cumhuriyet**, (30.05.1956), s. 6; "Dünkü Güreşlerin Hepsini Kazandı", **Milliyet**, (31.05.1956), s. 6; "Şampiyonlarımız", **Milliyet**, (01.06.1956), s. 1; "İki Güreşçimiz Dünya Birincisi", **Milliyet**, (01.06.1956), s. 1; "Grekorumende İkinci Olduk", **Milliyet**, (01.06.1956), s.6; "Sovyet Spor Nezareti Müsteşarı Vilayette", **Cumhuriyet**, 02.06.1956, s. 1; "FILA Başkanı Grekoromende Bir Sürpriz Yapabilirsiniz Dedi", **Cumhuriyet**, (02.06.1956), s. 6; Haluk San, "Dünya Kupasından Sonra", **Cumhuriyet**, (02.06.1956), s. 6. Celal Atik serbest güreşte takım halinde birincilik bekliyor; grekoromende ise en büyük favoriler olarak SSCB ve Macaristan'ı görüyordu. Aynı günlerde Türkiye Güreş Federasyonu tarafından düzenlenen Dolmabahçe Stadi'nda güreş festivalinde ise Mehter Takımı eşliğinde yağlı güreş ve karakucak güreşi yabancılara tanıtıldı. Erzurum ve Trabzon halk oyunlarının gösterilerini o zamanlar Türkiye'de kimsenin bilmediği Japonlar'ın Yuda! (Judo) güreşleri izledi. Sovyet güreşçilerin Şampiyona sonrası Ankara'da yapmaları planlanan güreş karşılaşmaları ise açıklanmayan sebeplerden dolayı iptal ediliyordu. Türkiye turnuvasında serbest güreşte sekiz siklette altısında altın, ikisinde gümüş madalya almış; yaptıkları 33 karşılaşmanın 29'unu kazanmışlardı. Grekoromen güreşte ise Türk Milli Takımı 2 altın, 3 gümüş ve 1 bronz madalya ile SSCB'nin ardından ikinci olmuştu. FILA Başkanı Coulon gibi birçok güreş otoritesi Türkiye'nin grekoromen güreşte büyük bir atılım yaptığını ifade ediyor; Tokyo'da madalya şansının arttığını vurguluyorlardı. Turnuva vesilesiyle Sovyet-Türk ilişkileri geliştirilmiş; İstanbul Valisi F. Kerim Gökay Sovyet yöneticileri kabul etmişti.

³⁸⁶ İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 206-208, TMOK, "Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-6: Helsinki 1952, Melbourne 1956, Roma 1960", **Olimpiyat Dünyası**, 53, (Mayıs 2014), s. 84-85; TMOK, 1956 Melbourne, **Yaz Olimpiyat Oyunları**, 2018; "Binicilerimiz Avrupa'da Büyük Başarı Kazandı", **Cumhuriyet**, (02.06.1956), s. 6. Mayıs sonunda Viyana'daki Uluslararası Binicilik Müsabakaları'nda sonradan adını 1960 Darbesi'nde duyacağımız Yüzbaşı Nail Gönenli, Binbaşı Salih Koç ve Yüzbaşı Bedri Böke'den kurulu Türk ekibi birinci olmuştu. İsveç'te atından düşerek yarışmayı tamamlayamayan Yüzbaşı (daha sonradan binbaşı) Fethi Gürcan (1922-1964) 22 Şubat 1962'de ve 21 Mayıs 1963'te Albay Talat Aydemir liderliğinde düzenlenen darbe girişimlerindeki rolü dolayısıyla 27 Haziran 1964'te Talat Aydemir'le beraber idam edilmiştir. Fethi Gürcan'ın hikayesi ve idama giden süreç için bkz. Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var, (1908-1990)**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010; Ahmad and Ahmad, a.g.e., s. 245, 262, 265, 270, 277.

³⁸⁷ Yetkililer basına yaptıkları açıklamada Türk atletlerin yetersiz olduklarını belirtmekteydiler. Ancak asıl sorun parasızlıktı. Buna rağmen 15 güreşçiye 14 yönetici ve hakemin eşlik etmesi IOC Yönetmeliği'ne aykırıydı. Melbourne öncesinde TMOK'un özerkliği meselesi yabancı basında yer ediyor, Brundage'in 14 spor federasyonunun hiçbirinden TMOK'ta temsilci bulunmaması ve BTGM yetkililerinin komiteye doldurulmasının IOC Yönetmeliği'nin 25. Maddesini ihlal ettiği belirtiliyordu. ABC, **F. Sete**, "Self Imposed NOC Cancels Trackmens Trip to Melbourne", (Tarihsiz). Melbourne'de yapılan son seçmede 79 kilodaki Bekir Büke'nin yerine İsmet Atlı, 87 kilodaki İbrahim Karabacak'ın yerine Adil Atan yarıştı. TMOK, "Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-6: Helsinki 1952, Melbourne 1956, Roma 1960", **Olimpiyat Dünyası**, 53, (Mayıs 2014), s. 85-86.

³⁸⁸ Oyunlar'a bir ay kala gazetelerde çıkan bir haber herkesi telaşlandırıyor. IOC Nizamnamesi'nin 46. maddesine göre Olimpiyatlar'da 11 ila 25 kişilik spor kafiyelerine davet edilmiş hakemler ve masörler hariç en fazla 7 idarecinin eşlik etmesi gerekirken Türkiye'nin 14 kişilik sporcu kafiyesine 13 idarecinin eşlik etme durumu mevzuata aykırı görünüyordu. IOC Başkanı Brundage'in uyarılarına rağmen kafiye aynı zamanda Beden Terbiyesi Genel Müdürü olan Nizamettin Kırşan'ın TMOK Başkanı olarak katılması Türkiye'nin Olimpiyatlar'daki geleceğini büyük tehlike altına atıyordu. Türk güreşçiler için yurt dışındaki organizasyonlarda her zaman birinci mesele yemekler olagelmıştır. Türk kafiyesi Avustralya'daki yemeklerden hayli memnun kalmıştı. Hüseyin Akbaş bir demecinde "Olimpiyat köyü lokantasındaki yemekler öyle leziz ki yemeden durabilmek çok zor oluyor" demişti. "Akbaş, 'En Büyük Rakibim Kilomdur' Dedi", **Cumhuriyet**, (30.11.1956), s. 6; **Official Report 1956**, s. 120-122, 129-133, 261, 648; İMV-SAM, a.g.e., s. 18. İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 205; "13 İdarecinin Melbourne'a Gitmesi Müşkülleşiyor", **Milliyet**, (31.10.1956), s. 6; "Güreşçilerimizi Bugün Uğurluyoruz", **Milliyet**, (19.11.1956), s. 6;

Olimpik şampiyon Celal Atik yapıyordu. Danışman olarak ise kafilde Yaşar Doğu bulunuyordu.³⁸⁹ Türkiye'nin büyük umut bağladığı Serbest Güreş müsabakaları³⁹⁰ 28 Kasım'da başlayıp 1 Aralık'ta sona erdi. Sabah ve gece yapılan güreş müsabakalarını günde 3000'i aşkın seyirci takip etti. 1952 Olimpiyatları'nın serbest güreşteki en başarılı ülkesi SSCB Melbourne'de 1 altın, 1 gümüş ve 4 bronz madalyayla yine birinci oldu. İran 2 altın ve 2 gümüş madalya, Japonya ise 2 altın ve 1 gümüş madalya kazandı. Serbest güreşte 57 kiloda Mustafa Dağıstanlı (d. 1931)³⁹¹ ve ağır sıkllette Hamit Kaplan (1934-1976)'la³⁹² altın madalya kazanan Türkiye, bir gümüş madalya (73 kg- İbrahim Zengin(1931-2013)³⁹³), bir

³⁸⁹ “Fakat asıl mühim mesele, antrenör davası idi. Takımda üç antrenör mevcut olduğundan, güreşçiler müsabaka sırasında hangisinden direktif alacaklarını, hangisinin direktifini dinleyeceklerini şaşırıldılar.” “Melburn'da Yorgun, Hazırlıksız Güreşildi”, **Milliyet**, (14.12.1956), s. 6.

³⁹⁰ Türkiye Mayıs ayındaki I. Dünya Güreş Kupası'nda takım halinde şampiyon olmuştu ve Melbourne'de de bu başarının tekrarı bekleniyordu. Güreşçilerden en az beş altın madalya bekleniyordu. Bir önceki Olimpiyatlar'ın madalyalı güreşçileri Bayram Şit ve Adil Atan en büyük favoriler arasında gösteriliyordu. **Official Report 1956**, s. 650; “Türkiye, Dünya Güreş Şampiyonu”, **Milliyet**, 28.05.1956), s. 6; Yavuz S. Bayraktar, “Güreş Kafilemiz Melbourne Yolunda”, **Milliyet**, (20.11.1956), s. 6; Yavuz S. Bayraktar, “Serbestte Favoriyiz”, **Milliyet**, (21.11.1956), s. 6.

³⁹¹ Samsun'un Çarşamba (Ayvacı) ilçesinde Kafkas göçmeni bir ailenin çocuğu olarak doğan Mustafa Dağıstanlı 1952'de Deniz Kuvvetleri'nde minder güreşine başladı; ertesi yıl Türkiye şampiyonu oldu. Yaşar Doğu'nun tavsiyesi ve desteğiyle askerdeyken Ankara'da diğer şampiyon güreşçilerle çalışmalara başlayan Dağıstanlı'nın “hamal oyunu” gibi güreş stili Milli Takımlar antrenörü Nuri Boytorun'un kendisini beğenmemesine yol açmış; Dünya Şampiyonası kadrosuna zor girmişti. 1954'te 57 kiloda Dünya Serbest Güreş Şampiyonu olan Dağıstanlı 1955'de Grekoromende aynı kiloda Akdeniz Oyunları'nda birinci oldu. Dağıstanlı 1956'da İstanbul'daki Güreş Dünya Kupası'nda serbestte bu sefer 62 kiloda birinci oldu. Aynı kupada 1958 yılında aynı kiloda yenilgi almadan ikinci oldu. 1957 ve 1959 yıllarında 62 kiloda Dünya Serbest Şampiyonu olan 1960 Roma Olimpiyatları öncesinde bir de Balkan Oyunları şampiyonluğu kazandı. Roma'da yedi maç sonunda 62 kiloda birinci olan Dağıstanlı böylece üst üste üç dünya şampiyonluğu ve iki olimpiyat şampiyonluğu kazanan ilk ve tek Türk güreşçisi oldu. Babası gibi bildiği Yaşar Doğu'nun vefatı üzerine güreşi bırakan Dağıstanlı Türkiye'de 320 maçta yalnız bir kez, 73 uluslararası müsabakada sadece 3 kez yenildi. Resmi müsabakalarda hiç yenilmedi. Güreşten sonra ticaret hayatına atılan Dağıstanlı 1973-1980 yılları arasında iki dönem AP Samsun milletvekili olarak Millet Meclisi'nde yer aldı. Devlet Üstün Hizmet Madalyası sahibidir. 2009 yılında Uluslararası Güreş Federasyonu Şeref Listesi'ne dahil edilmiştir. Ateş, a.g.e., s. 355-364; “Mustafa Dağıstanlı”, **Sports Reference LLC.**; United World Wrestling, “Mustafa Dağıstanlı”, **United World Wrestling Hall of Fame**, 2017; “Mustafa Dağıstanlı”, **Milliyet**, (30.05.1956), s. 6; **TMOK**, “Olimpiyatlarda Türkler”, 2017; Sema Yıldırım ve B. Kemal Zeynel (Eds.), **TBMM Albümü (1920-2010)**, 2. Cilt (1950-1980), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Yayınları, No: 1, Ankara, 2010, s. 1012-1076.

³⁹² Genç yaşta trafik kazasında hayatını kaybeden Hamit Kaplan peşpeşe üç Olimpiyat oyunlarında madalya kazanan ilk Türk sporcuuydu. Amasya'nın Hamamözü ilçesinde doğan Kaplan yağlı güreşe spora başlamıştı. 1954'te milli takıma seçilen Kaplan Celal Atik tarafından yetiştirildi. On yıllık bir süreçte hem serbestte hem de grekoromende güreşti. 1952-1964 yılları arasında Türkiye birinciliğini kaptırmadı. İlk uluslararası başarısını 1955'teki Dünya Grekoromen Güreş Şampiyonası'nda kazandığı üçüncülükle elde eden Kaplan, grekoromende ağır sıkllette 1958 ve 1963'te dünya üçüncüsü, 1961'de dünya ikincisi oldu. Bu disiplinde 1956'da İstanbul'daki Güreş Dünya Kupası'nda ve 1963'teki Balkan Oyunları'nda gümüş madalya kazandı; 1959 Akdeniz Oyunları'nda birinci oldu. Serbest güreşte daha başarılı olan Hamit Kaplan, Dünya Güreş Şampiyonaları'nda ağır sıkllette 1957'de İstanbul'da birinci, 1959 ve 1961'de ikinci ve 1963'te üçüncü oldu. 1956 ve 1958 Güreş Dünya Kupaları'nda sırasıyla altın ve bronz madalya kazandı. 1960 Balkan Oyunları'nda üçüncü olan Kaplan, 1959 ve 1963 Akdeniz Oyunları'nda birinci oldu. 175 kez milli mayoyu giyen Kaplan 1.90 m boyunda ve 100 kg ağırlığındaydı. Defansif stiliyle tanınan Kaplan birçok maçını berabere bitirmişti. Melbourne Olimpiyatları resmi raporunda kendisinden sikletinin teknik açıdan en kusursuz güreşçisi olarak bahsediliyor; kendinden daha ağır ve güçlü rakipleri karşısında temiz ve tartışmasız galibiyetler aldığı belirtiliyordu. Kaplan'ın ölçüp biçilmiş atakları, zindeliği ve hızının onu rakiplerinden ayıran özellikleri olduğu vurgulanıyordu. Melbourne'deki başarısından sonra 1960 Roma Olimpiyatları'nda da serbestte gümüş madalya kazanan Kaplan, 1964 Tokyo Olimpiyatları'nda bu sefer grekoromende bronz madalya kazandı. Olimpiyatlar'dan sonra faal güreşi bıraktı. 2011 yılında Dünya Güreş Federasyonu Şeref Listesi'ne dahil edildi. “Hamit Kaplan”, **Büyük Türk Sporcuları**, **Milliyet**, (25.10.1982), s. 4; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 174; **TMOK**, “Olimpiyatlarda Türkler”, 2017; **Official Report 1956**, s. 655, 657, 672-673, 688-689; “Hamit Kaplan”, **Sports Reference LLC.**, 2017; IOC, “Hamit Kaplan”, **Olympic.org**, 2017; United World Wrestling, “Hamit Kaplan”, **United World Wrestling Hall of Fame**, 2017; “Milli Güreş Takımımız Dünya Şampiyonu”, **Cumhuriyet**, (28.05.1956), s. 1; (TGF), “Dünya Şampiyonları”, “Dünya İkincileri”, “Dünya Üçüncüleri”, 2017.

³⁹³ Tokatlı İbrahim Zengin 1951 Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda üçüncü oldu. 1956'da İstanbul'daki Güreş Dünya Kupası'nda 73 kiloda serbest güreşte birinci oldu. Melbourne'de üç güreşini tuşla kazanan Zengin 4. turda Japon güreşçiye yenilince ikincilikte kaldı. Güreşi bıraktıktan sonra Tokat BTGM'nde görev yaptı. Turhal'da öldü. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 399;

bronz madalya (52 kg- Hüseyin Akbaş (1933-1989)³⁹⁴) ve iki dördüncülükle yetinmek zorunda kaldı. Serbest güreşte takım sıralamasında Türkiye yarım puan farkla SSCB'nin ardından ikinci oldu.³⁹⁵ 3-6 Aralık 1956 tarihleri arasında yapılan Grekoromen güreş müsabakalarında ise 73 kiloda Mithat Bayrak (1929-2014)³⁹⁶ ile altın madalya, 67 kiloda Rıza Doğan (1931-2004)³⁹⁷ gümüş madalya ve 52 kiloda Dursun Ali Eğribaş (1933-2014)'la³⁹⁸ bronz madalyaya ulaşan Türk Güreş Milli takımında 79 kiloda İsmet Atlı, 87

İstanbuluoğlu, a.g.e., s. 205, 209; “İbrahim Zengin”, **Milliyet**, (31.05.1956), s. 6; “Milli Güreş Takımımız Dünya Şampiyonu”, **Cumhuriyet**, (28.05.1956), s. 1; “Güreş Takımımızın Muhtemel Kadrosu”, **Cumhuriyet**, (22.05.1956), s. 6; “İbrahim Zengin”, **Sports Reference LLC.**, 2018; (TGF), “Dünya Üçüncüleri”, 2018.

³⁹⁴ Tokat Almuslu Hüseyin Akbaş karakucakla güreşe başladı. Karakucak güreşlerinde onu keşfeden Yaşar Doğu vasıtasıyla minder güreşine başladı. 20 yaşında Türkiye şampiyonu olarak milli takıma girdi. Hüseyin Akbaş Dünya Serbest Güreş Şampiyonaları'nda çok başarılı olmuş bir güreşçiydi. 1954'te Tokyo'da 52 kiloda altın madalya kazandı. Sonra 57 kiloya geçti ve bu sıklette 1957, 1959 ve 1962'de birinci, 1961'de üçüncü oldu. Ayrıca Grekoromen Güreş Dünya Kupası'nda 1955'te üçüncü oldu. 31 yaşında katıldığı Tokyo Olimpiyatları'nda 57 kiloda serbest güreşte gümüş madalya kazandı. Son kez 1965'te katıldığı Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda dördüncü oldu ve aktif güreş hayatına son verdi. Dört kez Dünya Şampiyonu olan Akbaş maalesef Olimpiyatlar'da altın madalya kazanma hayaline ulaşamadı. Spor bıraktıktan sonra ticaret hayatına atıldı. 1989'da vefat etti. 2011'de FILA Şeref Listesi'ne dâhil edildi. Ateş, a.g.e., s. 353-354; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 14-15; “Hüseyin Akbaş”, **Sports Reference LLC.**, 2018, **Olympic Report 1964, Vol. II**, s. 465; (TGF), “Dünya Şampiyonları”, “Dünya İkincileri”, “Dünya Üçüncüleri”, 2018; United World Wrestling, “Huseyin Akbas”, **United World Wrestling Hall of Fame**, 2018.

³⁹⁵ Milli güreşçilerin ilk günlerdeki başarıları Türkiye'de heyecan uyandırsa da toplam performansın beklenen ölçüde olmaması zamanla Türk kamuoyunun ilgisini azaltmıştı. **Official Report 1956**, s. 650-651; “Güreşçilerimiz Dün 7 Galibiyet Aldılar”, **Cumhuriyet**, (29.11.1956), s. 1,6; “Güreşlerin İlk Gününde 7 Müsabakada 7 Galibiyet”, **Milliyet**, (29.11.1956), s. 1, 6; “Melbourne'de 7 Galibiyet Daha Aldık”, **Cumhuriyet**, (30.11.1956), s. 6; “Dördüncü Tura 7 Güreşçi İle Girdik”, **Cumhuriyet**, (01.12.1956), s. 6; “Mustafa ve Hamid Şampiyon Oldular”, **Cumhuriyet**, s. 6, 02.12.1956; Our Olympic Games Correspondent, “Olympic Games Results In Detail”, **Times**, (03.12.1956), s. 4.

³⁹⁶ Adapazarı'nda yedi kardeşin en küçüğü olarak dünyaya gelen Mithat Bayrak kereste tüccarı babasının engellemelerine rağmen güreş sporunda ısrar etti. Güreşe Sakarya Güneşspor'da 1948'de başladı. Yaşar Doğu tarafından keşfedildi. En yakın arkadaşı yenişemediği Kazım Ayvaz'dı. Eski şampiyon Celal Atik'i zorlayan tek Türk güreşçi oldu. Atik, Bayrak'la olan güreşinden sonra güreşi bırakmaya karar verdi. 1959'da Lübnan'daki Akdeniz Oyunları'nda 78 kiloda ikinci olan Mithat Bayrak burada Lübnanlı Ermeniler tarafından güreş sırasında taşlandı. Melbourne'den sonra Avrupa ve Dünya Şampiyonaları'nda dereceye bile giremeyen Bayrak sıklet boş kalmasını diye Roma'ya götürülmüştü Ancak Bayrak 1960 Roma Olimpiyat Oyunları'nda bir önceki Oyunlar'ın şampiyonu olarak büyük ilgi gördü. Bayrak Roma'da da grekoromende 73 kiloda şampiyon olarak Olimpiyatlar'da grekoromen güreşte üst üste altın madalya kazanan ilk Türk sporcu oldu. (Bu rekor ancak 40 yıl sonra Hamza Yerlikaya tarafından kırılacaktı) Bayrak Roma'da 27 güreşçinin yarıştığı sıklette sekiz maç sonunda birinci oldu. Olimpiyatlar'dan sonra güreşi bırakan Bayrak, 1961 yılında Almanya'ya göç etti. Burada Witten şehrinde amatör olarak güreşe devam etti; restoranlar işletti ve KSV Witten 07'de güreş antrenörlüğü yaptı. 35 yaşında Tokyo Olimpiyatları'na katılan Bayrak burada pek varlık gösteremedi. Mithat Bayrak 2011 yılında Uluslararası Güreş Federasyonu'nun şeref listesine dahil edildi. 2014 yılında Almanya'nın Dortmund şehrinde hayata gözlerini yumdu. İstanbuluoğlu, a.g.e., s. 205, 211-212, 216, 223; Ateş, a.g.e., s. 289-303, 321-322; United World Wrestling, “Mithat Bayrak”, **United World Wrestling Hall of Fame**, 2018; “Mithat Bayrak”, **Sports Reference, LLC.**, 2018; **TMOK**, “Olimpiyatlarda Türkler: Mithat Bayrak: Greko'da İlk Çifte Olimpiyat Şampiyonumuz”, 2018.

³⁹⁷ Ankaralı **Rıza Doğan** 1958 Dünya Grekoromen Güreş Şampiyonası'nda 67 kiloda birinci, 1962'de 63 kiloda üçüncü oldu. Doğan ayrıca 1956'daki Güreş Dünya Kupası'nda 67 kiloda ikinci oldu. 1964'te güreşi bırakan Doğan, ABD, F. Almanya ve İspanya'da antrenörlük yaptı. Türk Güreş Milli Takımı'nı da çalıştırdı. Ankara'da öldü. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 103; İstanbuluoğlu, a.g.e., s. 205, 211; “Rıza Doğan”, **Sports Reference LLC.**, 2018; “Dünya Kupası Greko-romen Güreş Şampiyonası”, **Cumhuriyet**, (29.05.1956), s. 6; (TGF), “Dünya Şampiyonları”, 2018; **TMOK**, “Olimpiyatlarda Türkler”, 2018.

³⁹⁸ **Dursun Ali Erbaş veya Eğribaş** 1934'te Rize'de doğdu. Küçük yaşta gittiği İstanbul'da temizlikçilik yaparken güreşmeye karar verdi. İstanbul Güreş İhtisas Kulübü'nde Adnan Yurdaer tarafından yetiştirildi. 1956'da İstanbul'daki Güreş Dünya Kupası'nda 1959'da Balkan Oyunları ve Akdeniz Oyunları'nda 52 kiloda grekoromende birinci oldu. 1963'te Balkan Oyunları'nda üçüncü oldu. Huzurevinde öldü. Hiçyılmaz, s. 112; “Dursun Ali Eğribaş”, **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/eg/dursun-ali-egribas-1.html>; “bir Kupası Greko-romen Güreş Şampiyonası”, **Cumhuriyet**, s. 6, 29.05.1956

kiloda Adil Atan ve ağır sıklıkta Hamit Kaplan hem Serbest hem de Grekoromen stil müsabakalarında yarışmıştı.³⁹⁹

Daha önceden Helsinki’de madalya kazanan Bayram Şit ve Adil Atan’ın Melbourne’de madalya alamaması⁴⁰⁰ burukluk yaratsa da takım halinde gösterilen performans Helsinki’yle kıyaslandığında yine de tatmin ediciydi.⁴⁰¹ Türkiye’nin borçlar, döviz sıkıntısı ve ekonomik krizle boğuştuğu 1956 yılı sonlarında, uzak bir ülke olan Avustralya’da düzenlenen Olimpiyat Oyunları’na güreşten başka spor dallarında sporcu göndermemesi hem ekonomik kaygıların baskısını hem de daha önceki dönemlerde izlenen topyekûn spor anlayışının terk edildiğini göstermektedir.⁴⁰² Melbourne Olimpiyatları öncesi Güreş Milli Takımı Kampı’nda da yaşanan sıkıntılar spor anlayışının vahametini gözler önüne sermekteydi.⁴⁰³ CHP iktidarı zamanında kamuoyunda büyük ilgi uyandıran uluslararası spor müsabakalarının heyecanı yerini artık Bağdat Paktı ile beraber Türkiye’nin en önemli müttefiki haline gelen İran’ın Şahı Rıza Pehlevi (1919-1980) ve eşi Süreyya’nın yıl ortasındaki ziyaretinden duyulan sıra dışı heyecana bırakmıştı.⁴⁰⁴

Dış politika açısından ise Kıbrıs sorununun kızıştığı, Süveyş kriziyle beraber Türkiye’nin Bağdat Paktı girişiminin Arap devletleri ve Sovyet Bloğu nezdinde sorgulandığı, Balkan Paktı’nın fiilen sona erdiği bu yıllarda, Amerikan ekonomik yardımının kesilmesiyle beraber zor duruma düşen Türkiye’nin uluslararası arenada kazandığı bu başarı bir teselli olmuştur. 1948 Londra Oyunları’na nazaran dünyada daha az ilgi uyandıran Türk güreşçiler, Japon ve İranlı sporcularla beraber bir önceki Oyunlar’da bilhassa

³⁹⁹ Serbest güreş ikinci tur müsabakasında Adil Atan Sovyet rakibi Boris Kulaev’i 2-1 yenmesine rağmen yapılan itiraz sonucunda 2-1 yenik sayılmıştı. Official Report 1956, s. 674-689; TMOK (2018), İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 209-211; “Greko-Romende İkinci Olduk”, **Milliyet**, (07.12.1956), s. 5-6; “Adil Masa Başında Mağlub Sayıldı”, **Cumhuriyet**, 30.11.1956, s. 6; “Greko-romene 6 Galibiyetle Başladık”, **Cumhuriyet**, s. 6, 04.12.1956; “Erbaş, Sille, Bayrak ve Kaplan Galip”, **Cumhuriyet**, (05.12.1956), s. 6; Our Olympic Games Correspondents, “Olympic Games Results In Detail”, **Times**, (07.12.1956), s. 14.

⁴⁰⁰ “5 Güreşçimiz Finale Kaldı”, **Milliyet**, (01.12.1956), s. 1, 6.

⁴⁰¹ Diğer milletlerin güreş otoriteleri de Türkiye’nin serbest güreşte şampiyon olamamasını sürpriz olarak değerlendirmişlerdi. Türk güreşçilerden Hüseyin Akbaş ise başarısızlığı kilo düşmesine bağlıyordu. Hüseyin Akbaş bir demecinde “Olimpiyat köyü lokantasındaki yemekler öyle leziz ki yemeden durabilmek çok zor oluyor” diyordu. “Akbaş, ‘En Büyük Rakibim Kilomdur’ Dedi”, **Cumhuriyet**, 30.11.1956, s. 6; “Serbest Güreşlerde Şampiyonluğu Yarım Puan Farkla Kaybettik”, **Milliyet**, (02.12.1956), s. 3; “Greko-Romenlere Bugün Başlanıyor”, **Milliyet**, (03.12.1956), s. 6.

⁴⁰² “Güreşçiler Melburn’a Geç Gittik Diyorlar”, **Milliyet**, (13.12.1956), s. 6.

⁴⁰³ “Güreşçilerimiz Nihayet Sıcak Odaya Kavuşuyor”, **Milliyet**, (01.10.1956), s. 6. Haberde kampta ısıtma olmadığından güreşçilerin battaniyelere sarılarak gazete okuduğu resmedilmişti. İsmet Atlı kampa kendi yorganını getirmişti. Güreş federasyonu sonunda milli takım sporcularının bir otele nakline karar vermişti. Güreş milli takımının antrenörü Celal Atik ise yardımcı antrenör kabul etmemekte direniyordu. (Olimpiyatlar’a yardımcı antrenör olarak Hüseyin Erkmən gidecekti.) Olimpiyatlar’a çok az bir süre kala Güreş Milli takımındaki on bir sporcu yevmiyelerinin verilmemesi ve bazı sözlerin tutulmaması yüzünden kampı terkedip Sirkeci’de bir otele yerleşmişlerdi. Takım kaptanı İsmet Atlı ve antrenör Celal Atik sporcuları kararlarından vazgeçirememişlerdi. Olay ancak “Güreş Kampının Kadrosu Henüz Tamamlanmadı”, **Milliyet**, (18.10.1956), s. 6; Yavuz S. Bayraktar, “Milli Güreşçilerden 11’i Kampı Terketti”, **Milliyet**, (31.10.1956), s. 6.

⁴⁰⁴ Öymen, **Ve İhtilal**, s. 150, 243-266. Ayrıca Olimpiyatlar’a giden Güreş Milli Takımı’nı uğurlamanın sönük kalması ve havaalanında sporcularla röportaj yapan gazetecilerin millilere Türkiye-Çekoslovakya futbol maçı için tahminlerini sorması gösterilen yetersiz ilgiyi teyit etmektedir. Yavuz S. Bayraktar, “Güreş Kafilemiz Melbourne Yolunda”, **Milliyet**, (20.11.1956), s. 6.

serbest güreşte minderleri silip süpüren Sovyetler Birliği'ne karşı Batı Bloğu'nun pes etmediğini göstermişlerdir. Türk güreşçiler ve idareciler Sovyetler'in uydu ülkelerinin güreşçilerinin Rus sporcuların şampiyonluklarına yardımcı olduğu iddiasını dillendirirken dönemin dış politika çekişmelerinin sporu etkilediğine delalet ediyorlardı.⁴⁰⁵

İç politikada TMOK'un devlet bürokrasisi ile çekişmesi devam etmekteydi. TMOK'un yeni tüzüğü Ocak 1957'de resmi onay işlemlerinin başlatılması için Ankara Valiliği'ne gönderildi. Ancak Valilik, BTGM ve Danıştay arasındaki bürokratik trafiğe takılan tüzüğün onay işlemleri sürerken Mart 1960'da TMOK'un geçici yönetim kurulu oluşturuldu. Artık süreçte neredeyse sona gelmişti. Fakat 27 Mayıs 1960'da ihtilal olması üzerine BTGM tekrar değiştirildi ve Hüsamet'in Güreli (1900-1968)⁴⁰⁶ TMOK başkanı oldu. Türkiye'yi Roma'da resmi toplantılarda ikinci başkan Burhan Felek temsil etti.⁴⁰⁷ 3 Nisan 1958'de Otto Mayer'e gönderdiği mektupta IOC üyesi Suat Erler Tokyo'da yapılacak olan 54. IOC Oturumu'nda İstanbul Yüzme İhtisas Kulübü'ne Olimpik ödüllere biri olan Fearnley Kupası Ödülü'nün verilmesini teklif etmiştir.⁴⁰⁸ Tokyo'da Olimpiyat Komitesi'nin "olimpiyat fikrinin yayılmasına ve amatörlüğe en çok hizmet eden spor kulübüne verdiği Fearnley Kupasını" alan ilk Türk spor kulübü olan İYİK dünyada bu kupanın sahibi dört spor kulübünden biridir. Bu ödülün alınması 1943'te İYİK'i kuranlardan biri olan Suat Erler'in IOC içindeki etkisinin ve Brundage'a olan yakınlığının en büyük göstergelerinden biridir.⁴⁰⁹

İki Olimpiyat arası dönemde Türkiye Güreş Milli Takımı kayda değer başarılar kazandı ve gelecek için umut verdi. 1957'de İstanbul'da düzenlenen Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda her sıklıkta madalya kazanan Türkiye, 4 altın, 2 gümüş ve 2 bronz madalyayla birinci oldu. 1958'de Budapeşte'de düzenlenen Dünya Grekoromen Güreş Şampiyonası'nda Türkiye, kazanılan 2 altın, 2 gümüş ve 1 bronz

⁴⁰⁵ Güreşçiler Melburn'a Geç Gittik Diyorlar", **Milliyet**, (13.12.1956), s. 6.

⁴⁰⁶ Asker olan Hüsamet'in Güreli Türkiye Jimnastik Federasyonu Başkanlığı da yapmıştır. Sadece dört ay (30.06.1960-31.10.1960) Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü yapmıştır. Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü (SHGM) (2020), "Hüsamet'in Güreli", **Genel Müdürler**, 2020.

⁴⁰⁷ İMV-SAM, a.g.e., s. 18-19. 1957 seçimlerinde milletvekili seçilen Nizamettin Kırşan'ın Eylül 1957'de TMOK başkanlığından ayrılması üzerine göreve vekâleten Şinasi Ataman atandı. 1959'da BTGM'ne asaleten Mehmet Arkan atandı. 24 Mart 1960'da belirlenen TMOK geçici yönetim kurulunda TMOK Başkanı olarak BTGM Mehmet Arkan, ikinci başkan olarak Burhan Felek, genel sekreter olarak Cemal Alpman ve IOC temsilcisi Suat Erler yer alıyordu. İhtilalden sonra emekli general Hüsamet'in Güreli BTGM'ne getirildi.

⁴⁰⁸ ABC, **Suat Erler'den Otto Mayer'e**, Box: 53, Reel: 32, (03.04.1958). Erler mektubunda İYİK'in diğer kulüpler gibi profesyonel spor kulüplerinin finansal desteğine dayanmadan sadece 500 kulüp üyesinin aidatlarıyla 15 yıldır ayakta kaldığına dikkat çekerek olimpik ruhu ve sporun moral tarafını yansıtmaya açısından kulübün Türkiye'de yüzde yüz amatör olan tek kulüp olması vesilesiyle ödüle layık olduğunu savunuyordu. Ayrıca bkz. "The Tokyo Session: Minutes of the Session of the International Olympic Committee (Mai 1958)", **Bulletin du Comité International Olympique**, Issue: 63 (August 1958), s. 37-41.

⁴⁰⁹ "İstanbul Yüzme İhtisas Kulübü (İYİK)", yüzme.com.tr, <https://www.yuzme.com.tr/kulupler/istanbul-yuzme-ih-tisas-kulubu>, erişim tarihi: 06.02.2019. Ayrıntılı incelemeler için bkz. Kenan Binak (Ed.), **Kuruluşunun 45. Yılında İstanbul Yüzme İhtisas Kulübü**, İYİK Yayınları, İstanbul, 1988; Türköz Erdoğan (Ed.), **İstanbul Yüzme İhtisas Kulübü 1943: 50. Altın Yılı**, İYİK Yayınları, İstanbul, 1993.

madalyayla takım halinde ikinci oldu. 1959'da Tahran'da yapılan Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda ise Türk güreşçiler ikişer altın, gümüş ve bronz madalya kazandılar. Aynı yıl Balkan Güreş Şampiyonası'nda serbestte 6 altın ve 2 gümüş, grekoromende ise 4 altın, 3 gümüş ve bir bronz madalya alan Türk güreşçiler, Beyrut'taki Akdeniz Oyunları'nda ise serbestte 8 altın madalya, grekoromende 4 altın, 2 gümüş ve bir bronz madalya kazandılar. 1950'lerin ilk yarısındaki kısa süren bir bocalamadan sonra Türk güreşi Roma Olimpiyat Oyunları öncesi yine en büyük favori durumundaydı.⁴¹⁰

2.2.4. 1960 Roma Olimpiyatları (17. Yaz Olimpiyat Oyunları)

1960'tan 1968'e kadar sporun açıkça bir dış politika aracı olduğu ve sportif rekabetin diplomatik öneminin arttığı sekiz yıllık süre boyunca IOC uluslararası spor üzerindeki kontrolü elinde tutmakta epeyce zorlanmıştır. Bu dönemde IOC sosyo-politik yapısı ne olursa olsun uluslararası barışa katkısı olacağı idealiyle prensipte bütün milletlere kapılarının açık olduğunu beyan etmiştir. Ancak bazı devletlerin bazı devletlere karşı husumet gütmesi ve yarışmayı reddetmesi karşısında IOC birçok sorun ve zorlukla karşılaşmıştır. Ayrımcılık şikayetleri tutarlı bir yol izlemesi konusunda IOC'nin başını çok ağrıtmıştır.⁴¹¹

Adaylık sürecinde Tokyo (Japonya), Mexico City (Meksika), Brüksel (Belçika), Budapeşte (Macaristan), Detroit (ABD) ve Lozan (İsviçre) şehirleri ile yarışan İtalya'nın Roma şehri IOC'nin Paris'teki 51. Oturumu'nda (16 Haziran 1955) en yakın rakibi Lozan'ı alt ederek 17. Yaz Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği yapma hakkını kazanmıştı.⁴¹² Ev sahibi şehir belirlendikten sonra yapılan 1957 Sofya Oturumu'nda "amatörlük" meselesi yine gündeme geldi ve IOC Tüzüğü'nün konuyla ilgili 26. Maddesi revize edildi. Öte yandan, IOC'nin Münih'teki (1959) oturumundan kısa bir süre önce Komite'nin organizasyon yapısında bir değişikliğe gidilmesi önerisini yapan SSCB, Birleşmiş Milletler'e de benzer bir öneri yapmıştı. Sovyetler'in amacı değişen uluslararası konjonktürle birlikte Komünist Bloğun uluslararası teşkilatlarda ağırlığını ve etkisini artırmaktı.⁴¹³ Sovyetler'in önerisi reddedildi. Ancak tek sorun bu değildi.

⁴¹⁰ Atabeyoğlu, "Güreş", s. 2230; Güven, "Türk Güreş Ekolü", s. 24; **TMOK**, "Olimpik Spor Dallarını Tanıyalım-7: Güreş", **Olimpiyat Dünyası**, 54, (Eylül 2014), s. 81.

⁴¹¹ 1960'ların başında Doğu Bloğu ülkeleri IOC'den NATO ülkelerinin Doğu Alman sporculara uluslararası müsabakalar için vize vermemesinin "politik ayrımcılık" olduğunu ve bunun kınanmasını talep ediyor; Batı Bloğu ülkeleri de Ortadoğu ve Afrika devletleri tarafından Milliyetçi Çin ve İsrail'e karşı "politik ayrımcılık" yapıldığından şikâyetçi oluyordu. Alfred E. Senn, **Power, Politics, and the Olympic Games**, Human Kinetics, Champaign, IL, 1999, s. 126.

⁴¹² Mallon ve Heijmans, a.g.e., s. LXI.

⁴¹³ Sovyetler, IOC'nin var olan 64 üyesine ek olarak uluslararası spor federasyonlarından 35 üyenin ve hali hazırdaki 114 üye ülkeden birer üyenin IOC olarak kabul edilmesini talep ediyordu. Talebi reddeden Brundage'a göre böyle bir organizasyon Komite'nin bağımsızlığına ve tarafsızlığına gölge düşürdü. Senn, a.g.e., s. 116

Sovyetler'in Olimpiyatlar'ı propaganda açısından ne kadar önemli gördüğü Roma Olimpiyatları başlamadan hemen önce SSCB Sporlar Birliği ve Olimpiyat Kafale Başkanı Romanov'un 1968 Yaz Olimpiyat Oyunları'na Moskova'nın aday olacağını açıklamasından anlaşılabilir. Romanov'un açıklamasına göre Moskova adaylığını IOC'nin Moskova'da 1962'de yapacağı oturumda sunacaktı. Our Olympic Games Correspondents, "Russian Eyes on 1968", **Times**, (25.08.1960), s. 4; "U.S.S.R. Case For 1968 Games", **Times**, (09.09.1960), s. 16.

Bir önceki Olimpiyatlar'dan bu yana IOC'yi meşgul eden üç milli mesele vardı:Alman, Çin ve Güney Afrika sorunları. 1955'te Oyunlar'da yarışma isteği Federal Almanya ile birleşik takım kurması gerektiği gerekçesiyle reddedilen Doğu Almanya Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti 1960 Roma Olimpiyatları'nda Açılış Seremonisi'nde yine tek (birleşik) bir takım olarak yürüdüler. IOC Başkanı Brundage “politikacıların başaramadığı şeyi biz başardık” derken aynı şeyi Koreliler'e öneren IOC'nin çağrısı cevapsız kaldı. Güney Kore Cumhuriyeti Roma Olimpiyatları'na katılırken Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti katılmadı. Diğer taraftan 1959'da Tayvan'a Oyunlar'a “Çin Cumhuriyeti” adıyla değil de “Tayvan” adıyla katılma şartı koyan IOC'ye Açılış Seremonisi'nde elinde “Under Protest (Protesto Ediyoruz)” pankartlarıyla tavır koyan Tayvanlılar'ın Olimpiyatlar'a katılmasına izin verildiği sürece de Çin Halk Cumhuriyeti Oyunlar'a katılmayacağını açıkladı. Zaten Çin Halk Cumhuriyeti 1958'de IOC'den resmen çekildiğini açıklamıştı.⁴¹⁴ II. Dünya Savaşı'nı takiben Afrikalı ulusların teker teker bağımsızlığını kazanmaları süreci devam ederken yönetimi hala Avrupalı göçmenlerin elinde kalan Güney Afrika Cumhuriyeti, uyguladığı apartheid politikası yüzünden yeni bağımsız Afrika ülkeleri ve onlara destek veren diğer eski sömürge ülkelerinden tepki görüyordu. Uluslararası spor müsabakalarına siyahi sporcu göndermeyen GAC'ni IOC'ye şikayet eden “rahatsız” ülkeler konuyu sürüncemede tutan Avery Brundage'dan bir eylem bekliyordu. Ancak IOC belli bir tasarrufta bulunmadı. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin, ırkçı (apartheid) rejimi altında Olimpiyat Oyunları'na son kez katılması 1960'da olmuştur.⁴¹⁵

25 Ağustos-11 Eylül 1960 tarihleri arasında düzenlenen Oyunlar'da 83 ülkeden 611'i kadın 5338 sporcu 17 spor dalında yarıştı.⁴¹⁶ Olimpiyat Oyunları'nda daha önceden hiçbir şehirde “antikite ve modernite” bu kadar birbiriyle kucaklaşmamıştı. Hazırlık aşamasında bütün şehrin ulaşım altyapısını son model otoyollar ve metro ağlarıyla geliştiren Roma Olimpiyatlar sayesinde binlerce yıllık şehre yeni bir makyaj vermişti. Modernleştirme sürecinde tarihi dokunun bozulmamasına özen gösteren Roma'da güreş müsabakaları iki bin yıl önce güreşilen Massenzio Bazilikası (*Basilica di Massenzio*)'nda, jimnastik müsabakaları ise tarihi Caracalla Hamamları (*Terme di Caracalla*)'da yapıldı. Maraton ise ünlü Constantine Takı'nın altında sona erdi. Oyunlar'ın modern veçhesini ise Mussolini zamanında yapılmış ve renove edilen Olimpik Stadyum (*Stadio Olimpico*) ve yüzme müsabakalarının yapıldığı *Foro Italico* ve basketbol ve boks

⁴¹⁴ Espy, s. 62-66; Senn, a.g.e., s. 116-117, 120; Miller, a.g.e., s. 156-157; Keys, “Early Cold War Olympics”, s. 75-76; “The Olympic Games Open In Rome”, *Times*, (26.08.1960), s. 18.

⁴¹⁵ IOC, “All Facts”, **1960 Rome**, 2018; Miller, a.g.e., s. 157-158; “Protest Against South Africans”, *Times*, (22.08.1960), s. 12; “Reply To The Olympics 'Colour Bar' Protest”, *Times*, (27.08.1960), s. 5. Apartheid Yasası 1991'de kaldırıldı. GAC 1992 Olimpiyat Oyunları'na katılma hakkını kazandı.

⁴¹⁶ IOC, “All Facts”, Rome 1960, 2018; The Organizing Committee of the Games of the XVII Olympiad, **The Games of the XVII Olympiad: Rome 1960 (The Official Report of the Organizing Committee)**, Vol. I, Rome, 1963, s. 681-893.

müsabakalarının yapıldığı Spor Sarayı (*Palazetto dello Sport*)⁴¹⁷ oluşturuyordu.⁴¹⁸ Roma Olimpiyat Oyunları'nın getirdiği en büyük yenilik ise iletişim alanında oldu. İlgiyle beklenen Oyunlar 21 ülkede televizyondan takip edildi.⁴¹⁹ Avrupa'da televizyondan canlı olarak yayınlanan ilk Olimpiyat Oyunları olan Roma Olimpiyatları, 1912'den beri ilk kez bir sporcunun ölümüne de şahit oldu. *Amfetamin* alan Danimarkalı Knut Enemark Jensen bisiklet yarışında hayatını kaybetti.⁴²⁰ ABD'nin Tennessee eyaletinden "Kara Ceylan" lakaplı Wilma Rudolph bayanlar 100 metre, 200 metre ve bayrak yarışmalarında altın madalya kazanırken, daha sonradan Muhammet Ali (1942-2016)⁴²¹ adını alacak olan Kentuckyli Cassius Marcellus Clay henüz 18 yaşındayken boksta 81 kiloda altın madalya kazandı. Danimarkalı Paul Elvström (1928-2016)⁴²² yelkende üst üste dördüncü altın madalyasını, eskrimde Macar Aladar Gerevich (1910-1991)⁴²³ üst üste altıncı altın madalyasını kazanarak Olimpiyat tarihine geçtiler. Diğer bir ilginç rekor, babası 1952'de, dedesi 1924'te madalya kazanan Norveçli Peter Lunde'nin yelkende altın madalya kazanmasıydı.⁴²⁴ Maraton yarışında çıplak ayakla koşan Etiyopyalı Abebe Bikila (1932-1973)⁴²⁵ ise Olimpiyat Oyunları'nda altın madalya kazanan ilk Afrikalı oldu. Nefes nefese geçen 400 metre ve 1500 metre koşu yarışlarında 400 metrede şampiyon ABD'li atlet Otis Davis (d. 1932) ve ikinci Alman atlet Carl Kaufmann (1936-2008) aynı dereceyle ve 1500 metrede Avustralyalı Herb Elliott (d. 1938) dünya rekoru kırdılar. Basketbolda ABD üst üste beşinci Olimpiyat şampiyonluğunu kazanırken Olimpiyatlar'a katıldığı 1928 yılından beri üst üste altı kez Şampiyon olan Hindistan Hokey Milli Takımı'nın yenilmezliğine son

⁴¹⁷ Yaratıcı mühendis Pier Luigi Nervi'nin Mimar Vitellozzi ile birlikte 1956-1958 yılları arasında planını yaptığı Palazetto dello Sport'ta 72 metre çapındaki kubbe eğrisel ve birbirleriyle kesişen ince nervürlerden oluşmaktadır. Doğan Kuban, "Betonarme ve Modern Mimari: Dün, Bugün, Yarın", **Doğan Kuban Yazıları Antolojisi, 1. Cilt: Sanat, Mimarlık, Toplum Kültürü Üzerine Makaleler**, Yaman Kayabalı (Ed.), Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 197.

⁴¹⁸ Mandell, a.g.e., s. 251; Mallon ve Heijmans, a.g.e., s. LXI; Miller, a.g.e., s. 159; Our Rome Correspondent, "Rome Awaits The Olympic Flame", **Times**, (20.08.1960), s. 7.

⁴¹⁹ IOC, "All Facts", **Rome 1960**; Miller, a.g.e., s. 159; Senn, a.g.e., s. 121. Amerikan CBS televizyon yayın haklarını 600.000 dolara satın aldı ve Oyunlar boyunca yaklaşık 20 saat yayın yaptı.

⁴²⁰ **Official Report 1960, Vol. I**, s. 845; Mallon ve Heijmans, a.g.e., s. LXII; Miller, a.g.e., s. 166; Senn, a.g.e., s. 120

⁴²¹ 1964'te Müslüman olup adını değiştiren Cassius Clay'in, "vicdani ret" sebebiyle Vietnam'a gitmeyi reddettiği için dünya ağır sıklet boks şampiyonu ünvanı elinden alındı. ABD Yargıtay'ına yaptığı itiraz davasını kazandı; fakat kariyerinin en iyi olabilecek yılları boşa gitmişti. Muhammad Ali 1974'te George Foreman'i yenerek ünvanını geri aldı. 1978'te Leon Spinks'e yenildi ve ünvanı kaybetti. 1996 Atlanta Olimpiyat Oyunları'nda meşaleyi yakma şerefine nail oldu. Hayatının son yıllarını Parkinson hastalığının pençesinde geçirdi. Encyclopedia Britannica, 2018.

⁴²² 1948 ile 1988 yılları arasında sekiz olimpiyata katılan Elvstrom, üst üste dört olimpiyatta altın madalya kazanan altı sporcudan biridir. 1984 ve 1988 Olimpiyatları'nda yarışlara kızıyla beraber katılmıştır. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 115

⁴²³ Gelmiş geçmiş en iyi eskrimciler arasında gösterilen Gerevich, 1932-1960 arasında kılıç kategorisinde üst üste altı Olimpiyatta altı altın madalya ve bunun yanında bir gümüş ve iki bronz madalya kazandı. Bu başarıya Olimpiyatlar tarihinde hiçbir sporcu erişemedi. Eşi, oğlu ve kayın babası da Olimpiyatlar'da madalya kazanmıştır. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 138.

⁴²⁴ ABD'ye olimpiyat şampiyonu olarak döndüğünde "ırkçı" beyazlardan farklı muamele göreceğini düşünen Clay, bir restoranda ırkçıların saldırısına uğradıktan sonra isyan içinde olimpiyat madalyasını Ohio nehrine atmıştır. IOC, "All The Facts", **Rome 1960**, 2018; Miller, a.g.e., s. 165-166.

⁴²⁵ Atletizm otoriteleri tarafından gelmiş geçmiş en büyük maratoncu addedilen Bikila, Olimpiyatlar'da maraton yarışını üst üste iki kez kazanan ilk atletti. Bikila Roma Olimpiyatları'ndan üç ay önce maraton yarışlarına katılmaya başladı. 1960 ile 1966 arasında katıldığı 15 yarıştan 14'ünü kazandı. 1967'de sakatlandı ve bir daha pistlere dönemedi. 1969'da geçirdiği bir trafik kazası sonucu felç oldu. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 56-57

veren Pakistan zoru başaran diğer bir ülke oluyordu. Geleceğin Yunanistan Kralı II. Konstantinos (1964-1973) ve geleceğin İspanya Kraliçesi Sofia (1975-2014) ise bu yarışlara yelken dalında katılarak Oyunlar'ın magazin tarafına renk kattılar.⁴²⁶

Roma Olimpiyat Oyunları'nda en fazla madalyayı 43'ü altın olmak üzere 103 madalyayla SSCB kazandı. Sovyetler'i 34'ü altın olmak üzere 71 madalyayla ABD takip ederken ev sahibi İtalya 13'ü altın olmak üzere 36 madalya kazanarak madalya sıralamasında üçüncü oldu. Oyunlar'ın kapanış günü basın toplantısı yapan Japon Organizasyon Komitesi Genel Sekreteri Masaji Tabata atletizm müsabakalarının yapılacağı ana stadyumun⁴²⁷ genişletileceğini, okçuluk, hentbol, judo ve voleybol gibi spor dallarının Oyunlar'a eklenmesini teklif edeceklerini ve Oyunlar'ın muhtemelen Haziran ayının sonlarına doğru düzenleneceğini belirtti. Olimpiyatlar'ın ilk defa Asya kıtasında düzenlenecek olmasından dolayı çok dikkatli bir şekilde hazırlandıklarını ekleyen Tabata, gelecek dört yıl içinde uluslararası seyahatin ve televizyonculuğun gelişmesiyle birlikte Asya'nın artık "dünyanın diğer tarafı" olarak görülmeceğini iddia etti.⁴²⁸

Türkiye Oyunlar'a 6 spor dalında (atletizm, binicilik, güreş, futbol, yelken ve yüzme) 3'ü kadın 53 sporcu ile katıldı.⁴²⁹ Türk kafilesinde TMOK temsilcileri olarak eski TMOK Başkanı Cemal Alpman, IOC üyesi Suat Erler, TMOK Başkanı Hüsamettin Güreli, TMOK Genel Sekreteri Burhan Felek ve Türkiye Olimpik Ataşesi Ali Hikmet Alp de bulunuyordu.⁴³⁰ Türkiye adına Oyunlar'daki ilk sevindirici haber filatelist Kemal Aziz Versan'dan gelmiş; 21 ülkeden 61 katılımcının katıldığı "Olimpiyat Pulları" yarışmasında Versan'ın pul koleksiyonu jüri özel ödülllerinden birini almıştır.⁴³¹ Bir diğer ayrıntı da Türkiye'ye dağıtılan Fransızca posterin sayısının bir önceki Olimpiyatlar'a göre hayli azalmasıdır. Bu da Türkiye'deki artan Amerikan kültürel etkisinin bir sonucu sayılabilir.⁴³² Roma'da Türk gazetecilerine

⁴²⁶ IOC, "More About", **Rome 1960**, 2018; Miller, a.g.e., s. 166; "The Olympic Games Results In Detail", **Times**, (10.09.1960), s. 3; Halit Kıvanç, "1500 Metre Elliott 3.35.6, 400 Metre O. Davis 44.9", **Milliyet**, (07.09.1960), s. 6. Otis Davis 4X400 bayrak yarışında ABD ile bir altın madalya daha kazanırken Kaufmann aynı yarışta yine ikincilikte kaldı.

⁴²⁷ Kenzo Tange tarafından 1949-1950 yılları arasında yapılmış olan Tokyo Olimpik Stadyumu'nun küçük ve büyük spor salonlarındaki benzer örtü strüktürleri, Sidney Opera Binası'nda olduğu gibi örtü tasarımlarıyla çağdaş Tokyo kentine en güçlü mimari simgesellikleri kazandırmışlardır. Kuban, a.g.b., s. 200.

⁴²⁸ "The Olympic Games Open In Rome", **Times**, (26.08.1960), s. 18.

⁴²⁹ **Official Report 1960, Vol. I**, s. 160; TMOK (2017)

⁴³⁰ **Official Report 1960, Vol I**, s. 428-432.

⁴³¹ 1960 Roma Olimpiyatları sırasında başlatılan Olimpiyat pulları Yarışması, spor yarışmalarının yanında Olimpiyat madalyasının verildiği tek kültürel yarışma durumuna geldi. Roma'da Versan ile aynı ödülü kazanan filatelist Juan Antonio Samaranch'ın IOC Başkanlığı döneminde Uluslararası Olimpik Filateli Federasyonu kuruldu ve Uluslararası Filateli Federasyonu ile bir protokol yapıldı. ABC, **J. W. Westerhof'tan Aziz Versan'a**, Box: 149, Reel: 84, (23.02.1967); ABC, **J. W. Westerhof'tan Aziz Versan'a**, Box: 149, Reel: 84, (11.08.1967); **Official Report, Vol. I**, s. 458; İMV-SAM, a.g.e., s. 68.

⁴³² **Official Report 1960, Vol. I**, s. 351. Oyunlar'da 1035 İngilizce, 100 İtalyanca, 50 Fransızca ve 10 Yunanca poster bastırılmıştı.

verilen basın kartı sayısı resmi rapora göre 11'dir. Bu da darbenin hemen ardından uygulanan yurtdışına çıkış kısıtlamalarına bağlanabilir.⁴³³

Türkiye'nin yine madalya için bel bağladığı Güreş Milli Takımı'nın başında Celal Atik bulunuyordu. Yaşar Doğu ise kafiye danışman olarak eklenmişti.⁴³⁴ Türkiye bu Oyunlar'da üçü grekoromen stilde olmak üzere 7 altın madalya kazandı. İki Türk güreşçi de gümüş madalya kazandı. Grekoromen güreşte 62 kiloda Müzahir Sille (1931-2016), 73 kiloda Mithat Bayrak ve 87 kiloda Tevfik Kış (1934-2019) altın madalya kazanırken, Serbest güreşte 52 kiloda Ahmet Bilek (1932-1971), 62 kiloda Mustafa Dağistanlı, 79 kiloda Hasan Güngör (1934-2011) ve 87 kiloda İsmet Atlı (1931-2014) altın madalya, 73 kiloda İsmail Ogan (d. 1933) ve ağır sıklette Hamit Kaplan gümüş madalya kazandılar.⁴³⁵ Türkiye Grekoromen stilde ilk ve son kez üç altın madalya birden kazandı.⁴³⁶ Oyunlar genel madalya sıralamasında 6. Olan Türkiye Olimpiyat Oyunları'ndaki en başarılı derecesini elde etmiş oldu. Kapanış seremonisinde bayrağı dalgalanan 84 ülkeden biri olan Türk kafilesi Milli Birlik Komitesi'ni mutlu etmiş benziyordu. Ancak şampiyon güreşçilerin Türkiye'de karşılanması –en azından devlet katında- hiç de Londra Olimpiyatları'ndan dönen güreşçiler gibi olmadı.⁴³⁷ Türkiye Olimpik Milli Futbol Takımı ise Bulgaristan ve Yugoslavya'ya yenildikten sonra Mısır (Birleşik Arap Cumhuriyeti) ile berabere kalarak grup sonuncusu oldu. Diğer branşlarda hiçbir varlık gösteremeyen Türkiye bu Olimpiyatlar'dan sonra güreşteki üstünlüğünü de yitirmeye başlayacaktı. Türk güreş camiasındaki disiplinsizlikler ve kişisel çekişmeler dokuz madalya almış Türk Güreş Milli Takımı'nın antrenörü Celal Atik'in Oyunlar'dan sonra görevinden istifasına neden olacaktı.⁴³⁸

⁴³³ **Official Report 1960, Vol I**, s. 358, 678. Türkiye'den gelen gazeteciler arasında Cumhuriyet'ten Erdoğan Arıpınar, Milliyet'ten Halit Kıvanç, Akşam'dan Doğan Koloğlu, yeni Gün'den Cüneyt Korcayürek ve Hürriyet'ten Samim Var bulunuyordu. Türk Haberler Ajansı'na da 1 kart ayrılmıştır. 1950'de kurulan Türk Haberler Ajansı (THA)'nın yönetim kurulu Şevket Rado, Kemal İlicak, Abdi İpekçi ve Bedii Faik'ten oluşuyordu. THA tarihçesi için bkz. THA, "Hakkımızda", **Türk Haberler Ajansı**, 2018.

⁴³⁴ Ateş, a.g.e., s. 152.

⁴³⁵ **Official Report 1960, Vol. II**, s. 1027; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 212; Yavuz Bayraktar, "Serbestte Şampiyonuz", **Milliyet**, (07.09.1960), s. 5; Erdoğan Arıpınar, "Şampiyon Güreşçilerimiz Neler Söylediler", **Cumhuriyet**, (07.09.1960), s. 1,5.

⁴³⁶ Melbourne'deki şampiyonluğundan sonra hiçbir başarı kazanamayan Mithat Bayrak 73 kilo boş kalmasın diye kafiye ekledi ve çifte Olimpiyat şampiyonluğu kazanan ilk Türk güreşçisi oldu. TMOK, "Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-6", **Olimpiyat Dünyası**, 53, s. 87.

⁴³⁷ Kemal Ateş, "Olimpiyat Kürsüsünde Bir Köy Enstitüsü", Ulusal Eğitim Derneği, 28.11.2015 tarihli konuşma, akt. Cevat Kulaksız, **Yeni Binyıl Haber Portalı**, 2018. 1948 ve 1960 Olimpiyat Oyunları'ndaki şampiyonların hikâyesini "Neşter ve Madalya" adlı kitabında tafsilatlı olarak dönemin şartları içinde anlatan Dr. Kemal Ateş bir konferansta Roma'dan dönen kafilenin akıbetini şu sözlerle anlatıyor: "Bunlar (Roma'dan dönen güreşçiler) yedi altınla dönmüş, yüzlerine bakmıyorlar. Buradan (Roma'dan) geliyorlar Türkes'i ziyaret ediyorlar, bir limonata bir çiçek bile yok. Kadri Kaplan'ı ziyaret ediyorlar, bir çiçek bile yok. Gürsel'i ziyaret ediyorlar, o askervari birtakım sözler, "aferin size yiğitsiniz aslansınız", oysa ev sözleri verilmiş, bilmem ne verilmiş, bunların hiçbiri tutulmuyor, Türk güreşi böyle zirvedeyken başta Ahmet Bilek olmak üzere 60-61 den sonra bir göç başladı, ben buna ben bilek göçü diyorum, hani beyin göçü var. Bir emek göçü var, 61'lerde bir de bilek göçü eklendi buna... Bilek göçü Türk güreşine ne getirdi, ne götürdü, güreşçilere ne getirdi, ne götürdü; daha mı başarılı, daha mı az başarılı oldular."

⁴³⁸ İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 218; Yavuz Bayraktar, "Serbestte Şampiyonuz", **Milliyet**, (07.09.1960), s. 5.

Türkiye'nin Roma'daki güreşçileri 1948'tekiler gibi bir altın jenerasyondur. Hemen hemen her sıklıkta milli takıma seçilmekte büyük çekişme olmuştur. Roma'da Serbest Güreşte 52 kiloda altın madalya kazanan Ahmet Bilek diğer güreşçilerden farklı bir kökenden gelmekteydi. İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü mezunu olan Bilek, diğer güreşçiler gibi geleneksel Karakucak güreşlerinden gelmiyordu. Minder güreşini okuduğu Köy Enstitüsü'nde öğrenmişti. Roma'ya gelene kadar 1953 Dünya Güreş Şampiyonası'nda grekoromende 52 kiloda ve 1959 Dünya Güreş Şampiyonası'nda serbestte 52 kiloda gümüş madalya kazanan Bilek, 1955 Akdeniz Oyunları'nda altın madalya ve 1960 Balkan Oyunları'nda gümüş madalya kazanmıştı. Kısa bir süre ilkokul öğretmenliği de yapan Ahmet Bilek, Roma Oyunları'ndan sonra Almanya'ya yerleşti ve orada öldü.⁴³⁹

Roma'da Serbest güreşte 73 kiloda gümüş madalya İsmail Ogan'ın oldu. 1933 Antalya doğumlu Türkmen çocuğu Ogan Türk güreşinin büyük ustalarından biri sayılmaktadır. Ogan 1955'te Yaşar Doğu tarafından keşfedildi. 1956-1964 yılları arasında 52 kez milli olan İsmail Ogan 1957'de Dünya Güreş Şampiyonası'nda 73 kiloda ikinci, 1959'da üçüncü oldu. Roma'da 23 güreşçinin güreştiği sıklıkta yedi maç yapmak zorunda kaldı. Finalde beklenmedik bir şekilde ABD'li Douglas Blubaugh'a yenilerek altın madalyayı kaçırdı. Ogan Dünya Güreş Şampiyonası'nda son madalyasını Sofya'da 1963'te 78 kiloda üçüncülükle aldı. Ogan'ın Güreş Dünya Kupası'nda 1958'de, Balkan Oyunları'nda 1963 ve 1964'te birincilikleri bulunmaktadır. Ogan 1964 Tokyo Olimpiyatları'nda 79 kiloda altın madalyaya uzanacaktır.⁴⁴⁰

Serbest Güreşte 79 kiloda altın madalya kazanan Hasan Güngör ise Denizli'nin Acıpayam ilçesindedir. Doğup büyüdüğü Akşar köyü daha önceden Bayram Şit gibi bir olimpiyat şampiyonu daha çıkarmıştı. Şit'in tavsiyesiyle Yaşar Doğu tarafından minder güreşine kazandırılan Güngör'e, Denizli'de Sümerbank'ta iş verildi ve 1952'de minder güreşine devşirildi. Üç yıl sonra 73 kiloda Türkiye şampiyonu oldu. Bundan sonra güreş hayatını 79 kiloda sürdürdü. Roma'da Hasan Güngör 3. turda İranlı Mansur Mehdizade ile berabere kalmasına rağmen final maçına gerek kalmadan şampiyon oldu. Çok sevdiği antrenörü Celal Atik'in "sende gençliğimi görüyorum" dediği Hasan Güngör güreş dünyasında 1960'ların başında serbest stildeki en iyi güreşçilerden biri olarak gösterilmekteydi. Güngör özellikle "kepçe oyunu" ile tanınmaktaydı. Güngör Dünya Serbest Güreş Şampiyonları'nda hiç altın madalya kazanamamasına

⁴³⁹ Ateş, a.g.e., s. 234-245; Kemal Ateş, "Ahmet Bilek'i Anıyoruz", **Aydınlık**, (14.03.2015); Kemal Ateş, "Eskişehir Ahmet Bilek'i Unutmamalı", **Aydınlık**, (26.03.2019); "Ahmet Bilek", **Sports Reference LLC.**, 2017. Güreş hayatı boyunca 52 kiloda güreşen Bilek hem grekoromen hem de serbest stilde güreşti. Türk sporunda tahsili sporla birleştiren ender karakterlerden biriydi. Sessiz ve sakin kişiliğiyle tanınırdı. Almanya'da güreş antrenörü olarak çalışırken girdiği bunalım sonucu intihar ederek yaşamına son verdi.

⁴⁴⁰ Yaşar Doğu Ogan'ı Antalya Serik'in en zenginlerinden birinin kızıyla evlendirmiş; fakat daha sonradan Ogan Celal Atik'in öğrencileri arasına girmişti. Ogan'ın ilk iki çocuğu da çok erken ve çok hazin bir şekilde ölmüş; bu ölümler güreşçinin kariyerini kötü etkilemişti. Bir röportajda kondisyonunu göçebe bir ailede yetimesine ve çok uzun mesafe yürütmesine borçlu olduğunu belirten Ogan bir oturuşta bir kuzu, günde beş tavuk yediğini söylemiştir. İsmail Ogan güreş dünyasında kändeleriyle ünlenmişti. Ateş, a.g.e., s. 194, 369-372; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 234; "İsmail Ogan", **Sports Reference LLC.**, 2018; "Ruslara Künde Yerine Soyadını Ezberleten Güreşçi: İsmail Ogan", **Habertürk**, (19.10.2018); **TGF**, "Dünya Üçüncüleri", 2018.

rağmen 87 kiloda 1962 ve 1966'da gümüş, 1957'de 79 kiloda ve 1961'de 87 kiloda olmak üzere iki bronz madalya kazanmıştı. Balkan Oyunları'nda ise Güngör 1959'da birinci, 1960 ve 1963'te ikinci ve 1965'te üçüncü oldu. Ünlü güreşçi ayrıca 1958 Güreş Dünya Kupası'nda ve 1963 Akdeniz Oyunları'nda da şampiyonluk kazanmıştı. 1964 Tokyo Olimpiyatları'nda 87 kiloda güreşen Güngör finalde berabere kaldığı Bulgar güreşçi Prodan Garçev'den 150 gram fazlası olduğu için ikincilikte kalacaktı. 1966'da 87 kiloda Avrupa Şampiyonu olan Güngör, 1967'de hem Avrupa Güreş Şampiyonası hem de Dünya Güreş Şampiyonası'nda dördüncü olduktan sonra güreşi bıraktı. Yirmi yıl boyunca Türkiye Güreş Milli Takımları'nda çalıştı. 2011'de hayata gözlerini yumdu.⁴⁴¹

Serbest Güreşte 87 kiloda altın madalyaya dünyaca ünlü İranlı güreşçi Gulamrıza Tahti ile yaptığı nefes kesen mücadeleden sonra uzanan İsmet Atlı, hiç kuşkusuz milli takımın en renkli simalarındandı. Kilosuna göre kısa boyluydu; boyu 1.73 metreydi. Şaşı gözleri, Adana şivesi ve irikiyım vücudu ile nevi şahsına münhasır ilginç bir tip olan İsmet Atlı henüz 21 yaşındayken ilk kez Olimpiyatlar'a katıldı. İlkokul mezunu olmasına rağmen çok kitap okuyup kendini geliştirmiş nadir kültürlü güreşçilerdendi. Şiir yazmayı ve bilgece konuşmayı severdi. Alaycı tavırları ve sözünü esirgememesiyle tanınan görmüş geçirmiş bir Anadolu pehlivan çocuğuydu. 1951 yılında minder güreşine başladı ve aynı yıl milli takıma seçildi. 62 kez milli oldu. 1952 Olimpiyatları'nda pek varlık gösteremeyen Atlı, 1956'da Melbourne'de dördüncü oldu; 1960'da Roma'da 87 kiloda Olimpiyat şampiyonluğuna uzandı. Uzun süre Güreş Milli Takımı kaptanlığı yapmış olan Atlı'nın yıldızı Yaşar Doğu'yla yaşadığı tartışmadan sonra düşüşe geçmiş; takım kaptanlığı elinden alınmıştı.⁴⁴² Roma Olimpiyatları'ndan önce Yaşar Doğu'yla yaşadığı sorunlardan dolayı bir ara Emirgan'daki kampı terk etmek istese de 27 Mayıs İhtilali'nin önde gelen isimlerinden Suphi Gürsoytrak'ın kardeşi Fethi Gürsoytrak ile yaptığı görüşme sonucunda kendisine bir şans daha verilmiş; Roma'nın yolu açılmıştı. Yaşar Doğu ve İsmet Atlı ancak Atlı'nın Roma'daki şampiyonluğu sonrasında barışacaklardı. İsmet Atlı hem grekoromende hem de serbestte birçok başarıya imza attı. Serbest güreşte 1951'de Akdeniz Oyunları'nda şampiyonluk, 1956'da Güreş Dünya Kupası'nda serbestte 79 kiloda birincilik ve 1957'deki Dünya Güreş Şampiyonası'nda ikincilik kazandı. Grekoromende ise Dünya Güreş

⁴⁴¹ Hasan Güngör yağlı güreş yaparken ağzının kuruluşunu gidermek için çöp parçası çiğnediği için lakabı Çöp Hasan'dı. Güngör Roma'da otuz basın mensubu tarafından zamanın en teknik güreşçisi seçilmişti. Kemal Ateş, s. 251-260, 364-373; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 148; Perteve Tunaseli, "Olimpiyat İncileri: Hasan Güngör", **Milliyet**, 20.08.1972 s. 10; "Hasan Güngör Toprağa Verildi", **Hürriyet**, (14.10.2011); "Hasan Gungor", **Sports Reference LLC.**, 2018; **TGF**, "Avrupa Şampiyonları", "Dünya İkincileri", "Dünya Üçüncüleri", 2018.

⁴⁴² Antalya'da bir lokantada Mustafa Dağıstanlı ile yaşadığı kaptanlık kavgasından sonra Celal Atik'in çalıştırdığı güreşçilerden İsmet Atlı, Milli Takım'da Yaşar Doğu'ya karşı bir cephe oluşturduklarını basına açıklamış; Yaşar Doğu'da hatalı bulduğu davranışları maddeler halinde basına sıralamıştı. Ateş, a.g.e., s. 193; "Dağıstanlı İtham Ediyor", **Milliyet**, (19.03.1958), s. 6; Faruk Demirtaş, "Atlı 'Müsebbip Y. Doğudur' Diyor", **Milliyet**, (20.03.1958), s. 6.

Şampiyonası'nda 1954'te ikincilik ve 1962'de üçüncülük kazandı. Güreşi bıraktıktan sonra antrenörlük ve spor yazarlığı yaptı.⁴⁴³

Grekoromen güreşte 62 kiloda altın madalyaya uzanan Müzahir Sille bu başarıyı apandist sancıları içinde ve bir gün içinde dört kilo vererek kazandığı için ayrı bir yer hak etmektedir. Ailesi Rizeli olan Sille İstanbul'da doğdu ve güreşe Fatih Güreş Kulübü'nde başladı. Çocukluk idolleri Yaşar Doğu ve Celal Atik gibi bir şampiyon olmak isteyen Sille ortaokulu bile güreş yüzünden bitiremedi. İstanbul'dan güreşçi çıkmaz diyenlere inatla sürdürdüğü çalışmalar sonucunda 1955'te 57 kiloda Türkiye şampiyonu oldu. 1956 Melbourne Olimpiyat Oyunları'nda grekoromende 62 kiloda dördüncü oldu. 1955 ve 1958'de grekoromende 62 kiloda dünya ikincisi oldu. 1959'da Akdeniz Oyunları'nda birinci, Balkan Oyunları'nda üçüncü oldu. Roma'daki müsabakaların hemen öncesinde apandistinden rahatsızlanan Sille doktorların güreşemez raporu vermesine rağmen ağrılar içinde maçlara çıktı. Meşhur Gülleci Eşref (Necmi?) Sille'nin oğlu olan Müzahir Roma'da daha önceden kendisini hep finallerde yenerek ikincilik kürsüsünde bırakmış olan Macar güreşçi İmre Polyak'ı yenerek altın madalyaya uzandı. 1961'de Federal Almanya'ya göç eden Müzahir Sille, Mithat Bayrak gibi Witten 07 Kulübü'nde çalışmaya başladı. Burada birçok şampiyonluklar kazandı. 1980'lerde Türkiye'ye döndü. Özellikle evsizlere yardım amacıyla hayır kuruluşlarının kuruluşuna yardım etti. 2016'da vefat etti.⁴⁴⁴

Grekoromende 87 kiloda sürpriz bir şekilde altın madalya kazanan Tevfik Kış takıma son anda İbrahim Karabacak'ın çıkarılmasıyla dâhil edilmişti. Tevfik Kış Çorum Kargı'lı keresteci bir ailenin oğluydu. Kastamonu Valisi Niyazi Akı'nın talebiyle Kastamonu Şehir Kulübü'ne alınmıştı. Burada Ankara'lı güreşçilerle yapılan bir müsabaka sırasında Yaşar Doğu tarafından keşfedildi. Evlenmemek için gittiği askerlikten dönüşünde Yaşar Doğu'nun vasıtasıyla TMO (Toprak Mahsulleri Ofisi)'nde işe girdi. Bu kurumun güreş takımının başına Celal Atik'in gelmesiyle ünlü şampiyonla tanıştı. Tevfik Kış uluslararası müsabakalarda ilk madalyasını 1959'daki Balkan Şampiyonası'ndaki ikincilikle aldı. Aynı yıl Akdeniz Oyunları'nda 87 kiloda altın madalya kazandı. Roma'da kimsenin madalya beklemediği Kış, mutaassıp yaşamı, sabırlı ve gösterişsiz güreşi ile bilinmekteydi. Roma'da ikinci tur müsabakasından önce tribünlerde uyuyakalan Kış, bu yüzden ısınmadan çıktığı maçta berabere kalmıştı. Zorlu müsabakalarda sonra finale kalan Kış finalde sıkletinin favori güreşçisi Sovyet (Gürcü asıllı) Givi Kartozya'yı yendi ve Bulgar güreşçi Krali Bimbalov'dan 200 gram daha hafif olduğu için altın madalyayı kazandı. Roma'dan sonra Tevfik Kış

⁴⁴³ Hiçyılmaz, a.g.e., s. 43; "İsmet Atlı Henüz 21 Yaşında Bulunuyor", **Milliyet**, (17.07.1952), s. 5; "İsmet Atlı", **Milliyet**, (01.06.1956), s. 6. İsmet Atlı hakkında tafsilatlı bilgi ve anekdotlar için bkz. Ateş, a.g.e., s. 223-251; 1960 şampiyonluğunun ve Atlı'nın İranlı ünlü güreşçi Gholamreza Takhti ile nefes kesen final mücadelesinin ayrıntıları için bkz. Ateş, a.g.e., s. 374-391.

⁴⁴⁴ Diğer güreşçilere göre daha "şehirli", daha "kültürlü" olan Sille, Eyüp'te büyümüşü. Konuşmayı ve giyinmeyi bilirdi. Güreş milli takımının medyatik yüzüydü. Sille'nin mezarı Maltepe Başıbüyük Mezarlığı'ndadır. Ateş, a.g.e., s. 230-233, 275-289, 313-318, 322-324; "Muzahir Sille", **Sports Reference LLC.**, 2016; **TGF**, "Muzahir Sille Son Yolculuğuna Uğurlandı", (19.05.2016); Kemal Ateş, "7 Altın Adamdan Biri: Müzahir Sille", **Aydınlık**, (19.05.2016); **TMOK**, "Olimpiyatlar'da Türkler", 2018; Hamit Turhan, **İstanbul Güreş İhtisas Kulübü 1919**,

1962 ve 1963'te 87 kiloda Dünya şampiyonu oldu. 1965'te Dünya dördüncüsü olurken 1966'da Avrupa şampiyonu ve Dünya ikincisi oldu. Güreşi bıraktıktan sonra milli takımlarda antrenörlük ve güreş federasyonunda yöneticilik yapan Kış, ticaretle uğraşmaktaydı. Türk Güreş Vakfı'nın kurucu üyeliğini ve yöneticiliğini yaptı. Tevfik Kış 2011 yılında Uluslararası Güreş Federasyonu'nun Şeref Listesi'ne dahil edildi; 2019 yılında vefat etti.⁴⁴⁵

27 Mayıs 1960 müdahalesiyle Türkiye'de yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi'nin ilk icraatlarından biri de 05.06.1960 tarih ve 1156 sayılı kanunla Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nü Milli Eğitim Bakanlığı'nın uhdesinden alarak tekrar Başbakanlığa bağlamak ve 30.06.1960'ta ülkede sporu yönetme sorumluluğunu Devlet Bakanı Amil Artus (1911-1989)'a vermek olmuştur. Bakan Artus ise askeri okullarda yıllarca beden eğitimi ve spor öğretmenliği yapan emekli General Hüsamettin Güreli'yi Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne atadı.⁴⁴⁶ 1961'in başında Hüsamettin Güreli BTGM'den istifa etti ve yerine Albay Bekir Silahçılar getirildi.⁴⁴⁷ İhtilalle birlikte durdurulan her türlü dernek faaliyetlerinin 1961 sonunda serbest bırakılmasıyla konuya büyük önem veren Silahçılar'ın da gayretleriyle "nihayet Ankara Valiliği 21 Ocak 1962 tarih ve 2307 sayılı resmi yazısıyla Türkiye Olimpiyat Komitesi tüzüğü'nün Danıştay tarafından onaylandığını BTGM'ne bildirdi."⁴⁴⁸

Yeni tüzük uyarınca 14.07.1962'de yapılan ilk toplantıda yeni BTG Müdürü Fikret Altınel başkan vekilliğine seçildi. Komitenin geçici icra kurulu tüzüğün 9. maddesi gereği "Amatör sporda ve Olimpiyat davasında vukuf ve hizmetleriyle temayüz etmiş [ön plana çıkmış], Türk spor âleminde şahsiyet sahibi olarak tanınmış kimseler"ın TMOK'ne üye seçilmelerini kararlaştırıldı.⁴⁴⁹ 5 Ocak 1963'te ilk üyelerin

⁴⁴⁵ Kış'ın en yakın arkadaşı olan Hava Kuvvetleri'nde Başçavuş Şakir Deniz Havgücü'nde güreşiyordu. 1960 İhtilali'ni çok önceden Kış'a söylemiş; Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ ve Haydar Tunçkanat'ın isimlerini zikretmişti. Toplumun iyice kutuplaştığı 1950 sonlarında Deniz, Menderes'in fedaisi pavyonlar kralı Sadi Taşar gibi isimlerin bir hiç haline geleceğini ifade ediyordu. Tevfik Kış'ın Roma Olimpiyatları'nda finalde karşılaştığı Sovyet güreşçi Givi Kartozya üç kez dünya şampiyonu ve son olimpiyat şampiyonuydu. Sovyet güreşçi o zamana kadar Türk güreşçilerle alay edencesine güreşmekteydi. Finalde Kartozya'yı yendikten sonra Kış "Mindere çıktığımda şu Rus'u yen gerisini düşünme dedim. Benimle alay edeyim dedi, ama biz Türküz." Şeklinde demeç vermişti. Erdoğan Arıpınar, "Şampiyon Güreşçilerimiz Neler Söylediler", **Cumhuriyet**, (08.09.1960), s. 1,5; Ateş, a.g.e., s. 132-145, 185-200, 304-318; 325-328; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 195; "Tevfik Kış", **Sports Reference LLC.**, 2017; "Tevfik Kış", **United World Wrestling**, 2019; "Turkish Wrestling Great Tevfik Kis Passes Away", **United World Wrestling**, 2019; **TGF**, "Dünya Şampiyonları", "Dünya İkincileri", 2017.

⁴⁴⁶ Cem Atabeyoğlu, **Sporda Devlet mi? Devlette Spor mu?**, TMOK Yayınları, İstanbul, 2001, s. 52.

⁴⁴⁷ Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü (SHGM), "Bekir Silahçılar", **Genel Müdürler**, 2020.

⁴⁴⁸ Tüzük Resmi Gazete'de 28.05.1962 tarihinde yayınlandı ve yürürlüğe girmiş oldu. "Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Statüsü", **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 11113, (28.05.1962), s. 7444-7446; İMV-SAM, a.g.e., s. 19.

⁴⁴⁹ Komitenin ilk asli ve fahri üyeleri şunlardı: Bekir Silahçılar, Burhan Felek, Suat Erler, Rasim Adasal, Suat Yurtkoru, Cemal Alpman, Sadi Batu, Osman Asaf Kermen, Fikret Aslan, Niyazi Akı, Tevfik Kuyaş, Adil Giray, Rauf Meleksoy, Nuri Güctiyener, Muammer Pamuk, Cihat Alban, Bülent Savcı, Tevfik Böke, Hasan Akev, Semih Türkdöğün, Raşit Serdengeçti, Abdi İpekçi, Erdoğan Arıpınar, Halit Kıvanç, Haluk San, Eftal Nogan, Napoleon Steryanopulos, Nazmi Tüfekçi, Celal Uluğ, Vahit Çolakoğlu, Turgut Atakol, Tarık Özerengin, Cafer Çağatay, Hüsamettin Güreli, Adnan Berkay, Nejat Eczacıbaşı, Saip Tezel, Salih Koç, Bülent Davran, Eşref Sander, Enis Dinç, Suat Hayri Ürgüplü, İsmet Uluğ, Emin Dırvana, Fazıl Özış, Ekrem Güçlüer, Turkey Peker, Jerfi Fıratlı ve Muvaffak Menemenciöğlu. İMV-SAM, a.g.e., s. 20.

oylarıyla belirlenen TMOK Konseyi'nde Burhan Felek, Raşit Serdengeçti, Adil Giray, Nejat Eczacıbaşı, Erdoğan Arıpınar, Bülent Savcı, Mustafa Vefa, Halit Kıvanç, Bekir Silahçılar, Sadi Batu, Haluk San ve Olimpik spor federasyon başkanları bulunuyordu. 9 Mart 1963'te ilk toplantısını yapan TMOK Konseyi bu asli üyeler arasından ilk yönetim kurulunu seçti.⁴⁵⁰ Tokyo Olimpiyatları öncesinde hukuki olarak son engel Türkiye Olimpiyat Komitesi Derneği'nin "milli" ünvanını kullanma hakkını kazanmasıydı. Uzun bir yasal mücadele sonrasında T.C. Bakanlar Kurulu 24 Şubat 1964 tarihli ve 3512 sayılı kanunun 16. Maddesine göre derneğin "milli" ünvanını kullanmasına karar verdi.⁴⁵¹ Artık TMOK'nin yasal zeminde "özerk" bir kurum olarak IOC'nin öngördüğü milli bir olimpiyat komitesi olarak temsili önündeki engeller kalkmıştı.

Roma'da uluslararası arenada zirveye çıkan Türk güreşi maalesef çok çabuk sürede zirveden indi. 1961'de Tokyo'da düzenlenen Dünya Serbest ve Grekoromen Güreş Şampiyonası Türk spor camiasında infial yarattı. Türk güreşçiler serbest güreşte 2 gümüş, 3 bronz madalya aldı. 8 sıklletin 5'inde altın madalya alan İran otoriteleri şaşırtırken SSCB 6 madalya kazanarak takım halinde ikinci oldu. Grekoromende Türk takımı 2 gümüş ve 3 bronz kazanırken 8 sıklletin 5'inde birinci olan SSCB tartışılmaz üstünlüğünü gösterdi. Tek bir altın madalya bile kazanamayan Türkiye spordaki yapısal sorunların farkına vardı.⁴⁵² 1961'de Yaşar Doğu'nun ölmesi, Mustafa Dağistanlı, İsmet Atlı, Ahmet Bilek ve Mithat Bayrak gibi güreşçilerin en verimli çağlarında minderlerden uzaklaşması, güreşte getirilen yeni kurallar ve minderlerin boyutunun küçültülmesi Türk güreşinin uluslararası arenada üstünlüğünü yitirmesinin diğer sebepleri oldu. Bir türlü kurumsallaşamayan ve sistematik ve bilimsel metodlu idareye geçemeyen Türk sporunda ileride görülecek başarılar sağlam bir temelin ürünü olmaktan çok ortaya çıkan üstün klastaki güreşçilerin kişisel çabalarına bağımlı kalacaktı.⁴⁵³ 1962'de Toledo, Ohio'da düzenlenen Dünya Serbest ve Güreş Şampiyonası'nda Türkiye serbestte yine başarısız bir performans göstererek 1'i altın 3 madalyayla yetinerek yine Sovyetler'in ardında kaldı. Grekoromende ise takım halinde SSCB'nin ardından ikinci olmasına rağmen aldığı 2 altın

⁴⁵⁰ TMOK'un ilk yönetim kurulunda başkan Burhan Felek, başkan yardımcısı Raşit Serdengeçti, genel sekreter Suat Erler, genel sekreter yardımcısı Erdoğan Arıpınar ve üyeler Adil Giray, Nejat Eczacıbaşı, Bülent Savcı ve Fikret Altınel'di. İMV-SAM, a.g.e., s. 20-21.

⁴⁵¹ CCA, 30.18.12/176.12.6, (28.02.1964); İMV-SAM, a.g.e., s. 22; Atabeyoğlu, **Sporda Devlet mi?**, s. 52.

⁴⁵² Yavuz Bayraktar, "Bir Güreş Şampiyonasına Böyle Gidilmezdi", **Milliyet**, (07.06.1961), s. 6. Bayraktar, Yokohama hezimetini hazırlayanlar bu işi çok iyi bildiğini iddia eden idarecilerdir. Bayraktar hezimetin Vehbi Emre ve Fethi Gürsoytrak'ın eseri olduğunu söylemekteydi. İran şampiyon olmuşsa bunu milli takımımızın zaafına borçludur. Abdi İpekçi, "İlk Gün 5 Galibiyet Kazandık", **Milliyet**, (07.06.1961), s. 5-6; Abdi İpekçi, "Şampiyonluk Şansımız Kuvvetlendi", **Milliyet**, (08.06.1961), s. 6; Abdi İpekçi, "Takım Halinde İkinci Olduk", **Milliyet**, (09.06.1961), s. 6; Abdi İpekçi, "Serbest Güreşte Büyük Revizyon", **Milliyet**, (10.06.1961), s. 6; "Emre ve 4 Güreşçi Ceza Heyetinde", **Milliyet**, (29.06.1961), s. 6. Tokyo dönüşü sonrası Güreş Federasyonu Başkanı Vehbi Emre ve güreşçilerden Hamit Kaplan, Hasan Güngör, Hayrullah Şahin ve Tevfik Kış Ceza Heyeti'ne sevk edildi. BTGM Bekir Silahçılar FILA Asbaşkanı Vehbi Emre'nin Türk Güreş Milli Takımı'yla hiç ilgilenmediğini belirterek antrenör Hüseyin Erkmen dışında hiç kimsenin görevini layıkıyla yerine getirmediğini ifade etti ve Celal Atık'ın görevinden uzaklaştırılmasından sonra milli takımda disiplinin kalmadığını ifade etti. Silahçılar milli takımın Üsküp'teki Balkan Şampiyonası'na gönderilmeyeceğini söyledi. Abdi İpekçi'nin 10 Haziran'daki haberine göre Bekir Silahçılar Serbest Güreş Milli Takım antrenörü Gazanfer Bilge'nin değiştirileceğini ve takımda büyük revizyona gidileceğini söylüyordu. FILA Başkanı Roger Coulon ise "Türk Takımının yoldan çıkmış bir hali var. Size bir şey olmuş ama ne olduğunu ben de anlayamadım." diyerek hayretlerini belirtmekteydi.

⁴⁵³ Atabeyoğlu, "Güreş", s. 2231.

ve 4 bronz madalyayla ümit verdi. 1963'te Türk Güreş Milli Takımı Tokyo Olimpiyatları öncesi en önemli güç denemesi sayılabilecek olan Sofya'daki Dünya Serbest Güreş Şampiyonası ve Helsingborg'daki Dünya Grekoromen Güreş Şampiyonası öncesi 1960 Olimpiyatları'nın zafer sarhoşluğundan çıkamamıştı. Sofya için iddialı olduklarını söyleyen Türkiye Güreş Federasyonu Başkanı Seyfi Cenap Berksoy'un açıklamalarına rağmen Türkiye iki şampiyonada kazandığı 2 altın 3 gümüş madalyayla 8'i altın 13 madalya kazanan SSCB ve 9 madalya kazanan Bulgaristan'ın ardından ancak üçüncü olabildi. Sovyetler tüm sıkletlerin yarısında şampiyon olmuş; artık SSCB'nin güreşte Türkiye'nin tahtına oturduğu apaçık ortaya çıkmıştı.⁴⁵⁴

2.2.5. 1964 Tokyo Olimpiyatları (18. Yaz Olimpiyat Oyunları)

İki Olimpiyat arası dönemde Oyunlar'a katılan milletlerin sayısında muazzam bir artış oldu. 1956 Olimpiyatları'na 67 ülke katılırken bu sayı 1964'te 94'e çıktı. 1960'ların sonunda gerçekten de Olimpiyatlar, katılım açısından, Olimpizm'in "evrensel" idealine yaklaşmaya başladı. Afrikalı atletlerin madalya kazanmaya başlaması hem uluslarına büyük prestij getirdi hem de Olimpik mitlerden biri olan "kara derili" insanların süreklilik ve disiplin isteyen branşlarda başarılı olamayacağına dair sosyal Darwinci anlayışa nazire yaparcasına olgusal bir kırılma yarattı. Bu yeni dönemde milli atletlerin kendilerini destekleyen siyasi birime zaferleriyle sembolik açıdan -aynen antik Yunan Oyunları'ndaki gibi- şan ve şeref getirmesi Olimpizm'in kuruluş ideallerini pekiştirmekteydi.⁴⁵⁵

Ağustos 1961'de DAC tarafından Berlin Duvarı'nın yapılması IOC'nin Alman sorununu başka boyuta taşımıştı. Federal Almanya, Fransa ve ABD gibi NATO ülkelerinin Doğu Alman sporculara vize vermemesi IOC'yi Alman sorununa artık başka bir formül düşünmeye itmekteydi. Doğu Bloğu'nun IOC'ye durumu şikayeti karşısında NATO ülkeleri Doğu Alman sporcuların o zamana kadar olduğu gibi Birleşik Alman Takımı'nda yarışmadıkları takdirde vize verilmeyeceği cevabını verdiler.⁴⁵⁶ IOC Doğu Alman sporculara kayıtsız şartsız vize verilmesini talep etti fakat özellikle Amerikan yetkililer bu talebi reddetti. Bunun üzerine DAC ülkelerinin ayrı olarak IOC'ye kabulünü istedi. IOC'nin bütün Milli Olimpiyat Komiteleri'ne Ocak 1964'te gönderdiği, Başkan Avery Brundage ve Şansölye Otto Mayer imzalı raporda Doğu Alman sporculara NATO ülkeleri tarafından uygulanan vize ambargosu ele alınmaktaydı. Aralarında

⁴⁵⁴ Türkiye Sofya'da sadece 52 kiloda Cemal Yanılmaz ile altın madalya alabilmiş; İsmail Ogan 78 kiloda, Hamit Kaplan ise 97 kiloda üçüncü olmuştu. Helsingborg'da 87 kiloda Tevfik Kış'ın kazandığı altın madalya ise küçümsenmeyecek bir başarıydı. Hamit Kaplan ise 97 kiloda üçüncü oldu. Aynı yıl Beyrut'taki Akdeniz Oyunları'nda ise Türkiye serbest güreşte 6 altın ve bir bronz, grekoromende 4 altın ve 2 gümüş madalya kazanmıştı. Atabeyoğlu, "Güreş", s. 2232; "Berksoy: 'Sofya İçin İddialıyız'", **Milliyet**, (24.10.1962), s. 8; Yavuz Bayraktar, "Takım Halinde Üçüncü Olduk", **Milliyet**, (03.06.1963), s. 8; Tuncer Benokan, "Serbest Güreşte Dünya Üçüncüsü Olduk", Cumhuriyet, (03.06.1963), s. 6; "87 Kiloda Tevfik Kış Dünya Şampiyonu", **Milliyet**, (04.07.1963), s. 8.

⁴⁵⁵ Mandell, a.g.e., s. 253.

⁴⁵⁶ ABC, **Birleşik Seyahat Bürosu (John E. Palveich)'ndan IOC'ye**, Box: 114, Reel: 62, (31.05.1962).

Uluslararası Atletizm Federasyonu (IAAF), Uluslararası Basketbol Federasyonu (FIBA) ve Uluslararası Futbol Federasyonu (FIFA) gibi 17 spor federasyonunun Doğu Alman sporculara vize verilmesi hususunda karşılaştığı zorluklar⁴⁵⁷ ve IOC ile Batı Berlin Müttefik Seyahat Bürosu arasındaki yazışmaların⁴⁵⁸ yer aldığı raporda politik, etnik ve dini ayrımcılık yapılmaması hususunda IOC'ye Doğu Alman otoritelerin yaptığı şikâyetler sunulmaktaydı. Son dört yılda (1960-1964) Doğu Alman Spor Heyetleri'ne otuzdan fazla durumda vize verilmediği ve bu durumun birçok uluslararası spor federasyonunu NATO üyesi olmayan ülkelerde şampiyona düzenlemeye ittiği ifade ediliyordu. IOC siyasi nitelikli hiçbir tasarrufa karışmama isteğini yinelemekteydi.⁴⁵⁹ Uluslararası Spor Basını Birliği (AIPS) de sporun siyasetten ayrılamadığı gerçeğine vurgu yaparak sporcu ve hakemlere uygulanan ayrımcılığın spor yazarlarına da yapıldığına işaret etmekteydi.⁴⁶⁰ Bütün bu protestolar karşısında her ne kadar IOC Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda hâlihazırda Birleşik Alman Takımı statüsünü korumak istese de 1964 yılında her iki tarafın da uzlaşmama ısrarı yüzünden 1968'de IOC Demokratik Alman Milli Olimpiyat Komitesi'ni tanımak zorunda kaldı.⁴⁶¹

Olimpiyatlar tarihinde Olimpik ideallerin bazı "milli" önceliklere tercih edilmesinin en çarpıcı örneklerinden biri de Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Olimpik macerasıdır. 1908 yılında katıldığı ilk Oyunlar'dan beri yaklaşık 50 yıl boyunca uyguladığı "apartheid (ırkçılık)" politikası IOC tarafından göz ardı edilen Güney Afrika, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge imparatorluklarının dağılmasıyla ortaya çıkan çoğu Afrikalı yeni ulusun bir anda hedefi haline geldi. Uzun zaman insan hakları konusunu yetki alanı dışında gören IOC, bilhassa Başkan A. Brundage'ın gönülsüzlüğüne rağmen meseleye el atmak zorunda kaldı.⁴⁶² Sovyetler Birliği'nden de destek gören yeni bağımsız devletlerin Oyunlar'ı boykot etme tehdidi işe yaradı. 1963'te Nairobi'de yapılması planlanan IOC oturumu Kenya hükümetinin Güney

⁴⁵⁷ ABC, IAAF'den Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (09.01.1964); FIBA'dan Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (09.01.1964); IBF'den Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (19.12.1963); ICF'den Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (06.01.1964), UCI'den Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (18.12.1963), FIFA'dan Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (27.12.1963); FIG'den Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (17.12.1963); IWF'den Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (19.12.1963); IIHF'den Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (17.12.1963); IJF'den Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (26.12.1963); FILA'dan Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (17.12.1963); UIPM'den Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (18.12.1963); FIS'ten Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (18.12.1963); ISSF'den Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (30.12.1963); FITA'dan Otto Mayer'e, Box: 114, Reel: 62, (19.12.1963).

⁴⁵⁸ ABC, Otto Mayer'den Birleşik Seyahat Bürosu'na, Box: 114, Reel: 62, (17.04.1962).

⁴⁵⁹ ABC, Avery Brundage'dan İlgililere, Box: 114, Reel: 62, (15.01.1964).

⁴⁶⁰ Sınırlar ve ideolojik ve sosyal ayrımlıklar tarafından engellenmeme temennisıyla sporun bütün devletlerin halklarını ortak bir ilgi çerçevesinde dostluğa götürme ve uluslararası uzlaşma fırsatını yaratma olanağını sunduğunu belirten AIPS Başkanı Schihin uluslararası spor müsabakalarının barışçıl işbirliği ve rekabeti aynı anda içinde barındırdığını ve kültürün diğer unsurlarından farklı olarak uluslararası sporun değişik devletler arasındaki karşılaşmalarla mümkün olduğuna değiniyordu. Siyasi liderlerin doğal olarak toplumun bir parçası olan spora ilgi göstermesine rağmen sporun evrenselliğine siyasi kaygılarla hanel getirmemesi gerektiğine inanan Schihin ayrımcılık yapanların gelecekte kendi politikalarının kurbanı olabileceğine dikkat çekiyor ve uluslararası sporun Kızılhaç gibi "özel bir kategoriye" dahil edilmesini talep ediyordu. ABC, AIPS Başkanı Henri Schihin'den IOC'ye, Box: 114, Reel: 62, (Tarihsiz).

⁴⁶¹ Senn, a.g.e., s. 126-127.

⁴⁶² Brundage'ın ırk konusundaki kayıtsızlığı atletler tarafından kendisine "köleci Avery (slavery Avery) lakabının takılmasına neden olmuştu. Barbara Keys, "The Early Cold War Olympics", s. 79-81.

Afrikalı üyeleri ülkeye almama kararı yüzünden Baden-Baden (Federal Almanya)'de yapıldı. Oturumda alınan karar sonrası Güney Afrika'ya spordaki ırkçı politikasını terk etmediği takdirde 1964 Olimpiyat Oyunları'na katılamayacağı bildirildi. Tokyo'ya ve daha sonraki Mexico City'ye daveti iptal edilen Güney Afrika Cumhuriyeti 1970'de IOC'den atıldı ve 1992'ye kadar IOC'ye dönemedi.⁴⁶³

1960'ların ilk yarısında gücünün zirvesinde olan Avery Brundage bölgesel oyunları (Pan-Amerika Oyunları ve Akdeniz Oyunları gibi) desteklemesine rağmen Endonezya'nın önderliğinde düzenlenmesi planlanan oyunlara karşı olumsuz tavır takınmıştır.⁴⁶⁴ 1962'de düzenlenecek olan IV. Asya Oyunları'nın ev sahipliğini kazanan Endonezya'nın Devlet Başkanı Sukarno kendisini Üçüncü Dünya'nın lideri olarak lanse etmek yolunda sporu dış politikasının ana enstrümanlarından biri haline getirmişti. Sukarno Araplar'a ve ÇHC'ye olan desteğini göstermek amacıyla İsrail ve Tayvan'ın Asya Oyunları'na katılmasına izin vermedi. Bu eylemi karşısında bir dahaki Olimpiyat Oyunları'na alınmama tehlikesiyle karşı karşıya gelen Endonezya, Üçüncü Dünya'nın yeni bir spor organizasyonuna ihtiyacı olduğuna karar verdi ve bütün gelişmemiş ülkelere çağrıda bulundu. IOC'den tamamen farklı sosyo-politik ideallere sahip olan bu hareket GANEFO (Games of the New Emerging Forces/Yeni Ortaya Çıkan Güçler Oyunları) denen Oyunlar'ı organize etti.⁴⁶⁵ Ekim 1963'te IOC GANEFO'ya katılan sporcuların Olimpik müsabakalardan men edileceği kararını aldı. Nitekim Uluslararası Yüzme ve Atletizm Federasyonları bahis konusu atlet ve yüzücülerin Tokyo Oyunları'nda yarışmalarına izin vermedi.⁴⁶⁶ Buna rağmen GANEFO'ya 48 ülkeden 3000 civarında sporcu katıldı.⁴⁶⁷ Öte yandan, IOC'nin tanımadığı ve yasaklanmış GANEFO'ya katıldığı gerekçesiyle Endonezya ve Kuzey Kore (KDC) 1964 Tokyo Olimpiyatları'ndan men edildi. Ancak daha

⁴⁶³ Christian Tagsold, "Modernity, Space and National Representation at the Tokyo Olympics 1964", **Urban History**, 37 (2), 2010, s. 289-290; Barney, a.g.b., s. 280-281; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 220; Miller, a.g.e., s. 167-169; David G. McComb, **Sports: An Illustrated History**, Oxford University Press, Oxford, 2004, a.g.e., s. 84-85.

⁴⁶⁴ Arnd Kruger, "The Unfinished Symphony: A History of the Olympic Games from de Coubertin to Samaranch", **The International Politics of Sport in the Twentieth Century**, Jim Riordan and Arnd Kruger (Eds.), E. And F. N. Spon, London, 1999, s. 19.

⁴⁶⁵ Batı emperyalizmini düşman ilan eden ve IOC'yi dünya nüfusunun dörtte birinin emperyalist organı olarak yaftalayan Sukarno Komünist ülkelerden bu fikrinde destek buldu. Sovyetler Endonezya'ya 100 bin kişilik bir stadyum, 10 bin kişilik bir spor salonu ve 8 bin kişilik bir yüzme havuzu yapımında finansal destekte bulundular ve kurulduktan altı ay sonra GANEFO'ya katıldılar. Sovyetler Üçüncü Dünya ülkeleri nezdinde imajını güçlendirmek istiyordu ve düzenlenen ilk Oyunlar'a bütün Komünist ülkeler katıldılar. Oyunlar'a en büyük desteği beş sene önce IOC'den ayrılmış olan ÇHC verdi. Zaten GANEFO kısmen Sukarno'nun ÇHC'ye yakın tutumundan ortaya çıkmıştı. Kanin, a.g.e., s. 84-86

⁴⁶⁶ GANEFO'nun fikir babası Endonezyalı lider Sukarno IOC'nin Coubertin'in ulus inşası ve uluslararası anlaşma ve iyi niyet ideallerinden saptırılıp emperyalistlerin oynacağı olarak siyasi nitelik kazanması nedeniyle bu oyunlara ihtiyaç duyulduğunu savunuyordu. Olimpiyat Oyunları'nın siyaset dışı kalması gerektiğini savunanların Olimpiyatları komünist olmayan ve sömürgecilğe karşı olmayanların arenası haline getirdiğini söyleyen Sukarno IOC'nin Endonezya'ya da IOC dışında bıraktığını beyan ediyordu. Senn, a.g.e., s. 131; "Asya Oyunlarına Katılan Atletler Tokyoda Yarışmıyor", **Cumhuriyet**, (04.10.1964), s. 6.

⁴⁶⁷ GANEFO 12 gün sürdü ve en fazla madalyayı ÇHC aldı. Oyunlar ÇHC ve Endonezya'ya büyük uluslararası prestij kazandırdı. SSCB ise gölgede kaldı, madalya sıralamasında ikincilikle yetindi. Tokyo Olimpiyatları'nın ev sahibi Japonya ise Endonezya'nın Olimpiyatlar'dan men edilmesi durumunda Afrikalı ve Asyalı ülkelerin olası boykotu tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Kanin, a.g.e., s. 86-87.

sonradan IOC Oyunlar'a kısa bir süre kala bu yasağı kaldırdı. Bazı uluslararası spor federasyonlarının GANEFO'ya katılan sporculara koyduğu yasakların çözümü ise Tokyo Oyunları'nın başlangıcına kaldı.⁴⁶⁸

1948'de milli olimpiyat komitesini kuran Japonya savaş suçlusu sayıldığı için ne IOC'ye kabul edilmiş ne de Londra'daki Olimpiyatlar'a davet edilmişti. Ancak Japonya'nın savaşmış olduğu kırk sekiz ülke ile barış antlaşması imzaladığı süreçte Japonya IOC'nin Mayıs 1951'de Viyana'daki oturumunda nihayet IOC'ye kabul edilmişti. 1952'deki Olimpiyatlar'a davet edilen Japonya 102 sporcu ve yönetici ile katıldığı Helsinki Olimpiyatları'nda güreş, yüzme ve jimnastikte dokuz madalya kazanmıştı. 1956'da 200 kişilik bir kafiyle Melbourne'e giden Japonya, burada çoğu jimnastikte olmak üzere, yine güreş, jimnastik ve yüzmede dördü altın on dokuz madalya kazanmıştı. Uluslararası spor arenasında tekrar güçlü bir şekilde kendini göstermeye başlayan Japonya, Soğuk Savaş düzleminde ABD'nin sadık bir müttefiki ve hızla Batılılaşan örnek sosyo-ekonomik yapısıyla yeni IOC Başkanı Amerikan Avery Brundage ve Batılı IOC üyeleri nezdinde de avantajlı bir konuma gelmişti. 1952'de 1960 Olimpiyat Oyunları ev sahipliği için başvurmayı düşünen Japonya'ya Brundage, Melbourne sonrası Avrupalı devletlerin coğrafi ve finansal sebeplerden dolayı pek sıcak bakmayacağını, bir sonraki Oyunlar'ın ev sahipliği için başvurmasını salık vermişti. 1955'te Japonya'yı ziyaret eden Brundage, Tokyo'ya IOC'nin 1958'deki 54. Oturumu'nun ev sahipliğini önermişti. 1958'de oturuma ev sahipliğinin yanı sıra 3. Asya Oyunları'nın da ev sahipliğini yapan Japonya kendini ispatlamış; IOC'nin Münih'teki oturumunda 1964 Olimpiyat Oyunları'nın ev sahipliğine adaylığını açıklamayı kararlaştırmıştı.⁴⁶⁹

IOC'nin 26 Mayıs 1959'da Münih'te düzenlediği 55. Oturumunda yapılan oylamada Detroit (ABD), Viyana (Avusturya) ve Brüksel (Belçika) gibi rakiplerini oylamada geride bırakan Japonya'nın başkenti Tokyo 18. Yaz Olimpiyat Oyunları'nın düzenleme hakkını elde etti. Oyunlar ilk kez bir Asya ülkesinde düzenlenecekti. Japonlar II. Dünya Savaşı ve atom bombalarının yaralarını sardıklarını bütün dünyaya ispatlamak istiyorlardı. Ekonomisini yoluna koyup sanayileşme yolunda büyük atılım yapan Japonya Oyunlar'ın organizasyonu için bütün kaynaklarını seferber etti.⁴⁷⁰ Japonlar'a 1964 Oyunları'nın ev sahipliğinin verilmesi U2, Jüpiter füzeleri ve Küba krizleri yüzünden Sovyetler'le arası gerilen Batı Bloğu'nun Üçüncü Dünya'nın yükseliş konjonktüründe Vietnam gibi bir meseleyi yine bir Asya ulusunun fakat Batı tarafında- teşkilatçılık ve çalışkanlık gibi erdemlerini dünyaya göstererek gölgeleme fikri

⁴⁶⁸Oyunlar'a yaklaşık 10 gün kala Endonezyalı yetkililer Japonlar'ın kararlı durması halinde kendileri hakkında çıkan men kararının kalacağına inandıklarını açıklıyordu. Ancak Endonezya atletizm ve yüzme branşlarında katılmalarına izin verilmezse Oyunlar'ı boykot edeceği şartını koyuyordu. "Olympic Snag Overcome", **Times** [London, England] (02.10.1964), s. 4. The Times Digital Archive. Web. 31 Oct. 2017. Endonezyalı yüzücüler ve atletler ile BAC'li 100 sporcunun Olimpiyatlar'a katılmayacağı açıklandı. Kuzey Kore (KDHC) ise katılacağını söylemesine rağmen Oyunları Endonezya ile boykot etti. "North Korea To Compete In Tokyo After All", **Times**, (01.10.1964), s. 4. Ayrıca bkz. Kanin, a.g.e., s. 86-87; Senn, a.g.e., s. 132-133.

⁴⁶⁹Allen Guttman ve Lee Thompson, **Japanese Sports: A History**, University of Hawai'i Press, 2001, s. 193-195.

⁴⁷⁰Mallon and Heijmans, a.g.e., s. LXIII; Miller, a.g.e., s. 170; "Tokyo Olimpiyatları'na 4,5 Milyar T.L. Ayrıldı", **Milliyet**, (29.06.1961), s. 6.

yatmaktaydı. IOC'nin Amerikan Başkanı A. Brundage'ın Japon spor tesislerini övmesi ve Japonlar'ın ev sahipliğini örnek göstermesi aslında Doğu Bloğu'na olan bir göndermeydi. II. Dünya Savaşı'nın atom bombası ve aşağılayıcı işgal gibi badirelerini milli gururuna ters düşse de atlatan Japonlar, sanayileşmiş bir toplum olarak seçkinler kulübünde bir yer edinebileceğini gösterdi. Oyunlar Savaş sonrası Japonya için Tokyo'nun ve ülkenin modernleşmesi için bir köprü olmasının yanı sıra Savaş'taki ultra-milliyetçiliğin mirasını unutturmakta mükemmel bir araç oldu. Oyunlar için yapılan Meiji Tapınağı'nın modern Japonya'nın ilk imparatoruna ithaf edilmesi milliyetçiliğin kötü anıları hariç Japon ulusunu bir dava etrafında birleştirmiş olmasının sembolüydü. Tokyo'daki Olimpiyat oyunları organizasyonun kusursuzluğu, tesislerin sanatsal yetkinliği ve ev sahiplerinin cömertliği ile hatırlanacaktı.⁴⁷¹ Oyunlar'dan hemen önce Tokyo'da yapılan IOC'nin 62. Oturumu'nda Avery Brundage tekrar başkanlığa seçildi. IOC'deki şansölye mercii kaldırılarak yerine Genel Sekreter mercii kuruldu. İsviçreli Eric Jonas IOC'nin ilk genel sekreteri oldu. Oturumda doping meselesi ve doping sonucu cinsiyeti sorgulanan kadın sporcular konuları ilk defa gündeme geldi. Cezayir, Kongo, Sierra Leone ve Nijerya yeni üyeler olarak IOC'ye kabul edildiler. Böylece üye ülke sayısı 114'e çıktı.⁴⁷²

10-24 Ekim 1964 tarihleri arasında düzenlenen Oyunlar'a 93 ülkeden 680'i kadın olmak üzere 5136 sporcu katıldı. Bilhassa Afrika'da yeni bağımsız olan ülkeler sayesinde 14 ülke ilk defa Olimpiyatlar'a katıldı. Oyunlar'ın başlamasına üç gün kala Endonezya katılmayacağını açıkladı.⁴⁷³ Olimpik meşaleyi⁴⁷⁴ stadyuma getiren Yoşinori Sakai, Hiroşima şehrine atom bombası atıldığı gün doğmuştu. Açılış seremonisine geleneksel bayrağıyla katılan Kuzey Rodezya, Oyunlar'ın sonunda yeni ismi Zambiya ve yeni bayrağıyla seremoniye katıldı.⁴⁷⁵ Judo ve voleybolda olimpik sporlar olarak ilk kez bu Oyunlar'da müsabakalar düzenlendi. Japonlar voleybolda bayanlarda ve judoda dört sıkletin üçünde altın madalyaya ulaştılar.⁴⁷⁶ 10 bin metrede ABD'li atlet Billy Mills büyük sürpriz yaparak birinci oldu ve bir diğer ABDli sporcu Don Schollander yüzmede dört altın madalya kazandı.⁴⁷⁷ Daha sonradan dünyanın sayılı profesyonel ağır sıklet boksörlerinden biri olacak olan ABD'li 20 yaşındaki Joe Frazier (1944-2011) ağır sıklette altın

⁴⁷¹ Mandell, a.g.e., s. 251-252.

⁴⁷² Roma Olimpiyatları'nda final yarışmasında doping yüzünden hayatını kaybeden Danimarkalı bisikletçi Knud Jensen ve Doğu Bloğundan artan sayıda kadın sporcunun anormal şekilde kaslı olarak Oyunlar'da boy göstermesi doping meselesinin ciddi olarak ele alınmasını gerektirmişti. Miller, a.g.e., s. 168-170.

⁴⁷³ "Olympic Snag Overcome", **Times**, (02.10.1964), s. 4.

⁴⁷⁴ Olimpiyat meşalesini Türkiye'de Burhan Felek Fumio Taksima'dan teslim aldı ve Türk atletleri meşaleyi İstanbul sokaklarında taşırken halk bu tabloyu zevkle izledi. Şevket Soley, **Spor Yıllığı (1964)**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1965. Olimpiyat meşalesini Türkiye boyunca 90 Türk atleti taşıdı ve bu atletlerin her türlü ekipmanı Japon Milli Olimpiyat Komitesi'nce sağlandı. Türk Hükümeti bu malzemelerin ve AID tarafından Orman Genel Müdürlüğüne bağışlanan 2000 dolar değerindeki motorlu su tankerinin her türlü ithal vergi ve rüsumdan muaf tutulmasını 05.06.1964 tarihli Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırdı. **CCA**, 30.18.1.2/178.33.6, (05.06.1964).

⁴⁷⁵ Miller, a.g.e., s. 170; "Olimpiyat Kafilemiz Dün Akşam Tokyo'ya Vardı ve Köye Yerleşti", **Cumhuriyet**, (03.10.1964), s. 8.

⁴⁷⁶ Miller, a.g.e., s. 177-178

⁴⁷⁷ Mallon ve Heijmans, s. LXIII; Miller, a.g.e., s. 178-179.

madalyaya uzandı.⁴⁷⁸ Yeni Zelandalı Peter Snell 800 ve 1500 metrelerde altın madalyaya uzanırken Oyunlar'dan altı hafta önce apandisit ameliyatı geçiren Olimpiyat şampiyonu Etiyopyalı Abebe Bikila dünya rekoru kırarak maratonda üst üste ikinci defa altın madalya kazanmış oldu.⁴⁷⁹ Serbest güreşte 63 kiloda şampiyon olan Osamu Watanabe Oyunlar'dan sonra güreşi bıraktı ve günümüze kadar namağlup ünvanını koruyan tek Olimpik şampiyon güreşçi olarak tarihe adını yazdırdı. Jimnastikte 1956 ve 1960'ta kazandığı madalyalarla birlikte toplamda 18 madalyaya ulaşan Sovyet Larisa Latynina olimpiyatlarda bir sporcunun kazandığı en fazla madalya sayısı rekorunu 2012'ye kadar uhdesinde bulundurdu.⁴⁸⁰

Türkiye Tokyo'ya 17'si güreşçi olmak üzere Atletizm, Halter, Yelken ve Güreş branşlarında 25 sporcu, 10 hakem ve 6 idareci ile gitti. Türk kafilesine Güreş Federasyonu Başkanı Suat Bolayır başkanlık ediyor; kafiyele TMOK Genel Sekreteri ve IOC üyesi Suat Erler bulunuyordu.⁴⁸¹ Türk kafilesindeki en yaşlı sporcu 3000 metrede yarışan 37 yaşındaki Cahit Önel, en genç sporcu ise üç adım atlamada yarışan 24 yaşındaki Aşkın Tuna'ydı. Türkiye Olimpiyat Oyunları'na halterde de ilk kez bir sporcuyla, 90 kiloda Sadık Pekünlü'yle Tokyo'da katılmıştı. Kafilye harcırasını kendi cebinden karşılamak üzere Devlet Bakanı Malik Yolaç da dahil olmuştu. Türkiye'nin madalya ümitleri güreş ve atletizmdeydi.⁴⁸² Açılış seremonisinde stadyuma 85. Sırada giren Türkiye, Olimpiyat meşalesine de Atina'dan başlayan

⁴⁷⁸ South Carolina'lı Joseph Frazier çiftçi bir ailenin onikinci çocuğu olarak dünyaya geldi. Tokyo'ya yedek boksör olarak giden Frazier kırık baş parmağına rağmen şampiyon oldu. Frazier 1965'te profesyonel boksa başladı. 3 kez Muhammed Ali'yle 2 kez George Foreman'la karşılaştı. Muhammed Ali'nin bokstan men edildiği dönemlerde maddi ve manevi olarak Ali'ye yardım etmiş olmasına rağmen Ali Frazier ile yaptığı karşılaşmalar öncesinde basında ve televizyonda "aptal", "çirkin" ve "goril" gibi sıfatlarla Frazier'a ağır hakaretlerde bulundu. 1970'te Dünya Ağır Sıklet Boks Şampiyonu ünvanını ele geçiren Frazier 1973'te ünvanını George Foreman'a kaptırdı. 1976'da Foreman'a ikinci kez mağlup olduktan sonra boksu bıraktı. Ünlü Rocky filmindeki boks sahneleri Frazier'in dövüş görüntülerinden yararlanılarak çekildi ve kendisi de filmde figüran olarak yer aldı. 2011'de öldü. "Biography", **The Official Website of Smokin' Joe Frazier**, 2020; "Fight Record", **The Official Website of Smokin' Joe Frazier**, 2020; "Joe Frazier", **Sports Reference LLC.**, 2020; "Boxing at the 1964 Tokyo Summer Games: Men's Heavyweight", **Sports Reference LLC.**, 2020.

⁴⁷⁹ Maratonda şampiyon olan Bikila, Roma'dan farklı olarak bu sefer ayakkabıyla koştu. Maratonda ikinci olan Japon Kokichi Tsubaraya 1968 Olimpiyatları'na hazırlanırken geçirdiği sakatlıktan sonra umutsuzluğa kapılarak intihar etti. The Organizing Committee for the Games of the XVIII Olympiad, **The Games of the XVIII Olympiad: Tokyo 1964 (The Official Report of the Organizing Committee)**, Vol. II, Kyodo Printing Co. Ltd., Tokyo, 1966, s. 73 (Bundan böyle **Official Report 1964, Vol. II**); Miller, a.g.e., s. 176; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 220-221; "Bu Defa Ayakkabı İle Koşacak", **Cumhuriyet**, (04.10.1964), s. 6.

⁴⁸⁰ Miller, a.g.e., s. 176-177.

⁴⁸¹ Kafilenin ikinci başkanı Atletizm Federasyonu Başkanı Jerfi Fıratlıoğlu'ydu. Güreş Milli Takımı antrenörü Celal Atik'ti. Kafilyele FILA hakemleri olarak Alp Karabiber, Ali Meddoğan, Kemal Erkmen ve Cihat Uskan olmak üzere beş de hakem bulunuyordu. Soley, **Spor Yılığı (1964)**, s. 146; TMOK, **1964 Tokyo Olimpiyatları**, 2018; The Organizing Committee for the Games of the XVIII Olympiad, **The Games of the XVIII Olympiad: Tokyo 1964 (The Official Report of the Organizing Committee)**, Vol. I, Kyodo Printing Co. Ltd., Tokyo, 1966, s. 94, 174, 214-215 (Bundan böyle **Official Report 1964, Vol. I**); İstanbulluoğlu, s. 220; "Olimpiyat Kafilyemiz Bu Sabah Uçakla Tokyoya Hareket Ediyor", **Cumhuriyet**, (01.10.1964), s. 8; "Kafilyemizi Yolcu Ediyoruz", **Milliyet**, (01.10.1964), s. 8; "Güreş Listelerini Hala Bildirmedik", **Milliyet**, (02.10.1964), s. 8; "Olimpiyat Kafilyemiz Dün Gitti", **Milliyet**, (02.10.1964), s. 8; "Olimpiyat Kafilyemiz Dün Akşam Tokyo'ya Vardı ve Köye Yerleşti", **Cumhuriyet**, (03.10.1964), s. 8.

⁴⁸² Türk kafilesinde yedek güreşçiler olarak Yavuz Selekman ve Mustafa Dağıstanlı bulunuyordu. Yavuz Selekman Türk filmlerinde de oynamış popüler bir figürdü. Soley, **Spor Yılığı (1964)**, s. 146; **Official Report, Vol. I**, s. 614-615; "Malik Yolaç Harcıraktan Vazgeçtiğini Açıkladı", **Cumhuriyet**, (01.10.1964), s. 8; "Kafilyemizi Yolcu Ediyoruz", **Milliyet**, (01.10.1964), s. 8; "Kafilye Başkanı Bolayır, Çalıştık, Ümitliyiz Dedi", **Cumhuriyet**, (02.10.1964), s. 8.

yolculuğunda ilk gece ev sahipliği yapmıştı.⁴⁸³ Türkiye'nin Tokyo Olimpiyatları'ndaki Olimpik Ataşesi Türkiye'nin Tokyo Büyükelçiliği Başkatipli Orhan Türelî'ydi.⁴⁸⁴ Tokyo'da Türkiye'den resmi basın kartlı olarak sadece iki gazeteci ve bir fotoğrafçı bulunmaktaydı.

Türkiye'nin güreşte favorilerden biri olduğu Tokyo'da FILA Asbaşkanı Vehbi Emre'nin yanı sıra 4 güreş hakemi de görev aldı. Oyunlar öncesinde Tevfik Kış ve M. Ali Yağcı'nın güreşemeyeceklerini bildirmeleri diğer güreşçilerin moralini bozmuştu.⁴⁸⁵ Tokyo'da serbestte bir altın (78 kg. İsmail Ogan), üç gümüş (57 kg. Hüseyin Akbaş, 87 kg. Hasan Güngör ve 97 kg. Ahmet Ayık (d. 1938)⁴⁸⁶ ve bir bronz (ağır sıklet- Hamit Kaplan) madalya kazandı. Grekoromen güreşte ise tek madalya 70 kiloda şampiyon olan Kazım Ayvaz'dan geldi. Serbest güreşte ayrıca 52 kiloda Cemal Yanılmaz ve 70 kiloda Mahmut Atalay Olimpiyat dördüncüsü oldular. Grekoromen güreşte kazanılan bir altın madalya dışında yaşanan başarısızlık dikkat çekiciydi. Tokyo'da güreşlere 47 ülke katılmıştı ve yeni ülkelerle birlikte özellikle Sosyalist blok ülkelerinin güreşte ilerlemesi Türkiye'nin üstünlüğünün kaybolduğunu göstermekteydi.⁴⁸⁷

Türkiye'nin Tokyo'daki performansı için çok çeşitli yorumlar yapıldı. Oyunlar öncesinde BTG Müdürü Nuri Gücüyener (1912-2017) Türkiye'deki spor seviyesinin Balkanlar seviyesine ulaşmadığından yakınıyordu ve Oyunlar'daki performans bu saptamayı tescil edecekti. Vehbi Emre ise Türk güreşçilerinin “nefes ve enerji bakımından gerektiği kadar mükemmel olmadıklarından” şikayet etmekteydi. Emre'ye göre

⁴⁸³ **Official Report 1964, Vol. I**, s. 227, 247-248.

⁴⁸⁴ **Official Report 1964, Vol. I**, s. 89, 361.

⁴⁸⁵ Japonlar'a göre Türkler Tokyo'da 4 altın madalya alacaktı. Amerikanlar'a göre ise Türkler'in 6 altın madalya kazanması muhtemeldi. Türk güreşçilerin Tokyo'daki antrenmanları en yakın rakipleri Sovyetler tarafından yakından takip ediliyordu. Tokyo'daki Türk güreş hakemleri A. Merdoğan, A. Karabiber, C. Uskan ve K. Erkmen'di. Arıpınar'a göre bu iki güreşçinin milli takıma dahil edilmesinin sorumlusu Devlet Bakanı Malik Yolaç'tı. **Official Report 1964, Vol. II**, s.461; “Hedef Tokyo”, **Cumhuriyet**, (04.10.1964), s. 6; “Güreşçilerin Morali Bozuk”, **Cumhuriyet**, (05.10.1964), s. 8; Erdoğan Arıpınar, “Bakan Yolaç'ı İkaz Ediyoruz”, **Cumhuriyet**, (06.10.1964), s. 6.

⁴⁸⁶ Pehlivan torunu olan Sivashlı Ahmet Ayık güreşe karakucakla başladı. 13 yaşında İstanbul'a göç ederek Şişli SK ve BJK'nde güreşmeye başladı. 1960 yılında Yaşar Doğu'nun antrenörü olduğu Şekerspor'a geçen Ayık, Kayseri Uçak Fabrikası'nda çalışmaya başladı. 1968 Mexico City Olimpiyat Oyunları'nda serbest güreşte 97 kiloda altın madalyaya ulaştı. Ayık Dünya Güreş Şampiyonası'nda serbest güreşte 97 kiloda 1965 ve 1967'de birinci, 1966'da ikinci oldu. Avrupa Güreş Şampiyonası'nda 97 kiloda 1966'da gümüş madalya, 1967 ve 1970'de altın madalya kazandı. Ayık ayrıca 1963 Akdeniz Oyunları'nda ve 1964'te Balkan Şampiyonası'nda 97 kiloda altın madalya kazandı. Aktif spor yaşamından sonra 1977-79 ve 1996-2000 yılları arasında Türkiye Güreş Federasyonu Başkanlığı yaptı. 1980'de 12 arkadaşı ile beraber Türk Güreş Vakfı'nı kurdu. 1997'de Devlet Üstün Hizmet Madalyası ile ödüllendirilen Ayık, 1998'de FILA Yönetim Kurulu'na seçildi. Ahmet Ayık 2004 yılında Dünya Güreş Federasyonu'nun Şeref Listesi'ne dahil edildi. 2012 yılında FILA Asbaşkanı oldu. Kendisi halen aynı federasyonun fahri asbaşkanıdır. TMOK, “Bir Cihan Pehlivanı Ahmet Ayık”, **Olimpiyat Dünyası**, 52, 2014, s. 62-72; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 50; United World Wrestling, “Ahmet Ayık”, **United World Wrestling Hall of Fame**, 2018.

⁴⁸⁷ FILA Başkanı Coulon turnuva öncesinde “Tokyo güreşin en çetin olimpiyatı olacak” demişti. Kazım Ayvaz'dan sonra 1992'ye kadar Türk güreşçiler Grekoromen güreşte şampiyonluk kazanamayacaktı. Hamit Kaplan peş peşe üç Olimpiyat Oyunları'nda madalya alarak tarihe geçti. 97 kiloda Ahmet Ayık ise hiç yenilgi almamasına rağmen şampiyonluğu ikinci turda tartışmalı bir kararla berabere kaldığı Sovyet Alexander Medvedev'e kaptırdı. Bir önceki Olimpiyatlar'da 73 kiloda gümüş madalya alan İsmail Ogan ise bu sefer 78 kiloda altın madalyaya uzandı. **Official Report 1964, Vol. II**, s. 461-512; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 220-224; TMOK, “Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-7”, **Olimpiyat Dünyası**, s. 65; “Tokyo'da Güreşlere 47 Millet Giriyor”, **Cumhuriyet**, (02.10.1964), s. 8; “Olimpiyat Kafitemiz Dün Akşam Tokyo'ya Vardı ve Köye Yerleşti”, **Cumhuriyet**, (03.10.1964), s. 8.

Türk güreşçilerin çalışma programları günün gereklerine göre yenilenmemiştir ve bu yüzden de bilimsel çalışan Japonlar'ın gerisinde kalmışlardır. İlginç bir yorum da “kendi parasıyla Tokyo’ya giden Bakan Malik Yolaç”tan geldi. Yolaç’a göre milli takım antrenörünün “şimdiden sonra hem kasap, hem kahveci, hem de güreş antrenörü” olmaması gerekiyordu. Yolaç’ın bu sözlerinin hedefinin Celal Atik olduğu belliydi. Nitekim, Güreş Milli Takımı antrenörü Celal Atik maliyeye olan borcu yüzünden az kalsın Tokyo Oyunları’na gidemeyecekti.⁴⁸⁸

2.2.6. Türk Dış Politikasının Işığında Türkiye ve Olimpiyatlar Üzerine Değerlendirme

1948 Londra Olimpiyatları’ndan 1964 Tokyo Olimpiyatları’na kadar geçen 17 yılda Türk dış politikasında genel olarak bir süreklilik gözlenmiştir. Dönem içindeki iktidar değişiklikleri, hükümet etme, dış politikaya yaklaşım ve iktidarların dayandıkları sınıflara bağlı olarak Türkiye’nin kültür ve spor politikalarını etkilemiştir. 1946-1950 arasındaki dönemde CHP iktidarının kabuk değiştirme ve “demokratikleşme” çabaları daha çok artan toplumsal ve siyasal huzursuzluklara ve uluslararası politikadaki güvenlik kaygılarına tepki olarak geliştirilmiş olan “tavizler” bağlamında değerlendirilebilir. Savaş ekonomisi koşullarının gevşetilip “örgütlenme” mevzuatının da serbestleştirilmesiyle içeride çok partili siyasi rejime yapısına geçiş hazırlıkları başlatılmıştı. Savaş sonrası döneme yeni bir başbakan (Recep Peker) ve yeni bir Beden Terbiyesi Genel Müdürü (Vildan Aşir Savaşır) ile girilmişti. Siyasetteki “liberalleşme” “beden terbiyesi mükellefiyeti” imgesi gibi sembollerden kurtulmayı da içermekteydi. Hükümet artık spora “savaşa hazırlama aracı” olarak bakmayı bırakmıştı. Askeri kökenli Tahir Taner’den sonra, yurt dışında yüksek beden eğitimi ihtisası görmüş sivil kökenli Vildan Aşir Savaşır’ın atanması bu yeni zihniyetin göstergesiydi. Göreve geldiğinde elinde “beş boyutlu bir spor yapısı” bulmuş olan Savaşır, “çok sporlu okul yurtlarına” ağırlık vererek uluslararası arenada Türkiye’yi ön plana çıkaracak güreş ağırlık vermiş; “güreşçi potansiyelini” seferber etmişti. Türkiye’nin uluslararası alanda temsiline dayanan dış politika ve kamu diplomasisi odaklı bu spor yönetimi Savaşır’ın görevden alındığı 1950 yılına kadar sürecekti. Dış politikadaki “taviz” meselesi ise neredeyse canhıraş bir şekilde Batı sistemine dahil olmak şeklinde tezahür etmiştir. Bu bağlamda 1948 Olimpiyatları’na savaş sonrası ekonomik yokluklara rağmen 58 sporcudan oluşan geniş bir kafiyeyle katılan Türkiye Olimpiyat Kafilesi, uluslararası arenada Batı Bloğu’nun düzenlediği herhangi bir siyasi veya kültürel organizasyona azami değeri verdiğini göstermiştir.⁴⁸⁹ Atatürk Dönemi dış politikasından kalan bu miras devletin çağdaş yüzünü göstermek için bütün olanaklarını seferber etmesi açısından anlamlıdır. Kafile Başkanı Beden Terbiyesi Genel Müdürü Vildan Aşir Savaşır ve TMOK temsilcileri Burhan Felek ve Suat Erler spor sevdalısı, Avrupalı eğitim

⁴⁸⁸ Malik Yolaç Celal Atik’in Tokyo’ya gidebilmesi için ona kefil olmuştu. “Nuri Gücüyener, ‘Spor Seviyemiz Balkanlar Seviyesine Ulaşamadı’”, **Cumhuriyet**, (02.10.1964), s. 8; “Kafile Başkanı Bolayır, Çalıştık, Ümitliyiz Dedi”, **Cumhuriyet**, (02.10.1964), s. 8; Soley, **Spor Yılığ** (1964), s. 154-155.

⁴⁸⁹ Fişek, **Spor Tarihi**, s. 139-141.

görmüş yabancı dil bilen aydınlar olarak Türkiye'nin dış politikadaki Batılı yüzünün yansımalarıydı. Çoğunluğu Müslüman bir ülke olan Türkiye'den kafileye 15 yaşında bir bayan atletin de dâhil edilmesi ise yine genç Cumhuriyet'in uluslararası arenada vermek istediği imaja uygun düşmekteydi. Londra'ya 15 atlet gönderen Türkiye, binicilik, eskrim, bisiklet ve futbol gibi diğer branşlardan da sporcularla temsil edilmişti. Futbol dışında bu sporcuların çoğunun asker kökenli olmasına rağmen bu branşlardan sporcu yetiştirmek yine Atatürk'ün dış politikadaki Batılılık anlayışıyla reforme edilmiş eğitim sisteminin eseri idi. Geleneksel olarak addedilen “ata sporu” güreşte kazanılan büyük başarı da yine Atatürk'ün Türkiye'ye getirdiği Finli antrenör Olli Pellinen tarafından alışık olduklarından farklı olarak bilimsel tekniklerle çalıştırılmış güreşçilerin eseri idi. Nitekim Londra'da kazanılan toplam 12 madalya Türkiye'nin günümüze kadar bir olimpiyatta kazandığı en yüksek başarıdır.

1950 seçimleriyle Demokrat Parti'nin 27 yıllık CHP iktidarına son vermesi her ne kadar Türk siyaseti için büyük bir dönüm noktası olarak addedilse de dış politikada süreklilik açısından bir kırılma yaşanmamıştır. Ancak yeni iktidarın kompozisyonuna ve icraatına bağlı olarak Türk dış politikasında yaşanan “ksen değişikliği” ve “önceliklerin kayması” Türkiye'nin kültür ve spor politikalarını da ister istemez etkilemiştir. Süreklilik görülen husus sporda son sözün devlette olmasıdır; fakat önceki dönemin aksine DP iktidarı zamanında uluslararası ilişkileri etkileyecek şekilde bir partizanlık zamanla hâkim olmuş; bu da Türkiye'nin 1952 Helsinki Olimpiyatları öncesinde olduğu gibi itibarını zedelemiştir. “Amatörlük meselesi” üzerinde yaratılan gereksiz iç kamuoyu tartışmaları 1948 Olimpiyatları şampiyonlarının Helsinki'ye gidememelerine sebep olmuştur. Neticede Türkiye halâ Atatürk dönemi kültür ve spor politikalarının meyvelerini yese de Helsinki de hak ettiği başarıyı kazanamamış, sadece 3 madalyayla yetinmek zorunda kalmıştır. 1956 Melbourne Olimpiyatları öncesinde de Türk Milli Olimpiyat Komitesi'nin özerkliği hususunda IOC ile sorun yaşayan Türkiye, “demokratikleşmenin” Batıcılıkla eşdeğer olmadığını, kurumsal olarak Batı'yla entegre olabilmek için diplomatik usul ve teamüllerin ne kadar önemli olduğunun acı da olsa farkına varmıştır. Melbourne Olimpiyatları'na katılmanın tehlikeye girmesine sebep olan “özerklik” meselesi ile ekonomik tıkanma dış politikada da seçenekleri tükenmeye başlayan DP iktidarını Melbourne'e sadece 13 güreşçi gönderme kararını vermeye itmiştir. İçinde siyasi sebepler de bulunan antrenörlük sorununa rağmen 1956 Olimpiyatları'nda Türk güreşçiler 7 madalya kazanmışlardır.

27 Mayıs 1960 İhtilali'nin hemen sonrasında düzenlenen Roma Olimpiyatları ise Türkiye'nin bugüne kadar en fazla altın madalya kazandığı Olimpiyat olmuştur. Ancak Türkiye Roma'da toplamda 9 madalya kazanmasına rağmen Üçüncü Dünya'nın yükselişine koşturarak dünyada 1948'deki ilgiyi uyandırmadı. Batı'yı sadece siyasi ve ekonomik olarak takip eden ve eğitim ve kültür politikalarına çağdaş seviyede Atatürk dönemindeki kadar önem vermeyen anlayış neticesinde Türk sporu diğer gelişen ülkelerin gösterdiği gelişim ve atılımdan geri kalmaya başlamıştı. Aslen kırsal bölgeden gelen gençlerin yaptığı bir

spor olan güreş şehirde iş bulunan sporcuların da eğitimine özen gösterilmemesiyle uzun vadede başarı getirecek bir şekilde kurumsallaşamıyordu. Dönemin Türkiye'sinde eğitimle sporu bir arada yürütme olanağını sadece asker kökenli gençlere veriyordu. Bu dönemdeki en sevindirici gelişme 27 Mayıs Darbesi'yle birlikte TRT ve üniversiteler gibi TMOK'un da nihayet özerk statüsünü kazanmasıydı. Ancak darbeden sonra hız kazanan okullardaki ve ordudaki gençlik ve spor organizasyonları ve kutlamaları, nüfusunun çoğu muhafazakâr olan Türkiye'nin dış politikadaki konumlanması gereği Türk ailelerini ve politika belirleyicilerini spor gibi politikaya nispeten uzak bir alana Türk çocuklarını Doğu Bloğu'ndaki gibi teşvik etmekten alıkoymuyordu.

1960'ların başında Küba Krizi'nin Türkiye'nin aleyhine sonuçlanması ve Kıbrıs sorununun alevlenmesiyle birlikte Türk dış politikasını sorgulamaya başlayan bilinçli Türk kamuoyu ABD'ye koşulsuz güdülenmenin Türkiye'yi geri kalmış bir tarım-hammadde ülkesi olarak bırakacağını görmeye başlamıştı. Türkiye'nin Ortadoğu ile Batı arasındaki köprü konumunun sadece NATO ve ABD çıkarları söz konusu olduğunda önemli olduğu ve Batı Avrupa ülkeleri gibi kültür ve eğitimde gerekli altyapıyı çok önceden kurmuş olan ülkeleri yakalamak için Atatürk dönemindeki gibi "milli, bağımsız ve laik" bir eğitim sistemi gerektiğini savunan "sol" çevreler dünyadaki Marksist öğretilerin de etkisiyle sporun sadece sonuç tarafını gördükleri için dış politikadaki kamuoyu baskısını kültür ve spor politikalarında gösteremediler. Muhafazakar çevreler de kapitalist Batı Avrupa ülkelerinin gençliğin eğitim ve gelişmesinde -Almanya'ya göçmen işçi gönderilmeye başlandıktan sonra bile- sporun önemini kavrayamadılar. Spor-özellikle Olimpik sporlar- çoklukla birkaç amatör idealist sporcunun ve bazı sporsever bürokrat ve askerlerin girişim ve tekelinde kaldı. Hâlbuki 1964 Tokyo Olimpiyatları'nda açıkça görüldüğü üzere Japonya hem düzenlediği organizasyonla hem de madalya sıralamasındaki üçüncülüğüyle gelişmekte olan ülkelerin spor eğitimi ve çalışmanın semeresini aldığı ve sporu dış politikadaki itibarı artırmanın bir yolu olarak gördüğünün en güzel örneği olmuştu. Dünyada bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin çoğu-Demokratik Almanya Cumhuriyeti- dahil sporu uluslararası politikada prestij ve saygınlık kazanarak milli birliği pekiştirecek bir vasıta olarak keşfetmeye başlıyordu.

Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın sonundan Yaşar Doğu'nun vefat ettiği 1961 yılına kadar olan dönem Türk güreşinin uluslararası alanda altın çağını yaşadığı dönem oldu. Bazı çevrelerin iddia ettiğinin aksine binlerce yıllık tarihinden temellerini alan Türk güreşi, Anadolu gençlerinin doğal enerji ve çevikliğinin modern antrenman teknikleriyle pekiştirilmesi ve yörelerinde güreşirken yaptıkları özgün güreş oyunlarını minder güreşine başarılı bir şekilde adapte etmeleriyle dünyada zirveye çıktı. Öte yandan, Türk güreşçilerinin başarısında rol oynayan diğer etkenler temiz ahlakları ve vatan sevgileriydi. Kırsal alanda ailelerine karşı büyük bir sorumluluk duygusu içinde olan güreşçiler, Türkiye'nin henüz kentleşmenin sancılarını derinden yaşamadığı bir dönemde yetişmenin etkisiyle büyük ölçüde temiz kalabilmişlerdi. 1950'lerin Türk güreşçileri, zengin olmak için veya içlerinden bazılarının güreşi bıraktıktan sonra yaptığı

otobüs işletmeciliği gibi “feodal-kapitalist” girişimcilik için değil, toplumda kendinden yukarıdaki sosyo-ekonomik tabakayla en azından eşit seviyeye gelmek ve kendilerine ve ailelerine maddi açıdan daha rahat bir hayat sağlayabilmek için spor kariyerini seçmişlerdi. Büyük çoğunluğu için güreş, ekonomik kaygılar dışında başlayan ve sürdürülen bir faaliyetti. Birçoğu kırsal bölgeden gelmiş güreşçiler için başlangıçta güreş popüler bir kültürel faaliyet içine girerek toplumda itibar kazanma vasıtasıydı. Güreş onlar için bir hayat şekliydi; güreş onların hayatının sembolik düzlemde de mücadele aracıydı ve toplum içinde güreşle birlikte sosyal ve kültürel etkileşim içine girmiş ve etki bırakmışlardı.⁴⁹⁰ Ancak, Türkiye’nin dış politikadaki yöneliminin yansıması olarak özellikle Amerikan kültürü ve ekonomik politikaları etkisinde erken Cumhuriyet döneminin “plan” ve “kurumsallaşma” anlayışından uzak kaldığı dönemin büyük kısmındaki sorumsuzluklar spor alanında da büyük cevher ve potansiyelin yavaş yavaş erimesine yol açtı. Her ne kadar kırsal alandan gelen sporcu gençlere devlet kuruluşlarında iş bulunarak bir nevi Sovyet stili “devlet amatörü” olarak güreşçilere geçim kaynağı sağlansa da tabana yayılan spor projeleri kurumsal açıdan ön plan çıkarılamadı. Yaşar Doğu gibi vatan ve spor sevdalısı insanların münferit çabalarıyla bulup çıkardığı yetenekler imkansızlıklar ve çekişmeler yüzünden ya küstürüldü ya da potansiyelleri harcanmaya başladı. 1960’ların ortalarına gelindiğinde Türkiye’de uluslararası gelişmelerin de etkisiyle sosyo-ekonomik yapının ve demografik özelliklerin değişmesi Türk sporcuların uluslararası arenadaki performanslarının geride kalmasına neden oldu. Türk dış politikasının daha farklı bir çehreye bürüneceği ve iç politikada da kabuk değişmelerinin yaşanacağı 1965-1980 yılları arasında başta güreş sporu olmak üzere Türk sporunda da değişmeler yaşanacak, ülkenin siyaset ve ekonomisinin içine girdiği sarmallar Türkiye’nin Olimpiyatlar’a iştirakini ve performansını aynı derecede etkileyecekti.

⁴⁹⁰ Güven, “Türk Güreşçilerinin ve Atlet Ruhi Sarıalp’ın...”, s. 586; Booth, “Theory”, s. 16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE OLİMPİYATLAR (1964-1980)

3.1. Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler

1950’li yıllar Soğuk Savaş döneminde bloklaşmanın kristalleştiği ve savaş olasılıklarının arttığı bir zaman dilimiydi. Her ne kadar Stalin’in ölümünden sonra Sovyet liderler yükselen Üçüncü Dünya ve Bağlantısızlar hareketini de arkalarına alarak “barış içinde bir arada yaşama” ilkesinin peşinde adımlar atmaya çalışsalar da ABD’de Eisenhower yönetimi boyunca oldukça etkili olan “Dulles kardeşler yaklaşımı ve anti-komünist histerisi” Soğuk Savaş’ta olası bir yumuşamaya izin vermedi. 1960’da ABD, SSCB, Fransa, Federal Almanya ve Büyük Britanya’nın katılımıyla toplanması planlanan Paris Zirve Konferansı’nın suya düşmesi yumuşama beklentilerini bir süre daha sürüncemeye aldı. Ancak, Küba meselesi etrafında yaşananlar, ABD ve SSCB’nin nükleer felaketin kaçınılmazlığının ve aralarında siyasi ve askeri açılardan bir dengeye ulaşıldığının farkına varmalarına yol açtı. Bu farkındalıkta ABD’deki Kennedy yönetiminin “daha akli başında” akademik beyin takımının yeni bir dünya düzeni yaratma idealinin ve Sovyet sisteminde ekonomik tıkanıklıkların su yüzüne çıkmasının etkisi vardı. Nitekim SSCB’nin Berlin sorunundaki isteklerinden 1963 başında vazgeçmesi ve Washington ve Moskova arasında kriz zamanlarında nükleer savaşı önlemek amacıyla bir “kırmızı telefon hattı” kurulmasını takip eden aylarda, 5 Ağustos 1963’te Moskova’da ABD, SSCB ve Büyük Britanya arasında “Nükleer Denemelerin Kısmen Yasaklanması Anlaşması” imzalandı. 1965’e gelindiğinde dünyanın diğer taraflarındaki gelişmelerle birlikte iki kutuplu sistemin katılığı hızla yumuşamaya başlamıştı bile.⁴⁹¹ Sistem analizi açısından bakıldığında, uluslararası sistemdeki aktörlerin nicelik olarak artması ve nitelik olarak çeşitlenmesi, 1960’ların başında iki kutuplu katı blok sisteminin sürdürülmesini çok zor hale getirmişti. Yeni bağımsızlığını kazanan uluslar, sisteme dâhil olurken bloklar dışı konumlanma tasarrufunda bulunabiliyor; öte yandan bu atmosfer bağlantısız ülkelerin var olabildiğini gören blok içindeki ülkeleri “daha kişilikli” dış politika yönlenmesine itebiliyordu. Yeni bağımsız olan ülkeleri kendi blokları içine çekebilmek veya blok içi konsolidasyonunun zayıflamasına engel olmak isteyen ABD ve SSCB’nin artık önünde çok daha büyük zorluklar zuhur etmeye başlamıştı.

⁴⁹¹ Uçarol, a.g.e., s. 704-706.

1965-1980 arası Türk dış politikası 1947-1964 dönemine nazaran farklı bir seyir izlemiştir. Almanya sorunu, Kore Savaşı, NATO ve Varşova Paktı'nın kurulması, Süveyş Krizi ve Küba Krizi gibi önemli sorunlarla Soğuk Savaş'ın kristalleştiği önceki dönemde Türkiye, başlarda Sovyet tehdidi ve savaş sonrası ekonomik zorluklar yüzünden yakınlaştığı Batı İttifakı'nın en önemli taşeronlarından biri haline gelmişti. 1950'li yıllarda ABD'nin Ortadoğu ve Balkanlar'daki koçbaşı olmaya soyunmuş olan DP iktidarı Kıbrıs, Suriye ve Irak'taki olayların akabinde uluslararası ilişkilerdeki sınırlarının farkına varmaya başlamıştı. İktidarının ilk yıllarından sonra ekonomik olarak çok zorlanan DP, bu yüzden hem Batı İttifakı nezdinde prestijini yitirmeye başlamış, hem de içeride iktidarı kaybetmemek için baskı politikalarını günden güne artırmıştı. Toplumsal ve siyasi muhalefeti sindirmek için bütün antidemokratik yolları deneyen DP sonuçta antidemokratik bir şekilde 27 Mayıs 1960 Darbesi ile iktidardan indirildi. Kısa süreli bir askeri yönetimden sonra siyasi ve hukuki olarak yeniden yapılandırılan Türkiye, 1960'lı yıllara yeni bir anayasa ve çift meclisli sistem ile girdi. Hem askeri yönetim hem de CHP ağırlıklı koalisyon hükümetleri dış politikada eksen değişikliğine ihtiyaç duymadılar. Ancak Küba Krizi'yle beraber Türkiye stratejik ve jeopolitik öneminin kendisinin algıladığı kadar Batı İttifakı nezdinde değer taşımadığının sinyallerini aldı ve 1964 Kıbrıs olaylarından sonra ABD Başkanı L. Johnson'ın gönderdiği mektupla birlikte dış politika anlayışını çeşitlendirmesi gerektiğini geç de olsa algıladı.

ABD ve ona yakın çevrelerin desteğini arkasına alan Süleyman Demirel'in liderliğindeki AP'nin iktidara geldiği 1965 yılından 12 Mart 1971 tarihine kadar olan süre biraz da paradoksal olarak Türkiye'nin dış politikada Sovyet Bloğu ve Bağlantısız ülkelere ekonomik ve kültürel olarak açıldığı dönemdir. Ancak buna rağmen 1960 Devrimi'nden itibaren her fırsatta Batı İttifakı'na olan bağlılığını yineleyen Türkiye'de, yönetici ve egemen sınıflar hiçbir zaman Türkiye'nin bulunduğu pozisyonu terk etmesini arzulamamışlardır. Türkiye için Batı İttifakı'nda kalmanın belirli sebepleri ve zarureti vardı. 1971 Muhtırası'ndan 1980'e kadarki çalkantılı dönemde Batı İttifakı ve özellikle ABD olan ilişkiler gelgitlerle karakterize oldu. Muhtıra sonrası geçiş hükümetleri döneminde Batı ile nikâh tazelendi. Fakat 1973 seçimlerinden sonra oluşan CHP-MSP iktidarı döneminde ve CHP'nin daha sonraki iktidarlarında Batı İttifakı'na –günün sonunda sadık kalmak koşuluyla- kayıtsız şartsız bir teslimiyet sergilenmedi. Dönemin diğer hükümetleri olan I. ve II. Milliyetçi Cephe Hükümetleri dönemlerinde ve dönemin sonundaki AP azınlık hükümeti süresince ise uluslararası ilişkilerdeki çeşitlenmeye rağmen genel olarak ABD güdümünde bir dış politika izlendi. Türkiye'de 1961 Anayasası'nın getirdiği hak ve özgürlükler ve dünyadaki gelişmelerin etkileriyle önceden tartışılması tabu sayılan dış politika meselelerinin 1960'ların ortalarından itibaren kamuoyunun ilgi ve tartışma odağına girmesi ve siyasal partilerin ve toplumsal örgütlerin nicelik ve nitelik olarak çeşitlenmesi gibi faktörlerle beraber incelenen dönemin özellikle ikinci yarısında Türkiye'nin Batı İttifakı ile olan ilişkileri tipik seyrinden zaman zaman uzaklaşmış; Türkiye'deki Amerikan karşıtı söylem ve algılarda büyük artış görülmeye başlanmıştır. Türkiye'de 1970'li yıllarda yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal karışıklıkların sebepleri ve sonuçları bu bağlamda incelenmelidir.

1960'ların başında Soğuk Savaş iklimi görünür şekilde değişmeye başlamıştı. Özellikle Avrupa'nın etkili çevrelerinin bir kısmında Doğu Bloku'ndan gelecek bir silahlı saldırının korkusu "buharlaşmaya" başlamıştı. Bunun da sebebi *Detente (Yumuşama)* atmosferinin Avrupa'yı sarıyor oluşuydu. Öte yandan, nükleer silah ve füze teknolojisindeki gelişmeler ABD'de John F. Kennedy ile birlikte yönetime gelen yeni kadroyu ülkenin stratejik ve askeri politikalarını gözden geçirmeye ve yenilemeye itmişti. Eisenhower ve Dulles'tan farklı olarak Kennedy Yönetimi "esnek karşılık" doktrinini benimsemeye başlamıştı.⁴⁹² Bu stratejinin ve Küba Krizi'nin sonucu olarak Türkiye'den Jüpiter füzelerinin ve rampalarının sökülmesi, "stratejik nükleer denizaltıların" önem kazanması ve Türkiye'deki Amerikan (NATO) üslerinin ve Türkiye'nin stratejik öneminin azalması anlamına geliyordu. Nükleer dengede SSCB'nin ABD'nin stratejik üstünlüğüne son vermesi, çıkabilecek bir bölgesel çatışmada diplomasi iyi yönetilmezse ABD'yi de içine alan genel bir nükleer savaş demektir. Bu yüzden, 1964'teki Kıbrıs anlaşmazlığında ABD'nin yeni Başkanı Johnson Türkiye'nin haklı müdahale talebini sert bir şekilde sindirmeyi denemişti. Johnson Mektubu vesilesiyle acı gerçekle yüzleşen Türkiye'de kamuoyu, yöneticiler ve siyasiler nezdinde "Türk-Amerikan ilişkileri[nin] eşitsiz, sadece güçlü tarafın çıkarlarını gözetken bir zeminde" seyrettiğine dair güçlü bir kanı oluşmaya başlamıştı.⁴⁹³

Dış politika meselelerinin kamuoyunda ilgi çekmeye ve yoğun biçimde tartışılmaya başladığı bu yıllarda sayıları az olmasına rağmen etki yaratabilen bir kısım aydın, öğrenci, öğretmen ve politikacılar (özellikle TBMM'ye onbeş milletvekili sokmayı başarabilen Türkiye İşçi Partisi) Türkiye'nin tam bağımsız ve egemen olabilmesi için NATO'dan ayrılması gerektiğini savunmaya başlamışlardı. Türk ordusunun tam anlamıyla NATO'ya entegre olmasının Türkiye'ye büyük bir ekonomik yük yüklemiş olduğunu belirten bu çevreler, bu sorumluluk Amerikan yardımıyla karşılandığı sürece Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını kazanamayacağını üstünde duruyorlardı. Özellikle Stalin'in ölümünden sonra Türkiye için askeri bir tehdit olmaktan uzaklaşan SSCB'nin ABD ile çatışması halinde Türkiye yok yere kendini bir savaşın içinde bulabilirdi. Böylesi bir savaşta NATO Antlaşması'nın 5. Maddesi sadece diplomatik desteği garanti etmekteydi. Bu yüzden bu çevrelere göre Türkiye NATO'dan çıkarak kendi milli savunma sanayiini geliştirmeli; Bağlantısızlar gibi bir dış politika izlemeli ve Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeliydi. 1965-1970 arasında parlamentodaki partilerin TİP hariç tümü "fayda-maliyet analizi" yapıldığında ülkenin temel çıkarlarının NATO'da kalmak ve ABD'nin ülkedeki varlığını sürdürmekle optimize edildiğini düşünmekteydiler. Sovyet Rusya'ya -daha çok ideolojik ve görünürde tarihi ve jeopolitik nedenlerden dolayı- olumsuz bakan Türk siyasetçiler ve bürokratlar SSCB ile Türkiye'nin uzun bir sınıra sahip komşular olması dolayısıyla ülkenin güvenliği için Türk ordusunu modernize etmede ve

⁴⁹² Harris, **Troubled Alliance**, s. 149.

⁴⁹³ Harris, **Troubled Alliance**, s. 125; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 212-214.

Batı dünyasına kabul edilmede büyük payı olan NATO'dan ve Amerikan ittifakından ayrılmanın doğuracağı sakıncaların altını çizmekteydiler.⁴⁹⁴

Jüpiterler'in sökülmesine kadar Türkiye SSCB ile ilişkilerini düzeltmekte diğer müttefiklerinden geride kalmıştı. Bunun muhtemel sebebi Türk yöneticilerin, eğer Sovyetler'den önemli ölçüde yardım alırlarsa, bunun NATO yardımını riske atabileceğini düşünmeleri idi. Ayrıca, her ne kadar Sovyet rejimi Türkiye'ye yaklaşma emareleri göstermiş olsa da İnönü hükümetlerinin dış politika anlayışına karşı sert propaganda yapmaktan da geri kalmamıştı. Ancak Jüpiterler'in sökülmesiyle beraber Sovyetler bu sert propagandayı yumuşattılar. NATO'daki azalan gerilimi de gören Türkiye, Moskova'nın girişimlerine cevap verdi ve 1963 yılından itibaren gayet dikkatli bir şekilde parlamento heyetlerinin karşılıklı ziyaretleri önerisine olur dedi.⁴⁹⁵ Khrushchev'in iktidardan uzaklaştırılmasından sonra Sovyet Komünist Partisi'nde ipleri eline alan Kosigin ve Brejnev daha önceden söz aldıkları Türkiye Dışişleri Bakanı F. C. Erkin'e Moskova ziyaretini yapması için talepte bulundular. Erkin'in Moskova ziyaretlerinden sonra parlamento heyetleri de ziyaretlerini yaptılar. Türkiye Johnson Mektubu'na karşılık olarak Ocak 1965'te NATO'nun Çok Taraflı Nükleer Kuvvet (Multilateral Nuclear Force-MLF)'e katılmayı reddetti.⁴⁹⁶ O sırada parlamento heyeti ile beraber Türkiye'de bulunan SSCB Prezidyumu Başkanı Nikolay Podgorny Türkiye'nin bu hareketini olumlu karşıladı.⁴⁹⁷ Ağustos ayında yeni Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Moskova'yı ziyaret etti. Eylül ayında Ürgüplü Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık BM'de Türkiye'nin Vietnam'da güç kullanılmasına karşı olduğunu ifade etti.⁴⁹⁸

1964 Kıbrıs Anlaşmazlığı sırasında ABD'nin tutumu ve ikili anlaşmaların şartlarını bahane olarak öne sürmesi, çoğu DP iktidarı zamanında Türkiye ile ABD arasında imzalanan yüze yakın anlaşmanın daha net bir biçimde düzenlenme ihtiyacını hem kamuoyunda hem orduda öncelik konusu haline getirmişti. AP iktidara gelir gelmez sol muhalefet (özellikle TİP) Türkiye'deki Amerikan üslerinin, daha önceki gizli ikili anlaşmaların ifşa ve yeniden düzenlenmesiyle beraber, Türkiye'nin tam kontrolüne geçmesi hususunda yoğun propaganda yapmaya başladı. Bu anlaşmalara dair envanterin çıkarılmasından sonra ABD ile resmi

⁴⁹⁴ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 214-216.

⁴⁹⁵ Harris, **Troubled Alliance**, s. 125-126.

⁴⁹⁶ Kennedy Yönetimi'nin NATO içinde oluşturulacak nükleer bir deniz gücünün yerleşik NATO üslerindeki nükleer silahlardan daha etkili bir şekilde Sovyet Bloku'na karşı caydırıcılık taşıyabileceği teziyle Fransa gibi müttefik ülkelerin bağımsız nükleer güç olarak ittifaktan kopmasını engelleme politikası olarak değerlendirilebilecek bu girişim İngiltere dışında pek kabul görmedi. Önce bu güç içinde yer alabileceğini belirten Türkiye, maliyet hesaplarını yaptıktan ve bu girişimdeki potansiyel rolünü değerlendirdikten sonra MLF'ye katılmayacağını bildirdi. Bu kararda Johnson Mektubu sonrası oluşan havanın ve Sovyet tepkisinin büyük rolü vardı. Öte yandan diğer NATO üyelerinin de bu projeye pek sıcak bakmadığını gören Türkiye 1965 yılından itibaren SSCB ile orta vadede ekonomik ve siyasi ilişkilerini iyileştirmeye başlamıştır. Erhan, "1960-1980: ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 691-692.

⁴⁹⁷ Muhalefet partileri Podgorny'nin TBMM'de konuşma yapmasına itiraz etiler. Podgorny'nin ziyareti sürerken TİP Genel Merkezi 150 kişi tarafından basıldı. Kalabalık "Kahrolsun Komünistler" sloganı atarak linç girişiminde bulundu. Muhalefet lideri Süleyman Demirel de "halk aşırı sol cereyanlarının aile, otorite, müesses nizam üzerinde ikna edilen baskılarından tedirgindir" açıklamasını yaptı. Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s. 284; Harris, **Troubled Alliance**, s. 126.

⁴⁹⁸ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 219-221.

görüşmelere 1967 yılı baharında başlandı ve 24 Eylül 1968'te ABD Askeri Personelinin Görev Yetkileri konusunda bir anlaşmaya varıldı. Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerinin yeni bir çerçeveye oturtulması amacıyla da 3 Temmuz 1969'da daha önceki anlaşmaları ortak bir paydada buluşturan Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması imzalandı. Resmen açıklanmayan bu anlaşmanın metni Türkiye'de ancak 1975 yılında basın tarafından yayınlandı. Dönemin başbakanı Demirel 1970 Şubatında "ortak savunma tesislerinde Türkiye'nin onayı olmadan hiçbir şey yapılamayacağı; Türkiye'nin buralarda tam ve kesin bir denetim hakkına sahip olduğunu ve bu tesislerin faaliyetlerinin NATO amaçları ile sınırlı olduğunu" açıkladı.⁴⁹⁹

1968'ten itibaren ABD denizaşırı personel sayısında indirime gitti. Amerikan ekonomisinin yaşadığı zorluklar ve Vietnam'da 500 bin asker ve büyük çapta silah kullanma zorunluluğu Türkiye gibi müttefik ülkelerde personel indirimine gidilmesi kararına yol açtı. Personel sayısındaki indirime koşut olarak Türk Hükümeti'nin Amerikan üslerine yönelik gümrük statüsüyle ilgili talepleri 1969 Temmuz'unda ABD'nin Türkiye'deki üslerindeki gümrük sertifikalarında değişikliğe gidilmesine yol açtı.⁵⁰⁰ Gizli anlaşmaların yenilenmesinin bir nedeni de Türkiye'de artan Amerikan karşıtı duygular ve ABD dış politikasına ilişkin olumsuz kanaatlerdi. 1960'ların sonuna kadar genelde Türk limanlarında ittifakın güvencesi olarak iyi karşılanan Amerikan gemileri Kıbrıs bunalımından sonra iki ülke arasında artan gerilime bağlı olarak protesto edilmeye başlandı.⁵⁰¹ Protestolar 1968 yılında artarak devam etti. Ocak 1969'da Ankara'da ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Kommer'in makam aracı ODTÜ ziyareti sırasında öğrenciler tarafından yakıldı. 11 Şubat'ta İstanbul limanına gelen Altıncı Filo gemileri protesto edildi ve olaylar çıktı. Yaralananlar oldu. 15 Şubat'ta Trabzon ve İzmir limanlarında Altıncı Filo gemilerine karşı yapılan protestolar bir gün sonraki felaketin habercisiydi. "Kanlı Pazar" olarak bilinen 16 Şubat'ta genellikle "siyasal dinci" eğilimli "milliyetçi muhafazakâr" Türk gençleri Altıncı Filo'yu protesto eden "milliyetçi bağımsızlıkçı" Türk gençlerine ABD'nin haklarını savunmak amacıyla sopalar ve satırlarla saldırdı.⁵⁰²

⁴⁹⁹ Anlaşmanın metni anayasal bir zorunluluk olmadığı için meclis görüşmelerine sunulmadı. Muhalefet partileri anlaşmanın meclis müzakeresine sunulmadığı için "tamamen geçersiz ve yasadışı" olduğunu savunmalarına rağmen 1970'teki hükümet krizi yüzünden bu konudaki tartışma gölgede kaldı. Harris, **Troubled Alliance**, s. 160-165; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 222-224.

⁵⁰⁰ Harris, **Troubled Alliance**, s. 167-169.

⁵⁰¹ 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın hemen öncesine kadar Altıncı Filo'ya karşı büyük bir protesto düzenlemeyen radikal öğrenci grupları artık Amerikan gemilerini "emperyalizmin somut görünümü" olarak algılamaya başlamışlardı. Vietnam Savaşı'ndaki Amerikan mezalimi ve Filistin'deki İsrail saldırganlığı "anti-Emperyalist" Türk gençliğinin kanını kaynatıyordu. Amerikan denizcilerin karaya sadece "cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için" çıktığı hususunu popüler hassasiyetlerle kamuoyunun ajite edilmesinde kullanan bu gruplar Türkiye'de diğer konularda da artan öğrenci eylemlerinin bir uzantısı olarak bu eylemleri kullanıyorlardı. Bu dönemde üniversite kampüslerinin polis ve asker tarafından basılması ve karşıt siyasi eğilimli öğrenci gruplarının birbirine karşı şiddet kullanmaya başlaması Altıncı Filo'nun ziyaretlerinin tehlike potansiyelini artırıyordu. Harris, **Troubled Alliance**, s. 169-170

⁵⁰² Harris'in deyimıyla "sağcı komandolar" ile "solcu öğrenci örgütleri" arasında çatışma çıkmıştı. Aslında olayları fitilleyen ABD'nin personel ve faaliyet giderlerini karşıladığı Özel Harp Dairesi tarafından görevlendirilmiş Komünizmle Mücadele Derneği ve Milli Türk Talebe Birliği önderleriydi. Olaylar sonrasında Altıncı Filo'ya ait gemiler İstanbul ve İzmir'den ayrılıyordu. Hükümet ABD'den liman ziyaretlerini geçici de olsa iptal etmesini talep etmiyor; buna rağmen olaylarda Altıncı Filo'nun rolünün "dolaylı" olmadığını düşünen ABD Altıncı Filo'nun liman ziyaretlerini Ekim 1969'a kadar iptal ediyordu. Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s. 363-

Türkiye’de yükselen anti-Amerikan Türkiye’de sayısı bir hayli kabarık olan ABD personeli sayısı ödemeler dengesinde sıkıntı yaşayan ABD’nin personelinin Türkiye’de varlığının çok dikkat çekmesi üzerine 1970 yılına gelindiğinde üçte bir oranında azaltıldı. Bunda Türk limanlarını ziyaret eden Altıncı Filo’nun Türk gençliği tarafından şiddetli bir şekilde farklı yer ve zamanlarda protesto edilmesinin de payı vardı.⁵⁰³ 1971 yılında Erim Hükümeti sıkıyönetim uygulamaları çerçevesinde İstanbul ve İzmir limanlarına gelen Amerikan gemilerine karşı “düşmanca gösterileri” yasakladı. Altıncı Filo’nun ziyaretleri Amerikan varlığının en büyük tezahürlerinden biri olarak Batı ittifakına muhalif Türk gruplarının zihinlerine kazındı.⁵⁰⁴ Altıncı Filo’nun ziyaretleri kadar önemli olmasa da Amerikan gemilerinin Karadeniz’e çıkışı dönemin uluslararası ilişkilerini etkilemiştir. Montrö Sözleşmesi’nin taraflarından biri olmayan ABD “denizlerin serbestliği” hakkını öne sürüp düzenli olarak Boğazlar’dan Karadeniz’e savaş gemilerini gönderiyor; bu da SSCB’nin yoğun protestolarına neden oluyordu. 1964’ten itibaren Sovyet hassasiyetlerine daha fazla önem veren Türkiye de NATO bahanesini öne süren ABD’nin bu eylemleri karşısında zor durumda kalıyordu. Aralık 1965’te bir Amerikan keşif uçağının kazara Karadeniz üzerinde düşüşü Kremlin’in yoğun protestosu yüzünden Demirel Hükümeti’ni bu uçuşları tamamen yasaklamaya itti. 1966 yılına kadar füze yüklü Amerikan destroyerlerinin Karadeniz’e serbestçe giriş çıkışına ses çıkarmayan Türkiye Eylül 1966’dan sonra füze taşıyan Amerikan gemilerinin sadece Türkiye’nin izniyle Karadeniz’e çıkabileceğini Amerikan otoritelerine kabul ettirebilmişti.⁵⁰⁵

Dönemin başlarında Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde gerilim devam etmekteydi. 1964’teki krizden sonra Kıbrıs’ta Türk topluluğa karşı olan baskılar devam etti, fakat birkaç yıllığına askeri bir çatışma yaşanmadı. Hem Yunanistan hem de Türkiye bu dönemde ABD’den gelecek ekonomik ve askeri yardıma gereksinim duydukları için sürdürdükleri gizli görüşmelerle Kıbrıs’ta gerilimi azaltacak

364; Muzaffer Gökman, **50 Yılın Tutanağı (1923-1973)**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, s. 257; Harris, **Troubled Alliance**, s. 170; Menderes, a.g.e., s. 18;

⁵⁰³ Ankara ve İzmir’deki NATO Karargâhı dışında Karamürsel, Sinop, Diyarbakır ve İncirlik üsleri ABD personelinin yoğunlaştığı merkezlerdi. Bu üsler arasında en büyük önemi İncirlik üssü taşımaktaydı. İncirlik’ten 1965 yılında havalanan bir ABD uçağının Karadeniz’de düşürülmesinden sonra Türkiye bu uçuşları durdurmuştur. İncirlik üssünün 1969 Lübnan ve 1970 Ürdün krizlerinde kullanılıp kullanılmadığı Türk basınında tartışma konusu olmuştur. Üslerdeki personel sayısının azaltılması için Sönmezoğlu şu rakamları vermektedir: 1963’te 12275 olan Amerikan personeli 1968’te 24000’e çıkmış; bu sayı 1970 yılında 16000’e indirilmiştir. Harris, **Troubled Alliance**, s. 167; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze...**, s. 226-229.

⁵⁰⁴ Harris, **Troubled Alliance**, s. 171.

⁵⁰⁵ Harris, **Troubled Alliance**, s. 165-166, 171-172.

politikalar izlediler.⁵⁰⁶ Türkiye TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı)'yi⁵⁰⁷ kontrol altına almaya çalışırken Yunanistan da Çekoslovakya'dan silah alan Lefkoşa yönetimine baskı uygulayarak alımı durdurdu. Ancak 1967'ye kadar olan bu süreçte Fazıl Küçük Türkiye'nin politikalarına harfiyen riayet ederken Kıbrıs Türklerinin direnişinin en önemli liderlerinden olan Rauf Denktaş (1924-2012) Türkiye'yi yeterince etkin olmamakla suçluyordu. Rum Kesimi'nde ise Makarios NATO ve ABD güdümündeki Atina yönetiminin istediğinin aksine bağımsız ve bağlantısız bir Kıbrıs istiyordu. Ada'ya daha önceden gelmiş olan General Grivas⁵⁰⁸ ve onun yönetimindeki askerlerin Ada'dan çekilmesini isteyen Makarios, üzerindeki Yunanistan baskısını azaltmak taraftarıydı. Bu dönemde ordudaki Grivas taraftarı genç subaylar Makarios'a darbe girişiminde bile bulundular.⁵⁰⁹

1963'ten 1967'ye kadar Ada'daki Türk köyleri ve kasabaları epeyce yalıtıldılar. Yüzün üstündeki köyden Türkler'i kovmuş olan Rumlar, direnen köy ve kasabaların da etrafını çevirmişlerdi. "Gettolar halinde" kalan "Türk kesimlerine karşı" Rumlar "vahşi bir ambargo" uygulamaktaydılar. Bu bölgelerdeki Türkler'in nüfusu otuz bini aşmaktaydı ve bu nüfus adadaki Türk nüfusunun dörtte biriydi. Rum otoritelerin kontrolü altında gündelik ihtiyaçlarını bile dışarıdan zor getirebilen Kıbrıslı Türkler zor durumdaydılar. "Rumlar daha fazla bölgeyi kontrolleri altına geçirmek için fırsat kolluyorlardı."⁵¹⁰ Ada'ya sürekli asker yığmaya devam eden Yunanistan'ın kıskırtmasıyla Rumlar Ada'daki küçük Türk birliğinin her değişim zamanında gerginlik yaratıyordu. Yunanlar'ın Adadaki askeri kuvveti ise neredeyse bir kolorduya denk hale gelmişti. BM Güvenlik Konseyi de Rumlar'ı hükümet olarak tanıyan bir kararı kabul etmişti. BM Barış Gücü herhangi bir silahlı çatışma çıkmaması için azami gayret sarf etmekteydi. Bu hassas dengenin uzun vadede sürdürülmesi mümkün değildi. Durumun diplomatik yollarla düzeltilmesi de hemen hemen olanaksızdı. Nitekim Nisan 1967'de Yunanistan'da meydana gelen askeri darbe sonrası Albaylar

⁵⁰⁶ Bu dönemde ABD Rumlar'ın Türkler'e bir iki üs vermesiyle *enosis* dâhil Ada'da çözümün sağlanacağına inanıyordu ve böylesi bir çözümün bütün Batılı kuvvetleri tatmin edeceğine inanıyordu. Bunun için 1965 ile 1967 arasında ABD Yunanistan'a Türkiye ile gizli ikili görüşmelerde Kıbrıs meselesini halletmesi için büyük baskı uygulamıştır. ABD ne Türkiye ile müzakerelere oturmadaki inadı yüzünden Rum liderinden hem de Makarios'un politikalarına açıktan destek veren Yunan Başbakanı Georgios Papandreou (1888-1968)'nin oğlu Başbakan Yardımcısı Andreas Papandreou (1919-1996)'dan hazzediyordu. Soğuk Savaş döneminde tarafsız bir politika izleyen ve Yunanistan'ın ABD'den daha bağımsız bir dış politikaya sahip olmasını isteyen oğul Papandreou ve Makarios ABD tarafından çözümün önündeki en büyük engeller olarak görülüyordu. Mart 1965'te Mısır'dan Kıbrıs'a gelecek olan Sovyet füzelere ABD Savunma Bakanı Robert McNamara'nın müdahalesiyle engellendi. ABD'nin telkiniyle Mayıs 1965'te Londra'da Yunan ve Türk Dışişleri Bakanları arasında Kıbrıs'a dair görüşme yapıldı. Makarios bu görüşmenin Kıbrıs'ın taksimi konusunda yapıldığını beyan etti. Temmuz 1965'te Yunan Başbakanı Georgios Papandreou istifa etti. Makarios bu istifanın arkasında da ABD'nin olduğunu iddia etti. Yunanistan'ın yeni Başbakanı Stephanopoulos NATO ile olan ilişkilere daha fazla önem attığından Türkiye'ye Ada'da üs bırakmak koşuluyla *enosis* önerisini getirerek müzakerelere girişti. Mayıs, Haziran ve Aralık 1966'da yapılan görüşmeler Türkiye'nin Ada'da taksim istemesi yüzünden akim kaldı. Uslu, a.g.e., s. 191-192; "Arabalucu Geliyor", **Cumhuriyet**, (04.10.1964), s. 1.

⁵⁰⁷ Kıbrıs'ta EOKA'nın eylemlerine karşı Türkler'in kurduğu direniş örgütü (y.n.).

⁵⁰⁸ Dudley Barker'dan çeviren Sinan Kuraner, "Grivas: Bir Tedhişçinin Anatomisi", **Milliyet**, (01.10.1964), s. 5.

⁵⁰⁹ Melek Fırat, "1960-1980: Görelî Özerklik-3, Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 734-735; "Makarios'a Karşı Darbe", **Cumhuriyet**, (04.10.1964), s. 1.

⁵¹⁰ Yavuzalp, **Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik**, s. 115.

Cuntası'nın iktidara gelmesi Kıbrıs'ta etkisini gösterdi.⁵¹¹ Cunta *enosisten* vazgeçtiklerine dair bir görüntü vermemesine rağmen Türkiye Başbakanı Demirel ile Yunanistan Başbakanı Konstantinos Kollias (1901-1998) 9 Eylül 1967'de Keşan'da ve 10 Eylül'de Dedeağaç'ta bir araya geldiler. Yunan tarafı Türkiye'den *enosisi* müzakere etmesini talep ediyordu. Buna kesinlikle karşı olan Demirel ise Türkiye'nin koşullarını sundu ve iki taraf uzlaşmadan görüşmeler sona erdi. Tarafların uzlaşmasının mümkün olmadığı görülmüştü.⁵¹²

1967 Ekim ayı sonunda Kıbrıs Türk liderlerinden Rauf Denktaş Rum otoriteler tarafından tutuklandı ve ancak 12 Kasım'da serbest bırakıldı. Bu tutuklama Ada'da gerginlik yarattı ve diplomatik krize dönüştü.⁵¹³ Kasım ayı ortalarında Ada'da topluluklar arası çatışmalar başladı ve Grivas liderliğindeki Rum askerleri Türk köylerini işgal etti.⁵¹⁴ Türkiye Ada'ya müdahale kararı aldı⁵¹⁵ ve 17 Kasım'da Yunanistan'a bir nota verdi.⁵¹⁶ Muhtemel bir Türk-Yunan çatışmasını önlemek isteyen ABD Başkanı Johnson eski Dışişleri Bakanı Cyrus Vance (1917-2002)'i Atina ve Ankara'ya göndererek arabulucu olarak devreye soktu. 1964'ün tecrübesiyle Türkler'in bu sefer çok daha hassas olduklarını ve iki ülke arasında savaşa neden olabilecek bir müdahalede bulunmakta ciddi olduğunu gören ABD'li yetkililer, ABD'nin Türkiye'ye karşı herhangi birgüç gösterisinde bulunmayacağına dair teminat verdi. Yunanistan Hükümeti de NATO'daki hassas pozisyonlarını düşünerek uzlaşan bir tutum sergilediler. Türkiye'nin verdiği notadaki

⁵¹¹ Kıbrıs'taki Yunan birliklerinin komutanı General George Grivas ile Makarios arasındaki çekişme ve rekabetin darbe sonrası alevlenmesiyle Rum topluluklar arasında çıkan olayların Türk köylerine yansması olayların sebebi olarak gösterilmektedir. Harris, **Troubled Alliance**, s. 121-122.

⁵¹² Bu zirve toplantısında Yunanistan Başbakanı Kollias'ın yanısıra Albaylar Cuntası'nın güçlü üyesi Papadopoulos da vardı. Keşan'da enosis mukabilinde Türkiye'ye İngiliz üslerini teklif eden Yunanlar'ın tekliflerini hiçbir koşulda kabul etmeyeceğini söyleyen Demirel Türkiye'nin koşulları kabul edilirse görüşmelere devam edeceğini bildirmişti. Başbakan Demirel'in sunduğu koşullar şunlardı: 1) Kıbrıs taraflardan birine ilhak edilemez. 2) Antlaşmalar tek taraflı olarak değiştirilemez. 3) Adadaki iki toplum birbirinin egemenliği altına giremez. 4) Lozan dengesi bozulamaz. Demirel Türkiye'ye döndüğünde yaptığı basın açıklamasında Türkiye'nin enosisi reddettiğini ve Londra-Zürich Anlaşmaları'nın geçerliliğini koruduğunu açıkladı. Fırat, "1960-1980: Yunanistan'la İlişkiler", s. 735-736; Uslu, a.g.e., s. 193; Yavuzalp, **Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik**, s. 125-126.

⁵¹³ Rauf Denktaş'ın tutuklanmasıyla ilgili Dışişleri Bakanı İ. Sabri Çağlayangil'in TBMM'deki konuşması için bkz. **MM Tutanakları**, II. Dönem, Cilt: 22, 3. Toplantı, 4. Birleşim, (10.11.1967), s. 79-80.

⁵¹⁴ Türkler'in çoğunlukta olduğu stratejik Geçitkale ve Boğaziçi köylerine Grivas komutasındaki askerlerin yaptığı saldırılar sonucunda çoğu Türk 22 kişi öldürüldü. Ankara'da Bakanlar Kurulu toplantısından sonra Yunanistan ile irtibata geçildi ve Yunan Başbakanı Kollias'ın emri üzerine 16 Kasım'da Rum Milli Muhafız Birliği köyleri boşalttı. Fırat, "1960-1980: Yunanistan'la İlişkiler", s. 737.

⁵¹⁵ TBMM ve Senato Birleşik Toplantısı'nda Kıbrıs davası görüşüldü ve daha sonra yapılan gizli oturumda hükümete Türk Silahlı Kuvvetleri'ni yurtdışında kullanma yetkisi verildi. Büyük şehirlerde öğrenciler Amerika ve Demirel Hükümeti'ne karşı gösteriler yaptılar. Türkiye'nin amacı Ada'da olayların başlamasından önceki statükoya dönülmesiydi. Bunu sağlamak için askeri müdahale tehdidini kullanmak isteyen Türkiye bunu en az risk alacak şekilde halletmek istiyordu. Türk Donanması İskenderun'a ilerledi ve bazı gemileri Kıbrıs açıklarına göndermeye başladı. Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s. 337; Harris, **Troubled Alliance**, s. 122.

⁵¹⁶ Türkiye Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in verdiği notada şu talepler vardı: 1) İttifak Antlaşması'na aykırı olarak adaya sokulan Yunan askerlerinin geri çekilmesi. 2) General Grivas'ın adadan çıkarılması. 3) Rum Milli Muhafız Birliği kuvvetlerinin dağıtılması. 4) Çatışmaların meydana geldiği bölgeyle ilginin kesilmesi. 5) Türk toplumuna kendi bölgesinde mahalli idareler ve zabıta kuvveti kurma hakkının tanınması. 6) Son olaylardan dolayı Kıbrıslı Türkler'in uğramış oldukları zararların ödenmesi. Yunan Hükümeti de cevabi notasında Türkiye'yle görüşmeye hazır olduğunu bildirdi. Fırat, "1960-1980: Yunanistan'la İlişkiler", s. 737.

taleplerin çoğunu kabul eden Yunanistan Grivas komutasındaki askerlerini Ada'dan geri çekmek zorunda kaldı.⁵¹⁷

ABD'nin arabuluculuğu Ada'daki tansiyonu düşürmesine rağmen Türk kamuoyundan farklı tepkiler aldı. Daha radikal görüşte olanlara göre yine NATO kazanmıştı; Türkiye'nin olaydan hiçbir karı yoktu. Yüzlerce insan ABD'yi ve Rumlar'ı Ankara sokaklarında protesto etti. Denктаş'ın tutukluluğu sırasında da Lefkoşe'deki Türk büyükelçiliği önünde yapılan gösterilerde ve mitingde pasif tutumundan dolayı Türkiye aleyhine sloganlar atıldı. Muhalefet lideri İnönü ise arabuluculuğundan dolayı Cyrus Vance'e teşekkürlerini bildirdi. Sorun kan dökülmeden yatıştırılmıştı.⁵¹⁸ 1967 Krizi'ni fırsat bilen Kıbrıslı Türkler “ayrı yaşama durumunu hukuksal bir çerçeveye” oturtmak için harekete geçti. 28 Aralık 1967'de Fazıl Küçük'ün başkanlığında Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi kuruldu. Fazıl Küçük'ün yardımcısı Rauf Denктаş oldu. Gerçek anlamıyla bir federe devlet örgütü kuran Türkler Nisan 1968'de Denктаş'ın adaya dönmesini sağladı. Türkiye'nin askeri müdahalede bulunmayacağını anlayan Kıbrıslı Türkler zaman kazanmak için Rumlar'la görüşme kararı aldılar. Sonraki üç beş yılda Kıbrıs sorunu gündemden düştü ve unutuldu. 1960'dan beri Ada'da statükonun korunmasından yana olan Türkiye artık “federasyon türü bir yönetim” ve “coğrafi ayrıma dayalı bir otonomi” istemeye başladı. Makarios'u sadece Ada'daki Rum topluluğunun lideri konumuna indirgemeye çalışan Türkiye çok geçmeden iki taraf arasında görüşmelerin başlamasını talep etti. ABD'nin Makarios'a sıcak bakmaması görüşmeleri 1968 Haziranında Rauf Denктаş ve Glafkos Klerides'in yürütmesine vesile oldu. Haziran 1971'e kadar sarkan görüşmeler çıkmaza girince bu tarihten itibaren Türkiye ve Yunanistan da görüşmelere katılmaya başladı. Sonuç olarak Kıbrıslı Rumlar iki toplumun katılımının sağlanacağı üniter bir devlet bünyesinde özerk yerel yönetimleri kabul edecek notaya gelirken Türkler de siyasal özerklikle yetinecek duruma geldiler.⁵¹⁹

ABD'nin NATO ittifakı çerçevesinde “esnek karşılık” doktrinini benimsemesi, Avrupa'daki Batı ittifakı mensuplarının ekonomilerini yola koymaları ve Doğu ve Batı Bolokları arasındaki *detente* iki kutuplu dünyada radikal bir değişime yol açmıştı. Fransa Devlet Başkanı Charles de Gaulle'ün bu atmosferdeki tasarrufları hiç kuşkusuz Türk yöneticilere de cesaret vermekteydi. Aralık 1967'de Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi ve “bağımsız” bir dış politika izlemesi Türkiye'nin 1965 sonrası izlemek istediği “çok yönlü dış politika” çerçevesinde büyük önem arz etmeye başlamıştı. Fransa'nın

⁵¹⁷ Harris, **Troubled Alliance**, s. 123.

⁵¹⁸ Türkiye'nin isteklerinin hemen hepsini kabul eden Yunanistan'ın tutumunda birkaç faktör rol oynadı. Bu krizde Yunanistan'da Cunta ABD'nin dayatmalarına karşı direnecek kamuoyu desteğinden yoksun olduğundan ABD Türkiye lehine baskı yapabildi. Ayrıca Makarios da Grivas ve Yunan askerlerinin adadan çıkarılmasını istiyordu. Türkiye'ye karşı yumuşak bir tepki gösteren SSCB ise Kıbrıs'ın Cunta yönetimine girdiğinde tam bir NATO üssüne dönüşeceğini biliyordu ve Türkiye ile yeni geliştirilen ekonomik ilişkileri riske atmak istemiyordu. Askeri darbe ve Cunta yönetimi yüzünden Avrupa ülkeleri nezdinde dışlanan Yunanistan'ı ABD dışında destekleyebilecek ülke yoktu. Fırat, “1960-1980: Yunanistan'la İlişkiler”, s. 737-738.

⁵¹⁹ Sönmezoglu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 288-290; Harris, **Troubled Alliance**, 123-124; Fırat, “1960-1980: Yunanistan'la İlişkiler”, s. 738.

Cezayir sorunu ve öğrenci ayaklanmalarıyla boğuştuğu bir zamanda De Gaulle'ün Türkiye'yi ziyareti bu bağlamda Türkiye'de kamuoyunun büyük ilgisini çekti.⁵²⁰

Türk dış politikasında Ortadoğu ülkelerine yönelik yakınlaşma özellikle AP'nin iktidara geldiği 1965'ten sonra ivme kazanmıştır. 27 Ekim 1965'ten 26 Mart 1971'e kadar Dışişleri Bakanlığı'nı yürüten İhsan Sabri Çağlayangil (1908-1993) Ortadoğu açılımında en önemli rolü oynayan siyasi figürdür.⁵²¹ Çağlayangil'in bakanlığı süresince kesintisiz olarak sürecek bu açılımın birçok nedeni vardı. Türkiye öncelikli olarak Kıbrıs sorununun uluslararası platformlarda görüşülmesi sırasında, Bağlantısızlar ve Sovyet nüfuzu altındaki Üçüncü Dünya ülkeleri arasında etkili olan Arap ülkeleri nezdinde desteğini artırmak istemekteydi. Türkiye Bağdat Paktı dolayısıyla yapılan gereksiz yaklaşımlarla Ortadoğu ülkeleriyle gerilen ilişkilerini de onarmak amacındaydı. Bilindiği üzere Bağdat Paktı, Batılı ülkelerin çıkarlarını Türk milli çıkarlarının önünde tuttuğu için ağır eleştiriler almıştı. Arap dünyasıyla kurulmaya başlanan köprünün oluşturulmasında Sovyetler'le artan ekonomik ilişkilerin de payı olmuş; yeni Ortadoğu politikası ile bölge ülkeleriyle olan ilişkilerde daha bağımsız bir yol izlenmiştir.⁵²² AP Hükümeti, programında açıkladığı “çok yönlü dış politika” anlayışını Türkiye'nin değişen iç dinamiklerine de dayandırmaktaydı. Seçmen tabanı ağırlıkla taşra bölgelerinin “pseudo-muhafazakâr” ve gelenekçi kitlelerine dayanan AP, halkın ve kanaat önderlerinin “din kardeşi” olarak gördüğü veya algıladığı Arap ülkeleriyle olan ilişkilerde yakın geçmişteki “ihanet ve husumet” sarmalını kırma yolunda büyük bir kampanyaya girişmekteydi. Bu anlayışta 1960'lı yılların sonuna doğru özellikle kasabalarda tarikatların tekrar su yüzüne çıkan ve cüretkârlaşan faaliyet ve söylemlerinden ve “dinsiz-Moskof-gomonis” denkleminde yararlanılmaktaydı. Diğer yandan “milliyetçi sol” kesimlerin gittikçe artan “anti-empyralist” hassasiyetleri, bu popülist “dışarıdan içeriye politika” inşasına destek sağlamaktaydı. Türkiye'deki “sol akımlar” ABD'nin Ortadoğu'daki “şımarık çocuğu” İsrail'in Filistin halkına uyguladığı baskı ve işgal politikaları ve 1967 ve 1973'teki Arap hezimetleri sonucunda, “masum ve mağdur” Arap milletlerine “fatalist” ve “apokaliptik” bir gözle bakarken, Türk halkının Araplar'a destek vermezse aynı kaderi paylaşabileceğini savunmaktaydılar. Sol akımlara mensup Türk gençleri “kültürel olarak” pek de yakın olmadıkları ve “otoriter veya totaliter” yönetimler altındaki Arap milletleriyle empyralizm karşısında kader birliği içinde olduklarına kendilerini inandırmışlardı.⁵²³ Devlet kadrolarında ise aslına bakılırsa daha “gerçekçi ve çıkarıcı” bir anlayış hâkimdi. Hem sağ hem de sol eğilimli hükümetler 1960'ların

⁵²⁰ Heper ve Criss, a.g.e., s. XXXV; “De Gaulle ‘Teknik Yardıma Hazırız’ Dedi”, **Milliyet**, (28.10.1968), s. 1; “Dış Politikada Türk-Fransız Ortaklığı”, **Milliyet**, (28.10.1968), s. 1; “De Gaulle Bağımsız Dış Politika Tavsiye Etti”, **Milliyet**, (27.10.1968), s. 1, 11; “De Gaulle Geldi, Türkçe Konuştu”, **Milliyet**, (26.10.1968), s. 1, 7; Tefik Rüştü Aras, “Türk-Fransız İlişkileri ve General De Gaulle”, **Milliyet**, (26.10.1968), s. 2.

⁵²¹ Çağlayangil döneminde Ortadoğu ve Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek üzere bir program hazırlandı. Bu ülkelerden gelecek öğrenciler için değişim programları başlatıldı; burslar dağıtıldı. Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine özel önem verildi. Özcan, “Altmışlı Yıllarda ‘Dış’ Politika”, s. 242.

⁵²² Hale, a.g.e., s. 176.

⁵²³ Filistin kamplarında eğitim gören solcu Türk militanlar 1970'lerde ülkede büyük sorun yaratacaklardı (y.n.).

sonundan itibaren Soğuk Savaş konjonktüründe Türkiye'nin piyasası düşen jeopolitik ve stratejik öneminin karşılayamadığı ekonomik ihtiyaçlarını Arap pazarı ve sermayesinden karşılamak derindeydiler. 1973 petrol krizinden sonra artan petrol faturasını karşılayamayan Türkiye, ekonomik durgunluk içine giren Avrupa pazarlarında satamadığı ihraç kalemlerini Ortadoğu'da pazarlamak düşüncesindeydi. En son olarak Türkiye'nin mensubu olduğu Amerikan ittifakı, 1960'lardan itibaren "komünizme karşı" İslam kartını öne sürerken bu politikada kullanamayacağı "Şii" müttefik İran yerine Türkiye'nin Ortadoğu'da "koçbaşı" olmasını telkin etmekte; bu da Türkiye'nin "anti-komünist" devlet ve bürokrasi çevrelerinde memnuniyetle karşılanmaktaydı.⁵²⁴

1966 yılından itibaren ikili temaslara başlayan Türkiye önce Şubat 1966'da Irak Başbakanı Adnan el Paçacı (1923-2019)'yı ağırladı. Çağlayangil'in Ocak ayındaki Mısır ziyaretini takiben Mart ayında Mısır ile bir ticaret anlaşması imzalandı.⁵²⁵ Mayıs ayında Dışişleri Bakanı Çağlayangil Irak'ı ziyaret etti. Ağustos ayında Suudi Arabistan Kralı Faysal Bin Abdülaziz El Suud (1906-1975) Türkiye'ye geldi. Aralık ayında ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Tunus'u ziyaret etti. İkili temaslara son hızla devam ederken Başbakan Demirel ilki 1965 yılında 18 Müslüman devletin katılımıyla toplanan İslam Konferansı'na Türkiye'nin katılabileceğini açıkladı; fakat Dışişleri Bakanlığı söz konusu haberi yalanladı. 1969 yılında Kudüs'teki El Aksa Camii'nin yakılması üzerine Ürdün Kralı Hüseyin (1935-1999) Arap devlet başkanlarına bir İslam zirvesi toplanması önerisinde bulundu. Suudi Arabistan ve Fas'ın girişimleriyle Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay toplantıya davet edildi; fakat Sunay Türkiye'nin laik bir devlet olduğunu ve adı "İslam" olan bir toplantıya katılamayacağını belirtti. Sunay bu konuda hükümetin yetkili olduğunu söyleyerek kenara çekildi. Dış politika açısından bakıldığında bu meselede Hükümetin alacağı her türlü karar kritik nitelik taşımaktaydı. Toplantıya katılacak devletlerin büyük kısmı "gerici" Arap ülkeleriydi ve amaçları İsrail'e karşı gövde gösterisinde bulunmaktı. AP Hükümeti'nin irticai eğilimlerine zaten tepkili olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yanı sıra toplantıya İslam Birliği niteliği vermek isteyen Arap ülkelerine karşı Mısır lideri Nasır ve "devrimci" Arap ülkeleri de Türkiye'ye karşı tepki gösterebilirlerdi. "Türkiye böyle bir kutuplaşmanın kendisinin Ortadoğu'daki çıkarlarına aykırı olacağı farkındaydı." Rabat'ta toplanması planlanan İslam Konferansı için Başbakan Demirel "siyasi bir toplantı" nitelemesini yaparak Türkiye'nin dış politikasına aykırı olmadığını açıkladı. "Türkiye Rabat toplantısına dışişleri bakanı düzeyinde ve gözlemci statüsüyle katılma kararı aldı."⁵²⁶

⁵²⁴ Çağrı Erhan ve Ömer Kürkçüoğlu, "1960-1980: Görelî Özerklik-3, Arap Olmayan Ülkelerle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 796-797.

⁵²⁵ Özcan, "Altmışlı Yıllarda 'Dış' Politika", s. 242.

⁵²⁶ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "1960-1980: Görelî Özerklik-3, Ortadoğu'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 789-792.

1970'li yıllarda Türkiye'yi Ortadoğu'ya daha çok yaklaştıran dış politika anlayışının gelişmesinde ABD ile ekonomik ve siyasi alanda çıkan pürüzlerin farklı alternatiflerle aşılması isteği etkili oldu. 1973 petrol krizi ve CHP-MSP koalisyon hükümetinin daha bağımsız bir dış politika yürütme arayışı Türkiye'nin bölgede daha yoğun arayışlara girmesini tetikledi. İthal ikamesine dayanan Türk sanayiinin ara ve yatırım mallarının ithal girdilere bağımlı olması, Türkiye'nin ithal petrol tüketimini günden güne artırmakta ve ülkeyi petrol ihraç eden ülkelere daha bağımlı hale getirmekteydi. 1970'lerde Ortadoğu'da ekonomik öncelikleri siyasi önceliklerin önüne koyan Türkiye'nin 1970 yılında bölgeden yaptığı ithalat 65 milyon dolardan 1985 yılında 2.8 milyar dolara çıkarken bölgeye yapılan ihracat 1970'deki 55 milyon dolarlık seviyeden 1985'te 3 milyar dolara çıktı. Öte yandan Türk yüklenici şirketler için çok büyük bir pazar haline gelen bölgeye 1970-1985 yılları arasında 200 bin Türk işçi de çalışmak için gidiyordu. Ekonomik ilişkileri geliştirirken bölgede çıkan anlaşmazlıklara taraf olmaktan olabildiğince kaçınan Türkiye, bölgedeki dış politikasını da mümkün olduğunca Batı ittifakından ayırmaya ve ikili bağlantılar kurmaya çalışmaktaydı.⁵²⁷

Türkiye 1980 Darbesi'ne kadar bölgede NATO yükümlülükleri çerçevesinde olmadıkça herhangi bir taahhüt altına girmekten çekindi. DP iktidarının yaptığına aksine, bölgede ABD politikalarını körü körüne desteklemeyen Türk hükümetleri 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda tarafsız kalmış ve İsrail'in savaş öncesi sınırlarına çekilmesi hususundaki BM'in 242 sayılı Güvenlik Konseyi kararını desteklemiştir.⁵²⁸ 1970'deki Ürdün Bunalımı sırasında tarafsızlığını koruyan Türkiye ABD'ye İncirlik Üssü'nü kullanma izni vermemiştir. "Türkiye artık Batı'nın Ortadoğu'daki çıkarlarının koşulsuz temsilcisi olmayacağını gösteriyordu." Bölgede kendi politikasını uygulamak isteyen Türkiye'nin bu tutumunda iç kamuoyunun baskı çok etkiliydi. Dini hassasiyetleri olan sağ kesim de Filistin davasını emperyalizme karşı bir mücadele olarak gören sol kesim de Türkiye'nin Ortadoğu politikasını yakından takip etmekte ve kamuoyu baskısı oluşturmaktaydı.⁵²⁹ 1973 Yom Kippur Savaşı'nda NATO görevleri dışında ABD'nin İncirlik Üssü'nü kullanmasını yasaklayan Türkiye, 1980 İran rehine krizinde Amerikan rehinelere kurtarılması operasyonunda ABD ile işbirliği yapmayı reddetti. 1980'lerde ABD'nin Ortadoğu Çevik Kuvveti'ne⁵³⁰ üs temin etmekten çekinen Türkiye, NATO savunma planlarına uyumlu olması şartıyla 1982 yılında ABD'nin

⁵²⁷ Hale, a.g.e., s. 177.

⁵²⁸ 1967 yılında Arap ülkeleriyle İsrail arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başladığında Hükümet Ortadoğu'daki bütün büyükelçilerini merkeze çağırarak kendi politikasını saptadı. Buna göre tüm Arap ülkeleriyle ikili ilişkiler her alanda geliştirilmeye çalışılacak, Araplar'ın kendi aralarındaki anlaşmazlıklara karışılmayacak ve taraf tutulmayacak ve Türkiye Araplar'ı böylecek paktlara ve bölgesel anlaşmalara katılmayacaktı. Fırat ve Kürkçüoğlu, "1960-1980: Ortadoğu'yla İlişkiler", s. 789-790.

⁵²⁹ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1960-1980: Ortadoğu'yla İlişkiler", s. 790-791.

⁵³⁰ Tam adı Ortak Çevik Kuvvet (Rapid Deployment Joint Task Force) olan bu mobil askeri birlikler Başkan Carter yönetimi sırasında ABD'nin Afganistan ve İran'daki gelişmeler üzerine dikkatini daha yoğun biçimde Ortadoğu ve özellikle Basra Körfezi bölgesine çevirmesiyle beraber Carter Doktrini'nin ilan edilmesiyle hayata geçirildi. Çevik Kuvvet resmen 1 Mart 1980'de kuruldu. Uzgel, "1960-1980: ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 46.

Türkiye'nin doğusundaki on havaalanını modernleştirme ve iki yeni havaalanı inşa edilmesini öngören “Zincirleme Hareket Üsleri Anlaşması”nı kabul etti.⁵³¹

Her ne kadar 1970'lerin başında Türkiye'deki solcu militanlar Filistinli gerillaların kamplarında eğitim görse de 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası şiddet eylemlerinin kontrol altına alınmasıyla dönemin ortalarına doğru Türkiye önce 1976'da Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nü tanıdı; sonra da 1979 yılında Ankara'da FKÖ Bürosu açılmasına izin verdi. Türkiye Filistin'deki radikal Arap gruplarına tercihen FKÖ gibi daha ılımlı gruplara destek verdi. Öte yandan, ilk kez 1969 yılında Çağlayangil ile Rabat'ta bir İslam Konferansı toplantısına katılan Türkiye, Arap dünyasıyla ekonomik ilişkileri geliştirmek ve BM'de bu ülkelerin desteğini sağlamak amacıyla hukuken üye olmasa da bu örgütün toplantılarına temsilci göndermeye devam etti.⁵³² 1970 yılı Mart ayında Cidde'de toplanan İslam Konferansı'na Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteriyle katılan Türkiye “konferans kararlarına anayasasının ve dış politikasının ilkeleriyle bağdaştığı ölçüde katılacağımı” bildirerek tam angaje olmaktan kaçındı. Buna rağmen Türkiye'nin konferanstaki “fiili varlığı” bile Arap ülkelerini tatmin etmeye yetti. Nitekim Bağlantısızlar'ın Lusaka Toplantısı'nda bu ülkeler “Makarios'un Kıbrıs'a ilişkin kararlarını kabul etmediler ve Kıbrıs Türk halkının haklarının korunması gerektiğini dile getirdiler.”⁵³³

Daha 1958 yılında ABD Milli Güvenlik Bürosu'nun “komünizme kaşı panzehir” olarak siyasal İslam'ın desteklenmesi hususunu Eisenhower Yönetimi'ne önermesi sonucunda Türkiye'de ilki 1962'de olmak üzere “Komünizmle Mücadele Dernekleri” kurulmaya başlandı. Gençlik örgütlerinden Milli Türk Talebe Birliği'nin yönetimini de eline geçiren siyasal İslamcı gençlik kadroları Türkiye'de “milliyetçi sola” karşı amansız bir savaş açtı. CIA direktifiyle Suudi Arabistan'ın dünyada “milliyetçilik ve komünizme” karşı savaş için kurduğu Rabıta (İslam Dünyası Birliği) örgütü⁵³⁴ birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de siyasal İslam örgütlerini finanse etti. Önceleri Adalet Partisi içinde yuvalanan bu kadrolar Milli Nizam Partisi (MNP) siyasi kadrosunun çekirdeğini oluşturdular. Necmettin Erbakan'ın önderliğindeki siyasal İslamcılar, ABD'nin Ortadoğu'daki kuklası Suudi Arabistan'la çok sıkı ilişkileri olmasına ve SSCB'ye karşı yeri geldiğinde ABD'yi desteklemelerine karşın taraftar toplamak ve ajitasyon yapmak için Türkiye'nin NATO ve diğer Batı örgütleriyle bağlarını koparması çağrısını yapıyorlardı. Özellikle Türkiye'nin taşralı alt orta “dinci” esnaf, eşraf ve gençliğinden oluşan siyasi tabanını mobilize etmekte Erbakan ve arkadaşları, “İsrail ve Siyonizm”in en büyük düşman olduğu vurgusunu yapmaktaydılar. Siyasi tabanını konsolide etmekte işe yarayan bu söylem, iktidar ortağı olduğu zaman MSP'nin Türkiye'nin dış politika karar ve yönelimlerini etkilemesini sağlayamadı. 1980 Darbesi'ne götüren süreçte MSP'nin

⁵³¹ Hale, a.g.e., s. 177-178.

⁵³² Hale, a.g.e., s. 178.

⁵³³ Fırat ve Kürkçüoğlu, “1960-1980: Ortadoğu'yla İlişkiler”, s. 792-793.

⁵³⁴ Bkz. Uğur Mumcu, **Tarikat-Siyaset-Ticaret, (Bütün Yazıları: 26)**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara, 2017.

düzenlediği 6 Eylül 1980 Kudüs Mitingi bardağı taşıran son damla oldu. Generallerin 1980 Darbesi için öne sürdüğü sebepler arasında terör ve anarşi kadar irtica da yer almaktaydı.⁵³⁵

Türkiye'nin Ortadoğu siyasetinde 1967 Arap-İsrail Savaşı bir dönüm noktası olmuştur ve bu dönüm noktası diğer “yumuşak güç” dış politika dinamikleriyle beraber değerlendirildiğinde Türk siyasal, toplumsal ve kültürel yapısının dönüşümü açısından büyük önem arz etmektedir. DP iktidarında ABD ve İngiliz gizli servislerinin yönlendirmesiyle tohumları atılan siyasal İslam, Ortadoğu'daki konjonktürün de etkisiyle Türkiye'de AP'nin iktidara gelişiyle hem iç siyasette hem de dış siyasette gayet kullanışlı bir vasıta haline geldi. Türk İslamcı çevrelerinde Batı Şeria'nın İsrail tarafından işgali İslam'dan uzaklaşmış olan “sosyalist ve nasyonalist” Araplar'ın yenilgisi olarak lanse edilirken 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrası “Kudüs'ün Yahudiler'den kurtarılması” teması siyasal İslamcı hareketin gündeminin bir numaralı meselesi haline getirildi.

Türkiye'nin 1965-1980 arası dönemde İsrail ile olan ilişkilerinde önceki döneme nazaran gerileme ve soğuma yaşanmıştır. Ancak, Nisan 1966'da İsrail ile askeri işbirliğini donduran Türkiye diğer alanlarda işbirliğini örtülü ve gizli şekilde sürdürmüştür. Kamuoyu önünde ise İsrail karşıtı söylem benimsenmiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda açık bir şekilde Arap ülkelerinden yana tavır sergilemiş olan Türkiye, Dışişleri Bakanı İhsan Çağlayangil aracılığıyla farklı durum ve zamanlarda İsrail karşıtı açıklamalarda bulunmuştur.⁵³⁶ Ağustos 1969'da İsrail işgali altında bulunan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'da çıkartılan yangın sonrası büyük tepkide bulunan Arap ülkelerinin yanında yer alan Türkiye 24 ülkeyle beraber BM'den olayı gündemine almasını istemiş ve BM Güvenlik Konseyi'nin Kudüs'ün statüsünü değiştirecek tedbirlerden kaçınmasını tavsiye eden kararına katılmıştır. Rabat Zirvesi'nde de İsrail'in Doğu Kudüs'ten çıkması ve işgal ettiği yerlerden geri çekilmesini talep eden kararları destekleyen Türkiye, İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmesini öngören kararı kabul etmemiştir. Her ne kadar AP Hükümeti daha çok iç politika saikleriyle önceki hükümetlerden daha ateşli bir şekilde Arap ülkelerine yaklaşıyor olsa da ABD korkusu yüzünden İsrail ile olan ilişkilerini daha alt seviyeye indirme taraftarı değildi. Rabat'tan sonraki İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) toplantılarına daha düşük düzeyde katılan Türkiye, Arap ülkelerine daha fazla angaje olmaktan ve taahhüt altına girmekten kaçınmıştır.⁵³⁷

⁵³⁵ Hale, a.g.e., s. 178-179; Ahmad, **The Quest for Identity**, s. 130-131.

⁵³⁶ Savaş sırasında ABD'nin İsrail'e yardım götürmek amacıyla topraklarındaki NATO üslerini kullanmasına izin vermeyen Türkiye Kızılay aracılığıyla Mısır, Suriye ve Ürdün'e yiyecek yardımı yaptı. Savaşın sonra da bu ülkelere 500 bin dolarlık yiyecek yardımı yapan Türkiye BM'de yapılan toplantılarda İsrail karşıtı tutumunu ortaya koydu. Burada Türkiye'nin kuvvet yoluyla toprak kazanılmaya karşı olduğunu açıklayan Çağlayangil, BM'in İsrail'i işgal ettiği topraklardan geri çekilmeye zorlamasını talep etti. Kudüs'ün statüsünün değiştirilmemesi ve İsrail'in savaştan önceki sınırlarına çekilmesi hususlarındaki oylamalarda Türkiye Arap ülkeleriyle aynı yönde oy kullandı. Erhan ve Kürkçüoğlu, “1960-1980: Arap Olmayan Ülkelerle İlişkiler”, s. 797-798; Özcan, a.g.b., s. 243-244.

⁵³⁷ Erhan ve Kürkçüoğlu, “1960-1980: Arap Olmayan Ülkelerle İlişkiler”, s. 798-799; Özcan, a.g.b., s. 243-244.

Ekim 1973'teki Yom Kippur Savaşı Türkiye-İsrail ilişkilerini daha da soğuttu. Türkiye savaş sırasında tarafsızlığını ilan etmesine rağmen Arap ülkelerinden yana tavır koydu. Arap ülkelerine askeri malzeme taşıyan Sovyet uçaklarına hava sahasını açarken İsrail'e yardım götürmek isteyen ABD'nin İncirlik Üssü'nü kullanmasını engelledi. Ateşkesten sonra OPEC ülkelerinin Cezayir toplantısında belirlediği “dost”, “tarafsız” ve “düşmanı destekleyen” ülkeler listesinde, tarafsız olduğu için petrol ambargosuna maruz kalmayan Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri ambargodan sonra da iyileşmedi. Türkiye Araplar'a daha da yaklaştı. Kasım 1974'te BM'nin FKÖ'nün BM toplantılarına gözlemci olarak katılma hakkı tanınmasından sonra Türkiye FKÖ'ye karşı izlediği temkinli politikayı bıraktı. Kasım 1975'te BM'in “Siyonizmi ırkçılıkla eşdeğer tutan karar tasarısına olumlu oy” veren Türkiye, Mayıs 1976'daki İKÖ toplantısında Ankara'da bir FKÖ Bürosu kurulmasını kabul edeceğini açıkladı. Zaten Ocak 1975'te FKÖ'yü tanımış olan Türkiye Ankara'daki FKÖ temsilcisine diplomatik statü sağlamaya karar verdi. Ekim 1979'da Başbakan Ecevit'in davetlisi olarak Ankara'ya gelen FKÖ lideri Yaser Arafat buradaki FKÖ temsilciliğini açtı. FKÖ'yle bu kadar yakınlaşma İsrail tarafından olumsuz karşılanmasına rağmen iki ülke de ekonomik ve diplomatik ilişkilerinde radikal bir değişikliğe gitmedi. Mart 1979'da ABD'nin arabuluculuğunda Mısır ve İsrail'in diplomatik ilişki kurması Türkiye'yi Müslüman ülkeler arasında İsrail'i tek tanıyan devlet olma durumundan kurtardı. Barış sürecinin arkasında ABD'nin olması da ileride İsrail ile ilişkileri düzeltebilme olanağı sağlaması açısından Türkiye'yi rahatlattı.⁵³⁸

Ortadoğu'da Suudi Arabistan'ın gölge sponsorluğu dışında Türkiye için sorun yaratan diğer ülkeler Lübnan ve Suriye'ydi. ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu) terör örgütü 1970'lerin casusluk, istihbarat ve terör örgütü yuvası olan Beyrut'ta kurulmuştu. Suriye Hatay meselesi, su meselesi (Fırat ve Dicle) ve Hafız Esad'ın Sovyetler ile yakınlığı yüzünden potansiyel tehlike olmaya devam ederken Irak ve İran ile ilişkiler Türkiye için 1970'lerde pek sorun yaratmamıştı. İkisi de anti-komünist blokta yer alan İran ve Türkiye'nin 1965-1980 arasındaki ilişkilerinde gerilim yaratan bazı sorunlar olsa da genel olarak ilişkileri olumlu seyretti. 1960'larda Türkiye-Irak ilişkileri iyileşmeye başlarken İran'ın Irak'taki Kürt muhalif grupları desteklemesi ve Ortadoğu'da Farsileştirme politikası gütmesi Türkiye'yi rahatsız etmeye başlamıştı. Kürtleri de “Farsi” olarak addeden İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Irak Kürtleri'ni özerklik yönünde teşvik etmesi Türkiye Kürtleri üzerinde de aynı yaklaşıma sahip olabileceği anlamına gelmekteydi. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın ilk yurtdışı gezisini 1966'da İran'a yapmasının ardından Başbakan Süleyman Demirel de Mayıs 1967'de İran'ı ziyaret etti. 1973'te İran Şahı'nın Türkiye ziyaretini 1975'te Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün İran ziyareti izledi.⁵³⁹

⁵³⁸ Erhan ve Kürkçüoğlu, “1960-1980: Arap Olmayan Ülkelerle İlişkiler”, s. 799-801.

⁵³⁹ Atay Akdevelioğlu ve Ömer Kürkçüoğlu, “1960-1980: Görelî Özerklik-3, Orta Doğu'yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015. s. 801-802.

1969 yılında ABD Başkanı Nixon'un dost rejimleri Amerikan askeri birlikleri yerine askeri ve ekonomik yardımla destekleme politikasını güden doktrinini açıklamasıyla birlikte İran'ın özellikle 1970'lerde bölgede önemi artmıştı. Fiyatı artan İran petrolünü satarak ABD'den yaklaşık 15 milyar dolar değerinde en gelişmiş konvansiyonel silahları alan İran, Şah'ın megalomanisinin de pompalanmasıyla birlikte bölgenin jandarmalığına soyunmuştu. İran'ın güçlü askeri varlığının Ortadoğu'ya istikrar getireceğini düşünen Nixon'un dış politika danışmanı Kissinger, ekonomisi daha da bozulan Türkiye'nin bu durumdan bir hayli rahatsız olabileceğini hesaba katmamıştı. Türkiye'de çok partili parlamenter demokratik sistemin sancılı yılları olan 1970'lerde gittikçe otoriterleşen Şah yönetimi zaten 1960'lı yılların ortalarından beri eleştirilmekteydi. Şah karşıtı İranlı sürgünlerin iadesine izin vermeyen Türkiye'de özellikle "anti-emperyalist" sol kesimler "yozlaşmış hanedan-polis rejimine" tepkiliydi.⁵⁴⁰

Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) adını alan Bağdat Paktı 1960'larda Irak olmadan pek etkili olmasa da yoluna devam etti ve Teşkilatın yan kuruluşu olan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) kanalıyla Türkiye, İran ve Pakistan arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler kurumsal çerçevede yol aldı. Her ne kadar İran Şahı Rıza Pehlevi'nin 1970'lerde Amerikan desteğini tamamen arkasına alarak "bölgenin lideri" gibi davranması Türkiye'yi rahatsız etse de Türkiye bu ülke ile olan ilişkilerini pürüzsüz konumda tuttu. 1979'daki İran Devrimi'nden sonra temkinli davranan Türk dış politika kadroları yeni devleti dışlamayarak Sovyet nüfuzu altına girmesine vesile olmadı. CENTO'nun dağılmasına rağmen Türkiye İran ile olan ticaretine devam etti.⁵⁴¹

1960'larda Soğuk Savaş'ın yoğunluğunun görünür şekilde azalması ABD'de özellikle Senato'da ülkenin dünyada yaptığı askeri ve ekonomiyardımların daha fazla sorgulanmasına neden olmaya başlamıştı. ABD Yönetimi o zamana kadar Türkiye gibi ülkelere yaptığı askeri ve ekonomi yardımlar için yeni stratejiler geliştirmeye başladı ve Senato'dan bu yeni programlar için kaynak istedi. Siyasi ittifaklarda ekonomik yardım "dinamizm ve hareket" katarak ittifakı yumuşatması dolayısıyla o zamana kadar iyi işlemişti. Ancak Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımın yeni bir çehreye bürünmesi gerekiyordu. Türkiye'ye verilen 1958 Stabilizasyon Programı harfiyen yürütülmüş ve işlevini tamamlamıştı. Türkiye tekrardan eski bilindik kalıplarına dönmeye başlamıştı. 1964 yılı itibariyle enflasyon baskısı artmış; gösterilen çabaya rağmen ihracat yerinde saymıştı. DPT ve Birinci Beş Yıllık Plan'a rağmen Türkiye'ye yeteri kadar dış yardım gelmediği için Türkiye ya Kalkınma Planı'nı durdurmak ya da ekonomik büyümeyi durdurmak seçenekleriyle karşı karşıya kalmıştı.⁵⁴²

⁵⁴⁰ Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, "1960-1980: Orta Doğu'yla İlişkiler", s. 802-804; Richard J. Samuels, "Nixon Doctrine, American History", *Encyclopaedia Britannica*, 2016.

⁵⁴¹ Hale, a.g.e., s. 179-180.

⁵⁴² Harris, *Troubled Alliance*, s. 173-174.

Türkiye’de yinelenen finansal krizler ABD’nin ekonomik yardım planının belirlenmiş hedeflerine ulaşabilmesi hususunda büyük güvensizlik yaratıyordu. Johnson Yönetimi Senato’ya yeni bir ekonomik yardım programı teklifinde bulundu. Sınırlı bir süre için Türkiye’ye yüksek miktarda yardım yapılacak; Türkiye’nin 1970’lerin başına kadar ekonomik kendine yeterliliğini sağlamak için gerekirse ekstra hibeler ve borçlar verilecekti. Program başarılı olursa 1970’lerin başında ekonomik yardım programı sona erdirilecekti. Yeni program Senato’dan geçti ve 1964 yılında AID Direktörü olarak James Grant Ankara’ya atandı. Dünya Bankası’nın önderliğinde bir konsorsiyum oluşturuldu ve Avrupa ülkeleri bu konsorsiyuma katılmaya ikna edildi. Türkiye’nin borçlarını 1973 yılına kadar ödeyip bitirebilmesi için yeniden yapılandırma yapıldı. 1966 ve 1967 yıllarında konsorsiyum verdiği kredileri artırdı. Bu yıllarda Türkiye’deki tarımdaki olağandışı verimlilik döviz baskısını da hafifletince Türkiye’nin GSMH’sındaki büyüme 1966 ve 1967 yılları için %9’lara çıktı.⁵⁴³

Yeni programda hem yardımın miktarı artırıldı hem de Türk Hükümeti reformları uygulamakta daha kararlı olması ve kaynakların daha verimli kullanılması için plan yapması için teşvik edildi. Yardımın bir kısmı proje kredisi olarak verildi ve bu sayede iktisadi fizibilite ölçülebildi. Öte yandan, Ankara Hükümeti yardımın tahsisinin kendi elinde olması ve programın bütçe desteği sağlaması hususunda ABD’ye baskı yapıyordu. ABD ise yardımın siyasi malzeme haline getirilmesini istemiyordu. DPT’nin ilk kurulduğu yıllardaki bağımsızlıkçı kadrolarının tasfiyesiyle gelen yeni kadrolar İnönü Hükümetleri’yle uyum halinde çalıştılar; fakat AP iktidarı ile birlikte DPT’nin etkisi azaltıldı ve ekonomik planlama siyasetçiler tarafından yapılmaya başlandı. Buna rağmen ABD konsorsiyum yoluyla Türk yöneticilerini İkinci Beş Yıllık Plan hususunda uyarmaya çalışıyordu. Yüzde yedilik büyüme hedefini gerçekçi bulmayan ABDli uzmanlar büyük çaplı yatırımlarda bir kısma ve ithal girdilere bağımlı sanayinin yönünü değiştirme konularında Demirel Hükümeti’ni etkilemek istiyordu. Aralık 1967’de hazırlanan İkinci Beş Yıllık Plan hakkında konsorsiyumun danışmanı ünlü ekonomist Kenneth Berrill (1920-2009)’in⁵⁴⁴ hazırladığı rapor bu noktalara vurgu yapmaktaydı.⁵⁴⁵

Demirel Hükümeti dışarıdan dayatmalar olmadan fonları kullanmak istiyordu. Sol çevreler ise ABD’nin Türkiye’yi “hububat amabarı” olarak gördüğü ve sanayileşmesini istemediği bir tarım ülkesi konumunda bırakmak istediği görüşüne kanıt olarak Berrill’in raporunu gösteriyorlardı. Hâlbuki 1953 yılından beri Türkiye tahıl ithal ediyordu. Amerikan yardımının özel sektörü kayırdığı ve Türkiye’ye yabancı sermayenin serbestçe girmesini sağlayarak ülkenin Batı’nın tamamen ekonomik hâkimiyetine

⁵⁴³ Harris, **Troubled Alliance**, s. 174-175.

⁵⁴⁴ Kenneth Ernest Berrill (Sir Kenneth Berrill) İngiltere’de birçok kamu görevinde bulunmuş Cambridge Üniversiteli ünlü ekonomistti. Edward Heath Hükümeti’nde Hazine Bakanlığı’nın başkanışmanı olarak çalışmış olan Berrill uzun yıllar OECD ve Dünya Bankası’na danışmanlık yapmıştır. Oxford DNB, **Oxford Dictionary of National Biography**, “Berrill, Sir Kenneth Ernest”, 2019.

⁵⁴⁵ Harris, **Troubled Alliance**, s. 175-176.

girmesinin hedeflendiği sol kesimlerin getirdiği diğer eleştirilerdi. Bu kesimler eleştirilerinde kısmen haklıydı. DP iktidarı zamanında gelen yüksek miktardaki dış yardım Türkiye’de ithal ikameci sanayilerin büyümesine neden olmuştu. DP’nin temelini attığı verimsiz ve dünya pazarında rekabet edemeyecek tesislerin çoğu tamamlanmamış ve ekonomiye katkı yapamayan popülist yatırımlar olarak kaynak israfına yol açmışlardı. Suni olarak korumacı devlet duvarı arkasına gizlenen ithal ikameci sanayilerde ne ihracata ne de dövizle çare oluyorlardı. Yeni Amerikan yardım programının amacı Türkiye’nin ihracatını artırması, turizmi teşvik etmesi ve verimsiz kamu girişimlerini ıslah ederek döviz kaynağı yaratılmasıydı. Batılı uzmanların gözünde hayli inandırıcı olan bu reçete Türk aydınları arasında çok netameli bir reçete olarak algılanıyordu. Doğan Avcıoğlu gibi aydınların gözünde bu devletçi olmayan ve özel sektörün desteklenmesinde aşırıya kaçan bir reçeteydi. Bu kesime göre zaten ekonomik yardım programından asıl fayda sağlayan Türkiye değil ABD’ydi. Amerikan yardımı Türkiye’yi bir sömürgeye ve Batı için bir pazara dönüştürüyordu. Çoğu zaman niyeti açık olarak görünmeyen Amerikan yardımı Türkiye’nin ekonomik bağımsızlığı için büyük tehlike arz ediyordu. Türkiye’ye tahıl ve süt ürünlerini göndermekle ABD Amerikan şirketlerinin yatırım yapmadan Türk pazarında yerlerini almasını sağlıyordu. Türkiye’nin endüstriyel gelişim arzusuna uygun olan Sovyet ekonomik yardımının aksine Amerikan ekonomik yardımı “malîyetli dış yardımdı (foreign aid with strings).”⁵⁴⁶

1968 yılından itibaren ABD yardım programını ihmal etti. ABD’nin kendi ekonomisinde yaşadığı zorlukların baskısı etkisini hissettirmeye başlamıştı. Bu yüzden dünyanın her tarafındaki yardım programlarını kısarak ABD için Türkiye bir istisna teşkil edemezdi. Onun için Türkiye’ye yapılan yardımın azaltılması için her zamanki bahaneler öne sürüldü. Berrill’e göre yatırımlardaki tek ölçüt iç talebi karşılamaya yönelik olmasıydı. Türkiye’nin kurduğu sanayiler dünya pazarlarında rekabet edecek durumda değildi. Böyle bir sistemde kaynaklar yanlış dağıtılıyordu ve Türkiye kısa zaman içinde çok fazla şey yapmak istiyordu. Ayrıca görünür gelecekte Türkiye’nin kendi kendine yeter bir hale gelmesi pek olanaklı görünmüyordu. Bu şartlarda ABD’nin Türkiye’ye yaklaşımı ekstra yardım sağlamaktan daha çok büyüme hızını düşürmesini talep etmeye doğru çevrildi.⁵⁴⁷

1970’lere gelirken Türkiye’nin yaşadığı ekonomik kaynak sıkıntısı Türk dış politikasının 1960’ların ortalarından beri izlediği “sadece ABD’ye dayanan dış politika yapısından kurtulmaya yönelik” girişimlerin yanına Avrupa açılımını eklemesini beraberinde getirmiştir. *Detente* ortamından yararlanan Türkiye, askeri cunta yönetimi dolayısıyla Batı Avrupa’dan dışlanan rakibi Yunanistan’ın durumundan da yararlanmak amacıyla “geçiş dönemi”ne yönelme arzusunu artırdı. 1966’daki Türkiye ile AET arasındaki Ortak Parlamento Komisyonu toplantısının ardından 1968 Aralık ayında Brüksel’deki AET Ortaklık Konseyi

⁵⁴⁶ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın (İkinci Kitap)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 73-87; Harris, **Troubled Alliance**, s. 176-179

⁵⁴⁷ Harris, **Troubled Alliance**, s. 180.

toplantısında Türkiye'nin geçiş dönemi şartlarının müzakere edilmesi kararı alındı. Her ne kadar iç siyasette özellikle DPT ve Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi arasında Türkiye'nin böyle bir geçişe hazır olup olmadığı tartışması yaşansa da Demirel Hükümeti 1969 yılında AET ile geçiş dönemi şartlarını görüşmeye başladı.⁵⁴⁸

İkinci dönemin (geçiş dönemi) şartlarını belirleyen 64 maddeden oluşan Katma Protokol 22 Temmuz 1970'de imzalandı ve geçiş dönemi kapsamını tespit eden belgeler de 23 Kasım 1970'de imzalandı. I. Erim Hükümeti'nin programında belirtildiği üzere bu belgeler ve yürürlüğe girme meseleleri yoğun eleştirilere uğradı.⁵⁴⁹ Bu yüzden Katma Protokol ancak 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girdi. Protokol Türkiye'nin nihai olarak gümrük birliğine ve üyeliğe hazırlanmasına yönelik olarak hazırlandı. AET'nin bazı Türk tarım ürünlerine Avrupa pazarına girmede kolaylık sağlamasını öngören protokol Türk sanayi mallarına Avrupa ülkelerinin uyguladığı yüksek tarifeleri de indiriyordu. Türkiye'nin asıl beklentisi olan mali yardımın çerçevesinin ortaya konduğu protokol AET'nin Türkiye'ye ihraç edeceği sanayi ürünlerinin gümrüklerinin 12 ila 22 yıl içerisinde kademeli olarak indirilmesini planlıyordu.⁵⁵⁰

31 Aralık 1972'de tamamlanan hazırlık dönemi Türkiye'nin ekonomilerini düzelteren Batı Avrupa ülkeleriyle, özellikle Federal Almanya ile ticaretini geliştirdiği dönem olmuştur. Türkiye'nin AET ile ilişkilerinin en sorunsuz dönemi olarak nitelendirilebilecek bu dönemde Türkiye'ye bazı ticari kolaylıklar ve mali yardım sağlanmıştır. Ancak bundan sonraki dönemde dünyadaki gelişmeler ve Türkiye'nin içeride yaşadığı siyasi istikrarsızlık ve iç savaş ortamı ilişkilerin sağlıklı gelişmesine ket vurmuştur.⁵⁵¹ Bu dönemdeki mali protokollerden memnun kalmayan Türkiye verdiği sözlerin bazılarını uymamış ve 1973 Petrol Krizi'nden kötü etkilenen Avrupa ülkeleri de Türkiye'ye karşı yükledikleri bazı taahhütleri yerine getirememişlerdir. AET ile Türkiye arasında 30 Haziran 1973'te Tamamlayıcı Protokol imzalandı. Anlaşmanın getirdiği uzlaşma ortamı sorunları çözmek yerine bir süreliğine rafa kaldırdı. AET'nin özellikle Akdeniz politikası çerçevesinde bazı Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkelerine tarım ürünleri alanında tanıdığı kolaylıklar Türkiye'nin tarım ürünlerinde sahip olduğu avantajların ortadan kalkmasına neden olurken Tamamlayıcı Protokol'le Türkiye'ye tanınan esneklik Türkiye'yi tatmin etmeyince Katma Protokol'ün revizyonu Türkiye'nin önceliği haline geldi. 1974'te yaklaşık bir milyon dolar olan Türkiye'nin AET ile ticaretindeki açık 1975'te 1.7 milyon dolara çıkarken Türk işçilerinin serbest dolaşımı meselesi de ilişkileri

⁵⁴⁸ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 283-285.

⁵⁴⁹ Dağlı ve Aktürk, **II. Cilt (1960-1980)**, s. 213.

⁵⁵⁰ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 285.

⁵⁵¹ 1974'teki CHP-MSP Hükümeti daha önceki hükümetler döneminde yaşanan Bakanlıklar ve DPT arasındaki koordinasyon sorununu çözümlenerek ortak bir devlet görüşü oluşturmaya başladı. Bu hükümet gereken hazırlıkları yaparak AET'ye Türkiye'nin haklı isteklerine gereken ilgiyi göstermeye mecbur olduklarını kabul ettirmişti. Ancak, Türkiye'nin de AET'nin istediği "özgürlükçü demokrasiye bağlılığı" göstermesi gerektiğine inanan Ecevit, Yunanistan'ın askeri cunta yönetimi sonrası AET'nin siyasi kararıyla topluluğa daha çok yaklaştığının ve Avrupa'ya böyle bir imaj vermeyen Türkiye'nin ise uzaklaştığının altını çiziyordu. MHP'nin Alman yasalarına aykırı olarak Almanya'da örgütlenmesinin ve kongreler düzenlenmesinin AET içinde "faşist örgütlenme" olarak görüldüğünü belirten Ecevit, "eğer demokrasiye inancınız yoksa AET'de zaten yeriniz yok demektir" diyordu. Bülent Ecevit, **Türkiye (1965-1975)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 90-92.

kötü yönde etkiliyordu. Ayrıca Türkiye'nin dış politikada yaşadığı diğer sorunlar da AET'nun Türkiye'ye olan bakışına etkide bulunuyordu.⁵⁵²

Haşhaş sorunu ve 1974 Kıbrıs Bunalımı sonrası Türkiye'de "NATO eksenli Batı'ya dönük" dış politika anlayışında radikal kırılmalar yaşanması ve Avrupa'da "Türk" ve "Türkiye" imajının zedelenmesi, AET ile Türkiye arasındaki ilişkilere yansdı. II. Kıbrıs Barış Harekatı sonucunda Yunanistan'da Albaylar Cuntası'nın devrilmesi ve Türkiye'de de II. MC Hükümeti'nin işbaşına gelmesi Topluluğun Türkiye ve Yunanistan'a olan bakışını değiştirdi. Türkiye de 1976 yılından itibaren AET üyelerine uyguladığı gümrük indirimlerini durdurdu. İktidar ortaklarından MSP'nin AET karşıtlığı ve Mart 1976'daki Ortaklık Konseyi Toplantısı'nda revizyon isteyen Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in reddedilmesi ve görüşme masasını terk etmesi AET'de olumsuz yankılar bıraktı. AET'nun Türkiye'ye tarımda ödümler vermek yerine mali prtokolde değişiklik önermesi Temmuz 1976'da yapılması gereken Ortaklık Konseyi toplantısının iptaline neden oldu. Aralık 1976'da Brüksel'deki Ortaklık Konseyi toplantısında AET bazı küçük ödümler verip havayı yumuşatsa da beş gün sonra Türkiye Katma Protokol'ün 60. Maddesine dayanarak Protokol'den doğan yükümlülüklerini bir yıl süreyle ertelediğini açıkladı.⁵⁵³ Türkiye'de 1977 genel seçimlerinden sonra gelen CHP Hükümeti programında ilişkilerin gerekirse gerginleşebileceğinin sinyallerini verdi. Mayıs 1978'de yaptığı Brüksel ziyaretinde AET'na bir istek paketi sunan Ecevit, beş yıl süreyle AET yükümlülüklerinin dondurulmasını, tekstil başta olmak üzere Türkiye'nin sanayi ürünlerindeki kısıtlamaların kaldırılmasını ve AET ile entegrasyonu kolaylaştıracağını öne sürdüğü 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın finansmanı için 8 milyar dolar hibe ve kredinin verilmesini talep etti. Komisyona iletilen isteklere kısa sürede cevap verileceği belirtilmesine rağmen bir cevap gelmedi. Nitekim 1978 yılı Ekim ayında Ecevit Hükümeti AET ile ilişkileri durdurma kararı aldı ve Bakanlar Kurulu'nun bu kararı 28 Aralık 1978'de Resmi Gazete'de yayımlandı.⁵⁵⁴ AET'nun çok beklenen cevabı Mayıs 1979'da geldi; fakat cevap Türkiye'yi tatmin etmekten çok uzaktı. Nihai kararın alınacağı Ortaklık Konseyi toplanmadan

⁵⁵² Tarım alanı dışında diğer hususlarda da AET'nin Türkiye'ye karşı çifte standart uygulamaları vardı. 1975 yılına gelindiğinde AET, üye ülkelerde de işsizlik olduğu bahanesiyle Türk işçiler için serbest dolaşım uygulamasını başlatmamıştı. Öte yandan, Türkiye'nin ulusal savaş sanayii kurma girişimlerine başladığı bu yıllarda AET, topluluk dışı olarak Türkiye'ye sanayi ve teknoloji alanında işbirliğini bir imtiyaz olarak öneriyor; silah sanayii Avrupa özel sermayesiyle kurma teklifini I. MC hükümeti içi ndeki rüşvet ve yolsuzluğa meyilli siyasetçiler aracılığıyla benimsetmeye çalışıyordu. Ecevit, **Türkiye (1965-1975)**, s. 93-95.

⁵⁵³ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, "1960-1980: Görelî Özerklik-3, AET'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 848-850; Sönmezoglu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 286.

⁵⁵⁴ I. MC Hükümeti'nin ortaklarının Kıbrıs Harekatı öncesi ve sonrasında takındığı tutum Ecevit tarafından milliyetçiliğe aykırı bir tutum olarak değerlendiriliyordu. "500-600 milyon dolarlık astarı yüzünden pahalı proje kresidi alabilmek uğruna "ulusal haklardan" vazgeçebilen siyasetçilerin "milliyetçi olamayacağını" söyleyen Ecevit, "ilkın ekonomik milliyetçilik"ın gerekli olduğunu ve "çağımızda laf milliyetçiliğinin" bir değerinin olmadığını belirtiyordu. Ecevit her ne kadar "Ortak Pazar"la ilişkiler sorunumuz çözülmenden de Türkiye'nin kalkınma hızı, ekonomik bağımsızlığı, ekonomisinin yapısı, sanayinin, hatta tarımının yapısal sorunları ile ilgili sorunları çözülemez" kanısında olsa da Türkiye Ortak Pazar'da kalacaksa "ekonomisini güçlendirerek ve şerefle kalmalıdır" diyordu. "Kalırız ama, idare ederiz" yaklaşımının "Türkiye'nin geleceğini ipotek altına sokmak" anlamına geleceğini düşünen Ecevit 1978 yılında AET ile ilişkileri durdurmuştur. Ecevit, **Türkiye (1965-1975)**, s. 96; Erhan ve Arat, "1960-1980: AET'yle İlişkiler", s. 850-851.

Ecevit Hükümeti Ekim 1979'da düştü. 1979 Kasım'ında iktidara gelen Demirel Hükümeti'nin hükümet programında AET ile ilişkilerle ilgili tek bir satır yoktu. Ancak AET yanlısı Hayrettin Erkmen'in Dışişleri Bakanlığı'na geçmesiyle ilişkileri tekrardan düzeltme girişimine başlamış; acil şekilde dış kaynağa ihtiyaç duyan hükümet AET üyeliğini iç siyasette de kullanabileceğinin farkında olarak hareket etmiştir. Bu arada 1975'te tam üyelik başvurusunda bulunan Yunanistan'la AET'nin 1976 yılında tam üyelik müzakerelerine başlama kararı alması ve 25 Mayıs 1979'da katılım anlaşması imzalaması 1980 başlarında Türkiye'nin dondurulmuş ortaklık sürecinin tekrar başlatılması talebine sevk etmiştir. Şubat 1980'de toplanan Ortaklık Konseyi'nde Erkmen'in girişimiyle sonuç bildirisine Türkiye'nin kısa sürede AET'na katılmayı ümit ettiği ibaresi eklendi. Erkmen Başbakan Demirel'e bir an önce başvuru yapılmasını telkin etmesine rağmen Demirel muhalefetten görebileceği tepki yüzünden pek istekli davranmıyordu. Haziran 1980'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında da tam üyelik konusu açılmadı. AET'nun Türkiye'ye sunduğu öneriler kabul edildi. Fakat Eylül 1980'de Hayrettin Erkmen bir gensoru ile bakanlıktan düşürüldü ve hemen akabinde gelen 12 Eylül Darbesi yüzünden tam üyelik başvurusu gündemden kalktı.⁵⁵⁵

1970'li yılların başında Türkiye'yi dış politikada blok içi ilişkiler açısından en fazla meşgul eden konulardan biri haşhaş sorunu olmuştur. ABD'nin iç politika kaygılarından kaynaklanan bu “sorun” Türkiye'ye çok büyük derecede yansımış ve Kıbrıs sorunuyla birlikte ülkenin 1970'ler boyunca uluslararası ilişkilerini derinden etkilemiştir.⁵⁵⁶ Haşhaş meselesi dünyada uyuşturucu kullanımının arttığı 1960'larda ön plan gelmişti. BM tarafından kabul edilen Narkotik Uyuşturucular için Nihai Sözleşme'nin 1964'te yürürlüğe girmesiyle birlikte dünyadaki tüm narkotik maddeleri kontrol altına almayı hedefleyen ve uyuşturucu ile ilgili dünyadaki bütün anlaşmaları bir araya getirmeyi amaçlayan bir nihai senet ortaya çıkmıştı. ABD Başkanı Johnson'ın “Muazzam Toplum” ideali çerçevesinde, Vietnam Savaşı'nın ülkesi içinde yaygınlaştırdığı, eroin sorununa çözüm arayışları içinde ABD'nin afyon üretimini ürettiği ülkelerde kontrol altına alma stratejisi doğal olarak iki müttefik Türkiye ile ABD'yi bu meselede karşı karşıya getirmişti. Henüz ABD'nin Türkiye'de afyon üretiminin durdurulması talebi gündeme gelmeden TBMM 1963'te çıkardığı 245 No'lu yasayla afyon üretimini sıkı kontrol altına alacağını ve yasadışı afyon ticareti ile savaşağının teminatını vermiş; BM Narkotik Sözleşmesi'ne de resmi olarak 22 Haziran 1967'de taraf olmuştu.⁵⁵⁷

Amerikan Uyuşturucuyla Mücadele Ofisi (Drug Enforcement Agency/DEA)'ne göre Türkiye'de devletin kilosuna 10 US doları verdiği ve kaçakçıların kilosunu 30 US dolardan köylüden aldığı haşhaş,

⁵⁵⁵ Erhan ve Arat, “1960-1980: AET'yle İlişkiler”, s. 851-852; Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 286-287

⁵⁵⁶ Bu konuda kapsamlı bir monografi için bkz. Çağrı Erhan, **Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

⁵⁵⁷ “Haşhaşın ekimi ile afyonun istihsal, milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimine dair Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun”, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 11425, Kanun No: 245, (11.06.1963), s. 2-8;Uslu, a.g.e., s. 221.

Kapıkule Gümrüğü'nden Bulgaristan'a kaçırılıyordu. Burada Türkiye'deki gençlik örgütleri ve Türk mafyasına silah ve cephane sağlayan Bulgar kaçakçılar ve Bulgar istihbarat yetkilileri tarafından -genellikle siyasi istihbarat alışverişi de yapılarak- ileri kimya laboratuvarlarında işlenmek üzere uluslararası işlek bir limanı olan Marsilya (Fransa)'ya gönderiliyordu. Türkiye'den morfin olarak çıkan haşhaş burada eroine çevrilerek Latin Amerika ülkelerine sevk ediliyordu. ABD Gümrüğü'nden profesyonel kaçakçılar tarafından kolaylıkla geçirilen eroin büyük kısmı New York sokaklarında satılmak üzere kilosu 250 bin dolardan alıcı buluyordu. Uyuşturucu kaçakçılığının Türkiye'deki gençlik gruplarının silahlı çatışmalarındaki rolünü de saptayan Amerikan yetkililer her nedense işin bu ayağını kamuoyundan gizliyorlardı. Tarladan kilosu 10 dolara çıkan haşhaşın kilosu 250 bin dolara New York sokaklarında alıcı bulması ve ABD'deki uyuşturucu bağımlısı sayısının 1968'te 500 bine ulaşması Amerikan kamuoyunu haşhaş konusunda oldukça hassas konuma getiriyordu.⁵⁵⁸

Nixon Yönetimi'nin ilk döneminde 1969 yılından başlayarak ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Elliot Richardson (1920-1999) ve Ankara Büyükelçisi William J. Handley (1919-1979) vasıtasıyla Türk Dışişleri Bakanı İ. Çağlayangil ve Başbakan S. Demirel'e Türkiye'nin 1969 ve 1970 haşhaş mahsulünün tamamını satın alma talebini iletmiş; Türkiye her seferinde bu talepleri reddetmiştir.⁵⁵⁹ Ancak Demirel Hükümeti haşhaş üretilen illerin sayısını tedrici olarak azaltmakla ABD'nin talebine karşılık verdiğini düşünüyordu. 1960'ta Türkiye'de 42 ilde haşhaş üretilirken Nixon'un göreve geldiği 1968-69 yıllarında bu sayı 11'e düşürülmüş ve sayı 1969-1970 yılları için 9 il olarak belirlenmişti. Haziran 1970 tarihli hükümet kararnamesi de 1970-71 yılları için belirlenen 7 il sayısının 1971-72 yılları için 4'e düşürülmesini öngörüyordu. Dışişleri Bakanı Çağlayangil nihai hedefin afyon üretimini adını bu bitkiden alan Afyon vilayeti ile sınırlamak olduğunu belirtiyordu.⁵⁶⁰

1972 Başkanlık seçim kampanyasında Vietnam Savaşı ve uyuşturucu sorununun sona erdirilmesi konusunda halkına vaatlerde bulunan ABD Başkanı Richard Nixon Türkiye ile olan ilişkilerde haşhaş meselesini öncelikli husus olarak belirledi⁵⁶¹ ve Türkiye'den haşhaş ekimini tamamen ve resmi olarak

⁵⁵⁸ Erhan, "1960-1980: ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 701; Uslu, a.g.e., s. 222-224.

⁵⁵⁹ Temmuz 1970'de Temsilciler Meclisi'nde ABD Başsavcısı John Mitchell'in yaptığı konuşmadan sonra Türkiye'ye ekonomik yaptırım uygulanması hususu gündeme gelmiş; konunun bu şekilde tartışılması hem Amerikan kamuoyunu hem de Türk yöneticilerini ve kamuoyunu ayağa kaldırmıştır. Eylül 1970'de Cenevre'de yapılan BM Narkotik Komitesi Toplantısı'nda Türkiye meselenin haşhaş ekiminin durdurulması değil düzenlenmesi olduğunu ve var olan anlaşmalar dışında hiçbir yükümlülük üstlenmeyeceğini belirtmiştir. Bu hassas ortamda dah önceden Ocak 1969'da mektup yoluyla Demirel'den ABD'nin uyuşturucu sorunu hususunda yardımcı olmasını isteyen Nixon, bu talebini Ekim 1970'de gönderdiği mektupla yinelemiştir. Uslu, a.g.e., s. 227-228.

⁵⁶⁰ Haşhaş üretimi yapılan vilayetlerin sayısının sınırlanmasındaki amaç daha etkili kontrol yapıp kaçakçılık ve yasadışı ekimi engellemektir. Ayrıca ekim yapılan il sayısının sınırlanması ekim yapılan alanların sınırlanması anlamına gelmiyordu. 1966'da 24 bin hektarlık alanda haşhaş ekimi yapılırken sınırlamalar sonucunda 1969'da 13 bin hektara düşen haşhaş ekim alanı 1971'de 15 bin hektara çıkmıştı. 1969-1970 yıllarında 60 ton afyon üreten Türkiye'nin üretimi 1970-71 yıllarında 145 tona çıkmıştı. Uslu, a.g.e., s. 230-231.

⁵⁶¹ Erhan'ın belirttiğinin aksine Nixon yönetimi 1968 seçimleri için değil 1972 seçimleri için uyuşturucu mücadelesini öncelikli konu olarak ele aldı. İlk başkanlık dönemi boyunca Nixon Yönetimi, Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı Senato ve

yasaklamasını talep etti. Her ne kadar BM bilimsel ve tıbbi amaçlar için Türkiye'nin aralarında bulunduğu on ülkeye haşhaş üretimi için izin vermiş olsa da Nixon Yönetimi'ne göre ABD'nin eroin sorununun kaynağı Türkiye'ydı ve Amerikan Narkotik ve Tehlikeli İlaçlar Bürosu (The Bureau of Narcotics and Dangerous Drugs/BNDD)'nin iddialarına göre ülkeye giren eroinin %80'i Türkiye kaynaklıydı. Halbuki Süleyman Demirel'e göre 1969'da Türkiye'nin yıllık haşhaş üretimi 120 tondur ve sadece Hindistan yılda 1000 tondan fazla haşhaş üretiyordu. Türkiye'nin ürettiği haşhaşın tamamı ABD'ye gitse bile bu miktar Amerikan pazarının bir haftalık ihtiyacıydı.⁵⁶² Demirel'in belirttiği gibi ABD'nin uyuşturucu bağımlılığı sorununun tek kaynağı Türkiye değildi. Türkiye haşhaş ekimini yasaklasa bile sorun çözümlenmiş olmayacaktı. Türkiye'de haşhaş yasal olarak Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından satın alınıyordu ve kaçak olarak satılan miktar ABD'nin iddia ettiğinin çok altındaydı. Türkiye'deki haşhaştan üretilen ABD'ye ulaşan eroin Amerikan bağımlıların ancak birkaç haftalık ihtiyacını karşılayabilirdi. Hem ABD eroin trafiğinin merkezi Marsilya olmasına rağmen Fransa'ya Türkiye'ye yaptığı kadar baskı yapmıyordu.⁵⁶³ Dünyanın birçok bölgesinde yasadışı haşhaş ekimi yapılmaktaydı ve ABD'ye sokulan eroinin çoğu bu bölgelerden gelen haşhaş ve morfinden yapılmaktaydı. Özellikle "Altın Üçgen" olarak adlandırılan Burma, Laos ve Tayland'da üretilen haşhaş ve morfin Amerikan pazarını besliyordu. Bu bölgelerdeki üretim bölge hükümetlerinin otoritesi dışındaki bölgelerde gerillalar tarafından yapılmıyordu ve bölgenin komünist yönetimlerine karşı savaşan Amerikan yanlısı gerillaların ana gelir kaynağı uyuşturucu ve silah ticaretiydi.⁵⁶⁴

Nixon Yönetimi Uzakdoğu'daki "Altın Üçgen"e dokunmak istemiyordu. Nixon'ın istediği seçimlere kadar halka bir zafer aldığı izlenimini vermeydi. Ekonomik ve askeri açıdan ABD'ye bağımlı olan Türkiye yapılan dış yardım koz olarak kullanılabilirdi. Türkiye üzerinden bir zafer elde etmek diğer haşhaş üreten ülkelere nazaran daha kolaydı. Ancak oy tabanının önemli bir kesiminin afyon üretilen İç Ege Bölgesi'nde olduğunu bilen Demirel Amerikan isteklerine uzun zamandır direnmekteydi. Zaten Demirel Hükümeti'nin

Temsilciler Meclisi'nin yoğun tazyikleri karşısında ittifaka zarar vereceği kaygısıyla "baskı diplomasisi" yürütülmesine karşıydılar. Nixon'un Uluslararası Narkotik Kontrolü için Kabine Komitesi'ni kurması Eylül 1971'i buldu. Uslu, a.g.e., s. 225, 229-230.

⁵⁶² Erhan, "1960-1980: ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 701-702; Çetin Yetkin ve Uğur Özen, "ABD, Türk-Sovyet Yakınlaşmasını İstemiyor", Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Amerika Yazı Dizisi-7, **Milliyet**, (17.01.1991), s. 13; Çetin Yetkin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Konya, 2010, s. 141

⁵⁶³ Erhan, "1960-1980: Görelî Özerklik-3, ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 702; Uslu, a.g.e., s. 226, 233.

⁵⁶⁴ 1970'lerin önde gelen siyasetçilerinden Bülent Ecevit de CIA'in Laos, Kamboçya ve Vietnam'da Amerikan yanlısı gerillaları maddi olanağa kavuşturmak için haşhaş ekimi yapmalarını destekleyip teşvik ettiğini belirtmiştir. CIA'in ayrıca buralardan gelen uyuşturucunun Amerikan piyasalarına sürülmesine de aracı olduğunu söyleyen Ecevit aracılar ABD'de yakalandığı zaman "esrarengiz" ve "gizli biçimde" kurtarıldığına işaret ediyordu. Erhan, "1960-1980: ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 702; Çetin Yetkin ve Uğur Özen, "Müdahalecilerin Ortak Özellikleri", Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Amerika Yazı Dizisi-8, **Milliyet**, (18.01.1991), s. 13. Ecevit'in saptamalarının doğruluğu yıllar sonra ünlü yönetmen Ridley Scott'un yönetip başrollerinde Russell Crowe ve Denzel Washington'ın oynadığı 2007 yapımı Amerikan Gangster (American Gangster) adlı filmde tescillendi. Film, Tayland'da üretilen "Mavi Büyü (Blue Magic)" denilen eroinin Vietnam'dan dönen Amerikan ordusu uçaklarıyla kaçak olarak ABD'ye sokulması ve ülkede pazarlanan bu eroinin aracılığıyla ordu, polis ve mafya üyelerinin yapmasını konu alıyordu. Bu yolla Amerikan piyasalarına çok büyük miktarlarda sokulan eroin Kuzey Carolina'dan New York'a uzanan kirlî ağı dramatik bir şekilde sergiliyordu. Filmin senaryosu Kuzey Carolinalı Frank Lucas (1930-2019)'ın hayatından yola çıkarak yazılmıştı. **Internet Movie Database (IMDB)**, "American Gangster (2007)", 2019.

SSCB ile ilişkiler, Türkiye'deki Amerikan üslerinin kullanımı ve U-2 keşif uçaklarının uçuşlarının yasaklanması gibi konulardaki tutumundan pek de hoşnut olmayan ABD afyon meselesinde de yakın gelecekte sonuç alamayacağını gördüğünden CIA ve bazı Türk siyasetçilerin yardımıyla zaten zayıflamış olan Demirel Hükümeti'nin çöküşüne çanak tuttu. Şubat 1970'de mecliste bütçesi reddedilen Demirel istifa etti. Cumhurbaşkanı Sunay tarafından tekrar hükümet kurması istenen Demirel'in yeni hükümeti oldukça zayıf konumdaydı. Sosyal ve siyasi çalkantılarla boğuşan Demirel ekonomik yardımın kesilmesini engellemek için Ağustos ayında devalüasyon yapmak zorunda kaldı. Eylül ayında ABD'nin haşhaş ekiminin durdurulması yönündeki talebini yine reddeden Demirel, 12 Mart Muhtırası'ndan sonra görevinden çekilmek zorunda kaldı. Askerlerin yalnızca haşhaş meselesi yüzünden müdahale ettiğini iddia etmek çok abartılı olsa da bu meselenin müdahalenin ana sebeplerinden biri olduğunu ileri sürmek de yersiz değildir. Nitekim, Demirel Hükümeti'nin düşmeden önce hazırladığı haşhaş üretim lisansı kararname si 19 Mart 1971'de yürürlüğe girdi. Muhtıradan sonra kurulan I. Erim Hükümeti'nin 2 Nisan'da Millet Meclisi'nde okunan programında afyon yasağından bahsedilmese de "bütün dünya gençliği için kahredici bir afet halini almış olan afyon kaçakçılığının her şeyden önce insanlık duygularını incittiği inancında olan hükümetimiz bu mesele üzerine önemle eğilecektir. Afyon üreticilerine daha iyi bir geçim alanı gösterilecektir" ibaresi yer almaktaydı.⁵⁶⁵ 29 Haziran 1971'de Erim Hükümeti "1972 Sonbahar Devresinden İtibaren Haşhaş Ekimi ve Afyon Üretiminin Yasaklanacağı Hakkında Kararname"yi kabul etti.⁵⁶⁶

Yıllar sonra yapılan bir röportajda Bülent Ecevit, 12 Mart Muhtırası'ndan önce Amerikan büyükelçisi William J. Handley'in kendisiyle görüşme talep ettiğini ve bu görüşmede TBMM'den geçmeyen haşhaş yasağını desteklemesi için kendisini ikna etmeye çalıştığını belirtmiştir. Ancak MSP ile koalisyon kurup Başbakan olduktan sonra Ecevit, kabinesiyle haşhaş yasağını kaldıran kararı almıştır. Ecevit tarafından kaleme alınmış olan CHP 1973 Seçim Bildirgesi'nde haşhaş ekimi ve afyon üretiminin dış etkilerle yasaklanmış olduğunun altı çizilirken haşhaş üreticisi dar gelirli köylülere yeterince yeni ekonomik olanaklar tanınmadığı belirtilmekteydi. Aynı bildirmede müstakbel CHP iktidarının uluslararası kaygıları tatmin edecek etkin bir kontrol sistemi altında haşhaş ekilen bölgelerin halkının kalkındırılması için haşhaş ekimi ve bununla ilgili sanayilerin düzenlenmesi yolunda özel planlar yapacağı taahhüt edilmekteydi. Kararın alınmasına kadarki süreçte ABD'den çok ağır baskı ve tehditler geldiğini açıklayan Ecevit, Türkiye'ye ABD tarafından uygulanan silah ambargosunun da asıl nedeninin Kıbrıs Harekatı değil haşhaş olduğunu söylemiştir. Ecevit'e göre ABD Senatosu Kıbrıs Harekatı'ndan yirmi gün önce ambargo kararını almıştı⁵⁶⁷ ve Kıbrıs bahanesi de sonradan buna eklenmişti. ABD'nin Türkiye'de haşhaş ekiminin

⁵⁶⁵ Dağlı ve Aktürk, **II. Cilt (1960-1980)**, s. 207; "Haşhaş Ekim Belgesi Yönetmeliği" (1971), **T.C. Resmi Gazete**, No: 13783, (19.03.1971), s. 12-15.

⁵⁶⁶ Ahmad ve Ahmad, s. 383-394; Erhan, TDP, "1960-1980: Görelî Özerklik-3, ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 702-703; Harris, **The Troubled Alliance**, s. 195-196; Uslu, a.g.e., s. 228-235; "1972 Sonbahar Devresinden İtibaren Haşhaş Ekimi ve Afyon Üretiminin Yasaklanacağı Hakkında Kararname" (1971), **T.C. Resmi Gazete**, No: 1388, Karar No: 7/2654, (30.06.1971), s. 5.

⁵⁶⁷ Türkiye'nin haşhaş ekimi yasağını kaldırdığı 1 Temmuz 1974 itibarıyla Amerikan Senatosu'nda Türkiye'ye yapılan yardımın kesilmesi talebinde bulunan 250'den fazla önerge verilmiş durumdaydı. 12 Temmuz 1974 tarihinde Amerikan Senatosu 81'e karşı

yasaklanması yüzünden ilaç piyasasında meydan gelen açığı kapamak için haşhaş ekimi başlatma kararı aldığını belirten Ecevit aynı dönemde ABD'nin Hindistan'a haşhaş üretimini artırması için baskı yaptığını da sözlerine ekliyordu.⁵⁶⁸ Neticede, Kıbrıs Barış Harekatı arifesinde CHP-MSP Koalisyon Hükümeti haşhaş ekim yasağının kaldırılmasına dair önemli adımı attı ve Türkiye'deki haşhaş yasağı resmen kaldırıldı. T.C. Bakanlar Kurulu'nun "1974-1975 Döneminde Yedi İilde Haşhaş Ekimine İzin Verilmesi Hakkında" 1470 sayılı kanunun birinci maddesine göre aldığı karar 1 Temmuz 1974'te yayınlanarak yürürlüğe girdi. Haşhaş sorunu Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde 1970'lerin başında büyük yer teşkil etmiş ve Kıbrıs Barış Harekatı'nın sonucunda da ABD'nin silah ambargosuna kadar varacak anlaşmazlığın ana sebebini teşkil etmişti.⁵⁶⁹

Kıbrıs'ta 1968'de başlayan toplumlar arası görüşmeler 1974'e gelindiğinde hiçbir olumlu sonuç vermemişti. Rumlar adadaki Türkler'i azınlık statüsüne indirgemek istiyor; Türkler ise adada iki ayrı federe devletin olmasını savunuyordu. Türkler adada tek bir devlet ve kendi bölgelerinde özerk yönetime bile razı gelirken Rumlar Üçüncü Dünya'daki ve Amerikan Temsilciler Meclisi'ndeki ağırlıklarına dayanarak asırlık *enosis* ülküsünden taviz vermeye yanaşmıyorlardı. Adada hala 1960'daki statü devam ettiği için cumhurbaşkanı yardımcısı Türk kesiminden Fazıl Küçük'tü. Fazıl Küçük Şubat 1973'te görevini Rauf Denktaş'a devretmişti. Yunanistan'daki Amerikan güdümündeki askeri cunta hükümeti diplerde sürünen meşruluğunu parlatacak bir çıkış ararken Türkiye'de iktidara gelen CHP-MSP koalisyon hükümeti ise Kıbrıs'taki çözüm arayışını dış politika öncelikleri arasına koymuştu. Yunanistan'ın 1970'lerde gündeme getirdiği karasuları ve kıta sahanlığı meseleleri de Türkiye ile tansiyonu yükseltmeye başlamıştı. İşte bu konjonktürde Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'tan kurtulup kolay bir dış politika zaferi kazanmak isteyen Yunan askeri cuntası bir fiili durum yaratmak istedi. Makarios'u Kıbrıs'ın ilhakı karşısında bir engel olarak gören Yunan Hükümeti Afrodit Planı'yla 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'taki Rum Muhafız Birliği ve EOKA-B'yi kullanarak Makarios'u bir darbeyle indirdi. Adada Kıbrıs Elen Cumhuriyeti ilan edildi ve başına EOKAcı katil Nikos Sampson (1935-2001) başkan olarak atandı. Kıbrıs'ta yaşanan oldu-bitti karşısında Türk Hükümeti hareketsiz kalmadı. Milli Güvenlik Kurulu toplandı ve Başbakan Ecevit TSK'ne Ada'ya bir askeri müdahale için gerekli hazırlıkların yapılması talimatını verdi. Avrupalı devletler Ada'daki darbeyi kınarken ABD açık bir tutum almaktan kaçındı. Doğu Bloku ve Üçüncü Dünya ülkeleri ise Yunanistan ve Sampson Hükümeti'ni kınamaktaydı. Müdahale hazırlıkları sürerken ABD Başkanı Nizon'ın danışmanı Kissinger Ecevit'e mesaj gönderdi. Kissinger Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaş

8 oyla kabul ettiği kararda Türkiye afyon meselesinde ciddi önlemler almazsa Türkiye'ye yapılan askeri ve ekonomik yardımın kesileceği belirtiliyordu. "ABD Senatosu Yardımın Kesilmesi Kararını Aldı", **Milliyet**, (13.07.1974), s. 1; "Ecevit, ABD Senatosunun Türkiye'ye Yardımı Kesme Kararı İçin 'Dış Politikamızı Etkilemez' Dedi", **Cumhuriyet**, (13.07.1974), s. 1, 7; **Ak Günlere: CHP 1973 Seçim Bildirgesi**, CHP Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1973; Uslu, a.g.e., s. 247.

⁵⁶⁸ Çetin Yetkin ve Uğur Özen, "Müdahalecilerin Ortak Özellikleri", Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Amerika Yazı Dizisi-8, **Milliyet**, (18.01.1991), s. 13.

⁵⁶⁹ "1974-1975 Döneminde Yedi İilde Haşhaş Ekimine İzin Verilmesi Hakkında Kararname", **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 14932, Karar No: 7/8522, (01.07.1974), s. 1.

çıkarmaması için tarafların görüşmesini istemekteydi. Başbakan Ecevit'in İngiltere ve ABD nezdinde yürüttüğü beş günlük diplomatik girişimler sonuç vermeyince TBMM'nin onayıyla ve Garanti Antlaşması'nın 4. Maddesi uyarınca 20 Temmuz 1974'te TSK Kıbrıs'a askeri müdahalede bulundu. 22 Temmuz'da Türkiye Ada topraklarının %7'sini ele geçirmişken ateşkes ilan edildi. Türk nüfusunun üçte ikilik bir kesimi hala Rumlar'ın denetimindeki bölgelerdeydi ve 40 bin Türk askeri de 350 kilometrekarelik dar bir alana yığılmıştı. BM Güvenlik Konseyi çıkarmanın yapıldığı gün aldığı kararla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'yi görüşmelere davet etmişti. Çıkarma neticesinde 23 Temmuz'da Yunanistan'daki askeri cunta yönetimi devrildi ve sürgündeki Konstantinos Karamanlis hükümet başkanlığını devraldı. Bunun üzerine Ada'da da Sampson yerini Glafkos Klerides'e bıraktı.⁵⁷⁰

Taraflar 25 Temmuz 1974 tarihinde Cenevre'de toplandı. Türkiye Dışişleri Bakanı Turan Güneş (1922-1982), Yunanistan Dışişleri Bakanı Georgios Mavros (1909-1995) ve İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan (1912-2005) arasında beş gün boyunca yapılan görüşmelerde Türkiye bütün isteklerini kabul ettirdi. 30 Temmuz'da Türk dış politikası için büyük bir başarı sayılan Cenevre Protokolü imzalandı. Bu protokolle Türkiye müdahalenin hukuki ve meşru olduğunu teyit ettirip askerlerinin geri çekiliş şartlarını onaylattı ve Ada'da iki toplumun varlığını ve Kıbrıs Türkleri'nin özerkliğini kabul ettirdi. İkinci Cenevre Konferansı 12 Ağustos'ta toplandı. Kıbrıs'ın anayasal statüsünün görüşüldüğü bu konferansta Türkiye ve Kıbrıs Türk Toplumunu temsilen Rauf Denktaş federasyon tezini savundular ve ada topraklarının üçte birini kapsayacak bir kantonal çözüme razı oldular. Fakat Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar karar için üç gün mühlet istediler. Türkiye Rumlar'ın oyalama taktiğine aldanmadı ve 14 Ağustos'ta Türkiye Ada'ya ikinci harekati başlattı. Türk askerleri Magosa-Lefke hattını ele geçirerek hedeflenen amacı elde etti. Ancak ikinci hareket uluslararası kamuoyu tarafından tepkiyle karşılandı. Harekatla birlikte 1960'da kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temelleri ortadan kaldırılmış oldu. Nitekim BM Genel Kurulu'nun 1 Kasım 1974'te aldığı 3212 sayılı karar Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumu aleyhine oldu. Ancak kararda Kıbrıs'ta iki eşit toplumun varlığının kabul edilmesi ve Kıbrıs hükümetinden söz edilmemesi Türkiye'nin lehineydi. Türkiye'nin 1974'teki müdahalesi Türk dış politikası için bir dönüm noktası oldu. Kore Savaşı sonrasında ilk kez kendi sınırları dışına asker gönderen Türkiye, Avrupa ve ABD ile olan ilişkilerinde sürekli olarak Kıbrıs sorununun gölgesinde yaşadı.⁵⁷¹

Türkiye'nin II. Kıbrıs Harekati uluslararası arenada giderek yalnızlaşmasına neden oldu. Harekattan sonra ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararı aldığı 5 Şubat 1975 tarihine kadar Türkiye Kıbrıs meselesi hakkında hareketsiz kalmayı yeğledi. Ambargo kararından bir hafta sonra Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) kuruldu. Aynı gün Denktaş nihai amacın iki kesimli bir federasyon çerçevesinde Kıbrıs Rum Kesimi'yle birleşmek olduğunu beyan etti. BM Güvenlik Konseyi 12 Mart 1975 tarihinde aldığı

⁵⁷⁰ Fırat, "1960-1980: Yunanistan'la İlişkiler", s. 740-743.

⁵⁷¹ Fırat, "1960-1980: Yunanistan'la İlişkiler", s. 744-749.

367 sayılı kararla KTFD'nin kurulmasını protesto etti ve tarafları görüşmeleri başlatmaya çağırdı. Türk Dışişleri aslında bağımsız bir devlet kurulması taraftarıydı; ancak uluslararası tepkiden çekinildiği için federe devlet kurulmasıyla yetinildi. Yeni kurulan devlet çok zor durumdaydı. Devletin kurulduğu bölgede nüfus çok azalmıştı ve nüfusun neredeyse üçte biri Rum'du. Savaşın getirdiği yıkım ve Rum kesiminin ambargosu yüzünden tüm ihtiyaçlar Türkiye'den karşılanıyordu ve bir yönetim boşluğu vardı. Türkiye çareyi bölgeye Türkiye'den göçmen gönderme kararı almakta buldu. İlk aşamada Türkiye'den getirilen 40 bin kişi Kıbrıs'a yerleştirildi. Rum tarafıyla görüşmeler Nisan 1975'te başladı ve Şubat 1976'ya kadar sürdü. İki tarafın da iç siyaset öncelikleri yüzünden bir çözüme varılamadı. Aynı yıl sonunda ABD'de başkan seçilecek olan Jimmy Carter kampanyası sırasında Kıbrıs sorununun Rumlar'ı tatmin edilecek şekilde çözülemediği sürece Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunun kaldırılmayacağını beyan etti. AET da iki bölge ve özerkliğe sahip federal bir anayasal yapıyı desteklemekteydi. Ancak AET Bakanlar Konseyi Ağustos 1976'da Türkiye'yi kınayan bir kararı kabul etti. Öte yandan, Mayıs 1976'da İstanbul'da toplanan İKÖ KTFD'nin desteklenmesi kararını aldığı halde Ağustos ayında Bağlantısızlar Konferansı'na katılan aynı "müslüman" ülkeler Türkiye'yi kınayan bir karara imza attılar.⁵⁷²

Şubat 1977'de Kıbrıs'taki iki toplumun lideri Denктаş ve Makarios bir araya gelerek Dört İlke üzerinde uzlaştılar. 12 Şubat'ta imzalanan anlaşmaya göre taraflar "bağımsız, bağlantısız, iki toplumlu bir federal cumhuriyet" kurulmasını kararlaştırdılar. Dört İlke Anlaşması bir önceki sene Viyana'da BM gözetiminde başlayan müzakerelerin tekrar açılmasına vesile oldu. Mart ve Nisan aylarındaki görüşmelerde taraflar kendi önerilerini diğer tarafa ilettiler. Rum kesimi kendi önerisinde Ada topraklarının %20'sini Türkler'e bırakmaya razı oluyordu. Öneriler inceleme aşamasındayken Ağustos 1977'de Makarios öldü. Yerine Ocak 1978'de Spyros Kyprianou (1932-2002) devlet başkanı seçildi. Aynı yıl Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'ye karşı uyguladığı silah ambargosunu kaldırmak isteyen ABD Başkanı Carter, Kıbrıs meselesinin halledilmesi için girişimlere başladı. Carter yönetiminin girişimlerine Türkiye'de iktidara gelen Bülent Ecevit olumlu cevap verdi. Türkiye Kıbrıs için 100 maddeden oluşan bir anayasa taslağı hazırladı. Ancak Türk önerileri Nisan 1978'de Rum tarafınca reddedildi. Rum yönetimi çözümsüzlüğü çözüm olarak görmeye başlamıştı. Bir yıl sonra Mayıs 1979'da Denктаş ve Kyprianou bir araya geldi. İki lider On Nokta Anlaşması'nı imzaladı. Anlaşmaya göre yürütülecek görüşmeler Dört İlke Anlaşması ve BM Kararları temelinde olacaktı. Bütün toprak ve anayasa sorunları bu çerçevede çözülecek ve Ada askerden arındırılacaktı. Ancak bu anlaşma da bir çözüm sağlamadı ve Kıbrıs Sorunu 1980'lere devredildi.⁵⁷³

1970'lerde özellikle Türk diplomatlarına yönelik bir Ermeni terörü ortaya çıktı. Yurtdışındaki Türkleri hedef alan ilk Ermeni terör saldırısı diaspora Ermenileri'nin yoğun olarak yaşadığı ABD'deki Los Angeles, California şehrindeki Türk Başkonsolosu ve yardımcısının Santa Barbara, California şehrinde 27

⁵⁷² Fırat, "1960-1980: Yunanistan'la İlişkiler", s. 763-766.

⁵⁷³ Fırat, "1960-1980: Yunanistan'la İlişkiler", s. 766-767.

Ocak 1973'te Gürgen Yanıkyan adlı 77 yaşında Ermeni asıllı bir Amerikan vatandaşı tarafından katledilmesi idi. Diaspora Ermenileri'nin bireysel eylemleri 1975'te Beyrut'ta ASALA adlı Ermeni terör örgütünün kurulmasıyla organize bir şekilde yoğunlaştı. 1980'lerin ortalarına kadar yaklaşık on yıl ASALA dünyanın çeşitli yerlerinde otuzdan fazla Türk diplomatı ve elçilik çalışanını katletti.⁵⁷⁴ Türkiye'ye ABD tarafından silah ambargosu kararının alınması genel kanının aksine Kıbrıs Barış Harekati'nin değil haşhaş sorununun sonucudur. ABD Senatosu'nda ve Temsilciler Meclisi'nde uzun süredir haşhaş sorununun çözümüne yönelik bir yaptırım tasarısı görüşülmekteydi. Türkiye'nin Kıbrıs'ta İkinci Barış Harekati'nı yapması sadece ABD'de yaptırım yanlılarının işini kolaylaştıran bir katalizör oldu. "Türkiye'ye Yapılan Silah Satışlarının ve Verilen Askeri Kredilerin Durdurulması Kararı" ABD Senatosu'nda 19 Eylül 1974'te, Temsilciler Meclisi'nde 24 Eylül 1974'te kabul edildi. Ambargo kararına karşı olan ABD Başkanı Gerald Ford ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın çabalarına rağmen çıkan karar Türkiye'de büyük tepki yarattı. Başkan Ford alınan kararları 15 Ekim'de veto etti; fakat 30 Aralık 1974'te karar onaylanarak yasalaştı. Yasa uyarınca Türkiye'ye verilmesi öngörülen 200 milyon US dolarlık yardım askıya alınacak ve silah satışı 5 Şubat 1975 tarihi itibarıyla durdurulacaktı. Türkiye ambargo süresince parasını ödemiş olduğu silahları teslim alamayacağı gibi mevcut silahların yedek parçalarını da alamayacaktı.⁵⁷⁵

Ambargo kararının alındığı sırada Türkiye'de CHP-MSP koalisyon hükümeti dağılırken yerine gelen Sadi İrmak hükümeti Meclis'ten güvenoyu bile alamamış gölge bir hükümetti. Bu yüzden hükümet dış politikada inisiyatif almaktan acizdi. Mart 1975 sonunda I. MC Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye karşı yaptırım olanakları aramaya başladı. 17 Haziran 1975'te Türkiye ambargo kararına misilleme olarak Türkiye'deki Amerikan üslerinin statüsünün yeniden görüşülmesi talebiyle ABD'ye bir nota verdi. MC Hükümeti ayrıca 25 Temmuz'da ABD'ye verdiği diğer bir nota ile 3 Temmuz 1969 tarihli Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması'nı tek taraflı olarak 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren yürürlükten kaldıracığını ve İncirlik üssü dışındaki bütün Amerikan üslerinin TSK'nın denetimi ve gözetimi altına gireceğini bildirdi. Ambargo devam ettiği sürece ABD ile işbirliği görüşmelerini donduran Türkiye 30 Eylül 1975'ten itibaren üslerin boşaltılmasını talep etti.⁵⁷⁶

Yaptırımı baştan beri tasvip etmeyen Ford ve Kissinger'ın girişimleri sayesinde 1976 yılında iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşmeye başladı. Aynı yılın Mart ayında iki ülke arasında yeni bir Savunma ve İşbirliği Anlaşması imzalandı. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ABD Kongresi'nin onayına ve Türkiye'ye uygulanan ambargonun kaldırılmasına bağlıydı. Anlaşmaya göre ABD Türkiye'ye dört yıl için 1 milyar US doları askeri yardım yapacak; bunun 200 milyon dolarlık kısmı hibe şeklinde olacaktı. Yıl sonundaki ABD

⁵⁷⁴ Zürcher, a.g.e., s. 398-399, Shaw ve Shaw, a.g.e., s. 430. Ocak 1973'teki suikastin kapsamlı bir arka planı ve hikâyesi için bkz. Haluk Şahin, **Unutulmuş Bir Suikastin Anatomisi**, Destek Yayınları, İstanbul, 2016.

⁵⁷⁵ Tuncer, **Türk Dış Politikası**, 2. Cilt, s. 548.

⁵⁷⁶ Tuncer, **Türk Dış Politikası**, 2. Cilt, s. 548-549.

Başkanlık seçimleri ve yeni Başkan Jimmy Carter'ın ABD'deki Rum lobisini kazanma arzusu yüzünden sürüncemeye giren onay sürecine rağmen uluslararası dinamiklerinden de etkisiyle 26 Temmuz 1978'de ABD Senatosu, bir hafta sonra da ABD Temsilciler Meclisi Türkiye'ye uygulanan ambargoyu kaldırma kararını aldı. Ambargonun kaldırılmasını kolaylaştıran nedenlerden biri de Haziran 1977'ye kadar iktidarda kalan I. MC Hükümeti ve 21 Temmuz 1977 ile 31 Aralık 1977 tarihleri arasında hükümet eden II. MC Hükümeti'nin dış politikadaki ABD yanlısı tutumuydu. Haziran 1977 genel seçimlerini kazanan CHP'nin Temmuz sonuna kadar olan kısa hükümet tecrübesi ve Ocak 1978'ten sonraki yaklaşık iki yıllık hükümeti boyunca Başbakan Ecevit çok yönlü dış politika anlayışı gereğince Carter yönetimini bir hayli zorlayan tasarruflarda bulunmuştur.

1978'de iktidara gelen CHP Hükümeti silah ambargosunun acı tecrübesiyle olgunlaştırmış olduğu “ulusal savunma ve dış politika” doktrini uyarınca silahlanmada tek bir kaynağa bağımlılıktan kurtulma çabalarına girişti. Zamanın Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in Moskova ziyareti bu bağlamdaki girişimlerden biriydi. Doktrinin öngördüğü, Türkiye'nin komşularıyla barış içinde yaşayarak etrafında bir “güvenlik çemberi” oluşturması ve bu sayede ülke bütçesinde büyük yer kaplayan silah harcamasını büyük ölçüde azaltmaktı. Bu dönemde ayrıca Türkiye'nin geleneksel Soğuk Savaş denklemine en büyük dış tehdit olarak görülen SSCB'nin yerine Yunanistan bir numaralı tehdit olarak tanımlanmıştır. Ecevit'in dış politikadaki bu yeni formülasyonları ABDli stratejistleri endişeye sevk etmiş ve kimi uzmanlarca sonradan 12 Eylül Darbesi'nin nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir.⁵⁷⁷

Ekim 1979'da yapılan ara seçimlerdeki kötü neticeden sonra hükümetten çekilen CHP görevi Kasım 1979'dan 12 Eylül 1980 Darbesi'ne kadar Türkiye'yi yönetecek olan AP azınlık hükümetine bırakmıştır. Türkiye'nin yaşadığı çok büyük zorlukları Amerikan desteğiyle aşmaya çalışan Başbakan Süleyman Demirel, ülkedeki anarşi ortamı ve ekonomik kriz darboğazında hükümet etmeye çalışmıştır. Başbakanlık Müsteşarlığı'na atadığı Turgut Özal'a ekonominin kaderini teslim eden Demirel, 24 Ocak Kararları'yla Türkiye'nin kaderini radikal bir şekilde değiştirirken 29 Mart 1980'de ABD ile imzaladığı Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'yla da ülkeyi tekrardan ABD'nin yakın bir Soğuk Savaş uydusu konumuna getiriyordu. Anlaşma Türkiye'nin NATO ile olan savunma işbirliğini güçlendiriyor ve iki ülke arasında ekonomi, bilim ve teknoloji konularında da daha yakın işbirliğine gidilmesini öngörüyordu.⁵⁷⁸

⁵⁷⁷ Tuncer, **Türk Dış Politikası, 2. Cilt**, s. 550-551.

⁵⁷⁸ Dokuz maddeden oluşan anlaşma beş yıl geçerli olacak ve yenilenebilecekti. Anlaşmanın üs ve tesislerle ilgili bölümü Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki Amerikan tesislerinin Türk komutanlar denetiminde işletilmesini karara bağlıyordu. Anlaşma darbeden sonra 17 Aralık 1980'de yürürlüğe girecekti. Tuncer, **Türk Dış Politikası, 2. Cilt**, s. 551-552.

3.1.1. Dönemin Türk Dış Politikasının Değerlendirilmesi

Küba Krizi sonrasında Türkiye’den Jüpiter füzelerinin kaldırılması çerçevesinde Türkiye’nin herhangi bir Sovyet saldırısı karşısında korunmayacağı endişesi Türk kamuoyuna hâkim olmaya başlamıştı. ABD’nin NATO’nun askeri stratejisini “topyekûn karşılıktan” “esnek karşılığa” çevirmesi, Türk kamuoyunda NATO’nun da tamamen Amerikan askeri ve siyasi çıkarlarına hizmet edip etmediği ve NATO kalkanının Türkiye için yeterli olup olmadığı hususları hakkındaki şüpheleri artırmıştı. Tam bu dönemde meydana gelen 1963-1964 Kıbrıs Olayları sırasında ABD’nin tutumu Türk-Amerikan ilişkilerine bir mesafe koymuş ve ilerleyen yıllarda Türkiye, ABD’nin uluslararası arenadaki tasarrufları karşısında eskisine nazaran çekingen bir tavır takınmaya başlamıştı. Türkiye 1964 sonlarında ABD’nin kurulmasını teklif ettiği Çok Taraflı Nükleer Kuvvet (Multilateral Nuclear Force-MLF)’e katılmayı reddetmişti. Türkiye’nin “yeni” dış politikasının ilk işareti olan bu hareketten sonra Türkiye daha önceden ABD ile yapılmış olan ikili anlaşmaları ele almıştı. ABD Başkanı Johnson’ın ünlü mektubunda Türkiye’yi ABD’den aldığı silahları kullanmakta sınırlaması ikili anlaşmaların mahiyetinin ciddiyetle sorgulanmasına neden olmuştu. Daha önceki bölümde belirtildiği üzere, Türkiye ile ABD arasında birçoğu Türkiye NATO’ya girdikten sonra imzalanmış yüze yakın anlaşma vardı ve bu anlaşmaların çoğu gizliydi. Türk kamuoyunda 1965’ten sonra başlayan tartışmalarda bu anlaşmalarla ilgili halkın bilmediği birçok husus ortaya çıktı. Özellikle üsler, tesisler ve Amerikan personelinin faaliyetleri kamuoyunun gözüne batmaya başladıkça Türk yöneticiler ABD ile ilişkilerde Türkiye’nin edilgen konumda kalmadığını ispatlama çabasına giriştiler. Bu çabanın arkasında, ABD Hükümeti’nin 1968-1969 yıllarında Amerikan gemilerine ve askeri personeline yapılan protesto eylemleri karşısında Türk gençliğinin tepkisini bir nebze de olsun azaltma isteği de vardı. ABD ile yaklaşık iki buçuk yıl süren müzakerelerin sonunda Temmuz 1969’da Türkiye önceki anlaşmaların şartlarını düzeltip iyileştiren -yine gizli- bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmanın sadece temel ilkeleri kamuoyuna açıklandı ve bu ilkelerin çoğu AP Hükümeti’nin kendini savunması niteliğindedir. Bu anlaşmayı takip eden yıl içinde mecliste hükümetçe yapılan açıklamalardan sonra kamuoyunda tartışmalar ciddi biçimde azaldı. Ancak Türkiye’de özellikle sol kesimler arasında Türkiye’nin tam bağımsızlığı için NATO’dan çıkılması ve ABD ile ilişkilerin önemli ölçüde azaltılması gereği, 1970’li yıllar boyunca ABD ile Türkiye arasındaki gelgitlerin seyrine bağlı olarak hiçbir zaman göz ardı edilen bir husus olmadı.⁵⁷⁹

1960’ların sonu ve 1970’lerin başlarında Türk-Amerikan ilişkilerinde en önemli meselelerden biri afyon sorunu olmuştu. Ülkesindeki uyuşturucu sorununun kaynağı olarak Türkiye’yi gören ABD çeşitli yaptırım ve diplomatik zorlamalarla Türkiye’deki afyon üretimini durdurmaya çalışmış; 12 Mart 1971 askeri müdahalesine kadar bu zorlamalara direnen Türkiye Nihat Erim Hükümeti’nin işbaşına gelmesiyle

⁵⁷⁹ Mehmet Gönlübol ve Ömer Kürkçüoğlu, “1965-1973 Dönemi”, **Olaylarla Türk Dış Politikası, (Cilt I-II: 1919-1983)**, Mehmet Gönlübol (Ed.), Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1987, s. 501-513.

afyon üretimini durdurmuştu. Her ne kadar bu mesele iki devlet arasındaki savunma işbirliğini ilgilendirmese de iki ülke halkının hissiyatını etkilemiştir. 1974'te işbaşına gelen CHP-MSP koalisyonunun afyon ekimini tekrar serbest bırakması ABD'nin Türkiye'ye ekonomik ve askeri ambargo uygulaması hususunu gündeme getirmiş; Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi tam bu esnada meydana geldiği için ABD tarafından Türkiye'ye silah ambargosu Kıbrıs bahane edilerek uygulanmıştır.⁵⁸⁰ Ambargo kalktıktan sonra Türkiye-ABD ilişkilerinde Carter Doktrini ve İran İslam Devrimi'nin etkisiyle düzelme kaydedildi. Afganistan'daki Sovyet işgali karşısında ABD'nin Türkiye'ye daha çok önem vermesi ve Türkiye'nin ekonomik açıdan çaresiz duruma düşerek 24 Ocak Kararları'nı açıklaması iki ülkenin gelecek on yıldaki yakınlaşmasının temellerini atacaktı. 15 yıllık med-cezirden sonra Türkiye ile ABD ilişkileri Soğuk Savaş'ın son döneminde daha istikrarlı bir hal alacaktı.

1965-1980 arası dönemde Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı duyduğu korku ve bundan kaynaklanan temkinli tavırda birtakım değişiklikler olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yirmi yılda Türkiye Sovyetler'in tarihsel birikimden yararlanarak kendisine karşı kullandığı kültürel ve ideolojik silahları, politika ve yöntemleri iyi kavrayıp Sovyetler'in zayıf ve güçlü yanlarını iyice idrak etmişse de bu deneyimden yeteri kadar yararlanamamıştır. Ancak, kültürel ve ideolojik alanda Türkiye Sovyetler'in "baskılarına boyun eğiyormuş gibi görünürken aslında kendi çıkarlarını koruyarak... büyük bir güçle küçük bir devlet arasındaki tehlikeli" oyunda kendini korumasını bilmiştir.⁵⁸¹

1960'ların sonları ve 1970'lerde Türk dış politikasında Sovyet faktörü daha gerçekçi değerlendirilmeye başlanmıştır. Temel olarak iki farklı görüş ön plan çıkmıştır. Birinci görüş Türk milli benliğinin Sovyetler'le yakınlaşma ve dostluk dönemlerinde daha güçlü ve daha hızlı geliştiğini ileri sürmekteydi. Bu görüş "ayrıca Sovyetler'in kendi teknolojik becerilerini ve endüstriyel olanaklarını Türkiye gibi daha az gelişmiş ülkelerle paylaşmaktan çekinmediğini, buna karşılık Batı'nın üçüncü dünyayla dostluğunun daha ziyade ekonomik çıkar ve kültürel üstünlük sağlama arzusuna dayandığını" savunmaktaydı. İkinci görüşe göre ise Sovyetler ile dostluk ve diyalog Türkiye'nin dünya siyasetindeki pazarlık gücünü artırabilir ve Sovyetler'in sanayileşmek ve dünya gücü olmakta kullandıkları yöntem ve ilkeler daha iyi kavranabilirdi. "Sovyetler'in hızlı teknolojik, kültürel ve bilimsel ilerlemeyi sağlama konusundaki başarısı, Türkiye'de bazı gruplarda Ruslar'a karşı bir hayranlık doğurmuş" ve Sovyetler'e yönelik siyasi etkileri olan bir sempati yaratmıştı. Sovyet sempatanları SSCB'deki kültürel ve ekonomik gelişmelerin Türkistan ve Doğu Türkleri arasında bile milli bilinç ve dayanışmayı savunur hale gelmişlerdi. Öncelik sırasına göre II. Dünya Savaşı'ndan beri SSCB'nin Türkiye'ye karşı varmak istediği "ülkenin ilhak edilmesi, Sovyet taraftarı bir rejim ve hükümet kurulması veya Türkiye'nin Sovyet hakimiyetindeki bölgesel bir pakta katılmasının sağlanması ve son olarak Türkiye'nin tarafsızlaştırılması" çözümleri içinde

⁵⁸⁰ Uslu, a.g.e., s. 219

⁵⁸¹ Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, s. 253.

SSCB, bu dönemde birincisi hariç bütün çözümlere yönelik tasarruf ve girişimlerde bulunmuştur. Daha önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de Sovyetler Türkiye'ye karşı herhangi bir müdahalede bulunmamış ve Türkiye'nin "siyasi rejimine ve uluslararası taahhütlerine saygı duyduğunu alenen" ve defaatle ilan etmiştir.⁵⁸²

1964'ten itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler görünür şekilde gelişti. Kıbrıs sorununu başarıyla kullanan SSCB Türkiye'deki nüfuzunu artırmak için ekonomik ve ideolojik araçlardan faydalandı. Bu uğurda Sovyetler'in Türkler'den esirgemediği teknik yardım, elverişli koşullarda verdiği sanayi kredileri ve Türk kamuoyunun bazı kesimlerinden aldığı destek iki ülkenin yakınlaşmasında etkili oldu. Türkiye'de Küba Krizi'nden sonra dış politika hakkında kuşkular beslemeye başlayan halkın bir kesimi "sosyalist fikirlerin de etkisiyle ekonomik kalkınmanın yavaş ilerlemesi karşısında sabırsızlanmaya başlamıştı." Bu gelişmelerin üstüne Türkiye'nin genel olarak Üçüncü Dünya ülkeleriyle kötü olan ilişkileri de eklenince bir önceki dönemin sonlarında başlayan Sovyetler'e karşı tutumdaki değişim somutlaşmaya başladı. Daha İönü Hükümeti zamanında Dışişleri Bakanı F. Cemal Erkin'in ikna girişimleriyle başlayan yakınlaşmada "Sovyet tehdidinin azalması, Çin'in yükselişi, Sovyetler'in iç pazarında ekonomik sorunlar yaşamaması ve Doğu Avrupa ülkelerinin özerklik taleplerinin artması" etkili oldu. Bunun yanı sıra 1960'ların başında Batı dünyasında artık dominant güçlerden biri haline gelen Batı Almanya ile Türkiye arasında artan dostluk ve ekonomik ve askeri işbirliğinin Sovyetler'i kaygılandırması da diğer bir etken oldu. Küba Krizi sonunda Türkiye'den Jüpiter füzelerinin sökülmesi ve 1964 Kıbrıs sorununda ABD'nin menfi tutumuna karşılık Sovyetler'in "iki toplumlu" "barışçı bir çözümü" desteklemesi "Türkiye'de Sovyet imajının düzelmesine ciddi bir katkı sundu".⁵⁸³

Sovyet Prezidyumu Başkanı Nikolay V. Podgorniy (1903-1983)'nin Ocak 1965'te Ankara'yı ziyaretinin hemen akabinde Türkiye'nin MLF'ye katılmayı reddettiğini açıklaması ile "filizlenen yeni ilişkiler" Ürgüplü Hükümeti'nin istekli tutumuyla gelişme olanağı buldu. Moskova eski Büyükelçisi Hasan Esat Işık (1916-1989)'ın Dışişleri Bakanlığı yaptığı 1965 yılı süresince Sovyet ve Türk yöneticilerinin karşılıklı ziyaretleri gerçekleşti. AP'nin iktidara gelmesiyle Başbakan Demirel ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil yönetimindeki yeni dış politika anlayışında "Batı ittifakına bağlılığın Türkiye'nin önceliği" olmasına rağmen bunun Sovyetler'le ilişkilerin geliştirilmesine mani olmadığı savunuldu ve bu anlayış Sovyetler tarafından da paylaşıldı. Sovyet uyduları Bulgaristan ve Romanya ile de ilişkilerin normalleştirildiği bu dönemde Aralık 1966'da Sovyet Başbakanı A. Kosıgin'in Türkiye ziyareti buzların kırılmasına vesile oldu. Türkiye'nin hem SSCB ile hem de Doğu Bloku ülkeleri ile olan ticareti çok büyük ölçüde arttı. SSCB ile yedi sanayi projesine ek olarak on çimento fabrikası, elektrik santrali, petrol

⁵⁸² Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, s. 253-257.

⁵⁸³ Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, s. 257-258, 266, 269-272.

rafinerisi, cam ve çelik fabrikaları kurmaya yönelik anlaşmalar imzalandı; sivil havacılık antlaşmaları yapıldı.⁵⁸⁴

Eylül 1967’de Başbakan Süleyman Demirel’in Orta Asya ve Kafkasya ziyaretleriyle ivme kazanan ilişkiler aynı yıl meydana gelen Arap-İsrail Savaşı’nda aynı doğrultuda konumlanan iki ülke için de umut vericiydi. Ancak 1967 Kıbrıs olaylarında Türkiye’yi protesto eden SSCB’nin ertesi yıl Çekoslovakya’daki hareketleri zorla bastırması Türk kamuoyu ve yöneticilerini frenledi. Temmuz 1968’de Çağlayangil’in SSCB ziyaretinin ardından Kasım 1969’da ilk kez bir Türk devlet başkanının, Cumhurbaşkanı Sunay’ın Moskova’yı ziyareti iki ülke arasında yeniden güçlü bir diyalog başlatmak isteyen Türkiye’nin içerideki kamuoyu baskısına verdiği doğal tepkiydi. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın sermaye ihtiyacını farklı yollarla gidermeye çalışan Türkiye “Sovyetler’le ilişkileri geliştirerek uzun dönemli antlaşmaları güvence altına almak ve bir dizi sanayi projesini finanse etmek niyetindeydi.”⁵⁸⁵

1970’lere gelindiğinde Türkiye’yi SSCB ile ilişkilerde endişeye sevk eden iki mesele vardı. Birinci mesele SSCB’nin yavaş yavaş donanmasını Akdeniz’e indirmesiydi. Zaten önceden beri Türkiye için hayati bir mesele olan Boğazlar konusu Sovyetler’in Akdeniz (daha doğrusu Karadeniz) Donanması yüzünden tehdit edilir hale gelmişti. Bu hususta SSCB’nin Türkiye ile yakınlaşma çabalarını Türkiye’yi ilişkileri iyice geliştirip ya tecrit ederek ya da kendine bağımlı kılarak Boğazlar’la ilgili elverişli bir antlaşmayı güvence altına almak yönünde değerlendirmek de mümkündür. NATO gemilerinin ve ABD 6. Filosunun Karadeniz’e giriş çıkışlarının SSCB’yi rahatsız ettiği bu yıllarda Türkiye bu hususta ince bir diplomasi izlemişti.⁵⁸⁶

İkinci mesele ise Türkiye’de sosyalist fikirlerin giderek yaygınlaşması ve etkinliğini artırmasıydı. Eğitim olanaklarının gelişmesi ve 1961 Anayasası sayesinde Türkiye’de özgür bir siyasi hayatın filizlenmeye başlaması ülkenin aydın sınıfında hem nicelik hem de nitelik olarak artışa sebep olmuştu. Aydın sınıfı, özellikle akademik ve edebi şahsiyetler Türk toplumunda epey etkili olmaya başlamışlardı. “Modernleşme, milliyetçilik ve ekonomik kalkınma” gibi kavramların anlam ve algılanmasındaki değişimler Sovyetler’le ilişkilerin yoğunlaşmaya başladığı 1960’ların ikinci yarısına denk gelmişti. Çoğu taşra kökenli yeni aydın sınıfı parlamenter sisteme dair umutsuzlukları ve köy-kent arası uçurumlar yüzünden modernleşmenin özü ve bütün sorunların çözümü olarak hızlı ekonomik kalkınmayı görmekteydi. Demokratik, toplumcu, halkçı ve eşitlikçi eğilim ve hedeflere sahip olan aydın sınıf bu

⁵⁸⁴ Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 274-277.

⁵⁸⁵ Sunay’ın ziyareti sonrası SSCB Türkiye’ye İskenderun Demir-Çelik Fabrikası’nın finansmanı için 113.7 milyon dolarlık bir kredi verdi. Türk-Sovyet ticaretinin hacmi 75 milyon dolara ulaşmıştı ve bu rakam 1970’de 84 milyon dolara yani 1965’teki rakamın dört katına ulaşacaktı. Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 277-279.

⁵⁸⁶ Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 279-280

yıllarda üniversite hocaları ve gazeteciler tarafından ideolojik yönü vurgulanan ekonomik kalkınmayı, bilhassa milli kalkınmayı, fikir ve eylem dünyalarının merkezinde taşıyorlardı. Türkiye'nin dış politika konumlanması gereği takip ettiği Batı modelinin azınlığı zenginleştirip milli kaynakların israf edilmesiyle modernleşmeyi geciktirdiğine inanan bu aydınlara göre Sovyetler'in izlediği sosyalist model Türkiye'nin kalkınmak için ihtiyaç duyduğu modeldi.⁵⁸⁷ Türkiye'nin “burjuva komprador”⁵⁸⁸ veya “tutucular ittifakı”⁵⁸⁹ hakimiyetinin ve dolayısıyla sömürülüp geri kalmasının ana sorumlusu olarak “Batı” ve “Batıcı”ların görüldüğü bu düzlemde milli kalkınmaya ilişkin tartışmalar aslında dış politika tartışmaları mahiyetindeydi. Kıbrıs meselesinin alevlendirdiği ve önyargıları keskinleştirdiği iklimde Kıbrıs'ta yaşananlar aslında psikolojik bir katalizör olarak “yeni milliyetçiliğin öfkesini Batı'ya yöneltmekte” çok kullanışlı bir araç oldu. Tarihsel belleğin de etkisiyle ABD ve dolayısıyla NATO'nun Kıbrıs meselesindeki tutumu Türkler'in bilinçaltındaki “Hristiyan-Müslüman” bir araya gelmezliğini ve Müslüman aldatılmışlığını ve aşağılanmışlığını su yüzüne çıkarttı. Bu “kimlik krizi” dönemecinde genç Türk aydınının “sola yakınlaşma süreci”, çıkışı “sosyalizm” ve “Üçüncü Dünya'nın davasıyla özdeşleşme” kanallarına itmekteydi. Rusya'da Çarlık zamanından beri var olan ve Bolşevik Devrimi'nden beri özellikle vurgulanan Asyalılık “emperyalizm, sömürgecilik ve geri kalmışlığa” karşı girişilen savaşta başarılı olmuş olan Sovyetler'in davasında Türkler'in benimsemeye başladığı bir kimlik haline geliyordu. NATO'nun, Amerikan gemilerinin ve askeri personelinin “solcuların kalesi” haline gelmiş olan üniversitelerdeki gençlik tarafından sıklıkla ve şiddetle protesto edildiği 1960'ların sonlarında Sovyet ideolojisinin ürünü olarak Sovyet kültürü de Türk aydın sınıfı tarafından ilgiyle ve övgüyle karşılanır ve tüketilir oldu. Bu bölümde de gösterileceği üzere 1960'lardan itibaren SSCB'nin ve Doğu Bloku ülkelerinin Olimpiyat Oyunları'na damgalarını vurmaya başlamaları Türk solcuları için sosyalist sitemlere inançlarını pekiştiren ayrı bir örnek ve övünç kaynağıydı. “1970'lere gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin ezeli düşmanı olduğu şeklindeki kalıplaşmış imaj büyük ölçüde yıkılmış ve Sovyetler Birliği'ne yeni bir ilgi ve merakla bakılmaya başlanmıştır.”⁵⁹⁰

⁵⁸⁷ Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 279-281.

⁵⁸⁸ “Burjuva komprador” terimi Doğan Avcıoğlu gibi yazarların Latin Amerika'daki örneklerle benzeterek Türkiye'deki çıkar odaklarını tasvirde kullandığı terimlerden biriydi. Türkiye'nin Düzeni adlı eserinde Avcıoğlu'nun kastettiği Osmanlı Dönemi'nden bu yana gelen emperyalizmle birlikte perçinlenen “bozuk düzendi”. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın (İkinci Kitap)**, Tekin Yayinevi, İstanbul, 2003.

⁵⁸⁹ İsmail Cem *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* adlı eserinde Osmanlı Dönemi'nden başlayarak Türkiye'deki “tutucular ittifakının” çok da değişmeden Cumhuriyet Türkiye'si'ne devredildiğini anlatır. Eserin altıncı başlığı “Temeldeki Bozukluğun Sonuçları” kısmı altında 1. ve 2. bölümlerde yazar Batılılaşmaya, bürokrasiye ve CHP'ye tepkinin 27 Mayıs Devrimi'nin ardından gelen AP iktidarıyla nasıl sürdürüldüğünü ve bunun da bağımlı ve güçsüz bir ekonomik düzenin sürmesine neden olduğunu verilerle açıklar. İsmail Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Cem Yayinevi, İstanbul, 1989, s. 361-472.

⁵⁹⁰ Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 281-284. Sadece bir yıl içinde Türkiye'de Sovyetler Birliği hakkında yayınlanan kitapların niteliğindeki değişim 1964 yılının ve dış politika değişiminin adeta kanıtı gibidir. 1964'te Türkiye'de Rusya ve SSCB hakkında tümü olumsuz nitelikli 12 kitap yayınlanmışken aynı konularda bir sonraki yıl yayınlanan 14 kitabın sadece ikisi Sovyet karşıtıydı.

Sovyet etkisinin umulmadık ölçüde artması tutucu ve egemen sınıflarda Amerikan destekli ve teşvikli bir reflekse neden olmuş; geleneksel “Moskof” fobisi 1970’lerin başında radikal sol dalganın şiddet eylemlerine girişmesi, 1971 Muhtırası’nı veren generallerin ve onların başa getirdiği Nihat Erim Hükümeti’nin her taşın ve her suçun altında bir “komünist” parmağı araması şeklindeki cadı avına girişmesine vesile olmuştur. 1965’ten beri CHP’nin “ortanın solu” yönelimine “Moskof yolu” diyerek savaş açan “tutucular ittifakı” Türk solunda 1968 Prag Baharı’ndan sonra yoğunlaşan Çin tarzı devrimciliğe ve Maoçu gruplara karşı da aynı şiddetle propagandaya girişmiştir. 1971’de Türkiye’nin ÇHC’yi tanınması ABD’nin dış politika patikasını takipten başka bir şey olmayıp Türk soluna karşı yöneltilen “cadı avı” 1973 yılına kadar sürmüştür. Türkiye’nin Doğu Bloku ülkeleriyle olan ticareti 1971’e gelindiğinde toplam dış ticaret hacminin %15’ine ulaşmasına rağmen Erim Hükümeti bu ülkelerle olan anlaşmaları yeniden düzenleyerek bu ticaret kanalına büyük darbe vurmuştur.⁵⁹¹

Ekim 1973’te CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit’in başbakanlığında bir CHP-MSP koalisyonu kurulması Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesi açısından dünyadaki Doğu ve Batı Blokları arasındaki yakınlaşma da göz önüne alındığında epeyce umut vericiydi. Nitekim Ecevit çok yönlü bir dış politika izleyeceğini ifade ederken ortağı Necmettin Erbakan da çoğu Bağlantısız Bloкта veya Sovyet Bloğuna yakın olan İslam dünyasıyla ilişkileri geliştirmek taraftarıydı. Ancak 1974’te Sovyetler’in desteklediği Kıbrıs lideri Makarios’un bir darbeye devrilmesiyle ilişkilerde ani bir gerginlik ortaya çıktı. Kıbrıs’ta bağımsız fakat önemsiz bir devleti her zaman tercih eden SSCB Türkiye’nin I. Barış Harekatı’nı Makarios’u kurtarma saikiyle destekler görünse de II. Harekat’ın ardından Türkiye’yi alenen suçladı.⁵⁹²

Özetle, 1960’ların ortalarından beri Türk-Sovyet ilişkileri, *detente* atmosferi ve SSCB’nin Boğazlar ve Doğu Anadolu’da üs ve toprak istemekten vazgeçmesi gibi politika değişiklikleri vesilesiyle düzelmeye başlamış; dış politikada ABD ve NATO dışında kanallar arayan Türkiye’nin Üçüncü Dünya ve Doğu Bloku’ndan tecrit olma durumundan çıkıp, özellikle Kıbrıs meselesinde BM’de ve uluslararası arenada dezavantajlı konumdan sıyrılmak istemesi sayesinde gelişme göstermiştir. Bu eksen değişikliğinde hiç kuşkusuz sürekli ekonomik kaynak ve finansman arayan iktidarların ekonomik kaygıları ve DP’nin aksine, gerçekçi hareket ederek körü körüne ABD’ye bel bağlamamaları büyük pay sahibidir. Türkiye’nin değişen sosyo-ekonomik yapısı ve buna bağlı olarak ülkede meydana gelen kültürel ve ideolojik gelişmeler ülkede sol ve sosyalizmle ilgili bilgi ve merakı artırmış; hızlı kalkınma ve gelişme meselelerinde kimlik krizi yaşayan Türk aydını ve etkiledikleri kitleler, “Batılı” olmayan gelişmiş ülke olarak Sovyetler Birliği’ne farklı bir ilgi göstermiştir. Türkiye üzerinde nüfuzunu artırmak isteyen SSCB bu ilgiye resmi ve gayriresmi

⁵⁹¹ Karpat’a göre 1970ler’in başında Türkiye’deki solcu grupların önemli bir kısmı, özellikle de militan olanları Çin’e ve Mao’ya sempati duymaktaydı ve SSCB’yle bir ilgileri yoktu. Çin basını 1960 Devrimi’ni destekleyen propaganda yapmış; Çinli lider Zhou Enlai Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurulması isteğini belirtmişti. Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 285-287.

⁵⁹² Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 286.

kanallardan verdiği tepkilerle olumlu karşılık vermiş ve çoğu durumda inisiyatifi eline almıştır. Bu çalışmanın ana teması olan spor ve Olimpiyatlar'da SSCB örneği hem rekabet unsuru hem de örnek olarak dış politika anlayışının bir yansıması ve belirleyeni olarak kültürel ve ideolojik anlamda Türkiye'yi etkilemiştir.⁵⁹³

1974 sonrasında Türk-Yunan ilişkilerinin ağırlık noktası Ege sorunlarına kaydı. Türkiye'de MSP-CHP Koalisyon Hükümeti'nin yıkılması ve ardı sıra gelen istikrarsız hükümetler, Yunanistan'da da Askeri Cunta Yönetimi'nden sonra gelen Karamanlis Hükümeti'nin değişen dış politika anlayışı Türk-Yunan ilişkilerinin seyrini etkiledi. Karamanlis'in dış politikadaki "Yunanistan Batı'nındır" sloganı ülkenin artık AET'na öncelik verdiğinin işaretiydi. II. Barış Harekatı'ndan sonra ABD'ye tepki olarak NATO'nun askeri kanadından çekilen Yunanistan AET'na tam üyeliği dış politikasının temel hedefi olarak belirledi. Bu uğurda Yunanistan Türkiye ile olan sorunlardaki gerilimi düşük tutarak diyaloga açık olduğu sinyali verdi. Türkiye'deki siyasal boşluktan ve ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargodan yararlanan Karamanlis, Türkiye olan ilişkilerde merkeze Ege Denizi'ni koydu. Buradaki amacı var olan statükoyu sürdürmek ve Türkiye'nin kriz yarattığı durumlarda konuyu uluslararası yargıya götürmekti. Ege'de Türkiye'nin lehine olan askeri güç dengesinde avantajlı duruma geçmek için Yunanistan ABD'nin ambargoyu sürdürmesini sağlamaya çalıştı ve ambargo kalksa bile ABD'nin iki ülkeye yaptığı askeri yardımlarda 7/10 oranını sağlamakta büyük çaba gösterdi.⁵⁹⁴

İki ülke arasındaki Ege'de deniz alanlarına ilişkin sorunlar karasuları ve kıta sahanlığı sorunlarıydı. Mayıs 1964'te Kıbrıs sorununun kızıştığı ortamda Ede'deki Türk karasularını 6 mil olarak kabul eden yasayı çıkaran Türkiye, 1970'lerin başında Yunanistan karasularını 12 mile çıkarmak istediğinde bunun Ege Denizi'ndeki açık deniz alanları oranını %56'dan %26'ya düşereceği için kabul edilemez olduğunu bildirmekteydi. Kıta sahanlığı sorunu ise Ege'de petrol yataklarının bulunma olasılığının yüksek olduğu açıklanınca kızışmıştı. Türkiye Ekim 1973'te TPAO'ya Ege'de petrol arama ruhsatı verdi. Yunan Hükümeti bu kararı protesto etti ve 1958 Cenevre Sözleşmesi uyarınca görüşmelere hazır olduğunu Türkiye'ye bildirmişti. Kıbrıs Çıkartması'nın hemen öncesinde Ege'de altı gün boyunca savaş gemileri eşliğinde sismik araştırma yapan Çandarlı gemisi Yunan tarafından yeni protestolara yol açmıştı. Bu arada Ecevit Hükümeti dağılmış; Sadi Irmak Hükümeti'nden sonra gelen I. MC Hükümeti sorunu uluslararası yargıya götürmeden önce ikili görüşmeler yapılmasını ve hukuksal değil siyasal çözüm bulunmasını Yunan tarafına önermişti. Mayıs 1975'te Roma'da iki ülkenin Dışişleri Bakanları bir araya geldi ve görüşmeleri aynı ayın sonunda Brüksel'de yapılan NATO Zirvesi'nde Karamanlis ve Demirel'e havale etti. Burada Demirel Türk diplomatların uyarısına rağmen sorunun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesini prensipte kabul ederek büyük hata yaptı. İç politikada Ecevit'in önüne geçmek için Demirel Ağustos 1976'da Hora adlı

⁵⁹³ Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 286-288.

⁵⁹⁴ Fırat, "1960-1980: Yunanistan'la İlişkiler", s. 749-750.

gemiye 11 savaş gemisiyle beraber Limni ile Midilli arasındaki bölgeye gönderdi. Sismik araştırma yapan gemi Türkiye'ye döndükten sonra Yunanistan tek taraflı olarak BM Güvenlik Konseyi'ne ve Uluslararası Adalet Divanı'na başvurdu. Bu başvurulardan bir sonuç çıkmadı. İki ülke Dışişleri Bakanları Kasım 1976'da Bern'de bir araya geldi ve iki ülke arasında olumlu bir hava yaratıldı. 1978'de iktidara gelen Ecevit, Mart ayında Montrö'de Karamanlis'le görüşmelerde bulundu ve iki lide 14 Nisan'da Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterlerinin buluşması üzerinde anlaşılabilir. Ancak ABD Başkanı Carter'ın Türkiye'ye uygulanan ambargonun kaldırılmasını talep edeceği haberi üzerine iç politikada muhalefetin tepkisini sindiremeyen Karamanlis görüşmeyi iptal etti. Bunun üzerine Ecevit de sertleşti ve "Yeni Ulusal Savunma Kavramını" ortaya atarak diyalog sürecini sonlandırdı.⁵⁹⁵

ABD Senatosu'ndan 5 Şubat 1975'te Türkiye'ye silah ambargosu uygulama yaptırımı kararı çıktıktan sonra Kıbrıs'ın Türk kesiminde Kıbrıs Türk Federe Devleti kuruldu. BM'in bu devletin kurulması ilanını kınayan kararı almasından sonra Türkiye uluslararası arenada Yunanistan ile olan meselelerinde git gide daha yalnız kalmaya başladı. AET ve Bağılantısız Ülkeler de Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye karşı açıktan olumsuz pozisyon almaya başladılar. Bu uluslararası ortamda her ne kadar Kıbrıs Türk toplumunun lideri Rauf Denktaş, Rum liderler Makarios ve Kyprianou ile Dört Ülke Anlaşması ve On Nokta Anlaşması gibi nihai çözüm girişimlerinde bulunsalar da Yunanistan lideri Karamanlis'in Türkiye ile olan ilişkilerde ağırlığı Ege sorunlarına kaydırması Kıbrıs meselesinde çözümsüzlüğü tercih ettiğine işaret etmekteydi. 1980'lere girerken Yunanistan yüzünü tamamen AET'na dönmüştü ve NATO'nun askeri kanadına dönme kozunu Türkiye'ye karşı kullanacaktı. Sonuç olarak 1965-1980 arası dönemde Türkiye'nin dış politikada öncelikli konusu Yunanistan ile olan sorunları olmuştur denilebilir.

1965-1980 arası dönemde Türk dış politikasının Olimpiyatlar üzerindeki etkisi dolaylı olarak olumsuz olmuştur denilebilir. Türkiye'nin büyük ölçüde kırsal-tarıma dayalı- toplum yapısının Batı Bloğu'na eklenme yolunda plansız olarak II. Dünya Savaşı sonrasında itibaren çarpık kentleşme yolunda ilerlemesi, hem eğitim ve spor politikalarını etkilemiş hem de Türkiye'nin Yaz Olimpiyatları'ndaki en büyük madalya ümidi olan güreş branşına Türk güreş ekolünün sistemli ve modern bir şekilde adapte edilememiş olmasının yarattığı uluslararası arenadaki gerilemeyi gözler önüne sermiştir. Batı Bloğu'nun sadık müttefiki olarak zamanın hakim sosyo-ekonomik paradigmalara atıfla kalkınma planlarına ve özerk kurumlara geçişin adımlarının atıldığı Türkiye'de dış politikadaki dalgalanmaların yarattığı iç siyaset tepkileri sporda kurumsallaşmayı maalesef bireysel girişimlere mahkum etmiştir. 1968 Mexico City Yaz Olimpiyat Oyunları sporda kurumsallaşamayan Türkiye'nin Doğu Bloğu ülkeleri, sanayileşmiş ülkeler ve hatta yeni bağımsız olmuş ülkeler karşısında rekabet edemeyeceğini göstermiştir. 12 Mart 1971 Muhtırası'yla sonuçlanan dış politikanın yönlendirdiği siyasi karışıklık ortamında Türkiye 1972 Münih Yaz

⁵⁹⁵ Firat, "1960-1980: Yunanistan'la İlişkiler", s. 750-758.

Olimpiyatları'nda da başarısız olmuştur. Kıbrıs ve Haşhaş sorunlarının Türkiye'nin müttefikleri olan ABD ve Yunanistan ile olan ilişkilerini belirlediği dış politika ortamında gidilen 1976 Montreal Yaz Olimpiyatları'nda ise Türkiye dibe vurmuştur. Dünyadaki gelişmelerin etkisinde gençliğin ve gençlik hareketlerinin öneminin arttığı ve gençlerin siyasi faaliyetlerinin belirleyici olduğu bu dönem Türkiye'de sık sık yapılan bürokratik değişiklikler Türkiye'nin birçok hükümet programında yer almasına rağmen spordaki tesisleşmeyi ve kurumsallaşmayı sağlayamadığı ve dolayısıyla Olimpiyatlar'da başarısız olduğu yıllar olmuştur.

3.1.2. Dönem İtibariyle Türk Dış Politikasının Kültür Politikalarına Etkisi

Dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle gençlik hareketlerinin özellikle 1960'ların ikinci yarısından itibaren hız kazanması, Türkiye'deki iktidarların gençlik meseleleri üzerine daha fazla eğilmesine yol açmıştır. 1965'ten itibaren dış politikada “görelî özerklik” takip etmeye başlayan Türk hükümetleri buna koşut olarak kültür ve spor politikalarını da yeniden formüle etmişlerdir. Ancak ülkenin dış politikada yaşadığı salınımlar ve bunların iç politikaya etkisi, sürekli ve sistemli kültür ve spor politikalarının yürütülmesine pek olanak tanımamıştır. Bu dönemde en uzun süreli hükümetler 1965-1971 yılları arasında görev yapan Demirel Hükümetleri olmuştur. İddialı kalkınma nutuklarının atıldığı bu dönem sonunda Türkiye sadece ekonomik açıdan değil kültür ve spor açısından da dünyada gerilere düşmeye başlamıştır.⁵⁹⁶

10 Ekim 1965'teki genel seçimlerle tek başına iktidara gelen AP'nin 27 Ekim 1965'te meclise sunduğu programda “sporun hem eğitim hem de beden sağlığı açısından çok önemli bir vasıta” olduğu belirtilmekte, “gençlerin ruh ve beden eğitiminde spordan daha geniş bir şekilde faydalanması” gereğine vurgu yapılmaktaydı. Bu hususta “vatandaşların her yaşta spor faaliyetlerinde bulunabilmeleri için devlet ve mahalli idarelerimizin daha fazla gayret göstermesi” istenmekteydi. Amatör sporculuğun teşvikinde “mevzuat alanında tedbirler alınacak, mali kaynaklar aranacaktır” denirken “güreş ve binicilik gibi milli sporlarımızla birlikte... spor ihtiyaçlarını karşılayacak tesisler genişletilecek ve yayılacaktır” şeklinde vaatler verilmekteydi.⁵⁹⁷ İktidardaki AP'nin 27-29 Kasım 1966 tarihleri arasında yaptığı 3. Büyük Kongre sonrasında yayınladığı tüzük ve programda “süratli bir kültürel ve sosyal gelişme içinde yetişen Türk gençliğinin” yetişme koşullarına özel önem verilmesi gerektiği ifade edilmekteydi. Yaklaşık bir sayfalık “Gençliğin İhtiyaçları” kısmında ayrıca “izcilik, gençlik kulüpleri ve dernekleri, milli folklor ekipleri” gibi “gençliğin kendi kendini yetiştirmesi”nde kendilerine yol gösterilecek çalışmadan bahsedilmekteydi. “Kamp yerleri ve gençlik yurtları” gibi tesislerin kurulmasında devletin ön ayak olması beklenmekteydi.

⁵⁹⁶ Bu dönemde sadece iktidarlar değil muhalefet partileri de yükselen gençlik hareketleri nedeniyle parti programlarına gençlik meselelerini ve dolayısıyla spor hususunu da dahil etmeye başlayacaklardı. Tezin ilerleyen kısımlarında parti programlarına yer verilmiştir (y.n.).

⁵⁹⁷ Acar, a.g.e., s. 6; Dağlı ve Akürk, **II. Cilt (1960-1980)**, s. 96.

Gençliği toplum kalkınmasında “istifade edilebilecek unsur” olarak niteleyen programda tatil aylarında gençlere çalışma imkanlarının açılması ve devlet ve mahalli idareler seviyesinde burs ve kredi olanaklarının yaratılması ön görülmekteydi. Görüldüğü üzere, AP gençliğin ihtiyaçlarında “beden eğitimi ve spor” konularını, bu terimleri telaffuz etmeden “kendi kendini yetiştirme” çerçevesinde algılamak, “Türkiye’nin modernleşme çabasında” hedeflere süratle ulaşılması için “Batı kültürü, medeniyeti ve zihniyetinin derinliklerine nüfuz edecek şekilde eğitim sistemimizin yeniden düzenlenmesi” gerektiğini vurgulamaktaydı. “Batı Âlemi ve Hür Dünya ile kültür, teknik ve güzel sanatlar alanlarında, bağlarımızın daha sıkılaştırılmasını” zaruri sayan AP hükümet programında, Batıcılığı algılama şeklindeki sıkıntı göze çarpmaktadır. Batı medeniyetinin derinliklerinde Anglo-Sakson, Alman, Fransız ve İskandinav kültürlerindeki 18. yüzyıla kadar uzanan beden eğitimi ve beden eğitimi felsefesinin çocuklar ve gençlerin genel eğitiminin ve kültürünün şekillenmesinde en önemli unsurlardan biri olduğu gerçeği, yöneticiler nezdinde ya bilinmemekte ya da göz ardı edilmekteydi. Türk dış politikasında özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra hakim olan “süratle ve kolayca” çağ atlama hevesinin, daha çok kısa vadeli ekonomik gelişmeye endeksli olarak, Batı medeniyetinin temellerini oluşturan yapı taşlarını koymadan “sadece bağları sıkılaştırmakla” gerçekleştirebileceğini düşünmeye sevk ettiği Türk yöneticiler, spor alanında Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki altyapı oluşturma çabalarını bir kenara atmışlardır. Paranın ithal edildiği, sanayinin ve tesislerin montaj yapıldığı 1960’larda sporun ithal ve montajının yerli ve sağlıklı planlama, teşkilatlanma ve üretim olmadan ilerlemeye bir faydası olmadığı, bu çalışmanın konusu olan Olimpiyat Oyunları ve Türk sporunun bu çerçevede sevk ve idaresi hususlarında olumsuz sonuçlarını göstermeye başlamıştır.⁵⁹⁸

AP iktidarının ilk döneminde dikkat çeken hususlardan biri DPT’nin sosyo-ekonomik kalkınma üzerine hazırladığı bütüncül planlarının günlük siyasi kaygılar yüzünden bir türlü tam anlamıyla uygulanamamasıydı. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)’nda yer almayan beden eğitimi ve spor meselesi İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)’nda göz ardı edilmemişti. Planda spora nispeten geniş yer ayrılmıştı. Planda öncelikle sporda gözetilecek ilkelerden söz ediliyordu. Planın sporla ilgili ilk bölümünde halk için sporu sadece seyirlik bir meşgale olmaktan çıkarıp aktif katılıma yönlendirme ilkesinden yola çıkılarak seyir sporlarının düzenleyici rolünün genişletilmesi ve spor politikasında okul ve halk sporlarına öncelik veren bir anlayış yerleştirilmesi hedeflenmekteydi. Spor tesislerinin yurda ve çeşitli spor dallarına dağılımındaki dengesizliğin giderilmesi ve kitle sporuna öncelik veren bir yatırım politikası izlenmesi ilkesel olarak ortaya konmaktaydı. Diğer bir ilke olarak spor kulüplerinin değişik amatör branşlara yönelmesi ve halkı spora daha çok teşvik etmesi tavsiye edilmekteydi. Plan, ilkeleri belirttiikten sonra Türkiye’de sporun ve spor kulüplerinin durumu üzerine tespit ve analizler yapmaktaydı. Planda, 1938’de kurulan BTGM’nün 1942-1960 yılları arasında Başbakanlığa bağlı olarak faaliyet gösterdiği ve ilk

⁵⁹⁸ **Adalet Partisi Program ve Tüzük**, AP 3. Büyük Kongresi, AP Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1966, s. 115-118.

on yılında sporu bir eğitim unsuru olarak yürüterek gençliği ve halkı spor yapmaya özendirerek faaliyetlerde bulunduğu belirtilmekteydi. Ancak kurumun 1948'den itibaren sadece seyir sporunu düzenleyen bir kuruluş haline geldiği ve amatör spor dallarının korunması için gereken önlemleri almadığı açıklanan planda, yurt sporunun halihazırda plansız yürütüldüğü ve okul sporlarına gereken önemin verilmediği gerçeği ortaya konmaktaydı. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, spor öğretmenlerinin sayıca ve nitelikçe kalitesiz olduğunu ve sistemsiz yetiştiklerini; spor sağlığının ihmal edildiğini ve Spor-Toto gelirlerinin gereksiz yapı işleri için harcandığını tespit etmekteydi. BTGM'ne bağlı 18 spor federasyonunun sınırlı çalışma imkanına sahip olduğunu ve Milli Eğitim Bakanlığı, BTGM ve mahalli idareler arasında işbirliği olmadığını belirten planı hazırlayanlar, buna rağmen spora ayrılan yatırım ve harcamaların özellikle tesisleşme açısından önemli bir seviyede olduğunu kaydetmekteydiler. Ancak 1963-1967 yılları arasında yapılan yatırımların yıllık ortalama %80'inin seyir sporlarına yönelik olması dikkat çekiciydi.⁵⁹⁹

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 1966 yılı sonu itibariyle Türkiye'de 1486 spor kulübü bulunduğu ve bu kulüplerin büyük kısmının kulüp binası ve tesisleri olmayan spor kuruluşları olduğu belirtilmekteydi. Bu kulüplere kayıtlı bulunan 160 binin üstünde sporunun ne derece faal olduklarının bilinmediğine ve bu sporcuların ekseriyetinin futbola iştigal ettiğine işaret edilmekteydi. Spor kulüplerinin harcamalarının %80'i personel gideriydi. Spordaki yanlış tesisleşme politikasının, eş kapasiteli büyük tesisleri ortaya çıkarmasıyla, ekonomik açıdan anlamlı bir görüntü arz etmediği ortamda maç günleri dışında kullanılmayan tesislerin büyüklükleri nedeniyle işletme masraflarının günbegün arttığına parmak basılmaktaydı. Planın uygulanacak politika önerileri, “organizasyon”, “yatırımların dağılımları ve spor tesisleri” ve “spor kulüpleri”ne yönelik olarak üçe ayrılmaktaydı. Organizasyon açısından BTGM'nün yeniden yapılandırılmasını öneren plan, bu kuruluşun Milli Eğitim Bakanlığı ile daha sıkı işbirliği içine girip yaygın eğitim programları vasıtasıyla daha nitelikli ve daha fazla spor eğitmeni yetiştirilmesini salık vermekteydi. Bu açıdan, kurumsallaşma ve organizasyon yönünden okul sporlarına ve üniversitelerdeki spor olanaklarının geliştirilmesine önem verdiği görülen planda, çeşitli spor dallarının dengeli gelişmesi için çalışılması ve gelişimi yavaş olan spor dallarının desteklenmesi gereği belirtilmekteydi. Planda spor sağlığı konusunun spor hizmetlerine paralel şekilde genişleyen bir hizmet içeren merkezi bir kuruluş çerçevesinde ele alınması tavsiye edilmekteydi. Spor yatırımlarının küçük semt tesislerine yönltilmesi gerektiğini öngören plan, Türkiye'nin 1960'larda sorun haline gelen gecekondulaşma ve gecekondu gerçeğini absorbe etme hedefindeydi. Bu semt spor merkezlerinin gençlik ve kültür merkezlerine dönüştürülmesinin destekleneceği ifade edilen planda, spor tesislerinin bakım ve işletilmesinde modern işletmecilik esaslarının uygulanması gereğinden bahsedilmekteydi. Son olarak, plan spor kulüplerinin “memleket sporunun kalkınması için yaygın spor ve sosyal faaliyetleri geliştirir niteliğe kavuşturulmaları zorunludur” demekteydi. Kulüplerin Anglo-Sakson sisteminde olduğu gibi varlıklarının hisselerle bölünerek

⁵⁹⁹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), **Kalkınma Planları**, 2018, s. 192-193; “Beş Yıllık Planın Spor Görüşü”, **Cumhuriyet**, (19.05.1967), s. 8.

üyelerine devredilmesini tavsiye eden planda, Spor-Toto fonlarının spor kulüplerine uzun vadeli kredi olanağı sağlayabileceğine işaret edilmekteydi. Spor kulüplerinin diğer sosyal ve kültürel hizmetlere yönltilmesi planın bütüncül kalkınma için gösterdiği alternatiflerden birisiydi. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın spor hakkında ortaya koyduğu ilkeler, yaptığı durum tespitleri ve önerdiği spor politikaları gerçekten de teoride Türk sporunu ileriye götürebilecek ve toplumun sosyo-kültürel yapısını değiştirebilecek nitelikteydi. Planın önceki Beş Yıllık Planın verilerine dayanarak yaptığı saptamalar, Türkiye'nin dış politikada yeni bir yörüngeye girdiği 1947-1948 yılları itibariyle, devletin ve beden eğitimi ve spordaki yetkili kuruluşu olan BTGM'nün beden eğitimini halkın eğitimi yönünde bir vasıta olarak görmekten vazgeçip kitle ve seyir sporlarını düzenleyen bir kuruluş haline geldiğini tespit etmesi çarpıcıdır. Buradan çıkarılabilecek sonuç, Türkiye'nin diğer alanlarda olduğu gibi beden eğitimi ve spor alanında da Batı İttifakı'na dahil olmakla “halkçılık” ve “devletçilik” ilkelerinin erozyona uğraması olarak düşünülebilir. Ancak 1960'ların sonunda dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle gençlik ve spor meselesi artık devletin göz ardı edebileceği bir konu olmaktan çıkmıştı. Zaruretler birtakım kurumsal gelişmeleri de doğuracaktı.⁶⁰⁰

1969 Genel Seçimleri'nden sonra kurulan II. Demirel Hükümeti, Cumhuriyet tarihinde ilk defa Gençlik ve Spor Bakanlığı'nı kuran hükümet oldu. Türkiye'nin ilk Gençlik ve Spor Bakanı İsmet Sezgin (1928-2016) oldu. Bu hükümetin 7 Kasım 1969'da Meclis'te okunan programında Milli Eğitim Bakanlığı'nın çalışmalarını verimli kılabilmek amacıyla kültür ve gençlik işlerinin ayrı bir bakanlık çatısı altında örgütlendiği ifade edildikten sonra kültür hakkında dil, müzik, folklor ve arkeoloji konularında çalışmaların genişletileceğinin altı çizilmekteydi. Programda “dünyanın her tarafında görülen buhranların sosyal ve politik meselelere karşı bir cephe almanın bir parçası olan tezahürler” olduğu belirtilmekte; gençlik meselelerini bir bütün olarak ele alma zarureti ortaya konulmaktaydı. Hükümet “yeni kurulan gençlik işleriyle görevli bakanlığın bu konulara ciddi şekilde eğileceğine” ve “isabetli çözüm yolları getireceğine” inandığını ifade etmekteydi. Spordan bahseden paragraf ise “bu arada” ibaresi ile başlamaktaydı! Sporun ruh ve beden eğitimi bakımından değerli bir vasıta olduğuna inanan Hükümet sporla ilgili meseleler üzerinde önemle durduğunu söylemekteydi. “Gayemiz sporun kanun, nizam, ahlak ve disiplin ölçüleri içinde gelişmesini sağlamak, amatör sporu da kitlelere yaymak suretiyle gençliğin moral ve fizik gücünü artırmak olacaktır” denen programda iki cümle ile alınacak tedbirler açıklanmaktaydı. Her yaşta her bireyin spor yapmasına olanak verecek şekilde “lüzumlu” tesislerin inşa edileceğini ve bedeni, ruhi ve fikri gelişmeler için bir çalışma sistemi kurulacağını söyleyen Hükümet, Beden Terbiyesi

⁶⁰⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), **Kalkınma Planları**, 2018, s. 194-196.

Kanunu'nun değiştirilerek modern anlamda hizmet vermenin tedbirlerinin alınacağını işaretini vermektedir.⁶⁰¹

1971 İzmir Akdeniz Oyunları'nın hemen öncesinde Milliyet gazetesindeki *Sohbet* köşesinde kaleme aldığı "Nasıl Gidiyor?" başlıklı yazısında Burhan Felek, Türk sporunun mantalite ve yönetim sorunlarını samimi ve açık bir şekilde ortaya koymaktaydı. Felek'e göre Türkiye'de devlet sporu kamuoyunu tatmin ve meşgul edecek bir vasıta olarak kullanılmaktaydı. Uluslararası sonuçlara ve zaferlere endeksli bu anlayışta sporun nitelik olarak gelişip gelişmediğinin sebeplerinin araştırılmadığını söyleyen Felek, Türkiye'de gerçek anlamda spor yapılmadığını itiraf etmekteydi. Bunun sebebinin Türkiye'de spor yapanların sayısının acınacak derecede az olması ve spor yerine "temaşa" yapılması olduğunu söylerken Felek, spor zevkinin çocuklara aşılmadığını ve tesis ve kalifiye spor adamlarının eksikliğinin olumsuz neticelerinin uluslararası müsabakalarda ortaya çıktığını iddia etmekteydi. Felek'e göre yabancı organizasyonlarda alınan başarılar, halkın ve yöneticilerin gözlerini boyayıp yapısal sorunların göz ardı etmesini tetiklemekteydi. Felek, "Devletin spor hakkında bir politikası, bir düşüncesi, bir ülküsü yoktur. En büyük emeli, o da gayriresmi olarak, ata sporu güreşi kalkındırmaktır." Zor bir iş olan spor idaresinin Türkiye'de bütüncül olmadığını ve kültürel olarak da sporun hor görülen bir faaliyet olduğunu belirten Felek, spor idaresinde devlet kadrolarının bu sorun karşısında ne yaptığını bilmediğini ve ne yapılması gerektiğini öğrenmek istememekteydi. "Halbuki spor memleket gençliği için boş saatlerini en iyi değerlendirme vasıtasıdır. Hüner bu vasıtayı iyi hazırlayıp çocukları oraya sevk edebilmektedir."⁶⁰²

Burhan Felek'in işaret ettiği kronik sorunlara rağmen Türk sporunda münferit çabalarla da olsa bazı yöneticilerin yapılandırma ve kurumsallaşma yolunda projeler geliştirdikleri tespit edilmiştir. 5 Şubat 1970-10 Mayıs 1971 yılları arasında Türkiye Güreş Federasyonu Başkanlığı yapan Mehmet Akzambak (1927-2016), Türk güreşinin diğer ülkeler karşısında gerilemesinin sebebinin diğer ülkelerin güreşi kurumsallaşmış sistem içinde ele almalarına rağmen Türkiye'de böyle bir kurumsallaşmanın yokluğu olduğunu görmüştü. Türkiye'de güreş örgütlendirilerek bir sisteme oturtulmamış; para kaynakları yaratılamamış; master planlar ve yıllık programlar hazırlanmadığı için ve çağdaş ve bilimsel gelişmeler takip edilmediği için Türk güreşinin kaynağı kurumuştur. Türkiye'de güreşin kaynağı temelde karakucak güreşiydi. Yağlı güreşin güreş federasyonu ile bağı çok azdı. Minder güreşine en yakın güreş türü olan karakucak güreşi aba ve şalvar güreşleri gibi halka mal olmuş olduğu için kurumsallaşmanın temelini oluşturabilirdi. Akzambak, Karakucak Projesi'nin geliştirilerek spor planlaması hedefleri içine alınmasını sağladı. Bir yandan da Uluslararası Yaşar Doğu Güreş Turnuvası'nın kurulmasına ön ayak oldu. Karakucak Projesi kapsamında kırsal bölgelerden başlanarak Karakucak Güreş Şampiyonaları düzenlendi ve genç

⁶⁰¹ Acar, a.g.e., s. 6-7; **Adalet Partisi Programı**, AP Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1969, s. 24-29; Dağlı ve Aktürk, **II. Cilt (1960-1980)**, s. 131, 144-145; **MM Tutanakları**, III. Dönem, Cilt: 1, 1. Toplantı, 4. Birleşim, 1. Oturum, (07.11.1969), s. 36-37.

⁶⁰² Burhan Felek, "Spor Sohbeti: Nasıl Gidiyor...", **Milliyet**, (05.10.1971), s. 8, 10.

güreşçiler seçildi. Güreş Eğitim Merkezleri açıldı. Projenin kapsamında gençlerin ortaöğrenimlerini bitirip lisan öğrenmeleri de vardı. Böylelikle geniş bir güreşçi havuzu oluşturulacaktı. Havuzun meyveleri 6-7 yıl sonra toplanabilecekti. Öte yandan Akzambak amatör statüsündeki güreşçilerin geçimlerini kolaylaştırmak için Türk Güreş Vakfı'nın güreşin kalkınması yolunda temel kurumlardan biri olmasını planlamaktaydı. Güreş Federasyonu'nu yapılandıran Akzambak, Polis Enstitüsü'nde görev yaptığı 1966-1967 yıllarında da Emniyet Spor Kulübü'nün güreş ve boks kadrolarını geliştirdi. Celal Sandal ve Seyfi Tatar gibi şampiyon boksörler ve Gıyasettin Yılmaz gibi şampiyon güreşçiler burada yetişti. İyi bir yüzücü olan Akzambak'ın güreş federasyonu başkanlığı Türkiye'deki iktidar değişiklikleri yüzünden kısa sürdü. 22 Mayıs 1975-23 Aralık 1975 tarihleri arasında Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü görevinde bulunan Akzambak, TMOK üyeliği de yaptı. Akzambak'ın Karakucak Projesi ANAP iktidarı sırasında da gündeme gelmesine rağmen tam anlamıyla kurumsallaşamadı.⁶⁰³

12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından kurulan Nihat Erim'in başbakanlığındaki hükümet Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'ne Mehmet Akzambak'ın yerine İsmail Hakkı Güngör'ü getirdi. I. Nihat Erim Hükümeti, Kültür Bakanlığı'nı kurarak ve gençlik sorunlarının ön plana alınacağını belirterek hükümet programında kültür, sanat ve spor politikalarında da yapısal reformlara gidileceğinin işaretlerini vermişti. Ancak programın geri kalan bölümünde beden eğitimi ve spora dair tek bir cümle dahi yer almamıştı. II. Nihat Erim Hükümeti'nin programında da “spor” meselesi “Türkiye’de sporun geliştirilmesine ve yaygın hale getirilmesine önem verilecektir” şeklinde bir cümleyle geçiştirilmişti. 22.05.1972-15.04.1973 tarihleri arasında görev yapan Ferit Melen Hükümeti'nin programında ise “gençlik ve spor sorunlarının çözümlenmesi ve bu konuya ilişkin ihtiyaçların karşılanması çalışmalarının planlı bir şekilde yürütüleceği” bildirilmekte; “gençlik ve spor eğitimine, uzmanlaşmayı sağlayıcı yeterli sayı ve nitelikte eleman teminine, etkin bir organizasyon sağlanmasına ve milli spor dallarımızın geliştirilmesine öncelik ve ağırlık verileceği” ifade edilmekteydi. Kültür Bakanı'nın bulunmadığı Naim Talu Hükümeti (15.04.1973-26.01.1974)'nde Gençlik ve Spor Bakanlığı'nı Aydın senatörü Celalettin Coşkun (1916-1976) üstlenmişti. Hükümetin programında “Atatürk inkılaplarının koruyucusu bir gençlik yetiştirmek” amacından bahsedilmekte fakat “beden eğitimi ve spor” hususlarına değinilmemekteydi.⁶⁰⁴ “Daha milli” bir dış politika yürütüleceği vaadiyle bir araya gelen MSP-CHP Koalisyon Hükümeti'nde Gençlik ve Spor Bakanlığı görevi Cumhuriyet Senatosu üyesi Muslihittin Yılmaz Mete (1920-2002)'ye verilmişti. Hükümetin 1 Şubat 1974'te okunan programında halka dönük kültür ve sanat kuruluşlarının daha verimli ve herkesin faydalanacağı biçimde geliştirileceği ve ülkenin en uzak köşesine kadar genişletileceği ifade edilirken “sosyal adalet ve eşit imkan

⁶⁰³ Özbay Güven, “Mehmet Akzambak'ın Türk Güreşine Hizmetleri”, **Ankara Barosu Spor Hukuku Kurulu Av. Hasan Aydın Tansu Armağanı**, Tacar Çağlar (Ed.), Ankara Barosu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s. 613-640; Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü (SHGM) (2020), “Mehmet Akzambak”, **Genel Müdürler**, (16.09.2020).

⁶⁰⁴ II. Erim Hükümeti Programı'nda gençler “milli kalkınma çabamızın en verimli yatırımlarından biri” olarak nitelendiriliyor; “gençlere sağlıklı hayat şartları geniş bir dünya görüşü, köklü kültür olanakları sağlamak başlıca amacımızdır” deniyordu. “...bütün milli kuruluşların işbirliğiyle eğitim, sosyal refah, sağlık, çalışma ve dinlenme imkanları artıtılacaktır” sözü veriliyordu. Acar, a.g.e., s. 7-8; **Dağlı ve Aktürk, II. Cilt (1960-1980)**, s. 201, 225, 247, 253, 257.

sağlamak amacıyla bütün yurt sathına dengeli bir biçimde yayılacak geniş bir yatılılık, kredi ve burs sistemi” getirileceği vaat edilmekteydi. Bu politikalarla koşut olarak “sporda gençliğin ve halkın beden ve ruh sağlığının geliştirilmesi esas alınarak seyir sporundan çok kitle sporuna, profesyonel spordan çok amatör spora ve bu meyanda okul içi spora ağırlık verilecektir” denmekteydi. Bu ifade, koalisyon ortaklarının diğer sağcı hükümetler tarafından pek de telaffuz edilmeyen “sosyal adalet” prensibine addettiği önemin ve dış politika anlayışlarındaki “özerkliğin” yansımasıydı. Programda ayrıca “okul içi ve dışı gençliğin spor, izcilik, beden eğitimi, boş zamanları değerlendirme ve gönüllü olarak toplum kalkınmasına hizmet imkanları geliştirilecektir. Güreş, atıcılık, okçuluk, binicilik ve cirit gibi geleneksel spor dalları ile jimnastik, atletizm ve yüzme gibi spor dallarına önem ve öncelik verilecektir” şeklinde göstermelik bir ifade de yer almaktaydı.⁶⁰⁵

MSP-CHP Koalisyon Hükümeti’nin yıkılmasının ardından kurulan Sadi İrmak Hükümeti (17.11.1974-31.03.1975)’nde Gençlik ve Spor Bakanlığı görevi meclis dışından gelen Zekai Baloğlu (d. 1929)’na verilirken Kültür Bakanı da Nermin Neftçi (1924-2003) olmuştu. Hükümetin 24 Kasım 1974’te okunan programında, anayasanın kültürel kalkınmaya verdiği büyük önem belirtilerek Kültür Bakanlığı’nın yeniden kurulması bu doğrultuda atılmış bir adım olarak değerlendirilmekteydi. Programda gençlik ve spor hizmetlerinin en büyük sorunlarından biri olan kaynak ihtiyacının karşılanması için devlet gelirleri dışında ek kaynak aranması dahil mali tedbirlerin araştırılacağı bildirilmekteydi. Hükümet, Gençlik ve Spor Bakanlığı kuruluş ve görevleri kanununun çıkarılmasına çalışarak gençlik ve spor sorunlarını çözüme çeşitli kurumlar arasında eşgüdüm kuracak bir sistemle bütünleştirme yollarının aranmasına çalışılacağını ifade etmenin yanında gençlik ve spor hizmetleri için gerekli sayıda ve nitelikte insangücü yetiştirilmesi için Gençlik ve Spor Akademileri kurulmasının gereğini belirtmekteydi. Bunun için “mevcut tesislerin olanaklarından yararlanılarak en kısa zamanda faaliyete geçilecektir” denilen programda “Türk gençliğinin sorunlarının ve ihtiyaçlarının giderilmesi hem sosyo-ekonomik yönden hem de toplumun huzuru, güvenliği ve hür ve demokratik rejim açısından büyük önem taşımaktadır” ifadesi yer almaktaydı. Gençlerin beden, ruh ve fikir dengesini sağlamak için Türk sporunun milli birlik ve bütünlüğü gerçekleştirecek şekilde bden eğitimi hizmetlerinin düzenlenip desteklenmesinin kamu görevi olduğuna işaret edilen programda, Türk sporunun yurt içinde yayılması ve yurt dışında da şerefli yerini alması için çalışılacağı vurgulanmaktaydı.⁶⁰⁶ Otuz bakandan oluşan ve Süleyman Demirel’in başbakan olduğu geniş tabanlı I. Milliyetçi Cephe Hükümeti’nde Gençlik ve Spor Bakanlığı görevi Tokat milletvekili Ali Şevki Ereğ (d. 1935)’e verilmişti. Hükümetin 6 Nisan 1975’te okunan programında “milli bir kültür takip edilmek suretiyle” milli bütünlüğün güçlendirileceği ve “güçlü bir milli kültür hareketinin ülkemizi dış tesirlerden koruyacağına” inanıldığı ifade ediliyordu. Bu ifadedeki “dış tesirler” hiç kuşkusuz komünizmdi. Kültür ve sanatın “milli köklerden

⁶⁰⁵ Acar, a.g.e., s. 8; Dağlı ve Aktürk, **II. Cilt (1960-1980)**, s. 265-266, 283; **MM Tutanakları**, Dönem: 4, Cilt: 1, 1. Toplantı, 35. Birleşim, 1. Oturum, (01.02.1974), s. 359.

⁶⁰⁶ Acar, a.g.e., s. 8-9; Dağlı ve Aktürk, **II. Cilt (1960-1980)**, s. 293, 309-310,

kuvvet alarak ilerlemesi”, “milli bir dil politikası izlenmesi” ve “devlet sahnelerinde ve yayınlarında Türk yazarlarının eserlerine ağırlık verilmesi ve milli bütünlüğe ve genel ahlaka zarar verici esere yer verilmemesi” gibi hususlara yer verilen kültür bahsinden sonra, önceki programlar gibi hemen spor bahsine geçilmiyor; araya bir sayfa boyunca din, vakıflar ve diyanet işleri sıkıştırılıyordu. Bu da açıkça 1970’ler boyunca ABD’nin müttefik ülkelerde vakıflar ve din aracılığıyla yönlendirmek istediği gençlik meselesini işaret ediyordu. Spor bahsinde ise program “gençliğin her dalda kitle sporuna ve geleneksel sporlara yönelmesi teşvik edilecektir” derken, bütün gençlerimizin “milli ve manevi değerlerimize bağlı bir şekilde fikren ve bedenen gelişmeleri hedefimizdir” ifadesi kullanılıyordu. Program spor hususunda “ilgili teşkilat kanunlarının gerekli şartlara uygunluğu temin edilecek, Gençlik ve Spor Akademilerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve yenilerinin açılmasına çalışılacaktır” sözünü verdikten sonra “gençlerimizin huzur ve güven içerisinde derslerine çalışabileceği, spor yapabileceği... tesislere, burs ve krediye yeterli ölçüde kavuşmaları sağlanacaktır” diyordu. Bölümün son cümlesi ise “çocuklarımızı zararlı yayınlardan koruyacak koruyacak idari ve kanuni tedbirleri alacağız” ibaresiydi.⁶⁰⁷

I. MC Hükümeti’nin yerine gelen ve güvenoyu alamadığı için sadece bir ay (21.06.1977-21.07.1977) görev yapabilen CHP Azınlık Hükümeti’nin⁶⁰⁸ programında “spor kuruluşları bütün yurt çapında yaygınlaştırılırken bunlardan kültür ve sanat çalışmalarında da yararlanması sağlanacaktır” denmekteydi. Program “halkın spor yapmasına, okul içi spora ve amatör spora büyük önem” verileceği ve amatör sporun devlet tarafından destekleneceği vaadinde bulunuyordu. Sporun örgütlenmesinde demokratik yöntemlere ve denetime etkinlik kazandırılmasını savunan programda “profesyonel sporun iç düzeni sağlam ve sağlıklı kurallara bağlanacak, profesyonel sporcuların hakları korunarak toplumsal güvenlikleri sağlanacaktır” ifadesi de yer almaktaydı.⁶⁰⁹ 21 Temmuz 1977’de Süleyman Demirel’in başbakanlığında kurulan II. MC Hükümeti ise 5 Ocak 1978 tarihine kadar görev yaptı. Kabinede Gençlik ve Spor Bakanı olarak Önel Şakar (1935-2016) ve Ali Şevki Ereğ görev yaptılar. “Milli kültür” vurgusunun yine ön planda olduğu hükümet programında “genç nesillerin milli kültür hazinelerimizle buluşması için her türlü tedbirin” alınacağı “gençlerimizin yurt, burs, dinlenme ve spor ihtiyaçlarını karşılayan tesisler” kurulacağı ifade edilmekte; “gençlerimizin boş zamanlarının sosyal, sportif ve kültürel faaliyetlerle değerlendirilmesine önem vereceğiz” denmekteydi. “Üstün fizik ve moral kabiliyetlere sahip nesillerin yurt kalkınması ve savunmasındaki önemli yerini nazara alarak sporun yurt sathında ve yaygın kitle sporu halinde geliştirilmesi yolunda geniş çapta altyapı tesislerini süratle kurup, ikmal edeceğiz.” ifadesinin kullanıldığı program Türk sporunun her alanda gelişmesi için insan gücü, tesisi, araç ve gereç açığının süratle giderileceği vurgusunu yapmaktaydı. Programın sporla ilgili son paragrafında ise “amatör sporu destekleyici ve özendirici,

⁶⁰⁷ Acar, a.g.e., s. 9-10; Dağlı ve Aktürk, **II. Cilt (1960-1980)**, s. 325-327.

⁶⁰⁸ Dağlı ve Aktürk, **II. Cilt (1960-1980)**, s. 346-347.

⁶⁰⁹ Acar, a.g.e., s. 10; Dağlı ve Aktürk, **II. Cilt (1960-1980)**, s. 373-374; **MM Tutanakları**, V. Dönem, Cilt: 1, 1. Toplantı, 8. Birleşim, 1. Oturum, (28.06.1977), s. 28-45, 52-72, 76-79.

profesyonel sporu yönlendirici bir tutum ve davranış içinde düzenlemeler yapacağız. Teşkilatın yapısı ile ilgili kanunların çıkmasına gayret edeceğiz” denmekteydi.⁶¹⁰

Hükümet programlarında da görüldüğü üzere 1965-1980 arası dönemde Türkiye’nin izlediği yeni dış politika anlayışı çerçevesinde kültür, sanat, gençlik ve spor politikalarında daha “nitelikli” ve “planlı-programlı” hareket edilmesi gereği yöneticiler nezdinde açıkça kendini göstermekteydi. Hükümetler ve bürokratlar akademik dünyada, kültür ve sanat alanında, ekonomide ve spor alanında Doğu Bloku ülkelerinin model ve uygulamaların başarılarını görmekte, Batı dünyasında yüzyılların birikimi sonucu gelişen liberal-burjuva sanayi toplumuna alternatif olarak daha kısa yoldan topyekun kalkınmaya götürecek “milli” yapısal reformların arayışına girmektedirler. Kültür ve spor alanında Türkiye 1965-1980 yılları arasında geri kaldığını hissetmeye başlamasına ve hükümetlerin plan ve program arayışlarına rağmen sağlam temeli oturtmakta “görelî özerklik” döneminde başarılı olamadı. Özellikle 1970’lerde Türkiye’de sık sık hükümet değişiklikleri yaşanması her yeni iktidarın bürokrasi kadrolarını değiştirmesine neden olduğundan İsmet Sezgin, Kamil Ocak ve Mehmet Akzambak gibi bakan ve bürokratların tesisleşme, yapılandırma ve kurumsallaşma çabaları meyvelerini vermeden unutuldu gitti. Türkiye’nin dönem boyunca izlediği dış politika ve uluslararası sistemdeki değişikliklerin yansıması olarak, toplumda etkisi ve önemi artan gençliğin spora kanalize edilmesi gerekirken hükümet ve parti programlarında vurgulanan spor politikalarındaki yapısal değişiklikler ve reformlar hayata geçirilemedi. Batı Bloğu ülkelerinin altyapı ve eğitim alanındaki üstünlüğü karşısında makası kapatamayan Türkiye, daha çok “milli” projelerle, özellikle güreş ve boksta varlığını korumaya çalıştı. Sovyet sistemindeki gibi ancak birtakım devlet kuruluşlarının kısıtlı kaynaklarıyla var olmaya çalışan amatör ve olimpiik sporların desteklenmesi ve geliştirilmesi, Haşhaş Sorunu ve Kıbrıs Meselesi etrafında Batı ittifakından gerekli ve yeterli ekonomik desteğin gelmemesi nedeniyle ve uzun vadeli eğitime yönelik ve ekonomik açıdan sürdürülebilir bir tabana yayılma ve sporcu üretme politikasına evrilemedi. Özetle, dönem boyunca izlenen dış politika iç politikaya ve kültüre olan yansımalarıyla Türk sporunun düzlüğe çıkamamasında dolaylı olarak etkili olmuştur.

3.2. Olimpiyatlar ve Türkiye (1968-1976)

3.2.1. 1968 Mexico City Olimpiyatları

1965 Milletvekili Genel Seçimleri’nin öncesinde, *Cumhuriyet* gazetesinde siyasi partilerin programlarında sporun yeri hakkında bir yazı dizisi hazırlayan Erdoğan Arıpınar, Türkiye’de çok partili sisteme geçilmesinden sonraki yirmi yıl içinde siyaset dünyasının spora yeteri kadar eğilmediğinden sitem etmekteydi. 1950’ye kadar spor politikasının Milli Eğitim Bakanlığı ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü

⁶¹⁰ Acar, a.g.e., s. 10-11; Dağlı ve Aktürk, **II. Cilt (1960-1980)**, s. 391. Programın tamamı için bkz. **MM Tutanaqları**, V. Dönem, Cilt: 1, s. 118-133, 136-163, 165-206, 208-212.

tarafından planlı şekilde yürütüldüğünü ifade eden Arıpınar, 1950'den sonra Genel Müdürlüğün Başbakan Yardımcılarından birinin vesayetine verilmesiyle plansız ve programsız bir spor politikasına geçildiğini iddia etmekteydi. Futbolda profesyonelliğin plansız bir şekilde kabul edilmesinin amatör sporları öldürdüğünden yakınan Arıpınar, bu dönemde sporla ilgili en önemli gelişmenin Spor-Toto Teşkilatı'nın kurulması olduğunu belirtmekteydi. Fakat bu kuruluşun da halka değil de “bazı ceplerin şişirilmesine” yaradığını söyleyen ünlü gazeteci, 1960 Devrimi'nden sonra gelen hükümetlerin de spora “üvey evlat muamelesi” yaptığından yakınmaktaydı. Ona göre 1965 Seçimleri'ne giderken parlamentoda bazı siyasetçilerin artık konuşmalarında sporun söz konusu edilmesi bile “büyük bir uyanıştı”.⁶¹¹ Hiç kuşkusuz bunda dünyadaki ve Türkiye'deki sosyo-ekonomik gelişmelerin büyük payı vardı.

Türkiye'de lise ve üniversite öğrencisi sayısının artması ve aydın ve yazarların görüşlerini 1961 Anayasası ve teknolojik olanaklar sayesinde daha etkili yayabilmesi, partiler için seçmen kitleleri arasında gençliğin önemini artırmıştı. Seçimlere girecek altı partinin tamamı sporun devlet tarafından idare edilmesinde hemfikir idi. Partilerin hepsi de aday listelerinde spor konularıyla yakından ilgili kimselere yer vermişlerdi. Güreşi ve biniciliği “milli sporlar” olarak gören Adalet Partisi, halkın spor ihtiyaçlarını karşılayacak spor tesislerinin genişletilmesi ve yayılmasına vurgu yapmasına rağmen parti programında spora sadece iki paragraf ayırıyordu. Amatör sporların teşvik edilmesi hususunda “oyun sahaları, açık ve kapalı salonlar, alet ve vasıtalar”ın teminiyle sağlanacağını belirten program “devlet ve mahalli idarelerin daha fazla gayret göstermesi gerekmektedir” derken herhangi somut bir plan ortaya konmamaktaydı. Türkiye'de neredeyse hiç yapılmayan “tenis, golf ve kayak” gibi sporlardan bahseden AP programı, “mevzuat alanında gereken tedbirler alınacak; mali kaynaklar aranacaktır” ifadesiyle son bulmaktaydı. AP'nin spor gibi önemli bir olguyu geçiştirdiği ve usulen programına yerleştirdiği çok açıktı.⁶¹²

Ana muhalefet partisi CHP, seçim bildirisinde spor konusuna “Gençlik ve Spor Politikası” başlığıyla yer ayırmıştı. Bu kısımda, spordan sorumlu Devlet Bakanlığı'nı “Gençlik ve Spor Bakanlığı” haline getirmenin imkânlarının inceleneceği belirtilmekteydi. Bu bakanlığın gençlerin toplum kalkınmasına katılmasını örgütleyeceğinden bahsedilmekte; bunun için gençlerin “tatillerini ve genellikle boş zamanlarını kıymetlendirmek görevini yerine getirmesi” için tatil kampları kurmak amaçlanmaktaydı. Sporun tatil ve boş zamana indirgenmesi CHP'nin de spora pek bilinçli bakmadığının işaretiydi. İzcilik ve çocuk kulüpleri kurulması ve “amatör sporculuğu öğretimin ilk kademelerinden başlayarak teşvik etmek” gibi ifadeler de sporun bir yaşam biçimi haline getirilmesi idealinden uzaktı. Olimpik sporlardan, “özellikle milli sporlarımızın ve güreşin memleketimizi milletlerarası alanda en üstün düzeye çıkaracak şekilde geliştirilmesi”nden bahseden bildiri spor tesislerinin plan ve programa göre tamamlanacağı vaadinde

⁶¹¹ Erdoğan Arıpınar, “Türkiye’de 41 Yıl Boyunca Spor Yönetimi”, **Cumhuriyet**, (02.10.1965), s. 8.

⁶¹² **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi (1965)**, AP Genel Merkez Neşriyatı: 21, Ankara, 1965, s. 10-11; Erdoğan Arıpınar, “Adalet Partisi'nin Spor Görüşü ve...”, **Cumhuriyet**, (03.10.1965), s. 8.

bulunmaktaydı. Arıpınar, CHP'nin sporun önemini yeni anladığını ifade ederken Burhan Felek ve Senatör M. Suphi Batur (1904-1992) gibi CHP'lilerin bulunmasının Türk sporu için bir ümit teşkil ettiğini söylemekteydi. Her ne kadar AP'den daha bilinçli ve istekli gözükse de CHP'nin de spora araç olarak baktığı ortadaydı.⁶¹³

CKMP ise Arıpınar tarafından partiler arasında spora en çok önem veren parti olarak değerlendiriliyordu. Seçim kampanyası için bir "gölge" spor bakanı tayin eden partide spordan sorumlu eski milli binici Münir Köseoğlu (1922-2002) "sporu en önemli yurt sorunlarından saydığını" belirtiyordu. Partinin yeni Genel Başkanı Alparslan Türkeş ise "Bu konuyu (sporu) 27 Mayıs'tan beri ele aldık. Spor Bakanlığı'na taraftarız. Ayrıca milli sporlarda ihtisas kulüpleri kurulmasını da istiyoruz" derken 27 Mayıs Devrimi'nden sonra kurmayı planladıkları milli eğitim programından bahsediyordu. Yaşam boyu spor anlayışını CKMP Programı'nın 28. sayfasında sporun "yaşam boyu bir eğitim hizmeti" ve sadece çocuklar ve genç öğrenciler için değil "bütün Türkiye halkına devletin sağlaması gereken" bir hizmet olarak gören Parti, Seçim Bildirisi'nin 13. sayfasında da "sporu milletin fizik ve ruh sağlığını koruyacak bir faaliyet olarak gördüğünü" ve "okullarda ve halk eğitiminde milli oyunların öğretiminin benimsenmesini teşvik" edeceğini beyan ediyordu. CKMP'nin spora yaklaşımı 1950 öncesi spor politikalarına paralel bir yaklaşımdı; ancak özellikle Parti liderinin gözünde asıl hedef "militan gençlik" yetiştirmektir.⁶¹⁴

Yükselen öğrenci ve işçi hareketinin sesi olmaya talip olan TİP, parti programındaki kısa ve genel bir paragraf hariç, seçim bildirisinde spora yer ayırmayan tek partiydi. Son koalisyon hükümetinde sporla ilgili bir bakan (Şekip İnal) bulunduran YTP ise Seçim Bildirisi'nde spor konusunu en doyurucu şekilde işleyen partiydi. "Gençliğin Meseleleri" başlığı altında, Türkiye'de beden terbiyesine ve spor eğitimine gereken önemin verilmediği konusuna değinen Parti, sporda son yıllardaki profesyonelleşmeyle birlikte "büyük kitlelerin" fiziki ihtiyaçları yerine spor eğitiminin sadece büyük şehirlerdeki sınırlı sayıdaki azınlığa yönelik olduğunu ve bununda yurdun diğer yörelerindeki amatör gençlerin kendi hallerine terkedilmesi sonucunu getirdiğini tespit ediyordu. YTP, çok yerinde olarak, spor için teşkilatlanmanın önemine vurgu yaparak acilen bir "Spor İşleri Bakanlığı'nın kurulması gereğine dikkat çekiyordu. Seçim Bildirisi'nde bu bakanlığın görev tanımını da yapan Parti "bugünün milletlerarası spor temasları sporu milletleri için en mühim propaganda vasıtalarından biri haline" getirmiştir diyerek sporun dış siyasetteki önemine değinen tek parti olmuştur. Dış politika meselelerinin kamuoyunu daha yakından meşgul ettiği bu yıllarda YTP'nin bu vizyona sahip olması dikkat çekiciydi. Bildiri de ayrıca "herhangi bir spor dalında dünya rekoru tesis etmiş bir sporcu umumiyetle bir millet için değeri milyonlarla ölçülemeyecek kadar geniş propaganda

⁶¹³ **CHP 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi**, CHP Yayınları, Ankara, 1965, s. 108-109; Erdoğan Arıpınar, "CHP Artık Sporü Ciddiye Alıyor...", **Cumhuriyet**, (04.10.1965), s. 8.

⁶¹⁴ **1965 Seçim Bildirisi: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965; Erdoğan Arıpınar, "CKMP: Sporda Görüş Sahibi Bir Parti...", **Cumhuriyet**, (05.10.1965), s. 8; Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi,

unsuru olabilmektedir” ifadesini kullanarak Olimpiyat Oyunları gibi organizasyonların önemine işaret ediliyordu.⁶¹⁵

Yazı dizisinin son yazısında “parlamento adaylarının sporu artık ciddi bir konu olarak ele almak zorunluğunu” duyduklarını yazan Arıpınar gelecek hükümetlerin bir an önce Spor Bakanlığı kurmalarını ve Spor-Toto Teşkilatı’nı bu bakanlığa bağlayarak kendi yağıyla kavrulan bir hale getirmelerini tavsiye ediyordu. Arıpınar ayrıca Türkiye Spor Yazarları Derneği, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi ve Futbol-İş Profesyonel Futbolcular Sendikası’nın görüşlerine dayanarak bir “Spor Şurası”nın toplanmasını ve buradan çıkacak kararlarla yeni bir “Gençlik ve Spor Kanunu” hazırlanmasını salık veriyordu. Devletin amatör sporların kalkınmasında yönlendirici olması gereğinin yanı sıra profesyonel kulüpleri denetleme, teşvik ve himayesine eğilmesi gerektiğini ifade eden Arıpınar sonuç olarak siyasi partilerin spora ilgilerini tatmin edici bulmuştu.⁶¹⁶

Türkiye seçim sath-ı mailinde ilerlerken IOC üyeleri yıllık toplantıları için bir araya geliyordu. IOC’nin Madrid (İspanya)’de 7-9 Ekim 1965’te yapılan 63. Oturumu’nda Burhan Felek’in “Olimpiyat Liyakat Diploması (1965 Diploma of Merit)” ile ödüllendirilmesine karar veriliyordu.⁶¹⁷ Spora ve Olimpiyat Oyunları’na ömrünü adanmış bu duayen gazeteciye verilen ödül kısıtlı bir çevrede de olsa takdir edildi. Felek, ödülünü seçimlerden sonra aldı. TMOK’un 7 Aralık 1965 günü Burhan Felek’in ödülünün teslim töreni münasebetiyle düzenlediği yemeğe yeni Başbakan Süleyman Demirel de katıldı.⁶¹⁸ Burhan Felek’in böylesi bir ödülle onurlandırılması kuşkusuz Türkiye ve TMOK için büyük bir şerefti. Bu şerefe karşılık olarak Felek, IOC Başkanı Brundage’a bir teşekkür telgrafi göndermişti. TMOK ve IOC Başkanı Avery Brundage arasındaki iyi ilişkiler yaşlı başkanın görevinin sonuna kadar sürecekti. İyi ilişkiler neticede Türkiye’nin Akdeniz Oyunları’na ev sahipliği adaylığı sürecinde çok işe yarayacak ve Oyunlar sırasında Türkiye’ye gelen Brundage Ankara ve Kapadokya’yı da ziyaret edecekti.⁶¹⁹

⁶¹⁵ Aynı gün Cumhuriyet gazetesinin spor sayfasında yayınlanan diğer bir haberde AP Genel Başkanı Süleyman Demirel’in Taksim’deki açık hava mitinginde sporla ilgili söyledikleri yer alıyordu. İstanbul’un her alanda olduğu gibi sporda da en başta gelen şehir olduğunu söyleyen Demirel, Türkiye’nin sağlam ve sıhhatli nesiller yetiştirmeye mecbur olduğunu altını çiziyordu. Demirel’in derdi “kahve köşelerinde dejenere edici zararlı cereyanların tesiri” altında kalan gençlerin “boş zamanlarını” sporla doldurması gerekliliği idi. Türkiye’deki spor teşkilatı düzeninin bozukluğundan dem vuran Demirel bu yüzden Türk sporcuların uluslararası spor müsabakalarında uygun sonuçlar alamadıklarını söylüyordu. Bu durumun Türk halkının moralini bozduğunu ve ıslah edilmesi gerektiğini ifade eden AP lideri Beden Terbiyesi Müdürlüğü’nün Spor Bakanlığı’na çevrilmesi gereğini vurguluyordu. “Demirel Seçim Kampanyasında İlk Defa ‘Spora Eğileceğiz’ Dedi”, **Cumhuriyet**, (06.10.1965), s. 8; Erdoğan Arıpınar, “Koalisyonun Sporcu Yaptığı Parti: Y.T.P.”, **Cumhuriyet**, (06.10.1965), s. 8; **Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi 1965**, YTP Yayınları, Ankara, 1965.

⁶¹⁶ Erdoğan Arıpınar, “Sonuç: Yeterli Bir Spor Kanunu”, **Cumhuriyet**, (07.10.1965), s. 8.

⁶¹⁷ IOC, “Minutes of the 63rd Meeting of the I.O.C., Olympic Awards”, **Bulletin du Comité International Olympique**, No: 92, November 1965, s. 78; İMV-SAM, a.g.e., s. 32.

⁶¹⁸ “Beynelmille Olimpiyat Komitesi’nin Burhan Felek’e Vereceği Olimpiyat Liyakat Diploması’nın Teslim Töreni İçin Gönderilen Davetiye Mektubu”, TMOK Asbaşkanı Raşit Serdengeçti’den Başbakan Süleyman Demirel’e, bkz. **CCA**, 30.1.0.0/23.132.10, (27.11.1965).

⁶¹⁹ IOC Başkanı Brundage’in özellikle IOC üyesi Suat Erler ile arkadaşlık ilişkileri üst seviyedeydi. Haziran 1965’te Brundage’a gönderdiği mektupta Erler, bir iş gezisi için bulunduğu Truva’da çektiği altı adet fotoğrafı Brundage’a gönderiyor; resimleri

1968 yazında Türkiye'nin Olimpiyatlar'daki en büyük madalya umudu olan güreş sporunda, Üsküp'te 2 Temmuz'da düzenlenecek olan Avrupa Güreş Şampiyonası öncesinde çıkan huzursuzluk güreşçisinden kamp müdürüne spor yöneticilerinden spordan sorumlu devlet bakanına kadar birçok tarafı içine alan bir skandala sebep oldu. Aralarında şampiyonlar Ahmet Ayık ve Mahmut Atalay'ın da bulunduğu 17 güreşçi muhtemelen antrenör Celal Atik'e duydukları tepki nedeniyle, Üsküp'e gitmeyeceklerini açıkladılar ve Bursa kampına katılmadılar. Güreş Federasyonu'nun talebi üzerine Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Ceza Kurulu'na sevk edilen güreşçilerin ceza alması kesinleşince AP'li siyasiler araya girdi ve Spordan Sorumlu Devlet Bakanı Kamil Ocak (1914-1969) güreşçilerin cezasını affettiğini söyledi. Güreş Federasyonu Başkanı Cihat Uskan (1916-1993) görevinden alındı.⁶²⁰ Mexico City Olimpiyatları'nın hemen öncesinde Türk güreş camiası bu büyük skandalla çalkalanırken Güreş Federasyonu'nun başına yapılan atama soru işaretleri uyandırıyor. Şeker şirketinde müşavir olarak görev yapmaktayken Güreş Federasyonu Başkanı olan Cemil Erkök (1928-)'ün⁶²¹ spor yöneticiliğinde fazla bir tecrübesi yoktu. Yıllar sonra Cumhuriyet Senatosu'nda yapılan tartışmalarda Senato üyesi Hamdi Özer tarafından Erkök'ün bu

beğenen Brundage resimler arasında antik stadyumun resminin neden bulunmadığını cevabi mektubunda soruyordu. Brundage büyük ihtimalle Efes ile Truva'yı bir birine karıştırmaktaydı. ABC, **Suat Erler'den Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (05.06.1965); ABC, **Avery Brundage'tan Suat Erler'e**, Box: 149, Reel: 84, (10.06.1965); ABC, **Burhan Felek'ten Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (13.12.1965).

⁶²⁰ AP'li iki Ankara senatörü Turgut Cebe ve Yiğit Köker'in güreşçilerin ceza alması kesinleştikten sonra Cumhuriyet Senatosu'na araştırma önergesi vermeleri ve Devlet Bakanı Kamil Ocak'ın güreşçilerin affını emreden kararından ve Cihat Uskan'ın kurban edilmesinden sonra önergelerini geri çekmeleri Türk sporunun özerklik ve disiplin meselesinin siyasetteki yapısal sorunlardan kaynaklandığını ortaya koymaktaydı. İki senatör güreşçilerle federasyon ve beden terbiyesi genel müdürlüğü arasındaki ihtilafın bu iki kurum başkanının yanlış ve taraflı tutumundan kaynaklandığını belirttikleri araştırma önergesinde bu kurumların güreşçileri dünya spor çevrelerinde küçük düşürdüğünden yakınırken aslında Türkiye'yi küçük düşürdüklerinin farkında değildiler. Nitekim Bakanlık müfettişleri tahkikata başlayınca iki senatör kopardıkları yaygarayı önergelerini geri almak suretiyle yutmak zorunda kalmışlardı. Olaylara akliselikle yaklaşan Türkiye'nin ilk Gençlik ve Spor Bakanı (1974) CHP'li senatör Muslihittin Yılmaz Mete ise güreş camiasındaki şayiaların ayyuka çıktığını ancak etraflıca araştırılmadan ne yıllardır kötü muameleye maruz kalan güreşçilerin ne de kurumların yıpratılmaması gerektiğini 4 Temmuz 1968'de Senato'da yaptığı konuşmada ifade etmiş; Ekim ayında yapılacak Olimpiyat oyunlarında Türkiye'nin tek başarı elde edebileceği spor dalının budanmaması temennisinde bulunmuştu. **CS Tutanakları**, Cilt: 47, 7. Toplantı, 51. Oturum, (13.06.1968), s. 66; **CS Tutanakları**, Cilt: 47, 7. Toplantı, 53. Birleşim, 1. Oturum, (20.06.1968), s. 107; **CS Tutanakları**, Cilt: 47, 7. Toplantı, 59. Birleşim, 1. Oturum, (04.07.1968), s. 327-328; Mehmet Yıldız ve Özbay Güven, "Turkey in 1968 Mexico City Olympic Games", **European Journal of Physical Education and Sport Science**, 4 (1), s. 55-56; Necati Akgün, "Güreşçiler Bugün Ceza Heyetine Sevk Ediliyor", **Milliyet**, (20.05.1968), s. 11; "Güreş Şampiyonası Yarın Başlıyor", **Cumhuriyet**, (01.07.1968), s. 8.

⁶²¹ Gençliğinde futbol, güreş ve atletizm sporlarıyla uğraşmış olan Cemil Erkök, 1961-1964 yılları arasında Sümerbank Teftiş Heyeti Reisliği ve daha sonra da Azot Sanayii Genel Müdür Yardımcılığı yapmıştı. Gazetelere sunduğu özgeçmişinde Erkök, "az Fransızca" ve "az İngilizce" bildiğini belirtmişti. Olimpiyatlara çok kısa bir süre kala Güreş Federasyonu Başkanı'nın değiştirilmesi ve atanan Başkan'ın güreş camiasından gelmemesi AP iktidarının spora ve daha da önemlisi Olimpiyatlar'a biçtiği değeri göstermesi açısından anlamlıdır. Öte yandan, Devlet Bakanı Kamil Ocak'ın Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Ceza Yönetmeliği'ni hiçe sayarak isyancı güreşçiler için af çıkarması da ayrı bir garabet örneğiydi. Cumhuriyet gazetesinde ilgili haberin yan sütununda yer alan karikatürde yere yatmış bir sporcu olarak resmedilen Ceza Kurulu Başkanı'nın sırtına basmış ve elinde bir madalyayla karikatürize edilmişti. Karikatür yazısında "Bize Madalya Gerek" ibaresi vardı. Aynı sayfada er alan başka bir yazıda Abdülkadir Yücelman, Avrupa Güreş Şampiyonası öncesinde kazan kaldıran güreşçilerin tam bir "şark zihniyeti" ile "spor işlerini tevire memur Devlet Bakanı" tarafından "politikacı arkadaşlarının da tesiriyle" prensipleri ve yönetmelikleri çiğneyerek affetmesinin Meksika'da alınacak bir altın madalyayla telafi edilemeyeceği yorumunu yapmıştı. Yılmaz Gümüşbaş, "Bakanın Affı Hiçbir Hüküm İfade Etmez", **Cumhuriyet**, 814.07.1968), s. 8; Abdülkadir Yücelman, "Bir Madalyanın Bedeli", **Cumhuriyet**, (14.07.1968), s. 8.

göreve sadece AP'li ve Konyalı olması⁶²² dolayısıyla atandığı belirtiliyordu. Yeni başkan atanmasından üç gün sonra basına verdiği demeçte Ceza Kurulu'na sevk edilen 17 güreşçi için henüz bir karar alınmadığını ve Türkiye'de "güreş sporunun her şeyiyle mefluc olduğunu" ve "bu durumu düzeltmek için geniş bir reorganizasyona gidileceğini" açıklıyordu. Meksika Olimpiyatları'nın Türk güreşi için büyük bir sınav olacağını söyleyen Erkök, Meksika seyahatinin "bir kutup seyahati kadar kritik" olacağını belirtmiştir.⁶²³

Devlet kademelerinde yapılan bazı yersiz atamalar ve kurumların plansız programsız hareket ederek önceki dönemlerin kurumsal ahlakını aşındırmaları, her alanda olduğu gibi Türk sporunda da etkisini göstermeye başlamıştı. Türkiye'nin dış kaynaklı kredilerle gösterdiği altyapı atılımı, teknik ve eğitim alanlarına yatırım yapılmaması yüzünden spor gibi eğitilmiş beden ve zihinlerin çok önem taşıdığı alana gerektiği gibi yansımıyordu. Türkiye Olimpik altyapı açısından çok zayıf durumdaydı ve Olimpiyatlar'daki yegâne madalya umudu olan güreş sporunda son yıllardaki gerileme kendini açıkça göstermeye başlamıştı. 1965'te Manchester (İngiltere)'de yapılan Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda bir altın ve bir gümüş madalya alıp takım halinde ancak dördüncü olabilen Türkiye, Tampere (Finlandiya)'deki Dünya Grekoromen Şampiyonası'nda ise sadece bir bronz madalya alabildi. 1966'da Toledo, Ohio (ABD)'deki Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda sadece biri altın altı madalya alabilen Türk güreşçiler, üç altın madalya alan Sovyetler'in diğer sıklıkta bir gümüş madalyada kalması dolayısıyla takım halinde birinci oldu. Grekoromen'de ise bir gümüş ve bir bronz madalya ile Türkiye altıncı oldu. Bir sonraki yıl Yeni Delhi (Hindistan)'de düzenlenen Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda Türkiye bir altın madalya ile altıncı ve Bükreş (Romanya)'te düzenlenen Dünya Grekoromen Güreş Şampiyonası'nda bir bronz madalya ile beşinci oldu. Sovyetler Birliği minderlerin tek hakimi haline gelmişti.⁶²⁴

IOC'nin 1963'te Baden-Baden (F. Almanya)'de yapılan oturumunda 19. Yaz Olimpiyat Oyunları'nı düzenleme hakkını kazanan Meksika⁶²⁵ ev sahipliği yapacak olan ilk Latin Amerikan ülkesi ve sanayileşememiş ilk ev sahibi ülke olacaktı. Bir Üçüncü Dünya ülkesi olmasına rağmen Brundage'a göre

⁶²² CS üyesi Hamdi Özer'in ifadesi "Maalesef, Cihat Uskan'dan sonra Federasyon Başkanlığı hemşehrilerin otağı olmuştur. Yönetici kadroları, liyakatlılarla değil, ahablarla dolmuş ve doldurulmuştur. Cihat Uskan'dan sonra Federasyon Başkanı olan Cemil Erkök Konyalıdır; ondan sonra Mehmet Akzambak Konyalıdır. Bugünkü zat da Konyalıdır. Herhalde, bunlar bir tesadüfün eseri değildir sanırım." şeklindeydi. **Cumhuriyet Senatosu Tutanakları**, C: 67, B: 120, O: 1, (30.09.1971), s. 876. Oysa ki, Mehmet Akzambak göreve Konyalı olduğu için değil Emniyet Teşkilatı'nda gösterdiği üstün yöneticilik vasıfları ve teknokrat deneyimi yüzünden atanmış; Türk güreşinin yapılanmasında büyük çabalar göstermişti.

⁶²³ "Tedbir Almazsak Hüsrana Uğrarız", **Cumhuriyet**, (17.07.1968), s. 8; "Yenal ile Meleksoy'un Azledilmeleri İstendi", **Cumhuriyet**, (17.07.1968), s. 8.

⁶²⁴ Manchester'da 97 kiloda Ahmet Ayık altın madalya, 70 kiloda Mahmut Atalay gümüş madalya almıştı. Toledo'da ise 78 kiloda Mahmut Atalay altın madalya alırken 97 kiloda Ahmet Ayık, 57 kiloda Hasan Sevinç ve 87 kiloda Hasan Güngör gümüş madalya kazanmıştı. 17 yıllık bir aradan sonra 1966'da yeniden düzenlenen Avrupa Güreş Şampiyonaları'nda Türkiye serbestte 2 altın, 3 gümüş ve 2 bronz madalya kazandı. Ertesi yıl Bükreş'te Vahap Beyaz 68 kiloda üçüncü olurken, Yeni Delhi'de Ahmet Ayık şampiyon oldu. Atabeyoğlu, "Güreş", s. 2232; **United World Wrestling**, "World Wrestling Championships: 1965, 1966, 1967", 2019.

⁶²⁵ 18 Ekim 1963'te yapılan IOC'nin 61. Oturumu'nda Mexico City Detroit, Michigan (ABD), Lyon (Fransa) ve Buenos Aires (Arjantin)'in önünde ev sahipliğini kazandı. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. XV.

Meksika, Latin Amerika'nın en hızlı büyüyen ve en istikrarlı ülkesiydi. Diğer Üçüncü Dünya ülkelerine nazaran çok daha uzun bir "bağımsız devlet" geçmişi olan Meksika, yeni bağımsız olan ülkelerin de sporu diğer köklü devletler gibi kullanabilmesi için bir örnek teşkil edebilirdi. Ancak, Meksika Hükümeti Olimpiyat Oyunları'nı Meksikalı kimliğini popülerleştirmede sömürgeciliğe karşı olan 150 yıllık devrimci geçmişinden feyz alarak kullanmak amacıyla değildi. Hükümet karşıtı kesimlere göre, yanı başındaki Küba'nın aksine Meksika ABD'nin "uşağı" haline gelmişti ve baskı politikaları ve siyasi tutuklamalar devrimci damarın hala canlı olduğu ülkede özellikle öğrenci ve işçi kesimleri içinde büyük tepki yaratıyordu. Oyunlar'a hazırlanma aşamasında Meksika Hükümeti'ni ve IOC'yi tedirgin eden bu huzursuzluktu.⁶²⁶

Salt sportif açıdan endişeye sebep olan temel faktör ise Mexico City'nin 2000 metreden yüksek rakımlı bir şehir olmasıydı. Daha önceden hiçbir yaz olimpiyat oyunları rakımı 200 metreden yüksek bir şehirde yapılmamıştı.⁶²⁷ Özellikle uzun mesafe koşu yarışlarında düşük rakımlı ülkelerden gelen atletler yüksek ülkelerde yetişmiş atletler karşısında dezavantajlı olacaktı.⁶²⁸ Oyunlar'a yeni yeni katılmaya başlayan özellikle yüksek rakımlı Doğu Afrika ülkelerinin (Kenya, Etiyopya, vb.) atletleri hiç şüphesiz avantajlı konumda yarışacaklardı.⁶²⁹ Ancak genel olarak Afrika federasyonlarını rahatsız eden en büyük mesele Güney Afrika Cumhuriyeti ve uyguladığı *apartheid* politikasıydı. IOC'nin 1965'teki Madrid (İspanya) oturumundaki genel eğilim GAC'nin IOC'den çıkarılmasıydı. 1964 Oyunları'na çağrılmayan bir ülkenin üyesinin IOC'de bulunması zıtlık teşkil ediyordu. Nitekim Güney Afrika Milli Olimpiyat Komitesi Grenoble (Fransa)'daki oturuma çağrılmadı; ancak orada yapılan oylamada GAC tekrardan IOC'ye kabul edildi. Bunun üzerine 1966'da 32 Afrika ülkesi Afrika Sporları için Yüksek Konsey (Supreme Council for

⁶²⁶ 1968'den önceki son on yıl içinde Meksika birçok sosyal çalkantıya sahne olmuştu. 1956'daki Milli Grev'den itibaren 1958'deki Öğretmenler Eylemi, 1958-59 yıllarındaki Demiryolu işçileri hareketi ve Küba Devrimi'ni destekleyen eylemler toplumsal değişim taleplerinin tezahürleriydi. Oyunlar öncesinde kıvılcımı yaratacak huzursuzlukların ana sebebi ise üniversitelerin özerkliği meselesiydi. 1966 Mart ayında UNAM (Meksika Milli Özerk Üniversitesi) kampüsünde yapılan eylemler sonucunda Rektör Ignacio Chavez istifa etmek zorunda kaldı ve eylemleri bastırmak için askeri birlikler ve tanklar kampüse girdi. Chavez'i rektörlükten uzaklaştırmak için olayları Meksika Cumhurbaşkanı Diaz Ordaz'ın tertiplettiği iddiası ise uzun zaman basını meşgul etti. İddialara göre Chavez'in komünistlere karşı yumuşak tutumu üniversiteyi "Marksist propaganda ve kızıl ajitasyonun merkezi" haline getirmişti ve bunun için Diaz Ordaz rektörü uzaklaştırmak istiyordu. Meksika Komünist Partisi de üniversitedeki eylemin elebaşlarının iktidardaki Kurumsal Devrimci Parti (PRI- Partido de la Revolucionero Institucional)'nin üyesi olduğunu açıkladı. Her ne kadar çıkış kaynakları farklı olsa da 1966 olayları 1968 olayları için katalizör görevi taşıyacaktı. Keith Brewster and Claire Brewster, "The Mexican Student Movement of 1968: An Olympic Perspective", **The International Journal of the History of Sport**, 26(6), 2009, s. 816-820; Kanin, a.g.e., s. 92-93.

⁶²⁷Yükseklik meselesi, 1960larda spor organizasyonlarında uluslararası rekabetin kızıştığı ve buna bağlı olarak adil rekabet, eşitlik ve sportif aldatma ve hileler hususlarında duyarlılığın arttığı ve cinsiyet ve doping testlerinin yapılmaya başlandığı zamanlarda spor gündemine girdi. Geleneksel olarak spor organizasyonları az yükseklikteki şehirlerde düzenlenirken Mexico City'ye ev sahipliğinin verilmesi tartışmaları başlattı. Yükseklik meselesinin spor organizasyonlarındaki rolünün amatörlük bağlamında bir değerlendirmesi için bkz. Vanessa Heggie, "Only the British Appear to be Making Fuss': The Science of Success and the Myth of Amateurism at the Mexico Olympiad, 1968", **Sport in History**, 28(2), 2008, s. 213-235.

⁶²⁸ Miller, a.g.e., s. 182.

⁶²⁹ "Otoriteler, Habeşistan...", **Cumhuriyet**, (13.10.1968), s. 8; Miller, a.g.e., s. 188. Özellikle maratonda bir önceki Oyunlar'ın şampiyonu Etiyopyalı Abebe Bikila'nın avantajlı hava şartlarında tekrar birinci olması öngörülüyordu. Bikila yarışı tamamlayamayacaktı ama Kenyalı ve Etiyopyalı atletler 1968 Olimpiyat Oyunları'nda 1500 metre ve üstü yarışlarda dokuz madalya alacaklardı.

Sport in Africa) adlı örgütü kurdu ve lobi faaliyetlerini yoğunlaştırdı. IOC'nin 1967'de Tahran (İran)'da yapılan oturumunda Güney Afrika Milli Olimpiyat Komitesi (GAMOK/SAMOC) Olimpiyatlara karma (her iki ırktan) bir kafiye gönderebileceğini ifade etti. Bu karar her ne kadar GAC'ni Olimpik camia içinde tutmak isteyen Brundage'ı memnun etmiş olsa da yaşlı başkan IOC'den üç kişilik bir komisyon kurarak kafilenin hangi şartlarda seçileceğini tetkik etmek üzere GAC'ne gönderdi. Komisyonun Ocak 1968'teki raporu, IOC'nin şartlarına uyma hususunda bir çaba olmasına rağmen GAMOK'un kendi devletinin politikalarıyla çelişmeyeceğini belirtiyordu. Bu arada Afrika ülkeleri de Mexico City'deki Oyunlar'ı boykot edecekleri tehdidinde bulunuyorlardı. Brundage'ın GAMOK'a gönüllü olarak Oyunlar'dan çekilmesi yönünde telkinde bulunması bir sonuç getirmeyince IOC Yönetim Kurulu GAC'nin Meksika'ya daveti hususunu üyelerinin oylamasına sundu. IOC üyelerinin posta yoluyla yaptığı oylama sonucunda üyelerin on altısının GAC lehinde oyuna rağmen 48 üye GAC aleyhinde oy kullandı. IOC Yönetim Kurulu GAC'nin Meksika'daki Oyunlar'a davet edilmemesini kararlaştırdı.⁶³⁰

Tokyo Olimpiyatları'ndan kalan diğer bir sorun olan GANEFO hususu kendiliğinden çözülmüştü. 1965'te GANEFO'nun ikinci oturumu Pekin'de yapılmıştı. 1966'da Kamboçya'da sadece Asya ülkelerine yönelik bir GANEFO düzenlenmiş; II. GANEFO'nun 1967'de Kahire'de yapılması planlanmıştı. Ancak Mısır finansal sebeplerden dolayı Oyunlar'ı düzenleyemeyeceğini açıkladı. Çin'de Kültür Devrimi başlamış olduğu ülke uluslararası temaslara kapanmıştı. Endonezya'da ise Devlet Başkanı Sukarno'ya yapılan darbeden sonra Batı ile ilişkilerini rayına sokmak isteyen yeni yönetim Çin'den de hiçbir destek gelmediğinin farkına varınca 1966 yılında GANEFO kendi kendini feshetmiş oldu.⁶³¹

Olimpiyatlar'da iki Almanya meselesi 1965'te Madrid'deki oturumda farklı bir şekilde tatlıya bağlandı. Oturumda IOC DAC'ne Mexico City'deki Oyunlar'a ayrı bir kafiyeyle katılma hakkı verdi. Ancak her iki Alman takımı da aynı üniforma ve marşla temsil edilecek ve bayrak olarak yine beş halkalı Olimpiyat bayrağını kullanacaktı. 1966'da IOC'ye ilk kez bir Doğu Alman üye kabul edildi ve 1968'de Mexico City'de yapılan oturumdan sonra da DAC'ne bundan böyle kendi bayrağını kullanma hakkıyla koşulsuz tanınma sağlandı.⁶³² Alman Adolph Dassler'in Adidas spor malzemesi firması ve kardeşi Rudolph Dassler'in Puma spor malzemesi firmasının sponsorluk çekişmesi⁶³³ ise Olimpiyat Oyunları'nın artan ticarileşmesinin göstergesi olmuştu. Bu iki firmanın ayakkabılarını giymesi için koşuculara para vermesi

⁶³⁰ Miller, a.g.e., s. 181; Senn, a.g.e., s. 135-136.

⁶³¹ Espy, a.g.e., s. 109-110; Senn, a.g.e., s. 134.

⁶³² Oyunlar'a "Doğu Almanya" adıyla katılacak olan DAC Takımı "Demokratik Alman Cumhuriyeti" adını ancak 1972 Oyunları'nda kullanacaktı. IOC, "More About", **Mexico 1968**, 2019; Miller, a.g.e., s. 181-182.

⁶³³ 1968 Olimpiyatları öncesinde Adidas Büyük Britanya Kafiye Başkanı'nın kafiledeki 32 sporcunun Puma ayakkabılarının gümrükten geçirilmesi için Meksika otoriteleri nezdinde girişim yapmasını protesto edecek kadar ileri gidiyordu. Rekabet oldukça kızışmıştı. Neil Allen, "No athletes in arena?", **Times**, (08.10.1968), s. 15.

sporcular için ana gelir kaynağı olmuştu. Bu da açıkça Olimpiyat ilkelerinin ve kurallarının ihlaliydi.⁶³⁴ En önemli atletlerin beşte dördüne malzeme sağlayan Adidas ve Roma'daki Oyunlar'a damgasını vuran Puma artık IOC'nin reklam gelirlerinde pay sahibi olmak istiyordu. Televizyon gelirleri meselesi ise amatörlük konusunda takıntılı olan Brundage'ın başını ağrıtan diğer bir husustu. Bir önceki Oyunlar'da milli olimpiyat komiteleri televizyon gelirlerinin üçte birini talep etmişlerdi. Aynı talep Mexico City öncesinde de yinelenmişti. IOC'nin idari giderlerini karşılamada ana gelir kaynağı olan televizyon gelirleri Mexico City'de iki yüz bin doları bulacaktı. Oyunlar'a kısa bir süre kala Meksika ile Avrupa dağıtımını üstlenen Eurovision arasındaki anlaşmazlık Olimpiyatlar'ın Avrupa'ya yayımını kısa bir süreliğine de olsa tehlikeye sokmuştu.⁶³⁵ Ancak taraflar sonunda anlaşmıştı. Yapılan anlaşmaya göre 1972 Münih Olimpiyat Oyunları'ndan itibaren geçerli olmak üzere bundan böyle gelirin ilk bir milyon doları IOC, uluslararası spor federasyonları ve milli olimpiyat komiteleri tarafından paylaşılacaktı. Artık sporun ve Olimpiyat oyunlarının dünyaya yayıldığı ve çok karlı hale geldiği bu yıllardastatülerini koruyabilmek için spor federasyonları zamanın şartlarına uyum sağlamak zorundaydılar. Giderler inanılmaz derecede yüksekti ve artık üyelik aidatları yeterli olmuyordu. Ancak televizyon gelirlerinden pay alabilmek için IOC herhangi bir sporun dünya şampiyonasının Olimpiyat oyunlarında yer alması şartını koymuştu.⁶³⁶ Uluslararası spor federasyonları televizyon hakları meselesi gibi hususlarda haklarını daha iyi savunabilmek için Uluslararası Federasyonlar Genel Asamblesi (GAIF)⁶³⁷ adlı bir örgüt kurdular. Federasyonlar bu Asamblenin bütün spor federasyonlarını temsilen IOC ile görüşmesi kararını alsın IOC bu örgütü tanımadığını bildirdi.⁶³⁸

1968 yılı dünyanın farklı yerlerinde toplumsal ve siyasi huzursuzluklara sahne olmuştu. Çekoslovakya'nın Prag Baharı'nı şiddetle sona erdiren SSCB'nin yaptıkları özellikle sosyalizme gönül verenler arasında büyük tepki yarattı. Kafileler Eylül sonu itibariyle Olimpiyat Köyü'ne yerleştiğinde Sovyet ve Çekoslovak sporcular arasındaki gerginlik had safhadaydı. Çekoslovakya Mexico City'ye yüz kişilik bir kafile göndermişti. Normalde Doğu Bloku ülkelerinin kaldığı kampta kalması ve yemek salonunda yemesi gereken Çekoslovaklar'ın kamp yeri Sovyet istilasına üzerine değiştirildi. Olimpiyat Köyü'nde Sovyetler'den uzak durmayı seçen Çekoslovaklar kendileriyle 12 yıl önce aynı kaderi paylaşmış olan Macar sporcularla arkadaşlık yapıyorlardı.⁶³⁹

⁶³⁴ Espy, a.g.e., s. 120.

⁶³⁵ "Threat to Olympics TV cover", **Times**, (03.10.1968), s. 1.

⁶³⁶ Espy, a.g.e., s. 113-114; Miller, a.g.e., s. 179-181.

⁶³⁷ Bundan böyle GAIF (y.n.).

⁶³⁸ Espy, a.g.e., s. 115-116.

⁶³⁹ Espy, a.g.e., s. 121-122; Kanin, a.g.e., s. 94; Miller, a.g.e., s. 182-183. Sovyet müdahalesini protesto eden eski olimpiyat şampiyonu Çekoslovak Emil Zatopek Komünist Parti'den ve albay rütbesiyle görev yaptığı ordudan atıldı. Norveçli IOC üyesi Jan Staubo'nun Sovyetler'in IOC'den uzaklaştırılması talebine ise IOC Başkanı A. Brundage şöyle cevap vermişti: Politikacılar insan haklarını her ihlal ettiğinde ülkelerinin katılımlarını durdurursak ortada uluslararası müsabaka kalmaz." "Czechs are cool to Russians", **Times**, (01.10.1968), s. 17; "Olympic Games 'as planned", **Times**, (08.10.1968), s. 1.

Yıl içinde Paris ve Londra'da hükümetleri ve elçilikleri tehdit eden öğrenci eylemleri Meksika'da da yankısını bulmuştu. Hali hazırdaki tek parti yönetiminden hoşnutsuz olan Meksikalı muhalif kesimler şaşaalı ve gösterişli bir Olimpiyat düzenlemek için bütün kaynaklarını seferber eden hükümetin büyük gelir eşitsizliği bulunan ülkede sosyal dengeyi bozduğuna ve kaynaklarına sosyal reforma yöneltmesi gerektiğine inanıyordu. İşçi sendikaları ve öğrenci birlikleri Meksika Başkanı Gustavo Diaz Ordaz (1911-1969)'ı protesto için 27 Ağustos'ta 500 bin kişilik bir yürüyüş düzenlediler. Hükümetin müdahalesine rağmen eylemler devam etti. 18 Eylül'de Meksika Milli Üniversitesi'nin askerler tarafından kuşatılması iki hafta sürdü ve çıkan çatışmalarda 35 üniversite öğrencisi öldürüldü ve bini aşkın öğrenci tutuklandı. Üniversite şehrindeki diğer yükseköğretim kurumlarında çocukları kuşatılmış bulunan anneler bir toplu gösteri planladı.⁶⁴⁰ Oyunlar'ın başlamasına on gün kala Tlatelco'daki Üç Kültür Meydanı'nda toplanan çoğunluğu kadın, çocuk ve öğrenci on beş bin kişi meydana beş bin asker ve iki yüz tank tarafından kuşatıldı. Verilen emirle çevredeki binalarda konumlanmış askerler kendi vatandaşlarına ateş açtı. Hastane kayıtlarına göre 267 insan öldürüldü; 1200 kişi yaralandı ve 1500 kişi tutuklandı. *Tlatelolco Katliamı* olarak tarihe geçen bu olaydan sonra protestolar bastırıldı ve Başkan Ordaz Oyunlar'a hiçbir müdahale olmayacağı hususunda IOC'ye garanti verdi ve olayların ayrıntılarını tam olarak teşhis edemeyen IOC'ye Oyunlar'ın belirlenen zamanda başlatılmasını onaylamaktan başka seçenek kalmadı.⁶⁴¹ IOC Başkanı Brundage yaptığı açıklamada ayaklanmanın bastırıldığını, Olimpiyat alanının güvenli olduğunu ve Oyunlar'ın kesinlikle kesintiye uğramayacağını bildirdi.⁶⁴²

Hazin olaydan sonra açıklama yapan yetkililer eylemlerin “uluslararası öğrenci komplosunun” bir parçası olduğunu söylerken Hollanda, Brezilya ve Şili başkentlerinde öğrenci olayları yaşanıyor ve Peru'da askeri bir darbeye hükümet değişiyordu. Meksika Öğrencileri Milli Grev Konseyi ise Olimpiyatlar olsun olmasın hükümetin baskı ve şiddet eylemleri sona erene kadar sosyal reformlar için mücadele edeceklerini açıklıyor ve barışçıl eylemlerinin hükümet güçlerinin kışkırtmaları sonucu felakete yol açtığını belirtiyordu.⁶⁴³ Öğrenci liderleri Oyunlar'ın kesintiye uğratmaya niyetlerini olmadığını fakat 250 bin öğrencinin tamamıyla irtibat halinde olmadıklarını-biraz da tehditkar bir havayla- basına bildiriyorlardı. Tarafsız otoriteler Meksika gibi birçok sosyal problemi olan bir ülkenin Olimpiyat Oyunları için bu kadar para harcamaması gerektiği hususunda öğrencilerin görüşünü paylaşıyorlardı. Onlara göre Açılış

⁶⁴⁰ Mandell, a.g.e., s. 252-253; Richard Wigg, “Olympics still threatened”, *Times*, (02.10.1968), s. 6; “Meksika Zengininin Cenneti Fakirin Cehennemidir”, *Milliyet*, (06.10.1968), s. 2.

⁶⁴¹ Kanin, a.g.e., s. 92-93; Miller, a.g.e., s. 183; Senn, a.g.e., s. 138; “Threat to Olympics TV cover”, *Times*, (03.10.1968), s. 1; Richard Wigg, “Mexico's image crumbles as the riots continue”, *Times*, (04.10.1968), s. 11; BBC, “1968: Student riots threaten Mexico Olympics”, *BBC On This Day: 2 October 1968*, 2019.

⁶⁴² Neil Allen, “Olympics definitely go on”, *Times*, (04.10.1968), s. 1; Richard Wigg, “20 die in Mexico riots”, *Times*, (04.10.1968), s. 8; Richard Wigg, “Mexico's image crumbles as the riots continue”, *Times*, (04.10.1968), s. 11; “Olympic Games 'as planned’”, *Times*, (08.10.1968), s. 1.

⁶⁴³ “Mexican police to be merciless”, *Times*, (05.10.1968), s. 4; Richard Wigg, “Mexicans round up suspects”, *Times*, (7.10.1968), s. 4; “Olympic Games 'as planned’”, *Times*, (08 Oct. 1968), s. 1.

Seremonisi sorunsuz yapılabilirse Oyunlar da hiçbir kesintiye uğramadan tamamlanabilirdi.⁶⁴⁴ 12 Ekim 1968'de yapılması planlanan açılışın olaylar yüzünden sporcular olmadan yapılması önerildiğinde inatçı Avery Brundage hala olayların ve şiddetin Olimpiyatlar'la bir ilgisi olmamasına rağmen kendisinin bile vurulabileceğine bile işaret ediyordu; fakat kendisi Oyunlar'ın planlandığı üzere başlamasından yanaydı.⁶⁴⁵ IOC Başkanı Avery Brundage 9 Ekim 1968'de Mexico City'de yapılan 67. Oturumu'nda diğer aday Fransız Count Jean de Beaumont'un önünde yendiden dört yıllığına IOC Başkanı seçildi. Emekli olacağını açıklayan IOC Asbaşkanı Fransız M. Armand Massard'ın görevini ise İrlandalı Lord Killanin devraldı.⁶⁴⁶

19. Yaz Olimpiyat Oyunları'nın açılışı 12 Ekim 1968'te Meksikalı kadın atlet Enriqueta Basilio'nun⁶⁴⁷ Mexico City Üniversite Stadı'nda Olimpiyat meşalesini yakmasıyla başladı. Oyunlar tarihinde ilk kez meşale bir kadın tarafından yakılıyordu.⁶⁴⁸ Türk Olimpik kafilesinin başında bayrağı tutan 97 kilo grekoromen stil güreşçisi Gürbüz Lü vardı. Oyunlar öncesindeki olayların yarattığı atmosfer yüzünden açılışta olağanüstü güvenlik alındı. Paraşütlü ve ağır silahlarla donanmış birlikler stadyumu kuşatmış halde beklediler; fakat beklenenin aksine herhangi bir güvenlik sorunu yaşanmadı.⁶⁴⁹ Mexico City'deki Yaz Olimpiyat Oyunları'na 18 spor branşında 112 ülkeden 781'i kadın 5516 sporcu katıldı. Birçok açıdan ilklere ve rekorlara sahne olan Mexico City'de atletizm müsabakaları için ilk kez sentetik zeminin (tartan pist) kullanıldı ve yine ilk olarak yarışmacılar doping ve cinsiyet testine tabi tutuldu. Elektronik saatler de ilk kez bu oyunlar da resmi olarak müsabakaların derecelerini ölçtü.⁶⁵⁰ İlk kez Oyunlar'm yanı sıra "Kültürel Olimpiyatlar" düzenlendi. İlk kez Afrika'dan yirminin üzerinde ülkenin katıldığı Oyunlar sıradan halkın Kapanış Seremonisi'ne katıldığı ilk Olimpiyatı. Dünyaya Olimpiyat Oyunları'nın ilk kez canlı renkli televizyon yayınının yapıldığı Mexico City Olimpiyat Oyunları için çekilen resmi film/belgesel Oscar Ödülleri'ne aday gösterildi.⁶⁵¹

Devrimden sonra Küba sosyalist bir ülke olarak eğitim ve sağlıkta büyük ilerleme kaydetmeye başladı. Devletin planlı politikaları çok geçmeden sporda da etkisini gösterdi. Maddi imkansızlıklar yüzünden Roma ve Tokyo'ya fazla sporcu gönderemeyen Küba, 1968 Mexico City Oyunları'na 115 sporcuyla katılıyordu. Oyunlar öncesinde ABD'nin yanibaşında boy göstermesi ve Kübalı mülteciler

⁶⁴⁴ Neil Allen, "Last-minute shadow over Olympics", **Times**, (12.10.1968), s. 1.

⁶⁴⁵ Neil Allen, "No athletes in arena?", **Times**, (08.10.1968), s. 15.

⁶⁴⁶ Rex Bellamy, "Games city waits on great deeds", **Times**, (11.10.1968), s. 13.

⁶⁴⁷ Tam adı Norma Enriqueta Basilio de Sotelo. IOC, "All The Facts", **Mexico 1968**, 2019.

⁶⁴⁸ "The Olympic flame arrives in Mexico", **Times**, (08.10.1968), s. 16; IOC, "More About", **Mexico 1968**, 2019.

⁶⁴⁹ "Büyük ve Muhteşem Bir Açılış", **Cumhuriyet**, (13.10.1968), s. 8, 10.

⁶⁵⁰ IOC, "More About", **Mexico 1968**, 2019.

⁶⁵¹ Keith Brewster and Claire Brewster, "Mexico City's Hosting of the 1968 Olympic Games", **The International Journal of the History of Sport**, 26(6), s. 840.

medyada yer kaplasa da Küba Oyunlar'da 4 gümüş madalya alacak ve daha sonraki Olimpiyatlar'da hem sporcu hem de madalya sayısını artıracaktı.⁶⁵²

Mexico City'nin yüksek rakımı her ne kadar uzun mesafe koşularında zorluk yaratsa da kısa mesafe yarışlarında (800 metreye kadar) ve atlama, fırlatma ve kaldırma gibi müsabakalarda önemli avantaj sağlıyordu. 100 metreden 800 metreye kadar olan bütün koşu yarışmalarında dünya rekoru kırıldı. Olimpiyatlar'ın 72 yıllık tarihinde ilk kez sekiz siyahi atletin birden finalde yarıştığı 100 metrede ABD'li atlet Jim Hines (d. 1946)⁶⁵³ Olimpiyat Oyunları'nda 9.9 saniye ile 100 metrede ilk kez 10 saniyenin altına inen atlet oldu. İlk beşe giren beş atlet de bir önceki olimpiyat oyunlarının rekorunu geçmişlerdi. Uzun atlamada ABD'li atlet Bob Beamon (d. 1946) bir önceki dünya rekorundan 55 cm daha uzağa atladı ve inanılması güç bir rekora imza atarak Olimpiyat şampiyonu oldu.⁶⁵⁴ 1500 metre yarışında safra kesesi iltihabı olmasına rağmen olimpiyat rekoru kırarak birinci oldu. 5 bin metrede de gümüş madalya kazanan ve ağırlar içinde 10 bin metre yarışını tamamlayan Kenyalı Kipchoge Keino (d. 1940)⁶⁵⁵ adını Olimpiyat efsaneleri arasına yazdırdı. 3 bin metre engelli yarışında ilk iki sırayı alan Kenyalı atletler 4X400 Bayrak yarışında da gümüş madalya alarak büyük başarıya imza atmış oldular. Maratonda favori Etiyopyalı Abebe Bikila yarışı tamamlayamadı; fakat aynı ülkeden Mamo Wolde birinci oldu.⁶⁵⁶

400 metre yarışında ilk üç sırayı Amerikan atletler alırken 200 metrede birinci olan Tommy Smith (d. 1944) ve üçüncü olan John Carlos (d. 1945) madalya seremonisinde yaptıkları hareketle Olimpiyatlar

⁶⁵² Meksika Kübalı tenisçi Juan Antonio Campos'a siyasi iltica hakkı tanıdı. Mexico City'de Küba iklim avantajıyla 4X100 metre koşu yarışlarında hem erkeklerde hem de bayanlarda gümüş madalya kazandı. Küba 137 sporcu ile katıldığı 1972 Olimpiyatları'nda 3'ü altın 8 madalya; 1976 Olimpiyatları'nda 156 sporcuyla 6'sı altın 13 madalya kazanacaktı. ABD'nin boykot ettiği 1980 Moskova Olimpiyatları'na 207 sporcuyla katılan Küba, 8'i altın 20 madalya kazanacak ve madalya sıralamasında 4. olacaktı. Küba özellikle boks ringlerinde Olimpiyatlar'ın en başarılı ülkelerinden biri haline gelecekti. "Kübalı...", **Cumhuriyet**, (13.10.1968), s. 8.

⁶⁵³ Jim Hines 4X100 metre bayrak yarışında da ABD takımıyla altın madalyaya uzandı. 4X100 bayrak yarışı uluslararası politika arenasında da birbiriyle çekişen iki ülke olan ABD ve Küba'nın müthiş çekişmesine sahne oldu. Oyunlar öncesinde finalin en büyük iki favorisi olan bu iki devletten Küba'nın spor sayesinde de ABD gibi bir deve kafa tutması uluslararası sahnede bu küçük devletin meşruluğunu ve prestijini artırıyordu. "Küba'nın başarısı sosyalist sporun kolektif madalya kazanma sürecine örnek gösterilebilir." Küba özellikle 1960lar ve 1970lerde spor politikasını dış politika alanında ustalıkla kullanmasıyla diğer küçük devletlere örnek teşkil etmişti. 4X100 bayrak yarışı finalinde ABD takımı Küba takımının sadece bir salise önünde birinci oldu. IOC, "4X100M Relay Men", **Mexico 1968**, 2019; Neil Allen, "Negro sprint quartet aim for record", **Times**, (10.10.1968), s. 12; Kanin, a.g.e., s. 88-92.

⁶⁵⁴ Bob Beamon atlayışıyla herkesi şok etti. Öyle ki Beamon'ın atlayışı pistteki ölçme sistemini bile geçmişti. Atletin atlayışını mezura ile ölçmek zorunda kaldılar. Beamon'un 8.90 metrelik dünya rekoru 22 yıl boyunca kırılmayacaktı. Beamon 2018 Rio Olimpiyatları itibarıyla hala Olimpiyat rekorunu elinde bulundurmaktadır. Miller, a.g.e., s. 190-192; IOC, "Long Jump Men", **Mexico 1968**, 2019; "İnsan Gücünün Sınırsızlığını Kanıtlayan Atlar: Beamon", **Cumhuriyet**, (15.07.1976), s. 8.

⁶⁵⁵ Kip Keino uluslararası alanda başarı kazanan ilk büyük Kenyalı orta ve uzun mesafe koşucusuydu. Spora rugby ile başlayan Keino Kenya'da polis olarak çalışıyordu. 1964 Olimpiyatları'nda 5000 metrede beşinci oldu. Mexico City'deki başarısının ardından 1972'de Münih'te de bir altın ve bir gümüş madalya kazandı. Spor sonrası yaşamını hayır işlerine adanmış; yetimhane kurdu. 1996'da Dünya Spor Şeref Listesi'ne, 2012'de IAAF Şeref Listesi'ne girdi. 2016 Rio Olimpiyatları'nda kendisine Olimpik taç takıldı. Kenya Milli Olimpiyat Komitesi Başkanlığı da yapan Keino, 2007 yılında İngiltere'deki Bristol Üniversitesi'nden fahri doktora ünvanı aldı. Ülkesindeki gençlere mükemmel bir rol model olarak Kenya'nın atletizmde bir gelenek oluşturmasının ve başarılarının önünü açtı. Keino halen IOC üyesidir. "Kip Keino", **Sports Reference LLC.**, 2019; Miller, a.g.e., s. 188

⁶⁵⁶ İlk kez Tokyo'da bir gümüş madalya kazanan Kenya bu Oyunlar'da dokuz madalya kazandı. Miller, a.g.e., s. 188-189.

tarihinde unutulmazlar arasına girdiler. ABD’deki ırkçılığı protesto amacıyla akademisyen Harry Edwards (d. 1942)’in ön ayak olduğu “İnsan Hakları için Olimpiyat Projesi (Olympic Project for Human Rights)”’nin kurucularından olan iki atlet madalya seremonisine ellerinde siyah eldivenle çıktılar ve ABD milli marşı okunurken eldivenli ellerini havaya kaldırarak başlarını yere eğdiler. IOC her iki atleti de Oyunlar’ı siyasete alet ettikleri gerekçesiyle otuz saat içinde Olimpiyat Köyü’nden attı ve hemen memleketlerine gönderdi.⁶⁵⁷

Muhammet Ali gibi profesyonel olduktan sonra dünya çapında ün kazanacak olan bir diğer Amerikan sporcu ise sadece 18 amatör müsabaka yaptıktan sonra Olimpiyatlar’a gelen 19 yaşındaki George Foreman (1949-)⁶⁵⁸’dı. Erken yaşlarda hırçın ve alkolik olan Foreman ağır sıklette altın madalyaya uzandı. Yüzmedeki 107 madalyanın 58’ini kazanan ABD Oyunlar’da kazandığı altın madalyaların yarısını bu dalda aldı. Disk atmada arka arkaya dördüncü Olimpiyat şampiyonluğunu kazanan ABD’li Al Oerter (1936-2007) dört Olimpiyat’ta da Olimpiyat rekoru kırarak tarihe geçti. Oyunlar’a damgasını vuran atletlerden biri de 2.24 metrelik derecesiyle olimpiyat rekoru kırarak yüksek atlamada birinci olan ABD’li atlet Dick Fosbury (d. 1947)’ydi.⁶⁵⁹ Çekoslovak jimnastikçi Věra Čáslavská (1942-2016) dört altın madalyayla Japon jimnastikçi Akinori Nakayama (d. 1943) ile birlikte Oyunlar’ın en fazla altın madalya kazanan sporcusu oldu.⁶⁶⁰ Futbolda Bulgaristan’ı 4-1 yenen Macaristan 1964’ten sonra tekrar Olimpiyat şampiyonu oldu. Madalya sıralamasında ABD 46 altın madalya ve toplam 107 madalyayla birinci olurken SSCB 28 altın madalya ve toplam 90 madalya ile ikinci oldu. Tokyo’daki başarısını tekrarlayan Japonya kazandığı 11 altın madalya ile üçüncü oldu.⁶⁶¹

⁶⁵⁷ 400 metre yarışında ilk üç sırayı alan siyahi Amerikan atletler de madalya törenine başlarında siyah berelerle çıktılar; fakat milli marşlarına saygısızlık etmedikleri gerekçesiyle herhangi bir ceza almaktan kurtuldular. Miller, a.g.e., s. 190. 1968 Olimpiyatları ve ABD’de aynı dönemdeki “Medeni (Vatandaşlık) Hakları Hareketi” hakkında kapsamlı bir inceleme için bkz. Amy Bass, **Not the Triumph but the Struggle: The 1968 Olympics and the Making of the Black Athlete**, University of Minnesota Press, Minneapolis, MN, 2002.

⁶⁵⁸ Texas’ta doğan George Edward Foreman amatör boksa California’da başladı. Mexico City’de altın madalya aldıktan sonra profesyonelliğe geçen Foreman, 1964 Tokyo Olimpiyatları’nda ağır sıklette ABD’ye altın madalya getiren Joe Frazier’i 1973’te yenerek Dünya Ağır Sıklet Boks Şampiyonluğu’nu ele geçirdi. Ancak bir yıl sonra Muhammet Ali’ye yenilerek ünvanını kapırdı. 1977’de henüz 28 yaşında ringlere veda eden Foreman, 1987’de tekrar ringlere döndü. 1994’te 45 yaşındayken tekrar Dünya Ağır Sıklet Boks Şampiyonu ünvanını kazandı ve bu ünvanı kazanan en yaşlı boksör olarak tarihe geçti. Bu ünvanı üç yıl elinde tuttuktan sonra 1997’de ringlere veda etti. Profesyonel kariyeri boyunca 76 müsabaka kazanıp (68’i nakavtla) sadece 5 müsabakada yenilen Foreman’ın kendi adıyla kurduğu George Foreman Izgaraları dünyada 100 milyondan fazla sattı. Foreman medyatik bir figür olarak girişimciliğe devam etmektedir. 1980’de kurduğu *The Church of the Lord Jesus Christ*’ta vaizlik yapmaktadır. George Foreman, “Meet George: Biography”, “George’s Career”, **The Official Website of George Freeman**, 2019.

⁶⁵⁹ Kendi adıyla spor literatürüne geçen *Fosbury Bırakışı (Fosbury Flop)* ile ünlünen atlet fizik ve mühendislik buluşu olan atlayışıyla Meksika’da o zamana kadar yüksek atlamada kullanılan dikey atlayışın aksine yatay atlayışı denedi ve şampiyon oldu. Fosbury Bırakışı Meksika’dan sonra bu dalda hakim atlayış biçimi haline geldi. Miller, a.g.e., s. 190-192; IOC, “More About”, **Mexico 1968**, 2019.

⁶⁶⁰ Tokyo’da üç altın iki de gümüş madalya kazanmış olan Caslavka Mexico City’de iki de gümüş madalya kazandı. Madalya mücadelesinde en zorlu rakipleri Oyunlar’dan iki ay önce ülkesini işgal eden SSCB’nin jimnastikçileriydi. Nişanlısı Çekoslovak atlet Josef Odložil’le Mexico City’deki El Zocalo Katedrali’nde evlenen Caslavka’nın düğününe on bini aşkın Meksikalı katıldı. Safter Yılmaz, “Vera Caslavka Dört Altın Madalyasının Yanına Bir De Altın Yüzük Koydu”, **Milliyet**, (28.10.1968), s. 8; Miller, a.g.e., s. 192; IOC, “More About”, **Mexico 1968**, 2019.

⁶⁶¹ Safter Yılmaz, “Münih’te Buluşalım”, **Milliyet**, (28.10.1968), s. 8.

Meksika Olimpiyatlar tarihinde bir ilke önderlik etti. 1968 yılı boyunca Meksika'nın organize ettiği Kültürel Olimpiyatlar Mexico City'deki Güzel Sanatlar Sarayı'nda Beş Halka Balesi ve Yunan, Meksika ve Afrika danslarının sergilenmesiyle başladı. Etkinlikler beş kategoride düzenlendi: 1) Olimpiyat Oyunları ve Gençlik 2) Olimpiyat Oyunları ve Sanat 3) Olimpiyat Oyunları ve Popüler Sanatsal Dışavurum 4) Olimpiyat Oyunları Meksika'da 5) Olimpiyat Oyunları ve Günümüz Dünyası. Afrika danslarına yer verilmesi uluslararası arenada bağımsız olarak ve milli kimlikleriyle temsil edilmeye başlanan Olimpiyat camiasının en yeni üyeleri Afrika uluslarına yapılmış bir jestti. Mexico City dışındaki 29 eyalette 552 kültürel etkinlik düzenlendi ve katılan 97 ülkenin etkinlikleri tüm ülke çapında büyük ilgi çekti. Meksika halkının uluslararası kültürlerle tanışarak dünya halklarıyla iletişimde farklı ve önemli bir kanal vazifesi gören Kültürel Olimpiyatlar Olimpiyat camiasının diğer üyelerinin halkları için de benzersiz bir deneyim yaşattı. Her ne kadar ilgi ve beğeni toplasa da Meksika'nın böyle bir işe girişmesi otoriteler tarafından biraz fazla para harcandığı hususunda eleştirildi. Meksikalı organizatörler tarafından Kültürel Olimpiyatlar küçük ve yeni bağımsız olan ülkelerin kendini göstermesi için mükemmel bir vasıta olarak nitelendirilmesine karşın aslında organizasyon Meksikalılar'ın kendi kafa karışıklığını yansıyor gibiydi. Meksikalı atletlerin o zamana kadar bir Olimpiyat başarısının bulunmaması ve de sportif olarak pek beklenti taşımamaları gerçeği karşısında kültürel çeşitlilik kisvesi altında Meksikalılar bir nevi zengin kültürel mirasını ve "elitist değerler"ini sergileyerek yoğun bir vatanseverlik tezahürü çabasıyla Kültürel Olimpiyatlar gibi dokuz ay sürecek şaşıla bir organizasyon düzenlemişlerdi.⁶⁶²

Oyunlar'ın hemen öncesinde otoritelere göre Türk kafilesinin çok fazla madalya şansı yoktu.⁶⁶³ Türkiye Meksika'ya Orhan Bilgin'in katile başkanlığında ve TMOK temsilcileri Suat Erler ve Aziz Versan eşliğinde 29 erkek sporcu ile gitti. 16 güreşçinin yanı sıra atıcılıkta üç, atletizmde dört ve boksta altı Türk sporcu Meksika'da başarı kovaladılar. Hiç kuşkusuz Türk kafilesinde en başarılı performansı gösterenlerden biri maraton yarışında 76 atlet arasından 2:25:18'lik derecesi ile dördüncü olan İsmail Akçay

⁶⁶² Beş kategoride 21 kültürel etkinlikten oluşan Kültürel Olimpiyatlar'ın Gençlik kısmına 20 bine yakın kişi katıldı. Gençler için düzenlenen film festivalinde 20 ülkeden 65 film gösterildi. Dünyadan Seçilmiş Sanat Eserleri Sergisi, Uluslararası Sanat Festivali, Uluslararası Heykeltraşlar Buluşması, Uluslararası Şairler Buluşması, Çocuk Resimleri Festivali, Uluslararası Halk Sanatları Sergisi, Dünya Folklor Festivali, Uluslararası Olimpik Filateli Sergisi, Teotihuacan'a Olimpik Meşalenin Ulaştırılması, Olimpiyat Oyunları'nın Sanat ve Tarihi Sergisi, İnsanoğlunun Refahı İçin Nükleer Enerji Uygulamaları Sergisi, Uzay Araştırmaları Sergisi, İnsan Genetiği ve Biyoloji Programı, Spor ve Kültür Etkinlikleri Siteleri Sergisi ve Uluslararası Genç Mimarlar Buluşması, Barışın Hizmetinde Reklam Çalışmaları ve Meksika'da Olimpiyat Adlı Yapımın projeksiyonu düzenlenen diğer etkinliklerdi. The Organizing Committee of the Games of the XIX Olympiad, **The Games of the XVIII Olympiad: Mexico 1968 (The Official Report of the Organizing Committee), Vol. II: The Organization**, Miguel Galas S. A., Mexico City, 1969, s. 269-276 (bundan böyle **Official Report 1968, Vol. II**); Brewster and Brewster, "Mexico City's Hosting of the 1968 Olympic Games", s. 842-846. Ayrıca bkz. The Organizing Committee of the Games of the XIX Olympiad, **The Games of the XVIII Olympiad: Mexico 1968 (The Official Report of the Organizing Committee), Vol. IV: The Cultural Olympiad**, Miguel Galas S. A., Mexico City, 1969 (bundan böyle **Official Report 1968, Vol. IV**).

⁶⁶³ Safer Yılmaz, "Erkmen: 'Türkler Güreşte İki Altın Madalya Alır Dedi'", **Milliyet**, (10.10.1968), s. 8. Meksika'da güreş antrenörlüğü yapan eski milli güreşçi Hüseyin Erkmen'e göre Türkiye'nin ancak serbest güreşte iki sikkette altın madalya şansı vardı. Güreş Milli Takımı Baş Antrenörü Celal Atik'e göre ise Türk güreşçilerinin kondisyonu mükemmel seviyede idi.

(1942-)⁶⁶⁴dı. Oyunlar'ın Mexico City gibi yüksek rakımlı bir şehirde yapılmasına rağmen üçüncüyle arasında sadece 1.5 dakika fark olması Akçay'ın başarısının azımsanmayacak bir başarı olduğuna delildir. Oyunlar öncesinde trafik kazası geçirdiği için yeteri kadar hazırlanamayan Akçay maratonun sonunda yedi kilo verdi. Akçay bitiş çizgisini geçer geçmez fenalaştı ve hastaneye kaldırıldı.⁶⁶⁵ Türkiye'nin Olimpiyat Oyunları tarihinde atletizmde 1948'den bu yana en iyi derecesi olan bu dördüncülük umutla beklenen güreşte gösterilen kötü performans yüzünden gölgede kaldı. Buz pateninden modern bir güreş arenasına çevrilen Insurgentes Arenası'nda Grekoromen güreşte hiçbir varlık gösteremeyen Türk sporcular Serbest güreşte 78 kiloda Mahmut Atalay (1934-2004)⁶⁶⁶ ve 97 kiloda Ahmet Ayık ile altın madalyaya ulaştı.⁶⁶⁷ Serbestte başarı sayılabilecek diğer derece ise 87 kiloda Hüseyin Gürsoy'la gelen beşincilikti. Grekoromen güreşte sıkletlerinin favorileri olan Sırrı Acar, 1960 Olimpiyat şampiyonu Tefik Kış ve 1964 Olimpiyat şampiyonu Kazım Ayvaz⁶⁶⁸ dereceye bile giremezken en iyi derece 63 kiloda Metin Hızır Alakoç ile gelen beşincilik oldu.⁶⁶⁹ Bu sonuç Türkiye'nin Olimpiyatlar tarihinde Grekoromen güreşte o zamana kadar aldığı

⁶⁶⁴ Balıkesirli olan İsmail Akçay Türk askeri sisteminin yetiştirdiği en önemli atletlerden biridir. Akçay, Balıkesir Erkek Sanat Enstitüsü'nü daha sonra Ankara Jandarma Astsubay Okulunu bitirdi. Jandarma astsubayı iken birçok yarışa katılan Akçay, Balkan Oyunları'nda dört kez (1966, 1968, 1971, 1973) birinci, Akdeniz Oyunları'nda bir gümüş ve bir bronz madalya sahibi (1967 ve 1971) ve Uluslararası Las Vegas Maratonu'nda iki kez (1967 ve 1968) gümüş madalya sahibidir. Maratonda sekiz kez de Türkiye şampiyonluğu bulunan emekli astsubay 2000 yılında TMOK tarafından "Yüzyılın Atleti" ödülünü almıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'deki spor ve eğitimin en önemli kurumlarından biri olan Türk ordusunun Türkiye'de sporun gelişmesine ne kadar katkıda bulunduğunu anlamak açısından Akçay en bariz örneklerden biridir. "İsmail Akçay", **biyografi.info**, 2019; TMOK, "20 Yılın Şampiyonları: Ayık ve Atalay", **Olimpiyatlar'da Türkler**, 2019.

⁶⁶⁵ Atabeyoğlu, **Olimpiyatlarda Türk Sporcuları**, s. 50-53; "Sırrı Acar ve İsmail Akçay Müsabakalara Girecekler", **Cumhuriyet**, (13.10.1968), s. 8; Yıldız ve Güven, "Turkey in 1968...", s. 56-57.

⁶⁶⁶ 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda dördüncü olan Mahmut Atalay'ın dönerek çok hızlı dalma, göğüs çaprazı, koltuk altı ve çipe gibi kendine özgü teknikleri vardı. 34 yaşında Olimpiyat şampiyonu olma başarısını gösteren Atalay, 1968 yılında FILA tarafından "Dünyanın en teknik güreşçisi" ilan edilmiştir. Atalay 1959 Beyrut ve 1963 Napoli Akdeniz Oyunları'nda 73 kg serbest güreşte birinci oldu. 78 kilo serbest güreşte 1966 ve 1967'de Avrupa ikincisi, 1962 ve 1965'te Balkan şampiyonu oldu. Dünya Güreş Şampiyonası'nda 70 kiloda 1963'te dördüncü, 1965'te ikinci ve 1966'da 78 kiloda şampiyon oldu. 1984 yılında Türkiye Güreş Federasyonu Asbaşkanı oldu. TMOK, "20 Yılın Şampiyonları: Ayık ve Atalay", **Olimpiyatlar'da Türkler**, 2019; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 40.

⁶⁶⁷ Türk güreşinin gerileme döneminde olduğu 1968'de Mahmut Atalay ve Ahmet Ayık'ın aldığı altın madalyalar çok önemlidir. 1970'lerde güreşte girişilecek yeni yapılanmada Ahmet Ayık ve Mahmut Atalay temel dayanak noktaları olmuşlardır. Yıldız ve Güven, "Turkey in 1968...", s. 58-61.

⁶⁶⁸ 70 kiloda favori olan Ayvaz'ın sakatlığını öne sürüp mindere çıkmak istememesi üzerine doktorlar güreşebilir raporu vermiş; fakat Ayvaz yine de mindere çıkmamıştı. Kafile Başkanı Orhan Bilgin Ayvaz'ın Türkiye'ye gönderilmesini arzu etse de uçak masrafı yüzünden Ayvaz tek başına yurda gönderilememişti. Öte yandan diğer bir madalya umudu Sırrı Acar'ın ise dizindeki sakatlık yüzünden yirmi gün boyunca çalışamamasına rağmen yöneticiler tarafından müsabakalara sokulması ise diğer bir tuhaftı. Acar'ın İsveçli rakibi ile olan müsabakasında Türk doktorlardan hiçbiri yoktu ve sakatlık geçiren Acar'a İsveçli doktor müdahale etmişti. Grekoromen güreş millî takımındaki disiplinsizliğin hezimeteye yol açtığından ve Ayvaz'ın verilecek rapordan sonra Türkiye'de ceza alacağı söyleniyordu. Safter Yılmaz, "Kazım Ayvaz'a Ceza Verilecek", **Milliyet**, (27.10.1968), s. 12; "Acar: Bundan İyisi Olamazdı", **Milliyet**, (27.10.1968), s. 12; Safter Yılmaz, "Özcan'ın Güreşinden Kimsenin Haberi Yoktu", **Milliyet**, (26.10.1968), s. 8.

⁶⁶⁹ İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 225-228; TMOK, "Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar", **1968 Mexico City Yaz Olimpiyat Oyunları**, 2019; The Organizing Committee of the Games of the XIX Olympiad, **The Games of the XVIII Olympiad: Mexico 1968 (The Official Report of the Organizing Committee)**, Vol. III: The Games, Miguel Galas S. A., Mexico City, 1969, s. 117, 325-337 (Bundan böyle **Official Report 1968, Vol. III**).

en kötü sonucu.⁶⁷⁰ Oyunlar öncesinde hayli ümitli olan Türk boksörler ise pek bir varlık gösteremedi.⁶⁷¹ Güreşte Sovyetler Birliği dokuz, Bulgaristan 6 ve Japonya 4 madalya kazandılar. Türkiye artık güreşteki tarihi üstünlüğünü çok büyük ölçüde yitirmişti.⁶⁷² Bunun da en önemli sebeplerinden biri çağdaş ve gün geçtikçe daha çok rekabete dayanan uluslararası sistemde planlı, bilimsel ve sistematik mantaliteye dayanmadan başarı kazanmanın zorlaşmış olmasıydı. Oyunlar'ın sonunda Güreş Milli Takımı'nın baş antrenörü Celal Atik Türk güreşinin sistemini yenileyemediğini ve yeteri kadar çalışmadığını itiraf etmişti.⁶⁷³

Son üç Olimpiyat Oyunları'nda da Olimpiyat Pulları yarışmasında ödül alan TMOK temsilcisi Aziz Versan Oyunlar'ın sonunda Türk gazetecilere yaptığı açıklamada Meksika'da Türk Olimpiyat Kafilesi'nde birçok disiplinsizlikler yaşandığını belirtirken Kafile Başkanı da Türk güreşçilerinin kafalarıyla gövdelerinin beraber çalışmadığını ve devletin güreşi ele alarak büyük reforma gitmesi gerektiğini ifade etmişti.⁶⁷⁴ Gerileme döneminde olan Türk güreşinin ihtiyaca cevap veremediğinin apaçık ortaya çıktığı 1968 Olimpiyatları'nda yaşanan başarısızlık dönemin hükümetini Türk sporunda yeniden yapılanma girişimlerine itecek ve Türkiye'nin ilk Gençlik ve Spor Bakanı İsmet Sezgin'in Mehmet Akzambak gibi yetenekli bürokratlarla bir çıkış yolu aramasına yol açacaktı. Ancak dış politikada ABD'nin gölgesini üzerinden atamayan Türkiye 1970'li yıllara karışıklıklar içinde girecek yaşanan siyasi rejim krizleri ve bürokraside bir türlü istikrarın sağlanamaması bireysel girişimlerin bile önünü tıkayacaktı.

3.2.2. 1972 Münih Yaz Olimpiyat Oyunları: *Neşeli Oyunlar (20. Olimpiyat Oyunları)*

IOC'nin 1966'da Roma'da yapılan 65. Oturumu'nda 1972 Yaz Olimpiyat Oyunları'na aday olan ülkeler arasından seçim yapıldığında birçoklarının aklında şüphe vardı. Montreal (Kanada), Madrid

⁶⁷⁰ Safter Yılmaz, "Ayıp!... Bu Kadarı Da Olmaz", **Milliyet**, (27.10.1968), s. 12; "Bozguna Uğradık", **Milliyet**, (26.10.1968), s. 8.

⁶⁷¹ Türkiye Boks Federasyonu Başkanı Şefik Tetik ve boks antrenörü Bülent Kiter'in yönetimi altındaki Türk boksörler tecrübesizliklerinin ve yeterli çalışmamaları yüzünden başarılı olamadıklarını ifade etmişlerdi. "Boksörlerimiz Ümitli: Rakiplerimizden Korkmuyoruz", **Cumhuriyet**, (13.10.1968), s. 8; Yıldız ve Güven, "Turkey in 1968...", s. 57-58.

⁶⁷² Bu röportajda Türkiye Güreş Federasyonu Başkanı Cemil Erkök'ün itirafları başarısızlığın ve güreşteki üstünlüğün diğer milletlere geçmesinin sebeplerini anlatması bakımından çok çarpıcıdır. Dünyada güreşte Türkiye'den ileri birçok milletin bulunduğunu söyleyen Erkök, Türk güreşçilerin ne serbestte ne de grekoromende tek bir oyun bile tatbik edemediğini itiraf ediyordu. Türk takımının en nefesli takım olmasına rağmen taktik ve oyun bakımından en geri olduğunu belirten Erkök, Türkler'in artık diğer milletlerden ders alması gerektiğini söylüyordu. "Erkök: 'Dünyaya Güreşi Biz Öğrettik Şimdi Ders Alıyoruz'", **Milliyet**, (27.10.1968), s. 12.

⁶⁷³ Celal Atik çok başlılığın, sistem üretememenin, eski alışkanlıklara takılı kalmanın, güreşi okul haline getirememenin ve iki aylık kamplarla büyük organizasyonlara katılmanın Türkler'den daha planlı, sistemli ve uzun vadeli çalışan diğer milletlerin öne geçmesinin Türk güreşinin yaşadığı bozgunun sebepleri olduğunu ifade etmiştir. Safter Yılmaz, "Çok Başlı İdarenin Altında Bizde Disiplin Kalmadı", **Milliyet**, (26.10.1968), s. 8.

⁶⁷⁴ Aziz Versan önceden alınan prensip kararıyla yurda iadesi gereken 1964 Olimpiyat şampiyonu Kazım Ayvaz'ın yurda gönderilmediğini ve Olimpiyat kafilesine dâhil olmayan terziye milli forma giydirilmesinin yakışık almadığını söylemişti. Safter Yılmaz, "Meksiko'da Çok Şeyler Oldu", **Milliyet**, (28.10.1968), s. 8.

(İspanya) ve Detroit, MI (ABD)'in önünde ancak ikinci turda adaylığı alabilen Federal Almanya'nın Münih şehri Avrupa'ya yirmi yıl boyunca dehşet salmış NAZİ Partisi'nin doğum yeri idi. Birçok Avrupalı ve Amerikan için Münih'e gitmek geçmişteki acı ve dehşet dolu anılara geri dönmek gibi olacaktı. Almanlar ise 1936'daki Naziler'in Berlin Olimpiyat Oyunları'nın zihinlerde bıraktığı kalıcı izlenimleri silmek için organizasyona soyunuyordu. Savaş öncesine kıyasla askeri açıdan sıfır sayılabilecek bir millet olan Almanlar askeri güç olmadan da bir milletin gücünü, refahını, dehasını ve zevkini gösterebileceğine inanıyor ve bunun için ideal bir forum olarak Olimpiyatları görüyorlardı. Ayrıca Federal Almanya, yanı başındaki Doğu Almanya'ya karşı üstünlüklerini gösterebilecekleri bir alan bulmaktan da memnundular.⁶⁷⁵ Münih Organizasyon Komitesi tarafından "Neşeli Oyunlar" mottosuyla tezgahlanan 20. Yaz Olimpiyat Oyunları spor tarihçisi Richard Mandell'in deyişiyle Olimpiyatlar'ın organizasyon, popülerite, sanatsallık ve trajedi açısından zirveye çıktığı yer oldu.

1968-1972 yılları Avery Brundage'in artık bir hayli tepki yaratan aşırı idealizmi ve azalan otoritesinin epeyce tartışmaya neden olduğu yıllardı. Mexico City'deki oturumda çok az farkla tekrar başkan seçilebilen Brundage, 1972'de görevi bırakacağını açıklamıştı. Brundage'in son görev dönemi Olimpik Hareket'in genişlemesi, Hareket'e katılan ülkelerin sayısının artması ve yeni sorunların ortaya çıkması yüzünden bir hayli zor geçecekti. Brundage'in görevde bulunduğu yıllar içinde Olimpiyatlar'ın ihtişamı ve popülerliği artmıştı; fakat keskin ama çağdışı kalmış görüşleri yüzünden ihtiyar görev adamının IOC'nin daha fazla gelişmesini kontrol edemediği de artık aşikar hale gelmişti. Milli Olimpiyat Komiteleri Birliği (ANOC/ Association of National Olympic Committees) adı altında teşkilatlanmış milli olimpiyat komiteleri ve GAIF (General Association of International Federations) adıyla teşkilatlanmış uluslararası spor federasyonları zenginleşen ve bütçesi artan IOC'nin karşısına her gün yeni bir taleple çıkıyor; Brundage ise bu taleplere karşı koyuyordu. Olimpik camiadaki kişi ve kurumlar Brundage'in görevi bırakacağı 1972 yılını ipe çekmeye başlamıştı.⁶⁷⁶

Olimpiyatlar'da ağırlığı gün geçtikçe artan SSCB, hem ANOC ve GAIF'in taleplerini destekliyor hem de başka alanlarda reform istiyordu. 1968'de uygulamaya konan cinsiyet testinden hoşnut olmayan Sovyetler bazı spor branşlarının Olimpiyat Oyunları'ndaki ağırlığının orantısız olduğundan da yakınıyordu. Yapılan görüşmelerde 1972'den itibaren geçerli olmak üzere yüzme branşında bayanlarda bir müsabaka dalı kaldırıldı ve herhangi bir dalda her ülkenin yalnızca iki yüzücüyle katılması kararlaştırıldı.⁶⁷⁷ Ancak Sovyetler spor diplomasisinde her zaman başarılı olamıyorlardı. 1976 Yaz Olimpiyat Oyunları'na ev

⁶⁷⁵ Mallon ve Heijmans, a.g.e., s. XVI-XVII; Mandell, a.g.e., s. 254.

⁶⁷⁶ 1950lerde harcama bütçesi 10 bin dolar olan IOC'nin 1967'de harcama bütçesi 120 bin dolara çıkmıştı. Federasyonlar ve milli olimpiyat komiteleri bu bütçeden pay almak istiyorlardı. Miller, a.g.e., s. 193; Senn, a.g.e., s. 141-144.

⁶⁷⁷ Yüzmede Amerikan üstünlüğü olduğu için müsabaka dalı sayısından şikâyet eden Sovyetler, kendilerinin güçlü oldukları jimnastikte sporcuların birçok müsabaka dalında yarışmasına ses çıkarmıyorlardı. Senn, a.g.e., 145.

sahipliği yapacak ülkenin belirleneceği IOC'nin Amsterdam'daki oturumunda ev sahipliği için Moskova'nın rakipleri Montreal (Kanada) ve Los Angeles (ABD)'ti. Moskova'nın en büyük handikapı 1968 Prag olaylarında kullandığı şiddet dolayısıyla dünyada oluşan Sovyet karşıtı atmosferdi. Meksika'ya bu ortamda giden Sovyet sporcular Mexico City'de Olimpik Köy'de diğer ülkelerin sporcularından yalıtılmış bir şekilde kamp yapmışlar ve tepki toplamışlardı. 1969 yılında SSCB'nin uluslararası spor müsabakası sayısında gözle görülür şekilde bir azalma yaşanmıştı. Montreal ve Los Angeles'ın ise Moskova'ya karşı epey avantajları vardı.⁶⁷⁸ 12 Mayıs 1970 günü IOC'nin 70. Oturumu'nda yapılan oylamada birinci turda Moskova en fazla oyu almasına rağmen ilk turda oylarını Los Angeles'a vermiş olan Amerika ülkeleri ikinci turda oylarını Montreal'den yana kullandılar ve ev sahipliğini Kanadalılar kazandı. Bu yüzden Sovyetler Şubat 1971'de IOC'ye boykot tehdidinde bulundular. Batı'nın sporu "politik ve ideolojik amaçlara alet ettiğini" savunan SSCB, bu tutumdan bir sonuç çıkmayacağını görünce 1980 Yaz Olimpiyat Oyunları'nın ev sahipliği adaylığına daha dikkatli hazırlandı.⁶⁷⁹

Daha önceden belirtildiği üzere CIA sponsorluğunda Doğu Avrupa'ya yayın yapan bazı radyoların (Radio Liberty ve Radio Free Europe) bulunduğu ülke Federal Almanya'ydı. Sovyetler'e göre Münih şehri birçok "emigre (sürgün), rövanşist ve neo-Nazi dernek ve topluluğun bulunduğu ve sosyalist devletlere sabotajlar düzenledikleri" yer olarak Doğu Avrupalı atletlerin güvenliği için uygun bir yer değildi. Ev sahipliğini alan Federal Almanya, Sovyet yöneticilere Olimpiyat merkezlerinin etrafında "girilmesi yasak bölgeler" oluşturup her türlü politik gösteriyi yasaklayacakları garantisini verse de Sovyetler'in Münih'in "düşman bölge" algısı değişmeyecekti ve IOC Yürütme Komitesi'ne SSCB Olimpiyat Komitesi Mart 1972'de gönderdiği mektupta bu hususta gereken koşulların oluşturulması meselesinin halledilmesini istiyordu.⁶⁸⁰

Ekim 1971'de Finlandiya Radyosu'nda Finlandiya Devlet Başkanı Urho Kekkonen'in IOC ile ilgili basında çıkan taleplerine yanıt veren Avery Brundage, IOC'de bütün ülkelerden nüfusları oranında üye alınması talebinin kabul edilemez olduğunu söyledikten sonra IOC'de her ırktan ve her politik görüşten üye

⁶⁷⁸ Uluslararası spor karşılaşmaları açısından SSCB'ye karşı tepki 1970'te de artarak sürecek; ilişkiler 1971 yılından itibaren normalleşmeye başlayacaktı. 1967 yılında 806 kafiyle 8677 sporcuyu yurtdışına gönderen Sovyetler, 1970 yılında ancak 382 kafiyle 5803 sporcu gönderebilecekti. 1967 yılında 699 kafiyle 5652 sporcu SSCB'ye gelirken 1970 yılında bu sayı 110 kafiyle 1959 sporcu seviyesine düşecekti. Sovyetler buna karşın Olimpiyatlar'ın artık bir sosyalist ülkede düzenlenmesinin zamanının geldiğini düşünüyor ve hazırlayacakları geniş kültürel programla dünyanın gözünde SSCB'nin prestijini artırmayı düşünüyorlardı. Los Angeles ABD'nin Bağımsızlık Bildirisi'nin 200. yılında katılımcılara sağlayacakları bedava konaklama ve harcırahlarla IOC'yi ayartmaya çalışıyordu. Ancak ABD'nin Vietnam ve Kamboçya'daki durumu dolayısıyla güvenlik sıkıntısı yaşayabilecek olan Los Angeles'a nazarın Montreal tarafsız ve daha küçük bir şehir olması dolayısıyla ileride küçük şehirlere emsal teşkil edebilecekti. 1972 oylamasını da ikinci sırada bitiren Montreal IOC'nin daha önceki oylamalarda ikinci olanlara öncelik tanınması temayülünü de kullanarak oylamadan birinci çıkmakta daha şanslı durumdaydı. Espy, a.g.e., s. 130-132; Senn, a.g.e., 145-146.

⁶⁷⁹ İlk turda Montreal 25, Moskova 28 oy aldı. İkinci turda Moskova aynı sayıda kalırken Montreal oy sayısını 41'e çıkardı. Mallon ve Heijmans, a.g.e., s. XIX; Senn, a.g.e., s. 145.

⁶⁸⁰ Senn, a.g.e., s. 149-150.

olduğunu ifade etti. Kekkonen'in IOC'nin anti-demokratik bir örgüt olduğu iddiası üzerine Brundage her üyenin kendi ülkesi için bir şeyler koparmaya çalıştığı diğer uluslararası teşkilatların aksine, IOC üyelerinin Olimpik Hareket'e bir şeyler vermek için bir arada olduğu şeklindeki katı idealist tutumunu tekrar ortaya koydu. Özerk bir teşkilat olan IOC'nin zaten örgütlenmesi sayesinde her türlü siyasi ve ticari müdahaleden uzak olduğunu ve bu yüzden tamamen bağımsız ve serbest bir teşkilat olduğunu vurguladı. Kekkonen'in Olimpiyat Oyunları'nın düzenlenmesi hakkını UNESCO'ya devretmesi talebini ise ciddiye bile almadı. Aynı röportajda Brundage "Çin meselesi"ne de değindi ve Olimpik Hareket'ten çekilen ÇHC'ye her zaman kapının açık olduğunu söyledi. Ancak Tayvan konusunda taviz vermeyen ÇHC'nin büyük olasılıkla Münih Olimpiyatları'na katılmak istemeyeceğini ekledi.⁶⁸¹

Sovyetler'i bir şekilde teskin eden IOC yeni bağımsız olan Afrika ülkelerinin Güney Afrika Cumhuriyeti ve Rodezya meseleleri hakkındaki tutumlarını değiştirmekte başarılı olamadı. 1968 Olimpiyat Oyunları'na katılmasına izin verilmeyen GAC'nin Olimpiyat Komitesi (SANOC) hala Olimpik Hareket'in mensubuydu. Fakat Oyunlar'dan sonra SANOC'un IOC'den çıkarılması yönünde baskılar arttı ve IOC konu hakkındaki kararın verilmesini bir sonraki yıla bıraktı. Aralık 1968'te BM Genel Kurulu *apartheid* politikası güden GAC ile her türlü sportif ilişkinin kesilmesini tavsiye eden kararını belirttikten sonra uluslararası spor federasyonları teker teker bu tavsiyeye uymaya başlamışlardı. Kendi aralarında bir blok oluşturan ve diğer Üçüncü Dünya ülkeleriyle ortak hareket eden Afrika ülkeleri, Doğu-Batı rekabetinin ortasında etkili bir ekonomik ve politik güç haline gelmişler; kendi politik hedeflerine ulaşmak için iki tarafı birbirine karşı oynamaya başlamışlardı. Özellikle atletizmde çok başarılı sporculara sahip olan Afrika ülkelerinin potansiyel bir boykotu Olimpik Hareket'i çok zor durumda bırakabilirdi. 1969 yılında bu konuda sessiz kalan IOC,⁶⁸² Yönetim Kurulu'nun milli olimpiyat komiteleriyle Ekim 1969'da yapacağı toplantıdan hemen önce, çoğunluğunu Afrikalı milli olimpiyat komitesi başkanlarının oluşturduğu PGA, GAC'nin gelecekteki Olimpiyatlara katılmaması tavsiyesi kararını aldı. 12-16 Mayıs 1970'de IOC'nin Amsterdam'daki 69. oturumunda Afrikalı komiteler GAC milli olimpiyat komitesi aleyhindeki usulsüzlük suçlamalarını sundular. IOC SANOC'u tanıma kararını tekrar oylamaya soktu ve lehindeki 28 oya karşılık 35 oyla SANOC IOC üyeliğinden çıkarıldı. Güney Afrika'nın devlet olarak spora çok önem vermesi diğer Afrikalı ülkelerin ona karşı olan kampanyada işini kolaylaştırmış; Olimpik Hareket'in dünya çapında bir ideal bir forum olması Afrikalı ülkelerin hareket tarzını belirlemiş ve başarıya ulaştırmıştı.⁶⁸³

⁶⁸¹ Avery Brundage, "A Reply From Avery Brundage", **Olympic Review**, No: 50-51 (Nov.-Dec. 1971), s. 575-576.

⁶⁸² 1969'da IOC SANOC'un Güney Afrika Oyunları'nda "olimpik halkalar" logosunu kullandığını haberini aldı ve Brundage bu yüzden SANOC'un üyelikten çıkarılmasını tavsiye etti. Fakat IOC'nin 1969'da Varşova'daki oturumuna gelmeyen SANOC hakkında herhangi bir işlem yapılmadı. Bu toplantıda diğer Afrika ülkeleri SANOC temsilcisiyle aynı odada bulunmayı reddetmişlerdi. Olayın ciddiyetinin farkında olan IOC Brundage'a rağmen 1970'deki Amsterdam'daki oturum öncesi SANOC'un IOC'den çıkarılması, üyelikten çıkarılmasa bile Münih'teki Oyunlar'a katılmaması yönünde üyelerine seçenekler sunmaya karar vermişti. Espy, a.g.e, s. 125-127; Miller, a.g.e., s. 195-196.

⁶⁸³ Exeter Markisi'nin Daily Telegraph'a gönderdiği mektup. Marquess of Exeter, "South Africa and the Olympic Games", **Olympic Review**, No: 33, (June 1970), s. 323-324; Espy, a.g.e., s. 128-129; Miller, a.g.e., s. 196; Senn, a.g.e., s. 147-148.

GAC'nin Olimpik Hareket'ten ihraç edilmesinden sonra gündemde ırkçılıkla ilgili sadece Rodezya meselesi kalmıştı. Kasım 1965'te tek taraflı olarak Büyük Britanya'dan bağımsızlığını ilan eden, beyaz azınlık yönetimindeki Rodezya, ne İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) ne de BM tarafından tanınmıştı.⁶⁸⁴ Tanınmayan pasaportları yerine Olimpik kimlik kartlarıyla Rodezyalı atletlerin Meksika'ya gidebilmeleri olanağını tanıyan Brundage'ın kararına rağmen Meksika otoriteleri buna izin vermeyeceklerini açıklamışlar; Rodezya Mexico City'deki Oyunlar'a katılamamıştı. IOC aynı öneriyi Münih için de yaptı. Brundage'a göre Rodezya'da GAC ölçeğinde bir ırkçılık yoktu ve ihtiyar başkan Rodezya'yı Oyunlar'ın dışında bırakmak istemiyordu. Mart 1971'de Münih Olimpiyatları'na katılma davetiyesi alan Rodezya BM üyesi olmadığı için BM Güvenlik Konseyi kararına uymak zorunda değildi. Ancak Güney Afrika meselesinde gücünün sınırlarını gören Afrika Sporü Üst Konseyi (SCSA/Supreme Council for Sport in Africa) ve OAU Rodezya'yı Olimpik Hareket'in dışında bırakmakta kararlıydı. 15-17 Eylül 1971'de Lüksemburg'da yapılan oturumda Kenya'nın boykot tehdidine karşın Brundage'ın önerisi kabul edildi. Buna göre Rodezya Tokyo'da kullandığı bayrağı ve Güney Rodezya adını kullanacaktı. SCSA'ya göre İngiliz uyuğu olarak Münih'e gelmeyi onurlarına yediremeyecek olan Rodezyalılar çekilecek ve mesele de çözülmüş olacaktı. Fakat Rodezyalılar İngiliz pasaportu yerine Olimpik kimlik kartlarıyla Almanya'ya geldiler.⁶⁸⁵ SSCB'den de destek alan 21 Afrika ülkesi 47 sporcuyla Münih'e gelen "Güney Rodezya"nın Oyunlar'dan ihraç edilmesini isteyen bir bildirgeyi Münih'teki IOC Yönetim Kurulu'na sundular. Birçok Afrika ve Amerika ülkesi Oyunlar'ın başlamasına çok az kala kabilelerini Münih'ten çekmeye kadar varan boykot tehditlerinde bulundular. Bir ara boykot eden ülke sayısı 16'yı buldu. Dünya ve Türk basını, olayı siyasileştirse de ekseriyetle protestocu Afrikalıları haklı görüyor; IOC'ye ırkçılık konusundaki soğuk tutumu nedeniyle veryansın ediyordu. Rodezya'yı tanımayan BM'in baskılarına karşı koyamayan Federal Almanya'nın da ısrarlarıyla IOC sonunda Rodezya'nın Oyunlar'a daveti meselesini oylamaya sundu.⁶⁸⁶ Yapılan oylamada 31'e karşı 36 oyla Rodezya'nın Oyunlar'a daveti

⁶⁸⁴ İngiltere'nin "Güney Rodezya" adlı kolonisinin tek taraflı olarak ilan ettiği bağımsızlığını tanımaması GAC'den sonra aralarında yeni bir ırkçı, beyaz devlet istemeyen Afrika ülkelerinin bir araya gelmesini kolaylaştırdı. 1928, 1960 ve 1964 Olimpiyat Oyunları'na İngiliz kolonisi olarak katılan Güney Rodezya, sportif olarak bir "parya devlet" statüsündeydi. IOC içinde de İngiliz ağırlığının fazla olması Rodezya'nın Mexico City'deki Oyunlar'a alınmamasını kolaylaştırmıştı. IOC yetkilileri Rodezya'yı hala İngiliz kolonisi olarak görmeye devam ediyordu. Kanin, a.g.e., s. 101-102; Miller, a.g.e., s. 196

⁶⁸⁵ Oyunlar'dan hemen önce Ağustos ayında boykotlatı başladı. Gine, Etiyopya, Gana, Zambiya, Tanzanya, Sierra Leone, Liberya ve Sudan Oyunlar'a gelmeyeceklerini açıkladılar. Espy ve diğer bazı kaynaklar Gine ve Güney Amerika'daki Guyana'yı karıştırdıkları için Guyana'nın Münih'i boykot ettiklerini yazmışlardır; fakat Guyana (İngiliz Guyanası) 1972 Münih Olimpiyatları'na katılmıştır. Espy, a.g.e., s. 129-130; "Libya, Sudan ve Madagaskar da Münih'ten Çekildi", **Cumhuriyet**, (20.08.1972), s. 8; "Güney Afrika Devletleri Olimpiyat Köyünü Terkediyorlar", **Cumhuriyet**, (21.08.1972), s. 8; "ABD'li Zenci Atletler Afrikalıların Yanında", **Cumhuriyet**, (21.08.1972), s. 8.

⁶⁸⁶ Espy, a.g.e., s. 130; John Hennessy, "Olympic chiefs faced with fresh African challenge on Rhodesia", **Times**, (21.08.1972), s. 1; "Africans issue fresh threat to Olympics as UN joins Rhodesia dispute", **Times**, (22.08.1972), s. 1; "Committee Postpones Decision", **Times**, (22.08.1972), s. 1; "Brundage Hitler'e Benzetildi", **Cumhuriyet**, (21.08.1972), s. 8; "Münih'in Tadı Kaçtı", **Cumhuriyet**, s. 8, 21.08.1972; Mesut Behlülçil, "Amerikalı 18 Atlet Geri Dönüyor", **Milliyet**, s. 10, 20.08.1972; Mesut Behlülçil, "Habeşistan Kafilesi Münih'i Terkediyor", **Milliyet**, (21.08.1972), s. 10, 12; "Milliyet'in Görüşü: Kim Haklı", **Milliyet**, s. 10, 12, 21.08.1972; "Olimpiyat Komitesi Rodezya Meselesini Bugün Karara Bağlıyor", **Milliyet**, (21.08.1972), s. 10; Nezih Alkış, "Rodezya İçin Karar Bugün", **Milliyet**, (22.08.1972), s. 10-12.

iptal edildi ve Rodezya kafilesi ülkesine dönmek zorunda kaldı. Kararı “fırsatçılık” ve “siyasi şantaj” olarak niteleyen Brundage, önerisinin bu şekilde reddedilmesine çok içerledi. Oturumda iki gün sonra yapılacak olan başkanlık seçimine katılmayan Brundage Olimpik Hareket’e veda etti. Her ne kadar Brundage Rodezya meslesinin hallediliş şeklini “onursuz” bulsa da yeni başkanın seçilmesinden sonra kendisi “Onursal Yaşamboyu Başkan” olarak kabul edildi.⁶⁸⁷

IOC’nin yeni başkanı seçilen İrlandalı Michael Morris, Lord Killanin (1914-1999)⁶⁸⁸ olarak biliniyordu. Fransız aday Comte Jean de Beaumont (1904-2002)’a karşı rahat bir zafer kazanan Lord Killanin, Brundage’a benzeyen katı görüşlü rakibinin IOC’de birçok hasım kazanması yüzünden başlarda isteksiz olduğu adaylığı kabul etmiş ve seçime girmişti. Lord Killanin kibar ve saygılı bir kişilik olması ve hem soylu sınıfın hem de sıradan insanların hayat tecrübesini paylaşması dolayısıyla olimpik camiada kendine epeyce dost kazanmıştı. Birçoklarının görüşüne göre liderlik vasfı taşımayan Lord Killanin 1980’de görevi bırakıncaya değin hem yönetim anlayışı ve karşılaştığı krizleri halletme yolu hem de Olimpik Hareket içindeki reform girişimleriyle bu görüşleri haksız çıkardı.⁶⁸⁹

Türkiye’de Olimpiyat heyecanı Akdeniz Oyunları’nın ev sahipliğinin alınmasıyla farklı bir havaya bürünmüştü. Cumhuriyet tarihinde ilk defa Gençlik ve Spor Bakanlığı’ni kuracak olan AP Hükümeti, yaklaşan genel seçimlerde gençlerin oyunu hedeflemektedir. AP’nin 1969 Seçim Bildirisi’nde “Beden Eğitimi ve Spor” başlığı altındaki bir sayfalık açıklamada “gençlerimizin ilmi metodlarla yetiştirilmesine önem veriyoruz” ve “herkesin spor yapmasını teşvik amacıyla lüzumlu tesisler inşa edilecek, bedeni, ruhi ve fikri gelişmeler için bir çalışma sistemi kurulacaktır” denmekteydi. Bütün okullarda “lüzumlu spor

⁶⁸⁷ Espy, a.g.e., s. 130-131; Kanin, a.g.e., s. 102; Miller, a.g.e., s. 196-197; Senn, a.g.e., s. 148-149; “Rhodesians expelled from Munich Olympic Games by narrow vote”, **Times**, (23.08.1972), s. 1; “Rhodesian team to stay for the Games”, **Times**, (25.08.1972), s. 6; John Hennessy, “Lord Killanin chosen to succeed Mr Brundage as Olympics chief”, **Times**, (24.08.1972), s. 1; Tassos Verghitsis, “Boykot Havası Yumuşuyor”, **Cumhuriyet**, (22.08.1972), s. 8; Rıza Taşol, “Rodezya Çıkarıldı”, **Cumhuriyet**, (23.08.1972), s. 8; Tassos Verghitsis, “Siyahilerin Sevinci”, **Cumhuriyet**, (24.08.1972), s. 8.

⁶⁸⁸ Asıl adı Michael Morris’tir. Aslen İrlandalıdır. Londra’da Katolik bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Gençliğinde boks, kürek ve binicilik sporlarıyla uğraştı. Sırasıyla Eton College, Faculte des Lettres (Paris) ve Magdalene College (Cambridge)’a gitti. Daily Express, Daily Sketch ve Daily Mail gazetelerinde çalıştı; yazarlık yaptı. 1927’de amcasından 3. Baron Killanin sıfatını devraldı. Gazetecilik kariyerine 1935’te Daily Express’te başladı. 1937-1942 yılları arasındaki Çin-Japon Savaşı’nda muhabirlik yaptı; ün kazandı. Asker olarak Normandiya Çıkarması’na katıldı. Hollywood’un ünlü anti-komünist yapımcı ve direktörlerinden olan II. Dünya Savaşı ve Kore Savaşı gazisi, OSS Savaş Fotoğrafları Şubesi Şefi John Ford’un filmlerinde yapımcı ve oyuncu olarak görev aldı. 1950’de İrlanda Olimpik Konseyi’nin başkanı seçildi. 1952 yılında IOC üyeliğine seçildi. 1967 yılında IOC Yönetim Kurulu’na seçildi. 1968’de IOC’nin üçüncü Asbaşkanı, 1970’de birinci Asbaşkanı oldu. 1969’da IOC Basın Bölümü Şefi olan Lord Killanin, 1972 Münih Olimpiyat Oyunları’nda yapılan oturumda IOC Başkanlığı’ni Avery Brundage’dan devraldı. 1980’de IOC’deki görevini bıraktı ve Altın Olimpiyat Nişanı ile ödüllendirildi. IOC Onursal Başkanı olarak şereflendirilen Lord Killanin, birçok şirkette üst düzey yöneticilik yaptı. Çok zor bir dönemde başkanlık yapan Lord Killanin kırk yıl üstüne ilk kez Olimpiyat Kongresi’ni topladı. 1970lerde etkisi artan UNESCO’nun Olimpiyat Oyunları’ni sahiplenme girişimlerine başarıyla karşı koydu. Olimpiyatlar’a katılma kurallarını serbestleştiren Başkan amatörlük meselesini tabu olmaktan çıkardı. 1970ler boyunca boykotlar ve şantajlarla uğraşan Lord Killanin bu yılları Olympic Games ve My Olympic Years adlı kitaplarında anlattı. Yazarın bu kitaplar dışında beş kitabı daha vardır. “Lord Killanin, President”, **Olympic Review**, Issue: 29, s. 393; IOC, “Who We Are: Presidents”, **The International Olympic Committee**, 2019.

⁶⁸⁹ Miller, a.g.e., s. 197; John Hennessy. “After Avery: a new Lord of the Games”, **Times**, (24.08.1972), s. 12; “Yeni Başkanın Amatörlük Anlayışı Yumuşak”, **Cumhuriyet**, (25.08.1972), s. 8.

tesislerinin kurulmasına öncelik verilerek sporun okullarımıza gerçek ve ciddi manada sokulması sağlanacaktır” ifadesi kullanılan bildiri de beden eğitimi öğretmenlerinin ve antrenörlerin yetiştirileceği okullardan bahsedilmemektedir. Bildirinin sporla ilgili en önemli ibaresi “günün gelişen ve değişen şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak bulunan Beden Terbiyesi Kanunu değiştirilecek” maddesiydi. “Gayemiz; sporun, kanun, nizam, ahlak ve disiplin ölçüleri içinde gelişmesini sağlamak, amatör sporu da kitlelere yaymak suretiyle gençliğin moral ve fizik gücünü artırmak olacaktır” denilen bildiri de “ata sporu olan güreşte, yeni ve genç bir nesil yetiştirilmek ve takviye edilmek suretiyle, milletlerarası sahadaki üstünlüğümüzün korunmasına çalışılacaktır” ve “binicilik, özel önem verdiğimiz sporlardan biridir” ifadeleri yer alıyordu. Bildiri de bu sporlar dışında Olimpik sporlar ve Olimpiyat Oyunları ile ilgili herhangi bir cümle yer almamaktaydı.⁶⁹⁰

1969’da Arjantin’de yapılan Dünya Güreş Şampiyonası’nda bir tek madalya bile kazanamayan Türk güreşçileri hiç de umut vermemişti. SSCB serbestte ve grekoromendeki yirmi sıkletin onsekizinde madalya kazanarak her iki disiplinde de ezici şekilde üstünlüğünü tescil etmişti.⁶⁹¹ 1970’te Edmonton (Kanada)’daki Şampiyona’da ise sadece serbest güreşte dereceye girebilen Türk Güreş Milli Takımı ancak beşinci olabilmiş ve bir altın bir bronz madalyayla ülkeye dönmüştü. 1971’de Sofya’daki turnuvada ise tam bir hezimet yaşayan Türk güreşi grekoromen güreşte kazanılan bir gümüş madalya hariç hiçbir varlık gösterememiş ve takım halinde ancak onüçüncü olabilmişti.⁶⁹² Geçmişteki başarılarına rağmen dünya güreşinde adı sanı zikredilmeyecek hale gelen Türkiye’nin bu hali ülkede büyük üzüntü yaratıyor; Meclis araştırmalarına konu oluyordu. Dünya güreş otoriteleri Türkiye’nin her geçen yıl kötüye gittiğinde hemfikir olurken disiplinsiz davranışlar ve sorumsuzluk da ayyuka çıkıyor; “mezarcılara” gün doğuyordu. “Dedik, dedik, dinlemedik” diyen Spor Bakanı Sezai Ergun teknik ve taktik eksiklikten bahsederken güreşte ilerlemenin ancak antrenör yetiştirmekle mümkün olacağını vurguluyordu. Bakanın “Bugün minderde günü dolan hemen antrenör oluyor. Oysa bunların akademik bir eğitimden geçmesi gerekir.” sözleri Türk sporundaki bilimsel yaklaşım eksikliğini bir kez daha gün yüzüne çıkarıyordu. Sofya dönüşü basına konuşan Güreş Federasyonu Başkanı Turhan Yavçan, “Biz tüm bir alaturkalık içindeyiz. Elemanlarımız da yalnız kamplarda yapılan antrenmanlarda kendilerini kıvama gelmiş görüyorlar. Beynelmül minderlerde ise küçülüp kayboluyorlar. Eğer uzak ve yakın gelecekte Türk güreşi yeni yerini bulacaksa ben bunu Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünün ve mevcut mevzuat gereğince Bakanlığın da dışında görüyorum.” ifadeleriyle yapısal reform ihtiyacını belirtiyordu. Eski şampiyonlar Ahmet Ayık ve Mahmut Atalay çalışma sisteminin eksikliğinden ve işi bilmeyenlerin işbaşına getirilmesinden dem vururken eski

⁶⁹⁰ **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları, No. 38, Ankara, 1969, s. 53-54.

⁶⁹¹ İsmet Tongo, “Türk Güreşi 3 Yıl Sonra Minderde Kalmaz”, **Milliyet**, (03.03.1969), s. 9.

⁶⁹² Edmonton’da 4-11 Temmuz 1970 tarihleri arasında düzenlenen Dünya Serbest Güreş Şampiyonası’nda Türkiye 52 kiloda Ali Rıza Alan’la altın madalya ve 100 kiloda Gıyasettin Yılmaz’la bronz madalya kazanmıştı. 1971’de Sofya’da ise sadece grekoromende 48 kiloda Hızır Sarı gümüş madalya kazanabilmişti. Atabeyoğlu, “Güreş”, s. 2233.

Federasyon Başkanı Vehbi Emre “Her iki yılda bir federasyon reisi değiştirip bunların eline milyonları teslim edersek Türk güreşi daha da kötüye gidecektir. İhtisası olmayan, bu işte tecrübesi bulunmayan elbette başarı sağlayamaz” şeklinde konuşuyordu.⁶⁹³ Herkesin hemfikir olduğu gerçek 1972 Münih Olimpiyat Oyunları öncesinde Türkiye’nin tek madalya umudu olan güreşte durumun kötü olduğuydu.

Münih Olimpiyat Oyunları öncesinde Türkiye için Olimpiyat provası olabilecek son uluslararası organizasyon Akdeniz Oyunları’ydı. 6-17 Ekim 1971 tarihleri arasında İzmir’de düzenlenecek olan Oyunlar’da elde edilebilecek başarılar Münih için bir gösterge olacaktı. Ayrıca Oyunlar’dan hemen önce yapılacak olan İzmir Fuarı Türkiye’nin sıkışmış ekonomisine nefes aldirabilecek bağlantılar kurulmasına vesile olabilirdi. 1966-1970 yılları arasında ortalama 45 devletten 1700-1800 yabancı firma ile son yıllarda sayısı 700’e yaklaşan Türk firmanın katıldığı fuar Oyunlar’ın heyecanıyla birleştiğinde çok başarılı olabilirdi.⁶⁹⁴ Türkiye İzmir’in çok güzel bir şehir olması ve fuar tecrübesinin yanı sıra TMOK’taki kültürlü ve uluslararası tecrübesi bağlantıları ve tecrübesi geniş üyeler sayesinde bu Oyunlar’ın altından yüz akıyla çıkabilirdi. Nitekim aralarında Suat Erler’in yanı sıra Juan Antonio Samaranch ve Gulio Onesti’nin bulunduğu Akdeniz Oyunları İcra Komitesi ve İzmir Akdeniz Oyunları’nın Organizasyon Komitesi’nin tecrübeli ve yetenekli isimlerden oluşması beklentileri boşa çıkarmayacaktı.⁶⁹⁵

1951’den itibaren her dört yılda bir yapılan Akdeniz Oyunları’nda Türkiye İzmir öncesi 50 altın, 26 gümüş ve 23 bronz olmak üzere 99 madalya kazanmıştı. Fransa, İtalya, Macaristan ve Yugoslavya’dan sonra gelen Türkiye bu yüzden bu Oyunlar’da ev sahibi olmanın da avantajını kullanarak Olimpiyat Oyunları’nda yaşadığı hüsrancı bir nebze olsun hafifletmek istiyordu. Türkiye özellikle güreşte epey madalya bekliyordu. Beklentiler diğer branşlarla birlikte yirmi civarında altın madalya alınması ve genel sıralamada dördüncülüktü. Askeri rejim altında yaşayan Türkiye’de Oyunlar’ın açılışına Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Başbakan Nihat Erim ve Spor Bakanı Sezai Ergun’un yanı sıra Kuvvet Komutanları da

⁶⁹³ 1970 Dünya Güreş Şampiyonası’nda serbest güreşte 52 kiloda Ali Rıza Alan birinci, 100 kiloda Gıyasettin Yılmaz üçüncü olmuştu. Sovyetler yine 20 sıkletin 9’unda altın madalya kazanmıştı. 1971’de Sofya’da ise Sovyetler yine 9 birincilik kazanırken Bulgar güreşçiler 4’ü altın 14 madalya alarak grekoromende birinci olmuşlardı. Serbest güreşte madalya umudu Ali Rıza Alan mindere çıkmayı reddetmişti. BTGM müfettişlerince Ekim ayında Merkez Ceza Kurulu’na verilen rapora göre Alan’ın milli görevden kaçtığı ve antrenör Celal Atik’in de güreşçiyi tartı yerine bizzat götürmeyerek görev ihmalinde bulunduğu tespit edilmişti. Türk güreşçilerden Hızır Sarı grekoromende 48 kiloda ikinci olmuştu. 62 kilo grekoromen güreşçisi Metin Alakoç yaptığı fairplay dışı hareketlerle büyük tepki çekmişti. Kadir Akat, “Rakiplerimiz Kaya Gibiydi, Gücümüz Yetmedi”, **Milliyet**, (01.09.1971), s. 10; Bülent Gencer, “Minderden Kaçanlar ve Kaçmıyanlar”, **Milliyet**, s. 10, 01.09.1971; Vehbi Emre, “Söyledik ve Yazdık. Hiç Kimse Dinlemedi”, **Milliyet**, s. 10, 01.09.1971; Kadir Akat, “Dünya Güreşi Sizden Öğrendi Şimdi Sizi Yeniyor”, **Milliyet**, s. 10, 01.09.1971; “Sezai Ergun: ‘Güreşte İlerleme Antrenör Yetiştirmekle Mümkün Olabilir’”, **Milliyet**, s. 10, 01.09.1971; Vehbi Emre, “Sofya’da Yeni Bir Güreş Devri Başladı”, **Milliyet**, 06.09.1971, s. 8, 10; Kadir Akat, “Teselli: Hızır Sarı Dünya İkincisi”, **Milliyet**, (06.09.1971), s. 10; “Alan Minderden Kaçmıştır”, **Cumhuriyet**, (12.10.1971), s. 8; **CS Tutanakları**, Cilt: 67, 10. Toplantı, 120. Birleşim, 1. Oturum, (30.09.1971), s. 876.

⁶⁹⁴ Cem Atabeyoğlu vd., **İzmir Akdeniz Oyunları: Rapor 1971**, Güven Matbaası, Ankara, 1974, s. 10-11 (Bundan böyle Rapor 1971); “İzmir”, **Olympic Review**, No: 49 (October 1971), s. 564.

⁶⁹⁵ **Rapor 1971**, s. 4.

katıldılar.⁶⁹⁶ Açılış Türkiye ile Suriye arasında yapılan futbol müsabakası ile yapıldı. 14 ülkenin deniz ve ırmaklarından getirilen suların Olimpik havuza dökülmesi, adet olduğu üzere milletlerin bir araya gelmesini sembolize etti.⁶⁹⁷

İzmir’de 14 ülkeden 127’si kadın 1362 sporcu 16 spor branşında ter döktü. Türkiye İzmir’deki Oyunlar’a 22’si kadın 219 sporcu ile katıldı. İtalya 51’i altın 119 madalya ile Oyunlar’daki en başarılı ülke oldu. Yugoslavya 27’si altın 78 madalya alırken Türkiye 18’i altın 45 madalya kazandı.⁶⁹⁸ Türkiye en az güreş kadar iddialı olduğu halter müsabakalarında sadece bir altın ve iki bronz madalya kazanabildi.⁶⁹⁹ İzmir’deki Akdeniz Oyunları Türkiye’de spora olan yaklaşımın trajikomik örneklerinin birinci elden görüldüğü yer oldu. İstanbul Zabıta Müdürü şampiyon olan güreşçilere İstanbul Zabıta Müdürlüğü’nde iş vereceğini açıklarken Türkiye’nin Oyunlar’da spor hekimi olarak kadın hastalıkları, asabiye veya kulak-burun-boğaz uzmanlarını görevlendirmesi ilginç anekdotlar arasına girdi.⁷⁰⁰ Akdeniz Oyunları’nda kazanılan madalyalar ve İzmir bölgesinin tanıtımında gösterilen başarı Türk yöneticilerin organizasyon öncesi beklentilerini karşıladı ve Münih Olimpiyat Oyunları öncesinde Türkiye’ye yalancı bir bahar yaşattı. Güreşte her iki klasmanda ve bütün sıklıkta kazanılan altın ve gümüş madalyalar Türk güreşinin dünya şampiyonalarında yaşadığı hüsrana unutturmuş gibiydi. Ülke sıralamasında dördüncü olan Türkiye Mart 1971 Muhtırası sonrası geçilen ara rejimde bürokrasideki değişikliklerle birlikte sporda yeni bir sayfanın açılmakta olduğuna inanıyor gibiydi. Ancak Türkiye’nin ev sahipliği yaptığı gelmiş geçmiş en büyük uluslararası spor organizasyonu olan İzmir Akdeniz Oyunları Almanlar’ın Münih organizasyonu ile kıyaslandığında aperiattiften öteye geçemeyecekti.⁷⁰¹

⁶⁹⁶ Oyunlar’dan sonra yayınlanan resmi raporda madalya sayısı yukarıdaki gibidir ancak Cumhuriyet gazetesi farklı rakamlar vermekteydi. **Rapor 1971**, s. 20-21, 86-87, 260; Ali Abalı, “Bugüne Dek 48 Altın, 25 Gümüş, 16 Bronz Madalya Kazandık”, **Cumhuriyet**, (05.10.1971), s. 8; “Akdeniz Oyunları Yarın Açılıyor”, **Cumhuriyet**, (05.10.1971), s. 8; “Akdeniz Oyunları: Spor Tarihimizin En Büyük Olayı Bugün Başlıyor”, **Cumhuriyet**, (06.10.1971), s. 8; “21 Altın Madalya Bekliyoruz”, **Cumhuriyet**, (06.10.1971), s. 8.

⁶⁹⁷ Tuncer Benokan, “Açılış Muhteşem Oldu”, **Cumhuriyet**, 07.10.1971, s. 8; Turgut Güngör, “Suriye’yi 2-1 Yendik”, **Cumhuriyet**, 07.10.1971, s. 8; Erhan Güner, “Yelken Kuralları Çiğnendi”, **Cumhuriyet**, 07.10.1971, s. 8; Sadettin Güneş, “En Çok Altın Madalya Beklediğimiz Branş: Güreş”, **Cumhuriyet**, 08.10.1971, s. 8.

⁶⁹⁸ TMOK, “Ülkelere Göre Madalya Dağılımı”, **İzmir Akdeniz Oyunları**, 2019; **Rapor 1971**, s. 231-260. Resmi raporla TMOK’un verdiği rakamlar arasında ufak farklar vardır. Türkiye aynı sayıda altın madalya almasına rağmen toplamda 67 madalya alan İspanya’nın ardından Oyunlar’ı dördüncü tamamladı. Yunanistan sekizi altın olmak üzere kırk madalya alarak Türkiye’yi takip etti.

⁶⁹⁹ **Rapor 1971**, s. 260-261; Günay Şimşek, “En Çok Güvendiğimiz Branş Halterde Başarılı Olamadık”, **Cumhuriyet**, (09.10.1971), s. 8

⁷⁰⁰ TMOK, “Ali Alakul, “Oyunlar’da Kadın Doktorları Spor Hekimliği Yapıyor”, **Cumhuriyet**, (08.10.1971), s. 8; Yalçın Pekşen, “Oyunlar’da Şampiyon Olan Güreşçilere En Güzel Primi İstanbul Zabıtası Verecek: İş”, **Cumhuriyet**, (08.10.1971), s. 8. Diğer bir haberde ise milli bisikletçi hastaneden yeni çıkan Sadık Keleş’in Bisiklet Federasyonu tarafından yarıştırmak üzere apar topar İzmir’e getirildiği anlatılmaktaydı. Tuncer Benokan, “Keleş Çiğerlerinden Rahatsız Olduğu Halde Yarışacak”, **Cumhuriyet**, (09.10.1971), s. 8.

⁷⁰¹ TMOK, “Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar”, **1971 İzmir Akdeniz Oyunları**, 2019.

Organizasyon açısından Münih Olimpiyat Oyunları epey pahalıya mal oldu. Fakat Olimpiyatlar Batı Alman devletinin prestijinin ve uluslararası değerinin artmasına muazzam şekilde katkıda bulundu. Talihsiz katliama rağmen organizasyonun başarısı Batı Almanya'yı dünyanın dört bir tarafındaki izleyicilerin gözünde geçmişteki hatalarına rağmen aklamış oldu. Dünya çapındaki spor festivali sayesinde geniş ekonomik kaynaklarını yüksek performans sporun kültürel aktivitelerle entegre edilebileceğini gösteren Almanlar, bütün dünyaya artık barışçıl ve zengin oldukları mesajını başarılı bir şekilde verdiler. Organizasyon, verimlilik ve eser yaratma hususlarında büyük bir kamusal gösteri yapan Federal Almanya, Avrupalı gücünü ve yaratıcılığını çok albenili bir şekilde sunmuş oldu.⁷⁰² Yaratıcılıkta Alman teknik ve bilimsel geleneğinin yetiştirdiği alanlarında üstün uzamanlardan azami derecede faydalandı. Frei Otto (1925-2015)'nun planını çizdiği *Olympiapark*, Günter Behnisch (1922-2010) tarafından dizayn edilen Olimpik Stadyum (*Olympiastadion*), Olimpik Yüzme Salonu (*Schwimmhalle*) ve Kapalı Olimpiyat Salonu (*Olympiahalle*)'nu içeriyordu. Olimpik Stadyum hem maliyeti dolayısıyla hem de mimari açıdan devrimci sayılabilecek tasarımıyla dikkat çekti. Olimpiyat Köyü, köprüler ve yollar dahil olmak üzere Olimpiyat Parkı'nın maliyeti 2 milyon Alman Markı (750 milyon US doları) buldu.⁷⁰³ Yapılan otoyollar, yeni metro sistemi, anıtlar ve otellerle altyapısı büyük ölçüde değişti. İronik bir şekilde "Olimpiyat Köyü" adı verilen büyük apartman kompleksi yapıldı. Mükemmeliyetçi Almanlar oyuncu istatistikleri, gazetecilerin özgeçmişleri, trafik ve hava durumu gibi milyonlarca veriyi depolayan "Golem" adında bir Olimpik bilgisayar geliştirdiler. Ünlü grafik dizayncısı Otl Aicher (1922-1991) 1972 Oyunları'nın tüm görsel unsurlarını mantıklı ve amaçlı bir şemada birleştirdi. Her bir spor dalını sembolize eden piktogramlar geliştirdi. Atletlerin ve ziyaretçilerin işini bir hayli kolaylaştıran bu piktogramlar infografikte çığır açtı ve bugüne değin spor branşlarını göstermek için bu piktogramlar kullanılmaktadır. Bu piktogramlar DOT piktogram olarak bilinen karayolları levhalarının geliştirilmesine ön ayak oldu. Oyunların maskotu Waldi adlı köpeğin de tasarımcısı olan Aicher, *Strahlenkranz* olarak bilinen Oyunlar'ın logosunu tasarladı. Renklerini Alpler'den alan logo, güneşi sembolize eden bir çelenkle spiralize şekle sokulmuş beş olimpiyat halkasından oluşturuldu. Münih'teki yüzeylerin boyanmasında devrimin, totaliterliğin ve Naziler'in simgesi olan kırmızı renk hiç kullanılmadı. Aicher Oyunlar'ın evrenselliğini ve Münih'in özverisini simgelemek üzere 1970'lerde çok popüler olacak "Univers" adlı yazı fontunu geliştirdi. Münih şehri "görsel bir Esperanto dili" oluşturacak şekilde hazırlandı.⁷⁰⁴

⁷⁰² Mandell, a.g.e., s. 256-258

⁷⁰³ Münih'teki Olimpiyat Parkı'nın spor kompleksi olarak orijinal planları 15-20 yıl içinde tamamlanmak üzere 1963'te yapılmıştı. Münih Olimpik tesislerini Olimpiyatlar'dan sonra hala kullanımda tutabilen nadir ev sahibi şehirlerden biridir. Şehir merkezinden dört km uzaklıkta bulunan Olimpiyat Parkı bölgeyi canlandırmıştır. Sertaç Erten, **Spatial Analysis of Mega-Event Hosting: Olympic Host and Olympic Bid Cities**, Unpublished Ph.D. Thesis, ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, 2008, s. 111-112; Miller, a.g.e., s. 197. Ayrıntılı bilgi için bkz. The Organizing Committee for the Games of the XX Olympiad, **Die Spiele: The Official Report of the Organizing Committee for the Games of the XXth Olympiad, Munich 1972, Vol. II: The Constructions**, Frieder Roskam et. al. (Eds.), proSportGmbH&Co.KG., München, 1974.

⁷⁰⁴ Mandell, a.g.e., s. 254-256; Adnan Tepecik, "Olimpiyat Piktogramlarının (Sembollerinin) İletişimdeki Yeri ve Önemi", **Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi**, 6 (3), 2001, s. 52-53; "Sporcularımızdan Bir Kısmı Münih'te Yollarını Kaybetti", **Cumhuriyet**, (22.08.1972), s. 8.

Oyunlar yaklaşırken Olimpiyatlar tarihte hiç olmadığı kadar siyasi radara girmiş; artık gazetelerin baş sayfalarını süslemeye ve sporun içerdiği şiddet ve siyasileştirilmesi ciddi şekilde eleştirilmeye başlanmıştı. Türkiye’de yakın tarihte futbolda şehirler arası rekabetin ölümlere yol açması ve dünyada Honduras ve El Salvador devletleri arasında bir futbol maçının tetiklediği savaş gibi olayların yanı sıra sporun ticarileşmesi de yaygın kaygılar arasındaydı. Oyunlar’ın başlamasına ramak kala Münih’te profesyonellik ve buna bağlı olarak sponsorluk meselesi yine ortalığı karıştırdı. Alman Olimpiyat Komitesi’nin anlaşmasına göre sporcuların sadece *Adidas* firmasının malzemelerini kullanmasına izin verildiği için başta *Puma* olmak üzere diğer spor malzemesi firmaları Komite’den bir milyon mark tazminat talep ettiler.⁷⁰⁵

26 Ağustos’ta başlayan Münih Yaz Olimpiyat Oyunları’na 121 ülkeden 1059’u kadın 7134 sporcu katıldı. Sporcular 21 spor branşı ve 28 disiplinde 195 müsabaka dalında yarıştı. Oyunlar’ın açılışını Federal Almanya Şansölyesi Gustav Heinemann yaptı. Olimpiyat meşalesini 18 yaşındaki sporcu ve polis adayı Alman Günter Zahn stadyuma getirirken ilk kez bir kadın sporcu Alman Heidi Schüller Olimpiyat yeminini okudu. Açılıştaki geçit resminde her kafile geçerken o ülkenin müziği çalındı. Türk kafilesi stadyuma girerken Olympiastadion’da *Nihavend Longa* çalıyordu. Arnavutluk, Benin (1972’de ismi Dahomey), Eswatini (1972’de ismi Swaziland), Lesotho, Malawi, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore), Burkina Faso (1972’de ismi Yukarı Volta) ve Somali Olimpiyat Oyunları’na ilk defa Münih’te katıldılar. Kano-salom ve kano-kayağın ilk kez Olimpik programa dâhil edildiği Münih’te hentbol (erkekler) 32 yıl, okçuluk 52 yıl aradan sonra Oyunlar’a geri döndü. İlk kez dünyanın dört bir tarafına naklen yayını yapılan Olimpiyat Oyunları’na ilgi çok büyüktü. Biletlerin neredeyse tamamı satıldı ve dört bini aşkın basın muhabiri ve görevlisiyle Münih’teki Oyunlar o zamana kadar en fazla sergilenen Olimpiyatlar oldu.⁷⁰⁶

Oyunlar’da en çok ilgiyi sempatik tavırlarıyla 17 yaşındaki 1.50 metre boyundaki 37 kg’lık Sovyet jimnastikçi Olga Korbut (d. 1955)⁷⁰⁷ çekti. Canlı televizyonun ve kendine özgü Korbut Dönüşü (Korbut Flip)’nün de etkisiyle bir anda süperstar haline gelen “Minsk Güvercini” Korbut üç altın ve bir gümüş

⁷⁰⁵ “Olayların Ardındaki Gerçek: Münih 72”, **Cumhuriyet**, (26.08.1972), s. 1,7; “Ayakkabı Yüzünden Münih Yine Karıştı”, **Cumhuriyet**, (26.08.1972), s. 8.

⁷⁰⁶ Türkiye televizyonları da ilk kez Eurovision kanalı ile yurtdışından canlı yayını Münih Olimpiyatları vesilesi ile yaptı. Her gün 2.5 saat Münih’ten yayın yapan TRT kitlelerin televizyona daha çok alışmasını bu vesileyle artırdı. Miller, a.g.e., s. 197; Tassos Verghitsis, “Dünyanın En Büyük TV Gösterisi: Basın Merkezinde Herşey Var”, **Cumhuriyet**, (23.08.1972), s. 8; Tassos Verghitsis, “Açılış Bugün”, **Cumhuriyet**, (26.08.1972), s. 7-8; “Münih’ten Notlar: Naklen Yayın 400 Saat Sürecek”, **Cumhuriyet**, (26.08.1972), s. 8; “TV’de Münih 1972”, **Cumhuriyet**, (26.08.1972), s. 8; Tassos Verghitsis, “Şahane Açılış”, **Cumhuriyet**, (27.08.1972), s. 7-8; “Eltopunda Finali Yugoslavya ile Çekoslovakya Oynuyor”, **Cumhuriyet**, (09.09.1972), s. 6.

⁷⁰⁷ Olga Valentinovna Korbut aslen Beyaz Rus (Belarus)’tu. Olimpiyat takımına ancak yedek olarak girebilmişti. Turishcheva’yı bireysel genel değerlendirmede geçememesine rağmen sempatik tavırlarıyla ondan daha çok adından söz ettirdi. 1976 Montreal Olimpiyatları’nda takım halinde altın madalya, denge kalasında gümüş madalya kazandı. 1977’de aktif sporu bıraktı. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 193-194.

madalya kazandı. Diğer bir Sovyet jimnastikçi Lüdmilla Turişçeva (d. 1952)⁷⁰⁸ da dört madalya kazandı. Jimnastikte erkeklerde Japonya on sekiz madalyanın on ikisini kazandı ve takım halinde de birinci oldu. Bayanlarda ise SSCB ve DAC madalyaları paylaştılar. Yüzmede henüz 16 yaşını doldurmamış olan Avustralyalı Shane Elizabeth Gould (d. 1956),⁷⁰⁹ Korbud kadar gösterişli olmasa da çok büyük bir başarıya imza attı. 1972 yılı boyunca serbest stilde 100 metreden 1500 metreye bütün dünya rekorlarını kıran Gould, Münih'te üç altın, bir gümüş ve bir bronz madalya kazandı. Gould Oyunlar'da kazandığı bütün yarışlarda dünya rekoru kırdı ve bir sonraki yıl sporu bıraktı. Yüzmede erkeklerde bir önceki Oyunlar'da henüz 18 yaşında iki altın, bir gümüş ve bir bronz madalya kazanmış olan Amerikan yüzücü Mark Spitz (d. 1950) Münih'te girdiği bütün yarışlarda dünya rekoru kırdı ve yedi altın madalya kazandı. Yaz Olimpiyatları'nda dokuz altın madalya kazanan üçüncü sporcu (diğerleri Larisa Latynina ve Paavo Nurmi) olan Yahudi asıllı "bıyıklı" "köpekbalığı Mark (Mark the Shark)" Münih'teki Yahudi katliamının hemen ardından ülkesine döndü. Spitz'in bir Olimpiyat'ta kazandığı yedi altın madalya rekoru 36 yıl kırılmadı.⁷¹⁰

Federal Almanya çim hokeyinde şampiyon olarak bu sporda Oyunlar'daki 44 yıllık Hindistan ve Pakistan üstünlüğünde çentik açmış oldu.⁷¹¹ Atletizmde 100 metre ve 200 metre yarışlarını kazanan Sovyet atlet Valeriy Borzov (d. 1949)⁷¹² ve 5000 metre ve 10000 metre yarışlarını kazanan Fin atlet Lasse Artturi Viren (d. 1949)⁷¹³ iz bırakan sporcular oldular. Diğer bir Fin atlet Pekka Vasala (d. 1948) ise favorilerin bol olduğu 1500 metre yarışında dünya rekoru kırarak birinci oldu. Sovyet-Amerikan çekişmesinin gölgesinde

⁷⁰⁸ Oyunlar'da iki gümüş ve bir bronz madalya aldı. Sovyetler takım halinde birinci oldu. Oyunlar'dan sonra faal sporculuğu bıraktı. Bundan sonraki yaşamında jimnastik antrenörlüğü yapacak. "Ludmila Turişçeva Antrenör Oldu", **Cumhuriyet**, (09.08.1976), s. 8.

⁷⁰⁹ The Organizing Committee for the Games of the XX Olympiad, **Die Spiele: The Official Report of the Organizing Committee for the Games of the XXth Olympiad, Munich 1972, Vol. III: The Competitions**, Frieder Roskam et. al. (Eds.), proSportGmbH&Co.KG., München, 1974, s. 327-348, 369; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 143; Rıza Taşol, "Yüzmede Tek İsim: Shane Gould", **Cumhuriyet**, (22.08.1972), s. 8.

⁷¹⁰ Spitz, Münih Katliamı'nın da etkisiyle Oyunlar'dan sonra sporu bıraktı. Ülkesinde milli kahraman ilan edildi ve birçok medya ve spor firmasının reklam yüzü oldu. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 337-338; Miller, a.g.e., s. 204-205; **Olympic Report 1972, Vol. III**, s. 327-348, 366-367; "Spitz'in Kazandığı 7 Altın Madalya 5 Milyon Dolar Değerinde", **Cumhuriyet**, (09.09.1972), s. 8.

⁷¹¹ Hokeyde Pakistan ikinci, Hindistan üçüncü oldu. **Olympic Report 1972, Vol. III**, s. 416; Miller, a.g.e., s. 207.

⁷¹² Valery Borzov'un 100 metredeki ABD üstünlüğüne son vermesi büyük bir başarıydı. ABD'nin 100 metredeki en büyük madalya umutları Eddie Hart ve Ray Robinson, antrenörleri Stan Wright'in programdaki yarışma saatini yanlış okuması yüzünden yarışmaya katılmadılar. Ancak Borzov'un başarısını Hart ve Robinson'un yokluğuna değil Sovyet antrenör ve bilim adamlarının yıllar boyunca Borzov'a uyguladıkları sistematik ve bilimsel programına borçluydu. 1971 yılında 100 metre ve 200 metre koşularında Avrupa şampiyonu olan Borzov'un Münih'teki başarısı Sovyet yöneticilerince komünizmin zaferi olarak görülürken Amerikalılar Borzov'u robot olarak nitelendiriyor ve Sovyet bilimsel spor sisteminin meyvelerini vermesini içlerine sindiremiyorlardı. Münih'ten sonra ülkesinde milli kahraman haline gelen Borzov, 1977 yılında Jimnastikçi Ludmila Tourisheva ile evlendi. 1976 Olimpiyatları'nda da iki bronz madalya kazanan ünlü atlet Ukrayna bağımsızlığına kazandıktan sonra Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Milli Olimpiyat Komitesi Başkanlığı gibi birçok resmi görevde bulundu. **Olympic Report 1972, Vol. III**, 45, 48-49; Miller, a.g.e., s. 206-207; "Valery Borzov", **Encyclopaedia Britannica**, 2020; "Borzov'un Gözü Üçüncü Altında", **Cumhuriyet**, (08.09.1972), s. 8; "En Hızlı: Borzov, En Yüksek: Nordwig, En Kuvvetli: Aleksiev", **Cumhuriyet**, (08.09.1972), s. 8.

⁷¹³ Lasse Viren 10000 metrede dünya rekoru kırdı. 1976 Montreal Olimpiyatları'nda da aynı başarıyı tekrarlayan Viren 1999'dan 2011'e kadar dokuz yıl Finlandiya Parlamentosu'nda Milli Koalisyon Partisi'nin milletvekilliğini yaptı. **Olympic Report 1972, Vol. III**, s. 45, 52-53; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 371-372; Miller, a.g.e., s. 205; **IAAF**, "Athlete Profile: Lasse Viren", Athletes, 2020.

“özel statülü” ve “tarafsız” Finlandiya uzun zaman sonra Olimpiyatlar’da uzun mesafe koşularında varlığını hissettirdi.⁷¹⁴ 110 metre engelli koşusunda birinciliği kazanan ABD’li Rodney Milburn Jr. (1950-1997) dünya rekoru kırdı; 4X100 bayrak yarışında ABD takımı dünya rekoru kırarak altın madalyanın sahibi oldu. 800 metre yarışında ise diğer bir ABD’li David James Wottle (d. 1950) uzun süre düşük tempoda ve en geriden sürdürdüğü yarışı son metrelerdeki atağıyla spekülatif bir biçimde kazandı ve hafızalarda yer etti. Borzov’un inanılmaz performansı hariç ABD’nin kısa mesafelerdeki üstünlüğü bu oyunlarda da sürdü. 400 metre engelli koşusunu kazanan Ugandalı sekiz eşli, 43 çocuklu kabile şefi ve polis John Akii-Bua (1949-1972)⁷¹⁵ ve 3000 metre engelli koşusunu olimpiyat rekoru kırarak kazanan Kipchoge Keino (d. 1940) Kara Afrika’nın gururu oldular.⁷¹⁶ Basketbolun Oyunlar’a dahil edildiği 1936’dan beri şampiyonluğu kimseye kaptırmayan ABD bu sefer finalde SSCB’ye son saniyede tartışmalı bir şekilde 51-50 yenilerek ikincilikte kaldı. ABD gümüş madalyayı almayı reddetti. Madalya hala IOC’nin Lozan’daki kasalarında bulunmaktadır.⁷¹⁷ Serbest güreşte artı 100 kg’da yarışan 186 kiloluk Amerikan Chris Taylor Olimpiyatlar tarihindeki en ağır sporcu olarak kayda geçti. Azman güreşçi Taylor bronz madalya kazandı; fakat Taylor’un ilk turda Sovyet güreşçi Aleksandr Medved’e kaybettiği müsabakada Türk güreş hakemi Ümit Demirağ (d. 1926)’ın gösterdiği kötü performansla Amerikan yetkililer büyük tepki gösterdiler. Oyunlar tarihinde Sovyet-Amerikan çekişmesi ilk kez bu kadar iddialı konuma geçiyor; iki ülkenin sporcularının karşılaştığı hemen hemen her müsabaka Soğuk Savaş arenasına dönüyordu.⁷¹⁸

5 Eylül 1972 günü sabaha karşı saat dört sularında Olimpiyat tarihinin en karanlık yirmi saati başladı. “Canice ve sinsice planlanmış bir barbarlık” bütün dünyanın gözleri önünde on bir İsraili sporcu ve antrenörün hayatına kast etti. Eşofmanlar içinde altı Filistinli terörist çitlerden atlayarak daha önceden inşaat işçisi ve aşçı olarak Olimpiyat Köyü’ne yerleşmiş olan iki arkadaşıyla buluştu. Sekiz terörist 28 kişilik İsrail kafilesinin bulunduğu Connollystrasse’deki 31. Blok’a gitti. Kapıları kıran teröristler karşı koymaya çalışan güreş antrenörü Moshe Weinberg ve halterci Josef Romano’yu kurşun yağmuruna tuttu

⁷¹⁴ Finlandiya 1912-1936 yılları arasında 1500 metreden maratona yirmisi altın olmak üzere 48 madalya kazanmıştı. Münih’e gelene kadar 1936’dan beri sadece 1956’da maratonda bir bronz kazanabilen Fin atletler hiç kuşkusuz II. Dünya Savaşı ve ardından siyasi açıdan yaşadıkları kapana sıkışmışlığın sporda da kurbanı olmuşlardı. Münih’te 3000 metre engellide alınan bir bronz madalya ile 1500 metreden 10000 metreye bütün yarışlarda madalya almış oldular. Olimpiyat Oyunları’nın erken döneminde aldıkları madalyalar sayesinde Finler 101’i altın toplam 303 madalyayla en başarılı milletler arasındadır. Miller, a.g.e., s. 205-206.

⁷¹⁵ Uganda’nın ilk Olimpiyat şampiyonu olan Akii-Bua Uganda diktatörü İdi Amin’in medar-ı iftiharıydı. Münih’te dünya rekoru kırdı; fakat 1976 Olimpiyat Oyunları’na boykot nedeniyle katılmadı. Miller, a.g.e., s. 206; “John Akii-Bua”, **Sports Reference LLC.**, 2020.

⁷¹⁶ 3000 metre engelli yarışında Kenyalı Ben Jipcho da ikinci oldu. Kip Keino favori olarak girdiği 1500 metre yarışında ise ikinci oldu. “1500 Metrede de Favori”, **Cumhuriyet**, (08.09.1972), s. 8.

⁷¹⁷ **Olympic Report 1972, Vol. III**, s. 437.

⁷¹⁸ Ümit Demirağ yanlı yönetiminden dolayı diskalifiye edildi, fakat sonuç değişmedi. Demirağ daha sonra verdiği bir röportajda Taylor’un orantısız cüssesiyle sağladığı avantajı dengelemek amacıyla takdir hakkını Medved lehine kullandığını itiraf etti. Taylor Grekoromen güreşte de yarıştı; ancak 3. Turda elendi. 1973’te profesyonel güreşe geçen Taylor, şov dünyasında da şansını denedi. 29 yaşında kalp yetmezliğinden öldü. **Olympic Report 1972, Vol. III**, s. 139; “Chris Taylor”, **Sports Reference LLC.**, 2020; Joshua Kagavi, “Iowa State’s Chris Taylor versus Andre the Giant”, **Kagavi**, 2013; “Olimpiyat Kampının 180 Kiloluk Maskotu”, **Cumhuriyet**, (22.08.1972), s. 8.

ve öldürdü. O kargaşada sekiz İsraili kaçımayı başardı. Teröristler dokuz İsraili'yi rehin aldı. Kaçan İsraililerden halterci Gad Tsovari otoritelere haber verdi. Otoriteler teröristlerle irtibata geçti. Teröristler ellerindeki rehinelere karşılık İsrail hapishanelerindeki 236 Filistinli'nin ve Alman hapishanelerindeki Ulrike Meinhof ve Andreas Baader'in salıverilmesini talep etti.⁷¹⁹ Almanlar İçişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher başkanlığında bir krizkomitesi oluştururken polis komiseri Annaliese Graes teröristlerle yakın irtibata geçti. Kriz Komitesi'ne Mısırlı IOC üyesi Ahmad Tunı de dahil edildi. Almanlar teröristlere sınırsız para ve Alman hapishanelerindeki siyasi tutukluların salınacağı vaadinde bulundu. Fakat irtibata geçilen İsrail Başbakanı Golda Meir Şansölye Willi Brandt'a "teröristlere hiçbir taviz verilmeyeceğini" ilettiler. Bu arada sabah başlayan müsabakalar ancak saat on beş itibarıyla tatil edildi. Ertesi gün saat onda ölen iki İsraili için bir anma töreni yapılmasına ve müsabakaların saat on altıdan itibaren devam etmesine karar verildi. Saat on altıda teröristler rehinelere birlikte Kahire'ye uçma konusunda Tunı'nın arabuluculuğunu kabul ettiler ve uçağın sağlanması için saat akşam dokuz kadar süre verdiler. Bu arada siyasi tutukluların salıverilmesi konusunda ilerleme sağlanamazsa daha fazla rehine öldüreceklerini ilettiler. Brundage ve Daume Olimpik barışın suikastlerle sekteye uğradığını ve bütün medeni dünyanın bu barbarca cinayeti kınadığını açıkladılar. Saat yedide yapılan IOC Yönetim Kurulu olağanüstü toplantısında üyeler Oyunlar'ın sadece ve sadece spor için devamına karar verdiler. Saat sekizde teröristler ve rehinerler helikopterle Fürstfeldbrück Askeri Havaalanı'na getirildiler. Almanlar havaalanında ışıkları söndürmüş; keskin nişancılar yerleştirmişlerdi. Tuzağı sezen teröristler bütün rehinerleri öldürdüler. Teröristlerden üçü sağ olarak teslim oldu; dördü olay yerinde öldürüldü.⁷²⁰

6 Eylül sabahı saat sekizde toplanan IOC Yönetim Kurulu Oyunlar'ın devam etmesine karar verdi. Saat onda yapılan anma törenine SSCB ve Arap devletleri temsilci göndermediler. Kürsüye gelen Avery Brundage "Oyunlar devam etmelidir" sözüyle tarihe geçecek konuşmasını yaptı. Fakat bu konuşmada "vahşi saldırıyı" Rodezya meselesindeki "katıksız politik şantajla" ilişkilendirmesi ve "birkaç teröristin uluslararası iyi niyet ve işbirliğinin çekirdeği olan Olimpik Hareket'i yok etmesine" izin verilmeyeceğini söylemesi umulmadık tepki yarattı. IOC üyelerinin büyük çoğunluğu ve Afrikalı devlet başkanları

⁷¹⁹ Teröristler pencereden yaklaşan bir polise fırlattıkları iki parça kağıtta taleplerini belirtmişler; saat sabah dokuz kadar süre vermişlerdi. Baader ve Meinhof Alman teröristlerdi. Kendi adlarıyla anılan Alman Baader-Meinhof Grubu (Kızıl Ordu Tugayı) ile Almanya ve Batı Avrupa'da bir çok terörist eyleme imza atan ikili Kara Eylül (Black September) Grubu'nun Münih katliamını planlamasına yardımcı olmuşlardı. Hal Marcovitz, **The Munich Olympics (Great Disasters: Reforms and Ramifications)**, Chelsea House Publishers, Philadelphia, PA, 2002, s. 51.

⁷²⁰ Ölen İsraililer, halter antrenörü Jakov Springer, halterci David Berger ve Zeev Friedman, güreşçi Mark Slavin ve Eliezer Schalfin, güreş hakemi Josef Guttfreund, atıcılık antrenörü Kahat Shor ve eskrim antrenörü Andre Spitzer'di. Miller, s. 202-203. Teröristlerden kurtulanlar Jamal Al-Gashey, Adnan Al-Gashey, Mohammed Safady ve olay yerinden kaçtıktan kırk dakika sonra öldürülen Yusuf Nazzal (Tony) idi. Sağ kalan teröristler Ekim ayı sonunda Beyrut'ta bir Lufthansa uçağını kaçırarak Filistinli gerillaların uçağı Münih'e yönlendirmesi ve pazarlık yapmak zorunda kalan Alman otoritelerinin serbest bırakmasıyla aynı uçakla Trablus'a kaçırıldılar. Mallon and Heijmans, s. LXVII; Mandell, a.g.e., s. 256-257; Miller, a.g.e., s. 203-204; "Saati Saatine Münih Faciası", **Milliyet**, (07.09.1972), s. 10; Kahraman Bapçum, "Almanların İhmalî Faciası Hazırladı", **Milliyet**, (07.09.1972), s. 10; "Herkes Anlamsız", **Milliyet**, (07.09.1972), s. 9.

Brundage'ın konuşması karşısında afallayıp kaldılar ve takip eden günlerde Brundage'ı kınayan açıklamalar yaptılar. Brundage'ın Olimpik Hareket'e vedası hiç de tatlı olmamıştı.⁷²¹

Katliamın şoku bütün dünyayı sarsarken geri kalan müsabakalarda ilginç enstantaneler yaşandı. 400 metre koşusunda ilk iki sırayı alan ABD'li Vince Matthews (d. 1947)⁷²² ve Wayne Collett (1949-2010)⁷²³ madalya töreninde milli marşları okunurken protesto amacıyla, umurlarında değilmiş gibi sağa sola bakınıp garip hareketler yaptılar. Hukuk öğrencisi olan Collett, stadyumdan çıkarken seyircilere Siyah Güç selamı verdi. IOC Başkanı Amerikan Avery Brundage'ın talebiyle iki sporcu ömür boyu Olimpiyatlar'dan men edildi; fakat daha sonradan bu ceza kaldırıldı.⁷²⁴ Öte yandan, bisiklet yarışı sırasında yola giren İrlandalılar'dan oluşan gayriresmi dört kişilik bir bisikletçi grubu Oyunlar'a Büyük Britanya olarak katılan İngiltere'nin bayrağında Kuzey İrlanda armasını taşımasını protesto etme amacıyla yarışı sekteye uğrattılar. Bir bisikletçiye çarptılar ve elenmesine neden oldular. Üçüncü kez Olimpiyatlar'da bincilikte engel atlama müsabakasında yarışan Büyük Britanyalı 70 yaşındaki kadın binici Hilda Lorna Johnstone (1902-1990) ise Oyunlar'a katılan en yaşlı bayan sporcu olarak tarihe geçti. Aynı dalda birinci olan 45 yaşındaki Federal Alman Liselott Linsenhoff (1927-1999) karışık müsabakaların yapıldığı bincilikte bireylerde şampiyon olan ilk kadın binici oldu.⁷²⁵ 1972 Münih Olimpiyatları doping testlerinin etkin bir şekilde yapıldığı organizasyon oldu. Toplam yedi sporcunun doping testi pozitif çıktı. Kullanılan yasak maddeler arasında ephedrine, coramine ve amphetamine vardı.⁷²⁶

⁷²¹ Miller, a.g.e., s. 203; "80 Bin Kişi 11 Sporcu İçin Ağladı", **Milliyet**, (07.09.1972), s. 1,9; "Olimpiyat Oyunları Devam Ediyor", **Milliyet**, (07.09.1972), s. 1,9.

⁷²² 1967 Pan-Amerikan Oyuları'nda gümüş madalya, 1968 Mexico City Olimpiyatları'nda 400 metre bayrak yarışında altın madalya sahibi olan Vincent Edward Matthews, kendisi ve Collett'in ihraç edilmeleri dolayısıyla madalya favorisi oldukları 400 metre bayrak yarışında ABD'nin takım çıkarmaması yüzünden olası bir altın madalyadan oldu. Matthews'un protestosu ona büyük kayba mal oldu ve kariyeri sona erdi. "Vince Matthews", **Sports Reference LLC.**, 2020.

⁷²³ 1971'de mezun olduğu UCLA'dan daha sonra 1977'de Hukuk Doktoru ünvanını da alan Wayne Curtis Collett, arkadaşı Matthews'un kaderini paylaştı. Spor kariyeri sona eren Collett 1992 yılında ABD Atletizm Şeref Listesi'ne dahil edilerek onore edilmeye çalıştı. Uzun süre savaştığı kansere 2010 yılında yenik düştü. "Wayne Collett", **Sports Reference LLC.**, 2020.

⁷²⁴ İki sporcunun Brundage'ı çok sinirlendirmesinin en büyük sebebi yaşanan trajediden hemen sonra ırkçılık konusunda tavrı olan ihtiyar başkanın sporcuların duyarsızlığı ve Rodezya meselesinin onda yarattığı yıkıntıydı. Protestocuların Collett daha sonradan bir röportajında "ülkemdeki durum karşısında artık sağlam bilinçle milli marşıma saygı gösteremiyorum. Beyaz Amerikanlar'ın bizim problemlerimize karşı olan rahat tutumu beni bu hale getirdi" diyecekti. Miller, a.g.e., s. 207; Neil Allen, "Bad manners on the medal rostrum leave a sour taste", **Times**, (08.09.1972), s. 11; Neil Allen, "Olympic Ban on two US athletes", **Times**, (09.09.1972), s. 7; "400 Metreyi Kazanan ABDli Atletler Yuhalandı", **Cumhuriyet**, (08.09.1972), s. 8; "ABD'li Matthews ve Collett Olimpiyatlardan İhraç Edildi", **Cumhuriyet**, (09.09.1972), s. 6, 8.

⁷²⁵ Lorna Johnstone daha önceden 1956 ve 1968 Olimpiyat Oyunları'na katılmıştı. IOC, "Olympic News", **Olympic Review**, No: 58, (July 1972), s. 328; Neil Allen, "Bad manners on the medal rostrum leave a sour taste", **Times**, (08.09.1972), s. 11; "Lorna Johnstone", **Sports Reference LLC.**, 2020.

⁷²⁶ Doping yapan sporcuların ikisi halterci, ikisi biskletçi, diğerleri basketbolcu, judocu ve yüzücüydü. 400 metre serbest yüzme yarışında altın madalya kazanan ABD'li Richard DeMont'un, judocu Moğol Bakhaava Buida'nın ve bisiklette bronz madalya kazanan Aad van den Hoek ve İspanyol Jaime Huelamo'nun madalyaları geri alındı. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 463, "Demont'un Altın Madalyası Geri Verilmiyor", **Cumhuriyet**, (08.09.1972), s. 8.

Türkiye Münih'e sekiz branşta (atıcılık, atletizm, bisiklet, boks, eskrim, güreş, halter, yüzme) biri kadın (Özden Ezinler, d. 1958) 47 sporcu ile gitti. Beden Terbiyesi Genel Müdürü İsmail Hakkı Güngör (1921-1983)⁷²⁷ başkanlığındaki 69 kişilik Türk kafilesinde TMOK temsilcileri olarak IOC üyesi Suat Erler, TMOK Başkanı Burhan Felek ve TMOK Genel Sekreteri Turgut Atakol yer aldı. Kafilede ilk kez bir doping uzmanı, Dr. Sermet Erilaçın sporculara eşlik etti. Türkiye'nin Münih'te yarışacağı spor branşlarının federasyon başkanlarının yanı sıra her zamanki gibi FILA Asbaşkanı Vehbi Emre kafilede bulunuyordu.⁷²⁸ Münih Olimpiyatları öncesinde Türkiye'nin güreşte 23ü altın olmak üzere toplam kırk madalyası vardı. Serbest güreşte tüm sıklletlerde yarışan Türk Güreş Milli Takımı'nın Grekoromen güreşte ağır sıklletlerde yeterli seviyede güreşçi bulamaması ilgi çekiciydi. Umudunu serbest güreşe bağlayan Türk milli takımında Sefer Baygın, Ali Rıza Alan ve Gıyasettin Yılmaz favori gösteriliyordu. Grekoromen güreş müsabakalarına altı sıkllette katılan Türk Güreş Takımı'nın bu yetersizliği aslında teknik açıdan Türk güreşinin dünyada geri kalmış olduğunun göstergesiydi.⁷²⁹ Güreşte tek madalya 62 kg Serbest güreş müsabakalarında gümüş madalya alan Vehbi Akdağ (1949-2020)⁷³⁰ ile geldi. Grekoromende hiçbir varlık gösteremeyen güreşçilerimizden Akdağ dışındaki en iyi derece 68 kg Serbest Güreşte dördüncü olan Ali Şahin (d. 1944) ve 48 kg Serbest güreşte dördüncü olan Sefer Baygın (d. 1942)'la geldi. Serbest güreşte artı 100 kg'da yarışan takım kaptanı Gıyasettin Yılmaz (1938-2018)⁷³¹ Türk asıllı Bulgar güreşçi Osman Duraliev (1939-2011)'le yaptığı müsabaka sırasında burnuna darbe aldı ve müsabakaya devam edemeyeceği gerekçesi ile

⁷²⁷ Münih Olimpiyatları sırasında askeri rejimin Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (1971-1975) görevini yürüten Güngör asker ve sporcu kökenliydi. 1970 yılında Futbol Federasyonu Genel sekreterliği'ne getirilen Güngör, daha önceden yine askeri rejim sırasında 1960-1962 yılları arasında Atletizm Federasyonu Başkanlığı yapmıştı. 1980 Darbesi'nden sonra 1981 yılında Gençlik ve Spor Başkanlığı Müsteşarı olan Güngör ölene kadar bu görevini sürdürmüştür. **Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü (SHGM)**, "İsmail Hakkı Güngör", **Genel Müdürler**, 2020; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 148.

⁷²⁸ Türk Olimpik Kafilesi henüz ülkeyi terk etmeden idari aksaklıkların kurbanı oldu. Kafile önce Ankara'da 2.5 saat sonra da İstanbul'da 5 saat uçak bekledi. BTGM İ. Hakkı Güngör basına "Yazık şu çocuklara! Kimse milli bir göreve gittiğimiz farkında değil. Olimpiyat kafilemize gösterilen ilgisizlik sporcularımızın ve yöneticilerimizin moralini bozmuştur." açıklamasını yaptı. Kafilede Bulgaristan'dan göç eden Hikmet Şen de 5000 ve 10000 metre de yarışmak üzere yer alıyordu. Millet Meclisi'nde Gençlik ve Spor Bakanı Adnan Karaküçük ise Türkiye'nin Münih'e 47 sporcu, 22 idareci, 6 hakem, 1 doktor, 7 kongre üyesi ve 3 olimpiyat komitesi üyesi olmak üzere 86 kişilik bir kafileyle gittiğini söylemiştir. **MM Tutanakları**, 3. Dönem, Cilt: 26, 3. Toplantı, 132. Birleşim, (13.09.1972), s. 842; Ali Abalı, **Cumhuriyetimizin 50. Yılında Gençlik ve Spor**, T. C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s. 153-154; "Olimpiyat Yolcuları Havaalanlarında Sefil Oldular", **Milliyet**, (20.08.1972), s. 1; "Uğurladık", **Cumhuriyet**, (20.08.1972), s. 8; "Kafilemizdeki Tek Bayan Özden Ezinler", **Cumhuriyet**, (21.08.1972), s. 8; "Sporcular Münih'e Moralsiz Gitti", **Milliyet**, s. 8, 10, (20.08.1972), s. 8,10; İlker Ateş, "Yürekler Acısı Tablo", **Milliyet**, (20.08.1972), s. 8, 10.

⁷²⁹ Vehbi Emre, "Kazandığımız Altın Madalyalar", **Milliyet**, (21.08.1972), s. 10; "Güreşte Biz ve Favoriler", **Cumhuriyet**, (26.08.1972), s. 8.

⁷³⁰ Uzun yıllar milli formayı giyen Tokatlı Vehbi Akdağ, Olimpiyat madalyasından sonra 1973'te Avrupa üçüncüsü ve 1974'te dünya üçüncüsü oldu. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 17; **Olympic Report 1972, Vol. III**, s. 134; Rıza Taşol, "Akdağ Gümüş Aldı", **Cumhuriyet**, (01.09.1972), s. 8.

⁷³¹ Gıyasettin Yılmaz Kars'ta doğdu. Tokyo ve Mexico City Olimpiyatları'na da katılmış olan Yılmaz, 1966'da Avrupa üçüncüsü, 1970'de Avrupa ikincisi ve Dünya üçüncüsü olmuştu. Münih'te serbest güreş takımının en tecrübeli ve favori güreşçilerindendi. Açılış töreninde Türk kafilesinin bayrağını taşıyan 34 yaşındaki Gıyasettin Yılmaz'ın sinirlerine hakim olamayarak yaptığı çığ hareket Türkiye'nin prestijini epey zedelemişti. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 390; "Gıyasettin Yılmaz", **Sports Reference LLC.**, 2020; **Olympic Report 1972, Vol. III**, s. 139; Tassos Verghitsis, "Şahane Açılış", **Cumhuriyet**, (27.08.1972), s. 8; Rıza Taşol, "Yılmaz Rakibini Sopa İle Kovaladı", **Cumhuriyet**, (30.08.1972), s. 6, 8; "Gıyasettin Yılmaz Yurda Geri Gönderildi", **Cumhuriyet**, (01.09.1972), s. 8; **TBMM Tutanakları**, Cilt: 26/3, B: 132, (13.09.1972), s. 842.

yenik sayıldı. Bunun üzerine sinirlenen Yılmaz, elinde sopa ile soyunma odasına kadar Duraliev'i kovaladı. Bu nahos görüntü Türkiye için çok yüz kızartıcı bir durum oluşturdu ve Yılmaz kafileden çıkarılarak yurda gönderildi. Güreşteki diğer skandal Serbest güreş 100 kg güreşçisi Alaattin Yıldırım'ın⁷³² Güreş Milli Takımı antrenörü Muharrem Atik'in ihmali sonucu maça çıkmaması ve hükmen mağlup olarak hiç maç yapmadan ülkeye dönmek zorunda kalmasıydı. Boksta Eraslan Doruk (d. 1949) ve Nazif Kuran (d. 1945) beşinci olurken Mexico City'deki maratonun yıldızı İsmail Akçay bu sefer maratonu tamamlayamadı. Maratonda Türkiye'nin diğer madalya umudu Hüseyin Aktaş (d. 1942)⁷³³ da yarışmayı tamamlayamadı.⁷³⁴

Türkiye Münih'te sportif başarısızlığın yanı sıra absürt komediye kadar varan tuhaflıklara imza attı ve Almanya'nın yakın olması dolayısıyla Münih'teki Oyunlar'ı önceki Olimpiyatlar'a göre daha çok ilgiyle takip eden Türk basın ordusu tarafından Türk okuyuculara yansıtıldı. Türk vatandaşlarının 1970lerin başındaki sosyal psikolojisini çok iyi yansıtan bu anekdotlarda ülkenin sosyo-ekonomik durumunun insanları Almanya başta olmak üzere yurt dışına ittiğini ve ortalama Türk vatandaşının yoksunluk hislerini gösteriyordu. BTGM henüz Oyunlar başlamadan antrenörlere sporculara fazla yemek yememelerini öğütlemelerini salık veriyor; sporcular Oyunlar'a hazırlanmak yerine alışverişi tercih ediyordu. Türk elçiliklerinin ayyuka çıkmış israf takıntısı kokteyl partilerde kendisini gösteriyor; Türkiye'nin ekonomik darboğaz geçirdiği günlerde bu tür olaylar kamuoyunca sorgulanıyordu. Profesyonel ahlaktan yoksunluk idari disiplinsizlikle birleşince absürtlüklerin biri diğerini takip ediyordu. Güreş Milli Takımı'nın yardımcı antrenörü sakatlanan güreşçi olursa yerlerine güreşebileceğini söylüyor; antrenman sahasına giden Türk boksörleri şehirde kayboluyordu.⁷³⁵

Türkiye'nin güreş sporunda yaşadığı çöküntü 1971 Akdeniz Oyunları'ndan kısa bir süre önce güreşçi Ali Rıza Alan'ın suçlamasıyla Güreş Milli Takımı Başantrenörlüğünden azledilen ünlü Olimpiyat ve Dünya şampiyonu Celal Atik'in sözlerinde tescilleniyordu. Münih sonrası kendisine tekrar önerilen Güreş milli

⁷³² İlgililerin Muharrem Atik'e Alaattin Yıldırım'ın maçı olduğunu hem Almanca hem de Türkçe tebliğ etmelerine karşın Atik, güreşçiye bunu bildirmedir. Maça çıkamayan Yıldırım elendi. Sorumluluğunu yerine getirmeyen Muharrem Atik görevden alındı ve yerine yardımcısı Hasan Sevinç getirildi. Güreşçiler Atik'in görevden alınmasına sevindiklerini basına bildirdi. Güreşçilere göre Atik'in talimatlarından hiçbir şey anlaşılıyor ve bu da güreşçilerin kafalarının karışmasına neden oluyordu. Rıza Taşol, "A. Yıldırım Kendisine Almanya'da İş Arıyor", **Cumhuriyet**, (30.08.1972), s. 8; Rıza Taşol, "Atik'in Yerine Sevinç Getirildi", **Cumhuriyet**, (30.08.1972), s. 8.

⁷³³ Hüseyin Aktaş Türkiye'nin en iyi maratoncularındandı. Balkan Şampiyonası'nda üç kez birinci (1970, 1972, 1973) ve Akdeniz Oyunları'nda ikinci (1971) ve üçüncü (1963) oldu. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 22; "Aktaş İkinci Oldu", **Cumhuriyet**, (18.01.1971), s. 8; "Maratonda Biz ve Onlar", **Cumhuriyet**, (21.08.1972), s. 8.

⁷³⁴ Hiçyılmaz, a.g.e., s. 59, 104, 209; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 231-233; **Olympic Report 1972, Vol. III**, s. 55, 113-114, 120-121, 131; TMOK, "Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-7", **Olimpiyat Dünyası**, 54, (Eylül 2014), s. 68-69; TMOK, "Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar", **1972 Münih Yaz Olimpiyat Oyunları**, 2020; Tassos Verghitsis, "Son Ümidimiz Kuran da Elendi", **Cumhuriyet**, (08.09.1972), s. 8; "Akçay'a Siyatik Teşhisi Kondu", **Cumhuriyet**, (21.08.1972), s. 8.

⁷³⁵ Rıza Taşol, "Onlar İdman, Biz Alışveriş Yaptık", **Cumhuriyet**, (25.08.1972), s. 8; Kadir Akat, "Türk Bayrağı Şeref Direğinde Dalgalanıyor", **Milliyet**, (21.08.1972), s. 10; "O. Mert Almanya'da İşçi Olarak Kalacak", **Milliyet**, (21.08.1972), s. 10; Mesut Behlülgil, "Antrenman Sahasına Giden Boksörlerimiz Münih'te Kayboldu", **Milliyet**, (22.08.1972), s. 12; Rıza Taşol, "A. Yıldırım Kendisine Almanya'da İş Arıyor", **Cumhuriyet**, (30.08.1972), s. 8.

takımı antrenörlüğünü reddeden Atik'e göre "Türk güreşi iflah olmaz"⁷³⁶ Atik'in tespiti antrenör ve sporcu seçimine odaklanıyor, güreşteki çöküntünün yapısal boyutlarına değinmiyordu. Oyunlar'daki hezimetten sonra yurda döndükten sonra istifa edeceğini söyleyen Grekoromen Güreş Milli Takımı antrenörü Necdet Uçar ise sorunun kişilerden değil sistemden kaynaklandığını, Olimpiyatlar'daki tüm ülkelerin Türkler'den daha güçlü ve daha teknik oldukları gerçeğini işaret ediyordu. Bir başka istifa da boks sporundan geliyordu. Alınan sonuçlardan sonra Türkiye Boks Federasyonu Başkanı Yusuf Mergen istifa ettiğini açıklıyordu.⁷³⁷

Oyunlar'ın hemen akabinde Millet Meclisi'nde söz alan Trabzon milletvekili Mehmet Arslantürk, basın ve televizyon yoluyla Türk kamuoyunun yakından takip edebildiği Münih Olimpiyatları'na 46 sporcu için neden 40 yönetici ve antrenör gönderildiğini ve gösterilen büyük sportif başarısızlığın yanı sıra "skandal, rezalet ve maskaralıkların" sebebini Gençlik ve Spor Bakanı Adnan Karaküçük'e soruyordu. Konuşmasında Alaattin Yıldırım, Gıyasettin Yılmaz ve Ümit Demirağ'ın içinde bulunduğu olaylara değinen Arslantürk, Oyunlar'ın üçüncü gününde güreş salonunda hiçbir Türk idareci ve güreşçinin salonda bulunmadığına işaret ediyordu. Trabzonlu milletvekili başkanlığın Sofya'da üç yıl ceza alan Ali Rıza Alan'ı Münih'e götürmek ve başantrenör Muharrem Atik'in atanma şekli gibi tasarruflarda bulunan güreş federasyonu ile koordinasyonundaki sıkıntıların ciddiyetsizlik ve disiplinsizlikten kaynaklandığını belirtiyordu. Her turnuva sonrası idarecilerin bir suçlu arayıp kurban ettiğini söyleyen Arslantürk, Gençlik ve Spor Bakanlığın ne gibi bir yapılanmaya gideceğini soruyordu. Gençlik ve Spor Bakanı Adnan Karaküçük (1927-2005)⁷³⁸ verdiği cevapta gönderilen yönetici ve antrenör sayısının diğer devletlere kıyasla az olduğunu söylüyordu. Güreşçi Gıyasettin Yılmaz'ın yaptığı hareketin sporculuğa yakışmadığını söyleyen Karaküçük, onun dışında kafilenin disiplininden memnun kaldığını ifade ediyordu. Türk sporunun durumundan kendisinin de memnun olmadığını belirten Karaküçük sporun bir "ilim meselesi" haline geldiğini ve diğer ülkelerin ilim ve teknoloji seviyesine erişilmeden Türk sporunun düzelmeyeceğini itiraf ediyordu.⁷³⁹

⁷³⁶ Güreş camiasındaki disiplinsizlik ve idare zaafı hem antrenörleri hem de sporcuları mağdur ediyordu. 62 kg'da güreşen Metin Alakoç, Federal Almanya'da yaşıyor ve çalışıyordu. Güreş Federasyonu'nun teminatıyla Türkiye'deki olimpiyat hazırlık kamplarına katılmış; bu yüzden F. Almanya'daki işini kaybetmişti. Oyunlar sonrasında Alakoç, mağduriyeti yüzünden Güreş Federasyonu'ndan 3000 altın markı tazminat talep ediyordu. "Türk Güreşi İflah Olmaz", **Cumhuriyet**, (01.09.1972), s. 6, 8; Rıza Taşol, "Alakoç, Federasyon'dan 3 Bin Mark İstedti", **Cumhuriyet**, (09.09.1972), s. 8.

⁷³⁷ Uçar'ın istifasında ekme kaygısı sportif başarısızlıktan daha ağır basmıştı. Olimpiyatlar öncesi İstanbul Denizcilik Bankası'ndaki işinden çıkarılan Uçar, Gençlik ve Spor Bakanı Adnan Karaküçük'ün araya girmesiyle işini korudu. "Milli Güreş Takımı Antrenörü Necdet Uçar Devamsızlıktan İşten Atıldı", **Cumhuriyet**, (23.08.1972), s. 8; Tassos Verghitsis, "İstifalar Münih'te Başladı", **Cumhuriyet**, (09.09.1972), s. 8; "Kötüye Giden Biniciliğimiz", **Cumhuriyet**, (21.08.1972), s. 8.

⁷³⁸ 1968-1980 yılları arasında Cumhuriyet Senatosu'nda bulunan AP'li Ali Adnan Karaküçük 11.12.1971-15.04.1973 tarihleri arasında, 34. ve 35. hükümetlerde Gençlik ve Spor Bakanlığı yaptı. Yıldırım ve Zeynel (Eds.), **TBMM Albümü, 2. Cilt: 1950-1980**, s. 814; Yıldırım ve Zeynel (Eds.), **TBMM Albümü, 4. Cilt: (1960-1983)**, s. 1749.

⁷³⁹ **MM Tutanakları**, III. Dönem, Cilt: 26, 3. Toplantı, 132. Birleşim, 1. Oturum, (13.09.1972), s. 840-843.

Dünyada bloklar arasında diplomatik ve siyasi yakınlaşmanın olduğu bir döneme rastlamasına rağmen 1972 Münih Olimpiyat Oyunları Doğu-Batı çekişmesinin ve rekabetinin sporda epeyce artmasına vesile olmuştur. Oyunlar'a katıldığı yirmi yıl içinde Sovyetler'in en başarılı olduğu Olimpiyatlar olan Münih'te Sovyetler on spor dalında en iyi dereceleri alırken diğer onbeş dalda ABD'nin önünde yer aldılar. Sovyetler 50'si altın 99 madalya kazandı; ABD ise bir önceki Olimpiyatlar'daki üstünlüğünü yitirerek 33'ü altın 94 madalya aldı. DAC 20'si altın 66 madalya, FAC 13'ü altın 40 madalya ve Japonya 13'ü altın 29 madalya kazandı. Sovyetler'in uydusu olan DAC'nin toplam madalya sayısında üçüncü olarak büyük atılım göstermesi ve Bulgaristan, Macaristan ve Polonya'nın Fransa, İngiltere ve Kanada'dan daha iyi performans göstermesi Sovyetler'e "sosyalizmin zaferi" propagandasını yapma açısından büyük bir fırsat sağladı. Amerikan icadı sayılan basketbolda ABD'nin ilk kez bir maç kaybetmesi, hem de bu maçın finalde Sovyetler'e karşı dramatik bir şekilde kaybedilmesi Amerikan kamuoyunu derinden sarstı.⁷⁴⁰

1970'li yıllarda Soğuk Savaş'ın yumuşama döneminde ABD ve SSCB sıcak çatışmayı dolaylı olarak Üçüncü Dünya ülkeleri ve Ortadoğu gibi bölgelerde destekledikleri rejimler veya gerillalar aracılığıyla yürütürken silahsız savaşın dozunu özellikle spor alanında artırmışlar; uluslararası kültür ve spor savaşları umulmadık ölçüde yoğunlaşmaya başlamıştı. Münih Olimpiyatları'nın yapıldığı sırada Türk kamuoyunun da yakından takip ettiği bir Sovyet-Amerikan çekişmesi satranç tahtasında yaşanıyordu. 29 yaşındaki Amerikan satranç dâhisi Bobby Fischer (1943-2008)⁷⁴¹ 1948'den beri dünya satranç şampiyonluğunu elinde tutan SSCB'nin son şampiyonu 45 yaşındaki Boris Spassky (d. 1937) ile Reykjavik (İzlanda)'te unvan maçını sürdürüyordu. Spektaküler bir şekilde 21 oyun sonunda Spassky'yi alt eden Fischer, Mark Spitz ile birlikte Nixon Amerikası'nda Soğuk Savaş çekişmesinin ön cephe kahramanlarından biri olarak bir mareşal gibi onore edildi.⁷⁴²

⁷⁴⁰ Espy, a.g.e., s. 133-134; "Sovyetler Münih'te ABD'nin Ezeli Üstünlüğüne Son Verdi", **Cumhuriyet**, (15.09.1972), s. 8.

⁷⁴¹ Birçok satranç otoritesi tarafından gelmiş geçmiş en büyük satranç dâhisi olarak kabul edilen Robert James Fischer Yahudi asıllı bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Altı yaşında satranca başladı ve hızla satranç dünyasında yükseldi. Fischer ABD topraklarında doğmuş ilk dünya satranç şampiyonu olarak tarihe geçti. 1972-1975 yılları arasında dünya satranç şampiyonu ünvanını korudu. Hayatının son dönemlerinde ağır psikolojik sorunlar yaşayan Fischer 55 yaşında öldü. Türkiye'de basını takip eden hemen hemen herkes Sovyet-Amerikan çekişmesini heyecanla izledi. Zerin Alnar, "İnönü Mat Yaptı ve Spassky Oyunu Bırakmakta Haklıymış Dedi", **Milliyet Magazin**, (20.08.1972), s. 1-2; **IMDB**, "Bobby Fischer Against the World (2011)", Belgesel (Yön. Liz Garbus), 2020.

⁷⁴² Bobby Fischer'in son ana kadar İzlanda'ya gelip gelmeyeceği belli değildi. Müsabakaya günler kala İzlanda devlet başkanı Amerikan dışişleri bakanı Kissinger'ı arayarak devreye girmesini istedi. Sonunda Fischer İzlanda'ya geldi. "Yüzyılın Müsabakası" olarak adlandırılan unvan maçı 11 Temmuz ile 31 Ağustos 1972 tarihleri arasındaki 21 oyundan oluştu. Spassky'ye karşı zaferinden sonra ABD'de Bobby Fischer günü kutlandı. Sovyetler'in zeka üstünlüğünü dünyaya ve kendi halkına göstermesi açısından çok önemli bir ideolojik işlev gören satrançta Spassky'nin bir Amerikan satranççıya ünvanını kaybetmesi Soğuk Savaş atmosferinde her iki kampa da devlet meselesi haline geldi ve çok büyük bir yankı uyandırdı. SSCB'de lisanslı stranç oyuncusu sayısı 4 milyon iken ABD'de sadece 35 bindi ve ABDli bir satranç ustası satranca bu kadar önem veren bir milletin elinden ünvanı almıştı. Zerin Alnar, "İnönü Mat Yaptı ve Spassky Oyunu Bırakmakta Haklıymış Dedi", **Milliyet Magazin**, (20.08.1972), s. 1-2; "Seyircilere Kızan Fischer Salonun Değiştirilmesini İstedi", **Cumhuriyet**, (22.08.1972), s. 7-8; "17. Oyun da Berabere", **Cumhuriyet**, (24.08.1972), s. 8; "Fischer ve Spassky'nin 18. Oyunu da Bugüne Ertelendi", **Cumhuriyet**, (25.08.1972), s. 8; "18. Oyun da Berabere", **Cumhuriyet**, (26.08.1972), s. 8.

Oyunlar'ın dünya ve Türk dış politikası açısından en önemli yönü terörün, özellikle uluslararası terörün boyutlarını göstermesi oldu. Türkiye'de 1970'lerin başında artmaya başlayan ve takip eden on yıla damgasını vuracak olan terörün uluslararası konjonktürden etkilendiğini göstermesi açısından Kara Eylül Grubu'nun Münih'te bütün dünyayı şaşırta ve kahreden eylemiyle birlikte değerlendirilmesi gerekir. Alman Kızıl Ordu Tugayı'ndan FKÖ'ye, Filistin Kampları'ndan THKP-C'ye uzanan yelpazedeki bağlantılar ve 1990'lara kadar uzanacak dönemdeki ASALA, Ülkücü Militanlar, MİT ve PKK silsilesinde uluslararası terörün Avrupa gündemine en çarpıcı şekilde girmesi Münih'te gerçekleşti. Araplar ve onların yörüngesine giren Türkler ve diğer Müslüman milletler Avrupa'da risk faktörü olarak algılanmaya başlandı. AET ile müzakerelerin sürdürüldüğü 1970ler'in başında Türk işçilerinin serbest dolaşımı konusunda başta Federal Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinin isteksiz davranmalarının en büyük sebebi Münih'te yaşanan felakettir.⁷⁴³

Sovyetler'in sessiz kaldığı Münih katliamı sonrasında BM'deki SSCB, Lübnan, Irak ve Mısır heyetleri protesto edilmeye başlandı. İsrail Lübnan ve Suriye'de misilleme amaçlı saldırılarına başladı. 1973 Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur)'nın en büyük katalizörlerinden biri Münih katliamı oldu. Lübnan casusluk ve terör örgütlerinin kaynağı bir merkez haline geldi. Batı ittifakının sadık üyesi olan Türkiye'nin Kıbrıs meselesi ve dünya petrol krizi ile birlikte dış politikada sıkıştığı bir ortamda Lübnan'da KGB desteğinde kurulan ASALA 1970'ler boyunca diğer Batı Avrupa devletlerinin şemsiyesi altında eylemlerde bulundu. Türkiye bir nevi istihbaratını CIA ve MOSSAD'ın güdümüne terk etmesinin bedelini ödüyordu.

3.2.3. 1976 Montreal Yaz Olimpiyatları (21. Olimpiyat Oyunları)

Türkiye'de gençlik arasında yükselen militanlık ve 1972 Münih Olimpiyat Oyunları'nda yaşanan büyük hayal kırıklığı, yaklaşan 1973 Genel Seçimleri'nde siyasi partileri seçim bildirgelerinde gençlik ve spora daha fazla yer vermeye sevk etti. Gençlik meselesine en çok eğilen partilerden biri olarak CHP, seçim bildirgesinde kurulacak spor tesislerinin, kültür ve sanat çalışmalarına ve gösterilerine de elverişli olarak yapılması gerektiğine işaret ederek kafa ile beden kültürünün bir arada geliştirilmesinin Beden Eğitimi Genel Müdürlüğü'yle Güzel Sanatlar Kurumu'nun bu tesisleri birlikte işletmesine bağlı olduğunu bildirmekteydi. Bildirgede profesyonel seyir sporunun halkı ve gençliği hareketsiz seyirciler haline getirdiği için herhangi bir toplumsal yarar sağlamadığı belirtilmekte ve bu yüzden Türkiye'de profesyonel sporun insan kaynağının da gitgide kurumakta olduğu vurgulanmaktaydı. Güreş dahil uluslararası spor karşılaşmalarında yaşanan başarısızlıkların bu durumun kaçınılmaz sonucu olduğunun ifade edildiği bildirgede, sporda atılımlar yapabilmek için seyir sporları yerine aktif kitle sporlarına, profesyonel spor

⁷⁴³ Espy, a.g.e., s. 141-142; "Melen: Olay Bizim Ne Kadar Haklı olduğumuzu Gösterdi", **Milliyet**, (07.09.1972), s. 1,9.

yerine amatör spora ağırlık verilmesi ve özellikle okullarda beden eğitimi ve sporun ciddiye alınması salık verilmekteydi. Yurda ve semtlere dengeli olarak dağıtılması gereken tesisleşmenin öneminin yanı sıra bildirgede profesyonel sporun mesleki etiğe uygun olarak düzenlenmesinin ve bu sayede sosyal güvenliği kavuşacak olan sporcuların sömürülmesinin önüne geçilmesi gereğinin altı çizilmekteydi.⁷⁴⁴

AP 1973 Seçim Beyannamesi'nde spor özel bir önem ve değer verildiği ve bu büyük öneme uygun tedbirlerin alınması zaruretine değinilmekteydi. Beyannamede sporun yurt çapında yaygın, sistemli, plânlı ve programlı bir şekilde düzenleneceği ve herkes için spor ilkesi gereğince, her yaştaki yurttaşlara, sağlık, mutluluk, denge ve başarı için spor yapma imkânları artırılacağı belirtilmekte; bu uğurda kamu ve özel bütün “milli” kuruluşlar arasında tam bir koordinasyon ve işbirliği sağlanacağı sözü verilmekteydi. Sporcular ve spor idarecileri için sosyal güvenlik tedbirlerinin alınacağı da beyannamede yer alan hususlardandı. Amatörlüğün teşvik edilip destekleneceği ve bütün “milli” ve geleneksel ata sporlarına ve oyunlarına özel önem verileceği belirtilen beyannamede, beden eğitimi ve sporun kamu hizmetleri içindeki yerinin ve statüsünün artırılmasına yönelik tedbirlerin de alınacağı ifade edilmekteydi. AP Beyannamesi'ndeki ilgi çekici husus boş zamanları değerlendirme konusunun hızlı şehirleşme ve modernleşme bağlamında çok hızlı sosyal değişimler karşısında dengesi bozulan gençlerin ve yetişkinlerin kafa ve beden sağlığının sağlanması için ele alınması gerektiği hususuydu. Bu konuda beyannamede “İzcilik ve Gençlik Kültür Merkezleri, semt lokalleri, sabit ve gezici kamplar, hosteller ve kır konakları açılacak; mevcutlar geliştirilecektir.” denmekteydi.⁷⁴⁵

MSP 1973 Seçim Beyannamesi'nde “gerek ruhen ve gerekse bedenen gençliğimizin en güçlü gençlik ve millet” olması arzu edilmekteydi. Beyannamede “şanlı tarihimizde her sahada olduğu gibi beden sağlığında ve sporda da dünyada en kuvvetli idik” denmekte ve “bugün ata sporunda bile milli vakarımıza ve tarihi değerimize uygun neticeler alamaz olduk” şeklinde durum tespiti yapılmaktaydı. Sebep olarak “sporun yaygın olarak yapılmak yerine” sadece seyirci çekmeye yönelik olarak kitleden uzaklaştırılmış olmasını gösteren beyanname, başarısızlıkların diğer sebebi olarak beden gücünün yanında manevi gücün unutulmasını işaret etmekteydi. MSP çözüm olarak milli sporları yaygın hale getirerek sporda hem maddi hem de manevi varlığın güçlenmesine yönelik politikalar takip edileceğini vaat etmekteydi.⁷⁴⁶ 1973'te yayınlanan Demokratik Parti Programı'nda gençlik ve spor en son bölümü teşkil ediyordu. Sağlam ve sağlıklı nesillerin yetişmesinde sporun milli bünye bakımından büyük değerini kabul eden Demokratik Parti uluslararası ilişkilerin geliştirilmesinde ve ülkenin tanıtımında da sporun çok önemli olduğunu beyan ediyordu. Programa göre modern tekniğin gereklerine göre ve milli bünye ve karaktere uygun olarak yapılacak uygulamalarla spor eğitimin her kademesine yayılmalı ve Türk sporu bu şekilde gelişip

⁷⁴⁴ CHP 1973 Seçim Bildirgesi, s. 158, 160-161.

⁷⁴⁵ Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1973, AP Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1973, s. 66-68.

⁷⁴⁶ Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi, MSP Genel Merkezi Yayınları, İstanbul, 1973, s. 32-33.

kalkınmalıydı. Kulüplerin kendi öz kaynaklarını geliştirerek kurumsallaşması ve ülke gerçeklerine uygun olarak Batı ölçüleri içerisinde tüm spor mevzuatı yeniden yapılandırılmalıydı.⁷⁴⁷ 1973 Genel seçimleri'nde en fazla oyu alacak olan bu dört parti de Türk sporunun performansı ve yönetim açısından kötü bir durumda olduğunda hemfikirdi. Durum tespitinde yerinde saptamalar yapmalarına rağmen ne seçim sonrasında iktidara gelen MSP-CHP Hükümeti ne de I. Milliyetçi Cephe Hükümeti yapısal değişikliklerle Türk sporunu kısa vadede de olsa düzeltme olanağını bulamadı veya siyasi kaygılar yüzünden reform yapma iradesini gösteremedi. AP bildirgesinde belirtildiği üzere Türkiye'nin içeride geçirdiği hızlı değişim ve uluslararası ortam dinamiklerine uygun bir yönetim iradesi gösterilmediği sürece Türk sporu yerinde saymaya devam edecekti.

1973'te başlayan Dünya Petrol Krizi uluslararası ortamda büyük çalkantılar yaratmıştı. ABD'de Başkan Nixon'ın Watergate Skandalı sonucu görevden çekilmesi ve altın standardının terk edilmesi ülkeyi algısal olarak allak bullak ederken bunun yansımaları diğer ülkelerde de farklı şekillerde tezahür etmekteydi. Bu şartlarda organizasyon hazırlıklarına devam eden Kanadalılar da bu süreçten nasibini alacaklardı. IOC'nin 1970'te Amsterdam'da yapılan 70. Oturumu'nda XXI. Yaz Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği yapma hakkını kazanmış olan Montreal'in organizasyon süreci birçok spekülasyona yol açtı. Quebec eyaletini bir hayli borca sokan Olimpiyat organizasyonu hazırlıkları, sonraki aday şehirlere ders oldu. Borcun büyük bölümünün altyapı hazırlıklarına ait olmasına rağmen, mükemmel bir organizasyon düzenleyen Almanlar'ın aksine, çok şaşırtıcı bir proje çerçevesinde inşaya girişen Kanadalılar Olimpik Stadyum'un bir kısmını tamamlayamadan Oyunlar başladı. Oyunlar sona erdiğinde Kanada'nın harcadığı para 1.5 milyar Amerikan dolarını aşmıştı. 1994 yılına gelindiğinde Quebec eyaleti hala Olimpiyat organizasyonu için yapılan altyapı tesislerine ait 304 milyon US dolarlık borca sahipti.⁷⁴⁸

1967 Dünya Fuarı (Expo '67)'na ev sahipliği yapan Montreal, Kanada'nın Fransızca konuşanların çoğunlukta olduğu Quebec eyaletinin tam ortasında yer alan bir liman şehri olarak Olimpiyatlar'ın çok kültürlülük nosyonu için biçilmiş kaftandı.⁷⁴⁹ Olimpiyatlar için yapılan tesislerin Münih'teki gibi sonradan kullanım amaçlı olarak dizayn edilmesi şehre bugün de birçok sosyal amaca hizmet eden bir Olimpiyat Parkı ve Olimpiyat Köyü'nün dönüştürülmesiyle büyük bir toplu konut kompleksi miras bıraktı. Özgün mimarisiyle Olimpik Stadyum Montreal şehrinin görünümüne büyük bir renk kattı. Oyunlar'ın Montreal'in

⁷⁴⁷ **Demokratik Parti: Program**, DP Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1973, s. 105.

⁷⁴⁸ IOC'nin 69. ve 70. Oturumları ayrı oturumlar halinde Amsterdam'da 12 Mayıs 1970'te yapıldı. 1976 Yaz Olimpiyat Oyunları'nın ev sahipliğine aday şehirlerden Montreal (Kanada) ilk turda 25 oy, Moskova 28 oy aldı. Los Angeles (ABD)'a ise 17 oy çıktı. İkinci turda Moskova aynı oy sayısında kalırken Montreal 41 oyla ev sahipliğini kazandı. IOC, "The Winning Cities", **Olympic Review**, No: 32, (May 1970), s. 232; Alexander Vernik, "International Olympic Committee Vote History", 2020; Mallon ve Heijmans, a.g.e., s. XIX; Neil Allen, "The citizens see Nero produce a fiddle amid the flames of Rome", **Times**, (03.08.1976), s. 8.

⁷⁴⁹ The Organising Committee of the Games of the XXI Olympiad (COJO), **Games of the XXI Olympiad Montreal 1976: Official Report, Vol. II: Facilities**, Louis Chantigny (Ed.), Ottawa, 1978, s. 3 (Bundan böyle **Official Report 1976, Vol. II**).

dışında 800 km'lik bir alana yayılan farklı merkezlerde düzenlenmesi ise Kanadalılar arasında Olimpik kültürün yayılmasında çok etkili oldu.⁷⁵⁰

Siyasi açıdan Montreal Olimpiyatları öncesindeki en büyük sorunlardan biri ÇHC ve Tayvan (Milliyetçi Çin)'in statüleri sorunuydu. İlk kez 1952'de IOC ile iletişime geçen ÇHC otoriteleri Helsinki'deki Olimpiyatlar'a katılma isteklerini iletmışlerdi. Geç de olsa Helsinki Oyunları'na katılan ÇHC, "İki Çin" sorunu yüzünden 1958'de IOC üyeliğinden çıkmıştı. Ekim 1971'de BM'e kabul edildikten sonra ÇHC, uluslararası teşkilatlara karşı ve IOC ile olan ilişkilerindeki tutumunu değiştirdi. *Ping-pong diplomasisi* denen süreçte ABD Başkanı Nixon'un Çin'i ziyareti sonrası ülkede Kültür Devrimi sırasında bir kenara atılan Tüm Çin Spor Federasyonu tekrardan faaliyete geçirildi ve rekabete dayanan sporlara önem verilmeye başlandı.⁷⁵¹ 1971'de BM'de Tayvan'ın yerini aldıktan sonra ÇHC, sporla ilgili uluslararası organizasyonlarda da Tayvan'ın yerini almaya girişti. Montreal Olimpiyatları'nın ev sahibi Kanada 1970'de "tek Çin" politikasını kabul etmiş olduğundan ÇHC'ni tüm Çin'in tek meşru temsilcisi saymaktaydı. ÇHC Kanada'dan kayıtsız şartsız olarak Tayvan kfilesinin Montreal'e gelmesine izin vermemesini talep etti. Bu talebi reddeden Kanada, "Çin" ibaresini kullanmadığı sürece Tayvan kfilesini Kanada'ya kabul edeceği cevabını verdi. 1976'da Oyunlar başlayana kadar "iki Çin" meselesi gündemi meşgul etmeye devam etti. ABD her ne kadar ÇHC ile ilişkilerini geliştirmeye çalışsa da Tayvan'a olan desteğini de bir kenara atmak istemiyordu. Hatta Oyunlar'dan iki hafta önce ABD Olimpiyat Komitesi, Kanada Hükümeti Tayvan'a uyguladığı yasağı kaldırmazsa ABD takımını Oyunlar'dan çekebileceğini açıkladı. IOC de Kanada'ya Tayvanlı atletlere ülkeye giriş izni verilmemesinin ev sahipliği sözleşmesinin koşullarının ihlali olduğunu bildirdi. IOC Başkanı Lord Killanin'in ultimatoma rağmen 9 Eylül'de Montreal'e ulaşan Tayvan kfilesinin birçok üyesi Kanada'ya sokulmadı. Kanada Hükümeti'nin kararına

⁷⁵⁰ **Official Report 1976, Vol. II**, s. 3; Neil Allen, "Canadians happy to escape Montreal", **Times**, (03.07.1976), s. 6.

⁷⁵¹ Ağustos 1972'de Münih Olimpiyatları Organizasyon Komitesi ÇHC'ne Münih'e bir gözlemci heyeti göndermesi hususunda davet gönderdi. 1973 yılı başında Japonya Olimpiyat Komitesi birçok milli olimpiyat komitesine ve uluslararası spor federasyonuna ÇHC'nin IOC'ye üye olarak alınması ve Tayvan'ın üyelikten çıkarılması yönünde mektuplar göndermeye başladı. Mart 1973'te IOC'nin Batı Alman asbaşkanı Willi Daume ÇHC'nin tekrar Olimpik Hareket'e katılması hususunu görüşmek üzere Pekin'e gitti. ÇHC'li yetkililer Tayvan üye olarak kalmaya devam ettiği sürece IOC'ye katılmayacaklarını söylediler. GAIF'in Mayıs 1973'teki toplantısında uluslararası spor federasyonları ÇHC'nin uluslararası müsabakalara katılması meselesini görüştüler. 1973'te ÇHC sadece masa tenisi ve buz hokeyi uluslararası federasyonlarına üyeydi. IOC'ye kabul edilebilme şartı olarak ÇHC'nin milli olimpiyat komitesini kurması ve en az beş uluslararası spor federasyonuna üye olması gerekmektedir. ÇHC öncelikle Tayvan'ın üye olmadığı federasyonlara üye olma yolunu seçti. Süreç ilerlerken, 1973'teki Olimpik Kongre'nin hemen öncesinde yapılan Asya Oyunları Federasyonu Tayvan'ın üyelikten çıkarılarak yerine ÇHC'nin alınmasını teklif etti. Ekim 1973'te Varna'da toplanan Olimpik Kongre'de de 26 uluslararası spor federasyonundan 20'sinin ÇHC'yi kabul etmeye hazır olduğu telaffuz edildi. Kongreyi takip eden günlerde IOC'nin Sofya'da yapılan 74. Genel Oturumu'nda Tayvan'ı dışlama hususunda öneri getiren Asya Oyunları Federasyonu uyarıldı. İlerleyen zamanlarda 11 uluslararası spor federasyonu ÇHC'ye Olimpiyatlar'a katılma izni verdi. ÇHC bu arada uluslararası buz pateni, kürek, voleybol ve halter federasyonlarına üye olarak beş Olimpik spor federasyonuna üye olma şartını yerine getirdi. 1975 yılına gelindiğinde ÇHC 9 uluslararası spor federasyonuna katılmış durumdaydı. Nisan 1975'te ÇHC milli olimpiyat komitesini kurdu. Tayvan'ın üyelikten çıkarılması şartıyla IOC üyeliğine başvurdu. IOC Çin'i tek bir ülke olarak kabul ettiği için bir ülkeden "çifte üyeliğe" karşıydı; bu yüzden bir karar vermekte isteksizdi. Bir ay sonra milli olimpiyat komitelerinin katıldığı IOC toplantısında üyelerin çoğunluğu çifte üyelik yönünde oy kullandı; Tayvan da bu karara itiraz etmeyeceğini açıkladı. IOC kararı sürümcemeye bıraktı. 1976 Innsbruck Kış Olimpiyat Oyunları'nın hemen öncesinde yapılan IOC'nin 77. Oturumu'nda Çin meselesi gündeme bile alınmadı. Espy, a.g.e., 147-152

rağmen Kanada Milli Olimpiyat Komitesi Tayvan'a yapılan muameleyi desteklemedi. Montreal'de Oyunlar öncesinde yapılan 78. IOC Oturumu'nda Tayvan'ın Olimpik bayrak altında Oyunlar'a katılması kararı büyük oy çoğunluğuyla kabul edildi. Oyunlar'ın başlamasına bir gün kala Tayvan delegasyonu bu uzlaşma kararını kabul etmedi ve Oyunlar'a katılmayacağını açıkladı. Kanada Hükümeti'nin bu siyasi kararı milliyetçilikle ilgili daha sonraki birçok boykot ve yasak kararına emsal teşkil etmiş oldu.⁷⁵²

Daha önceki Olimpiyatlar'dan miras kalan Rodezya ve Güney Afrika Cumhuriyeti sorunları Oyunlar'ın hemen öncesine kadar gündemi meşgul etmedi. GAC bir süredir Olimpik Hareket'ten men edilmişti; fakat Rodezya Milli Olimpiyat Komitesi hala IOC tarafından tanınmaktaydı. Doğu Bloku ülkeleri ve Afrika ülkeleri dünyadaki diğer ülkelerin de Rodezya ve GAC ile olan sportif ilişkilerini bitirmeleri için uzun zamandır baskı yapmaktaydı.⁷⁵³ Mayıs 1976'ya gelindiğinde GAC meselesi istedikleri yönde halledilmezse Doğu Avrupa, Afrika ve Karayip ülkeleri Oyunlar'ı boykot edebileceklerini açıkladılar. GAC ile sportif ilişkilerini sürdüren ender ülkeler arasında Yeni Zelanda vardı. Temmuz ayı başında Afrika Birliği Teşkilatı (OAU- Organization of African Unity) IOC'ye Yeni Zelanda'yı Oyunlar'dan men etme çağrısı yaptı ve üyelerine Yeni Zelanda Oyunlar'dan çekilmezse Montreal'e gitmemelerini telkin etti.⁷⁵⁴

17 Temmuz-1 Ağustos 1976 tarihleri arasında düzenlenen Montreal Yaz Olimpiyat Oyunları'na 92 ülkeden 1260'ı kadın 6084 sporcu⁷⁵⁵ katıldı. Güney Afrika ve Rodezya meseleleri yüzünden toplamda 27 ülke Oyunlar'ı boykot etti.⁷⁵⁶ Boykotlar yüzünden katılan sporcu sayısı Münih'in epey altında kaldı. Oyunlar'ın açılışını Büyük Britanya Kraliçesi II. Elizabeth (d. 1926) yaptı. Sporcular 21 spor branşı ve 27 disiplinde 198 müsabaka dalında yarıştılar. Montreal'de Oyunlar'a yeni dahil edilen branşlar Bayanlar Basketbol, Hentbol ve Kürek branşları oldu.⁷⁵⁷ Oyunlar'a damgasını vuran sporcular Rumen jimnastikçi

⁷⁵² Espy, a.g.e., s. 152-155; Our Correspondent, "An Olympics broadside for Canada", Times, (02.07.1976), s. 8; "Americans threaten to pull out of Olympics", Times, (03.07.1976), s. 1; Harry Debelius, "The menacing giant that keeps the people of 'little China' united", Times, (20.07.1976), s. 12; "Formoza: 'Törene Katılacağız'", Cumhuriyet, (16.07.1976), s. 8.

⁷⁵³ 1973'te SSCB, DAC ve Çekoslovakya GAC'nin FIG'ten atılmasını talep ettiler. Şubat 1974'te IOC ırkçılık meselesini araştırmak üzere Rodezya'ya bir komisyon gönderdi. Aynı yılın sonlarında BM, uluslararası spor organizasyonlarına GAC'ndeki ırkçı spor kurumlarıyla olan bütün ilişkilerini kesmeleri yönünde çağrıda bulundu. IAAF GAC'nin cezasını iki yıl daha uzattı. Mayıs 1975'te IOC Rodezya'yı Olimpik Hareket'ten uzaklaştırma kararı aldı. Espy, s. 156-157

⁷⁵⁴ Oyunlar'a iki hafta kala Guyana ve Uganda, Yeni Zelanda men edilmezse Montreal'e gitmeyeceklerini açıkladılar. Our Special Correspondent, "Blow to South African hopes for Bantustans", Times, (01.07.1976), s. 6; Our Sports Staff, "World sport faces new threats over South Africa", Times, (02.07.1976), s. 1, 17.

⁷⁵⁵ COJO'nun resmi raporuna göre Montreal'a 6189 sporcu ve 2661 antrenör, masör ve yönetici gelmişti. Bazı kaynaklar ise boykot öncesi rakamları dahil ettikleri için rakamlarda farklılık görülmektedir. The Organising Committee of the Games of the XXI Olympiad (COJO), Games of the XXI Olympiad Montreal 1976: Official Report, Vol. III: Results, Louis Chantigny (Ed.), Ottawa, 1978, s. 3 (Bundan böyle Official Report 1976, Vol. III); Mallon and Heijmans, a.g.e., s. XIX.

⁷⁵⁶ Boykot eden ülkelerden Irak, Tayvan ve Guyana hariç hepsi Afrika'dandı. Mısır, Kamerun, Fas ve Tunus sporcuları ilk iki gün yarıştıktan sonra bu ülkeler resmen Oyunlar'dan çekildiler. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. XX; "Olimpiyat Meşalesi Bugün Yakılıyor", Cumhuriyet, (16.07.1976), s. 8; Cüneyt Koryürek, "Montreal Olimpiyat Oyunları Bugün Başlıyor", Cumhuriyet, (17.07.1976), s. 8.

⁷⁵⁷ IOC, "All The Facts", Montreal 1976, 2020; Official Report 1976, Vol. III, s. 9.

Nadia Comaneci (d. 1961),⁷⁵⁸ Kübalı atlet Alberto Juantorena (d. 1950), Fin atlet Lasse Viren, Amerikan dekatloncu Bruce Jenner (d. 1949), Sovyet halterci Vasily Alexeev (1942-2011), Amerikan yüzücü John Naber (d. 1956) ve Doğu Alman yüzücü Kornelia Ender (d. 1958) oldu.⁷⁵⁹ Afrikalı atletlerin yokluğuna rağmen atletizmde çekişmeli ve müsabakalara şahit olundu. 100 metrede küçük Karayip ülkesi Trinidad ve Tobagolu Hasely Crawford (d. 1950) altın madalyaya ulaştı. 200 metrede yine bir Karayip ülkesi olan Jamaika'dan Donald Quarrie (d. 1951)⁷⁶⁰ birinci oldu. Kübalı atlet Alberto Juantorena⁷⁶¹ 400 metre ve 800 metre yarışlarını kazandı. Juantorena bir olimpiyatta bu iki yarışı da kazanan ilk atlet oldu. Sürpriz şampiyon 800 metrede de dünya rekoru kırdı. 1500 metre yarışında Yeni Zelanda'lı John Walker (d. 1952) en büyük rakibi Tanzanyalı Filbert Bayi (d. 1953)'nin yokluğunda altın madalyaya kolay ulaştı. 5000 ve 10000 metre yarışlarında Finli Lasse Viren yine şampiyon oldu. 5000 metrede Olimpiyat rekoru kıran Viren, ünlü Fin şampiyon Nurmi'nin rekorunu egale etmek için maraton yarışına da katıldıysa da başarılı olamadı. Maraton yarışında Doğu Alman Waldemar Cierpinski (d. 1950)⁷⁶² olimpiyat rekoru kırarak birinci oldu.⁷⁶³ 400 metre engellide Amerikan Edwin Moses (d. 1955) ve 3000 metre engellide Anders Garderud (d. 1946) olimpiyat ve dünya rekoru kırarak şampiyon oldular. 4X100 m. ve 4X400 m. Bayrak yarışlarında altın madalyayı ABD takımları kazandı. Sovyet Viktor Saneyev (d. 1945)⁷⁶⁴ üçüncü kez üst üste üç adım atlama şampiyonu oldu. 1948 Olimpiyatları'nın çekiç atma şampiyonu Imre Nemeth (1917-1989)'in oğlu Macar Miklos Nemeth (d. 1946) cirit atmada dünya rekoru kırarak şampiyon oldu. Bu iki sporcu Olimpiyat

⁷⁵⁸ Nadia Elena Comănesci 1961'de Romanya'nın Oneşti şehrinde doğdu. Henüz 13 yaşındayken bütün jimnastik dallarında Avrupa şampiyonluğu kazandı. 14 yaşındayken katıldığı Montreal Olimpiyat Oyunları'nda bireysel olarak üç altın ve bir bronz madalya, takım halinde bir gümüş madalya kazandı. Olimpiyatlar tarihinde jimnastikte ilk kez 10 tam puan alan ve altın madalya kazanan en genç sporcu olarak tarihe geçti. Comaneci Montreal'de 7 kez 10 tam puan aldı. 1980 Olimpiyat Oyunları'nda ise bireysel olarak iki altın ve bir gümüş madalya, takım halinde bir gümüş madalya kazanarak toplam madalya sayısını dokuzaya çıkardı. Olimpiyatlar'dan bir yıl sonra sporu bırakan Comaneci 1989 yılında ABD'ye iltica etti ve 1984'te jimnastikte altın madalya kazanan ABD'li Bart Conner'la evlenerek ABD vatandaşı oldu. Halen ABD'de yaşamakta olan Comaneci 1996 Atlanta Olimpiyat Oyunları açılış töreninde olimpik bayrağı taşımıştır. "Nadia Comaneci", **Olympedia**, 2020; "Nadia Comănesci, Romanian Gymnast", **Encyclopedia Britannica**, 2020; "Nadia Comaneci", **Olympic.org**, 2020.

⁷⁵⁹ **Official Report 1976, Vol. III**, s. 3.

⁷⁶⁰ Donald O'Reilly Quarrie 1970'lerin en iyi kısa mesafe koşucularından biriydi. 17 yaşında elemeleri geçmesine rağmen sakatlık dolayısıyla 1968 Olimpiyatları'na katılmayan Quarrie, 1972'de 200 metre yarı finallerinde sakatlanarak elendi. Montreal'de iki saliselik farkla 100 metrede gümüş madalya aldı. Moskova Olimpiyatları'nda 200 metrede bronz madalya kazanan Quarrie, 1984 Olimpiyatları'nda 4X100 bayrak yarışında Jamaika takımıyla gümüş madalya kazandı. Quarrie halen Jamaika Atletizm Federasyonu'nda yöneticilik yapmaktadır. "Don Quarrie", **Olympedia**, 2020.

⁷⁶¹ "El Caballo (Kısrak)" lakaplı Alberto Juantorena Danger spora basketbolla başladı. Universiade Oyunları'nda 1973'te altın madalya, 1975'te iki gümüş madalya kazandı. Montreal'de 400 ve 800 metre yarışlarında dünya rekoru kırdı. 1977'de de dünya şampiyonu olan Juantorena, 1976 ve 1977 yıllarında dünyada yılın atleti seçildi. Sporunu bıraktıktan sonra bakan yardımcılığı gibi birçok bürokratik görevde bulunan Juantorena halen IAAF üyesidir. "Alberto Juantorena", **Olympedia**, 2020.

⁷⁶² Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden Waldemar Cierpinski'nin maratonda 2 saat 10 dakikanın altına inen ilk atletti. Tecrübesiz bir maratoncu olan Cierpinski, Montreal'de henüz beşinci maratonunu koşmuştu. Cierpinski 1980 Olimpiyatları'nda da maratonda birinci olacaktı. Cierpinski halen Almanya Milli Olimpiyat Komitesi üyesidir. IAAF, "Athlete Profile: Waldemar Cierpinski", **Athletes**, 2020; "Waldemar Cierpinski", **Encyclopedia Britannica**, 2020; "Waldemar Cierpinski", **Sports Reference LLC.**, 2020;

⁷⁶³ IOC, "5000m Men", **Montreal 1976**, 2019; IOC, "10000m Men", **Montreal 1976**, 2019; IOC, "Marathon Men", **Montreal 1976**, 2019.

⁷⁶⁴ 1968 Mexico City Olimpiyatları'nda 17.39 metrelik derecesiyle dünya rekoru kırarak üç adım atlamada şampiyon olan Viktor Danilovich Saneyev, 1972 ve 1976 Olimpiyatları'nda da altın madalyayı kimseye bırakmadı. Gürcü asıllı olan Saneyev, 1980'de katıldığı son Olimpiyatlar'da gümüş madalya kazandı. "Viktor Saneyev", **Sports Reference LLC.**, 2020.

tarihinde atletizmde baba-oğul şampiyon olarak tarihe geçtiler. Sonradan televizyon yıldızı olacak William Bruce Jenner (yeni adı Caitlyn Marie Jenner)⁷⁶⁵ dekatlonda dünya ve olimpiyat rekoru kıran altın madalya sahibi oldu. Bayanlarda 400 metre yarışında dünya ve olimpiyat rekoru kıran Polonyalı Irena Szewinska (1946-2018)⁷⁶⁶ birinci oldu. 800 metrede dünya ve olimpiyat rekoru kıran Sovyet Tatyana Kazankina (d. 1951)⁷⁶⁷ 1500 metrede de şampiyon oldu. Atletizmde bayanlarda bariz DAC üstünlüğüne şahit olundu.⁷⁶⁸

Japon Bayan Voleybol Takımı bir set bile vermeden şampiyon oldu. Voleybolda erkeklerde şampiyonluğu Polonya kazandı. Sonradan IOC Başkanı olacak Thomas Bach (d. 1953)⁷⁶⁹ eskrimde altın madalya kazanan Federal Almanya takımının üyesi olarak Montreal'deki Olimpiyatlar'a katıldı. Montreal'de ringlerde ABD ve Küba üstünlüğü vardı. Amerikan boksörler beşi altın yedi madalya kazanırken Kübalı boksörler üçü altın sekiz madalya kazandılar. Olimpiyatlar tarihinde ilk kez iki kardeş boksör aynı Oyunlar'da altın madalya sahibi oldular (ABD'li Leon Spinks [d. 1953]-75 kg. ve Michael Spinks [d. 1956]-81 kg.). Ağır sıklette Kübalı Teofilo Stevenson Olimpiyatlar'da peş peşe ikinci kez altın madalya kazanan ilk ağır sıklet boksörü oldu. Sovyet boksörler ise yirmi yıl sonra ilk kez altın madalya kazanamadılar.⁷⁷⁰ Oyunlar'ın ilgi çekici yönlerinden birisi de İngiliz Kraliyet ailesinden iki ferdin Büyük

⁷⁶⁵ Bruce Jenner Münih Olimpiyatları'nda dekatlonda onuncu oldu. 1975 PanAmerikan Oyunları'nda birinci oldu. Montreal'de dekatlonda dünya rekoru kıran Jenner, dört yıl önce almış olduğu karar üzerine Oyunlar'dan sonra sporu bıraktı. ABD'de milli kahraman haline gelen Jenner modellik yapmaya başladı. Birçok televizyon programında yer aldı. 1991'de Kris Kardashian'la evlendi ve bu evlilikten Kendall (Nicole) ve Kylie (Kristen) adlarında iki kız oldu. Kris Kardashian'ın önceki evliliklerinden olan çocuklarıyla kendi çocuklarının bir arada bulunduğu ABD'nin en meşhur reality showlarından biri olan Kardashianlar'ın Peşinde (Keeping Up With The Kardashians) adlı televizyon programında 2007'den beri yer almaktadır. Jenner 2015'te transseksüel olduğunu basına açıkladı ve 2017 yılında geçirdiği bir ameliyatla cinsiyetini ve adını değiştirdi. Miller, a.g.e., s. 220; **IAAF**, "Athlete Profile: Bruce Jenner", Profiles, 2020; "Caitlyn Jenner Biography", **Biography**, 2019.

⁷⁶⁶ Yahudi asıllı Polonyalı Irena Szewinska 1964 Olimpiyatları'nda 4X100 m. bayrak yarışında altın madalya, 200 metre yarışında ve uzun atlamada gümüş madalya kazandı. 1968'de 200 metrede altın madalyaya uzanan Leh atlet, 100 metrede de bronz madalya aldı. 1972'de Münih'te 200 metrede kazandığı bronz madalyaya 1976'da 400 metredeki altın madalyayı ekleyen Szewinska böylece Montreal'de 1964 Olimpiyatları'ndan beri yedinci madalyasını kazanmış oldu. 1980 Moskova Olimpiyatları'na da katılan Leh atlet burada 400 metre yarı finalinde sakatlandı ve yarışı tamamlayamadı. 1998 yılında IOC üyesi oldu. 1997-2009 yılları arasında Polonya Atletizm Federasyonu'nun başkanlığını yaptı. 2018 yılında öldü. **Olympic Report 1976, Vol. III**, s. 34; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 346; **IAAF**, "Athlete Profile: Irena Szewinska", Athletes 2019; IAAF, "Hall of Fame Profile – Irena Szewinska (Poland)", News, **World Athletics**, (30.04.2012).

⁷⁶⁷ Küçük cüsseli bir atlet olan Tatyana Vasilyevna Kazankina Kovalenko, 1980 Moskova Olimpiyatları'nda da 1500 metrede altın madalya kazandı. Montreal'de 1500 metredeki 3.56'lık dercesi Olimpiyat rekoruydu. 1980'de 1500 metrede dünya rekoru kırdı. 1984'te Paris'teki yarışlardan sonra doping testine girmeyi reddetti ve sporu bıraktı. Aynı zamanda akademisyen olan Kazankina spor bilimleri alanında birçok akademik makale sahibidir. "Tatyana Kazankina", **Sports Reference LLC.**, 2020; **IAAF**, "Athlete Profile: Tatyana Kazankina", Athletes, 2019; "Tatyana Kazankina", **Encyclopedia Britannica**, 2019.

⁷⁶⁸ Mallon and Heijmans, a.g.e., s. XX; TMOK, Miller, a.g.e., s. 219-221; "1976 Montreal'in Onur Listesi", **Cumhuriyet**, (09.08.1976), s. 8.

⁷⁶⁹ Thomas Bach 1976'daki altın madalyanın yanı sıra Federal Almanya Eskrim Milli Takımı'yla 1973 1977 ve 1979'da gümüş, altın ve bronz madalya kazandı. 1981'de Baden-Baden'de yapılan XI. Olimpiyat Kongresi'nde sporcu temsilcisi olarak bulundu. IOC'nin Sporcular Komisyonu'nun kurucu üyelerindendir. 1983'te hukuk doktorasını tamamladı. 1991'de IOC üyesi oldu ve 1996'da IOC Yönetim Kurulu'na seçildi. Birçok IOC Komisyonu'na başkanlık yapan Bach, 10 yıldan fazla IOC asbaşkanlığı yaptı. 2013'te IOC'nin 9. Başkanı seçildi. Halen bu görevi sürdürmektedir. IOC, "Who We Are: President", **The International Olympic Committee**, 2019.

⁷⁷⁰ O zamana kadar Olimpiyatlar'da boksta 12 altın madalya kazanmış olan Sovyet boksörler Montreal'de sadece bir gümüş ve dört bronz madalya kazandılar. 63 kg.'da şampiyon olan ABD'li "Şeker (Sugar)" lakaplı Ray Charles Leonard (d. 1956) daha sonradan birçok sıklette şampiyon olacak; profesyonel olacak ve 1980'lerde son on yılın en iyi boksörü seçilecekti. Diğer madalyalı

Britanya bayrağı altında Olimpiyatlar'a katılıyor oluşuydu. İngiltere'nin Binicilik Takımı'nda Prenses Anne ve eşi Philip de bulunuyordu. Binicilikte Federal Almanya'dan Reiner Klimke (1936-1999), *Mehmed* isimli atıyla Dressage (At Terbiyesi)'da üçüncü ve takım halinde birinci oldu.⁷⁷¹ Madalya sıralamasında birinciliği 47'si altın 125 madalyayla SSCB kazandı. DAC 40'ı altın 90 madalyayla ikinci olurken ABD 34'ü altın 94 madalyayla üçüncü oldu. Ev sahibi Kanada ise sadece 5 gümüş ve 6 bronz madalya kazanabildi. Böylece Kanada Yaz Olimpiyatları tarihinde altın madalya kazanamayan tek ev sahibi olarak tarihe geçti. Boykotlara rağmen Oyunlar pürüzsüz ve sakin bir şekilde sona erdi. Ancak dörtte biri yoksulluk sınırının altında yaşayan Montrealliler varken şatafat içinde yapılan organizasyon ve Kanada vatandaşlarının üstünde kalan büyük borç yükü ve Oyunlar dolayısıyla meydana gelen pahalılık Olimpik şehirlerin üstüne kalan mirasın değerini ilk defa çok büyük bir biçimde sorgulattı. Ayrıca Kanada hükümeti organizasyondan kalan büyük borç dolayısıyla büyük bir yolsuzluk soruşturması başlattı. Olumlu tarafından bakıldığında 1976 Olimpiyat Oyunları Kanadalı gelecek nesillere çok iyi faydalanabilecekleri spor tesisleri ve beden eğitimi ve spor programları bıraktı.⁷⁷²

Türkiye Oyunlar'a biri kadın (trampelen dalında katılan Amerikan vatandaşı Peri Suzan Özkum, d. 1959)⁷⁷³ otuz sporcuyla katıldı. Açılış töreninde Türk bayrağını Mehmet Yurdadön (d. 1954) taşıdı. Montreal'de sekiz branşta (atletizm, atıcılık, bisikleti boks, güreş, halter, judo ve trampelen) yarışan Türk

boksörlerden Leonard Spinks, Jr. Montreal dönüşü profesyonel boksa geçti ve ağır sıklitte dövüşmeye başladı. Sadece 7 müsabakadan sonra ünlü boksör Muhammad Ali'nin Şubat 1978'de karşısına çıktı ve ünvanını elinden aldı. Fakat aynı yılın Kasım ayında tekrar Muhammad Ali'yle karşılaşan Spinks Jr. yenilerek ünvanını kaybetti. Kariyerinin sonlarında yarı-ağır sıklite geçen Spinks Jr. pek başarılı olamadı ve 1995'te boksu bıraktı. Boksu bıraktıktan sonra maddi durumu bozuldu. Evsiz olarak sokaklarda yaşadı. YMCA'da temizlikçilik yaptı. Demans hastası olarak Las Vegas'ta yaşamını sürdürmektedir. Leon Spinks'in kardeşi Michael Spinks Montreal dönüşü profesyonel oldu. 1981-1985 arası Dünya Hafif Ağır Sıket Boks Şampiyonu ünvanını elinde bulundurdu. 1985'te ağır sıklite geçti ve ünlü boksör Larry Holmes'ü yenerek Dünya Şampiyonu ünvanını eline geçirdi. Bu ünvanı 1988'e kadar elinde bulunduran Spinks ünlü boksör Mike Tyson tarafından ilk raundda nakavt edildi; ünvanını kaybetti ve boksu bıraktı. Kariyeri boyunca 32 müsabaka yaptı ve sadece bir kez yenildi. Uluslararası Boks Federasyonu Şeref Listesi'ne dahil edildi. **Official Report 1976, Vol. III**, "Boxing", s. 144-163; "Volleyball", s. 596-620; "Olimpiyat Ringlerinde ABD 32, Sovyetler ise 12 Şampiyon Çıkardılar", **Cumhuriyet**, (09.08.1976), s. 8; "About Sugar Ray Leonard", **Official Website for Boxing Legend Sugar Ray Leonard**, 2020; "Leon Spinks", **Olympedia**, 2020; "Michael Spinks", **Olympedia**, 2020.

⁷⁷¹ Prenses Anne 1986-1994 yılları arasında Uluslararası Binicilik Federasyonu başkanlığını yaptı. "Prenses Ann ve Goodwill", **Cumhuriyet**, (17.07.1976), s. 7; "The Princess Royal and the Olympics", **The Royal Family of the UK**, 2020. Reiner Klimke dressage (at terbiyesi) branşında tüm zamanların en başarılı binicisidir. 1960-1988 yılları arasında Moskova Olimpiyatları hariç bütün olimpiyatlara katılan Klimke, bireysel olarak altı madalya takım halinde iki madalya kazanarak tarihe geçti. Yedi kez Avrupa, iki kez de Dünya şampiyonluğu kazanan Klimke 1988 Seoul Olimpiyatları'nda Federal Almanya'nın bayrağını taşıdı ve gümüş Olimpiyat nişanıyla onurlandırıldı. Meske hayatında başarılı bir avukat ve noter olan Klimke 199'da hayata veda etti. "Reiner Klimke", **Olympedia**, 2020.

⁷⁷² Kanada'nın en büyük altın madalya ümidi maratoncu Jerome Drayton (d. 1945) ancak altıncı olabildi. "Final Olympic Medals Table", **Times**, (03.08.1976), s. 8; Neil Allen, "The citizens see Nero produce a fiddle amid the flames of Rome", **Times**, (03.08.1976), s. 8; Neil Allen, "Canadian happy to escape Montreal", (03.07.1976), **Times**, s. 8; IOC, "Marathon Men", Montreal 1976, 2019 <https://www.olympic.org/montreal-1976/athletics/marathon-men>

⁷⁷³1975 Akdeniz Oyunları ve 1976 Balkan Şampiyonası'ndan sonra Olimpiyatlar'a katılan Özkum trampelden atlamada 27. olmuştur. Peri Özkum Northwestern Üniversitesi'nde ve Brown Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde eğitimini tamamladıktan sonra pediatri uzmanı olarak doktorluğa başladı. Halen ABD'nin California eyaletinin Costa Mesa şehrinde doktorluk yapmaktadır. Cem Atabeyoğlu vd., **Olimpiyat Oyunlarında Türk Kızları**, s. 19; Atabeyoğlu, **Olimpiyatlarda Türk Sporcuları**, s. 64-65; "New York'taki Kule Atlayıcı Türk Kızı Akdeniz Oyunları'na Katılıyor", **Cumhuriyet**, s. 8, 08.06.1975; "Dr. Peri Gunay's Resume", **Pediatric and Adolescent Medicine**, CostaMesa, 2019.

sporcular Türkiye'nin Yaz Olimpiyatları tarihindeki en kötü performansı gösterdiler ve bir madalya bile alamadan yurda döndüler.⁷⁷⁴ Türkiye serbest güreşte yedi, grekoromen güreşte dört sıklıkta müsabakalara katıldı ve 82 kilo serbest güreşte Mehmet Uzun (d. 1950)'un dördüncülüğü dışında minderlerde hiçbir varlık gösteremedi.⁷⁷⁵ Türkiye'den Oyunlar'ı takip etmek için 4 foto muhabiri ve 13 gazeteci Montreal'e gitti. TRT her günün sonunda günlük özetlerle Türk sporseverlere ulaştı. Türk sporseverlere Organizasyon Komitesi tarafından 3536 bilet tahsis edilmesine rağmen Türk sporcularının madalya ümitlerinin düşük olması ve ekonomik açıdan zor günler geçiren Türkiye'nin Kanada'ya olan uzaklığının fazla olması yüzünden Montreal'deki Oyunlar'da Türk izleyiciler sadece 1049 bilet aldı.⁷⁷⁶

Türkiye'deki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık 1976 Montreal Olimpiyatları'na katılımında ve orada gösterilen performansta kendini gösterdi. Oyunlar'a giderken de Oyunlar'dan dönüşte de Türk spor basını hiçbir olumlu ve ümitli haber veya yorum vermemekteydi. Montreal Oyunları'na birkaç ay kala Türk basını önceki Olimpiyat Oyunları'nda olduğu gibi yine "götürülecekler-götürülmeyecekler" listesini tartışmaktaydı. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Türkiye Güreş Federasyonu tarafından verilen 40 kişilik güreşçi listesini reddetmişti. Zaten uzun zamandır çöküşte olan Türk güreşi Leningrad'daki Avrupa Güreş Şampiyonası'nda da nal toplamıştı. Türk güreşçiler serbest güreşte takım halinde sekizinci, grekoromende onbirinci olurken yaklaşan Olimpiyatlar için hiç de umut vaad etmemişlerdi. Güreşçilerden umudunu kesen Türk spor kamuoyu Balkan Oyunları'nda başarılı olan diğer spor branşlarındaki sporculara spotlarını çevirmişlerdi. Fakat bu spotlarda da eleştiri okları yakıcıydı. Ünlü spor yazarı Cüneyt Koryürek Oyunlar'a bir hafta kala Cumhuriyet gazetesinde yazdığı yazısında Montreal'e haddinden fazla yönetici götürülmesinin yanı sıra götürülen maratoncuların da yetersiz olduğunu ve Montreal'e götürülmemesi gerektiğini ifade etmekteydi.⁷⁷⁷ Neticede dış politikada Kıbrıs meselesinin yaratmış olduğu zihin karışıklığı ve ard arda gelen iki hükümetin birbirine zıt düşen dış politika anlayışları Türkiye'nin bağlı bulunduğu Batı bloğuna mensup bir ülkede düzenlenen Olimpiyat Oyunları'nda Türkiye hakkında hiç de olumlu bir intiba bırakmadı. Aksine Kuzey Amerika'daki güçlü diaspora Rum lobisinin Türkiye'yi uluslararası arenada silik ve zararlı bir aktör olarak gösterme istekleri başarıya ulaşmış oldu. Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekatı sürecinde göstermiş olduğu karakterli dış politika ve kendine güvenen ülke imajı yerini henüz üstünden iki yıl geçmeden kendini tekrar eski küskün ve kompleksli psişeye teslim bıraktı. İthal edilen yüzücü ve trampolenciler Türkiye'nin Batı'ya karşı olan kompleksinin ve yetersizliğinin tescili olurken sportif

⁷⁷⁴ Hıncal Uluç, "Meşale Bugün Yanıyor", **Cumhuriyet**, (17.07.1976).

⁷⁷⁵ TMOK, "Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar", **1976 Montreal Yaz Olimpiyat Oyunları**, 2020; **Official Report 1976, Vol. III**, "Wrestling", s. 412-457.

⁷⁷⁶ The Organising Committee of the Games of the XXI Olympiad (COJO), **Games of the XXI Olympiad Montreal 1976: Official Report, Vol. I: Organization**, Louis Chantigny (Ed.), Ottawa, (1978)s. 387, 390, 525 (Bundan böyle **Official Report 1976, Vol. I**).

⁷⁷⁷ "Güreş Federasyonunun Montreal'e 40 Güreşçi Gönderme İsteğini Genel Müdürlük Reddetti", **Cumhuriyet**, (20.04.1976), s. 8; "Serbest Güreşte Mindere Serildik", **Cumhuriyet**, (20.04.1976), s. 8; Cüneyt Koryürek, "Kendi Kendini Aldatmaca", **Cumhuriyet**, (09.07.1976), s. 8.

başarısızlıkların ardından kamuoyunun gösterdiği tepkiler de olayların ve olguların sağlıklı ve mantıklı olarak değerlendirilemediğinin göstergesiydi. Basında yapılan değerlendirmeler sıklıkla duygusal tonlar taşıırken eski şampiyonların özlemi çekilmekteydi. Spor yazarı Hıncal Uluç'a göre Ruhi Sarıalp, Cahit Önel ve Muharrem Dalkılıç gibi eski şampiyonlarda var olan sporcu ruhu gerçek sporculuğu yansıtmaktaydı. Şimdiki sporcular ise tesissizlik ve malzemesizlikten ağlamaktaydı. Onlara lazım olan tesis değil "ağlama duvarıydı".⁷⁷⁸ Aslında sporda sporda uluslararası arenada yaşanan başarısızlıklar iç ve dış politikanın yapısından kaynaklanmaktaydı. Güreş sporundaki ölenemeyen çöküş iç siyasetteki sık iktidar değişiklikleriyle ilintiliydi. Türkiye'nin minderlerden silindiği 1976 yılında güreş federasyonu tam dört başkan değiştirmişti ve bunların ikisi programlarını bile uygulayamadan çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu nedenle eskiden kalan sorunların hiçbiri çözülememişti. Bunun da neticesi olarak Montreal'de güreşte bir dördüncülük dışında en iyi dereceler üç yedincilik olmuştu. 1980'lere gelirken Türkiye Olimpiyatlar'daki o eski başarılarını mumla aramaktaydı.⁷⁷⁹

3.2.4. Türk Dış Politikasının Işığında Türkiye ve Olimpiyatlar Üzerine Değerlendirme

Türkiye 1965-1980 yılları arasındaki dönemde üç yaz olimpiyat oyunlarına katıldı. Bu süre zarfında Türkiye'de 15 hükümet görev yaptı; sayısız Gençlik ve Spor Genel Müdürü, Gençlik ve Spor Bakanı ve Spor Federasyonu Başkanı değişti. Dönem başında DPT ve hazırladığı Kalkınma Planları çerçevesinde sosyo-ekonomik gelişimini plana oturtma girişiminde bulunan Türkiye, dönem sonuna gelindiğinde hem sosyo-kültürel hem de ekonomik açıdan istikrarlı bir görünüm arz etmemekteydi. Bu resmin yansıması dış politika ile birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin uluslararası spordaki yerine ve başarısına bire bir etkide bulunduğu söylenebilir.

⁷⁷⁸ Montreal Olimpiyatları'nın hemen ardından Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir haber Türkiye'nin ithalat sisteminin farklı bir yönünü gözler önüne seriyordu. Haberde Leyla Arık adlı Türk-Amerikan yüzücünün Peri Suzan Özkum örneğine atfen ithal edildiğinden bahsediliyor ve yüzücünün derecelerinin Türkiye rekorlarından daha iyi olduğuna işaret ediliyordu. Ancak Leyla Arık ve Peri Özkum Balkan Şampiyonası'nda beklentileri karşılayamayınca "bakkal hesabı" mantığına geri dönülüyor ve genç sporcuların konaklama masrafı bile tartışma konusu haline getiriliyordu. 24 Ağustos 1976 tarihli bir haberde sporcuların yapılan masrafa karşılık sadece bir Türkiye rekoru ile dönebildiklerinden sitem ediliyordu. Ayrıca Montreal Olimpiyatları'na katılmış olan Ahmet Kızıl adlı yüzücünün de Türk Spor Vakfı bursu ile ABD'ye gönderildiğinden ve sporcunun Olimpiyatlar'dan sonra ABD'ye iltica ettiğinden bahsediliyordu. 21 Ağustos 1976 tarihli başka bir haberde ise büyük ekonomik sorunlar ve eğitim sorunları durukken spora harcanan paranın gereksiz olduğundan yakınan Hıdır Polat adlı bir Cumhuriyet okuru Gençlik ve Spor Bakanı Ali Şevki Ereğ'in iki hafta önceki televizyon röportajını eleştiriyor; Türkiye'nin SSCB ve DAC'ye kafa tutamayacağını yazıyordu. Okur daha da ileri giderek henüz 17 yaşındaki Peri Özkum'un gelir kaynağını bile sorguluyor; bunu saçma bir şekilde "amatörlük" meselesine bağlıyordu. Bütün bu haberler Türkiye'de spora verilen önemin ülkenin dünyadaki yerinin algılanmasıyla paralel olarak değerlendirildiğini göstermekteydi. "Balkan Şampiyonası İçin ABD'den Türk Yüzücü Arık'ı Getirttik", **Cumhuriyet**, (09.08.1976), s. 8; "Leyla Arık 3 Bin Liraya Bir Türkiye Rekoru Kırdı", **Cumhuriyet**, (26.08.1976), s. 8; Tartışma, "Olimpiyatlarda Profesyonellik Konusu", **Cumhuriyet**, (21.08.1976), s. 7; Hıncal Uluç, "Ankara'dan Notlar: Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok", **Cumhuriyet**, (26.08.1976), s. 8.

⁷⁷⁹ "Minderlerden Silindik", **Cumhuriyet**, (14.01.1977), s. 8.

Dünyada dekolonizasyon sürecinin tamamlandığı ve erken Soğuk Savaş döneminin keskin köşelerinin detente ile törpülediği bu dönemde uluslararası alandaki yerini yeniden tanımlama çabası içinde olan Türkiye, iç siyasette yaşadığı gelgitler ve karşılaştığı dış sorunların gölgesinde gençlik ve spor politikalarına sağlam bir yön veremedi. Her ne kadar II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda spora geniş yer ayrılmış ve Cumhuriyet tarihinde ilk kez Gençlik ve Spor Bakanlığı kurulmuş olsa da 1970'lere gelindiğinde DPT'yi ve planlarını günlük siyasi kaygılara tercih eden AP politikaları ve 1971 Muhtırası sonrasında Türkiye'nin mahkum kaldığı sık iktidar değişiklikleri ve koalisyonlar, 1960'ların başındaki kurumsallaşma çabalarını akim bıraktı. TMOK'un "özerkleşmesi" sadece hukuki bir tasarruf olarak kaldı; gençlik ve spor politikalarına ne Sosyalist Blok ülkelerindeki gibi devlet kontrolünde yön verildi ne de gelişmiş Batı Bloku ülkelerindeki gibi özerkliği tam anlamıyla uygulayabilecek bir devlet rehberliği güdülebildi.

Aslında Türkiye'nin spor alanında yaşadığı sıkıntı ithal ikameci sanayileşme ve kalkınma stratejisinde yaşadığı sıkıntıya benzemektedir. Bu stratejide en önemli aşama olan ikinci aşamada bir ülkenin ürettiği ürünlerin, gerek mal gerek insan kaynağı olsun, sürdürülebilir bir şekilde dünya piyasalarında rekabet edebilmesi ve kendini yenilemesi gerekir. Ancak iç piyasada rekabet koşullarının "nepotizm ve kayırmacılıkla" engellendiği ortamda bir ülkenin bu aşamaya sıçraması pek olanaklı değildir. Bunun dışında, Türkiye'de orta ve uzun vadede yatırım ve tasarruf yerine insan kaynaklarında da "dışarıdan gelen kaynaklara gebe kalmak" veya elindeki kaynakları verimli kullanamayıp çarçur etmek adet haline geldiğinden spor politikalarında da başarı sağlanamadı. Herşeyin bilim ve teknolojiye döküldüğü ve makineleşmenin ve sistemleşmenin hızlandığı ortamda gecekondulaşan Türkiye, nasıl kırsaldan gelen insan kaynağına sosyo-ekonomik açıdan verimli çıkış yolları açamadıysa eğitim ve spor alanlarında da gecekondulu gençliğini spora yöneltmedi. Bu dönemde Batı müttefiki Latin Amerika ülkelerinde de aynı eğilim gözlenmekteydi. Burada dış politikanın iç politikaya yansımaları olarak açıklamaya çalıştığımız olguyu Gençlik ve Spor Genel Müdürü İsmail Hakkı Güngör Montreal Olimpiyatları'nın başlamasına bir gün kala Cumhuriyet gazetesinde yazdığı "Devlet Planlama Teşkilatı ve Spor" makalesinde somutlaştırmaktaydı. Güngör, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki ilke, tedbir ve hedeflerin teoride kaldığına işaret ederek dört yıllık görevi boyunca altı başbakan değiştirdiğini ve bunlardan Bülent Ecevit hariç beş dakika bile görüşme olanağını bulamadığından yakınmaktaydı. Diyanet İşleri Başkanı'yla TRT Genel Müdürü'nü yanından ayırmayan başbakanların spora bakış ve spora anlayışlarının tarife gerek olmadığını ifade eden Güngör, Montreal'e giderken Başbakan Demirel'in kafiye "kazanın, marşımızı çaldırın" diyerek sırt sıvazlamaktan başka bir şey yapmadığını belirtmekteydi. Sporcuların sırtlarının

sıvazlanmasının yağmur duasından farklı olmadığını belirten Güngör, artık sporda dua ve hamasi türkülerin değil bilimin sözünün geçtiğini yazmaktaydı.⁷⁸⁰

Türk güreşinin duayeni Vehbi Emre 1971 Akdeniz Oyunları arifesinde Türk sporunda yaşanan gerilemeyi yapısal olarak iyi bir şekilde analiz etmekteydi. Emre'ye göre önceki Olimpiyatlar'da ve uluslararası arenada alınan altın madalyalar Türk halkı tarafından “dedelerden kalma bir hak” olarak algılanmıştı. Türkiye’de kimse şampiyonlarla gerektiği gibi ilgilenmemişti. Onlara gösterilecek ihtimamın gelecek nesiller için teşvik olacağı düşünülmemiş; kırsal kesimden daha fazla sporcu kaynağının akmasına vesile olacağı hesap edilememişti. Sporculara yapılan yardımlar sadakaya dönüştürülmüştü. 1948 Olimpiyatları’ndan sonra başlayan bu yanlış muamele 1960’da yardımların kalkması ile kırsal bölgeden gelen sporcu kaynağını kurutmuştu. Emre'ye göre artık “pehlivanların toplanıp 6 ay kamplar yapmak” çıkar yol değildi. Cihat Uskan başkanlığındaki Judo Federasyonu gibi akıllı ve bilimsel yönetimler soruna çözüm olabilirdi. Nuri Gücüyener’in Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü (1964-1967) zamanında yapılan bir planla güreş sporunda modern hamleler yapılabilirdi. Ancak yedi sene geçmesine rağmen plana kimse dokunmamıştı. Planlar, programlar Türkiye’de masaların altında kalmaya mahkumdu.⁷⁸¹ Aynı serzenişini Montreal Olimpiyat Oyunları ertesinde de yineleyen Vehbi Emre’nin analiz ve tespitleri maalesef sağır kulaklara gidecekti. Türk sporunda yapısal reformlar yapmaya kimsenin ne isteği ne de gücü yetecekti.⁷⁸²

⁷⁸⁰ İsmail Hakkı Güngör, “Devlet Planlama Teşkilatı ve Spor”, **Cumhuriyet**, (16.07.1976), s. 8.

⁷⁸¹ Vehbi Emre, “Güreş Deyince Türk İsmi Akla Gelirdi”, **Milliyet**, (05.10.1971), s. 8, 10.

⁷⁸² Vehbi Emre, “Güreşçilerimize Gereken İlgiyi Göstermiyoruz”, **Milliyet**, (20.08.1972), s. 8.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE OLİMPİYATLAR (1980-1988)

4.1. Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler

1980’li yıllar dünyada ve Türkiye’de etkisi çok büyük olayların yaşandığı yıllar oldu. Dünyada siyasi haritada sömürgeciliğin son izleri de ortadan kalkarken dünyanın iki hegemon gücünden birinin dağılışı onlarca ülkenin kaderini değiştirdi. ABD tekrardan dünyanın en büyük gücü haline gelirken Marksist paradigmanın siyasal anlamda çöküşü ideolojik ve sosyo-kültürel kırılmalar yaşanmasına sebep oldu. SSCB’nin yeniden yapılanma ve toparlanma girişimi akim kaldı ve Sovyet İmparatorluğu çöktü. ABD’nin meşum “domino teorisi”ne nazire yaparcasına Sosyalist rejimler birbiri ardına kabuk değiştirdi. Bir anlamda dünyanın yarısı on yıl erkenden yeni bir yüzyıla girdi. Öte yandan, ABD’nin ittifaklar ağı da çözülmeye başladı. Birçok orta ve küçük çapta ülke aniden uluslararası arenada ve hatta iç politikada muallak kaldı. Bu ülkelerden biri de Türkiye’ydi. Komünizmin birdenbire çökmesi Türkiye gibi hükümetleri yeni düşman belirleme arayışına itti. Yarım asırlık düşmanlıklar unutuldu ve “unutulmuş komşular” yeniden hatırlandı.

Dünya 1980’li yıllara Ortadoğu krizleriyle girdi. İran’da meydana gelen İslami devrim siyasal İslamı en koyu haliyle bir gerçek olarak Batı ittifakının radarlarına sokarken SSCB’nin Afganistan’ı işgali Carter Doktrini denen dış politika yaklaşımıyla ABD’nin bölgeye daha çok müdahale etmesine neden oldu. İran-İrak Savaşı Ortadoğu’daki kriz ortamını alevlendirdi; Mısır ile İsrail’in Camp David’de anlaşması bile bölgedeki suları dindirmedi. Üçüncü Dünya ülkelerinde mevzi savaşları ve iç savaşlar devam ederken Bağlantısızlar Hareketi’nin en önde gelen mensuplarından ÇHC güçlenmeye, ABD’nin yakın müttefiki Japonya ekonomik açıdan dünya gücü haline gelmeye başladı. Avrupa’da Doğu Bloğu ülkeleri usul usul kaynamaya başlarken AET ülkeleri ekonomik ve siyasi açılardan birbirine yakınlaşmaya ve güçlenmeye devam etti. ABD ile SSCB nükleer ve balistik silahlarda indirim meselelerini tartışırken 1986 yılında SSCB’de Çernobil Nükleer reaktörü’nün patlaması kıyamet endişelerini somutlaştırdı. ABD eski bir Hollywood yıldızı olan Başkan Ronald Reagan’ın Yıldız Savaşları Projesi’yle hem kültürel hem de diplomatik başarılarla imza attı; dönem sonuna gelindiğinden dünyanın iki büyük “yıldızından” biri söndü. Perdeler açıldı; “Demir Perde” ortadan kalktı.

12 Eylül Darbesi ABD tarafından olumlu karşılanmıştı. Darbeyi “anlayışla ve büyük bir rahatlamayla” karşılayan ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Türkiye’nin darbe hususunda Avrupa ile yaşadığı sıkıntılardan uzak gelişti. Avrupa için darbe ve peşinden gelen askeri rejim uygulamaları insan hakları açısından önem taşıırken ABD için önemli olan esas sorun güvenlikti.⁷⁸³ ABD Dışişleri Bakanlığı askeri müdahalenin Türkiye’deki terör ve ekonomik sıkıntıların çözümü için istikrarı sağlayacağı umunduydu. Afganistan ve İran’daki istikrarsızlığa Türkiye’nin de eklenmesi, ABD için hiç de arzu edilir bir durum oluşturmayacağından askeri rejim de olsa Batı yanlısı bir istikrar rejimi ABD için bulunmaz bir nimetti. Kissinger’dan sonra ABD’nin en etkili dış politika danışmanlarından biri olan, Carter’ın Milli Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski (1928-2017)’nin desteklediği politikalar doğrultusunda Carter Doktrini’nin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için SSCB’nin etrafında bir “yeşil kuşak” oluşturulmalı ve bu kuşağın niteliği “ılımlı İslam” olmalıydı. Bu sebeple, Orta Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da “ılımlı İslam” vurgulu hükümetlerin başa geçmesi için ABD destek vermeliydi. Orta Asya’daki Türki cumhuriyetlere İslam yoluyla sızmaya çalışılıp Türkiye’deki sol hareketlere karşı bir ağırlık oluşturulmalıydı.⁷⁸⁴

Darbenin hemen ardından kurulan Bülent Ulusu Hükümeti tamamen Milli Güvenlik Konseyi (MGK)’nin belirlediği dış politika talimatları doğrultusunda hareket etmek zorundaydı. Darbeci generallerin tamamen ABD güdümünde bir dış politika izleyeceği ise daha ilk günlerden belli olmuştu. MGK’nin dış politika açısından en önemli üyesi NATO ve ABD tarafından çok tutulan MGK Genel Sekreteri Orgeneral Haydar Saltık (1923-2011)’tı. Darbeden hemen sonra 18 Kasım 1980’de Türkiye’nin bir süredir ABD ile pazarlık unsuru olarak elinde tuttuğu SEİA (Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması) onaylandı.⁷⁸⁵ Böylece 1985’e kadar Türkiye ve ABD arasındaki savunma, ekonomik ve askeri yardım işbirliğinin çerçevesi çizilmiş oldu. Akabinde askeri yönetim 24 Ocak Kararları’nı uygulayabilmek için gerekli olan kaynakları buldu ve tıkanmış olan ithalat yolları açıldı. Borçlar ödenmeye başlandı. Tıkanan

⁷⁸³ TSK’nın yönetime el koyduğu saatlerde ABD Başkanı Carter “Damdaki Kemancı (Fiddler on the Roof) adlı müzikali izliyordu. Perde arasında Dışişleri Bakanı Edward Muskie yanına gelerek kendisine Türkiye’deki durumu kastedip “Our boys have done it! (Bizimkiler yapmış!) diyerek askeri darbeyi haber verdi. NATO VE AET yetkililerinin ilk etapta herhangi bir yorum yapmaktan kaçındığı müdahale hakkında Avrupa basını harekâtın kansız olmasından ötürü memnunluk duyduklarını ve ordunun yönetime el koymasının ülkedeki anarşiye son vereceğini belirttiler. Sovyet haber ajansı TASS bir yorum yapmaktan kaçınırken İngiliz *Times* gazetesinin darbeden bir gün önceki sayısında darbe kehaneti yapması ilginçti. Uzgel, “1980-1990: ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s. 38; Zürcher, a.g.e., s. 462-463; “Ordunun Yönetime Gelmesi Dışta Olumlu Karşılandı”, **Milliyet**, (13.09.1980), s. 1, 6; “Amerika ve Almanya Ekonomik Yardımı Sürdürecektir”, **Milliyet**, (14.09.1980) s. 1; “Yeni Anayasa Hazırlanacak”, **Tercüman**, (13.09.1980), s. 1; “Ordu Mecbur Kaldı”, **Tercüman**, (13.09.1980), s. 1; “Ordu Yönetime El Koydu”, **Hürriyet**, (12.09.1980), s. 1. Ayrıca askeri darbenin yapıldığı günün sabahı Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan resmi açıklama için bkz. Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s. 364.

⁷⁸⁴ ABD’nin kendisine yakın rejimleri ayakta tutacak ve rakip ülkeleri zayıflatacak bir dış politika aracı olarak kullandığı İslam unsuru, özellikle SSCB’ye karşı destekleniyordu. Öte yandan ABD, Afgan mücahitleri dışındaki radikal İslami unsurları (Hizbullah, Emel, Hamas, vb.) ve özellikle İran’ı büyük tehdit olarak görüyor ve bunlara karşı “ılımlı İslamı” destekliyordu. Uzgel, “1980-1990: ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s. 36-37.

⁷⁸⁵ 29 Mart 1980 tarihinde Türkiye ile ABD arasında imzalanmış olan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması’nın metni için bkz. Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s. 300-363.

sanayi üretimi tekrar başladı ve Türkiye'nin çok ihtiyacı olan hammadde ve aramalar temin edilmeye başlandı. Ekonominin canlanması doğal olarak halkın askeri rejime desteğini artırdı. MGK ABD'ye söz verdiği üzere önce dış politikada öncelikle Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşüne izin verme meselesine eğildiler. Ekim ayında MGK ile görüşen ABD Büyükelçisi James Spain (1926-2008) ve NATO SACEUR Başkomutanı Bernard W. Rogers (1921-2008) tek korkusu “sosyalizm” olan Kenan Evren'e, Yunanistan'ın dönüşüne izin verilmezse yaklaşan seçimlerde sosyalistlerin iktidara gelebilme tehlikesi olduğu kozuyla yaklaştılar. Rogers'ın “asker sözü” teminatıyla Evren razı oldu ve Türkiye'nin vetosunu kaldırmasıyla 20 Ekim 1980'de NATO Savunma Planlama Konseyi Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşünü onayladı. Rogers Planı olarak adlandırılan bu “geçici” ve “gizli” anlaşma anlaşma imzalanırken Türk ve Yunan temsilcilerinin bulunmaması dolayısıyla bir bağlayıcılık taşımıyordu. Nitekim Aralık 1981'de Yunanistan'da işbaşına gelen Papandreou'nun “sosyalist” PASOK Hükümeti bu anlaşmayı tanımadığını açıklamıştır. Türkiye açısından diplomatik bir fiyasko sayılabilecek bu eylem MGK'nin Dışişleri Bakanlığı'na ve NATO daimi temsilcisi büyükelçi Osman Olcay (1924-2010)'a haber vermeden gerçekleştirdiği bir tasarruftu. Darbeden hemen sonra askeri rejimin dış destek aradığı en zayıf anında kotarılmış olan bu “gizli” anlaşma Kenan Evren tarafından Türkiye'nin NATO içerisindeki saygınlığını artıran bir eylem olarak görülmüştür.⁷⁸⁶

Bülent Ulusu hükümeti döneminde Türkiye ile Körfez ülkeleri ve Libya arasındaki ilişkiler, özellikle ticaret ve turizm alanında teşvik edildi ve geliştirildi. Türkiye inşaat sektöründe hem müteahhitlerini hem de işçilerini bu ülkelere kanalize etti. İhracatı özendirme politikası çerçevesinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika pazarları Türkiye'nin ihracatında büyük önem kazandı. ANAP iktidarı döneminde ticaret hacmi katlanarak arttı. Askeri alanda da Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi ülkelerle işbirliğine giden Türkiye, Şubat 1984'te Kenan Evren'in Suudi Arabistan'ı ziyaretinden sonra onlarca yatırım projesini yükledi. İçerideki Türk-İslam sentezi projesinin yansıması olarak Türkiye dış politikada da İslam ülkeleriyle ilişkilerini yoğunlaştırdı.⁷⁸⁷ Türkiye darbeden sonra İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) içindeki faaliyetlerini de artırdı. Ocak 1981'de S. Arabistan'da yapılan 3. İslam Zirve Konferansı'na ilk kez “başbakan” düzeyinde katıldı. Zirvede Kıbrıs Müslümanları'nın da “Kıbrıs Türk Federe Devleti” adıyla temsil edilmesi Türk dış politikası adına başarı sayılırken askeri rejimin Türk dış politikasının temel taşlarından olan “laiklik” ilkesini yeni konjonktüre göre şekillendireceği ortaya çıkıyordu.⁷⁸⁸

⁷⁸⁶ Uzgel, “1960-1980: ABD ve NATO'yla İlişkiler”, s. 39-42. 20 Ekim 1980 tarihinde NATO Savunma Planlama Komitesi tarafından imzalanan metin için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları: Cilt II (1945-1990), Kesim A (Çok Taraflı Bağlılar)**, TTK Basımevi, Ankara, 2000, s. 467-468; **Milliyet**, (11.10.1985), s. 1.

⁷⁸⁷ Toplam ihracat içinde bu ülkelere yapılan ihracatın oranı 1979'da %17 iken bu oran 1981'de %42'ye yükseldi. Tuncer, **Türk Dış Politikası, 2. Cilt**, s. 615.

⁷⁸⁸ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, “1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Ortadoğu'yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II: 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 127.

Soğuk Savaş'ın ilk on yılından itibaren zaten komünizme karşı “panzehir” olarak dinin siyasette ve toplum mühendisliğinde kullanılması ABD’li politika yapımcıların gözettiği bir husustu. ABD destekli “milli-mukaddesatçı” ve anti-komünist kuvvetler Türkiye’de özellikle 1960’lardan itibaren CIA destekli propaganda ve “kontrgerilla” çabalarıyla desteklenmesine rağmen Afganistan ve İran’ın başına bela olan “aşırı İslam” karşısında “Amerikan dostu” “ılımlı İslam” projesi en yoğun olarak Türkiye ve Pakistan’da işlerlik kazandı. Her ne kadar 12 Eylül’de darbe yapan generaller “sol terörü” ve “irticayı” bahane gösterecekler de darbeden sonra oluşturulan askeri rejim, Türkiye’de hiç olmadığı kadar organize ve sistemli bir şekilde ABD’nin “yeşil kuşak” projesine uygun bir “Türk-İslam sentezine” dayanan bir toplum ve siyasi yapı kurma çabasına girişti. Atatürk’ün paravan yapıldığı bu söylem ve icraat bütününde Kenan Evren’in başını çektiği ve “Aydınlar Ocağı”ndan fikri desteğini alan rejim, anti-komünizm propagandasının dozunu düşürdü ve önceliği toplum mühendisliğine verdi. İçeride Türkiye’nin 12 Eylül’le kurduğu baskı rejimine karşı yığınların tepkisini “ılımlı İslam” ve “tarikatlarla” absorbe etme planı 24 Ocak Kararları’nın bunalıtığı toplumu kaderine razı konuma getirmekte kullanıldı. Dışarıda ise ironik bir şekilde ABD’nin “ılımlı” gördüğü Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan, Tunus ve Pakistan gibi ülkelerle Türkiye’nin ilişkilerini geliştirmesi planlandı. ABD’nin “strategic consensus (stratejik uzlaşma)” kavramı çerçevesinde bölgede kendi hareket yeteneğini ve kapasitesini artırma çabalarında kilit rol oynayan Türkiye, özellikle Reagan yönetimi boyunca NATO’nun sorumluluk alanının genişletilmesinde merkezi bir yere sahip oldu.⁷⁸⁹

Türkiye ile olan ilişkilerinde ABD Ortadoğu’da 1980 başında resmen kurmuş olduğu Çevik Kuvvet’e Türkiye’yi de dahil etmek istiyor; NATO üyesi olması, iyi bir coğrafi konuma ve gelişmiş bir altyapıya sahip olması hasebiyle Türkiye’den lojistik destek konusunda daha fazla kolaylıklar bekliyordu. Ancak 12 Eylül 1980 öncesindeki azınlık hükümeti hem siyasi zayıflığı hem de ekonomik kriz durumunda pazarlık meselesi yaptığı için Çevik Kuvvet’e pek sıcak bakmamıştı. Askeri yönetim ise Çevik Kuvvet’e sıcak bakmasına rağmen üsler konusunda zorlanıyordu. Türkiye üslerin ancak NATO’nun bir ortak müdahalesi durumunda kullanılmasına izin vereceğini fakat tamamen ABD’nin tasarrufunda olacak lojistik tesislerin kurulmasının ülke içi istikrarsızlık durumunda kullanılabilecek olması kaygısından ve Ortadoğu ülkelerine yaptığı ekonomik açılımı sekteye uğratabileceği kuşkusundan dolayı tek başına bir yükümlülük altına girmek istemiyordu. Buna rağmen CIA Başkanı dahil Amerikan yetkililerinin Türkiye’ye gelerek üst çevreleri bilgilendirerek bir kamuoyu yaratmasından sonra Türkiye bütün çekingenliğine rağmen sonunda 1982’de ABD ile Çevik Kuvvet konusunda bir Mutabakat Muhtırası (Memorandum of Understanding) imzaladı. Buna göre Türkiye’deki on havaalanı modernize edilecek ve Batman ve Muş’ta iki yeni havaalanı inşa edilecekti. Anlaşmada her ne kadar üslerin NATO çerçevesinde kullanılacağı ifade edilse de masrafların ABD tarafından karşılanacak olması işin aslında ifade edildiği gibi olmadığına işaret ediyordu. Yine de tesislerin kullanımında Türkiye’nin onayının alınma şartının koyulması karar verme yetkisinin

⁷⁸⁹ Cüneyt Akalın, **ABD ve Türkiye-2, Yumuşama Yılları: Olaylar-Belgeler (1961-1989)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 144-145; Uzgel, “1980-1990: ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s. 37.

paylaşıldığını gösteriyordu. Çevik Kuvvet'in Türkiye için önemi hem Kafkaslar'dan gelecek Sovyet saldırısına karşı bir güvence oluşturması hem de ABD'nin Körfez'e en yakın askeri üslerine ev sahipliği yapması açısından önemini artırmasıydı.⁷⁹⁰

1983 sonunda iktidara gelen ANAP iktidarı ülke içinde askeri rejimin getirdiği siyasi rejimi benimserken dış politikada ABD'nin desteğini arkasına almıştı. Her ne kadar arka planda tutulsa da bir zamanların "takunyalı" Özal'ın fikri altyapısını şekillerden unsurlardan biri olan Nakşibendi tarikatının çizdiği çerçeve "ılımlı İslam" hususunda İngiltere ve ABD'nin Ortadoğu politikalarında dayanak oluşturuyordu. Askeri rejimin yavaş yavaş kontrolü yumuşatmasıyla dış politikada daha serbest hareket etmeye başlayan Başbakan Turgut Özal Dış İşleri bürokrasisini zamanla arka plana attı. Özal döneminde Dışişleri Bakanlığı sadece yürütme vasıtası haline getirildi. Özal'ın bu tutumunda kişisel siyasi ihtiraslarının yanı sıra dış politikayı çok büyük ölçüde ekonomik ilişkilere göre şekillendirme düşüncesi de yatıyordu. Batı Bloğu'nda ABD Başkanı Reagan ve İngiltere Başbakanı Thatcher'in bayraktarlığını yaptığı "neo-liberal" ekonomik politikalara endekslenmiş ve inanmış bir siyasetçi olarak Turgut Özal Türkiye'ye "çağ atlatmanın" yolunun Batı ekonomisine tamamen entegre olmak ve ihracata dayalı kalkınma programları uygulayabilmek için "ithalatı ve döviz piyasasını serbestleştirmekten" geçtiğine inanıyordu. Mali sektörde yapılan yapısal reformlarla da yine Türkiye'nin dünya piyasalarına entegrasyonu için bürokrasinin mikro düzeydeki denetiminin en aza indirgenmesi hedefleniyordu.⁷⁹¹

Devletin ekonomideki rolünün azaltılıp özel sektörün ağırlığının artırılmasını öngören "neo-liberal" ekonomik sistemin temel amacı Türk ekonomisinin dış pazarlara açılabilmesiydi. Ancak yeterli derecede sanayi altyapısı oluşturamamış ve "ahbap çavuş demokrasisinin" hakim olduğu bir ülke olarak Türkiye'nin, başını ABD, İngiltere ve Federal Almanya'nın çektiği böyle bir ekonomik sisteme dahil olması demek dış politikasının ekonomik zorunluluklar yüzünden eskisinden daha da fazla bu büyük devletlerin etkisinin altına girmesi demektir. Türkiye'nin tarım ürünleri ve temel tekstil ürünleri dışında bu sistemde döviz kazanabileceği alanlar turizm ve kendisinden daha az gelişmiş ülkelere satabileceği ara sanayi malları olacaktır. Türkiye bu yüzden altyapı yatırımları ve reklamlarla uluslararası arenada imaj tazeleme ve propaganda yoluna giderken Özal "yeni düzene" geçildiğini ilan ediyordu. Ekonominin birinci öncelik olduğu Türkiye'nin bu yeni dış politika düzeninde Özal ülkenin çevresinde bir barış kuşağı oluşturma hedefindeydi. Serbest Pazar ekonomi sistemini savunan Özal uluslararası arenada bir ülkenin ancak

⁷⁹⁰ İçeriği gizli olduğu resmen açıklanmayan bu mutabakat Genelkurmay Plan Dair Başkanı Korgeneral Necdet Öztoran ve ABD Global Stratejik İlişkilerden Sorumlu Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle (d. 1941) tarafından imzalanmıştır. Anlaşmanın 6. Maddesi olası hareketlerin Türkiye'nin onayına tabi olması ve NATO tarafından onaylanması koşulunu getiriyordu. Uzgel, "1980-1990: ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 45-48; "Burt: Türkiye'den NATO Dışı Yükümlülük İstemek İçişlerine Müdahale Olur", *Milliyet*, (26.04.1983), s. 1. Anlaşmanın bazı hükümleri için bkz. Mehmet Ali Birand, "Anlaşma NATO Yükümlülüğü İle Sınırlandırıldı", *Milliyet*, (26.04.1983), s. 1, 6.

⁷⁹¹ Tek tip döviz kuru uygulamasını getiren Özal hükümeti, ithal ikamesine dayalı sanayileşmeyi etkisiz hale getirecek şekilde ithalatı izne bağlı ürünler listesi yayınladı. Hükümet ayrıca Türk lirasının konvertibilitesini engelleyen kısıtlamaları azaltan önlemler aldı. Mali sistemi liberalleştiren mevzuat değişikliklerinin yapılması ancak 1988-1989 yıllarında olacaktır. Tuncer, *Türk Dış Politikası*, 2. Cilt, s. 607-609.

ekonomik açıdan güçlü olursa siyasi ağırlığının olacağını düşünüyordu. Ancak bu görüşünü büyük ölçüde “kendisi” ve kendisinin kuracağı ekonomik işbirliği ve kişisel dostluklarla sağlama yoluna giden Turgut Özal Türk dış politikasında kurumsal anlayışın terk edilmesinin önünü açmış ve bu yaklaşımın da etkisi günümüze kadar devam eden kötü yansımaları olmuştur.⁷⁹²

Turgut Özal başbakan olduktan sonra ABD ile ilişkilerde kabuk değiştirme gereğini ifade etmeye başladı. Özal’a göre Türkiye ABD’den daha az ekonomik yardım almalı, yerine ABD ile ticari ilişkiler artmalıydı. Çok büyük bir pazar olan ABD ile olan ithalat-ihracat dengesinde Türkiye sürekli muazzam açık veriyordu ve bunun giderilmesi için tek boyutlu ABD-Türkiye ilişkileri çeşitlendirilmeliydi. Türk sanayici ve işadamlarının ABD’de tanıtılmak ve onların bağlantı kurmalarına olanak sağlamak için Mart 1985’te kalabalık bir katileyle ABD’ye giden Özal burada Türk-Amerikan İş Konseyi’nin kurulmasına ön ayak oldu. ABD’nin İsrail’e tanımış olduğu “karşılıklı açık pazar” statüsünü kabul teklifi ise Türkiye’nin AT ile ilişkilerini ters etkileyebileceği düşüncesiyle hareket eden Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nun girişimleriyle sonuçsuz kaldı. ANAP iktidara geldiğinde Türkiye ABD’den 1 milyar doları aşkın ithalat yaparken bu ülkeye ihracatı 370 milyon dolardı. 1989 yılına gelindiğinde ABD’nin Türkiye’ye ihracatı iki katına çıkmış; fakat Türkiye’nin ABD’ye ihracatı ise 1 milyon dolarda kalmıştı.⁷⁹³

Müslüman ülkelerle geliştirilmesi planlanan ilişkilerin önünde Türkiye’nin komşuları Irak, Suriye ve İran ile olan sorunları engel teşkil ediyordu. Irak’ta 1979’da iktidarı ele geçiren Saddam Hüseyin’in Ortadoğu’nun liderliğine soyunması ve 12 Eylül Darbesi’nden hemen sonra İran-İrak Savaşı’nın başlaması Türkiye’yi temkinli olmaya itti. Savaş başlar başlamaz Türkiye tarafsızlığını ilan etti ve savaşın devam ettiği sekiz yıl boyunca Türkiye bu tarafsızlık politikasını terketmedi. Savaşın başlamasıyla beraber Kuzey Irak’ta güç boşluğu doğdu ve Kürt örgütleri bölgede fiilen denetimi ele geçirdiler. İran ve Suriye bu örgütlere lojistik ve maddi destek verdiler. Bu yakınlaşmaya karşılık olarak Türkiye de Irak’la işbirliği yapmaya başladı. Aralık 1980’de iki ülke arasında petrol, sulama ve ulaşım alanlarında işbirliği anlaşması imzalandı. Ağustos 1981’de Irak Başbakan Yardımcısı Ankara’yı ziyaret etti ve iki ülke arasında ticaret anlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre Irak petrolüyle Türk ihraç ürünleri takas edilecekti. Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı’nın kapasitesinin artırılması kararlaştırıldı. Gelişen ilişkiler sayesinde Irak Türkiye’nin en fazla ihracat yaptığı ikinci ülke oldu.⁷⁹⁴

Türkiye-Suriye ilişkilerinde ise en önemli sorunlar Fırat-Dicle (Su) Sorunu ve Türkiye’den kaçan Türk ve Kürtler’in Suriye’deki Ermeniler’le birlikte Türkiye aleyhine faaliyette bulunmalarıydı. Türkiye 12 Eylül Darbesi sonrasında Suriye’ye kaçan “teröristlerin” iadesini talep etmeye başlayınca Suriye,

⁷⁹² Tuncer, *Türk Dış Politikası*, 2. Cilt, s. 610-612.

⁷⁹³ Uzgel, “1980-1990: ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s. 68-69.

⁷⁹⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, “1980-1990: Ortadoğu’yla İlişkiler”, s. 130-131.

topraklarında “terörist” bulunmadığını, Haziran 1981’de yapılan suçluların iadesi ve cezai meselelerde karşılıklı yardım anlaşmasının “siyasi mültecileri” kapsamadığını belirtti. Özellikle PKK’nın Suriye’de konuşlanması Türkiye’yi bir hayli rahatsız ediyordu. 1982 yılında İsrail Lübnan’ı işgal edip İran-İrak Savaşı’nda İran toparlanmaya başlayınca bölgedeki dengeler değişmeye başladı. Irak’a giren İran’ın Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı’nı ele geçirmesi tehlikesi karşısında Başbakan Bülent Ulusu 1982 yazında İran’a giderek endişelerini bildirdi. Durumu fırsat bilen Suriye Irak sınırını kapattı. Böylece Irak 1985’e kadar petrol ihracı konusunda Kerkük-Yumurtalık Hattı’na bağımlı kaldı. Öte yandan Suriye desteğiyle Lübnan’daki Bekaa Vadisi’ndeki kamplarda konuşlanmış olan PKKlı militanlar İsrail’in Lübnan’ı işgali sırasında aynı yerdeki FKÖ kamplarına yaptığı baskınlarda onlarca ölü ve esir verdiler. PKK’nın direnişi Filistinli örgütlerin ve Suriye’nin PKK’ya daha fazla sempati duymasına vesile oldu. Filistinliler’in boşalttığı kamplara PKK yerleşti ve PKK bölgede ciddi bir güç haline geldi. Olayları yakından izleyen Türk istihbaratı hem PKK’nın hem de ASALA’nın Suriye desteğiyle Lübnan’da varlığını sürdürdüğünü bildiği için Mart 1983’te Dışişleri Bakanı İltar Türkmen Şam’a ziyarette bulundu ve Suriyeli yetkilileri uyardı. Ancak olumlu bir karşılık bulamadı. Bunun üzerine Türkiye Suriye’ye sert notalar gönderdi ve güç kullanılacağı mesajını verdi. İç siyasette sıkıntılar yaşayan Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad geri adım attı ve Suriye topraklarındaki ASALA ve PKK militanlarını sınır dışı etti. Suriye’den ayrılan PKK Kuzey Irak’a ve Bekaa’ya yerleşti. Bundan sonra PKK Türkiye’de eylemlerine başladı. Bunun üzerine Türkiye ve Irak “Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması” imzaladı. Anlaşma iki devlete de haber vermek koşuluyla birbirlerinin topraklarında “sıcak takip” yapma olanağı sağlıyordu. Mayıs ayında PKK Hakkari Uludere’de üç Türk askerini öldürünce ay sonunda Türkiye yedi bin askerle Kuzey Irak’ın beş kilometre içine kadar girdi. Irak ordusu da güneyden harekate başladı. Harekat sonucunda çoğu KDP ve KYP kampları olmak üzere birçok terörist kampı zarar gördü. Bunun üzerine KDP lideri Barzani PKK lideri Öcalan’a işbirliği önerdi ve iki grup arasında Temmuz 1983’te “KDP-PKK Dayanışma İlkeleri”ni içeren bir protokol imzalandı. Bu tarihten sonra PKK “profesyonel gerilla savaşı” başlattı ve ilk saldırılar Siirt Eruh ve Hakkari’nin Şemdinli ilçelerindeki askeri karakollara yapıldı. PKK 1985’e kadar ciddi bir eyleme girişemedi. Bu arada Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu’nun Bağdat ziyareti sırasında Ekim 1984’te Irak ile bir güvenlik protokolü imzalandı. Bu protokol hem İran hem de KDP ve KYP tarafından büyük tepkiyle karşılandı. Türkiye’nin Suriye ile Mart 1985’te imzaladığı Sınır Güvenliği Protokolü ise benzer bir tepkiyle karşılanmadı.⁷⁹⁵

Suriye ve Irak ile imzalanan güvenlik protokollerinin yanı sıra bölgede korucu sistemini kuran Türkiye askeri çözümle PKK terörünü ortadan kaldırmayı düşünüyordu. PKK ise 1985’te ERNK (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi)’ı kurarak bölge halkını yanına çekmeye çalıştı. Nitekim bu tarihten itibaren PKK epey taraftar ve militan toplamaya başladı. Ancak PKK’nın büyümesinden rahatsız olan KDP

⁷⁹⁵ Fırat ve Kürkçüoğlu, “1980-1990: Ortadoğu’yla İlişkiler”, s. 131-135.

örgütün Kuzey Irak'taki varlığına razı değildi. Ağustos 1986'da PKK Hakkari Uludere'de 12 Türk askerini öldürünce Türk jetleri Kuzey Irak'taki Kürt bölgelerine hareket düzenledi ve çoğu KDP'ye ait kampları bombalayarak 150 peşmergeyi öldürdü. Bu hareket Kürt hareketleri arasındaki dayanışmayı güçlendirdi ve KDP ve KYP işbirliği anlaşması imzaladı. 1987 yılında PKK bölgede şiddeti artırdı ve bölge halkının da desteğiyle daha etkili bir güç haline geldi. Şubat 1987'de PKK'nın Hakkari kırsalında 14 kişiyi öldürmesi üzerine Türkiye Mart ayında 30 jetle Kuzey Irak'ta yeni bir hareket yaptı. Bu hareket KDP-İran bağlantısını kopardı ve KDP PKK'yla ilişkileri kesme kararı aldı. KDP PKK'yı terörist ilan etti. KDP'den boşalan yeri Celal Talabani önderliğindeki KYB doldurdu ve KYB ile PKK arasında 1988'de bir ittifak anlaşması yapıldı.⁷⁹⁶ Soğuk Savaşın sonlarına gelindiğinde Türkiye'nin güneyinde ayrılıkçı Kürt yapılanmalar büyük sorun yaratacak ve Körfez Savaşı'nın da etkisiyle 1990'lı yıllara Kuzey Irak sorununu miras bırakacaktı.

Türkiye'de 12 Eylül Darbesi'ni yapan generaller darbeye giden yolda bardağı taşıran son damla olarak 6 Eylül 1980'de Konya'da düzenlenen Kudüs Mitingi'ni göstermişlerdi. Generallerin darbeye neden olan sebepler arasında sağ ve sol terörün yanına irticayı da eklemeleri İran Devrimi'nden sonra “radikal siyasi İslama” karşı Batı Bloğunda yaşanmaya başlanan tedirginliğin bir eseri idi. Her ne kadar bizzat Kenan Evren İslami söylemi en üst perdeden telaffuz eden bir devlet başkanı olarak meydanlarda “dini terbiye” veriyor olsa da şeriat düzenini getiren İran'ın gözünde “Kemalist ve laik” Türkiye ideolojik açıdan artık düşman haline gelmişti. Askeri yönetimin “vitrin ve heykel Atatürkçülüğü” bile Humeyni İran'ı için halkı Müslüman fakat laik bir komşu ülkenin yanbaşında her an rejimini ihraç etmeye çalışan bir “antitez” olarak görülmesi için yeter sebepti. Askeri yönetim süresince Türkiye'de İran'daki rejim “irtica yuvası” olarak lanse edilerek halk korkutulurken İran'da da Türkiye “şeytanın uşağı” olarak nitelendiriliyordu. İran Devrimi sonrasında ülkeden kaçan birçok rejim muhalifinin ilk sığınağı Türkiye olmuş; Türkiye'deki İranlılar'ın sayısı 1980ler'de 1.5 milyona ulaşmıştı. Bunların içinde Halkın Mücahitleri Örgütü üyeleri gibi militan kadrolar da bulunuyor; İran Türkiye'yi rejim muhaliflerine yataklık etmekle suçluyordu. Bu kişiler İran gizli servisi SAVAK (SAVAMA)⁷⁹⁷ ajanları tarafından yakından takip ediliyordu. Türk yetkililer İran'ın gizli ajanları ve Türkiye'deki radikal dinci gruplar aracılığıyla ülkede İslam devrimi için propaganda faaliyetlerinde bulunduğunu iddia ediyordu. Kenan Evren ve Ayetullah Humeyni'nin kişiliklerinde sembolleşen ideolojik çekişme özellikle Turgut Özal ve Haşimi Rafsancani'nin diplomatik ilişkilerinde yerini uzlaşma ve pragmatizme bırakıyordu. Turgut Özal Başbakan Yardımcısı ve Başbakan olarak 1982 ve 1984'te İran'ı ziyaret etmiş; savaş süresince trampa usulüyle İran petrolüne karşılık Türk mallarının İran'a satılmasında etkili olmuştur. Özal'ın imzaladığı ticaret anlaşmaları sonucunda iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1985'te iki milyar Amerikan dolarına ulaşmıştır. Ekonomik alandaki girişimler işlevsiz ve

⁷⁹⁶ Firat ve Kürkçüoğlu, “1980-1990: Ortadoğu'yla İlişkiler”, s. 135-136

⁷⁹⁷ İran Milli Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatı'nın Farsça karşılığı olan Sazman-i İttılaat ve Emniyet-i Milli İran'ın kısaltması olan SAVAMA, 1 Ocak 1991'de kurulmuştur ve devrik İran Şahı'nın istihbarat örgütü SAVAK'ın devamı sayılabilir. Dünyanın en etkili istihbarat örgütlerindedir ve özellikle 1990'larda Türkiye'de çok aktif rol oynamıştır. “Iran: Information on SAVAMA”, refworld, UNHCR (The UN Refugee Agency), 2020 <https://www.refworld.org/docid/3ae6aafef.html>

etkisiz kalan RCD'ye yeni bir çehre ve nitelik verilmesi ihtiyacı doğurdu. Devrim sonrası CENTO'dan ayrılmış olan İran RCD'den ayrılmamıştı; çünkü bir ekonomik işbirliği örgütüne ihtiyacı vardı. 29 Ocak 1985'te RCD, Tahran'da imzalanan bir anlaşmayla ECO (Economic Cooperation Organization)'ya dönüştürüldü. Anlaşmayı Pakistan da onayladı; fakat ECO 1980'lerde yeterince kurumsallaşamadı ve dolayısıyla pek verimli olamadı.⁷⁹⁸

Daha Şah döneminden beri Iraklı Kürtler'i destekleme politikası güden İran, İran-Irak Savaşı başlayınca ayrılıkçı Kürt grupları silahlandırdı ve Kürtler'in kontrolüne giren Kuzey Irak'ta İran'ın etkinliği bir hayli arttı. Yaşanan gelişmeler karşısında kayıtsız kalmayan Türk Dışişleri, İran'a petrol başta olmak üzere Irak-Türkiye ticaretinin zarar görmemesi hususunda talepte bulundu ve İran da bu hususta pek sorun çıkarmadı. Ancak İran Kuzey Irak'ta ilerlemeye başlayınca Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın İran'ın eline geçme olasılığı doğdu ve Türkiye'nin endişeleri arttı. İran ne hikmetse Kuzey Irak'taki ilerlemesini durdurdu ve cepheyi güneye kaydırdu. Türkiye ayrıca İran'ın savaş ortamında PKK'ya destek vermemesi konusunda uyardı. Irak ile yaptığı sınır ötesi takip anlaşması benzeri bir anlaşmayı İran'a teklif etti. Fakat İran müttefiki Kürtler'in zarar göreceği kaygısıyla bu teklifi kabul etmedi ancak PKK'nın Türkiye'ye yönelik hiçbir hareketinde kendi topraklarını kullandırtmayacağını garanti eden bir anlaşmayı Türkiye ile 1984 sonunda imzaladı. Savaş sonuna kadar tarafsızlığını koruyan her ne kadar ticari kaygılar ve PKK sorunu yüzünden Irak ile daha fazla yakınlaşmış olsa da Türkiye'nin bu durumu İran tarafından tepkiyle karşılanmadı. Hatta 1987'de diplomatik ilişkilerini kesen İran ve Irak diplomatik ilişkilerini bu tarihten sonra Tahran ve Bağdat'taki Türk temsilcilikleri vasıtasıyla yürütmeye başladılar. 1988'de yapılan ateşkesten sonra Türkiye ile İran arasındaki "dondurulmuş" sorunlar tekrar gündeme geldi. Türkiye'ye olan ekonomik bağımlılıktan kurtulmuş olan İran ve döviz sıkıntısını bir ölçüde aşmış olan Türkiye arasındaki ticaret hacmi 1985'teki seviyesinin onda birine düştü. Kenan Evren ve Humeyni'nin karşılıklı atışmaları gerilimi artırmaya başladı. Özellikle Atatürk'e karşı eylem ve söylemleriyle krizleri başlatan ve tırmandıran İran bu sayede iç kamuoyunda desteğini artırıyor. 1989 yılı boyunca süren krizler dönemi Ruhani lider Ayetullah Humeyni'nin Haziran 1989'da ölmesi ve yeni Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'nin ılımlı diplomasisiyle aşıldı. Ancak 1990'ların başında Türkiye'de meydana gelen siyasi-irticai suikastler tekrar İran'la olan ilişkileri gerecekti.⁷⁹⁹

Türkiye'nin Batı Avrupa ülkeleri ile olan ilişkileri Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerinin aksine dönem boyunca dalgalı bir seyir izlemiştir. 1980'lerin ilk yarısında askeri yönetimin ve Turgut Özal'ın dünya görüşleri ve pragmatik bakışları çerçevesinde ABD'ye daha çok angaje olması ve Türkiye'deki sosyo-politik atmosferin, coğrafi yakınlık ve Avrupa'daki Türkler'in de etkisiyle Batı Avrupa ülkelerini daha yakından ilgilendirmesi sebebiyle olumsuz eğilim gösteren ilişkiler, dönem ortasından itibaren

⁷⁹⁸ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1980-1990: Ortadoğu'yla İlişkiler", s. 152-156

⁷⁹⁹ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1980-1990: Ortadoğu'yla İlişkiler", s. 153-156

yaşanan ekonomik ve diplomatik tıkanıklık nedeniyle olumlu eğilim göstermeye başlamıştır. Aşağıda belli başlı dönüm noktaları verilen Türkiye-AT ilişkileri Soğuk Savaş'ın sonlarına gelindiğinde hala beklentileri karşılamaktan uzakta kalmıştır. 1980'lerde AT hususunda Türkiye'yi ilgilendiren önemli dönüm noktaları aşağıda verilmektedir:

16 Eylül 1986	Darbeden sonra ilk kez Ortaklık Konseyi bakanlar düzeyinde toplandı.
Kasım 1986	Türkiye'nin işçilerinin serbest dolaşımı konusundaki başvurusu
14 Nisan 1987	Türkiye'nin tam üyelik başvurusu
18 Aralık 1989	Komisyon Türkiye'nin başvurusu ile ilgili görüşünü açıkladı.
5 Şubat 1990	Komisyonun görüşü AT Bakanlar Konseyi'nde kabul edildi.
6 Haziran 1990	Matutes Paketi'nin açıklanması
4 Temmuz 1990	KRK AT'ye tam üyelik başvurusunda bulundu. ⁸⁰⁰

Her ne kadar 12 Eylül Darbesi'ni yapanlar ilk açıklamalarında “AT, Avrupa Konseyi ve diğer demokratik kuruluşlarla ilişkilerin mevcut anlaşmalar çerçevesinde yürütüleceğini” vurgulasalar da darbe Avrupa Konseyi tarafından olumsuz karşılandı. AT'nın Avrupa Parlamentosu da Türkiye'yi insan hakları konusunda uyardı.⁸⁰¹ AT açıkça Türkiye karşıtı bir pozisyon almasa da topluluk üyesi ülkelerdeki kamuoyunun büyük çoğunluğu, özellikle insan hakları ve siyasal hak ve özgürlükler hususlarındaki olumsuz uygulamaları sonucu tamamen Türkiye'nin aleyhine döndü. 1 Ocak 1981'de Yunanistan AT'na tam üye olurken, darbe sonrası Avrupa'ya gidenler Türkiye karşıtı lobi faaliyetlerini artırdılar. Yunanistan'ın AT'ndaki Türkiye karşıtı tutumuna İsrail ve Avrupa'daki Yahudi lobileri de katıldı. Mayıs 1981'de Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyeliği askıya alındı. Her ne kadar askeri rejim AT ile ilişkileri tam üyelik yönünde ilerletmek istese de Türkiye'deki insan hakları ihlalleri yüzünden AT Mart 1982'de Türkiye ile olan ilişkileri askıya aldı ve 4. Mali Protokolü durdurdu. Temmuz 1982'de Türkiye'deki insan hakları ihlallerine ilişkin resmi bir soruşturma açıldı. Avrupa Parlamentosu Ekim 1983'te Türkiye'yi seçim sürecindeki anti-demokratik uygulamaları nedeniyle yine kınadı. Geçen üç sene içinde askeri yönetim AT ile ilişkileri düzeltmemişti. Türkiye'deki Kasım 1983'teki seçimlerle sivil iktidara geçilmesi ilişkilerde

⁸⁰⁰ Sönmezoğlu, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze..., s. 403.

⁸⁰¹ AT'nda Danimarka, Fransa ve Hollanda gibi Türkiye ile ilişkilerin askıya alınmasını isteyenlerle Almanya ve İngiltere gibi ilişkilerin aynen sürdürülmesini isteyenler vardı. Hem Avrupa Konseyi hem de Avrupa Parlamentosu darbeden hemen sonra yaptıkları açıklamalarda Türkiye'de bir an önce demokrasiye geçilmesi tavsiyesi kararını aldılar. Bu da her ne kadar Avrupa ülkeleri darbeyi hoş karşılamasa da darbeye zımnen destek verilmesi anlamına geliyordu. Darbecilerin Avrupalılar'a hoş görünmek istemelerinin ise bazı sebepleri vardı. Darbenin uluslararası camiada meşru sayılabilmesi için Batı tarafından desteklenmesi gerekiyordu. Türkiye siyasi açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da AT'nun desteğine muhtaçtı. 24 Ocak Kararları'nı harfiyen uygulamakta kararlı olan generaller, yatırımlar ve dış ticaret dengeleri açısından AT'nun taşıdığı önemin farkındaydılar. Ekonominin başına Turgut Özal'ı getiren askeri yönetim 24 Ocak'la getirilen piyasa ekonomisi düzeninin kurallarının ve lorumlarının işletilmesi için Batı dünyasıyla sıkı ilişkiler kurmanın gerekliliğine inanıyorlardı. Ayrıca, 1979'da AT ile katılım anlaşması imzalamış olan Yunanistan'ın gerisinde kalmamak için Türkiye'nin AT ülkeleri ile iyi geçinmesi gerekiyordu. Türkiye bunun için Rogers Planı'na bile rıza göstermişti. Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, “1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Avrupa Topluluklarıyla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 83.

belirli bir düzelmeyi beraberinde getirirse de Ortaklık Konseyi darbeden beri toplanamıyordu. Özal Hükümeti Aralık 1984'ten itibaren AT ile ilgili “şok tedavi” denilen yeni bir stratejiyi uygulamaya soktu. Başbakan Özal Türkiye'nin tam üyelik başvuru zamanının geldiğini açıkça beyan etti. 4. Mali Protokol Yunanistan'ın vetosuna takılırken 1 Aralık 1986'da başlaması gereken Türk işçilerinin serbest dolaşım hakkı FAC'nin itirazı nedeniyle ileri bir tarihe erteleniyordu.⁸⁰² Bütün bu olumsuzluklara rağmen Türkiye'nin AT ülkeleri ile olan ticareti ABD ile olan ticaretinden daha önemli olmaya devam etti. AT içinde Yunanistan'ın siyasetine karşı tepkiler yükseldikçe de Türkiye'nin AT ile siyasal ilişkileri iyileşme eğilimine girdi. Esnek bir tutum takıyan Türkiye 1987 yılı başlarında Türk vatandaşlarına AİHM'ne bireysel başvuru hakkı tanıdı. 14 Nisan 1987'de Türkiye AT'na tam üyelik başvurusunda bulundu.⁸⁰³ Ocak 1988'de işkenceyi yasaklayan sözleşmeyi imzalayan Türkiye, 1989'da AİHM'nin yargı yetkilerini kabul etti. Türkiye'nin AT nezdindeki bu girişimleri ABD tarafından da destekleniyor ve yurt içinde de AT üyeliği Yunanistan'dan uluslararası örgütlerde “geleneksel” geri kalmama politikası ve demokrasi için bir “sigorta” olarak görülüyor; büyük ölçüde “ulusal hedef” olarak benimseniyordu.⁸⁰⁴

Türkiye'nin üyelik başvurusuna red cevabı 1989 yılı sonunda geldi. Türkiye'nin üyelik başvurusuna dair Komisyon raporu 18 Aralık 1989'da açıklandı. Bir dizi siyasi ve ekonomik koşula bağlı olarak Türkiye'nin üye olabilecek ülkeler kategorisinde olduğunu belirten raporda 1993'e kadar hiçbir üyelik başvurusunun değerlendirmeye alınmayacağı ifade ediliyordu. Ekonomik alandaki yapısal sorunlar ve makroekonomik dengesizliklerin yanı sıra insan hakları ihlalleri ve azınlıklarla ilgili sorunlar siyasi olarak Türkiye'nin üyeliği önündeki engeller olarak gösteriliyordu. AT üyesi olan Yunanistan'ın da etkisiyle Kıbrıs sorunu da Türkiye'nin önüne sürülen engellerden birini teşkil ediyordu. Komisyonun önerisi 1995 yılına kadar gümrük birliği oluşturulması ve bu zamana kadar her türlü işbirliğinin geliştirilmesiydi. Türkiye ise öne sürülen koşulları mali tazminat karşılığında kabul edebileceğini bildiriyordu. 5 Şubat 1990'da Komisyon'un önerileri AT Bakanlar Konseyi'nde kabul edildi fakat karara bağlanmadı. Sonucu olumlu karşılayan Türkiye diplomatik bir dille başvurusunu reddeden ve belirsiz bir süreliğine askıya alan rapora karşın ümitliydi. Ancak Soğuk Savaş'ın sona eriyor olduğu bu dönemde ideolojik ayrılıkların yerini etnik/dini ayrılıkların alması, Türkiye'nin Sovyet tehdidinin azalmasıyla beraber stratejik öneminin

⁸⁰² Özal'ın bu “şok” açıklaması zamanlama açısından uygunsuzdu. AT yetkilileri Türkiye'nin üyeliği için AT'nin ve Türkiye'nin hazır olmadığını belirterek Türkiye'nin şansının çok zayıf olduğunu vurguluyorlardı. Yunanistan, İspanya ve Portekiz nispeten “fakir” ülkenin AT'ye yeni kabul edildiği ortamda diğer ülkeler yeni bir genişleme için en az on yıl daha geçmesi gerektiğine inanıyorlardı. Ayrıca 1980'den beri toplanamayan Ortaklık Konseyi'nin toplanması, Yunanistan'ın Türkiye'den ikili sorunlarda ödünler şartına bağlamak istemesi yüzünden gecikiyordu. Diğer bir anlaşmazlık noktası olan Türk işçilerin serbest dolaşım hakkı ise F. Almanya başta olmak üzere Belçika, Hollanda ve Fransa tarafından mesele ediliyordu. Erhan ve Arat, “1980-1990: Avrupa Topluluklarıyla İlişkiler”, s. 80-82.

⁸⁰³ Türkiye'nin tam üyelik başvurusu Avrupa ülkeleri nezdinde son derece olumsuz karşılandı. Başvuruya ılımlı bakan sadece dönem başkanı Tindemans'ın ülkesi Belçika ve İngiltere'ydi. Yine de Konsey, Almanya'nın tavrını yumuşatmasıyla başvurusu Komisyon'a ilettiler. Erhan ve Arat, “1980-1990: Avrupa Topluluklarıyla İlişkiler”, s. 97.

⁸⁰⁴ Sönmezöğlü, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 401-405; Zürcher, a.g.e., s. 462-463.

azalması ve AT'nin Doğu Avrupa'ya genişleme isteği yakın gelecekte de ülkenin AT nezdinde kabulünü çıkmaza sürececek olan etkenlerdi.⁸⁰⁵

Türk diplomatlara karşı 1970'lerde başlatılan Ermeni terörü 12 Eylül Darbesi ve akabindeki insan hakları ihlalleri yüzünden Avrupa nezdinde itibarı iyice sarsılan Türkiye'nin baş belalarından biri olmaya 1980ler'de de devam etti. Avrupa'ya iltica eden radikal sol unsurlar ve Kürtçü kesinlerin Türkiye aleyhine oluşturduğu propaganda atmosferinde gayet uygun bir ortamda hareket eden Ermeni teröristler eylemlerini sürdürdü. 1980'lerin başında Ermeni terörü en çok Fransa'da görüldü. 1982 yılından itibaren Avrupa Parlamentosu'nda Ermeni lobisi faaliyete geçti. Haziran 1987'de Ermeni Sorununun Siyasi Çözümü Üzerine Karar alan Avrupa Parlamentosu bu kararda Türkiye'yi Kürt sorunu ve Kıbrıs sorunu yüzünden de suçluyor; Türkiye'nin AT ile ilişkilerini geliştirmek için bu kararı tanınması gerektiğini belirtiyordu. Olayın ciddiyetine rağmen AT'ye üyelik başvurusu hesapları yüzünden Başbakan Turgut Özal konuya gerektiği önemi vermedi.

1980'lerde ABD ile olan ilişkilerde Ermeni meselesi siyasi ve diplomatik gerginlik yaratan hususlardan bir olmuştur. ABD'deki Ermeni diasporası ve lobisi aynen Fransa'daki gibi ABD yönetimi nezdinde 1980ler'de yoğun girişimlerde bulunuyordu. Dönemin başında Türkiye'deki askeri rejimin kararlı duruşu ve dışişleri bürokrasisinin de etkisiyle ABD yönetimi özellikle ASALA terörü yüzünden Ermeni lobisinin girişimlerine pek yüz vermedi. ANAP iktidarına kadar ABD yönetimi Kongre'yi Ermeni meselesinde Türkiye lehinde ikna etmeye çalışırken dönemin ortalarından itibaren bu desteğini çekmeye başladı. Eylül 1984'te önce ABD Temsilciler Meclisi'nde 24 Nisan'ın "İnsanın İnsana Hunharlık Günü (Man's Inhumanity to Man Day) olarak kabul edilmesini sağlayan Ermeni lobisi daha sonra Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne Ermeni soykırımı benzeri uygulamaların önlenmesi hakkında bir tasarı sundu ve tasarı Senato'da kabul edildi. Başbakan Turgut Özal Türkiye'deki muhalefetin Ermeni meselesini kendisine karşı koz olarak kullanmasından rahatsızdı ve Dışişleri Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetler'in de etkisiyle çok da önemsemediği tasarıların aleyhinde lobi faaliyetlerine girişti. Haziran 1985'te Temsilciler Meclisi'ne getirilen Ermeni karar tasarısı bu lobi faaliyetlerinin de etkisiyle yeterli kabul oyu alamadı. Yılmayan Ermeni lobisi bu sefer 23 Nisan 1987'de tasarayı Temsilciler Meclisi'ne sunmayı başardı. Aynı dönemde Avrupa Parlamentosu'nun Ermeni soykırımını kabul eden bir karar almasının da etkisiyle ABD yönetimine daha fazla baskı yapan Ermeni lobisinin çabaları sonuç vermedi ve tasarrın Temsilciler Meclisi'nde görüşülmesi reddedildi.⁸⁰⁶

1 Ocak 1981'de Yunanistan AT'na tam üye olarak katıldı. Türk dış politikasındaki Yunanistan'ın katıldığı bütün uluslararası inisiyatiflerden geri kalmama şeklindeki politikaya büyük darbe gelmişti.

⁸⁰⁵ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze...**, s. 405-406

⁸⁰⁶ Uzel, "1980-1990: ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 62-63.

Türkiye Batı dünyası ile olan entegrasyonunda psikolojik geride kalmışlık duygusuna kapılmaya başladı. Yunanistan'ın AT üyeliği Türkiye'nin AT ile ilişkilerini birçok açıdan olumsuz etkiledi. Türkiye bu durum karşısında 1980ler'in ilk yarısında Yunanistan'ın üyeliği tam kök salmadan üyeliğe başvurmakla AT'na alternatif yeni oluşumlar aramak arasında gidip geldi. Türkiye ile Yunanistan AT ülkelerine benzer ihraç ürünlerini sattığı için artık Yunanistan'ın ayrıcalıklı konumu Türkiye'yi kötü etkilemeye başladı. Ortodoks bir ülke olan Yunanistan özü itibarıyla bir Batı ve Kuzey Avrupa kültür birliği olan AT'nun gözünü korkutmakla Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin kültürel entegrasyon sürecinde önüne farklılıkların daha çok gözler önüne serilmesi potansiyelini de getirdi. En önemlisi de, AT'na girdikten sonra artık Türkiye ile arasındaki bütün sorunları AT'na taşıyıp koz olarak kullanmaya başladı ve AT'nun Türkiye'ye karşı siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygulaması yolunu açtı.⁸⁰⁷

1981 sonunda Andreas Papandreu hükümetinin (PASOK) iş başına gelmesinden itibaren Yunanistan yeniden Kıbrıs meselesini uluslararasılaştırma stratejisi uygulamaya başladı. Papandreu Şubat 1982'de Kıbrıs'a giderek adayı ziyaret eden ilk Yunan başbakanı oldu. KRK'nde Şubat 1983'te başkan olan Kyprianu Papandreu'dan aldığı destekle KTFD lideri Denктаş'la masaya oturmayı reddediyor; Türkiye'nin uluslararası zeminde sıkıştırılmasını bekliyordu. Bu şartlarda uluslararası platformlarda baskı gören KTFD Haziran 1983'te self-determinasyon kararı aldı. Ağustos 1983'te BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar taraflara bir çözüm planı sundu; fakat Kyprianu bu planı reddetti. Türkiye'de 6 Kasım 1983'te seçimleri kazanan ANAP henüz hükümeti kurmadan Kıbrıslı Türkler 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'ni ilan etti. Yeni devleti bir tek Türkiye tanıdı ve Yunanistan ve İngiltere'nin başvurusu üzerine toplanan BM Güvenlik Konseyi 18 Kasım 1983 tarihindeki 584 sayılı kararıyla KKTC'nin yasal bir varlık olmadığını ilan etti. Güvenlik Konseyi 541 sayılı kararla da bütün devletlere Kıbrıs Cumhuriyeti'nin dışında hiçbir Kıbrıs devletini tanımamaları çağrısında bulundu.⁸⁰⁸

Türkiye'de iktidara yeni gelen Özal Hükümeti uluslararası baskı altında acil kredi gereksinimi duyduğundan ve her türlü ekonomik girişiminde önüne Kıbrıs meselesi çıkarıldığından iki türlü çözüm denedi. İlk olarak KKTC'yi serbest bölge yaparak yabancı yatırımcıları Ada'ya çekmek isteyen Özal, bu politikanın başarısız olması üzerine KKTC ekonomisini Türk modelinde dizayn etmek istedi. Ancak Türk yatırımcılar bile Kıbrıs'ta yatırım yapmaya yanaşmadılar. Bu arada KKTC de yeni devleti kurar kurmaz KRK'ni görüşmeye davet etti. Ancak olumlu cevap alamadı. Nisan 1984'te Türkiye ve KKTC

⁸⁰⁷ Uzgel, "1980-1990: ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 85-86.

⁸⁰⁸ KTFD'nin bağımsızlık ilanını "yasa dışı" ve "kabul edilemez" bulan KRK ve Yunanistan 16 Kasım'da Türkiye'ye bir protesto notası verdi. Yeni devleti Türkiye dışında tek tanıyan ülke olan Pakistan da ABD baskısıyla kararını geri aldı. 541 sayılı kararın kabulünde sadece Pakistan red oyu verdi; Ürdün çekimser kaldı. KKTC'nin ilanı Özal hükümetini de rahatsız etti. Olayı oldubitti olarak değerlendiren Özal'ın yanısıra Kenan Evren de ABD'nin BM nezdindeki görüşünü destekliyor; olayın komünistlerin güçlenmesine vesile olacağına inanıyordu. Sonuç olarak KKTC'nin ilanı Türkiye "federasyon" tezini terk edip "konfederasyon" tezine geçmek zorunda kalıyordu. Fırat, s. 106-108; **Tuncer, Türk Dış Politikası, 2. Cilt**, s. 631-635.

temsilciliklerini büyükelçilik seviyesine çıkardılar.⁸⁰⁹ Denктаş'ın BM Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar nezdinde başlattığı girişimler sonrasında Eylül 1984'te New York'ta dolaylı görüşmeler başladı. Türk tarafı KKTC'nin ilanını geri almadığı sürece doğrudan görüşme yapmayı reddeden KRK Başkanı Kyprianu'nun tutumu yüzünden ilk turda hiçbir sonuç alınamadı. Sonuçsuz kalan Ekim 1984'teki ikinci tur görüşmelerinin akabinde Kasım ve Aralık aylarında taraflara bir ön anlaşma taslağının sunulduğu üçüncü tur görüşmeleri yapıldı. Taraflar taslağı imzalamak üzere 17 Ocak 1985'te tekrar New York'ta bir araya geldi; fakat Kyprianu taslağı imzalamayı reddetti. Temmuz 1986'da Turgut Özal KKTC'ye resmi ziyaret yaptı ve aynı yılın sonunda KKTC ile Türkiye arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü imzalandı. Bu protokol sonrası alınan kararlar Kıbrıs'ta iki toplum arasındaki çözümü daha da zorlaştırdı.⁸¹⁰

Kıbrıslı Türkler'in akıbeti 1980'lerde Türkiye'yi dış politikada meşgul eden başlıca meselelerden biriyken Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türk azınlıklar sorunları Özal'ın kamuoyunun gözünden kaçırmak istediği konulardı. 1975 Helsinki Belgesi sonrası azınlık hakları konusunun uluslararası alanda ön plana çıkması ve Yunanistan'ın 1981'de AT'ye üye olmasıyla beraber azınlıklar konusunda AT denetimine tabi olması 1980 sonrası dönemde Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesindeki Türk azınlığı hareketlendirdi. Arazileri ellerinden alınan Türk köylülerin Mart 1982'de başlattığı eylem ve bunu takiben Türkiye'nin de aynı ay sonunda misilleme olarak Haziran 1982'de Türkiye'deki 1964 Kararnamesi'yle malları dondurulmuş bulunan Yunan uyrukluların mallarını başkasına devredemeyecekleri kararını almıştı. Yunanistan'da 1985'te ikinci kez iktidara gelen PASOK iç politikadaki zorlukları Türk kartına oynayarak aşmaya çalışıyordu. Nitekim yıllarca süren davanın sonunda Kasım 1987'de Türk sıfatını taşıyan dernek ve birliklerin kapatılması kararı çıktı. Bunun anlamı Yunanistan'ın Batı Trakya'da Türk bulunmadığı tezini resmileştirmesiydi. Özal'ın Davos'ta görüşmeyi planladığı Papandreu hükümetinin böyle bir karar almasına tepki koyan Batı Trakyalı Türkler 29 Ocak 1988'te 10 bin kişilik büyük bir protesto yürüyüşü düzenledi. Çıkan olaylarda birçok Türk yaralandı. Türkiye'nin de ilgisizliğine bir tepki mahiyetini taşıyan bu protesto yürüyüşüne rağmen Davos'ta Türk azınlıklar meselesi ele alınmadı. Hatta iki başbakan da olayları provokasyon olarak niteledi. Yunanistan'daki Türkler kaderleriyle baş başa bırakılırken komşu ülke Bulgaristan'daki Türkler ise Doğu Bloğu içinde olmaları yüzünden daha da kritik durumdaydılar.⁸¹¹

⁸⁰⁹ 1983 sonrasında KKTC'nin Rumlar'la görüşmelerde Türkiye'nin etkili ve fiili güvencesinin devam etmesini, iki bölgeyi, iki toplumlu, bağımsız ve bağlantısız bir federal cumhuriyetin kurulması ve merkezi hükümetin yetkilerinin sınırlı kalmasını talep ederken Rum tarafı böyle bir hükümetin kurulması için Türk askerinin Ada'dan çekilmesini ve Türk göçmenlerin Türkiye'ye geri gönderilmesini istiyordu. Rum tarafı ayrıca Rumlar'a dolaşım, yerleşim ve mülk edinme hakkının tanınmasını ve müdahale hakkı olmayan uluslararası bir garantörlük kurumunun kurulmasını şart koşuyordu. Açıktır ki iki tarafın görüşlerinin pek bağdaşma olanağı görünmüyordu. KRK üniter devlet konusunda ısrarlıydı. Tuncer, **Türk Dış Politikası, 2. Cilt**, s. 635.

⁸¹⁰ Denктаş'ın bu görüşmelerde çok fazla ödün vermesinin sebebi Özal'ın çözüm konusundaki ısrarı ve Türkiye'nin araya girmesi durumunda daha büyük taviz vermek zorunda kalacak olmasıydı. Fırat, "1980-90: Yunanistan'la İlişkiler", s. 118-120.

⁸¹¹ Fırat, "1980-90: Yunanistan'la İlişkiler", s. 106, 116-117.

Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye-Bulgaristan ilişkileri iki açıdan önem arz ediyordu. Birincisi Türkiye'nin diğer kesimlerine nazaran daha düzlük olan Bulgaristan sınırındaki Trakya bölgesi hem İstanbul'a ve Boğazlar'a çok yakındı hem de olası bir Bulgar (veya Sovyet) saldırısı durumunda savunulması zor bir bölgeydi. Türkiye'nin Sovyetler Birliği dışında Doğu Bloğu ile tek doğrudan sınıra sahip olduğu Bulgaristan'da yaşayan bir milyona yakın Türk azınlık da Bulgarlar açısından endişe kaynağıydı. Bulgaristan Doğu Bloğu'nda SSCB'nin en sadık müttefiklerinden biri olmasına rağmen Soğuk Savaş boyunca 1980lere kadar Türkiye için siyasi anlamda çok büyük bir bunalım kaynağı olmadı. İlk olarak 1950'de ülkesindeki Türkler'i Türkiye'ye göç etmeye zorlayan Bulgaristan ilk dönemlerde daha çok bu vesileyle Türkiye'de casusluk ve istihbarat faaliyetlerine önem verdi. 1951 sonunda Türkiye'ye gelen Bulgaristan Türkü sayısı 150 bini buldu ve yapılan bir anlaşmayla Türkiye sınırları kapattı. 1968'te iki ülke arasında bölünmüş ailelere yönelik bir göç anlaşması imzalandı. 1974'te Bulgaristan ülkesinde Türkçe eğitimi yasakladı. Bu dönemde genelde kırsal bölgede çiftçilik ve hayvancılıkla geçimini sağlayıp yalıtılmış bir halde toplumun üst sınıflarına geçemeyen Türkler kendi kimliklerini korudular ve doğum oranları arttı. 1970'lerde Doğu Bloğu'nda yaşanan ekonomik durgunluk ve Slav nüfusun azalma eğilimi göstermesi iç politikada desteğini ve meşruiyetini artırmak isteyen Jivkov yönetimini Türkler'e yöneltti. 1984 yılına gelindiğinde Bulgar yönetimi Türkler'e karşı "Yeniden Doğuş Süreci" adında bir asimilasyon kampanyası başlattı. Yönetim ülkedeki Türkler'in Türkçe olan adlarını Slav isimleriyle değiştiriyor; direnenler hapse atılıyor veya toplama kamplarına götürülüyordu. Bazı Türk köylerinin baskı amacıyla kuşatıldığı ve yüzlerce Türk'ün öldürüldüğü haberleri de geliyordu. Türk gazeteleri kapatılıyor; Türkçe kitapların satışı yasaklanıyor; Türk mezarları yıkılıyor; sünnet bile yasaklanıyordu. Ellerinde maddi imkan bulunmayan Türkler fazla direnemiyor; Türk Milli Kurtuluş Hareketi adında bir dernek kurma girişimleri liderlerinin hapse atılmasıyla akim kalıyordu.⁸¹²

Bulgaristan'daki zulümün boyutları hakkında çok fazla bilgisi olmayan Özal hükümeti öncelikle sorunu büyütmeden çözmeyi denedi ve ihtiyatlı hareket etmeye çalıştı. Ocak 1985'te Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Bulgar lider Jivkov'dan kampanyaya son vermesi talebi karşılık görmedi. Mart 1985'te Türkiye Bulgaristan'a sorunun görüşmeler yoluyla çözümünü talep eden bir nota verdi; fakat Jivkov bu notayı Bulgaristan'ın içişlerine karışma olarak nitelediği için görüşmeye yanaşmadı. Batı dünyasının Bulgaristan'ın yaptığı insan hakları ihlalinin Doğu Bloğu aleyhine kullanılacak önemli bir koz olarak görmesi üzerine zaten silah ve uyuşturucu kaçakçılığı şebekesindeki rolü ve siyasi cinayetler yüzünden uluslararası alanda karnesi kötü olan en sıkı Sovyet müttefiki Bulgaristan aleyhinde dünya çapında kampanyalar başladı. Bulgaristan'ı Türkiye'ye karşı müttefiki olarak gören Yunanistan Türkiye'yi olayları büyütme ve ülkedeki Türkler'i kışkırtmakla suçlarken hiç kuşkusuz Batı Trakya Türkleri konusundaki endişeleri ve Türkiye ile yaşadığı dış politika sorunlarını hesaba katıyordu. Nitekim

⁸¹² İlhan Uzgel, "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Balkanlarla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 176-178.

Yunanistan Başbakanı Andreas Papaandreu Eylül 1986'da Sofya'ya giderek Bulgaristan'la Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamıştır. Romanya Bulgaristan'dan kaçan sığınmacı Türkler'i iade ederken Makedonya yüzünden sorunlar yaşadığı Bulgarlar'a karşı Türkler'in yanında yer alıyordu. Türkiye'nin göç anlaşmasını önerisini uzun zaman reddeden Todor Jivkov 1989 yazında Türkler'i göçe zorladı. Başlarda bütün mültecileri kabul edeceğini açıklayan Turgut Özal sığınmacıların sayısı 300 bini geçince vize koyarak Bulgaristan sınırını kapattı. Bulgar meselesinde başlarda Reagan yönetiminin yoğun desteğini alan Özal, çok kısa sürede meydana gelen mülteci akınının Türkiye'de ekonomik açıdan deprem yaratmasından endişe ettiğinden ve beklediği popüler siyasi desteği göremediğinden böyle bir kararı aldı.⁸¹³

12 Eylül 1980 Darbesi'ni yapanlar ülkedeki anarşinin sorumlusu olarak gördükleri SSCB'nin 1979'da Afganistan'ı işgali ve ABD'ye yakınlıkları dolayısıyla Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirmekte belirli bir çaba göstermediler. SSCB de kendi insan hakları karnesinin zayıflığından olsa gerek askeri yönetime karşı duyarlı bir diplomasi izleyerek “yoğun tutuklamalara” tepki göstermedi. Darbe sonrası Türkiye ABD'ye daha çok yaklaşırken Türk-Sovyet ekonomik ilişkileri gelişerek sürdü. Türkiye'nin SSCB'ye ihracatı 1981'de cumhuriyetin kuruluşundan beri en üst seviyesine çıktı. 1983'te SSCB'nin Türkiye'ye ihracatı en üst seviyeye çıktı. 1981 ve 1982'de sanayi, ticaret, bilim ve teknik alanlarında işbirliği genişletildi. İki ülke arasındaki kliring (takas) sistemi terk edilerek serbest dövizle ödemeye geçildi. Eylül 1984'te iki ülke arasında Doğal Gaz Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmayla Türkiye 25 yıllığına SSCB'den serbest döviz karşılığı doğal gaz almayı kabul ederken SSCB elde edeceği gelirin %70'iyle Türkiye'den mal ve müteahhitlik hizmeti almayı taahhüt etti. Geri kalan %30'luk kısım da SSCB'nin Türkiye'den alacağı ticaret ve tüketim kredilerinin geri ödemesine ayrılacaktı. Türkiye bu anlaşmaya enerji kaynaklarını çeşitlendirmiş oluyordu. Anlaşma SSCB pazarına Türk müteahhitlerinin girmesine ön ayak olurken Türkiye'nin ihracatının çeşitlenmesine de vesile oluyordu. O zamana kadar tek yönlüymüş gibi görünen ekonomik ilişkiler bu görünümünden kurtuldu. 1986'da Türkiye SSCB'ye 25 kalem ürün ihraç ederken bu sayı 1991'de 70'e ulaşacaktı. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi diğer ülkeleri de Türkiye'de yatırım yapmaya ve Türk-Sovyet kuruluşlarını ortaklığa teşvik etti. Bu kuruluşlar her iki ülkede de pek çok yatırım projesine imza attılar. Türkiye enerji politikasında açılım yaparken 1970lerde bu alanda yaşadığı sıkıntı yüzünden sanayi üretimi sekteye uğrayan Türkiye'nin SSCB ile olan ticaretinde doğal ilk kez devamlılığı olan bir mal haline geldi. 1989'da iki ülke arasında imzalanan Sınır ve Kıyı Ticareti Anlaşması ile açılan Sarp (Artvin) Sınır Kapısı özellikle bavul ticaretini çok geliştirdi. 1980ler'in sonunda bütün Doğu Bloğu'nda yaşanan kabuk değiştirme Türkiye'yi ekonomik açıdan ihya etti. Bu ülkelerle yapılan ticaret üç

⁸¹³ ABD'nin teşvikiyle harekete geçen ve raporlar hazırlayan kuruluşlar arasında Avrupa Konseyi, AGİK, Helsinki Watch ve Uluslararası Af Örgütü gibi kuruluşlar vardı ve bu kuruluşların yapılan zulmü gözler önüne sermesi Türkiye'yi de daha cesur adımlar atmaya yöneltti. Uzel, “1980-1990: Balkanlarla İlişkiler”, s. 179-182.

beş kat arttı. 1990'a gelindiğinde Türkiye bu ülkelere yapılan ihracatta 24 OECD ülkesi içinde dördüncü sıraya yükseldi.⁸¹⁴

Türkiye'deki "ideolojik" askeri darbe ve askeri yönetim kendini "anti-komünizm" üzerinden tanımlıyor olsa da 1980'lerde siyasi ve diplomatik açıdan Türk-Sovyet ilişkileri "karşılıklı yarar" anlayışı çerçevesinde ilerledi. Askeri rejimin Dışişleri Bakanı İltis Türkmen 28 Kasım-3 Aralık 1982 tarihleri arasında Moskova'ya ziyarette bulundu. SSCB Dışişleri Bakanı Yardımcısı Georgy M. Kornienko (1925-2006) da 1983 ve 1984'te Türkiye'yi ziyaret etti. 1980ler'in başında iki ülke arasında sorun yaratan konular Türkiye'nin Çevik Güç'e katılma kararı ve ABD'nin Türkiye'ye Pershing tipi füzeler yerleştirmek istemesiydi. Türkiye her iki konuda da SSCB'yi karşısına almayacak açıklamalar yaptı ve 1980-1983 arası fazla gerilim yaşanmadan geçildi. 1983'te iktidara gelen ANAP Hükümeti'nde Dışişleri Bakanı'nın eski bir Moskova Büyükelçisi Vahit Halefoğlu (1919-2017)'nin olması Özal'ın SSCB'ye atfettiği önemin simgelerindendi. Hükümetin ilk imzaladığı uluslararası anlaşma SSCB ile sınırın düzenlenmesine ilişkin anlaşma oldu. Dış politikayı ekonomi çerçevesinde yürüten Özal SSCB ile olan ilişkilere de bu açıdan bakıyordu. Andropov'un cenaze töreninde gerekli temaslarda bulunan Özal, SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı Nikolay Tikhonov (1905-1997)'u Aralık 1984'te Türkiye'de ağırladı. Ziyaret sırasında ekonomi, ticaret, bilim, kültür ve teknik alanlarında işbirliğine yönelik anlaşmalar imzalandı. Bu temasların dışında sadece BM Genel Kurulları'nda görüşme olanağı bulan iki ülke yetkilileri iki ülke arasındaki ilişkilerin blok politikaları doğrultusunda seyretmesine özel önem gösteriyorlardı. İki ülke arası ilişkilerde 1980ler'in ortalarından itibaren zaman zaman gerilimler yaşanmaya başlandı. Özellikle Türkiye'nin Bulgaristan'la Türkler'e uyguladığı baskı politikaları yüzünden arasının bozulması SSCB'nin de uydusu Bulgaristan lehine davranmasına yol açıyordu. SSCB lideri diplomatik bir tepki olarak 1986'da Moskova'yı ziyaret eden Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ı kabul etmedi. Türkiye'yi etkileyen Çernobil faciası sürecinde çoğu devlet gibi Türkiye de SSCB'yi olayı gizlediği için suçladı. Ancak genel seyre bakıldığında dönem sonuna doğru iki ülke arasındaki işbirliği Gorbacov ve Özal'ın politikaları sayesinde artarak sürdü. Mart 1988'de iki ülke arasında sorun olan Karadeniz FIR Hattı belirlendi. Aynı yıl SSCB Kıbrıs konusundaki tutumunu değiştirerek sorunun uluslararası konferansta çözülmesi yaklaşımını bıraktı. Ayrıca Türkiye'yi menziline alan SS-20 füzelerini kaldırdı. AKKA Görüşmeleri sonucunda imzalanan anlaşmadaki Türkiye'nin güneydoğusunun konvansiyonel silah indirimi dışında bırakılması şerhine itiraz koymadı. 1990'a gelindiğinde çatırdayan SSCB'ye karşı Azerbaycan'da yapılan ayaklanmaya Sovyet ordusunun müdahalesi karşısında Türkiye resmi ağızdan bir ses çıkarmadı. Olayı SSCB'nin iç sorunu olarak gören Türkiye artan ticaret hacmini "milliyetçi" hassasiyetlerin önüne koyduğunu gösteriyordu. Kasım 1990'da iki ülke arasında kültürel işbirliği anlaşması imzalandı ve Aralık ayında SSCB Dışişleri Bakanı Edvard Şevardnadze Ankara'yı ziyaret etti. Ziyaret sonucunda farklı konularda dört anlaşma imzalandı ve Karadeniz Ekonomik

⁸¹⁴ Tellal, "1980-1990: SSCB'yle İlişkiler", s. 163-164.

İşbirliği (KEİ) projesi ortaya çıktı. Mart 1991’de bu kez cumhurbaşkanı sıfatıyla Turgut Özal Moskova’yı ziyaret etti.⁸¹⁵

Türkiye’de ANAP iktidara gelirken Limni sorunu iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmişti. Özal Ocak 1984’te hükümetinin programını okurken “iki ülkenin uzun vadeli ortak çıkarları” çerçevesinde “ticaret, turizm ve ekonomi alanlarında iyi ilişkiler” kurabileceğini düşündüğü “Yunanistan’a dostluk elini uzatmayı” telaffuz etmişti.⁸¹⁶ Ancak Özal’ın her şeyi ekonomiye endeksleyen dış politika anlayışı ve iyi niyet jestleri pek karşılık bulmadı. Ekim 1984’te Yunanistan tekrar Limni meselesini gündeme getirdi. Yunanistan adayı silahlandırmakta kararlıydı. Türkiye de karşılık olarak Yunanistan’ın NATO’ya tahsis ettiği tüm askeri kuvvetler üzerinde veto kullandı ve Yunanistan da buna misillemeyle karşılık verdi. Türkleri açıkça “şoven” ve “yayılmacı” olarak itham eden Papandreu seçimlere doğru gerilimi tırmandırmayı sürdürdü. “Tehdidin kuzeyden değil doğudan (Türkiye) geldiği” varsayımına dayanan “Yeni Savunma Doktrini”ni açıkladı. Bu çerçevede 1985 yılı içinde özellikle karasuları konusunda Yunanistan sertlik politikasını sürdürdü. Buna karşılık olarak Özal da ılımlı tutumunu bıraktı ve sıcak bir çatışma olasılığında gerekenin yapılacağını ifade etti.⁸¹⁷ Haziran 1985’te PASOK oy kaybetmesine rağmen iktidarda kaldı. PASOK’un ikinci dönem iktidarı Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde farklı salımlara neden oldu. Papandreu’nun uyguladığı ekonomi politikalarının Yunan ekonomisini çıkmaza sokması ve AT’nun Atina’ya kemer sıkma politikası uygulaması sonucunda güvenlik harcamalarını azaltmak zorunda kalan Yunanistan için en rasyonel yol Türkiye ile ilişkilerini yumuşatmak olarak görünüyordu. İlk yaklaşma Ocak 1986’daki Dünya Ekonomik Forumu (Davos) Toplantıları sırasında oldu. Fakat buradaki buluşma başarısız oldu. Yıl içinde Ege’de karşılıklı tacizler sürerken Eylül’de Papandreu’nun Sofya’ya giderek Bulgaristan’la Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Bildirisi yayınlaması Papandreu’nun Türkiye ile yakınlaşma konusundaki samimiyetini sorgulanır hale getirdi. Mart 1987’de Türkiye’nin AT’ye tam üyelik başvurusundan hemen önceye rastlayan Ege Bunalımı ise iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar getirdi. Bunalıma yol açan konu iki ülkenin de Ege’de petrol araması yapmak istemesiydi. 14 Nisan’daki AT’na tam üyelik başvurusu öncesinde Yunan vetosunu engellemek zorunda olan Turgut Özal, Papandreu’nun bir zirve yapmaya hazır olduğu mesajını aldı fakat Kasım 1987’deki seçimler öncesinde içeride muhalefete hedef olmak istemediği için işi sürümcemede bıraktı. İki lider arasındaki görüşme Ocak 1988’te Davos’ta gerçekleşti. Hiçbir teknik hazırlık yapılmadan gerçekleştirilen iyi niyet dilekleri ve soyut ifadelerden başka bir sonuç çıkmadı. İki lider tekrar Mart 1988’de Brüksel’de bir araya geldiler ve burada daha somut adımlar atıldı. Turgut Özal’ın 170 kişilik işadamı heyetiyle Haziran 1988’de Atina’yı ziyareti yine teknik ve bürokratik hazırlıkların yetersizliği sonucu pek meyve veremedi. Yunanistan’da 1989’da PASOK’un

⁸¹⁵ Tellal, “1980-1990: SSCB’yle İlişkiler”, s. 164-166.

⁸¹⁶ Dağlı ve Aktürk, **Hükümetler ve Programları: III. Cilt (1980-1987)**.

⁸¹⁷ Fırat, “1980-90: Yunanistan’la İlişkiler”, s. 109-111.

seçimle iktidardan düşmesi ve Özal'ın cumhurbaşkanlığa geçişi iki liderin başlattığı diyalog sürecini kesintiye uğrattı.⁸¹⁸

Özal döneminde Kıbrıs meselesi Yunanistan'la Türkiye arasında büyük bir sorun kaynağı olmaya devam etti. 1986'da Özal'ın kalabalık bir işadamı heyetiyle KKTC'ye yaptığı resmi ziyaret ve akabinde Türkiye ile KKTC arasında imzalanan Ekonomik İşbirliği Protokolü hem Türk kesiminde hem de Rum kesiminde Türkiye'yle bütünleşme girişimi olarak algılandı ve ters tepki yarattı. Üstüne üstlük Türk sermayesi de Kıbrıs'a yatırım yapmakta pek hevesli olmadı. Kıbrıs asıllı İngiliz işadamı Asil Nadir dışında Kıbrıs'a yatırım yapan işadamı çıkmadı. KKTC'de Türkiye tarafından kurulan Yeniden Doğuş Partisi tartışmalara neden oldu. Turgut Özal bu girişimlerin dışında KKTC'nin uluslararası alanda tanınması yönünde özel bir çaba göstermedi. Uluslararası alanda tek başarı Türkiye'nin KKTC'nin İKÖ'ye gözlemci statüsüyle katılmasını sağlaması oldu. Şubat 1988'de KRK'nde Giorgios Vasiliu'nun cumhurbaşkanı seçilmesi umut doğurdu. Fakat Rauf Denктаş uzlaşmacı izlenimi veren Vasiliu'nun cumhurbaşkanı seçilmesinden rahatsız oldu. Denктаş'ın çekincesi Özal gibi Kıbrıs konusunda taviz verebilecek bir siyasi kişiliğin, karşısında Vasiliu gibi uzlaşmacı bir Rum devlet adamı bulduğunda Kıbrıslı Türkler'in aleyhine olabilecek kararlar alıp işi oldu-bittiye getirmesiydi. Bu çekincesine rağmen Denктаş yeni Rum liderliğiyle görüşmeler konusunda inisiyatifi ele aldı ve Mart 1988'de güven tazelemek için Vasiliu'ya ticaret, turizm ve kültür alanlarında işbirliği içeren önerilerde bulundu. Fakat Vasiliu Denктаş'ı değil Özal'ı muhatabı olarak gördüğünü beyan ederek önerileri reddetti. Özal'ın girişimleriyle Denктаş ve Vasiliu biri Eylül 1988'de Cenevre'de diğeri Kasım 1988'de New York'ta olmak üzere iki zirve toplantısı yaptılar. BM Genel Sekreteri Cuellar'ın arabuluculuğunda yüz saati aşkın süren görüşmelerde tarafların görüşlerini uyumlu hale getirmek mümkün olmadı. Temmuz 1989'da Cuellar kendi adıyla anılan Cuellar Planı'nı⁸¹⁹ taraflara sundu. Ancak Rauf Denктаş kendi görüşü alınmadan hazırlanan bu planı reddetti. İki toplum arasındaki görüşmeler çıkmaza girince Ekim 1989'da Denктаş Türkler'in self-determinasyon hakkını öne sürerek iki halkın ayrı ayrı dini, milli ve kültürel varlıklarının kabulü durumunda görüşmelerin ilerleyebileceğini beyan etti. Vasiliu Türkler'in self-determinasyon hakkını kabul etmeyince görüşmeler kesildi. Vasiliu ve Özal'ın uzlaşmacı görüşlerine rağmen geleneksel tezler değişmedi; hatta Kıbrıs meselesi sadece kendi içinde değil Mersin krizi gibi konularda da Türk-Yunan ilişkilerini ve dolayısıyla NATO içi tartışmaları etkiledi. Soğuk Savaş'ın sona erdiği süreçte Yunanistan'da Papandreu'nun iktidardan ayrılması ve Türkiye'de Özal'ın cumhurbaşkanlığına geçmesiyle Kıbrıs'ta çözüm sürecini sona erdirdi.⁸²⁰

⁸¹⁸ Fırat, "1980-90: Yunanistan'la İlişkiler", s. 111-116.

⁸¹⁹ Cuellar Planı iki devletten oluşacak bir Kıbrıs Federal Cumhuriyeti'ni öngörüyordu. Buna göre anayasal güvence altında yeni cumhuriyet iki kesimli ve iki toplumlu olacaktı. Rum ve Türk birlikleri arasında sayısal bir denge kurulacaktı ve asker sayısında indirimle gidilecekti. Denктаş'ın Türk tarafının isteklerine yaklaşan bu planı reddetmesi muhalefet tarafından sert bir şekilde eleştirildi ve Denктаş'ın çözümsüzlüğü çözüm olarak gördüğü iddia edilmeye başlandı. Hatta perde arkasından ABD, İngiltere ve Türkiye Denктаş'ın değiştirilip yerine Asil Nadir'in getirilmesi hususunu görüşmeye başladılar. Fakat Asil Nadir'in kamuoyu desteğinden yoksun olduğu görülünce bu fikirden vazgeçildi. Fırat, "1980-90: Yunanistan'la İlişkiler", s. 122.

⁸²⁰ Fırat, "1980-90: Yunanistan'la İlişkiler", s. 120-122.

Soğuk Savaş sona ererken Türkiye batısında Bulgaristan ve Yunanistan'la sorunlar yaşıyor; AT'na girme arayışında artık işlerin daha da zorlaştığının farkına varıyordu. Dağılmaya başlayan SSCB'nin bırakacağı miras üzerinde orta ve uzun vadede pek bir stratejisi olmayan Türkiye “Balkanlar’dan Adriyatik’e” söyleminin içinin nasıl doldurulacağını henüz tahmin edemiyordu. Güneyinde Suriye ile su sorunları ve PKK meselesinin çözümünde pek ilerleme sağlayamamış olan Türkiye pek yakında başlayacak olan Körfez Krizi’nde yeni cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın diplomatik tasarruflarını dengelemeye çalışıyordu. ABD ile 12 Eylül 1980 Darbesi’nden sonra tekrardan yakınlaşan ilişkilerin dünyadaki dengeler değiştiğinde ne tür bir vaziyet alacağı ve Soğuk Savaş sonrası dünyada Türkiye’nin NATO üyesi olarak kendini tam anlamıyla nasıl konumlandıracağını cevabını bulmak çalkantılı 1990'lara kalacaktı.

4.1.1. Dönemin Türk Dış Politikasının Değerlendirilmesi

1980-1990 arası dönemde Türkiye'nin ABD ile olan yakınlığı ve ilişkileri dış politikasını etkileyen temel faktör oldu. SSCB ile olan ilişkilerde bir çalkalanma yaşanmazken Yunanistan ile olan ilişkiler ve dolaylı olarak Batı Avrupa ülkeleri ile olan ilişkiler ön plana çıktı. Türkiye-ABD ilişkilerinde en yakın dönemlerden biri olan 1980'ler boyunca birçok mesele iki ülke arasındaki gündemi meşgul etti. Yukarıda özetlendiği şekliyle eşit olmayan güçlerin mücadelesi tabiatında süren ilişkiler dünya konjonktüründen epeyce etkilendi. 12 Eylül Darbesi'ni olumsuz karşılamayan ABD askeri rejimin ideolojik olarak benimsediği “Türk-İslam sentezini” de kendi stratejik “ılımlı İslam” veya “Yeşil Kuşak” projelerine uyumlu olduğu ölçüde destekledi. SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve İran Devrimi'ne karşı aynı pozisyonu alan Türkiye ve ABD, siyasi açıdan “sola, sosyalizme ve komünizme” karşı duruşları itibariyle karşı karşıya gelmediler. Dönem başında ABD'nin Moskova Olimpiyatları'na boykot çağrısına tereddüt etmeden uyan Türkiye, 24 Ocak Kararları'nı harfiyen uygulamakta kararlı olan askeri rejimin ekonomik neo-liberalizmi siyasi otoriterlikle bağdaştırmasından memnundu. Öte yandan, Türkiye'nin Ortadoğu açılımını da destekleyen ABD için dış politikada Türkiye ile ilgili başını ağrıtan mesele İran-İrak Savaşı'yla veya Körfez ülkeleriyle olan ilişkileri değil müttefik Yunanistan'la Ege Denizi ve Kıbrıs konularında yaşadığı sorunlar oldu. Türk-Yunan ilişkilerinde kendi çıkarını ön plana alan ABD Türkiye'yi karşısına tamamen almaktan çekinse de özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren Yunanistan'a meyilli politikalar izledi.⁸²¹

ABD, Türkiye-Yunanistan ilişkilerindeki fazlasıyla pragmatik ve çoğu zaman Türkiye aleyhinde sayılabilecek tutumunu Türkiye'nin diğer uluslararası sorunları olan Ermeni ve Kürt sorunlarında da göstermiştir. 1980'lerin başında Türkiye'nin stratejik öneminin artmasına koşut olarak ve Türkiye'deki askeri yönetim ile olan iyi ilişkileri çerçevesinde kendi ülkesindeki Ermeni lobisini özellikle Temsilciler

⁸²¹ Uzgel, “1980-1990: ABD ve NATO'yla İlişkiler”, s. 80-81.

Meclisi ve Senato’da dizginleyerek karar tasarılarına set çekmeyi başarabilen Reagan yönetimi 1980’lerin sonlarına doğru bu konuda sessiz kalmaya başlamış; ancak George Bush’un işbaşına gelmesiyle Ermeni diasporası lehinde açıklamalar yapmaya başlamıştır. İran-İrak Savaşı’nın gidişatına ve Soğuk Savaş’ın değişen atmosferine bağlı olarak ABD, Türkiye’nin diğer bir sorunu olan Kürt sorununda da insan hakları bahanesiyle Türkiye’ye karşı eleştirel bir tutum içine girmiş; hatta Kuzey Irak’taki Kürt oluşumlarını açıktan desteklemeye başlamıştır. Bu iki mesele Türkiye’nin AT ile olan ilişkilerinde de Avrupalı ülkelerin Türkiye’ye karşı olan tasarruflarında etkileyici meseleler olmuş özellikle Kürt sorunu, Avrupa’daki darbe mağduru siyasi mülteci Türkler’in de etkisiyle insan hakları bağlamında Türkiye’nin her fırsatta önüne sürülmüştür. Bunun dışında Türkiye’nin AT ile olan ilişkilerinde Yunanistan’la yaşadığı sorunlar ve Kıbrıs sorunu kilit derecede rol oynayan meseleler olmuş ve Türkiye’nin zaten az olan üyelik şansının önündeki en büyük meselelerden biri haline gelmiştir.⁸²² Sonuç olarak, Soğuk Savaş sona ererken Türkiye ABD ile olan ilişkilerinde çıkmaza girildiği kanısıyla AT’na yönelmiş ve bir denge arayışına gitmiştir. Bu yönelimi bir süreliğine de olsa frenleyen I. Körfez Krizi olmuştur. Türkiye’nin bölgedeki öneminin tekrar arttığına fazlasıyla inanan Turgut Özal ABD ile ilişkileri tekrardan yakın müttefik konumuna yükseltmeye çalışmıştır.

Soğuk Savaş boyunca Türkiye’de hakkında en az şey bilinen ve kendinden en çok korkulan komşu devlet olması vasfıyla, devlet ve hükümetler nezdinde, ideolojik olarak değişmeyen hasım SSCB’ye Türkiye’nin yaklaşımı 1980ler’de de özü itibariyle pek değişmemiştir. 1979’da SSCB’nin Afganistan’ı işgali doğal olarak komşusu Türkiye’yi de endişeye sevk etmiş; ABD’nin 1980 Moskova Olimpiyatları’nı boykot çağrısına ilk uyan devletlerden biri Türkiye olmuştur. Esası itibariyle sebeplerinde telaffuz edilmese de sonuçları açısından “Türk soluna” ve 1961 Anayasası’nın sağlamış olduğu “sosyal ve siyasi hak ve özgürlüklere karşı bir hareket olan 12 Eylül 1980 Darbesi’ni yapanlar “komünizm” düşmanlığı retoriğini elden bırakmamış; darbe öncesinde “bu kış komünizm gelecek” ifadesiyle ünlü eski cumhurbaşkanı ihtiyar Celal Bayar’ı taltif etmiştir. Ancak darbe sonrası üç yıl boyunca bilfiil Türkiye’yi yöneten MGK, Batı ittifakına bağlılıklarını açıkça beyan etmişlerse de SSCB’ye karşı en azından siyasi ve diplomatik açıdan hasmane tutum takınmamış; aksine ekonomik ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir. ANAP iktidarı döneminde de SSCB ile ilişkilerde çok fazla diplomatik ve siyasi gerilim yaşanmamış; ekonomik ilişkilerde SSCB’nin geçirdiği dönüşümün de etkisiyle büyük gelişme olmuştur. Dış politikada SSCB birincil hasım olma konumunu Yunanistan’a bırakmıştır. SSCB ile ilişkilerini blok politikası dışına çıkmadan ve klasik ideolojik düşmanlığını sürdürerek devam ettiren Türkiye, Bulgaristan ve Azerbaycan’da yaşanan elim hadiseler hariç Sovyetler’in pençelerini bu dönemde hissetmemiştir. ABD ve SSCB arasındaki silahsızlanma görüşmelerinin de etkisiyle Sovyetler’in Türk topraklarını ve Karadeniz’i tehdit eden füze ve silahları Soğuk Savaş’ın son döneminde Türkiye’yi devlet ve kamuoyu nezdinde pek meşgul etmemiştir.

⁸²² Uzgel, “1980-1990: ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s. 81.

Özetle, Türkiye'nin 1950'ler gibi Batı yanlısı dış politika yürüttüğü bu dönemde SSCB 1950'lerden farklı olarak dış politikanın temel meselesi olmaması; 12 Eylül Darbesi'nin Türk solunu etkisizleştirmesiyle SSCB'nin Türkiye'deki fikri ve kültürel etkisini de epeyce azaltmıştır.

1980'lerin ortalarına kadar Türkiye'nin Yunanistan'a dair dış politikasının tanımlanmasında ve hedeflerinde temel bir mutabakat vardı. Bu mutabakat Yunanistan'la ilişkilerde ulusal çıkarların kararlılıkla korunması hususunda sürdürülen geleneksel dış politika anlayışının korunmasına dayanmaktaydı. İki ülkenin de NATO olması ve Türkiye'nin NATO'da Rogers Planı çerçevesinde dönem başında vetosunu kaldırması, 1960'lardan beri Türk dış politikasında birincil tehdit olarak görülmeye başlanan Yunanistan'a karşı düşman tanımlamasında etki yapacak faktörler değildi. Farklı dönemlerde hükümetlerin tutumlarının derecesi değişik olsa da ne Kıbrıs meselesinde ne de Ege Denizi ile ilgili olan sorunlarda Yunanistan'a hiçbir şekilde ödün verilmemesi çerçevesinde şekillenmişti. Dünyada iki kutup arasında yaşanan yumuşama ve Türkiye'nin AET ile olan ilişkilerin de bu temel politikayı radikal olarak değiştirmesine izin verilmemişti. Ancak ANAP'ın iktidara gelmesi zamanla bu hassasiyetin törpülenmesine neden oldu. Yunanistan ile olan ilişkilerde ANAP Hükümeti'nin geleneksel Türk dış politikasına aykırı hareket ettiği tartışmaları ANAP iktidarının ilk yıllarında başladı. Ulusal mutabakata dayanan dış politika anlayışı yerine Özal'ın Türk dış politikasının temellerine aykırı olacak şekilde dış politikayı ekonomiye ve ekonomik kazanca indirgemesi buna alışık olmayan muhalefet çevrelerini rahatsız etmekteydi. İktidara gelir gelmez KKTC'nin kurulması meselesiyle karşılaşan yeni Başbakan Özal bu oldubitti karşısındaki memnunsuzluğuna karşı Kıbrıs konusunda Yunanistan ile görüşmelerin devam ettirilmesi ve KKTC'nin Türkiye ile entegrasyonu hususlarında etkin rol oynamaya çalıştı. Türk kamuoyu ve askeri, siyasi ve bürokratik çevreleri Yunanistan ile görüşme politikasına karşı çıkmasalar da Özal'ın sıklıkla telaffuz ettiği ve eylemlerini yönlendiren dış politikayı ekonomiye ve ekonomik kazanca indirgeyen yaklaşımı zamanla ANAP Hükümeti'ne ve bilhassa Özal'a karşı siyasi muhalefetin dış politika konularında kuşku ve güvensizlik duymasına sebep oldu. Siyasi muhalefet bütçe görüşmelerinde bile Özal'ın dış politikasının eleştirisini odak haline getirmeye başladı. Muhalefete göre Türk-Yunan ilişkilerinde Türk dış politikasının temellerini ihmal etmekteydi. Özal'ın milli mutabakata sırt çevirmesi en fazla eleştirilen konuydu. Eleştirilerde milli meselelerde Yunanistan'a karşı tek taraflı ödünler verileceği endişesini duyan muhalefet bilhassa AT'ye tam üyelik konusunda ilerleme sağlamak için Özal'ın ödün vermeye istekli olduğu varsayımını telaffuz etmekteydi.

Turgut Özal Davos sürecini başlatarak Yunanistan ile olan ilişkilerde etkin bir dış politika geliştirmeye yönelik dış politika anlayışını uygulamaya çalıştı. Özal'ın bu yoldaki ilk somut girişimi olan Davos süreci Yunanistan'la yeni bir iletişim politikası başlatmak ve bunu daha güçlü bir ekonomik işbirliği ile desteklemek istiyordu. Özal'a göre ekonomik işbirliği ikili sorunların çözümünde ve özellikle Türkiye-AT ilişkilerinde Yunan engelinin ortadan kalmasında çok işe yarayacaktı. Aynı zamanda süreçteki başarı

orta ve uzun vadede Türkiye'nin dış politikadaki hareket sahasının genişlemesine ve nüfuzunun artmasına da neden olacaktı. Ancak hükümetin süreci ayrıntılı olarak kamuoyuna ve muhalefete anlatmaktaki isteksizliği ve beceriksizliği Özal'a içeride destek yerine tepki getirmiştir. Dönem sonuna gelindiğinde Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkileri ve sorunları halen birincil öncelik olarak algılanmaktaydı.

1980'in son aylarından 1990'ların başına kadar Türk dış politikasındaki gelişmeler ve yönelimler çerçevesinde Türkiye'nin Olimpiyatlar'a katılımını ve Oyunlar'daki performansını yakından etkileyen gelişmelerden ilki ülkenin ABD ve SSCB ile olan ilişkilerine bağlı olarak 1980 Moskova Yaz Olimpiyat Oyunları'nı boykot etmesi oldu. Soğuk Savaş'ın ilk dönemlerindeki kadar olmasa da her zaman SSCB'ye karşı mesafeli olan Türkiye, özellikle 24 Ocak Kararları'yla beraber Batı Bloğu içinde daha uyumlu bir üye olacağına sinyallerini vermiş ve dönemin AP Azınlık Hükümeti ABD'nin boykot çağrısına ilk olumlu yanıtı veren ülkelerden biri olmuştu. 1980 Darbesi'nden sonra özellikle Avrupa ülkeleri nezdinde dış politikada imajı zedelenen Türkiye, iktidara yeni gelen ANAP Hükümeti ve ABD'ye özel önem veren Başbakan Turgut Özal'ın yönetiminde 1984 Los Angeles Yaz Olimpiyatları'na kalabalık bir kabileyle katıldı. ABD'nin etkili bir propaganda vasıtası olarak kullandığı Olimpiyat Oyunları Türk basınında çarşaf çarşaf yer aldı; ABD Türk kamuoyuna etkili bir biçimde tanıtıldı. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'ye karşı Avrupa'da yoğun bir terör kampanyasına girişen ASALA Los Angeles'ta da Türk kafilesini rahat bırakmadı. ANAP'ın Türkiye'ye döviz akışını her türlü desteklemesi gibi Danimarka'da yetişen Türk boksör Eyüp Can da Los Angeles kafilesine dahil edildi ve Türkiye'ye madalya kazandırdı. Aynı yaklaşım 1980'lerin ikinci yarısında da devam etti. Yunanistan'la yüksek tansiyonlu sorunlar yaşayan Türkiye, Bulgaristan'ın Türkler'e karşı asimilasyon ve etnik temizlik kampanyalarını yoğunlaştırdığı ortamda Naim Süleymanoğlu'nun şahsında sembolleşen bir diplomatik manevrayla insan hakları meselesi yüzünden uzaklaşan Batı Avrupa ülkelerini Doğu Bloğu'na karşı yanına çekmeye çalıştı ve bunda da kısmen başarılı oldu. Yerleştirmeye çalıştığı İngiliz ve Amerikan modelindeki "serbest piyasaya dayalı dışa açık sosyo-ekonomik" sistem teklemeye başlayan Başbakan Özal, SSCB'nin en sadık uydularından biri olan Bulgaristan'la giriştiği diplomatik savaşta hem ABD'nin "iltica eden Doğu Bloğu ülkeleri vatandaşları" kampanyasına örnek oldu hem de Batı Avrupa ülkelerinin Doğu Bloğu ülkelerindeki insan hakları hassasiyetini ifşa eden bir vakayı gözler önüne sermiş oldu. İç politikada da epeyce yankı uyandıran bu girişim Batı Bloğu içinde kendini tanıtmak için büyük mesai harcayan Türkiye'nin dünyaya açılan yüzlerinden birini teşkil etti. Son olarak, IOC Başkanı Samaranch'ın Soğuk Savaş'ın son döneminde kültür diplomasisi çerçevesinde Türkiye'yi ziyaret emesi, IOC'nin Oturumunun İstanbul'da yapılmasına ön ayak olması ve İstanbul'un Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği girişimini desteklemesi yine Türkiye'nin blok içi dış politika konumlanmasının bir sonucu olarak gösterilebilir.

4.1.2. Dönem İtibariyle Türk Dış Politikasının Kültür ve Spor Politikalarına Etkisi

12 Eylül Darbesi'nden hemen sonra kurulan Bülent Ulusu Hükümeti'nin programında “gençliğin boş zamanlarının kıymetlendirilmesinde ve toplum sağlığında büyük yeri olan toplu spor faaliyetlerinin yurt sathına dengeli bir şekilde yayılıp gelişmesi sağlanacaktır. Bu maksatla geniş kitleler tarafından kullanılabilir semt spor tesislerinin yapımına öncelik verilecektir. Bu tesisler ve imkânlar bütün gençliğin hizmetine eşit şartlarda sunulacaktır” şeklinde iki cümleyle yer alan gençlik ve spor mevzuu askeri yönetim boyunca yüzlerce demeç veren ve konuşma yapan Devlet Başkanı Kenan Evren'in de birçok kereler telaffuz ettiği bir husustu.⁸²³ Nitekim, halen yürürlükte olan 1982 Anayasası'nın “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlıklı 3. Bölümü'nün “Gençlik ve Spor” adlı 9. Kısmı'nda 58. ve 59. maddeler gençlik ve spor hususlarına değinmekteydi. Anayasanın bu kısımda yer alan 58. maddesi “Gençliğin Korunması” başlığını taşımaktadır. Bu maddede “devlet gençlerin devletin bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır” ve “devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır” ifadesi yer almaktadır. Türkiye'de ilk kez 1982 Anayasası'nda adı geçen spor mefhumu ise “Sporun Geliştirilmesi” başlıklı 59. maddede iki cümleyle zikredilmektedir: “Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlıklarını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporcuyu korur.”⁸²⁴ Anayasada ilk kez spor kavramının kullanılmasının nedenleri arasında anayasanın askerler tarafından hazırlanması, Devlet Başkanı Kenan Evren'in düzenli spor yapan bir asker olması ve 1970'lerdeki terör ve anarşi olaylarına karışan gençliğin spor vasıtasıyla meşgul edilerek apolitize olması hedefi gösterilebilir.

12 Eylül 1980 Darbesi sonrası yapılan ilk demokratik seçimlerde Anavatan Partisi iktidar geldi. I. Turgut Özal Hükümeti 13.12.1983-21.12.1987 yılları arasında görev yaptı. Hükümet iktidara geldiğinde kapsamlı bir program hazırladı. “Gençlerimizin ruh, fikir ve beden yönünden mükemmel şekilde gelişmesini sağlamak hedefimizdir” diyen ANAP hükümeti “bu maksatla okul içi eğitim ve öğretime ilaveten, okul dışında fikir, kültür, sanat, spor ve folklor faaliyetlerinin yapılmasını sağlayacak tedbirler büyük önemi haizdir. Bütün okullarda başlıca spor faaliyetlerinin yapılmasına imkan verecek modern tesislerin kurulması öncelik taşımaktadır.” ifadesiyle sporda altyapılaşmanın önemine vurgu yapmaktaydı. Okula giden çocuklar ve gençler için “burs ve yurt şartlarının iyileştirilmesi” ve “tatil imkan ve faaliyetlerinin desteklenmesi” gereğine değinilen programda “okul dışındaki gençliğin meseleleri üzerinde önemle durulacaktır” vaadi verilmekteydi. “Disiplinli, zorluklara dayanıklı, kötü alışkanlıklardan arınmış,

⁸²³ Acar, a.g.e., s. 12; Dağlı ve Aktürk, **III. Cilt (1980-1987)**, s. 20;

⁸²⁴ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)**, Ata Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 42-43; Demet Lüküslü, “12 Eylül Rejiminin Gençlik Algısı”, **Modernizimin Yansımaları: 80'li Yıllarda Türkiye**, Erik Jan Zürcher ve R. Funda Barbaros (Eds), Efil Yayınevi, Ankara, 2017, s. 343-344.

sağlıklı bir toplumun teşekkülünde spor faaliyetlerinin önemli bir unsur” olduğunu belirten program sporun geliştirilmesi için alınacak tedbirlerde önceliği spor tesislerinin süratle tamamlanması ve yaygınlaştırılması, kitle sporuna önem verilmesi ve bunun için gerekli şartların hazırlanmasına vermekteydi. Seçim beyannamesindeki spor malzemeleri imalatının teşvik edilmesi, spor malzemelerinin ithalatının kolaylaştırılması ve muafiyet imkanlarının sağlanması ANAP’ın ekonomik anlayışını yansıtmakta ve tekrarlanmaktaydı. Yine seçim bildirisinde yer alan şehir imar planlarının hazırlanışında spor alanlarına ve yeşil alanlara ağırlık verilmesi ve mevcut planlarda bu amaçlara tahsis edilmiş yerlerden faydalanılması ANAP’ın altyapı ve inşaat önceliklerini yansıtmaktaydı. Programda yer alan “uzun süreden beri arzu ettiğimiz ve milletçe alıştığımız başarılarımızı göremediğimiz Türk güreşi için özel tedbirler alınacak, bu konuda hiçbir fedakarlıktan kaçınılmayacaktır” ifadesi ANAP hükümetlerinin yerine getirmeyi başaramadığı tedbirlerden biriydi. Ancak programda yer alan “üniversitelerin beden eğitimi ve spor bölümlerinden mezun olanların, beden eğitimi öğretmeni olarak görev yapmaları sağlanacak ve her alanda antrenör yetiştirilmesine önem verilecektir” tedbiri 1980’lerden itibaren büyük ölçüde yerine getirilmiştir.⁸²⁵ 21.12.1987-09.11.1989 yılları arasında görev yapan II. Özal Hükümeti’nin programında bir önceki programda sporun önemiyle ilgili ifadeler tekrarlanmakta ve bir önceki dönemde yapılanlar anlaşılmaktaydı. ANAP hükümetinin “geçici değil, kalıcı ve köklü tedbirlerle Türk sporunu açık ve seçik bir şekilde ilan etmiş” olduğu belirtilen programda “bu amaçla yepyeni bir spor kanunu hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur” denmekteydi. Bahsedilen Beden Terbiyesi ve Spor Genel Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile sporumuza yenilikler getirildiği ve ilave kaynaklar sağlandığı ifade edilmekteydi.⁸²⁶

Hantal ve aşırı genişlemiş olarak gördüğü bürokrasiyi yeniden yapılandıran Başbakan Turgut Özal gençlik ve spor alanlarında da bürokrasiye el atmıştı. İktidara gelir gelmez ANAP Hükümeti 14.12.1983 tarihli 179 sayılı kanun hükmünde kararnameyle Gençlik ve Spor Bakanlığı’nı Milli Eğitim Bakanlığı ile birleştirdi ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü’nü Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesine aldı. Ayrıca Gençlik Beden Eğitimi ve Okul Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü de Bakanlık merkez teşkilatında yer almaktaydı.⁸²⁷ I. ANAP Hükümeti’nde Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı olarak Vehbi Dinçerler (d. 1940) ve Metin Emiroğlu (d. 1943) görev yaptı. 1986 yılında BTGM’nün adı 3289 sayılı yasayla Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü olarak değiştirildi.⁸²⁸ II. ANAP Hükümeti’nde Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı olarak Hasan Celal Güzel (1945-2018) yer alırken 1989 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ayrıldı ve Türk sporuna Gençlik ve Spordan Sorumlu Devlet Bakanlığı bakmaya başladı.

⁸²⁵ Acar, a.g.e., s. 13; Dağlı ve Aktürk, **III. Cilt (1980-1987)**, s. 56-57.

⁸²⁶ Acar, a.g.e., s. 14; Dağlı ve Aktürk, **III. Cilt (1980-1987)**, s. 75, 100.

⁸²⁷ “Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 18251, KHK: 179, (14.12.1983), s. 124-159.

⁸²⁸ “Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun”, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 19120, Kanun No: 3289, Kanun No: 3289, (27.05.1986), s. 4-15.

İlk bakan İsmet Özarlan (d. 1945) oldu. Görüldüğü üzere spor alanında yeniden yapılanma ve teşkilatlanma girişiminde bulunan ANAP Hükümetleri önce Milli Eğitim Bakanlığı ile birleştirdiği Gençlik ve Spor Bakanlığı'nı altı yıl sonra tekrar ayırmış; Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün adına "spor" ibaresini eklemişti. Dönem boyunca teşkilat yapısının değiştirilmesinin temel nedeni "tesisleşme" hususunda bürokratik hantallığı kaldırmaktı. Ancak ANAP Hükümetleri'nin spor alanında yaptığı icraatların sporcu yetiştirme ve geniş sporcu tabanı oluşturma yönünden başarılı olduğu söylenemez. Özal'ın devlet yönetme mantalitesinde önceliği ekonomi aldığı için spor ve sportif başarılar Türkiye'nin tanıtımına hizmet ettiği ve ülkeye döviz getirdiği sürece önemliydi. Türkiye 1980'lerde bu anlayış çerçevesinde ilki 1979'da koşulan Avrasya Maratonu'nu popüleştirmiş ve 2000 Yaz Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği adayı olmuştur. Dış politika anlayışına hakim olan "ithal" çılgınlığı ve "dış kaynak bağımlılığı" spor alanında da kendini göstermiştir.

4.2. Olimpiyatlar ve Türkiye (1980-1988)

4.2.1. 1980 Moskova Olimpiyatları (22. Yaz Olimpiyat Oyunları)

XXII. Yaz Olimpiyat Oyunları'nın ev sahipliğinin Moskova'ya verilmesinden itibaren Oyunlar'ın boykot edilmesi talebini dile getiren birçok ses ortaya çıktı. Moskova'nın ev sahipliği ilan edilmeden önce bile 1973'te Moskova'da düzenlenen Dünya Üniversite Oyunları'nda Yahudi ve İsrail karşıtı protestolar olmuştu. Zaten 1970'lerin sonunda boykotlar ve boykot tehditleri spor dünyasında yerleşmeye başlamıştı. Artık birçokları sporun politikanın sınırları dışında bir alan teşkil ettiğine inanmıyordu. IOC politikanın spora olan etkisini kontrol altına almak için çeşitli önlemler alma gereğini hissetmeye başlamıştı. 1977 yılında IOC gelecekte neden göstermeden Oyunlar'ı boykot eden milli olimpiyat komitelerinin beş yıllığına IOC'den uzaklaştırılacağını açıklamış; Montreal Olimpiyatları'ndan çekilen yirmi üç Afrika ülkesinin eylemini resmi dille kınamıştı. Öte yandan, IOC Olimpiyat Oyunları'nı kendi yetki sınırlarına dahil etme temayülünde bulunan UNESCO'nun girişimlerine de sporun politik kontrol veya tasarruflar altına girmesine ve iç politikanın oyuncağı haline gelmesine neden olacağı gerekçesiyle şiddetle karşı koymuştu.⁸²⁹

Sovyetler'in "Olimpiada-80" adını verdikleri Moskova Olimpiyat Organizasyon Komitesi, Üçüncü Dünya ülkelerinin olası bir boykot tehdidi karşısında bu ülkelere Oyunlar'ı vitrin olarak kullanmalarının daha etkili olacağını telkin etmeye çalışıyordu. Organizasyon Komitesi Başkanı İgnatıy Novikov IOC Başkanı Lord Killanin ile birlikte yeni milli olimpiyat komitelerinin IOC'ye dahil edilme şartlarının kolaylaştırılması için lobi faaliyetlerinde bulundu. Moskova Olimpiyatları öncesinde on üç yeni ülkenin

⁸²⁹ Senn, a.g.e., s. 174.

milli olimpiyat komitesi IOC'ye kabul edildi.⁸³⁰ Afrika ülkelerinin boykot tehdidi tatlıya bağlansa bile Aralık 1979'daki SSCB'nin Afganistan'ı işgali Olimpiyatlar tarihindeki en büyük boykot hareketinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Zaten Sovyet muhalif aydınlarına karşı SSCB'nin tutumunu dış politika malzemesi yapmış olan Carter yönetimi, İran'daki rehineler krizi yüzünden de iç politikada zor duruma düşmüştü. Afganistan işgaline karşılık etkili bir yaptırım uygulamayı düşünen ABD Başkanı Carter. Sovyetler bir ay içerisinde askeri birliklerini ülkeden çekmezlerse Moskova'da yapılacak olan Olimpiyat Oyunları'nın başka bir yerde yapılmasını veya ertelenmesini ya da iptal edilmesini talep edeceğini bildirdi. Bu alternatiflerin kabul görmemesi üzerine Carter, Moskova Oyunları'nın boykot edilmesini önerdi. ABD Hükümeti yüzden fazla ülkenin devlet başkanına Oyunlar'ın Moskova'dan başka bir yerde yapılması yönündeki teklifini desteklemelerini isteyen mesajlar gönderdi. Ocak ayında toplanan İslam İşbirliği Konferansı da Afganistan'ın işgalini kınadı ve Sovyetler ülkeyi terk etmezse Oyunlar'ın boykot edilmesini destekleyeceklerini açıkladı. Fransa en başından beri boykota karşı olduğunu beyan etti; Japonya, Federal Almanya gibi Batılı müttefikler ile SSCB ile arası bozuk olan ÇHC de boykota destek verebilecekleri sinyalini verdiler.⁸³¹

ABD'de başlarda kamuoyunda boykot kararına karşı destek varken zaman geçtikçe kamuoyu desteği azaldı. USOC (ABD Milli Olimpiyat Komitesi) bile boykot kararını erteledi. Öte yandan, Lord Killanin ABD'nin Oyunlar'ın Moskova'dan alınması talebinin teknik ve yasal açıdan imkansız olduğunu açıkladı ve Carter yönetiminin Olimpik Hareket'in politikası ve yapısı konusunda "cahil" olduğunu ima etti. 1980 Şubatı'nda Lake Placid (ABD) Kış Olimpiyat Oyunları'nda ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, SSCB'nin adını vermeden Moskova'daki Oyunlar'a katılmanın "temel Olimpik ilkeleri" çiğnemek ve IOC'nin Oyunlar'ın Moskova'da düzenlenmesi kararının Sovyet dış politikasının "doğruluğunu teyit etmek" anlamına geldiğini konu alan bir konuşma yaptı.⁸³² Moskova Olimpiyat Oyunları'nın başka bir yerde yapılması önerisinin reddedilmesinin resmi teyidinden sonra Carter yönetimi USOC'u karar vermesi için sıkıştırmaya başladı. Lake Placid Kış Olimpiyatları'ndan hemen sonra ABD'nin İran'da yaşadığı başarısız rehine kurtarma girişimi Carter'ı çok zor durumda bıraktı ve Başkan'ın boykot meselesinde çok daha ısrarlı olmasına sebep oldu. ABD'nin Afganistan meselesinde kendince Sovyetler'e tanıdığı mühlet Şubat sonunda dolunca Başkan Carter boykot kararının kesin ve geri çevrilemez olduğunu açıkladı. USOC kesin

⁸³⁰ Olimpik Hareket için hala bir sorun teşkil eden Güney Afrika Olimpiyat sporu olmayan rugby sayesinde uluslararası arenada boy göstermeye devam ediyordu. Sovyetler bu sporda Güney Afrika ile müsabaka yapan ülkeleri Oyunlar'a davet etmeyeceği tehdidinde bulundu ve Güney Afrikalılar'a yeşil ışık yakan İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ı kınadı. SSCB'nin bu tutumu Afrika ülkelerinin boykot tehdidinin ortadan kalkmasında etkili oldu. Aralık 1979'da SCSA Moskova Oyunları'na katılmaya karar verdi. Senn, a.g.e., s. 175-176.

⁸³¹ Senn, a.g.e., s. 176-177.

⁸³² Lake Placid'deki buz hokeyi yarı final karşılaşmasında favori olan SSCB'yi ABD takımı yenince tansiyon daha da yükselmiş; ABD altın madalyayı kazanınca Başkan Carter, Lord Killanin'in deyimiyile, olayı "popüler şovenizme" çevirmiş; ABD'li hokeycileri "modern Amerikan kahramanları" ilan etmişti. Cyrus Vance ve Jimmy Carter'ın yangına körükle gitmesi IOC üyelerini birbirine daha çok kenetlemiş ve Oyunlar'ın başka bir yerde yapılması teklifini Lake Placid'de yapılan oturumda oybirliğiyle reddetmelerine neden olmuştu. Hill, a.g.e., s. 131; Senn, a.g.e., s. 177.

kararını Nisan'da Colorado Springs, CO'da yapacağı toplantıda vereceğini açıklamasına rağmen Başkan Carter, 1978 ABD Amatör Sporlar Yasası'nı da hiçe alarak atletlerin Moskova'ya gönderilmemesi için her türlü yasal önleme başvuracağını belirtti.⁸³³

USOC boykot kararını aldıktan sonra Lord Killanin uluslararası spor federasyonlarının ve Avrupa milli olimpiyat komitelerinin konu hakkındaki tutumlarını ölçmek için IOC görevlileriyle toplantı yaptı. IOC Yönetim Kurulu Nisan ayında yaptığı toplantıda, boykot kararının Olimpik Sözleşme'ye aykırı olduğu fakat Oyunlar'ın sonuna kadar herhangi bir ceza kararı alınmayacağı hususunda birleşti. Öte yandan, Sovyetler boykot kararına karşı bir kampanya başlattılar. Boykotun gerçek sebebinin Afganistan meselesi değil SSCB'nin sosyalist bir devlet olduğu şeklinde propaganda yapan Sovyetler, Mayıs ayından sonra kampanyanın dozunu artırdılar. Sovyetler'e göre boykot kararı 1975 Helsinki Sözleşmesi ve BM Nizamnamesi'ni ihlal ediyordu. Öteden beri propaganda konusunda uzmanlaşmış olan Sovyetler için ABD'nin bu kararı bulunmaz bir nimetti.⁸³⁴ Boykot kararı hakkında Batı Avrupalı ülkelerin eğilimini dikkate almayan Üçüncü Dünya ülkeleri Sovyetler'in kendini bu grup ülkelerin tabii müttefiki olarak görmesine karşın kendilerini tuhaf bir ikilem içinde bulmuşlardı. Zaten maddi olarak zayıf durumda olan bu ülkelerden rekabet şansı fazla olmayanlar Moskova'ya kfile göndermek istemiyordu. Fakat bu tutum boykota katılmak olarak değerlendirilebilirdi. Ayrıca sonuçta ortada bir işgal vardı ve sömürge statüsünden yeni kurtulmuş bu milletler için bu hoş bir durum değildi. Afganistan'ı kendileri için bir sorun olarak görmeyen Körfez ülkeleri boykota katıldı. Yeni rejime geçmiş olan İran ve Camp David'den sonra bölgedeki Sovyet varlığından huzursuz olan Mısır boykota katıldı. SSCB ile özel bir ilişkisi olan Hindistan boykota katılmazken Amerikan askeri yardımından umduğunu bulamayan Pakistan Moskova'ya gitmeyeceğini açıkladı. Güneydoğu Asya ülkelerinden sadece Vietnam ve Burma Moskova Olimpiyatları'na gitme kararı aldı.⁸³⁵

Dünyada Süper Güçler'in paylaşım açısından en fazla radar altında bulundurduğu Afrika ülkeleri sportif açıdan da boykot için çok önemli konumdaydı. Geleneksel Amerikan müttefiki olan Liberya ve Batı'nın ekonomik yardımına acil ihtiyaç duyan Zaire Oyunlar'ı boykot edeceğini açıkladı. Uluslararası meşruiyetini sağlama peşinde olan Zimbabwe Devlet Başkanı Robert Mugabe (1924-2019) ülkesinin Olimpiyatlar'ı boykot edeceğini açıklarken kendini ABD'ye yaklaştırmak isteyen Kenya da boykota katıldı. ABD Afrika ülkelerini kendi tarafına çekmek için kendisi de Müslüman olan Muhammad Ali'yi Tanzania, Kenya, Senegal, Liberya ve Nijerya duraklarından oluşan bir ikna turu için Afrika'ya gönderdi. Fakat Kenya ve Liberya dışındaki ülkeler aşağılandıklarını düşünerek ABD'nin bu girişimine olumlu tepki

⁸³³ Hill, a.g.e., s. 132.

⁸³⁴ Hill, a.g.e., s. 134-135.

⁸³⁵ Kanin, a.g.e., s. 141-142.

vermediler.⁸³⁶ Latin Amerika ülkeleri için uzaktaki SSCB değil yakındaki ABD tehdit oluşturduğu için birkaç diktatörlük rejimi dışında boykota katılan olmadı. Brezilya, Meksika, Peru, Kolombiya ve Sovyet müttefiki Küba Oyunlar'a katılacaklarını açıkladı. Şili ise Salvador Allende (1908-1973)'yi deviren darbeden sonra kendisi ile Dünya Kupası eleme maçı olan SSCB'nin o zamanki boykotunu bahane ederek ABD kampına katıldı.⁸³⁷

Türkiye boykot kararını hiç düşünmeden kabul eden Avrupa devletlerinin başındaydı. Bazı atletler Moskova'daki Oyunlar'a katılmak istese de TMOK Dışişleri Bakanlığı'nın sözünden çıkmadı. SSCB'nin Oyunlar'dan hemen önce yaptığı bir üvertür ise Türk sporculara sporcu vizesi verilmemesi yüzünden meyve vermedi. SSCB Türkiye Amatör Sporcular Derneği (TASD) kanalıyla katılmak isteyen Türk sporcuları Moskova'ya davet etti. Sovyetler Birliği Ankara Büyükelçiliği kanalı ile TMOK'a gönderilen davet mektubunda şöyle denilmişti: "TASD üyesi Türk sporcularını Moskova Olimpiyatları'na, tüm masraflar Sovyetler Birliği Olimpiyat Komitesi tarafından karşılanmak üzere davet ediyoruz. IOC kurallarına göre kendilerine gereken yazılı müsaadenin ve akredite dokümanların verilmesini rica ederiz."⁸³⁸ SBOK (SSCB Milli Olimpiyat Komitesi/HOKCCCP)'nin TASD'ne üye 25 sporcuyla bütün masrafları karşılanmak üzere Moskova'ya davet etmesinden sonra, TMOK Genel Sekreteri Turgut Atakol, dernek yöneticilerine şunları söylemişti: "Bizim Moskova Olimpiyatları'nı boykot diye bir kararımız yoktur. Uluslararası Olimpiyat Komitesi tüzüğü'nün 26. Maddesine göre olimpiyatlara gidecek sporcuları federasyonlar seçer. Olimpiyat Komitesi ise, buna göre katılma kararı almaktadır. Federasyonlar istek yapılmasına rağmen liste bildirmemişlerdir. Bu nedenle biz, bir karar almadık. Bu nedenle Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'nin yazısı bizi ilgilendirmemektedir. Siz isterseniz turist olarak Moskova'ya gidebilirsiniz, kimse de sizi engelleyemez."⁸³⁹

Moskova Olimpiyatları'nın başlamasına bir hafta kala hem boykot tartışmaları hem de IOC Başkanlığı seçimleri dünya spor kamuoyunu meşgul etmekteydi. Oyunlar sırasında yapılacak olan IOC'nin 83. Oturumu'nda başkanlık seçiminde İspanyol Juan Antonio Samaranch (1920-2010)⁸⁴⁰ ve Kanadalı James

⁸³⁶ ABD Dışişleri Bakanlığı'nın işbilmezliği Muhammad Ali'nin turunu fıyaskoya çevirdi. Muhammad Ali çoğu yerde Afrikalılar'a neden boykota katılmaları gerektiğini anlatamadı. Tanzanya Devlet Başkanı Julius Nyerere ABD'nin diplomat yerine bir boksör göndermesine içerlemişti. Nijerya Devlet Başkanı Shagari ise Muhammad Ali'yle görüşmeyi reddetti. Diğerleri ise zaten çoktan kararını vermişti. Hill, a.g.e., s. 130; Kanin, a.g.e., s. 143.

⁸³⁷ Kanin, a.g.e., s. 143-144.

⁸³⁸ Erol Yaşar, "Türkiye ABD'deki Mini Olimpiyatlara Katılıyor", **Milliyet**, (12.07.1980), s. 11.

⁸³⁹ TASD yöneticilerine daha önce Moskova'ya gideceklerini bildiren atlet Veli Ballı ile Mehmet Yurdadön, sağlık durumlarının elverişli olmadığını ileri sürmüşler ve Moskova Olimpiyatları'na gitmekten vazgeçtiklerini bildirmişlerdi. Moskova'ya gideceklerini bildirenler arasında 3 eskrimci, 3 boksör, 3 atlet, 1 voleybolcu ve 1 basketbolcu bulunmaktaydı. TASD üyeleri TMOK'un kendilerine bu konuda yazılı bir belge vermekten kaçındığını açıklamışlardı. "Turgut Atakol 'Siz İsterseniz Turist Olarak Moskova'ya Gidebilirsiniz' Dedi", **Milliyet**, (14.07.1980), s. 11.

⁸⁴⁰ Barselonalı Juan Antonio Samaranch gençliğinde hokey, boks ve futbol sporlarıyla uğraştı. 1967'de milletvekili oldu. 1973-1977 arasında Barcelona Bölge Meclisi Başkanlığı'nı yaptı. 1977-1980 yılları arasında İspanya'nın Moskova Büyükelçiliği'ni yaptı. 1956'da İspanya Milli Olimpiyat Komitesi'ne seçilen Samaranch, 1966'da IOC üyesi oldu. 1967-1970 yılları arasında

Worrall (1914-2011) çekilecekti. Halihazırdaki IOC Başkanı Lord Killanin 8 yıl süre ile IOC başkanlığını yaptıktan sonra çekileceği haberini resmen açıkladı. Otoritelere göre Samaranch'ın kazanma şansı Worrall'a oranla daha fazlaydı.⁸⁴¹ Olimpiyatlara dört gün kala Moskova'daki İngiliz Büyükelçiliği tarafından satın alınmış olimpiyatların biletleri İngiltere Başbakanı Thatcher'ın emri üzerine şöminede yakıldı. Başbakan Thatcher hiçbir İngiliz resmi görevlinin oyunları seyretmesine izin verilmediğini belirtti. İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetleri, Moskova'daki büyükelçiliklerinin olimpiyatların açılış ve kapanış törenlerine katılmamalarını istedi. Organizasyon Komitesi'nin resmi açıklamasına göre, IOC'ye bağlı 147 üye ülkeden 53'ü boykot kararı alırken, 34'ü de olimpiyatların açılışında ve kapanışındaki törenlere katılmayacaktı. Ajanslara göre olimpiyat oyunlarına katılmayacak ülkelerin sayısı 68'i bulacaktı.⁸⁴² Boykot kararları tarafsız kalmaya çalışan IOC'nin hiç de hoşuna giden bir durum değildi. Olimpiyatlara üç gün kala IOC Başkanı Killanin ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'i eleştirdi ve "Spora siyaseti karıştırmayın" dedi... Cumartesi günü Lenin Stadi'nda yapılacak açılış törenine katılacak olan 30 kadar ülke açılış töreninde kendi bayraklarını taşımayacaklarını ve törene olimpiyat bayrakları ile katılacaklarını açıkladı. Olimpiyatlara bu yıl katılan Zimbabwe ise kendi bayrağı ile geçeceğini belirtti.⁸⁴³

Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin 83. Dönem toplantısı Bolşoy Tiyatrosu'nda Komite Başkanı Lord Killanin'in yönetiminde açıldı. Toplantıya Sovyetler Birliği Başbakan Yardımcısı Vasiliy Kuznetsov (1901-1990) da katıldı. Kuznetsov yaptığı konuşmada siyasi sorunlara hiçbir şekilde yer vermedi. Başkan Killanin "82. Dönem Toplantımızda Vance'in sporu siyasete alet etmesi, hiçbir fayda sağlamadığı gibi, sert tepkilere yol açtı. Vance'in olimpiyatları başka bir kente taşıma arzusu, daha sonra Moskova Olimpiyatları'nın boykotuyla son buldu" dedi.⁸⁴⁴ Toplantı sonunda yapılan oylamada IOC Başkanlığına Samaranch getirildi. 60 yaşına basan yeni başkan Samaranch 85 üyenin 75'inin oyunu aldı. Diğer adaylar ise J. Worrall, Alman W. Daume, İsviçreli Hodler, Yeni Zelandalı Cross'tu. 1977 yılından beri İspanya'nın Moskova Büyükelçiliği görevini yürüten yeni Başkan Samaranch, 1966 yılından bu yana IOC'de görev almaktaydı. 1974 yılında bir dönem asbaşkanlık yapan yeni başkan ilk konuşmasında Olimpiyatlar için elinden geleni yapacağını belirtti. Fildişi Sahili'nden Louis N'Diaye Asbaşkan seçildi. Olimpiyatlar

İspanya Milli Olimpiyat Komitesi Başkanlığı'nı yaptı. 1968-1975 ve 1979-1980 yılları arasında IOC'nin Protokol Şefi olarak görev yaptı. 1970-1978 ve 1979-1980 yılları arasında IOC Yönetim Kurulu'nda görev yapan Samaranch, 1974-1978 yılları arasında IOC'nin Asbaşkanlığı görevini yürüttü. 1980'de IOC Başkanı seçilen Samaranch, 2001 yılına kadar bu görevde kaldı. IOC'ye kadın üyelerin alınması, Olimpik müzenin kurulması, Anti-doping Örgütü (WADA) ve Sporcular Komisyonu'nun kurulması, profesyonel sporcuların Olimpiyatlar'a katılabilmesi, Olimpik spor sayısının artırılması ve Olimpik Ortaklık Programı'nın başlatılması gibi birçok reform Samaranch'ın başkanlığı sırasında gerçekleşti. 2010 yılında öldü. IOC, "Celebrating the Legacy of Juan Antonio Samaranch", **Olympic.org**, 2020; "The New President of the IOC, Juan Antonio Samaranch", **Olympic Review**, No: 54, (Aug. 1980), s. 400.

⁸⁴¹ "Moskova Notları", **Milliyet**, (15.07.1980), s. 12.

⁸⁴² Hüseyin Kırçalı, "Olimpiyatlara Dört Gün Kala", **Milliyet**, (15.07.1980), s. 12.

⁸⁴³ Hüseyin Kırçalı, "Olimpiyatlara Üç Gün Kala", **Milliyet**, (16.07.1980), s. 10, 12.

⁸⁴⁴ Hüseyin Kırçalı, "Olimpiyatlara Üç Gün Kala", **Milliyet**, (16.07.1980), s. 10, 12.

tarihinde ilk kez bir siyahi üye komitede asbaşkan oldu.⁸⁴⁵ Oturumda diğer meseleler de görüşüldü. Gelecek olimpiyat oyunlarının genişletilmesi istendi: Olimpiyat tertibi birçok ülkelere yeni sorunlar ve masraflar yüklerken, komite oyunların çoğaltılmasını istemiştir. Olimpiyat kurallarına göre, yaz oyunlarının en az 15 sporu içermesi gerekmektedir. Moskova Olimpiyatları'nda ise 21 spor dalında yarışmalar yapılacaktır. IOC Direktörü Monique Berlioux (1925-2015) ve Program Komitesi Başkanı Arpad Csanadi (1923-1983) masa tenisinin 1988 Olimpiyatları'na dahil edilebileceğini fakat tenis için böyle bir ihtimalin bulunmadığını söylemiştir.⁸⁴⁶

Moskova Olimpiyatları öncesinde naklen yayın hakları konusunda da belirsizlik vardı. IOC olimpiyatların Moskova'dan naklen yayın hakkını satın alan Amerikan NBC şirketinden 15 milyon dolar ücreti derhal ödemesini istemişti. Ancak ABD'nin olimpiyatlara katılmaması üzerine, NBC şirketi yayından vazgeçmişti. 15 milyon doların 10 milyonu Sovyetler Birliği'ne, 5 milyon doları ise Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne kalacaktı. Diğer taraftan NBC firması, Moskova'da kurduğu televizyon tesisleri için 70 milyon dolar harcamıştı. Bu tesisler sigortalı olduğundan NBC firması bu parayı tahsil için sigorta firması Lyoss'u dava etmişti. Diğer taraftan Sovyetler Birliği hükümeti üç Amerikan özel televizyon şirketinin ülkede çalışma iznini iptal etmişti. Gerekçe olarak üç özel şirketin spor konularının dışına taşıtığını göstermişti.⁸⁴⁷ Naklen yayın meselesinin yanı sıra Oyunlar'ı boykot eden ABD'nin bayrağının göndere çekilip çekilmeme meselesi Organizasyon Komitesi ile IOC arasında sorun yarattı. Moskova Olimpiyatları Organizasyon Komitesi Başkanı İgnatıy Novikov daha önce bir açıklama yaparak Amerikan bayrağının göndere çekilmemesi için ABD'nin iki kez yazılı başvuruda bulunduğunu belirtmişti. Olimpiyat oyunlarının yapılacağı yerlerin IOC tarafından saptandığını belirten IOC Direktörü Berlioux, IOC'nin Bern'deki ABD Büyükelçisiyle yaptığı görüşmede olimpiyat protokolü gereği Amerikan bayrağının çekilmesinin sonunda ABD hükümeti tarafından kabul edildiğini söyledi. Berlioux bayrağın gelecek olimpiyatların ABD'de yapılacağını göstereceğini ve bunun bir gelenek olduğunu belirtti. Taraflar yaptıkları anlaşmada Amerikan bayrağı Moskova Olimpiyatları'nın sonunda bayrak direğine çekilmesi üzerinde uzlaştılar. Öte yandan, açılış törenlerinin en büyük sembollerinden olan Olimpiyat meşalesi yarın Moskova'da olacaktı. Kanada Hükümeti'nin Oyunlar'ı boykot etmesi sebebiyle Montreal Belediye Başkanı yerine Oyunlar'a katılmalarına izin verilen iki Kanadalı atlet bayrağı Moskova'ya getirecekti. Carter'ın boykot önerisine uymayan Afrikalı ülkelere biri de Zambiya oldu. 38 kişilik bir sporcu kfilesi ile katılıyordu. Sovyetler'e yakın rejimlerdeki ülkelerin sporcuları ise karnaval havasını yansıtmaktaydı. "Muz cumhuriyeti"nden geliyor denilebilecek Nikaragualı sporcuların giysilerinde devlet adamlarının portreleri vardı. Nikaragualı sporcular Moskova'ya yeni bir moda getirmişlerdi. Gerek erkek ve gerekse bayan

⁸⁴⁵ Kahraman Baççum, "IOC Başkanlığına Samaranch Getirildi", **Milliyet**, (17.07.1980), s. 11-12; Monique Berlioux, "Juan Antonio Samaranch Succeeds Lord Killanin", **Olympic Review**, No: 54, (Aug. 1980), s. 398-399.

⁸⁴⁶ "Gelecek Olimpiyat Oyunlarının Genişletilmesi İstendi", **Milliyet**, (16.07.1980), s. 10, 12.

⁸⁴⁷ "Sovyetler", **Milliyet**, (15.07.1980), s. 11; Hüseyin Kırcalı, "Olimpiyatlara Üç Gün Kala", **Milliyet**, (16.07.1980), s. 10, 12.

sporcuların Olimpiyat giysilerinde devlet adamlarının portreleri yer alıyordu. “Devlet Başkanı Ngouad çok yaşasın” yazılı kumaşlardan yapılmış giysileriyle Nikaragualı sporcular herkesin dikkatini çekiyordu.⁸⁴⁸

ABD'nin Oyunlar'a katılmaması üzerine Olimpiyat Köyü'ndeki kampları Bulgaristan kafilesine verildi. 300 sporcu ile oyunlara katılan Bulgaristan'a ayrıcalık tanınması diğer Doğu Bloku ülkeleri tarafından hoş karşılanmadı. Sovyetler Birliği İçişleri Bakanlığı Olimpiyatların açılışı yaklaştıkça genelge üzerine genelge yayınlamaktaydı. Halkını uyarın genelgelerden birinde Bakanlık yabancılarla ilişki kurulmaması, kurulduğu takdirde, sırası ile çiçek, difteri ve ağız ve deri yolu ile geçen hastalıkların aşılarnı olmalarını istemekteydi. Bir başka genelgede yabancılarla sosyal ve politik konuşmaların yapılmasını kısıtlanmaktaydı. Yabancıardan armağan ve hatıra eşyalarının alınması da yasaklanmıştı.⁸⁴⁹ SSCB Hükümeti Moskova'daki önlemleri sıkılaştırırken ABD Hükümeti de boykot yüzünden Olimpiyatlar'a katılmayan müttefik ülkelerin sporcuları için teselli mahiyetinde bir organizasyona girişiyordu. ABD'nin Moskova Olimpiyatları'nı boykot eden ülkeler için düzenlediği “Olimpik Boykot Oyunları (the Liberty Bell Classic)” veya “Mini Olimpiyat Oyunları” 16-17 Temmuz 1980 tarihlerinde ABD'nin Philadelphia, Pennsylvania şehrinde yapıldı.⁸⁵⁰ Türkiye de Mini Oyunlar'a katıldı. 1980 yılının ekonomik sıkıntı döneminde Türkiye'nin Philadelphia'ya gitme kararı yine müttefiki ABD'nin gönlünü hoş tutma amaçlıydı. Sovyetler Birliği TASSD'nin Moskova Olimpiyatları'na katılma teklifini kabul edince, Türkiye Dışişleri Bakanlığı da bütün federasyonlara bir yazı göndererek 14-19 Temmuzda ABD'de yapılacak olimpiyatlara gidileceğini bildirdi. Dışişleri Bakanlığı'nın isteği üzerine harekete geçen Atletizm Federasyonu Başkanı Nuri Turan telefonla atletleri tek tek evlerinden buldurttu ve 9 kişilik ekibi güçlkle tamamladı.⁸⁵¹

Nihayetinde 87 ülke Moskova'daki Oyunlar'a gitmeyi kabul etti. Bu ülkelerden 80'i Oyunlar'a katıldı. 36 ülke resmi olarak IOC'nin davetini reddetti. 24 ülke davete cevap vermemeyi seçti. Birkaç ülke

⁸⁴⁸ Hüseyin Kırçalı, “Moskova-80'den İlk Renkli Fotoğraflar”, **Milliyet**, (17.07.1980), s. 12.

⁸⁴⁹ “Sovyetler”, **Milliyet**, (15.07.1980), s. 11.

⁸⁵⁰ Craig Neff, “...And Meanwhile in Philadelphia”, **Sports Illustrated**, (28.07.1980), s. 18-19.

⁸⁵¹ ABD'nin Moskova'daki Olimpiyatlar'a alternatif bir organizasyon düzenleme girişimine fazla destek gelmedi. Düzenlenen Mini Olimpiyatlar'a ise rağbet çok az oldu. Philadelphia'da düzenlenecek oyunlara 9 Türk atleti davet edilmiş, ancak ABD elçiliğinin çağrını Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne geç bildirmesi Atletizm Federasyonu'nu güç durumda bırakmıştı. Nuri Turan başkanlığında Amerika'ya gidecek olan kafilede Antrenör Ömer Lütfü Gültekin ve Özcan Kutlu ile şu atletler bulunmaktaydı: Sermet Timurlenk, Mehmet Terzi, Ahmet Altun, Sefa Het, Murat Akman, Ekrem Özdamar, Uğur Sel, Neşe Çetin ve Ayşe Özkol. Türkiye ABD gezisi olarak düşündüğü bu Oyunlar'da da pek başarılı olamadı. 1500 metrede Sermet Timurlenk yedinci, 5000 metrede Ahmet Altun onuncu oldu. Bayanlarda 1500 metrede Neşe Çetin sekizinci, 100 metre engellide Ayşe İşkol yedinci oldu. Türkiye'nin en iyi maratoncularından Mehmet Terzi son anda kafileden çıkartıldı. Amerika kafilesinden çıkartılan Mehmet Terzi, “Yönetici götürebilmek için sporcu atan zihniyet yarar getirmez” dedi. Mini Olimpiyatlar'a katılacak Türk kafilesinde bir değişiklik yapılmış ve Mehmet Terzi kadrodan çıkartılmıştı. Uluslararası Lesson Maratonu ikincisi, Akdeniz Oyunları üçüncüsü Mehmet Terzi Atletizm Federasyonu'nu şöyle eleştirmişti: “Federasyonun yanlış tutumu beni ve tüm atletleri son derece üzmetedir. Amerika'ya yöneticinin gidebilmesi için kafileden sporcu çıkartın zihniyetten Türk sporuna yarar geleceğini sanmıyorum. Daha önce de Boston Maratonu'na ismen davet edilmeme karşın, Federasyon durumu bana bildirmemişti. Türkiye'de şayet bu sporu yapacaksa belli kurallar içinde yapmalıyız. Amerika'ya giden katile, yapılan derecelere göre değil, hatır, gönüle ve eş dost tavsyesine göre düzenlenmiştir. Aksi halde kısa bir süre sonra pistlerde tek sporcu dahi bulamayacaklardır.” Senn, s. 187; Erol Yaşar, “Türkiye ABD'deki Mini Olimpiyatlara Katılıyor”, **Milliyet**, (12.07.1980), s. 12; Erol Yaşar, “Yönetici Götürebilmek İçin Sporcu Atan Zihniyet Yarar Getirmez”, **Milliyet**, (15.07.1980), s. 11.

de IOC aidatlarını ödemedikleri gerekçesiyle IOC tarafından davet edilmediler. Amerikan hükümetinin boykot hedefi olan seksen ülke sayısı tutmadı. Mart 1980’de 16 Avrupalı milli olimpiyat komitesi boykot kararına karşı olduklarını açıklamış; ABD’ye bağlı statüdeki Porto Riko bile atletlerinin Moskova’ya gidebileceğini açıklamıştı. Afrika ülkelerini ikna etmek için Carter’ın Afrika’daki çeşitli ülkelere gönderdiği Muhammad Ali’nin “iyi niyet gezisi” de tam aksi sonuç verdi. Amerikan boykotuna katılan en önemli ülkeler Federal Almanya, Japonya ve ÇHC oldu.⁸⁵²1980 Moskova Yaz Olimpiyat Oyunları Doğu Avrupa’da düzenlenen ilk Olimpiyat Oyunlarıydı. 1956’dan beri en az katılımın olduğu Oyunlar’a 80 ülkeden atletler katıldı. Oyunlar 19 Temmuz-3 Ağustos 1980 tarihleri arasında düzenlendi. 21 spor branşında 203 müsabakanın düzenlendiği Moskova’da 1115’i kadın 5179 atlet yarıştı. Moskova Olimpiyatları’na katılan 100 kadar Fransız sporcu, Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgalini ve Sovyet makamlarının hiçe sayan tutumlarını protesto için bir gösteri düzenleyeceklerini açıklamışlardır. Açılış törenine katılan 16 ülke kendi bayrakları yerine Olimpik bayrakla geçit töreninde bulundu. Açılışı SSCB lideri 73 yaşındaki Leonid İlyich Brezhnev yaptı; Olimpiyat meşalesini Sergey Belov yaktı.⁸⁵³

Müsabakaların çoğu Merkez Lenin Stadyumu’nda yapıldı. Moskova’da 36 Dünya rekoru ve 74 Olimpiyat rekoru kırıldı. Oyunlar’dan sonra yoğun doping iddiaları spor camiasını sardı. Doping testlerinde hiçbir atlette doping bulunmaması yoğun şüphe uyandırdı. Oyunlar’daki güvenlik tedbirleri birçok Batılı gözlemcinin tepkisine ve şikayetine yol açtı.⁸⁵⁴ SSCB 80’i altın 195 madalya ile madalya sıralamasında birinci olurken 47’si altın 126 madalya ile DAC ikinci, 8’i altın 41 madalya ile Bulgaristan üçüncü oldu. Batı Bloğu’nun yokluğunda Doğu Bloğu ülkeleri doping testlerine gereken önemi vermedi. 1976 Olimpiyatları’nda on bir doping vakasına rastlanırken Moskova’da hiçbir sporcuda doping çıkmaması ilginçti.⁸⁵⁵

Sovyet jimnastikçi Aleksandr Dityatin (d. 1957)⁸⁵⁶ bütün sekiz jimnastik branşında da madalya kazanarak inanılması güç bir zafere ulaştı. Aynı zamanda sekiz madalyayla o zamana kadar bir Olimpiyatta en çok madalya kazanan sporcu ünvanını alan Dityatin bireysel genel değerlendirmede atlama beygirindeki performansıyla 10 tam puan alarak 1924 Olimpiyat Oyunları’ndan beri bunu başaran ilk erkek jimnastikçi

⁸⁵² Senn, a.g.e., s. 183.

⁸⁵³ Hill, a.g.e., s. 135-136; Senn, a.g.e., 183-184.

⁸⁵⁴ Binlerce KGB ajanının Moskova’nın her köşesini kontrol etmesi, müsabakalarda seyircileri gereksiz yere heyecanlandıracağı savıyla zafer turlarına izin verilmemesi, Kızıl Meydan’da gösteri yapan eşcinselleri görüntüleyen dört gazetecinin tutuklanması ve Filistinli lider Yaser Arafat’a VIP muamelesi yapılması gibi olaylar Batılı gözlemcilerin aktardığı anekdotlardandı. Senn, a.g.e., s. 184-185.

⁸⁵⁵ TMOK, Moskova 1980 Madalya Dağılımı, **Moskova 1980 Yaz Olimpiyat Oyunları**, 2020; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 464; Vural Saygılı, “Doping Uzmanı Geri Olduklarını Kabul Etti”, **Cumhuriyet**, (31.07.1980), s. 8.

⁸⁵⁶ Kariyerinde birçok Avrupa ve Dünya şampiyonluğu bulunan Aleksandr Nikolayevich Dityatin 19776 Olimpiyatları’nda da iki gümüş madalya almıştı. Dityatin’in bir olimpiyatta kazandığı sekiz madalya rekoru 24 yıl boyunca kırılmadı. Dityatin 2004 yılında Uluslararası Jimnastik Federasyonu’nun Şeref Listesi’ne dahil edildi. “Aleksandr Dityatin”, **Sports Reference LLC.**, 2020; IGHOE, “Class of 2004: Aleksandr Dityatin”, **International Gymnastics Hall of Fame**, 2020.

oldu. Erkekler jimnastikte SSCB takım halinde birinci oldu.⁸⁵⁷ Sovyet bayan jimnastikçiler genel değerlendirmede takım halinde 1952'den beri sekizinci kez üst üste şampiyon oldular. Oyunlar'a iki hafta kala antrenmanda trajik bir şekilde sakatlanan dünya şampiyonu Yelena Mukhina (1960-2006) felç oldu. Onun yokluğunda madalya şansı bir hayli artan bir önceki Olimpiyatlar'ın yıldızı Rumen Nadia Comaneci iki altın ve iki gümüş madalyada kaldı. Romanya takım halinde ikinci oldu. Comaneci'nin en iyi zamanlarını geride bıraktığı belli olurken Moskova yeni yıldızların doğuşuna sahne oldu. 15 yaşındaki Doğu Alman Maxi Gnauck (d. 1964) bir altın, bir gümüş ve iki bronz madalya kazandı ve yer egzersizleri ve asimetrik barda izleyenleri büyüledi. Sovyet Yelena Davydova (d. 1961) iki altın bir gümüş madalya kazandı; 1976'nın yıldızlarından Sovyet Nellie Kim iki altın madalyada kaldı.⁸⁵⁸

1976'da yüzmede erkeklerde 200 metre sırtüstü yarışları hariç bütün müsabaka dallarında altın madalya kazanan ABD'nin yokluğunda erkeklerde Sovyet yüzücüler, bayanlarda Doğu Alman yüzücüler madalyaları sildi süpürdü. Yüzmede DAC 12'si altın 30 madalya kazanırken SSCB 8'i altın 22 madalya kazandı. Bayanlarda DAC bir müsabaka dalı hariç hepsinde altın madalyanın sahibi oldu. 15 yaşındaki Rica Reinisch (d. 1965) 100 metre sırtüstü ve 200 metre sırtüstünde dünya rekoru kırdı, takım halinde kazandığı altın madalya ile birlikte üç altın madalya sahibi oldu. Doğu Alman yüzücüler birçok olimpiyat ve dünya rekoru kırdılar; fakat daha sonradan ortaya çıktığı üzere bu performansların hemen hemen hepsi doping eseri idi.⁸⁵⁹

Olimpiyat Oyunları'na ilk defa dahil edilen bayanlar çim hokeyi müsabakalarında Oyunlar'a bir hafta kala takımını oluşturan Zimbabwe sürpriz bir şekilde şampiyon oldu. Erkekler çim hokeyi müsabakalarında ise 16 yıl aradan sonra birinci olan Hindistan sekizinci kez şampiyon oldu.⁸⁶⁰ Boksta süper ağır sıklette şampiyonluğu kazanan Kübalı Teofilo Stevenson (d. 1952)⁸⁶¹ aynı sıklette peş peşe üç Olimpiyat'ta birinci olan ilk boksör oldu. Kübalı boksörler altı altın, iki gümüş ve iki bronz madalyayla ringlere damgalarını vurdular. Halterde ve güreşte ise ezici bir SSCB hakimiyeti vardı. Sovyetler güreşte 12'si altın 17 madalya, halterde ise 5'i altın 8 madalya kazandılar. Sovyet güreşçiler sadece 3 sıklette madalya kazanamadılar.

⁸⁵⁷ The Organising Committee of the Games of the XXII Olympiad, **Games of the XXII Olympiad Moscow 1980 (Official Report of the Organising Committee of the Games of the XXII Olympiad, Moscow, 1980), Vol. III: Participants and Results**, I. T. Novikov (Ed.), Fizekultura i Sport Publishers, Moscow, 1981, s. 305-313 (Bundan böyle **Official Report 1980, Vol. III**); IOC, "Aleksandr Dityatin", Olympic.org, 2020.

⁸⁵⁸ 15 yaşındaki Maxi Gnauck Moskova'da sadece 33 kg ağırlığındaydı. "Moskova 1980: Olimpiyat Notları", **Cumhuriyet**, (30.08.1980), s. 8; **Official Report 1980, Vol. III**, s. 314-323; Miller, a.g.e., s. 235.

⁸⁵⁹ Official Report 1980, Vol. III, s. 452-489; Miller, a.g.e., s. 235.

⁸⁶⁰ Zimbabwe milli takımının hepsi beyaz hokeyicilerden oluşuyordu. Miller, a.g.e., s. 235; IOC, "All the Facts", **Moscow 1980**, 2020; Hincal Uluç, "Moskova Mektubu: Altius.. Altius..", **Cumhuriyet**, (03.08.1980), s. 8.

⁸⁶¹ Teofilo Laurence Stevenson Olimpiyatlar'da boksta üç altın madalya kazanan üç sporcudan biridir. Olimpiyatlardaki on iki müsabakasının dokuzunu nakavtla kazanmıştır. Gücünün zirvesindeyken dünyanın tartışmasız en iyi ağır sıklite boksörüydü; fakat onca büyük teklife rağmen profesyonel boksa geçmedi. Stevenson, "dünyadaki bütün dolarları Küba halkının bağlılığına değişmem" diyordu. 1974, 1978 ve 1986 Dünya Amatör Boks Şampiyonu olan Kübalı boksör ülkesinin 1984 Olimpiyatları'nı boykotu yüzünden dördüncü Olimpiyat şampiyonluğu şansını kaçırdı. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 340; Miller, a.g.e., s. 235.

Serbest güreşte 52 ve 57 kilolarda altın madalya kazanan Beloglazov kardeşler Olimpiyat Oyunları'nda minderde altın madalya kazanan ilk ikiz kardeşler oldular. Her iki sporda da SSCB'yi Bulgar sporcular takip etti. Halterde ağır sıklıkta 1972 ve 1976 Olimpiyatları'nın şampiyonu Vasiliy Alekseyev sıfır çaktı.⁸⁶²

Amerikan atletlerin yokluğunda kısa ve orta mesafe koşularına İngilizler damgasını vurdu. 100 metrede Allan Wells'le altın madalya kazanan Büyük Britanya, 800 metrede Steve Ovett ile 1500 metrede Sebastian Coe ile birincilik kazandı. Allan Wells 200 metrede ikinci, Sebastian Coe 800 metrede ikinci olurken 1500 metrede Steve Ovett üçüncü oldu. 5000 ve 10000 metre yarışlarında Etiyopyalı Miruts Yifter (1944-2016)⁸⁶³ birinci olurken Doğu Alman Waldemar Cierpinski Olimpiyatlar'da üst üste ikinci kez maraton yarışını kazanan sporculardan biri oldu. Sovyet atlet Viktor Saneyev üç adım atlamada son kez yarıştı ve gümüş madalya kazandı. Sırıkla atlamada Wladyslaw Kozakiewicz (d. 1953) ve yüksek atlamada Doğu Alman Gerd Wessig (d. 1959) dünya rekoru kırarak altın madalyaya ulaştılar. Bayanlarda atletizmde cirit atma ve yüksek atlama dışında bütün madalyalar SSCB ve DAC'ye gitti.⁸⁶⁴

Moskova Olimpiyatları'nda sahalar ve pistler dışında ilginç olaylar meydana geldi. Olimpiyat köyünde Avustralya, İngiltere, Brezilya atletlerinden oluştuğu sanılan 30-40 kişilik bir grubun olay çıkardığı ve lokantaya giren grubun bir taraftan "Afganistan'dan çıkın" sloganını bağırırken diğer taraftan masaları dağıttıkları belirlenmişti. Diğer bir olayda İngiliz yüzücü Jimmy Carter içkiyi fazla kaçırıp Olimpiyat köyünde İrlandalıların bulunduğu kampa saldırıp olay saldırmakla İngiliz-İrlandalı düşmanlığını Moskova'ya taşıdı. Yüzücü sorumsuz hareketinin cezasını kafileden kovulmakla ödedi. Bir diğer anekdot da Moskova'ya katılan aynı isimdeki sporcuların fazlalığını gösteriyordu. Moskova'da Gonzales isminde 19, Kim isminde 15 sporcu vardı.⁸⁶⁵

⁸⁶² **Official Report 1980, Vol. III**, s. 174, 177, 324-341, 406-451; Miller, a.g.e., s. 234-235; Vural Saygılı, "İtalyan Güreşçi Pollio 48 Kiloda Olimpiyat Şampiyonu Oldu", **Cumhuriyet**, (30.07.1980), s. 8; Vural Saygılı, "3000 Metre Engelli Yarışımı Malinowski Kazandı", **Cumhuriyet**, (01.08.1980), s. 8; Tassos Verghitsis, "Olimpiyat Notları", **Cumhuriyet**, (02.08.1980), s. 8; Vural Saygılı, "Kübalı Stevenson 3. Kez Olimpiyat Şampiyonu Oldu", **Cumhuriyet**, (03.08.1980), s. 8.

⁸⁶³ Miruts Yifter Etiyopya Hava Kuvvetleri'ne katılana kadar sıradan bir fabrika işçisiydi. 1972 Münih Olimpiyatları'nda 10000 metrede bronz madalya kazanan Yifter yarışa geç kaldığı için 5000 metrede yarışmamıştı. 1976'da Olimpiyatlar'a Afrika ülkelerinin boykotu yüzünden katılamayan Yifter ilerlemiş yaşına rağmen Moskova'daki büyük başarıya imza attı. Yifter'in bir türlü belirlenemeyen yaşı uzun süre spekülasyon konusu oldu. Yarışların son kısmındaki müthiş çıkışları yüzünden Yifter'e "Vites atan Yifter (Yifter the Shifter)" lakabı takıldı. IAAF, "Athlete Profiles: Miruts Yifter", *Athletes*, 2020; "Miruts Yifter", **Sports Reference LLC.**, 2020; Hıncal Uluç, "Yifter: 'Zaferimi 5 Bin Metre Yarışından Sonra Kutlayacağım'", **Cumhuriyet**, (30.07.1980), s. 8; "Moskova Yifter'in Olimpiyatı Oldu", **Cumhuriyet**, (04.08.1980), s. 8.

⁸⁶⁴ **Official Report 1980, Vol. III**, s. 38-39, 52, 56, 58-59; IOC, "More About", **Moscow 1980**, 2020; Miller, s. 232-234; Vural Saygılı, "10 Bin Metre Yarışımı Yifter Kazandı", **Cumhuriyet**, s. 8, 29.07.1980; Tassos Verghitsis, "Sovyet Sporcuları Amerikalılarla Yarışamadıkları İçin Üzgünler", **Cumhuriyet**, (29.07.1980), s. 8; Hıncal Uluç, "Gümüş Madalya mı... Bullshit...", **Cumhuriyet**, (29.07.1980), s. 8; Tassos Verghitsis, "Kozakiewicz'in Görkemli Dünya Rekoru: 5.78", **Cumhuriyet**, (31.07.1980), s. 8; Hıncal Uluç, "D. Alman Wessig'in Görkemli Rekoru: 2.36", **Cumhuriyet**, (02.08.1980), s. 8; Vural Saygılı, "1500 Metreyi Coe, 5000 Metreyi Yifter Kazandı", **Cumhuriyet**, (02.08.1980), s. 8; "Göklere Uzanan Polonyalı: Kozakiewicz", **Cumhuriyet**, 02.08.1980, s. 8; Hıncal Uluç, "Moskova Mektubu: Gümüş Jübile", **Cumhuriyet**, (01.08.1980), s. 8.

⁸⁶⁵ Dokuz Kübalı 19 Gonzales'in yanı sıra, 14'ü Kuzey Koreli 15 Kim vardı. Oyunlar'da ayrıca Singh isimli 14, hepsi Vietnamlı 12 Nguyen ve 9 da Muhammed vardı. Tassos Verghitsis, "Moskova Notları", **Cumhuriyet**, (03.08.1980), s. 8; Vural Saygılı,

Anılarında Oyunlar'ın "neşesiz" geçtiğini itiraf eden Lord Killanin, Olimpiyat Oyunları'nın boykotlarla birlikte gelen bu büyük tehditten sağ salim çıkmasına seviniyordu. Carter yönetimi Oyunlar boyunca Amerikan bayrağının kullanılmasını yasaklamış olduğundan kapanış töreninde Lenin Stadyumu'nda Los Angeles şehrinin bayrağı dalgalandı. Kapanış töreninden sonra Lord Killanin görevini Samaranch'a devretti. Yaptığı basın toplantısında Amerikan yönetiminin uluslararası sporun gerçeklerine karşı olan duyarsızlığından yakındı ve "Amerikan futbolu ile beyzbol Olimpik sporlar olsaydı belki de bu boykotu hiç yaşamazdık" dedi. IOC Asbaşkanı Dick Pound'a göre Moskova tecrübesinden sonra Olimpik Hareket daha da güçlendi. Amerikan hükümetine göre boykot başarıya ulaşmıştı. Sovyet resmi rakamlarına göre toplam turist sayısı 340 bin civarındaydı; fakat Batılı kaynaklara göre turist sayısı ancak 100 bindi. Turistlerin getireceği dövizlerden mahrum kalan Sovyetler'in uğradığı para kaybı ABD'nin tek tesellisi oldu. Yıllar sonra anılarında ABD Başkanı Carter, Sovyetler'in Afganistan'ı işgali karşısında Moskova Olimpiyatları'nı boykot etmenin ABD'nin uygulayabileceği en keskin savaş dışı yaptırım olduğunu itiraf etti. Carter ve danışmanı Brzezinski'ye göre Sovyetler rejimlerinin vitrini olarak Oyunlar'ı kullanmışlardı; onlar için sporun çok önemi yoktu. Bu yüzden hem spor hem propaganda açısından Olimpiyatlar'ın içeriğini boşaltmışlardı.⁸⁶⁶

Türkiye son on yılda 1974 yılı hariç⁸⁶⁷ güreşte kayda değer bir başarı kazanamazken diğer sporlarda da Balkan Oyunları hariç uluslararası arenada söz sahibi olamadı. Dış politikada 1970'lerin ikinci yarısında yalnızlaşan ve içeride bürokratik kadroların sık sık değiştiği Türkiye'de, günlük siyasi kaygılara kurban edilen spor yönetimi, bir yanda bilimsel metodları bire bir spor alanında uygulayan Doğu Bloğu ülkelerinin, diğer yanda dekolonizasyon sürecinde kendini uluslararası arenada spor yoluyla meşrulaştırıp tanıtmaya çalışan yeni ülkelerin sporda yükselişinin karşısında, sistemsiz ve plansız ve çoğu zaman münferit çabalarla var olmaya çalışan amatör sporcuları başarıya teşvik edecek ve yönlendirecek tasarruflar konusunda yetersiz ve kudretsiz kaldı. Gençliğin sağcı-solcu, gelenekçi-ilerici çatışmaları içinde başıboş kaldığı ve enerjisini eğitim ve spor dışındaki kanallarda heba ettiği Türkiye'de aktif spora katılım kısıtlı kalırken

"Olimpiyat Köyünde Çıkan Olayda Gösterici Sporcular 'Afganistan'dan Çıkn! Müzik, Müzik, Müzik...! Diye Bağıldılar, **Cumhuriyet**, (29.07.1980), s. 8; Vural Saygılı, "Carter Kovuldu", **Cumhuriyet**, (31.07.1980), s. 8.

⁸⁶⁶ Senn, a.g.e., s. 185-186.

⁸⁶⁷ 29 Ağustos-1 Eylül 1974 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda Türkiye iki gümüş ve iki bronz madalyayla SSCB ve Bulgaristan'ın ardından takım halinde üçüncü olmuştu. Her ne kadar başta FILA Başkanı Milan Ercegan olmak üzere güreş otoriteleri Türk güreşinin büyük aşama içinde olduğu konusunda sözbirliği etmiş olsalar da bu "başarının" ev sahipliği yüzünden geldiği bir ay sonra Polonya'nın Katowice şehrinde düzenlenen Dünya Grekoromen Güreş Şampiyonası'nda Türk güreşçilerin bir madalya dahi alamamasıyla kanıtlanmış oldu. İstanbul'daki turnuvada gelen başarıda hiç kuşkusuz iki hafta önceki II. Kıbrıs Çıkarması'nın Türk halkında ve güreşçilerde yarattığı ekstra motivasyonun büyük payı vardı. Başarı haberinin olduğu spor sayfalarında Türk güreşçilere gıda yardımı yapılması kararının alınması haberi Türk sporunun gerçek durumunu gözler önüne sermekteydi. "Türk Güreşi Eski Günlerine Dönüyor", **Milliyet**, (02.09.1974), s. 12; Şükrü Gülesin, "Güreş Ağacımız Meyvalanmaya Başladı", **Milliyet**, (02.09.1974), s. 12; "Güreşçilere Her Ay 1400 Lira Gıda Yardımı Yapılacak", **Milliyet**, (02.09.1974), s. 12; Kadir Akat, "Greko-Romende Amerika ile Beraber Dünya Sonuncusu Olduk", **Milliyet**, (14.10.1974), s. 11.

ortaya çıkan birkaç yetenek de ya heba olmakta ya da ikbalini yurt dışında aramaktaydı. 12 Mart 1971 Muhtırası süreci, gençler arasında çoğu dışarıdan beslenen militanlaşma eğilimleri, petrol krizi ve silah ambargosunun etkisi altında ekonomik yetersizlikleri ve çöküşü hamasetle sıvama teşebbüsleri birçok alanda olduğu gibi Türkiye'nin spor alanında da itibarının yerlerde sürünmesine katkıda bulundu. Bütün bu gelişmelerin sonucunda IMF'nin istikrar paketine dört elle sarılarak “tam Amerikancı” Turgut Özal'a ekonominin dizginlerini teslim eden AP azınlık hükümeti, bu yaklaşımla tutarlı bir şekilde ABD'nin emrine girdiğini 1980 Moskova Olimpiyatları'nı boykot eden ilk ülkeler arasına girerek tescil etti. Böylelikle Türkiye Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren ilk kez bir Yaz Olimpiyat Oyunları'na katılmadı. Belki de bu tasarruf büyük ihtimalle Moskova'dan madalyasız dönecek olan ülke için bir şans oldu.

4.2.2. 1984 Los Angeles Olimpiyatları (23. Yaz Olimpiyat Oyunları)

Moskova'da 17 Temmuz 1980'de yapılan 83. IOC oturumunda başkanlığa seçilmiş olan İspanyol Juan Antonio Samaranch kısa sürede IOC'nin çehresini değiştirdi. Göreve geldiğinde tekrar Olimpik camianın birliğini sağlamak gibi zor bir görevi karşısında bulan Samaranch misyonunu başarıyla yerine getirdi. Samaranch'ın Lord Killanin'den devraldığı meseleler Olimpiyat Yönetmeliği'nin 26. maddesinin değiştirilmesi, amatörlük meselesinin yeniden gözden geçirilmesi, Olimpik Dayanışma Teşkilatı'nın yaratılması, doping kullanımına karşı savaşın yasal temellere oturtulması ve ÇHC'nin uzun bir aradan sonra Olimpik Hareket'e geri dönmesiydi. Ekim 1980'de İspanya'nın Moskova Büyükelçisi görevini bırakan Samaranch, IOC'nin merkezi olan Lozan'a yerleşti. Kendine Fransızca ve İngilizce öğretmenleri tutarak ilk etapta kendine üç hedef belirledi: Olimpik Hareket'in üç ayağı olan IOC, Milli Olimpiyat Komiteleri ve Uluslararası Spor Federasyonları arasındaki koordinasyonu ve birliği sağlamak; IOC'yi sağlam finansal temellere oturtmak ve Oyunlar'a global katılımı sağlamak. Başkanlığının ilk dört ayında Samaranch değişik ülkelerdeki spor teşkilatlarını ve sistemlerini yakından görmek ve Olimpik Hareket'in bu ülkelerdeki durumunu incelemek için on sekiz ülkeyi ziyaret etti ve bütün IOC üyesi ülkeleri daha fazla yönetime dahil etmek amacıyla ilerleme raporları içeren iki dilde (Fransızca ve İngilizce) Enformasyon Bülteni (Information Letter) yayınlattı üye ülkelere göndermeye başladı.⁸⁶⁸

Los Angeles Ağustos 1978'te 1984 Yaz Olimpiyat Oyunları'nın ev sahipliğini kazanırken tek adaydı. Ancak başından beri Los Angeles'ın ev sahipliği tartışma yaratmıştı.⁸⁶⁹ Moskova Oyunları sona erdikten

⁸⁶⁸ Samaranch Türkiye'ye ancak Mayıs 1983'te gelecekti. Türkiye'de Başbakan Bülend Ulusu, Gençlik ve Spor Bakanı Vecdi Gönül ve Beden Terbiyesi Genel Müdürü Yücel Seçkiner ile görüşen Samaranch, Türkiye'nin 2000 Yaz Olimpiyatları'nın ev sahipliği adaylığı için ilk tohumları bu tarihte attı. “Uluslararası Olimpiyat Komitesi Başkanı Samaranch Bugün Türkiye'ye Geliyor”, *Milliyet*, (17.05.1983), s. 13. Miller, a.g.e., 237-238; Robert Pariente, *The Samaranch Years: 1980-1994 Towards Olympic Unity*, International Olympic Committee, Lausanne, 1995, s. 10.

⁸⁶⁹ Montreal'in 1976'daki mali fiyaskosundan sonra birçok şehir ev sahipliği adaylığına cesaret edememişti. Los Angeles'ın tek rakibi olan Tahran da son anda adaylıktan çekilmişti. Tek aday olmasına rağmen IOC mali endişeler yüzünden Los Angeles'ın bu yükün altından nasıl kalkacağı konusunda şüpheliydi. Senn, a.g.e., s. 190-191.

hemen sonra da SSCB Los Angeles'a karşı ataklarını başlattı. Sovyetler, Moskova'daki Amerikan boykotu dolayısıyla Oyunlar'ın Los Angeles'tan alınmasını talep etmeye başladılar. Killanin'in görevi Samaranch'a devretmesi bu hususta Amerikanlar'ın lehine oldu.

1973'te Varna'daki Olimpiyat Kongresi'nden sekiz yıl sonra ilk Olimpiyat Kongresi Almanya'nın Baden-Baden kasabasında Kasım 1981'de toplandı. Bu kongrenin toplanabilmesi bile Samaranch için başarı hanesine yazılan ilk artı oldu. Kongrenin teması "Olimpiyatlar Sayesinde ve Olimpiyatlar İçin Birlik" ti. Kongrenin alt başlıkları Olimpiyat Oyunları'nın geleceği, uluslararası işbirliği ve Olimpik Hareket'in geleceğiydi. Kongrede Doğu Bloğu ve Batı Bloğu ülkeleri arasındaki sistem ve ideolojik farklılıklardan kaynaklanan "amatörlük" meselesi ve Olimpik Yönetmeliğin 26. maddesi masaya yatırıldı. Kongre'ye kadar olan dönemde ön çalışma yapan Samaranch, uluslararası federasyonlarla görüştüktan sonra her bir uluslararası federasyonun amatörlük kriterini kendisinin saptaması hususunda bazı ilerlemeler kat etmişti. Bu arada Mayıs ayı sonunda Yunanistan'a gitmiş ve Olimpiyatlar'ın düzenlenmesi için kalıcı bir yer tespit edilmesi hususunu Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis ile görüşmüştü. Diğer bir husus da Olimpiyatlar'ın ticarileşmesi sorunuuydu.⁸⁷⁰

Kongrede kalıcı bir Olimpiyat yeri meselesi gündeme bile alınmadan 1988 Yaz Olimpiyat Oyunları ev sahipliği oylamaya sunuldu. Sovyetler Birliği ve dolayısıyla Doğu Bloğu'nun itirazına rağmen favori aday olan Güney Kore Cumhuriyeti'nin Seoul şehri 52 oyla Japonya'nın Nagoya şehrinin aldığı 27 oya karşılık 1998 Yaz Olimpiyatları'na ev sahipliği yapma hakkını kazandı. Amatörlük meselesi de 26. maddede yapılan değişiklikle "Her bir uluslararası federasyon kendi sporuna ait olan yarışabilme kriterini (*eligibility code*) belirlemekten sorumludur" şeklinde kabul edildi. Zaten "amatör" kelimesi yedi yıldan beri 26. maddede "kelime olarak" yer almamaktaydı. 26. maddeye göre Olimpiyat Oyunları'na katılabilmek için her sporcu IOC'nin ve bağlı bulunduğu uluslararası federasyonun kurallarına uymak zorundaydı. Ayrıca uluslararası federasyonlarla anlaşma halinde IOC'nin onayladığı reklamlar hariç Olimpiyatlar'da yarışacak sporcular hiçbir reklam alamayacaklardı. Bu kurallardan en çok etkilenecek olanlar sponsorlar sayesinde hayatlarını kazanan ABD'li sporcuları. Öte yandan tamamen devlet tarafından desteklenen sosyalist ülke sporcuları ise aslında profesyonel statü sahibiydiler. Bu da Batı bloğu sporcularına karşı onlara sistematik bir avantaj sağlamaktaydı. Fakat hali hazırda amatörlük meselesi bu şekilde askıda bırakıldı ve IOC topu uluslararası federasyonlara atarak üstündeki baskıyı bir şekilde hafifletmiş oldu.⁸⁷¹

Uzun yıllardır IOC'nin başını ağrıtan "iki Çin" meselesi Baden-Baden'de tatlıya bağlandı. Samaranch'ın büyük çabalarıyla her iki ülkenin Olimpiyat komitesi de IOC tarafından kabul edildi ve

⁸⁷⁰ Miller, a.g.e., s. 653; Pariente, a.g.e., s. 10-12.

⁸⁷¹ Miller, a.g.e., s. 239; Pariente, a.g.e., s. 14-15.

uzlaşma sağlandı.⁸⁷² Baden-Baden bir ilke sahne oldu. IOC'nin kuruluşundan 87 yıl sonra ilk kez IOC iki kadını (Venezüelalı Flor Isava Fonseca ve Finlandiyalı Pirjo Haggman) üye olarak kabul etti. Ayrıca bir Atletler Komisyonu kuruldu ve oniki aktif sporcu bu komisyona dâhil edildi.⁸⁷³ 1982'nin sonlarında Brezhnev'in ölmesi ve yerine Yuri Andropov'un gelmesiyle Sovyet protestoları bir süreliğine de olsa durdu. Öte yandan, IOC'nin 1983'te Yeni Delhi (Hindistan)'de yapılan oturumunda Olimpiyat Oyunları'nın sembollerinin, ambleminin ve pazarlanmasının tek yetkili otoritesi olduğu kabul edildi. Olimpiyat logosunun otuz ayrı reklam kategorisinde ticarileşmesinin önü ISL adlı bir İsviçre şirketine verildi. Şirketin ortakları Adidas ve Dentsu şirketleriydi. Delhi'de ayrıca her ülkeden dört sporcu ve iki temsilcinin olimpiyat masraflarının Olimpik Dayanışma organizasyonu tarafından karşılanması kararlaştırıldı.⁸⁷⁴ Eylül 1983'te Sovyet jetlerinin Kore Havayolları'na ait bir yolcu uçağını düşürerek 269 kişinin ölmesine sebep olması Sovyet-Amerikan ilişkilerinin tekrardan gerilmesine neden oldu. ABD'de protestolar arttı ve Sovyetler'in Los Angeles Olimpiyatları'na katılmasının yasaklanması talep edilmeye başlandı. Aralık 1983'te Los Angeles'a gelen SSCB Olimpiyat Komitesi Başkanı Marat Gramov Sovyetler'in Oyunlar'a katılma şartlarını bildirdi ve SSCB'nin kararını Mayıs 1984'te vereceğini açıkladı. Mart 1984'te Andropov öldü ve yerine Konstantin Çernenko başa geçti. Bu arada ABD, KGB ajanı olduğu söylenen Sovyet Olimpik ateşesine vize vermeyi reddetti. Mart ayının sonlarında Sovyetler Batı'ya iltica edebilecek Sovyet atletleri hakkında ciddi garanti talep etmeye başladılar ve olası bir boykot için her türlü bahaneyi sıralamaya başladılar.⁸⁷⁵

Türkiye'de nihayet kontrollü olarak demokrasiye dönüş kararı verilmesinin ardından "seçimlere girebilecek" partiler seçim bildirilerini ve programlarını açıklamaya başlamışlardı. ANAP'ın programında sanatın, folklorün ve kitle sporunun teşvik edileceği, imar planlarında yeşil alanlara ve spor alanlarına ağırlık verileceği, kapalı salonlar ile spor tesislerinin süratle yaygınlaştırılacağı ve bursların yükseltip, yurt şartlarının iyileştirileceği ifadeleri geçmekteydi. Spor malzemelerinin teminini kolaylaştırarak okul içi ve dışı spor faaliyetlerinin yaygınlaştırılacağı belirtilen ANAP programında şampiyon sporcuların teşvik edilmesi ve antrenör yetiştirilmesi hususlarına da değinilmekteydi. Programında "Gençlik ve Spor" başlığı altında Halkçı Parti sportif, kültürel ve sanat çalışmalarının programlanması, spor olanaklarının ve gençlik programlarının yaygınlaştırılması vaadinde bulunmakta ve gençlik kitaplıkları kurarak okuma alışkanlığını destekleyeceğini belirtmekteydi. Kitle sporunun yaygınlaştırılması için sporun ilkökul çağından

⁸⁷² Çin Cumhuriyeti (Tayvan) Çin Taipei olarak 1984 Olimpiyatları'na üzerindeki olimpiyat halkaları bulunan özel bir bayrakla katıldı. ÇHC de 32 yıl sonra Tayvan'la birlikte aynı olimpiyat oyunlarına katıldı. Oyunlar öncesinde ÇHC epey iddialıydı. Çinliler 16 branşta 224 sporcuyla Olimpiyatlar'a katılacaklardı. Miller, a.g.e., s. 240; "China Hope for a Gold Return", *Times*, (06.07.1984), s. 26.

⁸⁷³ Miller, a.g.e., s. 239-240; Senn, a.g.e., s. 193.

⁸⁷⁴ Adidas'ın spor dünyasındaki yeri uzun bir süre tartışma konusu oldu. Hatta Adidas'ın kurucusu ve sahibi Horst Dassler'in Samaranch'ın ve Seoul'un seçilmesini sağladığı bile iddia edildi. Fakat bu iddialar ve suçlamalar maddi desteğe her zaman ihtiyacı olan IOC tarafından pek fazla ciddiye alınmadı. Miller, a.g.e., s. 240

⁸⁷⁵ Senn, a.g.e., s. 193-196.

başlatılması gerektiği ifade edilen programda başarılı sporcuların korunması ve amatör spora önem verilirken profesyonel sporun sorunlarına da el atılması gereğinden bahsedilmekteydi. MDP'nin programında ise kısa ve öz olarak spor alan ve tesislerinin tüm yurda dengeli olarak yayılması ve özel teşebbüsün spor yatırımlarına teşvik edilmesi gereğinin altı çizilmekte, sporun gelişmesi için bilimsel teşkilatlanmaya gidilmesi ve yüksek vasıflı spor yöneticisi ve antrenörleri yetiştirilmesi gerektiği ifade edilmekteydi.⁸⁷⁶

Doğu Bloğu liderleri tarafından ustalıkla yönetilen uzun bir karalama kampanyasından sonra tam da Avrupa'da Almanya'nın teslim olmasının 39. yıldönümünde 8 Mayıs 1984'te SSCB ve uydularından 14 ülke Los Angeles'taki Olimpiyat Oyunları'na katılmayacaklarını ilan ettiler. SSCB açıklamasında "boykot" kelimesini kullanmaktan kaçındı ve yerine diplomatik bir şekilde "katılmama" kelimesini kullandı. Ta 1981 yılından beri Oyunlar'dan çekilme kozunu oynayan Sovyetler Oyunlar'ın ticarileştirilmesinden anti-komünizme, Los Angeles'taki hava kirliliğinden şehirdeki güvenlik sorunlarına kadar birçok bahaneyi öne sürerek IOC'yi ve Organizasyon Komitesi'ni oyaladılar. ABD'nin devlet düzeyinde yaptığı girişimler de sonuç vermedi ve karşısında hiçbir panzehir bulunmayan boykot Olimpik Hareket sayesinde sağlanan diyalogu kesintiye uğrattı. Coubertin'in Olimpiyatları idealleştirdiği evrensellik ilkesi ve "fani güçlerin keyfi müdahalelerini kabul etmeme düsturu" boykotla birlikte bir darbe daha yemiş oldu. Boykot iki dünya arasındaki farkı tarihi Atina-Sparta örneğinde olduğu gibi bir kez daha ortaya koymuş oldu. Antik Yunan'daki Spartalılar gibi Doğu bloğunda şampiyon demek sporu kontrol eden devletin bireyin bilincine de müdahale ederek devletin hizmetkârı olmak üzere ürettiği bir asker demektir ve Sovyetler bu yüzden askerlerini Los Angeles'a göndermedi.⁸⁷⁷ Ayrıca geleneksel Süper Güç politikasının bir yansıması olarak Sovyetler Los Angeles'ı boykot etmekle Reagan'ın başkanlık kampanyasını kötü etkileyebileceklerine inanmışlardı. Fakat Sovyet planları tutmadı. Amerikan iç politikasında boykot tam tersi etki yarattı; Reagan'ın popülaritesi arttı. Dünyada ise beklenen destek gelmedi. Afrika ülkeleri ve birçok bağlantısız ülke boykota katılmadı. Fakat yine de 1984 yazının ilk günlerinde Sovyet boykot kararı Olimpiyatlar'ın üzerine kara bulutların kaplamasına neden oldu.⁸⁷⁸

Sovyet-Amerikan ilişkileri kasvetli bir hale bürünürken Los Angeles'ın üzerindeki kirli hava da diğer ülkeleri endişelendiriyordu. Sovyetler'in boykot kararına bahane olarak öne sürdüğü Los Angeles bölgesinin hava kirliliği gerçekten de azımsanmayacak ölçüdeydi. IOC SSCB'nin kararından döneceğinden

⁸⁷⁶ **Anavatan-Halkçı-Milliyetçi Demokrasi Partileri Seçim Beyanname ve Programları**, TBMM Yayınları, Ankara, 1983, s. 19.

⁸⁷⁷ 24 Nisan 1984'te Los Angeles Organizasyon Komitesi Başkanı P. Ueberroth ve SOK Başkanı M. Gramov'un görüşmesinden bir sonuç çıkmadı. İki ülke dışişleri yetkililerinin birkaç gün sonraki görüşmesinde ise ABD, SSCB'den ABD'ye Oyunlar sırasında iltica edenler olursa iade etmeyeceğini bildirdi. Pariente, s. 30; Senn, s. 197; "Doğu Bloku Ülkeleri, Los Angeles Olimpiyatları'na Gözlemci Gönderiyor", **Milliyet**, (25.07.1984), s. 11.

⁸⁷⁸ Senn, a.g.e., 198-199.

pek umutlu olmasa da en azından yaptıkları kara propagandanın önüne geçmek için girişimde bulunmaya devam ediyordu. Samaranch 31 Mayıs 1984'te son bir ümitle Moskova'ya gitti. Chernenko'nun reddettiği görüşme talebini SBOK Başkanı Marat Gramov (1927-1998) ve Başbakan Yardımcısı Nikolay Talyzin (1923-1991) karşıladı; fakat görüşmeler sonunda Samaranch Sovyetler'in Oyunlar'a iştiraki yönünde hiçbir ümidi kalmadığını beyan etti. Oyunlar'ın başladığı hafta IOC toplanarak boykot kararı alan ülkelerin durumunu görüşecekti.⁸⁷⁹

9 Temmuz 1984 tarihinde Fransız *L'Equipe* gazetesine verdiği röportajda Samaranch boykot kararını beklediğini, SSCB ile ABD arasındaki siyasi gerilimin ve ilişkilerin kötüleşmesinin boykot kararıyla bağlantılı olduğunu açıkladı. Nisan ayında SSCB Milli Olimpiyat Komitesi Başkanı Marat Gramov'un da bulunduğu toplantı sonunda yayınlanan ortak bildirimde SSCB, Olimpik Sözleşme'ye uyulduğu takdirde 1984 Olimpiyatları'na katılacağını bildirmiş; fakat birkaç gün sonra Samaranch'a Moskova'dan gelen gizli bilgide sporla ilgili problemlerin çözülmesine rağmen politik sorunların çözülmekten uzak olduğu belirtilmişti. Samaranch'ın son dakika girişimlerine rağmen SSCB boykot kararından döndürülemediği. Samaranch'a göre gerilimin boykot seviyesine gelmesinin nedeni 1983 sonlarında SSCB'nin SS 20 füzelerini yerleştirmesine karşılık olarak ABD'nin Avrupa'ya *Pershing* füzelerini yerleştirmesi iki ülke arasındaki diplomatik gerilimi tırmandırmıştı. Ayrıca ABD'nin yaptığı bazı yanlış hareketler de zaten boykot için bahane arayan Sovyetler'in ekmeğine yağ sürmüştü.⁸⁸⁰

23. Yaz Olimpiyatları 27 Temmuz 1984'te yapılan açılış töreniyle başladı. Açılış töreninde konuşan Los Angeles Organizasyon Komitesi Başkanı Peter Ueberroth Olimpiyat meşalesinin ABD'nin bütün büyük şehirlerine götürülerek Oyunlar tarihindeki en uzun rotasını çizdiğini söylerken siyasi içerikli bir açıklama yapmayacağını ifade etti. Samaranch ise 52 yıl sonra tekrar Olimpiyatlar'a ev sahipliği yapan Los Angeles şehrine teşekkür ederek boykot nedeniyle katılamayan atletler için üzüntüsünü belirtti. ABD Başkanı Ronald Reagan cam bir bölmenin arkasından 17 kelimelik ve 12 saniyelik kısa bir konuşma yaptı. Olimpiyat bayrağı stadyuma aralarında Al Oerter, Bruce Jenner ve John Naber'in bulunduğu ABD'li eski Olimpiyat şampiyonları tarafından getirildi. Olimpiyat meşalesi Amerikan atlet Rafer Johnson tarafından ateşlendi. Olimpiyat andı ABD'li eski Olimpiyat şampiyonu Edwin Moses ve ABD'li jimnastikçi Sharon

⁸⁷⁹ Hill, a.g.e., s. 185; Hürol Bilal ve Ufuk Güldemir, "Kırlı Hava Alarmı Sporcuları Korkutuyor", **Cumhuriyet**, (22.07.1984), s. 10; Our Foreign Staff, "Russians still say athletes in danger from Los Angeles smog and violence", **Times**, (26.07.1984), s. 5.

⁸⁸⁰ Samaranch'a göre iki ülke arasındaki mantalite farklılığı olayların farklı algılanmasına sebep oluyordu. Örneğin olimpiyat meşalesinin ticarileştirilmesi ABD'de insani bir şey olarak görülürken Sovyetler tarafından meşalenin satılması anlamına geliyordu. Olimpiyatlar öncesinde anti-komünist grupların eylem yapacaklarını açıklaması ABD'de ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilirken Sovyetler için kesinlikle yasaklanması gereken faaliyetlerdi. Ayrıca, ABD'nin diplomatik aymazlığı da olayların üzerine tuz biber ekmişti. ABD'nin Sovyetler'in talep ettiği Aeroflot uçuşlarına izin vermemesi, Los Angeles'a gidecek olan SSCB Olimpik Ataşesini sınır dışı etmesi ve Moskova'daki ABD Büyükelçiliğinin Los Angeles'a gidecek olan sporcu, antrenör ve idarecilerin tam listesini istemesi Samaranch'a göre büyük diplomatik gaflardı. Röportajda epeydir Sovyet bloğu ülkeleri tarafından ortaya atılan IOC'de de BM gibi her ülkenin bir oyu meselesi hakkında da görüş belirten Samaranch bunun Olimpik Hareket'in sonu demek olacağını ve bu öneriyi tasvip etmediğini belirtti. Pariente, a.g.e., s. 32-34.

Weber tarafından okundu. Los Angeles Memorial Coliseum'u dolduran 100 bine yakın seyirci 3.5 saat süren töreni ilgi ve coşkuyla izledi. Görkemli açılış töreni 121 ülkede 2.5 milyar insan tarafından izlenme olanağı buldu.⁸⁸¹ Ancak bazı ülkeler naklen yayından nasibini alamadı; bazılarının gazetecilerine de akreditasyon verilmedi. Olimpiyatlar'a katılması yasaklanan GAC'den gelecek gazetecilere akreditasyon verilmedi. Irkçılık yapan Güney Afrika'ya televizyondan yayın izni verilmedi. Üç Libyalı gazeteciye de Amerikan otoriteler vize vermedi. Bunun üzerine Libya Olimpiyat kafilesini Oyunlar'dan çektiğini açıkladı.⁸⁸²

Açılış töreninde en çok ilgiyi çeken kabilelerin başında Romanya kafilesi geliyordu. Romanya Oyunlar öncesinde boykota katılmayacağını açıklamış; Amerikan kamuoyunun yakından tanıdığı ünlü jimnastikçi Nadia Comaneci'nin açılış töreninde olimpiik meşaleyi yakanlardan biri olacağı söylentisi çıkmıştı. Varşova Paktı üyesi bir ülke olan Romanya'nın SSCB'nin büyük baskısına rağmen Los Angeles Oyunları'na katılması Moskova Olimpiyatları'nda Romen jimnastikçilerin hakkının yenmesinin intikamı olarak değerlendirilmekteydi. Romen diktatör Nicolae Ceauşescu Sovyetler'e mesaj veriyor gibiydi. Ünlü Romen jimnastikçi Nadia Comaneci'nin şahsında sembolleşen bir şekilde Romen itaatsizliği Amerikan kamuoyunda da Sovyet boyunduruğuna karşı bir tepki olarak algılanmaktaydı.⁸⁸³ Doğu Bloğu ülkelerinin boykotuna rağmen 23. Yaz Olimpiyat Oyunları'na rekor katılım oldu. 28 Temmuz-12 Ağustos 1984 tarihleri arasında düzenlenen Los Angeles Yaz Olimpiyat Oyunları'na 140 ülkeden 21 spor branşında ve 221 müsabaka dalında 1566'sı kadın 6829 sporcu katıldı. Boykota katılan 14 ülke sayıları az olsa da bu ülkeler 1976 Olimpiyatları'nda altın madalyaların yaklaşık % 60'ını kazanan ülkelerdi. Oyunları 9190 basın mensubu takip etti. Olimpiyat logosundaki yıldızlar insanoğlunun en yüksek ideallerini, yatay çizgiler ise hızı simgeliyordu. Oyunlar'ın maskotu ise Amerikan bayrağı üstünde olimpiyat halkaları bulunan bir şapka giymiş olarak resmedilen "Sam" adındaki sevimli kartaldı. Kadınlar maratonu, ritmik jimnastik, senkronize yüzme ve kadınlar yol bisikleti ilk kez Olimpik Programa dahil edildi. Gösteri sporları olarak beyzbol ve tenis 1984 Olimpiyatları'nda yer aldı.⁸⁸⁴

⁸⁸¹ Açılışı naklen veremeyen TRT pek parlak bir sınav veremedi. TRT açılışı bir gün sonra verdi ve güreş müsabakalarını da Ankara'dan anlatmaya çalıştı. Richard Perelman, **Olympic Retrospective: The Games of Los Angeles**, Los Angeles Olympic Organizing Committee, Los Angeles, CA, 1985, s. 525-527; IOC, "Highlights of the Games", **Los Angeles 1984**, 2020; Lieser (2014), **Los Angeles and the 1984 Olympic Games**, Unpublished Ph.d. Thesis, UC-Riverside, 2014, s. 175-181; Tasos Verghitsis, "Reagan Niye Kafeslenmişti?", **Cumhuriyet**, (02.08.1984), s. 11; Abdülkadir Yücelman, "TRT, Los Angeles'a Varamadı", **Cumhuriyet**, (01.08.1984), s. 11.

⁸⁸² Hürol Bilal, "Irkçılık Yapan Güney Afrika'ya TV'den Yayın İzni Verilmedi", **Cumhuriyet**, (01.08.1984), s. 10; "US bars Libyans bound for Olympics", **Times**, (27.07.1984), s. 6; "Libya: ABD Bize Alçakça Davranıyor", **Cumhuriyet**, (01.08.1984), s. 10; Our Foreign Staff, "Libya withdraws team on eve of Olympics", **Times**, (28.07.1984), s. 1; "Intolerance In Los Angeles", **Times**, (28 July 1984), s. 9; "Citizenship Lost: Zola", **Times**, (28.07.1984), s. 5.

⁸⁸³ Lieser, a.g.t., s. 177-178.

⁸⁸⁴ IOC, "Highlights of the Games", Lo; TMOK, **Los Angeles 1984 Yaz Olimpiyat Oyunları**, 2020; Miller, a.g.e., s. 649; Metin Toker, "Olimpiyatların Yeni Oyunu: Tenis", **Milliyet**, (24.07.1984), s. 11-12; "Le Figaro: Olimpiyatlar Politikann Esiri Oldu", **Cumhuriyet**, (01.08.1984), s. 11.

Oyunlar'ın yıldızı hiç kuşkusuz atletizmde dört altın madalya kazanan Carl Lewis'ti. Carl Lewis (d. 1961)⁸⁸⁵ 100 metre, 200 metre, 4X100 metre bayrak koşularında ve uzun atlamada altın madalya kazandı. Olimpiyatlar tarihinde bu Jesse Owens (1913-1980) dışında hiçbir atlet tarafından kazanılmamış bir başarıydı. Başarılı atlet 200 metrede olimpiyat rekoru kırdı; bayrak yarışında takımıyla dünya rekoru sahibi oldu. Michael Jordan (d. 1963) ve Patrick Ewing (d. 1962) gibi oyunculara sahip ABD Erkek Basketbol Takımı şampiyon oldu. Basketbolda bayanlarda da şampiyonluğa ABD ulaştı. Edwin Moses sekiz yıl aradan sonra 400 metre engelli koşusunda tekrar altın madalyanın sahibi oldu. Bayanlar 400 metre engellide birinci olan Faslı Nawal el Moutawakel (Neval el Mütevekil) (d. 1962) Müslüman bir ülkeden çıkan ilk Olimpiyat şampiyonu kadın oldu. 1500 metre yarışında birinci olan İngiliz Sebastian Coe peşpeşe iki olimpiyatta bu başarıyı kazanmış oldu. Bayanlar 3000 metre yarışında en büyük favoriler ABD'li Mary Decker (d. 1958) ve Güney Afrika asıllı İngiliz Zola Budd (d. 1966)'ın birbirleriyle çarpışarak devreden çıkmasıyla birinciliği Rumen atlet Maricica Puica (d. 1950) kazandı ve Olimpiyat rekorunun sahibi oldu. Puica 1500 metre yarışında da bronz madalya kazandı. Erkekler maraton yarışını 24 yıllık olimpiyat rekorunu kırarak kazanan Portekizli 37 yaşındaki Carlos Lopes (d. 1947) ülkesine Olimpiyatlar tarihindeki ilk altın madalyasını kazandırmış oldu. İlk kez düzenlenen bayanlar maraton yarışını ABD'li Joan Benoit (d. 1957) kazanırken yarışın sonlarında aşırı sıcak nedeniyle bilincini kaybeden İsviçreli atlet Gabriela (Gaby) Andersen-Schiess (d. 1945)'in yarı felç olmuş vaziyette yarışı tamamlarken verdiği dramatik görüntü Olimpiyat tarihinin altın sayfalarına kazandı.⁸⁸⁶

ABD'li jimnastikçi Mary Lou Retton (d. 1968)⁸⁸⁷ jimnastik bayanlarda altın madalya kazanarak bireysel genel değerlendirme kategorisinde Doğu Avrupa ülkeleri dışından birinci çıkan ilk jimnastikçi oldu. ABD Erkek Jimnastik Takımı 80 yıl sonra ilk kez takım halinde birinci oldu. Jimnastikte erkeklerde üçü altın altı madalya kazanan ÇHC'nden Li Ning (d. 1963) 1952'den beri Olimpiyatlar'a ilk kez katılan ÇHC'nin medar-ı iftiharı oldu. ÇHC 15'i altın 32 madalyayla madalya sıralamasında dördüncü olarak katıldığı ilk olimpiyatlarda büyük bir başarıya imza atmış oldu. Futbolda beklenmedik bir şekilde yüz bini

⁸⁸⁵ Carlton "Carl" Frederick Lewis Birmingham, Alabama'da doğdu. Spor otoriteleri tarafından tüm zamanların en iyi atleti kabul edilen Lewis, 9'u altın 10 Olimpiyat madalyası kazandı. 8 kez dünya şampiyonu oldu. Uzun atlamada peş peşe dört olimpiyatta birinci oldu. 1984'te kazandığı dört altın madalyaya 1988'deki 100 metre ve uzun atlama; 1992'deki 4X100 bayrak yarışı ve uzun atlama ve 1996'daki uzun atlamadaki madalyaları ekledi. 1988'de Seoul'de 200 metrede ikinci oldu. 100 metrede 1988'de ve 1991'de dünya rekoru kırdı. Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 206; Miller, a.g.e., s. 248-249; IOC, "Carl Lewis", **Olympic.org**, 2020; "Carl Lewis: Eğer Sporda Başarılı Olamazsam, Artist Olurum", **Milliyet**, (24.07.1984), s. 11-12; Hıncal Uluç, "Lewis İçin 4 Altın Sadece Araç", **Cumhuriyet**, (01.08.1984), s. 10; "Lewis: 'Ben Hiçbir Zaman Owens Olamam'", **Milliyet**, (03.08.1984), s. 11.

⁸⁸⁶ Perelman, a.g.e., s. 533-538; 550-551; Hıncal Uluç, "Coe-Evett, Thomson-Hingsen Dizi Filmi", **Cumhuriyet**, (02.08.1984), s. 10.

⁸⁸⁷ West Virginialı Mary Lou Retton 16 yaşında Olimpiyatlar'da beş madalya kazandı. Takım halinde bir gümüş madalyanın yanı sıra iki bronz madalya, bir gümüş madalya bir de dördüncülük kazandı. Macar Bela ve Marta Karolyi tarafından çalıştırılan Retton 1986'da jimnastiği bıraktı. Tutkulu bir Reagan taraftarı olan Retton 1984 yılında Sports Illustrated tarafından yılın sporcusu seçilmişti. 1987'de Uluslararası Jimnastik Şeref Listesi'ne giren Retton Los Angeles Olimpiyatları'ndan 10 yıl sonra 1993'te bile ABD'nin en popüler atleti seçildi. Birçok reklamda ve sinema dizisinde oynayan Retton, 2004 yılında Beyaz Saray Fitness ve Spor Konseyi danışmanı olarak görev yaptı. "Mary Lou Retton", **Olympedia**, 2020.

aşkın seyirci çeken Fransa-Brezilya finali sonunda Fransız Milli Takımı şampiyonluğa ulaştı.⁸⁸⁸ Yapılan doping testleri sonucunda 11 sporcuda *nandrolone*, *methenolone* ve *testosterone* gibi anabolik steroid maddelerin yanı sıra bir sporcuda ephedrin maddesine rastlandı. Erkekler 10000 metre yarışında ikinci olan Finli atlet Martti Vainio ve grekoromen ağır sıklette ikinci olan İsveçli Thomas Johansson'un madalyaları geri alındı. Japon voleybol takımının antrenörü ömür boyu Olimpiyatlar'dan men edildi.⁸⁸⁹

Doğu Bloğunun boykotu hiç şüphesiz sportif kalite açısından Oyunlar'ı kötü etkiledi. 1976 Olimpiyatları madalya sıralamasının ilk on sırasında yer alan altı ülkenin Los Angeles'ta olmaması kalitenin düşmesine sebep oldu. Sovyetler'in yokluğu aleni bir şekilde ABD'nin bu kadar başarılı olmasına en büyük katkıyı yapan faktördü. Oyunlar öncesinde yaşanan politik gerilim ve vatanseverlik propagandası Amerikan atletlerin kazanmak için daha çok motive olmasına etki etti. Stadyumda sık sık yapılan "We're No. 1 (Biz Bir Numarayız)" ve "USA, USA" tezahüratları Amerikan atletler için doping işlevi görürken Amerikan televizyonu sürekli ABD'li sporcuların başarılarını gösteriyor; madalya kazanan diğer ülkelerin sporcularını ve milli marşlarını kasıtlı olarak atlıyordu. ABD Başkanı Reagan 1984 Kasım Başkanlık Seçimi kampanyasında bol bol Los Angeles Olimpiyatları'ndan görüntüler gösterdi. Reagan Olimpiyatlar'la birlikte popülerliğini ikiye katladı ve Başkanlık seçimini büyük farkla kazandı. Sovyetler ise uluslararası camiada itibar kaybetti. SSCB'de içeride var olan huzursuzluklar da arttı.⁸⁹⁰

Korkulanın aksine güvenlik açısından Los Angeles'ta büyük bir sorun yaşanmadı. Yapılan 60 milyon dolarlık güvenlik harcaması işe yaradı. Oyunlar sırasında güvenliği tehdit eden birkaç Amerikan sosyopat erken müdahale sonrasında yakalandı. Türk kafilesine yönelik taciz ve saldırıların sorumlularına aman verilmedi. Oyunlar sırasında Türk kadın atlet Semra Aksu'ya sözlü tacizde bulunan Ermeni asıllı Suriyeli atlet hemen gözaltına alındı. Oyunlar'ın bitiminde havaalanında Türk kafilesinin bagajlarını taşıyan otobüse James Peterson adında bir Amerikan tarafından yerleştirilen bomba üstün güvenlik müdahalesi sayesinde patlamadan etkisiz hale getirildi. Olayın sorumluluğunu ASALA üstlendi.⁸⁹¹

⁸⁸⁸ Perelman, a.g.e., s. 553-554, TMOK, "Los Angeles 1984 Madalya Dağılımı: Çin"; Nejat Kök, "Romenler Yeni Bir Comaneci Yetiştiriyor", *Cumhuriyet*, 01.08.1984, s. 11; Togay Bayatlı, "Amerikalılar Comaneci'yi Hediyeye Boğuyor", *Milliyet*, 02.08.1984, s. 11-12; "Olimpiyat Haberleri", *Milliyet*, (02.08.1984), s. 11; "Cimnastikte 80 Yıl Sonra ABD Üstünlüğü", *Cumhuriyet*, (02.08.1984), s. 10.

⁸⁸⁹ Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 465.

⁸⁹⁰ Hill, a.g.t., s. 185; Lieser, a.g.t., s. 118.

⁸⁹¹ İlginç olaylardan biri bomba ve cephaneye yüklü arabasıyla Fransız, İtalyan ve Japon sporcuların bulunduğu otobüsü takip eden John Blackwell adlı birinin yakalanmasıydı. Diğer bir olayda ABD eski Başkanı Gerald Ford'un oğlu Jack Ford hatıra olsun diye bir olimpik levhayı çaldı ve tutuklandı. Hill, a.g.e., s. 185; İskender Songur, "Kız Atletimize "Pis Türk" Diyen Ermeni Gözaltında", *Milliyet*, (03.08.1984), s. 8; Ivor Davis, "Games athletes followed by bomb-filled car", *Times*, (03.08.1984), s. 6; Ivor Davis, "Arms cache found by LA police", *Times*, (04.08.1984), s. 4; Ivor Davis, "Policeman 'hero' planted bomb", *Times*, (15.08.1984), s. 6.

Los Angeles Olimpiyat Oyunları'nı düzenleyenler elde ettikleri 718.5 milyon dolarlık gelirin 222.7 milyon dolarını kara çevirmeyi başardılar. Doğu bloğu ülkelerinin boykotu finansal olarak ABD'yi etkilememiş oldu. Dört yıl önce Moskova'da Sovyetler yaptıkları 1.35 milyar dolarlık harcama sonucunda bir hayli zarar etmişlerdi. Bu açıdan finansal olarak Batı bloğunun lideri ABD büyük bir başarıya imza atmıştır denilebilir. Zaten boykota rağmen Oyunlar'a 140 ülkenin katılması Doğu bloğu boykotunun diplomatik olarak da pek işe yaramamış olduğunu göstermektedir. Amerikan iç politikasında Sovyet boykotunun milli hisleri galeyana getirmesinin yanı sıra finansal açıdan elde edilen büyük başarı, Amerikan halkının zihinlerinde Batı'nın sistemsel güç ve üstünlüğüne olan inancı pekiştirmiş oldu. 1970'lerdeki Vietnam sendromu ve dönem sonuna doğru yaşanan ekonomik tıkanmadan sonra Los Angeles Olimpiyat Oyunları Amerikan halkı için yaşadıkları utançtan sıyrılmakta ve kapitalist sisteme olan bağlılıklarını tazelemekte epey işlevsel oldu.⁸⁹²

Büyük Amerikan şirketlerine verilen sponsorluklar sayesinde Los Angeles Oyunları'nın büyük kara geçmesi Olimpiyatlar tarihinde yeni bir döneme giriş için katalizör oldu. Sovyet bloğunun lanetlemesine rağmen kapitalist sistem, *McDonald's* ve *Coca-Cola* gibi 43 sponsor şirketin sayesinde bundan böyle Olimpiyatlar'ın olmazsa olmazı haline gelmeye başladı. 1984 Olimpiyat Oyunları'ndan sonra IOC, Olimpik Ortaklık (The Olympic Partnership-TOP) adıyla yeni bir teşkilat kurdu ve bu teşkilat IOC ile ulusaşırı şirketler arasındaki koordinasyonu sağlayarak bu şirketlerin Olimpik Hareket'e sponsor olmasını sağladı. Olimpik logo ve imajların sözleşmeleri boyunca pazarlama, promosyon ve iletişim alanlarında kullanım hakkını alan şirketler Olimpik Hareket'in globalleşmesine büyük katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, Olimpiyatlar sayesinde de bu şirketler özellikle dünyanın her tarafına yayılmakta büyük avantaj kazanmışlardır.⁸⁹³

Türkiye Los Angeles'a 48 kişilik bir kafiyle gitti. Kafilenin başkanlığını Beden Terbiyesi Genel Müdürü Yücel Seçkiner (1936-2019) yapıyordu. Açılış töreninde Türk kafilesinin bayrağını Semra Aksu (d. 1962) taşıdı.⁸⁹⁴ 1970'lerdeki hüsrana dolu yıllardan sonra 1980'lerde katıldığı ilk Yaz Olimpiyat Oyunları'nda Türkiye ikisi boksta ve biri güreşte olmak üzere üç bronz madalya kazandı ve başarılı bir

⁸⁹² Hill, a.g.e., 185-186; Lieser, a.g.t., s. 188-190.

⁸⁹³ Lieser, a.g.t., s. 191-192.

⁸⁹⁴ Oyunlar öncesinde Türk kafilesinin en büyük endişesi Ermeni terörüydü. Her ne kadar BTGM Yücel Seçkiner "korkmuyoruz" açıklaması yapsa da California eyaletinde Ermeni asıllı Amerikanların yoğun olarak bulunması endişeleri artırıyordu. Emniyet GenelMüdürlüğü'nden üç komiser FBI ile koordinasyonu sağlamak üzere Los Angeles'a gönderildi. Türk kafilesi Los Angeles'a hareket etmeden önce Eyüp Sultan türbesini ziyaret etti. Kişi başına 65 dolar yevmiye verilen Türk kafilesinin seyahat gideri 27 milyon TL'yi buluyordu. Türkiye Millî Olimpiyat Kafilesi'nin stadyumdaki yürüyüşü 28 saniye sürdü. Perelman, a.g.e., s. 525; Cengiz Kaptan, "Seçkiner: Kimseden Korkmuyoruz", **Cumhuriyet**, (23.07.1984), s. 10; "Amerika Yolcularını Bu Sabah Uğurluyoruz", **Milliyet**, (25.07.1984), s. 11; "Seçkiner: Los Angeles'a Spor ve Barış İçin Gidiyoruz", **Milliyet**, (24.07.1984), s. 11.

performans sergileyemedi. Her zamanki gibi Los Angeles'ta da madalya umutları güreşteydi.⁸⁹⁵ Fakat güreşte sadece serbest stilde ağır sıklitte Ayhan Taşkın (d. 1953)⁸⁹⁶ ile madalya geldi. Serbest stilde 100 kg'da Hayri Sezgin (d. 1961) ve grekoromen stilde 48 kg'da Salih Bora (d. 1953) dördüncü olabilirken serbest güreşte Aslan Seyhanlı beşinci oldu. Türkiye'nin güreşteki en büyük umudu Reşit Karabacak (d. 1954)⁸⁹⁷ ise elendi. Güreşte yine hakem hataları Türkiye'nin yakasını bırakmadı.⁸⁹⁸ Türk asıllı Amerikan güreşçi Abdürrahim Kuzu (d. 1955)'nun maçı Türk hakem Ahmet Köksal tarafından yönetildiği için yapılan itiraz sonucu iptal edildi ve Kuzu yenik sayıldı.⁸⁹⁹ Los Angeles'ta Türkiye 36 yıl aradan sonra güreş dışında madalya kazandı. Türkiye'nin Olimpiyatlar tarihinde ilk kez madalya kazandığı boksta 51 kg'da Eyüp Can (d. 1964)⁹⁰⁰ ve 57 kg'da Turgut Aykaç (d. 1957)⁹⁰¹ bronz madalya sahibi oldular. Boksta ayrıca 60 kg'da Fahri Sümer (d. 1958) beşinci oldu. Türkiye katıldığı diğer yedi branşta pek bir varlık gösteremedi ve madalya sıralamasında kırkinci oldu.⁹⁰²

⁸⁹⁵ Tarihe "bilgisayar olimpiyatları" olarak geçecek olan Los Angeles Oyunları'nda kullanılan bilgisayarların tahminine göre Türkiye'nin gümüş madalya şansı sadece Reşit Karabacak'tı. Bilgisayara göre bronz madalyalar da serbestte Aslan Seyhanlı, Ayhan Taşkın ve İsmail Temiz; grekoromende ise Erol Kemah'tan gelecekti. Nezih Alkış, "Güreşte Favoriler Arasında Türkiye de Var", **Milliyet**, (25.07.1984), s. 11; "Bilgisayara Göre "Altınları" Amerika Kapacak, Türkiye "Gümüş" İle Yetinecek", **Milliyet**, (02.08.1984), s. 11.

⁸⁹⁶ Tarsus'ta doğan Ayhan Taşkın İskenderun Demir Çelik Spor Kulübü'nde güreşti. 1975 Akdeniz Oyunları'nda ağır sıklitte altın madalya alan Taşkın, 1981'de Üsküp'teki Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda ağır sıklitte dördüncü oldu. 1987 Akdeniz Oyunları'nda tekrar şampiyon olan Ayhan Taşkın, 1989 Avrupa Serbest Güreş Şampiyonası'nda ikinci oldu. "Ayhan Taşkın", **Olympedia**, 2020; Ata Karataş, "Ayhan Taşkın", **Güreşiyorum Portre: 134.Bölüm**, 2020; Hiçyılmaz, a.g.e., s. 330.

⁸⁹⁷ Karabacak 1983 Avrupa Serbest Güreş Şampiyonası'nda 82 kiloda altın madalya aldı. İlker Ateş, "Sorunlar Çözülürse Türk Güreşi Beş Yıl Sonra Takım Şampiyonluğuna Adaylığını Koyabilir", **Milliyet**, (26.04.1983), s. 15; "Karabacak, Atik ve Şeker, Ata'ya Saygı Duruşunda Bulundu", **Milliyet**, (26.04.1983), s. 15.

⁸⁹⁸ Serhat Karadağ maçın başında epey geriye düştü. Hakemler durum 18-5 Karadağ aleyhineyken güreşçiye iki puan verdi; 18-7 olan maç uzadı ve Serhat Karadağ müthiş güreşinden sonra maçı 21-18 kazandı. Ancak Amerikalılar 18-5 iken maçın bitmesi gerektiğini öne sürerek itiraz ettilerve Karadağ yenik sayıldı. Togay Bayatlı, "Serhat Karadağ'ı da Yediler", **Milliyet**, (03.08.1984), s. 12.

⁸⁹⁹ Kuzu, Türk Asıllı Olduğu İçin Yenik Sayıldı. 5. Turda Kanadalı Years'i yenerek finale çıkan Abdürrahim Kuzu Kanadalılar'ın maçın Türk hakem Ahmet Köksal tarafından yönetildiği gerekçesiyle yaptığı itiraz sonucu diskalifiye edildi.Hüseyin Kırçalı, "Kuzu, Türk Asıllı Olduğu İçin Yenik Sayıldı", **Milliyet**, (02.08.1984), s. 11-12; Hürol Bilal, "Kuzu Yendi, FILA İptal Etti", **Cumhuriyet**, (02.08.1984), s. 10; "İşgüzar Hakemimiz Kuzu'yu Yaktı", **Milliyet**, (03.08.1984), s. 1, 11-12.

⁹⁰⁰ Konyada doğan Eyüp Can 6 yaşındayken ailesiyle birlikte Danimarka'ya göç etti. Lise yıllarında başladığı boks sporuna 1982'ye kadar Danimarka Millî Takımı'nda devam etti. Bu tarihten sonra Türk Millî Takımı için dövüşmeye başladı. Los Angeles'taki başarısından sonra 1986'da Dünya Amatör Boks Şampiyonası'nda bronz madalya kazandı. Bunda sonra profesyonel kariyeri seçen Eyüp Can yaptığı 16 karşılaşmanın 15'ini kazandı. 1998'de boksu bıraktı. Nezih Alkış, "Eyüp Can, Kanadalıyı Perişan Etti", **Milliyet**, (01.08.1984), s. 11-12; Vural Saygılı, "Can, Kanadalı'yı Yendi", **Milliyet**, (01.08.1984), s. 10.

⁹⁰¹ Adana'da doğan Turgut Aykaç boksa 17 yaşında başladı. 27 kez milli formayı giydi. Aykaç'ın Los Angeles'taki bronz madalyası sürpriz olmuştu. 1985'te sakat sakat gittiği Avrupa Boks Şampiyonası'nda boynundan ciddi bir şekilde sakatlandı ve Türkiye Boks Federasyonu'nun ilgisizliği yüzünden boksu erken yaşta bıraktı. Aykaç'ın ifadesine göre Türk boksörler şampiyonaya doktorsuz gitmişlerdi. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 50; Semir Yalçın, "Turgut Aykaç'ın Adana'daki Mahallesinde Bayram Var", **Cumhuriyet**, (10.08.1984); Nejat Kök, "Aykaç Bronzu Garantiledi", **Cumhuriyet**, (10.08.1984), s. 11; Semir Yalçın, "Bana Söz Verenler Şimdi Ortalıkta Yok", **Cumhuriyet**, (26.08.1984), s. 11; Hıncal Uluç, "Görüş: Akzambak Göreve", **Cumhuriyet**, (05.09.1984), s. 11; Hıncal Uluç, "Görüş: Ektiğini, Biçmek...", **Cumhuriyet**, (02.10.1984), s. 10; Halil Özer, "Oruç Tutmaya Geldik", **Cumhuriyet**, (02.06.1985), s. 10; Ramazan Şanıvar, "Aykaç Boksunu Bıraktı", **Cumhuriyet**, (22.07.1985), s. 10.

⁹⁰² TMOK, "Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar", **1984 Los Angeles Yaz Olimpiyat Oyunları**, 2020; TMOK, "Olimpiyatlarda Türkler", 2016; Togay Bayatlı, "Kemah ve Taşkiran Elendi", **Milliyet**, (02.08.1984), s. 11-12; "Nezih Alkış, "Eyüp Can ve Salih Bora İle Gururlandık, Kemah ve Taşkiran'la Rezil Olduk", **Milliyet**, (02.08.1984), s. 11-12; Perelman, a.g.e., s. 541.

Dış politika açısından değerlendirildiğinde Los Angeles Olimpiyatları Türkiye'nin 1980'ler başındaki uluslararası yalıtılmışlık durumunu bir nebze de olsa hafifletmiştir denilebilir. Ancak Türk kafilesine asker kökenli Gençlik ve Spor Genel Müdürü Yücel Seçkiner'in başkanlık yapması Türkiye'nin henüz yeni geçtiği "demokratik" rejim üzerindeki askeri kontrolün yansıması gibiydi. Seçkiner Olimpiyat Oyunları sonrasında görevini Şehabettin Akyol (d. 1930)'a devredecekti. 1980 sonlarından 1983 sonlarına kadar devam eden askeri idare sayesinde Türk spor yönetimine büyük ölçüde disiplin hakim olmuştu. IOC Başkanı Juan Antonio Samaranch'ın 1983 yılında birçok ülkeye yaptığı temaslar sırasında Mayıs ayında Türkiye'ye uğraması ülkede büyük ilgi uyandırmıştı. 17 Mayıs 1983'te İstanbul'a gelen Samaranch, TMOK Başkanı Turgut Atakol'la yaptığı görüşmelerden sonra Başkan Yardımcısı Vahit Çolakoğlu ve Genel Sekreter Sinan Erdem (1927-2003)'le beraber Ankara'ya geçmişti. 18 Mayıs'ta Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından kabul edilen Samaranch'ın ziyaretinde TMOK yetkililerinin yanı sıra Gençlik ve Spor Bakanı Vecdi Özgül (1925-2015) ve IOC Genel Sekreteri Alain Coupet de hazır bulunmuştu. Ziyaret sırasında Samaranch Türkiye'nin anayasasında spora yer vermesinden duyduğu mutluluğu belirtmiş ve IOC'nin 1987'de yapacağı oturumunun İstanbul'da düzenlenmesinden onur duyacağını ifade etmişti. IOC'nin bir sonraki yıl Saraybosna'da yapılan 87. Oturumu'nda 92. Oturumun İstanbul'da düzenlenmesi onuru Türkiye'ye verilmişti. Bu sayede Türkiye Batı ittifakının önemli bir üyesi olarak biraz daha diplomatik yalıtılmışlıktan kurtulmuş olacaktı. Zaten Türkiye'de yıl sonunda genel seçimler yapılmış ve iktidar sivillere bırakılmıştı. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nce yönetilen Türk sporunun 14.12.1983 tarihinde 179 sayılı kanun hükmünde kararnameyle Milli Eğitim ve Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesinde yer alması iktidara yeni gelen ANAP Hükümeti'nin bakanlıklarda yaptığı yeni teşkilatlanmalardan biriydi. TMOK Başkanı Turgut Atakol'un IOC Oturumu hakkındaki müjdeli haberi Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e Mart 1984'te vermesinin ardından Evren'in mesajı Nisan 1984'te Turgut Atakol eliyle Samaranch'a iletildi. Devlet de organizasyon çalışmalarına 200 milyon liralık bir bütçe tahsis etti. IOC'nin 92. Oturumu 9 Mayıs 1987'de İstanbul'da başladı. Samaranch yaptığı konuşmada İstanbul'un öneminden ve gelmiş geçmiş IOC üyeleri Selim Sırrı Tarcan, Burhan Felek ve Suat Erler'den saygıyla ve övgüyle bahsetti. Oturum devam ederken İstanbul'da Olimpspor-87 Pul Sergisi, bale gösterisi, yağlı güreş gösterisi ve resim ve heykel yarışmaları gibi birçok etkinlik düzenlendi. Cumhurbaşkanı Kenan Evren Samaranch ve IOC'nin üç asbaşkanına nişanlar verdi. Samaranch da Kenan Evren'e Olimpik Altın Nişan'ı sundu. Böylece Olimpizm tarihinde ilk kez bir Türk altın Olimpik Nişanı'nın sahibi oldu.⁹⁰³

Bu dönemde Türk sporu için diğer önemli gelişme 2000 Olimpiyat Oyunları için adaylık çalışmalarının başlatılmasıydı. 1982'de Gençlik ve Spor Bakanı Vecdi Özgül TMOK Başkanı Turgut Atakol'la görüşerek gerekli tesisler ve prosedürler hakkında bilgi aldı. Hazırlanan rapor Ankara'ya gönderildi. 19 Haziran 1986'da İstanbul Valisi Nevzat Ayaz (d. 1930) başkanlığında yapılan IOC 92.

⁹⁰³ İMV-SAM, a.g.e., s. 127-130

Oturum Organizasyon Komitesi toplantısında işadami Şarık Tara'nın önerisiyle 2000 Yaz Olimpiyat Oyunları'na adaylık çalışmalarının başlatılması kararı alındı. Alınan yazılı karar bu konuda kayda geçmiş ilk karar oldu. Ocak 1987'de İstanbul'u ziyaret eden Samaranch'a İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan (d. 1941) tarafından bir resepsiyon verildi ve adaylıkla ilgili amblem ve maketler gösterildi. Mayıs 1987'de yapılan IOC 92. Oturumu sırasında Olimpik camiaya İstanbul'un adaylığıyla ilgili açıklamalar yapıldı. Dalan'ın düzenlediği basın toplantısında gazetecilere tanıtıcı broşür ve maketlerle adaylık çalışmaları anlatıldı.⁹⁰⁴ Los Angeles Olimpiyat Oyunları'ndan Seoul Olimpiyat Oyunları'na kadar geçen süre içerisinde iktidardaki ANAP Hükümeti ve Başbakan Turgut Özal dış politikada vitrin ve propaganda çalışmalarını yoğunlatırdı. Özellikle döviz kaynağı olarak görülen turizmin geliştirilmesi için her türlü girişimde bulunuldu. Bu çabalar çerçevesinde Türkiye'nin Olimpiyat adaylığı da değerlendirilmelidir.⁹⁰⁵ Ancak vitrin çalışmalarıyla Türk sporunun birdenbire düzelmesini beklemek hayalcilik olurdu. Madalyasız geçen 1976 Olimpiyatları ve boykot edilen 1980 Olimpiyatları'nın ardından Türkiye Olimpiyatlar'da üç bronz madalya ile cılız da olsa sesini çıkarmıştı fakat alınan madalyalardan biri Danimarka'da yetişen Eyüp Can'dan gelmişti. Türkiye ihracat için geçtiği 24 Ocak rejiminde ANAP Hükümetleri zamanında daha çok ithalata yönelecekti. 1976 Olimpiyatları'ndaki trampenci Amerikan-Türk sporcular gibi Hayri Sezgin ve Eyüp Can da bu anlayışın örneklerini teşkil edecekti. Nitekim Seoul'de yine yurtdışında yetişen bir sporcuyla Türkiye tekrar başarıyı tadacaktı.

4.2.3. 1988 Seoul Olimpiyatları (24. Yaz Olimpiyat Oyunları)

24. Yaz Olimpiyat Oyunları'nın ev sahipliğini kazanması için Seoul'un birkaç sebebi vardı. Diğer aday Nagoya Japon çevrecilerin protestoları yüzünden kredibilitelerini yitirmişti. Melbourne ve Atina şehirlerinin adaylıktan çekildiği ortamda IOC'nin 1980'ler sonunun ticari atmosferine uygun olarak, en azından kalpten ev sahipliğini isteyen Güney Koreliler'in isteğini karşılaması çok doğal hale gelmişti. Zaten Lozan'daki hava yirmi yıl sonra artık yaz oyunlarının ev sahipliğini bir Asya ülkesine verilmesi yönündeydi. Bunun dışında Güney Koreliler çok hummalı bir lobi faaliyeti yürütmüş; her IOC üyesine gereğinde paraya çevirebileceği gidiş-dönüş uçak bileti vermişlerdi. IOC Yönetim Kurulu da Olimpiyatlar sayesinde GKC'nin diğer Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirebileceği ve Kuzey Kore ile nihai birleşme için yolu açabileceği kanısındaydı. Ayrıca spor camiasında azımsanmayacak bir ağırlığı olan Adidas firması

⁹⁰⁴ İMV-SAM, s. 131-132.

⁹⁰⁵ Olimpiyatlar öncesinde İstanbul'da yapılan bir "altyapı ve spor" şurasında eski BTGM Refaidin Şahin (1939-2003), "açıkgöz ithalatının muz, sigara, parfüm ve kırk çeşit peynir ithal edip piyasaya sattığı ve kar ettiği bir zamanda sporcusuna yurt dışından minder getiremeyen, araç ve gereç, malzeme sağlayamayan, koca İstanbul'a bir tartan pist yaptıramayan bu zihniyetle altyapı ancak bu kadar olur." açıklamasını yapmıştı "Eski Genel Müdürler: Altyapıya Çekidüzen Verilsin", **Cumhuriyet**, (05.05.1984), s. 10. Aynı günlerde MEGSB Müsteşar Yardımcısı Fehmi Dinçer, "20 yıllık bir plan çerçevesinde olimpiyatların düzenleneceği İstanbul ve çevresinde altyapı çalışmalarına girişilmelidir. Türkiye'de turizm patlamasının temelini ülkemizde düzenlenecek olan Olimpiyatlarda aramak hatalı olmayacaktır. Türkiye'nin tanıtımı yapılacak ve gelen izleyiciler döviz bırakacaktır." derken hükümetin Olimpiyatlar konusunda asıl niyetini gözler önüne sermekteydi. "Dinçer: Olimpiyatlar Türkiye İçin Petrol Kadar Önemli", **Cumhuriyet**, (05.05.1984), s. 10.

da Oyunlar'ın Seoul'e verilmesi konusunda baskı yapmıştı. Uluslararası siyaset açısından bakıldığında ise Kore seçimi "siyasetin spora ihracı açısından sorumsuz bir vaka" olarak görülebilir. Kapitalist bloğun sadık bir müttefiki olarak Güney Kore'nin dünyaya pazarlanması açısından olimpiyatlara ev sahipliği ABD ve yandaşlarının pek de karşı çıkmayacakları bir tasarruftu.⁹⁰⁶

Seoul'ün seçilmesinden sonra Komünist blok ve Bağlantısız ülkelerin Oyunlar'a katılıp katılmayacağı endişesi ciddiyet kazanmıştı. GKC'nin Komünist blok ülkeleriyle diplomatik ilişkisi yoktu ve bütün iletişimin Olimpik kanallardan sağlanması gerekiyordu. Doğu bloğundaki ülkelerde sporun başında genelde devlet bakanları olduğu için geçici olsa da aralarında Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Romanya ve Moğolistan'ın bulunduğu bu ülkelerle üst düzeyde diplomatik ilişki kuruldu ve SSCB ile konsolosluk seviyesinde iletişim açıldı. Kasım 1984'te ANOC "Meksika Deklarasyonu"nu kabul etti. Boykot olasılığını aza indirmek için IOC Olimpik Yönetmelik'te bir değişiklik yaparak bundan böyle ev sahibi Olimpiyat Komitesi yerine üye komitelere bizzat IOC'nin Oyunlar'a bir yıl kala davetiye göndermesi ve cevapların dört ay içinde verilmesi kuralını getirdi.⁹⁰⁷

Eylül 1983'te bir Güney Kore uçağının Sovyetler tarafından düşürülmesi ve Doğu bloğu ülkelerinin Los Angeles Olimpiyatları'nı boykot etmesi işleri epey zorlaştırmış olsa da Adidas'ın sahibi Horst Dassler'in arabulucuk girişimleri ve Doğu Alman lideri Erich Honecker'in de teşvikleriyle buzlar çözülmeye başladı. Haziran 1987'de Sovyet ve Güney Koreli yetkililerin Tokyo'da yaptığı gizli bir toplantı sonrasında GKC Oyunlar hakkındaki Sovyet taleplerini dinledi. Birkaç hafta sonra SSCB Milli Olimpiyat Komitesi ve Spor Bakanlığı üyelerinden oluşan resmi bir heyet Monte Carlo'da Güney Koreli yetkililerle görüştü. Aralık 1987'de GKC'nin Sovyet taleplerini kabul ettiğini açıklamasının ardından Doğu bloğu ülkeleri IOC'nin davetini kabul etmeye başladılar. Ocak 1988'de SSCB de Oyunlar'a katılacağını açıkladı.⁹⁰⁸

Oyunlar yaklaşırken güvenlik önlemleri bir hayli arttırılmıştı. 80 bini aşkın asker ve polis 264 tesisi korumakla görevlendirildi. Sivil polislerde hesaba katıldığında sayı 100 bini bulmaktaydı. Terör tehdidi ve söylentileri Oyunlar'ın başladığı güne dek ciddiyetini korudu. Seoul'e kabilelerini gönderen SSCB ve ÇHC hükümetleri KDC'nin Oyunlar'ı tehdit edecek bir şey yapmayacağına dair ABD hükümetine garanti verdiler.⁹⁰⁹ Bu şartlar altında 24. Yaz Olimpiyat Oyunları 17 Eylül-2 Ekim 1988 tarihleri arasında

⁹⁰⁶ Hill, a.g.e., s. 199-200.

⁹⁰⁷ Hill, a.g.e., s. 201-202.

⁹⁰⁸ Sonuçta GKC'nin spor diplomasisi meyvelerini verecek ve davet edilen 166 ülkeden 160'ı daveti kabul edecekti. Hill, a.g.e., s. 202-204.

⁹⁰⁹ Kuzey Kore ile devam eden düşmanlık ve Münih'in acı tecrübesi totaliter Güney Kore hükümetini olağanüstü güvenlik önlemleri almaya iten nedenler arasındaydı. Maraton yarışında izleyiciler arasına yüzlerce sivil polisin yerleştirildiği gözlenmişti. Hill, a.g.e., s. 209-210; Senn, a.g.e., s. 228; Gavin Bell, "Green tape galore as Seoul goes on alert", **Times**, (09.09.1988), s. 12.

düzenlendi. Oyunlar'ın açılışını GKC Devlet Başkanı Roh Tae-Woo (d. 1932) yaptı. “Uyum ve Gelişme” sloganıyla başlayan Seoul Olimpiyat Oyunları'nın maskotu “Hodori” adındaki Kore kaplanıydı.⁹¹⁰ Soğuk Savaş dönemi boyunca en fazla katılımın olduğu bu Oyunlar'da 159 ülkeden 2194'ü kadın 8391 sporcu 23 spor dalında 237 branşta yarıştı. KDC ve Küba Oyunlar'ı boykot etti. Arnavutluk, Etiyopya, Madagaskar, Nikaragua ve Seyşeller gibi ülkeler de çeşitli nedenlerle Oyunlar'a katılmadılar.⁹¹¹ Katılan ülkelerin 52'si madalya sahibi olurken, 31 ülke altın madalya kazandı. 64 yıl aradan sonra tenis tekrar yaz olimpiyat oyunlarına dahil edildi; bu branşta profesyonellerin kortlara çıkmasına izin verildi. Gösteri sporları olarak Seoul'de badminton, beyzbol, bowling, tekvando ve judo (bayanlar) müsabakaları düzenlendi. İsveçli kadın eskrimci Kerstin Palm (d. 1946) 1964'ten beri üst üste yedinci kez yaz oyunlarına katılarak kadınlarda bu alanda rekor kırmış oldu. Calgary 1988 Kış Olimpiyat Oyunları'nda sürat pateninde bir altın ve bir gümüş madalya kazanmış olan Doğu Alman kadın sporcu Christa Luding-Rothenburger (d. 1959) Seoul'de de bisiklet dalında bir gümüş madalya kazanarak aynı yıl içinde yaz ve kış oyunlarında madalya kazanan ilk sporcu ünvanını aldı.⁹¹²

SSCB ve DAC madalya tablosunu domine ettiler. İki ülkenin de katıldığı son olimpiyat oyunları olan Seoul Yaz Olimpiyatları'nda Sovyetler 55'i altın 132 madalya kazanırken Doğu Almanlar 37'si altın 102 madalya kazandılar. ABD kazandığı 36'sı altın 94 madalyayla madalya sıralamasında üçüncü olurken ev sahibi GKC ise büyük başarı göstererek 12'si altın 33 madalya kazandı ve sıralamada dördüncü olarak spor otoritelerini şaşırttı. Sovyet sporcular özellikle jimnastik ve güreşte damgalarını vurdular. Sovyetler jimnastikte 12'si altın 21 madalya kazandı. Erkeklerde Sovyet jimnastikçi Vladimir Artyomov (d. 1964) dört altın ve bir gümüş madalya kazanırken vatandaşı Dimitri Bilozerçev (d. 1966) de üç altın ve bir bronz madalya sahibi oldu. Jimnastikte öne çıkan diğer bir sporcu ise 3'ü altın 6 madalya kazanan Romen kadın jimnastikçi Daniela Silivaş (d. 1972) oldu. Silivaş yedi kez 10 tam puan aldı ve Comaneci'nin rekorunu egale etti. Sovyet kadın jimnastikçiler Svetlana Boginskaya (d. 1973) ve Elena Şuşunova (1969-2018) da dörder madalya kazandılar. Güreşte ise Sovyetler toplam 20 sıkletin 15'inde madalya kazandılar.⁹¹³

⁹¹⁰ 16 bin liseli gencin 70 bin kişilik Jamsil stadı (Seoul Olimpiyat Stadyumu) içindeki gösterileri ve gökkuşağı sembolü oluşturmaları ilgi çekti. Her ne kadar her gün ve her saat başı Seoul'de işçiler ve öğrenciler güvenlik güçleri ile çatışıyor olsa da açılışta bir sorun yaşanmadı. “Seul: Sevgi, Spor, Rekor”, **Milliyet**, (17.09.1988), s. 13; Erdoğan Arıpınar, “Seul'de Görkemli Açılış”, **Cumhuriyet**, (17.09.1988), s. 12.

⁹¹¹ Pyongyang'daki 150 bin kişilik Rung-ra Stadyumu Kim İl Sung tarafından iki yılda inşa ettirildi. 40 bin kişi ve 10 bin asker çalıştı. Kohen'e göre “Olimpiyatlarda yarışan, boy ölçüşen, rakibini yenen, sadece atletler değildir; aynı zamanda rejimlerdir, liderlerdir, ülkelerdir.” Öğrencilerin istediği daha fazla demokrasi ve Kuzey Kore ile birleşmekti. Sami Kohen, “Spora Politika Hiç Karışmaz Olur mu?”, **Milliyet**, (17.09.1988), s. 13.

⁹¹² Madagaskar daveti kabul etmesine rağmen son anda finansal sebeplerle gelemeyeceğini açıkladı. Bazı kaynaklarda katılan ülke sayısının 160 olarak kaydedilmesi bu yüzdendir. IOC, “More About”, **Seoul 1988**, 2020 <https://www.olympic.org/seoul-1988>; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 246; “Kerstin Palm”, **Sports Reference LLC.**, 2020; “Christa Rothenburger Luding”, **Sports Reference LLC.**, 2020.

⁹¹³ Seoul Olympic Organizing Committee, **Official Report of the Games of the XXIVth Olympiad: Seoul 1988, Vol. II: Competition Summary and Results**, Kore Textbook Co. Ltd., Seoul, 1989, s. 174 (Bundan böyle Olympic Report 1988, Vol. II); Miller, a.g.e., s. 272-273; Senn, a.g.e., s. 228; TMOK, “Seul 1988 Madalya Dağılımı”, **1988 Seul Yaz Olimpiyat Oyunları**, 2020; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 245; IGHOFF, “Vladimir Artemov”, **International Gymnastics Federation Hall of Fame**, 2020; Michael

Doğu Bloğu'nun sporda başarılı ülkesi DAC kazandığı 6'sı altın 27 madalya ile Seoul'de atletizme damgasını vurdu. Doğu Alman sporcuların başarılı olduğu diğer bir spor dalı ise 11'i altın 20 madalya kazandıkları yüzme oldu. Kadınlarda yüzmede 15 müsabaka dalının 10'unda zafer Doğu Alman yüzücülerin oldu. Doğu Alman kadın yüzücü Kristin Otto (d. 1966)⁹¹⁴ 6 altın madalya aldı. Erkeklerde ise Amerikan yüzücü Matthew Biondi (d. 1965) 5'i altın 7 madalya kazandı. DAC gibi ABD de atletizm ve yüzmede madalyaları topladı. Amerikan atletler atletizmde 13'ü altın 26 madalya sahibi olurken Amerikan yüzücüler 10'u altın 26 madalya kazandılar. 17 yaşındaki Amerikan yüzücü Janet Evans (d. 1971)⁹¹⁵ 400 ve 800 metre serbest ve 400 metre karışık yarışlarında altın madalya kazandı.⁹¹⁶

Atletizmde erkekler 100 metre yarışı Olimpiyatlar tarihinin en büyük skandallarından birine sahne oldu. Yarışta 9.79 saniyelik derecesiyle birinci olan Kanadalı atlet Ben Johnson'ın yarıştan sonra yapılan doping testinde kanında *stanozolol* adlı yasak maddeye rastlandı. IOC, Johnson'ın altın madalyasını 9.92 saniyelik derecesiyle ikinci olan ABD'li Carl Lewis'e verdi ve Johnson iki yıl pistlerden men cezası aldı.⁹¹⁷ 1988 Olimpiyat Oyunları Kenyalı atletlerin zirveye çıktığı oyunlar oldu. 800 metreden 5000 metreye kadar olan mesafe yarışlarında birinciliği kimseye kaptırmayan Kenyalı atletler, bu başarıya 3000 metre engelli ve maraton yarışlarındaki ikincilikleri ve 10000 metre yarışında da üçüncülüğü ekleyerek büyük aşama kaydetmiş oldular. Kısa mesafe yarışlarında ise erkeklerde ABDli atletlerin tartışılmaz üstünlüğü vardı. 100 metreden 400 metreye kadar olan yarışlarda sadece 4X100 metre bayrak yarışında birinciliği Sovyetler'e kaptıran ABD'li erkek atletler bu mesafelerde toplam 6 altın, 2 gümüş ve 4 bronz madalya kazandılar. Uzun atlamada bir kez daha altın madalyaya ulaşan Carl Lewis, 100 metrede birinci, 200 metrede ikinci oldu. Atletizmde kadınlarda Amerikan atletler kısa mesafe koşularında üstündü. Florence Griffith Joyner (1959-1998)⁹¹⁸ 100 metre, 200 metre ve 4X100 metre bayrak koşularında altın madalya, 4X400 metre bayrak yarışında ise gümüş madalya kazandı. 28 yaşındaki atlet 100 metrede olimpiyat, 200 metrede dünya rekoru

Janofsky, "The Seoul Olympics: Gymnastics: Soviet Sweep In All-Around", **The New York Times**, (22.09.1988), s. 15; IOC, "Daniele Silivas", **Olympic.org**, 2020.

⁹¹⁴ Kristin Otto Seoul'de kazandığı 6 altın madalyayla bir Olimpiyatta en çok altın madalya kazanan kadın sporcu ünvanını elinde bulundurmaktadır. Seoul'deki performansı tüm zamanların en büyük spor başarılarından biridir. Şampiyon yüzücü 1989'da sporu bırakmıştır. "Kristin Otto", **Sports Reference LLC.**, 2020; Miller, a.g.e., s. 273; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 290

⁹¹⁵ Henüz 15 yaşındayken 400, 800 ve 1500 metrede dünya rekoru sahibi olan Janet Elizabeth Evans, Seoul'de 800 metrede Olimpiyat rekorunu kırdı ve 400 metrede kendine ait olan dünya rekorunu geliştirdi. 1992 Barcelona Olimpiyatları'nda 400 metre serbest stilde ikinci olan Evans 800 metre serbest stilde tekrar birinci oldu. Evans'ın 400 metre serbestteki rekoru 18 yıl, 1500 metre serbestteki rekoru 19 yıl, 800 metre serbestteki rekoru ise 20 yıl kırılmadı. Miller, a.g.e., s. 274; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 119; IOC, "Janet Evans", **Olympic.org**, 2020.

⁹¹⁶ **Official Report 1988, Vol. II**, s. 174; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 245; IOC, "Matthew Biondi", **Olympic.org**, 2020.

⁹¹⁷ Senn, a.g.e., s. 228; Hüseyin Kırçalı, "Johnson: Geveze Lewis'in Sesini Keseceğim", **Milliyet**, (17.09.1988), s. 13.

⁹¹⁸ Florence Delorez Griffith 1984 Olimpiyat Oyunları'nda 200 metre yarışında kazandığı gümüş madalyadan sonra performansını düzenli olarak artırmış ve 100 metrede 1988 yılında dünya rekorunu kırmıştı. Evlendikten sonra Joyner soyadını alan Griffith hala 100 ve 200 metre dünya rekorlarını elinde bulundurmaktadır. Florence Joyner 1998 yılında genç yaşta ölmüştür. Mallon ve Heijmans, a.g.e., s. 145

kırdı. Uzun atlamada Jackie Joyner Kersee (d. 1962)⁹¹⁹ve yüksek atlamada Louise Ritter ABD'ye altın madalya getiren diğer atletler oldular.⁹²⁰ Soğuk Savaş döneminin bu son Olimpiyat oyunlarında SSCB'nin spordaki büyük hakimiyeti tescillendi. Sovyetler, futbolda ve erkekler basketbolda şampiyon oldular. Özellikle basketbolda yarı finalde ABD'ye karşı alınan 82-76'lık galibiyet SSCB'nin şampiyonluğundan daha değerli addedildi. Sovyetler futbolda ise finalde futbol devi Brezilya'yı uzatmalar sonrasında 2-1 yenerek şampiyonluğa uzandı.⁹²¹

Seoul'de kurulan doping merkezine 3 milyar dolar harcanmıştı. Bu merkezde günde 200 sporcuya doping kontrolü yapılabiliyordu. Oyunlar'da yapılan 1598 doping testinden 11'i pozitif çıktı. Doping yapan sporcuların yarısı halterciydi. Halterde 56 kg'da birinci olan Bulgar Mitko Grablev ve 67.5 kg'da birinci olan Bulgar Angel Genchev'in madalyaları geri alındı. Kanadalı atlet Ben Johnson'ın kullandığı *stanazolol* maddesini kullanan haltercilerden 90 kg'da üçüncü olan Polonyalı Sergiusz Wolczonecki ve 100 kg'da ikinci olan Macar Andor Szanyi de madalyalarını kaybetti.⁹²²

Türkiye Seoul'e 50 sporcu ve 30 yöneticiden oluşan bir kafiyle gitti. Kafilenin başkanlığını Gençlik ve Spor Genel Müdürü Kemal Kamiloğlu (d. 1944) yapıyordu. TMOK temsilcileri Jerfi Fıratlı (1919-2011), Sinan Erdem ve Togay Bayatlı (d. 1938) kafilenin diğer yöneticileriydi. Açılış töreninde Türk kafilesinin bayrağını yüzücü Hakan Eskioğlu (d. 1971) taşıdı. Türkiye Oyunlar'a 9 branşta katıldı.⁹²³ Oyunlar öncesinde Türkiye'nin en büyük madalya umudu Naim Süleymanoğlu (23 Ocak 1967-18 Kasım 2017)'ydu. Seoul'de birçok spor otoritesi tarafından genç haltercinin dünya rekoru kırması bekleniyordu.⁹²⁴ Bulgaristan'ın Kırcaali bölgesindeki Momçilgrad (Mestanlı) şehrinin (Ahatlı) Ptiçar köyünde Naim Süleyman adıyla doğan ünlü halterci, Bulgaristan'ın 1980'lerde Türkler'e karşı uyguladığı asimilasyon politikası nedeniyle 1985'de adını önce Naim Suleymanov sonra da Naum Şalamanov olarak değiştirmek zorunda kaldı. Haltere 9 yaşında başlayan Naim, ünlü Bulgar antrenör Ivan Abacıyev'le çalışmaya

⁹¹⁹ Jacqueline Joyner-Kersee uzun atlama ve heptatlonda tüm zamanların en başarılı atletlerinden biridir. Los Angeles Oyunları'nda da heptatlonda gümüş madalya kazanmış olan Kersee, Seoul'de uzun atlama ve heptatlonda altın madalya kazandıktan sonra başarısını 1992 Barcelona ve 1996 Atlanta Olimpiyat Oyunları'nda da devam ettirmiş ve uzun atlamada üst üste üç olimpiyat oyununda altın madalya kazanmış bir atlet olarak tarihe geçmiştir. Seoul'de heptatlonda kaydettiği derece halen daha dünya rekorudur. "Jackie Joyner-Kersee", **Olympedia**, 2020.

⁹²⁰ Miller, a.g.e., s. 269-271

⁹²¹ Finalde yenilen Brezilya'nın kadrosunda daha sonradan hepsi birer dünya yıldızı olacak Taffarel, Careca, Romario ve Bebeto gibi futbolcular vardı. FIFA, "Olympic Football Tournament Seoul 1988", **Seoul 1988**, 2020.

⁹²² Hill, a.g.e., s. 213; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 245; Mallon and Heijmans, s. 465-466; "Geriye Sayma Başladı", **Cumhuriyet**, (15.09.1988), s. 12.

⁹²³ İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 245; TMOK, "Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar", **1988 Seul Yaz Olimpiyat Oyunları**, 2020; "Seul Kafilesi İçin Soru Önergesi Verildi", **Cumhuriyet**, (15.09.1988), s. 12; "Son Kafilemiz de Seul'e Gitti", **Cumhuriyet**, (17.09.1988), s. 12; Erdoğan Arıpınar, "Seul'de Görkemli Açılış", **Cumhuriyet**, (17.09.1988), s. 12

⁹²⁴ "Naim'in Rekor Programı Belli Oldu", **Cumhuriyet**, (15.09.1988), s. 12; "Naim Önce Altın Diyor", **Cumhuriyet**, (16.09.1988), s. 12; Hüseyin Kırçalı, "Naim: Rekor İçin Seul'deyim", **Milliyet**, (18.09.1988), s. 14; İhsan Topaloğlu, "Haydi Naim! Kaldır Dünyayı", **Milliyet**, (20.09.1988), s. 14; Kahraman Bapçum, "Naim İçin Bugün Bir Başlangıçtır", **Milliyet**, (20.09.1988), s. 14

başladıktan sonra dünya çapında bir yıldız olacağını sinyallerini vermeye başladı. Henüz 15 yaşındayken Brezilya’da yapılan Dünya Gençler Şampiyonası’nda 52 kg’da üç altın madalya kazanan Naim’in toplamdaki 250 kg’lık derecesi büyükler dünya rekorundan yalnızca 2.5 kg eksikti. Artık dünya halter camiasında herkes Naim’in ününü duymuş; Bulgarlar hiçbir Türk’e tanımadıkları imkânları kendisine sunmaya başlamışlardı. Naim Süleymanoğlu 1983’te 56 kg’da büyüklerde ilk kez katıldığı Moskova’daki Dünya ve Avrupa Halter Şampiyonası’nda koparmada 130 kg (56 kg dünya rekoru ve altın madalya) ve silkmeye 160 kg (bronz madalya) kaldırarak toplamda ikinci oldu.⁹²⁵ 1984’te Bulgaristan’ın boykot ettiği, ikisi de Los Angeles’te düzenlenen Dünya Halter Şampiyonası ve Olimpiyat Oyunları, Naim’in madalya şansını kaçırdığı oyunlar oldu. Fakat Süleymanoğlu aynı yıl İspanya’da düzenlenen Avrupa Halter Şampiyonası’nda en yakın rakibinden 30 kg daha fazla ağırlık kaldırarak (koparma 130 kg, silkme 167.5 kg, toplam 297.5 kg) şampiyon oldu. Naim Süleymanoğlu 1984’te dünyada yılın haltercisi seçildi. Henüz 17 yaşında dünya çapında bir yıldız olan Naim, Bulgaristan’da kendisi ve ailesinin yaşadığı baskıdan olumsuz etkileniyor; Türkiye’ye iltica etmeyi kafasına koyuyordu.⁹²⁶

1985’te İsveç’te düzenlenen 56. Dünya Halter Şampiyonası’na bu sefer 60 kg’da katılan Naim, koparmada 142.5 kg ve silkmeye 180 kg kaldırarak en yakın rakibinden 15 kg fazlalık derecesiyle dünya şampiyonu oldu. Aynı yıl Polonya’daki Avrupa Halter Şampiyonası’nda da Naim üç altın madalya (koparma 140 kg, silkme 172.5 kg, toplam 312.5 kg) kazandı. Monako’da düzenlenen Halter Dünya Kupası’nda koparmada 145, silkmeye 185 ve toplamda 330 kg ile üç dünya rekoru kırdı ve UHF (IWF) tarafından 1985 yılının en iyi haltercisi seçildi. 1986’da Naum Şalamanov adıyla Bulgaristan’daki Dünya Halter Şampiyonası’nda koparmada 147.5 kg kaldırarak dünya rekoru kırdı. Silkmeye 187.5 kg’lık kaldırışı ona toplamda 335 kg ile dünya rekorunu ve şampiyonluğu getirdi. Avrupa Halter Şampiyonası’nda ise Naim koparmada 145 kg ve silkmeye 187.5 kg kaldırarak toplamda 332.5 kg ile şampiyon oldu. 1986 yılının Aralık ayında Avustralya’nın Melbourne şehrinde düzenlenen özel bir turnuva Naim Süleymanoğlu’nun kaderinin değiştiği yer oldu. Turnuvada koparmada 148 kg kaldırarak yeni bir dünya rekoru kıran Naim toplamda 328 kg ile yine şampiyon olmuştu. 7 Aralık 1986 akşamı Melbourne’deki Leondra Restaurant’ta düzenlenen veda banketi sırasında Avustralyalı Türkler’in yardımıyla Bulgar kafilesinden ayrılan Naim Süleymanoğlu üç gün saklandıktan sonra 10 Aralık’ta Melbourne’deki Türk konsolosluğuna sığındı. Konsolos Sahir Armaoğlu ve Türkiye’nin Avustralya Büyükelçisi Faruk Şahinbaş’ın mauvafakatnamesiyle bir sonraki gece Londra uçağına bindirilen Naim, Londra Büyükelçisi Rahmi Gümrükçüoğlu tarafından teslim alındı. 13 Aralık 1986’da dönemin başbakanı Turgut Özal’ın gönderdiği özel uçak ile Ankara’ya getirilen genç halterci doğrudan başbakanın basın toplantısına götürüldü.

⁹²⁵ Cem Atabeyoğlu, **Bir Büyük Şampiyon ve Rekortmen: Naim Süleymanoğlu**, TMOK Yayınları, İstanbul, 2003, s. 9-15; “Naim Süleymanoğlu”, **Sports Reference LLC.**, 2020.

⁹²⁶ Atabeyoğlu, **Naim Süleymanoğlu**, s. 17-19.

Süleymanoğlu ertesi gün Türk vatandaşı olmak için resmi başvuruda bulundu.⁹²⁷ 1987 Aralık ayına kadar Naim uluslararası müsabakalara katılmadı. Mayıs 1988'de İngiltere'de düzenlenen Avrupa Halter Şampiyonası'nda Naim Süleymanoğlu Türkçe adıyla ve Türkiye formasıyla koparmada 150 kg kaldırarak dünya rekoru kırdı. Silkmeye 180 kg kaldıran Naim, toplamda 330 kg ile Avrupa şampiyonu oldu. Küçük dev adam Naim Süleymanoğlu henüz 21 yaşında olmasına rağmen 32 dünya rekoru kırmış büyük bir sporcuydu. Artık Seoul Olimpiyatları için geri sayım başlamıştı.⁹²⁸ Halterde Naim Süleymanoğlu koparmada 152.5 kg ve silkmeye 190 kg kaldırdı. Toplamdaki 342.5 kg'lık derecesiyle dünya rekoru kırarak rahat bir şampiyonluk kazandı.⁹²⁹ İkinci olan Bulgar halterci ancak 312.5 kg kaldıracaktı. Silkmeye kendi ağırlığının üç katından fazla ağırlığın altına giren Süleymanoğlu dünyayı kendine hayran bıraktırdı ve "Cep Herkülü" sıfatını aldı. Halterde 67.5 kiloda yarışan Ergün Batmaz ise beşinci oldu.⁹³⁰ Seoul Olimpiyatları'nın yıldızı olan Naim Süleymanoğlu küçük fiziğine rağmen dünyanın en büyük sporcularından biri olarak kabul edilmektedir. Kilosuna karşılık olarak olağanüstü ağırlıkların altına giren Süleymanoğlu, gelmiş geçmiş en güçlü haltercilerden biridir. 50 yaşında hayata veda eden Süleymanoğlu 1992 Barcelona ve 1996 Atlanta Yaz Olimpiyat Oyunları'nda da altın madalya kazanarak olimpiyatlar tarihinde büyük iz bıraktı.

Türkiye Seoul'de 12 sporcu ile katıldığı güreşte yine başarılı olamadı. Necmi Gençalp (d. 1960) Serbest Güreşte 82 kiloda gümüş madalya kazanarak Naim Süleymanoğlu dışında Türkiye'ye madalya getiren tek sporcu oldu.⁹³¹ Büyük umutlarla Bulgaristan'dan getirilerek son anda kafiye dahil edilen 48 kilo güreşçisi İlyas Şükrüoğlu (d. 1966) ancak altıncı olabildi. Serbestte 52 kiloda Aslan Seyhanlı (d. 1960)

⁹²⁷ Otuz civarında gazeteci Naim Süleymanoğlu'nu Esenboğa Havaalanı'nda 25 saat bekledi. Halterci Esenboğa yerine Mürted Askeri Havaalanı'na indirildi. Mürted'den alınan Naim doğrudan Başbakanlık konutuna götürüldü. Basın toplantısında Özal'ın Naim'den Süleyman diye bahsetmesi ilginçti. Özal, Naim'den "koparmada" 145 kilo kaldırıyor diye bahsederken genç halterci Kırcaali'de soydaşlarının yaşadığı dramı anlatıyordu. Bir bakan ise basına halterciye ev ve araba verileceğini iftiharla açıklıyordu. Özal Naim Süleymanoğlu'nu basına tanıtmadan önce hükümetlerinin üç yıllık icraatını anlatmış; Naim'i basına "hükümet icraatı" olarak sunmuştu. Ertesi gün Anıtkabir ziyaretine götürülen Naim, daha sonra Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in huzuruna çıkarıldı ve sonrasında Ankaragücü-Denizlispor maçına götürüldü. "Süleyman'ı Kucakladık: Hoş Geldin", "Bulgarlar Panik İçinde", Taki Doğan, "Anavatana Özal'ın Özel Uçağı İle Geldi", Yalçın Türk, "Fenerbahçe Süleymanov'u Transfer Ediyor", **Milliyet**, (14.12.1986); s. 1, 8; "Evren'den Çağrı: Göç Serbest Bırakılsın", "Süleymanoğlu'na Büyük Sevgi", "Naim Süleymanoğlu Ay-Yıldızlı Formasına Kavuştu", **Milliyet**, (15.12.1986), s. 1, 9, 13, 16. Naim'i kucaklayanlar arasında SHP Genel Başkanı Erdal İnönü de vardı. İnönü parti binasında çay ikram ettiği Naim'e "Biraz radyasyon var, ama bir şey olmaz. Sen yine de çok çay içme" dedi.

⁹²⁸ Atabeyoğlu, **Naim Süleymanoğlu**, s. 39-47; Mallon and Heijmans, a.g.e., s. 341; THF, "Naim Süleymanoğlu", **Türkiye Halter Federasyonu**, 2020; "Naim Süleymanoğlu obituary", **The Guardian**, (03.12.2017).

⁹²⁹ "Naim Süleymanoğlu", **Sports Reference LLC.**, 2020.

⁹³⁰ İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 248

⁹³¹ Yozgatlı Necmi Gençalp güreşe 15 yaşında başladı. Gençalp 1984 Olimpiyatları'nda Reşit Karabacak'ın kolunu faullü bir hareket sonrasında kırarak en güçlü rakibini ekarte edip şampiyonluğa ulaşan Amerikan güreşçi Mark Schulz'u büyük farkla yendi, fakat kolunun kırılmasına son anda engel olan Gençalp sakatlanmaktan kurtulamadı. Lifleri kopan Gençalp zamanında doktora gitmediği için sakatlığı uzadı. 1989'da Avrupa Güreş Şampiyonası'nda ikinci olan Gençalp aynı yıl İsviçre'de yapılan Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda dördüncü oldu. Bir sonraki yıl ABD'deki Dünya Güreş Kupası'nda sakatlanınca güreşi bıraktı. Güreş antrenörlüğüne başladı ve Türkiye İşitme Engelliler Güreş Milli Takımı'nı kurdu. Bu takımı yıllarca çalıştırdı. **Official Report 1988, Vol. II**, s. 672-673; "Necmi Gençalp", **Sports Reference LLC.**, 2020; "Necmi Gençalp: Finale Sakat Sakat Çıktım", **Hürriyet**, (11.12.2008).

5. Olurken 57 kiloda Ahmet Ak 4. oldu. Grekoromende Seoul'e ancak dört gürerşçi gönderebilen Türkiye hiçbir varlık gösteremedi.⁹³² Gösteri sporu olarak Oyunlar'a dahil edilen tekvandoda ise erkeklerde 64 kiloda Cengiz Yağız ikinci, 83 kiloda Metin Şahin üçüncü olurken, bayanlarda 55 kiloda Züleyha Tan ikinci oldu.⁹³³

Seoul Olimpiyat Oyunları hiçbir şiddet olayı yaşanmadan geçti. KDC'nin boykot organize etme çabaları sonuç vermemiş oldu. Ancak özellikle halter başta olmak üzere birçok doping vakasının ortaya çıkması Oyunlar'a gölge düşürdü. Diğer yandan amatörlük hususundaki değişiklik yüzünden birçok profesyonel atletin Olimpiyatlar'a katılması ve ülkelerin madalya umudu olan atletlere yüklü maddi ödüller vaat etmesi de Olimpiyatlar'ın çehresinin değiştğini gösterdi. Olimpiyatlar'da "amatörlük" idealinin tavsaması yeni bir çağa girildiğinin habercisiydi. SSCB'nin de siyasi yapı olarak son kez Olimpiyatlar'da yer alması ve 1990'lardaki yeni uluslararası kompozisyon bu yeni çağı tescillemiş oldu.⁹³⁴ Seoul şehri Oyunlar sayesinde yenilenen altyapı ve üst yapısının çok büyük faydasını gördü. Birçok parkın yapılması ve hava ve deniz kirliliğinin azaltılması çabaları sonuç verdi. 1980'lerin sonundaki AIDS histerisi yüzünden kamu sağlığı açısından büyük önlemler alan Seoul şehri yöneticileri sokakları da hasta ve dilencilerden temizleyerek başkenti modern bir şehir haline getirdiler. Oyunlar sayesinde Japon kompleksini yenen Koreliler, 1988'i dünyanın gelişmiş ülkeleri arasına girme yolunda dönüm noktası olarak kabul etmektedirler.⁹³⁵

Seoul Olimpiyat Oyunları Türkiye'nin dış politikası açısından değerlendirildiğinde başarılı olduğu bir organizasyon sayılabilir. Soğuk Savaş'ın son demlerinde 80 kişilik bir kafiyle Güney Kore'ye giden Türkiye Kore Savaşı'ndaki faydaları dolayısıyla çok sıcak karşılandı. İki Amerikan müttefiki halk Oyunlar'dan sonra kültürel ve ticari ilişkilerini geliştirdi. Türkiye'nin Japonya gibi Asya ülkelerine 1980'lerde yaptığı açılımdan Güney Kore şirketleri de faydalandı. Oyunlar'dan sonra hızla demokratikleşmeye başlayan Güney Kore Türkiye'nin önünde Japonya gibi iyi bir model olmaya başladı. Soğuk Savaş'ın son demlerinde gelişmiş ülkeler ligine girmeye çalışan Güney Kore'nin organizasyondan alınımın akıyla çıkması Olimpiyatlar'a ev sahipliği yapma hususunda Türkiye'yi kamçılıdı. Öte yandan, Türkiye Turgut Özal'ın Naim Süleymanoğlu üzerinden yapmış olduğu dış politikayı iç politikaya tahvil etme oyunundan sportif açıdan yararlandı. İthal bir başarı da olsa Süleymanoğlu'nun ülke sporuna

⁹³² **Official Report 1988, Vol. II**, s. 664-667; TMOK, Seoul Olimpiyatları; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 247-248; "Arslan Seyhanlı", **Sports Reference LLC.**, 2020; "Ahmet Ak", **Sports Reference LLC.**, 2020; "Güreşçiler Dökülüyor...", **Milliyet**, (20.09.1988), s. 14; "Şükrüoğlu Apar Topar Seul'e Gitti", **Milliyet**, (17.09.1988), s. 13-14. 48 kilodaki gürerşçimize Bulgarlar'dan son anda izin çıktı. İlyas Şükrüoğlu'na Genel Müdürlüğün kapıları kırılarak malzeme bulundu, eşten dosttan döviz temin edildi ve bileti ayarlanarak apar topar Seul'e gönderildi.

⁹³³ **Official Report 1988, Vol. II**, s. 715-725; İstanbulluoğlu, a.g.e., s. 248-249; "Sahin, Metin", **TaekwondoData**, 2020; İhsan Topaloğlu, "Olimpiyatın Yüzü Kızardı", **Milliyet**, (19.09.1988), s. 14, 16.

⁹³⁴ Senn, a.g.e., s. 232.

⁹³⁵ Hill, a.g.e., s. 213.

kazandırılması Türkiye'ye Olimpiyatlar'da güreş dışında ilk altın madalyayı getirdi. Naim'in açtığı yoldan daha sonra birçok halterci ve yurtdışında yetişip Türkiye'ye göç eden Türk sporcular yürüdü. Bu sporcuların birçoğu Türkiye'ye uluslararası müsabakalarda madalyalar kazandıracaklardı. Gösteri sporu olarak düzenlenen taekwondoda kazanılan başarılar da daha sonraki Olimpiyatlar'da gelecek madalyaların habercisi oldu. Son olarak, Naim'in olağanüstü performansı hem Türkiye'yi spotlar altına taşıdı hem de Soğuk Savaş'ın son döneminde içten içe çürüten “sosyalist” rejimlerden biri olan Bulgaristan'daki insanlık dramını gözler önüne serdi. Artık Demir Perde arkasında yaşananları gizlemenin pek yolunun kalmadığı ortaya çıktı. Ancak Naim'le sevinen Türkiye'nin diğer branşlarda sadece bir madalya alabilmesi Özal döneminin birçok alanda olduğu gibi ihracat masalının pek de inandırıcı olmadığını kanıtladı. Türkiye hala sporda değer üretmiyordu.

4.2.4. Türk Dış Politikasının Işığında Türkiye ve Olimpiyatlar Üzerine Değerlendirme

1980'li yıllar Türkiye'nin dış politikada uzun zaman sonra tekrardan tamamen ABD'nin güdümüne girdiği yıllar oldu. Yapılan askeri müdahale NATO çerçevesinde Türkiye'de “solun” etkisizleştirilmesini sağlarken on yıl boyunca Türk ekonomisini yöneten Turgut Özal'ın fikri altyapısı, ABD “yanlısı ve hayranı” eğilimleri ve “yeni muhafazakar” kadroları ile beraber Türkiye'yi bölgede -İran'ın farklı bir yola girmesinden dolayı- ABD'nin en güvendiği “ortağı” haline soktu. Dönem başında AP azınlık hükümeti uyumlu bir Amerikan müttefiki olarak 1980 Moskova Olimpiyatları'nı boykot etti. Samaranch'ın IOC Başkanı olduktan sonra yaptığı “diplomatik irtibatlar” arasında Türkiye önde gelen bağlantılardan biri oldu. Cumhurbaşkanı Evren'le bizzat görüşen Samaranch Türkiye'nin dış politikada tanınırlığını artırma politikası çerçevesinde 2000 Olimpiyatları'na ev sahipliği adaylığı yoluna girmesine vesile oldu. 1987'de IOC'nin 92. Oturumu İstanbul'da düzenlendi. 1988 Seoul Olimpiyatları'nda Naim Süleymanoğlu'nun başarısı da Türkiye'nin uluslararası arenada dönem başındaki yalnızlığından sıyrılıp tekrar göz önüne gelmesine yardımcı oldu.

Dış politikanın içeriye yansıyan tarafından bakıldığında 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte Türkiye'de hakim duruma gelen “yeni liberal” anlayış ve “çağ atlama” mitosu, hızlı ve sabırsız yoldan kazanç elde etme anlayışına dayandığından sabırlı ve uzun vadeli insan ve kaynak yatırımı gerektiren kültür ve spor politikalarında Türkiye için pek de olumlu gelişmeler olduğu söylenemez. 1984'te Eyüp Can'ın ve 1988'de Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye hediye ettiği hazır başarılar kısa vadede göz boyasa da kapsamlı bir spor eğitimi politikasına yönelmesi için yeterli değildi. Anayasada gençlik ve spor ile yer alan maddeler gençlerin yeteneklerinin geliştirilmesinden ziyade korunmasına yönelikti. ANAP'ın seçim bildirgesinde ve hükümet programlarında belirttiği hususlarda tesisleşme Özal'ın “inşaat furçasına” ve müteahhitlere, “spor malzemelerinin ithalatının kolaylaştırılması” ise yeni yaratılan ithalatçı sınıfın palazlanmasına yönelikti. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın önce Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanıp dönem

sonunda tekrar ayrılması Özal ekonomisinin dönem sonunda tekrar başladığı yere dönmesine benzemektedir. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün Bakanlığa bağlanması ve adına "spor" ibaresinin eklenmesinin ise nitelik açısından pek bir faydası olmadı. Dış politikada "aktif" yaklaşımla dünya güçleri arasına girmekte iddialı olan Turgut Özal, aynı Akdeniz Oyunları ve Balkan Oyunları'nda madalyaları toplayıp Olimpiyatlar'da pek bir varlık gösteremeyen Türk sporunun durumuna benzemektedir. Özal döneminde Türkiye'nin yakın çevresindeki ülkelere yaptığı ihracat artmış; fakat Türkiye Japonya ve Güney Kore gibi dünya markalarıyla rekabet edebilen markalar ve ürünler geliştirebilecek duruma gelememişti. İngiltere ve ABD'den devşirilen ve o ülkelerin tarihsel ve bilimsel birikimine sahip olmadan netice beklenen hem "neokonservatif" hem de "neoliberal" anlayış, paradoksal olmasının yanı sıra paradigma açısından da Türkiye için uygun değildi. Halen daha sosyolojik olarak "feodalizm" ve "nepotizm" kokan siyaset ve yönetim anlayışıyla Türkiye bir süre daha spor tesisi açılışlarında kurban kesmeye devam edecekti.

SONUÇ

Neredeyse 20. yüzyılın ikinci yarısının tamamı boyunca devam eden Soğuk Savaş'ın bitişi birdenbire olmasa da dünyadaki sosyalist-komünist rejimlerin, dolayısıyla Doğu Bloğu'nun çöküşü çok çabuk oldu. Tarihçiler ve siyaset bilimciler bu çöküşün nedenleri üzerine çok çeşitli açıklamalar öne sürdüler. Bazı akademisyenler ABD'de 1980'de başkan olan Ronald Reagan'ın Sovyetler'in dengesini bozan en önemli etken olduğu üzerinde birleşirken SSCB'yi “şeytani imparatorluk” olarak adlandıran Reagan yönetiminin stratejik silahlanmada kaydettiği aşama, özellikle “Yıldız Savaşları” projesi Sovyet yönetici kadrolarını endişeye sürükleyerek artık farklı bir şeyler yapma ihtiyacına sevk etmiş; bu da “kartondan dev” Sovyet imparatorluğunun bütünlüğünü alt üst etmişti. Bazı tarihçiler ise Papa II. John Paul'un Katolik bir ülke olan Polonya'ya yaptığı ziyaretlerin Doğu Avrupa'da dini ve millî duyguları depreştirerek Sovyet hakimiyetine bir başkaldırı hareketi başlattığını iddia etmişler; VOA, BBC ve Radyo Özgürlük gibi uluslararası radyo yayınlarının da Doğu Avrupalı ve Sovyet halkları üzerinde ciddi tesiri olduğunu eklemişlerdir. Diğer bir kısım araştırmacı ise Sovyetler'in çöküşünün kendi içlerindeki kötü yönetimden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Çok da rasyonel olmayan Afganistan'ın işgali, Çernobil Faciası'nın kriz yönetimindeki beceriksizlikler ve kokuşmuş Sovyet bürokrasisinin bu vesileyle ifşası, siyaset, ekonomi ve kültür-sanat alanlarındaki yenilikçi-reformcu hareketlerin ve düşüncelerin bastırılması gibi nedenler Sovyetologların parmak bastığı diğer hususlardı. Bunlara göre “komünist diktatörlük” kendi irrasyonelliğinin ve çelişkilerinin ağırlığı altında çökmüştü.⁹³⁶

Doğu Bloğu'nun çözülmesi birçok ülke gibi Türkiye'yi de şaşırttı. II. Dünya Savaşı'nın sonlarından itibaren Soğuk Savaş'ın sonuna dek algılanan Sovyet tehdidi uzun süre Türkiye'nin yüzyılın ikinci yarısındaki dış politika eğilim, karar ve ittifaklarını etkileyen en ciddi tehditlerden biri olarak algılandı. 1990'a kadar geçen yaklaşık 40 yıllık sürecin büyük bölümünde Türkiye, bu yüzden Batı Bloğu'nun en önemli ve en ciddi müttefiklerinden birisi olarak “anti-komünizm” ve “Batı demokrasisi” düsturlarının en şiddetli bekçi ve savaşçılarından birisi oldu. Tabi ki böyle bir anlayışın sadece üst düzey politikalar değil sosyal ve kültürel politikalara yansımaları da aynı şiddette oldu. Dünyada Soğuk Savaş'ın kristalleşmeye başladığı 1950'li yılların başları hem dünyada hem de Türkiye'de ülkeler arası ve değişik ideolojilerdeki oluşumların rekabet unsurlarının henüz filizlenme aşaması bile beklenmeden meyvelerinin alındığı

⁹³⁶ Richmond, a.g.e., s. XIII.

dönemdi. Türkiye’de bu yıllarda Demokrat Parti iktidara geldi; çok kısa sürede Türkiye Kore Savaşı’na fiilen katıldı ve ödül olarak da NATO’ya kabul edildi.

Demokrat Parti’nin on yıllık iktidarı boyunca çok bariz şekilde görüldüğü üzere Türkiye bilhassa güçlü ve karizmatik popülist liderler altındaki rejimler zamanında bölgesinde “Küçük Amerika” olmaya soyunurken, egemenlik ve bağımsızlık açısından daha duyarlı- ABD’ye sırtını tamamen dayamaktan imtina eden- koalisyon hükümetleri zamanlarında dış politikada Amerikan etkisini asgariye indiremeye bile dengelemeye çalışmıştır. Süregiden komünizm ve kadim Rus tehdidi korkusu Soğuk Savaş dönemindeki Amerikan kültürel propagandasının Türkiye’de çok etkili olmasında birinci derecede önem arz etmiştir. Sosyal ve kültürel alanlarda git gide hakim olmaya başlayan bu eğilim, 1960’ların ve 1970’lerin başında sekteye uğrasa da bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de Soğuk Savaş döneminin en önemli kültürel vitrin, propaganda ve prestij araçlarından olan olimpiyatlar çerçevesinde kendini göstermiştir. Türkiye’nin sadece Yaz Olimpiyatları’ndaki madalya tablosuna bile bakıldığında başarının dış politika değişikliklerine duyarlı olduğu tespit edilebilir. Türkiye’nin iç politikasının istikrarsız bir resim çizdiği 1970’ler (1968 dahil) aynı zamanda Amerikan etkisinin de dalgalı bir seyir gösterdiği yıllardır. Türkiye’nin toparlanma süreci diyebileceğimiz 1980’ler ise Türkiye’nin tekrardan dünya sahnesinde kendini gösterme çabalarının arttığı dönem olarak yorumlanabilir.

Bu çalışmada genelden özele gidilerek dış politika ve uluslararası ilişkilerin, iç politikayla ilişkisi çerçevesinde Türk spor politikaları ve dolayısıyla Olimpiyat Oyunları üzerindeki etkisi ve yansımaları araştırılmıştır. Araştırmaya yön veren sorular, “Soğuk Savaş süresindeki konumlanması Türkiye’nin devlet ve hükümetler düzeyinde olimpiyatlara verdiği hukuki statü ve desteği nasıl etkilemiştir?” “Türkiye devlet düzeyinde amatörlük-profesyonellik olgusunu hükümet değişikliklerine bağlı olarak nasıl algılamış ve bu algıya bağlı olarak ne gibi siyasi kararlar almıştır?” “Türkiye’nin Soğuk Savaş süresince olimpiyatlara devlet düzeyindeki bakışının ileriye dönük muhtemel tasarrufları neler olmuştur?” “Türkiye bu dönemde yakın coğrafyasındaki spor ve olimpiyat konusundaki politika ve hamleleri ne ölçüde takip etmiştir?” “Türkiye’deki değişik hükümetlerin ideolojik konumlanmasının (Batı Bloğu’na olan mesafenin zaman içindeki dalgalanması baz alınarak) bürokratik ve öncelik olarak Olimpiyat politikalarına yansımaları ne olmuştur?” gibi sorulardı. Bu tezde bu sorulara cevap aranmış ve belli sonuçlara varılmıştır.

Türkiye’nin Soğuk Savaş’ın başlarında tek partili siyasi rejimden çok partili rejime geçişi bürokratik açıdan büyük kırılmalar meydana getirdi. Savaşın ertesindeki sıkıntılı evrede CHP’li yöneticiler spor yönetimini hala devlet tekelinde tutarken DP’nin iktidara gelmesi TMOK’un statüsünde bir değişikliğe neden olmadı. Ancak, bakan ve genel müdür atamalarında liyakatin pek de gözetilmemesi ve CHP’li olarak bilinen Burhan Felek’in karar mekanizmasından uzaklaştırılması sıkıntılara yol açtı. 1948’in dört olimpik şampiyonunun Helsinki’ye gönderilmemesi bir bürokrasi, kişisel gurur ve partizanlık skandalı olarak tarihe

geçerken IOC'nin başında Amerikan Avery Brundage'ın bulunması ve Brundage'ın "amatörlük ve özerklik" hususlarındaki taviz vermez tutumu, ABD'nin yönettiği bütün uluslararası oluşumlarda "büyük ağabey" in sözünden çıkmayan Türkiye'yi TMOK'a özerk statü tanınması yolunda harekete geçmeye itti. Neticede, uzun süren bir hukuk mücadelesinin sonunda dönem sonunda TMOK hukuki olarak "özerk" statüsüne kavuştu. Bu dönemde devletin Olimpiyatlar hakkında planlı bir tutumu olmamış; 1960 Darbesi'nden sonra gelen hükümetler de kalkınma planlarına ve hükümet programlarına rağmen "kalıcı ve kendini sürdürebilir" bir Olimpiyat geleneği oluşturulmasında yeterli desteği sağlayamamışlardır. 1965 yılında TMOK'un özerklik kazanması Türkiye'deki Olimpik Hareket için büyük bir aşama olsa da TMOK üzerindeki devletin "emredici" elini çekmesini sağlayamamıştır. Gençlik ve Spor Genel Müdürleri Soğuk Savaş sonuna kadar TMOK'un bir parçası olmaya devam etmişlerdir. Dönem sonunda askeri rejimin ve ANAP Hükümeti'nin aynı zamanda bir diplomat olan ve Batı Bloğu'nun kültür ateşesi gibi vazife gören IOC Başkanı Samaranch'la olan temasları Türkiye'nin Olimpiyatlar'a ev sahipliği adaylığı sürecine katkıda bulunmuştur.

Amatörlük-profesyonellik meselesinde DP iktidarı Amerikan yaklaşımını takip eden bir politika izlemiş; CHP dönemindeki asker-sporcu-vatandaş idealini terk etmiştir. Keşfedilen güreşçiler Yaşar Doğu gibi yakın güreş sevdalıları sayesinde geçimlerini sağlayacak devlet işlerine yerleştirilmişlerdir. Uluslararası ilişkilerin her alanında olduğu gibi ABD ittifakına fazladan önem addedilmiş; Helsinki skandalında olduğu gibi "amatörlük" meselesine de yanlış anlamlar yüklenmiştir. Özellikle profesyonelliğin yaygınlaştığı bu dönemde "olimpik (amatör) sporlara" Doğu Bloğu ülkelerinin verdiği önemi vermeyen dönem iktidarları tabana yayılmış bir amatör spor geleneği ve kültürü oluşturamamışlardır. Futbolun ticarileşmesi ve gençliğin spor gibi faydalı aktiviteler yerine siyasi alanlara kayması Türkiye'de amatör sporların önünü tıkayan büyük sosyo-kültürel engellerin başında gelmekteydi. Birçok hükümet programında yer almasına rağmen futbolun diğer spor branşları karşısındaki hakimiyeti yıkılamamış; Türkiye'de Olimpik sporlar bir türlü yaygın hale gelemişlerdir. 1980 Darbesi'nden sonra gençlik siyasetten uzaklaşmış; fakat bu sefer de siyaset futbolun içine girmiştir. Futbolun ticari yönünün özellikle kara para aklama vasıtası olarak 1980'lerde bir hayli genişlemesi futbol rantı büyüdükçe amatör sporlara ayrılan ilgi ve desteğin azalmasına da sebep olmuştur. Olimpik sporlarda ise amatörlük meselesi bir sorun olmaktan çıkmıştır.

Olimpiyat Oyunları'na sadece madalya açısından bakan birçok Türk bürokrat ve devlet yöneticileri, meselenin özünün sporcu yetiştirmekten ve uzun vadeli kültür ve spor politikaları planlamaktan geçtiğini algılayamamışlardır. İşin bu yönünü kavramış olanlar ise maalesef ya idareci kadrolara girememiş ya da hareket kabiliyeti epey sınırlı olarak münferit davranmak zorunda kalmışlardır. 1964 yılına gelindiğinde Türk spor yöneticileri Doğu Bloğu ülkelerinin ve Japonya gibi gelişmekte olan ülkelerin birçok sporda bilimsel yöntemlerle başarıya ulaştığını itiraf etmeye başlamışlardır. Spor politikalarındaki plansızlığın ve

vizyonsuzluğun sonuçları daha ciddi ve acı olarak 1960'ların ortalarından itibaren gözlemlenmeye başlanmıştır. Siyasi partiler dünyadaki gelişmelerin etkisi ve Türk dış politikasında yaşanan dönüşümle birlikte artık parti programlarında spor politikalarına yer vermeye başlamışlardır. Her ne kadar 1960 Darbesi sonucu hazırlanan “sosyal devlet” anayasası demokratikleşme açısından birçok kapıyı aralasa da “eğitim ve spor” politikaları açılarından gerekli kurumsal düzenlemelerin yapılamaması Türk gençliğini daha sonraki yıllarda bambaşka yollara itmiştir. Dış politikanın çoğu zaman ekonomik zorunluluklara göre belirlenmesi ve Doğu Bloğu ülkeleri ile olan ilişkilerin çoğunlukla ekonomik ve ticari ilişkilerle sınırlı kalması, Türkiye'nin “kurumsallaşmasını” çok daha öncelerden tamamlamış Batı Bloğu ülkelerinin sosyo-kültürel politikalarını taklit ederken “kurumsallaşmaya” çok önem veren ve devlet kontrolünde “bilimsel” tekniklerle sporda büyük atılım yapan Doğu Bloğu'nun örneklerini es geçmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye yakın coğrafyasındaki spor ve olimpiyat konusundaki hamleleri ve politikaları takip edememiştir denilebilir. Akdeniz ve Balkan Oyunları dışında yakın coğrafyasındaki ülkelerle sportif temasları uluslararası müsabakalardan öteye gitmeyen Türkiye, Soğuk Savaş'ın kutuplaşmış dünyasında özellikle Doğu Bloğu ülkeleri ile hemen hemen bütün kültürel ilişkilerini Batı Bloğu ülkeleri üzerinden dolaylı olarak yürütmüştür. Bu yüzden Türkiye'nin yakınındaki Bulgaristan ve Romanya gibi ülkeler bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve sosyal devlet anlayışı sayesinde devlet olarak SSCB ve DAC örneğindeki gibi amatör sporlara, Olimpiyat sporcusu yetiştirmeye ve sporcu havuzunu genişletmeye önem verirken Türkiye spordaki en son gelişmelere yabancı kalmıştır. Bu dönemde Türkiye “Karakucak Projesi” gibi bazı bireysel girişimler hariç minderlerin ve futbol sahalarının “çağdışı kalmış”, bilimsellikten uzak ve bireysel yeteneğe muhtaç anlayışına teslim olurken Olimpik kültür hiçbir zaman toplum tabanına yayılamamıştır. Batı Bloğu'nun tüketim kültürüne ve “muhafazakar koşullandırmasına” teslim olan Türkiye, sosyo-politik istikrarsızlık ve popülizm (oy avcılığı) yüzünden uzun vadede meyvelerini verecek bir spor eğitimi sistemini temellendirememiştir. Türkiye'de yakın coğrafyanın spor alanındaki bilimsel temelleri 1980'lerde Yugoslavya'dan ithal edilen futbolcu-antrenörler ve Naim Süleymanoğlu gibi soydaşlar sayesinde öğrenilmeye başlanmıştır. Fakat bu temellerin kök salması geleceğe kalacaktı.

Türkiye Soğuk Savaş Dönemi'nin büyük kısmında “popülist” iktidarlar tarafından yönetildi. Kısa süreli askeri idareler hariç bu iktidarlar “muhafazakârlık” hususunda değişik derecelerde tutum gösterdiler. 1940'ların CHP'si de esas itibariyle “sağcı” bir partiydi. 1970'lerin CHP'si ise hiçbir zaman tam anlamıyla Batı ittifakından ayrılmak istemedi. 1945-1965 arası dönem dış politikada toplumun ve siyasetin büyük ölçüde mutabakat halinde olduğu dönemdi. “Anti-komünizm”in dış politikaya hakim olduğu bu dönemde Olimpiyatlar'da boy gösterme Türkiye'nin Batılı demokratik sistemin bir parçası olduğunu tescilleyen uluslararası organizasyonlardan biri olarak devlet yöneticilerinin ve bürokratların önem verdiği bir olguydu. Türk kültürünün alamet-i farikalarından biri olan güreşte Atatürk'ün temellerini attığı çağdaş yaklaşım ve

planlama 1950'lerin sonundan itibaren yerini gündelik önceliklere ve çekişmelere bıraktı. Silahlı Kuvvetler'in itibarının kırıldığı 1950'lerde asker-sporcular artık Olimpiyatlar'da boy göstermemeye başladı ve Türkiye'nin Olimpiyatlar'da temsil edildiği branş sayısı azaldı. 1960 Roma Oyunları'nda gösterilen performans dönemin zirvesi olmak üzere Türkiye'nin sporda yükselen diğer milletler karşısında geri kaldığı gözlemlenmeye başlandı. 1964 Tokyo Oyunları ise Japonya'nın hem ev sahibi olarak organizasyonda hem de sportif performans olarak Türk idarecilerin nezdinde Türk sporunun çağa ayak uyduramadığı gerçeğini perçinlemiş oldu. Doğu Bloğunun hemen hemen bütün üyeleri madalya sayılarını yükseltirken Batı Bloğunda gelişmiş ülkeler ve spor geleneği olan ülkeler hariç diğer ülkelerin esamesinin okunmaması Türkiye'nin bulunduğu bloktaki yerinin göstergesiydi.

Türkiye'nin 1960'ların sonundan 1980'e kadar olan dış politika salınımları büyük ölçüde ülkenin Batı'dan beklediği ekonomik ve askeri yardımları alamadığı dönemlerde negatife doğru meyletmektedir. 1952'deki amatör-profesyonel fiyaskosu hariç 1956, 1964, 1968, 1972 ve 1976 yıllarındaki Olimpiyat Oyunları Türkiye'nin ekonomik olarak darboğaza girmiş ve Batı'dan umduğu desteği göremediği yıllara tekabül etmektedir. İdari başıbozukluk ve siyasi-ekonomik yönetimdeki bozukluklar bu beş Olimpiyat'ta da gündelik duruma bağlı olan Türk sporunu etkilemiş ve madalyasız 1976 Montreal macerasından sonra 1980 yılına gelindiğinde Türkiye'nin uluslararası spor arenasındaki adı zikredilmez olmuştu. 24 Ocak Kararları'nın akabinde Batı'nın siyasi ve ekonomik desteğine muhtaç olan AP azınlık hükümetinin hiç tereddüt etmeden katıldığı 1980 Moskova boykotundan sonra Türkiye'nin toparlanması ve tekrar Olimpiyatlar'da madalya kazanmaya başlaması 1984 ve 1988'de yoğun Amerikan destekli 1984 ve 1988 Olimpiyatları'nda oldu. Yani Batı'dan ekonomik destek sağlandığı sürece Türk dış politikası Batı yörüngesine yaklaşıyor ve bu dönemlerde kısa vadeli de olsa Olimpiyatlar konusunda bir toparlanma görülmekteydi.

Sonuç olarak, bu çalışma sonucunda temel hipotez büyük ölçüde doğrulanmış ve araştırma tezi olarak Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi'nde oluşturmuş ve uygulamaya koymuş olduğu dış politika çerçevesi içinde yukarıdan aşağıya doğru hâkim olan ideolojik ve kültürel koşullanmasının Yaz Olimpiyat Oyunları'na katılım ve Oyunlar'daki performansını büyük ölçüde etkilemiş olduğu olgusu temellendirilmiştir. Dış politika, içinde çeşitli değişkenler ve aktörlerin rol oynadığı, coğrafi, tarihi ve mental-entelektüel faktörlerin iç dinamiklerle birleşerek kısa ve uzun vadede farklı olarak değerlendirilmesi gereken bir alandır. Sporun tabana yayılmadığı ve spor kültürünün yerleşmediği bir Doğu toplumu olarak Türkiye, Soğuk Savaş'ta içinde yer aldığı Batı ittifakında sanayileşememiş, şehirlileşememiş ve eğitim seviyesi düşük bir ülkeye blok içinde biçilen rolün üstüne çıkamamıştır. 40 yıl içinde güreş dışında sadece üç bronz madalya ve bir altın madalya kazanan Türkiye, ancak güreşteki üstünlüğünü yitirdikten sonra sporda eğitim, bilim ve disiplinin önemini anlamıştır. Batı İttifakı'nın Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki Kuzey Kuşağı'nın sadık müttefiki olarak bu 40 yıl içinde toplumsal olarak “muhafazakarlaşırken”

ekonomik olarak “liberalleşmiş”; fakat Amerikan kültürü günden güne yerleşirken aynı ittifaka mensup Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinin 18. yüzyıldan itibaren gençliğine “sağlam kafa sağlam vücutta bulunur” şiarıyla şart koştuğu spor eğitimini “plan” korkusu ve inadı yüzünden halkından esirgemiştir. Bu tez hiçbir şekilde “Türkiye Doğu Bloğu’na dahil olsaydı varsayımı kolaylığına düşmeden, 1960’lardan itibaren Türk dış politikasında ekonomik zaruretlere ve iç muhalefetin baskısından doğan “çok yönlülük” arayışlarının kültür ve spor politikalarında pek görülmediğini ortaya koymaktadır. Birçok geri kalmış ülkede olduğu gibi “şovenizme endekslenmiş madalya fetişizmi” Olimpiyatlar hususunda günlük iktidarların çoğu zaman “trajikomik” tasarruflarda bulunduğunu arşiv belgelerinde ve yazılı basında tarihe kaydetmiş; Batı Bloğundaki birçok aydın gibi Türkiye’de de Soğuk Savaş boyunca “Marksist dogmalara lafzıyla tapınan” muhalif pseudo-entelektüellerin ise spora bir “tabu, çeçe sineği ve gladyatör eğlencesi” olarak bakması da Türkiye’de Olimpik kültür tabana yayılmış bir fenomen haline gelememiştir. Türkiye’nin başarısız 2020 Yaz Olimpiyatları adaylık sürecinde fikri temelleri atılan bu tez projesi ülkenin gelecekte Olimpik Hareket içindeki yerinin tespiti ve Olimpik Kültürün gelişmesi için bir nebze de olsa katkı sağlamış olursa amacını yerine getirmiş sayılacaktır.

İlerideki dönem çalışmalarına öneri olarak kültür, sanat ve spor alanında yukarıdan aşağıya doğru yapılacak benzer çalışmaların Türkiye’nin uluslararası alanda rekabet edebileceği alanların tespiti ve geliştirilmesine faydalı olacağı önerisi getirilebilir. Tarih birçok sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik sorunun tespitinde ve çözümünde laboratuvar işlevi görmekte olan bir disiplindir. Türkiye hegemon uluslararası sistemin güçlerinin ağırlığı ve gölgesi altında Türk güreş ekolü gibi güçlü olan yönlerine veya coğrafi ve kültürel özelliklerin bilimsel temelli olarak tespitine dayanarak belli olimpik sporlara yatırım yapmadığı sürece Olimpiyat Oyunları’nda Soğuk Savaş döneminin büyük bölümünde olduğu gibi rekabetten uzak kalacaktır. Türkiye’de Olimpik Hareket’in tabana yayılması ve Olimpik kültürün geliştirilmesi için disiplinlerarası çalışmaların kılavuzluğu altında yapısal ve kurumsal reformların yapılması gereği bu çalışmanın getireceği önerilerdendir. Türkiye’deki genç nüfusun spora teşvik edilip erken yaşlardan itibaren olimpik sporcu havuzuna dahil edilebilmesi için Naim Süleymanoğlu örneğinde olduğu gibi Türkiye’nin Olimpiyat tarihindeki başarıları ve rol modelleri sosyo-kültürel bağlamda gençlere özümsetilmesi gerekmektedir. Bunun için de ciddi akademik çalışmalar yön gösterici olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Arşiv Belgeleri, Resmi Raporlar ve Gazeteler

Canada Western University International Center for Olympic Studies Avery Brundage Collection (ABC)

(Box: 53, Reel: 32; Box: 114, Reel: 62, Box: 115, Reel: 63; Box: 149, Reel: 84; Box: 200, Reel: 116)

ABC, **Füruzan Tekil'den Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (15.07.1952).

ABC, **Hamza Osman Erkan'dan Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (18.07.1952).

ABC, **Niyazi Kürdemir'den Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (09.07.1956).

ABC, **Avery Brundage'tan Niyazi Kürdemir'e**, Box: 149, Reel: 84, (07.08.1956).

ABC, **Suat Erler'den Otto Mayer'e**, Box: 53, Reel: 32, (23.08.1956).

ABC, **Nizamettin Kırşan'dan Avery Brundage ve Otto Mayer'e**, Box: 149, Reel: 84, (30.08.1956).

ABC, **Otto Mayer'den Nizamettin Kırşan'a**, Box: 149, Reel: 84, (03.09.1956).

ABC, **Avery Brundage'tan Nizamettin Kırşan'a**, Box: 149, Reel: 84, (10.09.1956).

ABC, **Otto Mayer'den Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (16.09.1956).

ABC, **Nizamettin Kırşan'dan IOC'ye**, Box: 149, Reel: 84, (16.09.1956).

ABC, **F. Sete**, "Self Imposed NOC Cancels Trackmens Trip to Melbourne", (Tarihsiz).

ABC, **Faik Binal'dan Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (Tarihsiz).

ABC, **IHF'den Otto Mayer'e**, Box: 114; Reel: 62, (17.12.1963).

ABC, **FIG'den Otto Mayer'e**, Box: 114; Reel: 62, (17.12.1963).

ABC, **FILA'dan Otto Mayer'e**, Box: 114; Reel: 62, (17.12.1963).

ABC, **UIPM'den Otto Mayer'e**, Box: 114; Reel: 62, (18.12.1963).

ABC, **UCI'den Otto Mayer'e**, Box: 114; Reel: 62, (18.12.1963).

ABC, **FIS'ten Otto Mayer'e**, Box: 114, Reel: 62, (18.12.1963).

ABC, **FITA'dan Otto Mayer'e**, Box: 114, Reel: 62, (19.12.1963).

ABC, **IBF'den Otto Mayer'e**, Box: 114; Reel: 62, (19.12.1963).

ABC, **IWF'den Otto Mayer'e**, Box: 114; Reel: 62, (19.12.1963).

ABC, **IJF'den Otto Mayer'e**, Box: 114; Reel: 62, (26.12.1963).

ABC, **FIFA'dan Otto Mayer'e**, Box: 114; Reel: 62, (27.12.1963).

ABC, **ISSF'den Otto Mayer'e**, Box: 114, Reel: 62, (30.12.1963).

ABC, **ICF'den Otto Mayer'e**, Box: 114; Reel: 62, (06.01.1964).

ABC, **IAAF'den Otto Mayer'e**, Box: 114, Reel: 62, (09.01.1964).

ABC, **FIBA'dan Otto Mayer'e**, Box: 114, Reel: 62, (09.01.1964).

ABC, **Otto Mayer'den Birleşik Seyahat Bürosu'na**, Box: 114, Reel: 62, (17.04.1962).
ABC, **Avery Brundage'dan İlgililere**, Box: 114, Reel: 62, (15.01.1964).
ABC, **Birleşik Seyahat Bürosu (John E. Palveich)'ndan IOC'ye**, Box: 114, Reel: 62, (31.05.1962).
ABC, **AIPS Başkanı Henri Schihin'den IOC'ye**, Box: 114, Reel: 62, Tarihsiz.
ABC, **Burhan Felek'ten Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (13.12.1965).
ABC, **Suat Erler'den Avery Brundage'a**, Box: 149, Reel: 84, (05.06.1965).
ABC, **Avery Brundage'tan Suat Erler'e**, Box: 149, Reel: 84, (10.06.1965).
ABC, **Avery Brundage'tan Raşit Serdengeçti'ye**, Box: 149, Reel: 84,
ABC, **J. W. Westerhof'tan Aziz Versan'a**, Box: 149, Reel: 84, (23.02.1967).
ABC, **J. W. Westerhof'tan Aziz Versan'a**, Box: 149, Reel: 84, (11.08.1967).
(Avery Brundage Koleksiyonu'nun dijital fihristi için bkz.) Brichford, Maynard (Comp.) (1977), **Avery Brundage Collection (1908-1975)**, Bundesinstitut für Sportwissenschaft und University of Illinois at Urbana-Champaign (Ed.), Verlag Karl Hofmann Schorndorf, Köln.

Olimpiyat Oyunları Resmi Raporları

The Organising Committee for the XIV Olympiad, London 1948 (1951), **The Official Report of the Organising Committee for the XIV Olympiad**, M'Corquodale & Co. Ltd., London.

The Organising Committee for the XV Olympiad Helsinki 1952 (1955), **The Official Report of the Organising Committee for the Games of the XV Olympiad: Helsinki 1952**, Werner- Söderström-Osakeyhtiö, Porvoo, Finland.

The Organizing Committee of the XVI Olympiad, Melbourne, 1956 (1958), **The Official Report of the Organizing Committee for the Games of the XVI Olympiad: Melbourne 1956**, W. M. Houston, Government Printer, Melbourne.

The Organizing Committee of the Games of the XVII Olympiad (1963), **The Games of the XVII Olympiad: Rome 1960 (The Official Report of the Organizing Committee), Vol. I**, Carlo Colombo Publisher, Rome, 1963.

The Organizing Committee of the Games of the XVII Olympiad (1963), **The Games of the XVII Olympiad: Rome 1960 (The Official Report of the Organizing Committee), Vol. II**, Carlo Colombo Publisher, Rome, 1963.

The Organizing Committee for the Games of the XVIII Olympiad (1966), **The Games of the XVIII Olympiad: Tokyo 1964 (The Official Report of the Organizing Committee), Vol. I**, Kyodo Printing Co. Ltd., Tokyo.

The Organizing Committee for the Games of the XVIII Olympiad (1966), **The Games of the XVIII Olympiad: Tokyo 1964 (The Official Report of the Organizing Committee), Vol. II**, Kyodo Printing Co. Ltd., Tokyo.

- The Organizing Committee of the Games of the XIX Olympiad (1969), **The Games of the XVIII Olympiad: Mexico 1968 (The Official Report of the Organizing Committee), Vol. I: The Country**, Miguel Galas S. A., Mexico City.
- The Organizing Committee of the Games of the XIX Olympiad (1969), **The Games of the XVIII Olympiad: Mexico 1968 (The Official Report of the Organizing Committee), Vol. II: The Organization**, Miguel Galas S. A., Mexico City.
- The Organizing Committee of the Games of the XIX Olympiad (1969), **The Games of the XVIII Olympiad: Mexico 1968 (The Official Report of the Organizing Committee), Vol. III: The Games**, Miguel Galas S. A., Mexico City.
- The Organizing Committee of the Games of the XIX Olympiad (1969), **The Games of the XVIII Olympiad: Mexico 1968 (The Official Report of the Organizing Committee), Vol. IV: The Cultural Olympiad**, Miguel Galas S. A., Mexico City.
- The Organising Committee for the Games of the XX Olympiad (1974), **Die Spiele: The Official Report of the Organising Committee for the Games of the XXth Olympiad, Munich 1972, Vol. I: The Organisation**, Frieder Roskam et. al. (Eds.), proSportGmbH&Co.KG., München.
- The Organizing Committee for the Games of the XX Olympiad (1974), **Die Spiele: The Official Report of the Organizing Committee for the Games of the XXth Olympiad, Munich 1972, Vol. II: The Constructions**, Frieder Roskam et. al. (Eds.), proSportGmbH&Co.KG., München.
- The Organizing Committee for the Games of the XX Olympiad (1974), **Die Spiele: The Official Report of the Organizing Committee for the Games of the XXth Olympiad, Munich 1972, Vol. III: The Competitions**, Frieder Roskam et. al. (Eds.), proSportGmbH&Co.KG., München.
- The Organising Committee of the Games of the XXI Olympiad (COJO) (1978), **Games of the XXI Olympiad Montreal 1976: Official Report, Vol. I: Organization**, Louis Chantigny (Ed.), Ottawa.
- The Organising Committee of the Games of the XXI Olympiad (COJO) (1978), **Games of the XXI Olympiad Montreal 1976: Official Report, Vol. II: Facilities**, Louis Chantigny (Ed.), Ottawa.
- The Organising Committee of the Games of the XXI Olympiad (COJO) (1978), **Games of the XXI Olympiad Montreal 1976: Official Report, Vol. III: Results**, Louis Chantigny (Ed.), Ottawa.
- The Organising Committee of the Games of the XXII Olympiad (1981), **Games of the XXII Olympiad Moscow 1980 (Official Report of the Organising Committee of the Games of the XXII Olympiad, Moscow, 1980), Vol. I: Moscow, Tallinn, Leningrad, Kiev, Minsk**, I. T. Novikov (Ed.), Fitzkultura i Sport Publishers, Moscow.
- The Organising Committee of the Games of the XXII Olympiad (1981), **Games of the XXII Olympiad Moscow 1980 (Official Report of the Organising Committee of the Games of the XXII Olympiad, Moscow, 1980), Vol. II: Organisation**, I. T. Novikov (Ed.), Fitzkultura i Sport Publishers, Moscow.

The Organising Committee of the Games of the XXII Olympiad (1981), **Games of the XXII Olympiad Moscow 1980 (Official Report of the Organising Committee of the Games of the XXII Olympiad, Moscow, 1980), Vol. III: Participants and Results**, I. T. Novikov (Ed.), Fitzkultura i Sport Publishers, Moscow.

Los Angeles Olympic Organizing Committee (1985), **Official Report of the Games of the XXIIIrd Olympiad, Los Angeles 1984, Vol. I: Organization and Planning**, Perelman Richard B. (Ed.), Los Angeles Olympic Organizing Committee, Los Angeles, CA.

Los Angeles Olympic Organizing Committee (1985), **Official Report of the Games of the XXIIIrd Olympiad, Los Angeles 1984, Vol. II: Competition Summary and Results**, Perelman Richard B. (Ed.), Los Angeles Olympic Organizing Committee, Los Angeles, CA.

Seoul Olympic Organizing Committee (SOOC) (1989), **Official Report of the Games of the XXIVth Olympiad: Seoul 1988, Vol. I: Organization and Planning**, Kore Textbook Co. Ltd., Seoul.

Seoul Olympic Organizing Committee (SOOC) (1989), **Official Report of the Games of the XXIVth Olympiad: Seoul 1988, Vol. II: Competition Summary and Results**, Kore Textbook Co. Ltd., Seoul.

National Security Archive

NSA (2013), "CIA Confirms Role in 1953 Iran Coup", **National Security Archive Electronic Briefing**, Book No. 435, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB435/>, (07.07.2017).

Millet Meclisi ve Senato Tutanakları

TBMM Tutanakları, V. Dönem, Cilt: 26, 3. Toplantı, 83. Birleşim, 2. Oturum, (29 Haziran 1938), s. 484-492

TBMM Tutanakları, VIII. Dönem, Cilt: 1, 1. Toplantı, 3. Birleşim, 1. Oturum, (14 Ağustos 1946), s. 135.

TBMM Tutanakları, VIII. Dönem, Cilt: 9, 2. Toplantı, 30. Birleşim, 2. Oturum, (14 Ocak 1948), s. 26-28

TBMM Tutanakları, VIII. Dönem, Cilt: 23, 4. Toplantı, 31. Birleşim, 1. Oturum, (18 Ocak 1950), s. 208.

TBMM Tutanakları, VIII. Dönem, Cilt: 23, 4. Toplantı, 33. Birleşim, 1. Oturum, (23 Ocak 1950), s. 288-290.

TBMM Tutanakları, XI. Dönem, Cilt: 10, 3. Toplantı, 1. Birleşim, (01.11.1959), s. 14.

MBK Tutanakları, Cilt: 1, 2. Birleşim, (11.07.1960), s. 3-6.

MM Tutanakları, I. Dönem, Cilt: 1, 1. Toplantı, 13. Birleşim, 1. Oturum, (27.11.1961), s. 118-125.

MM Tutanakları, II. Dönem, Cilt: 22, 3. Toplantı, 4. Birleşim, (10.11.1967), s. 79-80.

MM Tutanakları, III. Dönem, Cilt: 1, 1. Toplantı, 4. Birleşim, 1. Oturum, (07.11.1969), s. 36-37

MM Tutanakları, III. Dönem, Cilt: 26, 3. Toplantı, 132. Birleşim, 1. Oturum, (13.09.1972), s. 840-843.

MM Tutanakları, IV. Dönem, Cilt: 1, 1. Toplantı, 35. Birleşim, 1. Oturum, (01.02.1974), s. 359.

MM Tutanakları, V. Dönem, Cilt: 1, 1. Toplantı, 8. Birleşim, 1. Oturum, (28.06.1977), s. 28-45, 52-72, 76-79.

CS Tutanakları, Cilt: 23, 4. Toplantı, 27. Birleşim, (21.01.1965), s. 284.

CS Tutanakları, Cilt: 26, 4. Toplantı, 63. Birleşim, (29.03.1965), s. 406.

CS Tutanakları, Cilt: 26, 4. Toplantı, 67. Birleşim, (02.04.1965), s. 640-644, 676-677.

CS Tutanakları, Cilt: 47, 7. Toplantı, 51. Birleşim, 1. Oturum, (13.06.1968), s. 66.

CS Tutanakları, Cilt: 47, 7. Toplantı, 53. Birleşim, 1. Oturum, (20.06.1968), s. 107.

CS Tutanakları, Cilt: 47, 7. Toplantı, 59. Birleşim, 1. Oturum, (04.07.1968), s. 327-328.

CS Tutanakları, Cilt: 67, 10. Toplantı, 120. Birleşim, 1. Oturum, (30.09.1971), s. 876.

T.C. Cumhuriyet Arşivi

CCA, 30.18.1.2/178.33.6, (05.06.1964).

CCA, 30.18.12/176.12.6, (28.02.1964).

CCA, 30.1.0.0/133.870.2, (24.9.1956).

CCA, 30.1.0.0/23.132.10 (27.11.1965).

CCA, 30.18.1.2/116.42.3, Karar No: 3/7631, (18.06.1948).

CCA, 30/18/1.2/ 117.52.4, Karar No: 3/7832, (15.07.1948).

CCA, 30.18.1.2/118.103.15.

CCA, 490.1.0.0/1102.27.2, (29.06.1948).

T. C. Resmi Gazete

“Beden Terbiyesi Kanunu” (1938), **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 3961, Kanun No: 3530, (16.07.1938), s. 10300-10301.

“Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu (1942)”, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 5141, Kanun No: 4274, (25.06.1942), s. 3244.

“Sporcuları Koruma Derneğinin Genel Menfaatlere Yarar Derneklerden Sayılması Hakkında Karar”, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 7163, Karar No: 8854, (23.03.1949), s. 1.

“Halkevlerinin Kapatılmasına Dair Kanun” (1951), **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 7882, Kanun No: 5830, (11.08.1951), s. 1781-1782

“Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Statüsü” (1962), **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 11113, (28.05.1962), s. 7444-7446.

“Haşhaşın ekimi ile afyonun istihsal, milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimine dair Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun” (1963), **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 11425, Kanun No: 245, (11.06.1963), s. 2-8

“Barış Gönüllüleri Mektup Teatısı Onay Kanunu”, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 11976, Kanun No: 568, (10.04.1965), s. 4

- “Haşhaş Ekim Belgesi Yönetmeliği” (1971), **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 13783, (19.03.1971), s. 12-15.
- “1972 Sonbahar Devresinden İtibaren Haşhaş Ekimi ve Afyon Üretiminin Yasaklanacağı Hakkında Kararname” (1971), **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 13881, Karar No: 7/2654, (30.06.1971), s. 5.
- “1974-1975 Döneminde Yedi İlde Haşhaş Ekimine İzin Verilmesi Hakkında Kararname” (1974), **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 14932, Karar No: 7/8522, (01.07.1974), s. 1.
- “Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” (1983), **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 18251, KHK: 179, (14.12.1983), s. 124-159.
- “Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” (1986), **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 19120, Kanun No: 3289, (27.05.1986), s. 4-15.

Kalkınma Planları

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2018), “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), **Kalkınma Planları**, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, (18.08.2018).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2018), “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), **Kalkınma Planları**, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, (18.08.2018).

Gazeteler

Milliyet

Cumhuriyet

Son Posta (Temmuz 1948)

Tan

The Times

b. İnternet Kaynakları

- “About Sugar Ray Leonard” (2020), **Official Website for Boxing Legend Sugar Ray Leonard**, <https://www.sugarrayleonard.com/about>, (05.05.2020).
- “Alain Mimoun, Algerian-born French Distance Runner” (2020), **Encyclopedia Britannica**, <https://www.britannica.com/biography/Alain-Mimoun>, (23.06.2020).
- Aras, Oktay (2017), “Vildan Aşir Savaşır”, Galatasaray Liseli Yazarlar, **Oktay Aras Kitaplığı**, <http://www.oktayaras.com/vildan-asir-savasir/tr/29747>, (12.11.2017).
- Ateş, Kemal (2015), “Olimpiyat Kürsüsünde Bir Köy Enstitüsü”, Ulusal Eğitim Derneği, 28.11.2015 tarihli konuşma, akt. Cevat Kulaksız, **Yeni Binyıl Haber Portalı**, (02.11.2018).
- BBC (2019), “1968: Student riots threaten Mexico Olympics”, **BBC On This Day: 2 October 1968**, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/october/2/newsid_3548000/3548680.stm, (10.07.2019)

- “Biography” (2020), **The Official Website of Smokin’ Joe Frazier**, <http://www.joefrazier.com/biography/>, (07.01.2020).
- “Caitlyn Jenner Biography” (2019), **Biography**, <http://biography.com/personality/caitlyn-jenner>, (21.12.2019).
- “Celal Atik” (2018), **biyografi.info**, <http://biyografi.info/kişi/celal-atik>, (06.06.2018).
- “Cold War, International Politics”, **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/event/Cold-War>, (03.02.2020).
- “Dr. Peri Gunay’s Resume” (2019), **Pediatric and Adolescent Medicine, CostaMesa**, <http://pediatricscostamesa.com/dr-peri-gunays-resume.html>, (21.12.2019).
- Deutscher Basketball Bund** (2005), “Yakovos Bilek ist tot”, (04.05.2005), <https://www.basketballbund.de/news/yakovos-bilek-tot-1997>, (10.03.2020).
- “Efsane Güreşçi Yaşar Doğu Mezarı Başında Anıldı” (2020), **Türkiye Güreş Federasyonu**, <http://www.tgf.gov.tr/tr/ozel-3/>, (12.07.2020).
- “Emil Zatopek, Czech Athlete” (1998), **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/biography/Emil-Zatopek>, (03.02.2020)
- “EOKA, Cypriot Organization” (1998), **Encyclopaedia Britannica**, <http://www.britannica.com/topic/EOKA>, (12.07.2020).
- Etheredge, Laura (2009), “Saudi Aramco”, **Encyclopedia Britannica**, <https://www.britannica.com/topic/Saudi-Aramco>, 10.05.2020.
- FIFA (2020), “Olympic Football Tournament Seoul 1988”, **Seoul 1988**, (17.07.2020).
- “Fight Record” (2020), **The Official Website of Smokin’ Joe Frazier**, <http://www.joefrazier.com/fight-record/>, (07.01.2020).
- F. Kennan, George (1946), “Telegram, George Kennan to James Byrnes, 22 Feb. 1946”, National Archives (Digital), Ideological Foundations of the Cold War Collection, Harry S. Truman Administration File, **Harry S. Truman Library and Museum**, <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/telegram-george-kennan-james-byrnes-long-telegram>, (05.05.2015).
- Foreman, George (2019), “Meet George: Biography”, “George’s Career”, **The Official Website of George Foreman**, <https://www.georgeforeman.com/pages/biography>, (15.09.2019).
- “Hall of Fame Profile – Irena Szewinska (Poland)”, News, **World Athletics**, (30.04.2012)
- IAAF (2020), “Athlete Profile: Bruce Jenner”, Profiles, <https://worldathletics.org/athletes/united-states/bruce-jenner-14346300>, (02.03.2020).
- IAAF (2012), “Hall of Fame Profile – Irena Szewinska (Poland)”, News, **World Athletics**, (30.04.2012), <https://www.worldathletics.org/news/news/hall-of-fame-profile-irena-szewinska-poland>, (21.12.2019).
- IAAF (2019), “Athlete Profile: Irena Szewinska”, Athletes, <https://www.iaaf.org/athletes/poland/irena-szewinska-64878>, (21.12.2019).

IAAF (2020), “Athlete Profiles: Miruts Yifter”, Athletes, <https://www.iaaf.org/athletes/ethiopia/miruts-yifter-11008>, (03.03.2020).

IAAF (2020), “Athlete Profile: Lasse Viren”, Athletes, <http://www.iaaf.org/athletes/finland/lasse-viren-8794>, (07.02.2020).

IAAF (2019), “Athlete Profile: Tatyana Kazankina”, Athletes, <https://www.iaaf.org/athletes/russia/tatyana-kazankina-64210>, (21.12.2019).

IAAF (2020), “Athlete Profile: Waldemar Cierpinski”, Athletes, <https://www.iaaf.org/athletes/german-dem-rep/waldemar-cierpinski-11681>, (07.02.2020).

IGHOF (2018), “Agnes Keleti”, **International Gymnastics Hall of Fame**, www.ighof.com/inductees/2002_Agnes_Keleti.php, (06.06.2018).

IGHOF (2020), “Class of 2004: Aleksandr Dityatin”, **International Gymnastics Hall of Fame**, https://www.ighof.com/inductees/2004_Alexander_Dityatin.php, (03.03.2020)

IGHOF (2020), “Vladimir Artemov”, **International Gymnastics Federation Hall of Fame**, https://www.ighof.com/inductees/2006_Vladimir_Artemov.php, (03.03.2020).

Internet Movie Database (IMDB) (2019), “American Gangster (2007)”, <https://www.imdb.com/title/tt00765429/>, (09.08.2019).

Internet Movie Database (IMDB) (2020), “Bobby Fischer Against the World (2011)”, Belgesel (Yön. Liz Garbus), <https://www.imdb.com/title/tt1777551/>, (20.02.2020).

Internet Movie Database (IMDB) (2019), “Midnight Express (1978)”, <https://www.imdb.com/title/tt0077928/>, (09.09.2019).

IOC (2018), “1948 London Olympics”, **London 1948**, <https://www.olympic.org/london-1948>, (26.04.2018).

IOC (2019), “4X100m Relay Men”, **Mexico 1968**, <https://www.olympic.org/mexico-1968/athletics/4x100m-relay-men>, (10.07.2019).

IOC (2019), “5000m Men”, **Montreal 1976**, <https://www.olympic.org/montreal-1976/athletics/5000m-men>, (11.10.2019).

IOC (2019), “10000m Men”, **Montreal 1976**, <https://www.olympic.org/montreal-1976/athletics/10000m-men>, (11.10.2019).

IOC (2020), “Aleksandr Dityatin”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/aleksandr-dityatin>, (03.03.2020)

IOC (2017), “All the Facts”, **London 1948**, <https://www.olympic.org/london-1948>, (14.03.2017).

IOC (2018), “All the Facts”, **Helsinki 1952**, <https://www.olympic.org/helsinki-1952>, (24.06.2018).

IOC (2017), “All the Facts”, **Melbourne-Stockholm 1956**, <https://www.olympic.org/melbourne-stockholm-1956>, (03.03.2017).

IOC (2018), “All the Facts”, **Rome 1960**, <https://www.olympic.org/rome-1960>, (23.09.2018).

IOC (2019), “All the Facts”, **Mexico 1968**, <https://www.olympic.org/mexico-1968>, (10.07.2019).

IOC (2020), “All the Facts”, **Montreal 1976**, <https://www.olympic.org/montreal-1976>, (05.01.2020).

IOC (2020), “All the Facts”, **Moscow 1980**, <https://www.olympic.org/moscow-1980>, (03.03.2020).

IOC (2017), “Bobby Morrow”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/bobby-morrow>, (05.05.2017).

IOC (2020), “Carl Lewis”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/carl-lewis>, (23.03.2020).

IOC (2020), “Celebrating the Legacy of Juan Antonio Samaranch”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/news/celebrating-the-legacy-of-juan-antonio-samaranch>, (16.07.2020).

IOC (2020), “Daniele Silivas”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/daniela-silivas>, (16.07.2020).

IOC (2017), “Hamit Kaplan”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/hamit-kaplan>, (30.07.2017).

IOC (2020), “Highlights of the Games”, **Los Angeles 1984**, <https://www.olympic.org/los-angeles-1984>, (04.04.2020).

IOC (2020), “Janet Evans”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/janet-evans>, (16.02.2020).

IOC (2018), “Larisa Latynina”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/larisa-latynina>, (10.06.2018).

IOC (2018), “Laszlo Papp”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/laszlo-papp>, (06.06.2018).

IOC (2019), “Long Jump Men”, **Mexico 1968**, <https://www.olympic.org/mexico-1968/athletics/long-jump-men>, (10.07.2019).

IOC (2019), “Marathon Men”, **Montreal 1976**, <https://www.olympic.org/montreal-1976/athletics/marathon-men>, (11.10.2019).

IOC (2020), “Matthew Biondi”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/matthew-biondi>, (04.03.2020).

IOC (2017), “Medals”, **Melbourne-Stockholm 1956**, <https://www.olympic.org/melbourne-stockholm-1956#medals>, (03.03.2017).

IOC (2018), “More About”, **Rome 1960**, <https://www.olympic.org/rome-1960>, (23.09.2018).

IOC (2019), “More About”, **Mexico 1968**, <https://www.olympic.org/mexico-1968>, (10.07.2019).

IOC (2020), “More About”, **Moscow 1980**, <https://www.olympic.org/moscow-1980>, (03.03.2020).

IOC (2020), “Nadia Comaneci”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/nadia-comaneci>, (05.06.2020).

IOC (2016), “Onni Pellinen”, **Olympic.org**, <https://www.olympic.org/onni-pellinen>, (09.02.2016).

IOC (2016), “Sigfrid Edström”, **About IOC Institution: The Organization (Presidents)**, <https://www.olympic.org/about-ioc-institution>, (07.08.2016).

IOC (2018), “The Incredible Dominance of Fanny Blankers-Koen”, **London 1948**, <https://www.olympic.org/news/fanny-blankers-koen-athletics>, (26.04.2018).

IOC (2019), “Who We Are: President”, **The International Olympic Committee**, <https://www.olympic.org/about-ioc-olympic-movement#President>, (17.11.2019).

“İsmail Akçay” (2019), **biyografi.info**, <https://www.biyografi.info/kisi/ismail-akcay>, (15.09.2019).

“İstanbul Yüzme İhtisas Kulübü (İYİK) (2019)”, Kulüpler, <https://www.yuzme.com.tr/kulupler/istanbul-yuzme-ih-tisas-kulubu>, (06.02.2019).

“Jacob Arbenz” (2018), **Encyclopaedia Britannica**, <http://www.britannica.com/biography/Jacobo-Arbenz>, (17.11.2018).

- James, D. Clayton (2000), “Douglas MacArthur”, **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/biography/Douglas-MacArthur>, (13.07.2015).
- Kagavi, Joshua (2013), “Iowa State’s Chris Taylor versus Andre the Giant”, **Kagavi**, www.kagavi.com/iowa-states-chris-taylor-versus-andre-the-giant/, (03.04.2020).
- Karataş, Ata (2020), “Ayhan Taşkın”, **Güreşiyorum Portre: 134.Bölüm**, <https://www.guresiyorum.com/guresiyorum-porte-134-bolum-ayhan-taskin/>, (11.06.2020).
- “Lord Burghley- an Olympian Career” (2016), **Burghley House and Collection**, <http://www.burghley.co.uk/collections/category/lord-burghley-an-olympian-career/>, (07.08.2016).
- Macar Kültür Merkezi (2018), “Hungarian Sports Trainers in İstanbul”, **Hungarian Memories in Turkey**, <https://www.turkmagyarizi.com/phone/hungarian-sports-trainers-in-istanbul.html>, (08.07.2018).
- “Mathias, Robert Bruce (Bob)” (2017), **Biographical Directory of the United States Congress**, <http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=M000242>, (13.04.2017).
- Milestones: 1945–1952, The Truman Doctrine (1947), <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine>, (07.07.2016).
- Milestones: 1945–1952, Marshall Plan (1948), <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/marshall-plan>, (07.07.2016).
- “Müzahir Sille Son Yolculuğuna Uğurlandı”, (19.05.2016), Türkiye Güreş Federasyonu (TGF), <https://www.tgf.gov.tr/tr/index.php/muzahir-sille-son-yolculuguna-ugurlandi/>, (30.10.2019).
- “Nadia Comănechi, Romanian Gymnast” (2020), **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/biography/Nadia-Comaneci>, (05.06.2020).
- “Naim Süleymanoğlu obituary” (2017), **The Guardian**, <https://www.theguardian.com/sport/2017/dec/03/naim-suleymanoglu-obituary>, (08.05.2020).
- “Necmi Gençalp: Finale Sakat Sakat Çıktım” (2008), **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/necmi-gencalp-finale-sakat-sakat-ciktim-10547845>, (08.05.2020).
- Neff, Craig, “...And Meanwhile in Philadelphia”, **Sports Illustrated**, (28.07.1980), 18-19.
- Orwell, George (2016), “You and the Atom Bomb”, **Orwell Foundation**, <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/you-and-the-atom-bomb/>, (07.03.2016).
- Orwell, George (2016), “Second Thoughts on James Burnham”, **Orwell Foundation**, <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/second-thoughts-on-james-burnham/>, (07.03.2016).
- Oxford DNB (2019), “Berrill, Sir Kenneth Ernest”, **Oxford Dictionary of National Biography**, <https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/>, (21.04.2019).
- PASOK (2015), “Panhellenic Socialist Movement, Political Party, Greece”, **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/topic/Panhellenic-Socialist-Movement>, (20.07.2019).

- “Procès-verbal de la 63e session du C.I.O” (1965), **LA84 Foundation Digital Library Collections**, <https://digital.la84.org/digital/collection/p17103coll1/id/15937/rec/15>, (04.07.2019).
- Risen, James (2000), “Secrets of History: The CIA in Iran”, **The New York Times on the Web**, <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/mideast/041600iran-cia-index.html>, (10.07.2017).
- “Ruslara Künde Yerine Soyadını Ezberleten Güreşçi: İsmail Ogan”, **Habertürk**, (19.10.2018), <https://www.haberturk.com/antalya-haberleri/16675128-ruslara-kunde-yerine-soyadini-ezberleten-guresci-ismail-ogan>, (23.10.2018).
- “Sahin, Metin” (2020), **TaekwondoData**, <http://www.taekwondodata.com/metin-sahin.a4oj.html#top>, (08.05.2020).
- Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü (SHGM) (2020), “Mehmet Akzambak”, **Genel Müdürler**, <http://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/208/110/mehmet-akzambak.aspx>, (16.09.2020).
- Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü (SHGM) (2020), “İsmail Hakkı Güngör”, **Genel Müdürler**, <http://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/209/110/ismail-hakki-gungor.aspx>, (16.02.2020).
- Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü (SHGM) (2020), “Hüsamettin Güreli”, **Genel Müdürler**, <https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/215/110/husamettin-gureli.aspx>, (16.02.2020).
- Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü (SHGM) (2020), “Bekir Silahçılar”, **Genel Müdürler**, <https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/214/110/bekir-silahcilar.aspx>, (16.02.2020).
- Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü (SHGM) (2020), “Ulvi Yenal”, **Genel Müdürler**, <https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/210/110/ulvi-yenal.aspx>, (16.02.2020).
- Samuels, Richard J. (2016) “Nixon Doctrine, American History”, **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/event/Nixon-Doctrine>, (15.04.2019).
- Sommerlad, Joe (2018), “Fanny Blankers-Koen: Who was the Dutch 'Flying Housewife' and how did she change life for women in sport forever?”, **The Independent**, <https://www.independent.co.uk/sport/olympics/fanny-blankers-koen-athletics-1948-olympics-gold-medals-netherlands-google-doodle-a8322891.html>, (26.04.2018).
- “Tatyana Kazankina” (2019), **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/biography/Tatyana-Kazankina>, (21.12.2019).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “İsmet İnönü” (2020), **Cumhurbaşkanlarımız**, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ismet_inonu/, (21.06.2020).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2020), “Cemal Gürsel (2020)”, **Cumhurbaşkanlarımız**, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/cemal_gursel/, (21.06.2020).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Kenan Evren (2020)”, **Cumhurbaşkanlarımız**, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/, (21.06.2020).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2020), “Süleyman Demirel (2020)”, **Cumhurbaşkanlarımız**, https://tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/suleyman_demirel/, (21.06.2020).

- T.C. Dışışleri Bakanlığı (2019), “Kıbrıs Sorununun Üzerinde Anlaşmaya Varılan Nihai Çözümün Temelini Açıklayıcı Muhtıra (Londra, 19 Şubat 1959)”, **Temel Dış Politika Konuları: Kıbrıs**, http://www.mfa.gov.tr/kibris-sorununun-uzerinde-anlasmaya-varilan-nihai-cozumun-temelini-aciklayici-muhtira_londra_19__subat-1959_.tr.mfa, erişim tarihi: (28.01.2019)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı (2019), “Kıbrıs Cumhuriyetinin Temel Yapısı (Zurih,11 Şubat 1959)”, **Temel Dış Politika Konuları: Kıbrıs**, http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyetinin-temel-yapisi-_zurih_11-subat-1959_.tr.mfa, erişim tarihi: (28.01.2019).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı (2019), “İttifak Antlaşması (Zurih,11 Şubat 1959)”, **Temel Dış Politika Konuları: Kıbrıs**, http://www.mfa.gov.tr/ittifak-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa, erişim tarihi: (28.01.2019).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı (2019), “Garanti Antlaşması (Zurih,11 Şubat 1959)”, **Temel Dış Politika Konuları: Kıbrıs**, http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa, erişim tarihi: (28.01.2019).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma (1960)(İngilizce)”, **Temel Dış Politika Konuları: Kıbrıs**, http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyeti_nin-kurulusuna-iliskin-temel-antlasma_-_1960__ingilizce_.tr.mfa, erişim tarihi: 28.01.2019.
- “The Bloody Olympics Down Under: Sport, Politics and the 1956 Melbourne Games”, **Sport & Society: The Summer Olympics and Paralympics through the Lens of Social Science**, www.bl.uk/sportandsociety
- “Terrorist Organization Profile: Black September” (2018), **START** (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, <http://www.start.umd.edu/>, (08.08.2018).
- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Siyasi Partiler”, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html, 20.04.2016.
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu (YSK) (2018), “1957 Genel Seçimleri”, **1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri**, <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, (02.03.2018).
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu (YSK) (2018), “1961 Meclis ve Senato Seçimleri”, **1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri**, <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, (02.03.2018).
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu (YSK) (2018), “1969 Seçimleri”, **1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri**, <http://ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, (02.03.2018).
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu (YSK) (2011), “1983-2007 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri”, <http://ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>, (11.11.2019).
- T. C. Yüksek Seçim Kurulu (YSK) (2011), “26 Mart 1989 Mahalli İdareler Genel Seçimleri”, <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1989Mahalli-Tuik.pdf>, (11.11.2019).

- Teoman, Üner (2012), “Aslı Kazanınca İki Gözüm İki Çeşme Ağladım” (röp. Nazan Özcan), **Radikal Spor**, (12.08.2012), <http://www.radikal.com.tr/spor/asli-kazainca-iki-gozum-iki-cesme-agladim-1096953/>, (08.01.2017).
- TGF (2016), “Müzahir Sille Son Yolculuğuna Uğurlandı”, **Türkiye Güreş Federasyonu (TGF)**, <https://www.tgf.gov.tr/tr/muzahir-sille-son-yolculuguna-ugurlandi/>, (19.05.2016).
- TGF (2016), “Türkiye Güreş Federasyonu: Tarihçe”, **Türkiye Güreş Federasyonu (TGF)**, <https://www.tgf.gov.tr/tr/index.php/tarihce-2/>, (09.02.2016).
- TGF (2017), “Dünya Şampiyonları”, Türkiye Güreş Federasyonu (TGF), <http://www.tgf.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2015/02/D%C3%9CNYA-%C5%9EAMP%C4%B0YONLARI.pdf>, (30.07.2017).
- TGF (2017), “Dünya İKincileri”, Türkiye Güreş Federasyonu (TGF), <http://www.tgf.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2015/02/D%C3%9CNYA-%C4%B0K%C4%B0NC%C4%B0LER%C4%B0.pdf>, (30.07.2017).
- TGF (2017), “Dünya Üçüncüleri”, Türkiye Güreş Federasyonu (TGF), <http://www.tgf.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2015/02/D%C3%9CNYA%C3%9C%C3%8C%C3%9CNC%C3%9CLER%C4%B0.pdf>, (30.07.2017).
- THA (2018), “Hakkımızda”, **Türk Haberler Ajansı**, <http://www.tha.com.tr/tr/?s=2>, (09.03.2018).
- “The Princess Royal and the Olympics” (2020), **The Royal Family of the UK**, <https://www.royal.uk/princess-royal-and-olympics>, (07.02.2020).
- “The Tokyo Session: Minutes of the Session of the International Olympic Committee (Mai 1958)”, Bulletin du Comité International Olympique, **LA Foundation Digital Archives**, Issue: 63 (August 1958), s. 37-41, <https://digital.la84.org/digital/collection/p17103coll1/id/27041/rec/31>, (06.02.2019).
- THF (2020), “Naim Süleymanoğlu”, **Türkiye Halter Federasyonu**, <http://halter.gov.tr/naim-suleymanoglu/>, (08.05.2020).
- TMOK (2017), “1948 Londra Yaz Olimpiyat Oyunları”, **Olimpiyat Oyunları**, <https://olimpiyatkomitesi.org.tr/Olimpiyat-Oyunlari-Detay/21/1>, (08.01.2017).
- TMOK (2016), “1956 Melbourne’de Yalnızca Güreşçilerimiz Vardı”, **Olimpiyatlar’da Türkler**, <https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Detay/Olimpiyatlar/Olimpiyatlarda-Turkler/45/1>, (11.11.2016).
- TMOK (2019), “20 Yılın Şampiyonları: Ayık ve Atalay”, **Olimpiyatlar’da Türkler**, <https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Detay/Olimpiyatlar/Olimpiyatlarda-Turkler/45/1>, (15.09.2019).
- TMOK (2020), Los Angeles 1984 Yaz Olimpiyat Oyunları, <https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Olimpiyat-Oyunlari-Detay/12/1>, (23.03.2020).
- TMOK (2020), Moskova 1980 Madalya Dağılımı, **Moskova 1980 Yaz Olimpiyat Oyunları**, www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Ulke-Madalya-Listesi/13, (03.03.2020).

- TMOK (2018), “Olimpiyatlarda Türkler: Mithat Bayrak: Greko’da İlk Çifte Olimpiyat Şampiyonumuz”, **Olimpiyatlar’da Türkler**,
<https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Detay/Olimpiyatlar/Olimpiyatlarda-Turkler/45/1>,
(16.08.2018).
- TMOK (2017), “Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar”, **1948 Londra Yaz Olimpiyat Oyunları**,
<https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Olimpiyat-Oyunlari-Detay/21>, (08.01.2017).
- TMOK (2018), “Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar”, **1964 Tokyo Yaz Olimpiyat Oyunları**,
<http://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Olimpiyat-Oyunlari-Detay/17>, (10.10.2018)
- TMOK (2019), “Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar”, **1968 Mexico City Yaz Olimpiyat Oyunları**,
<https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Olimpiyat-Oyunlari-Sporcu-Listesi/16>, (10.10.2019).
- TMOK (2020), “Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar”, **1972 Münih Yaz Olimpiyat Oyunları**,
<http://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Olimpiyat-Oyunlari-Detay/15>, (17.02.2020).
- TMOK (2020), “Sporcularımız ve Aldıkları Sonuçlar”, **1976 Montreal Yaz Olimpiyat Oyunları**,
<http://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Olimpiyat-Oyunlari-Sporcu-Listesi/14>, (21.02.2020).
- TMOK, (2016), “Sporcularımızın Yaz Olimpiyatları Öyküsü”, **Olimpiyatlar’da Türkler**,
<https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Detay/Olimpiyatlar/Olimpiyatlarda-Turkler/45/1>,
(11.11.2016).
- TMOK (2017), “Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi”, **Hakkımızda**,
<http://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Detay/Hakkimizda/Tarihce/46/1>, (12.01.2017).
- Uluç, Hıncal (2008), “Otobüs Çarı Öldü”, Hıncal’ın Yeri, **Sabah**, (01.05.2008),
https://www.sabah.com.tr/yazarlar/uluc/2008/05/01/otobus_cari_oldu, (07.02.2019).
- United World Wrestling (2020), “Bayram Şit”, **United World Wrestling Hall of Fame**,
<https://unitedworldwrestling.org/person/bayram-sit>, (04.04.2020).
- United World Wrestling (2019), “Olympic Champion Bayram Şit Passes Away”, **Obituary**, (31.05.2019),
<https://unitedworldwrestling.org/article/turkish-olympic-champion-bayram-sit-passes-away>,
(04.04.2020).
- United World Wrestling (2018), “Huseyin Akbas”, **United World Wrestling Hall of Fame**,
<https://unitedworldwrestling.org/person/huseyin-akbas>, (16.08.2018).
- United World Wrestling (2019), “Turkish Wrestling Great Tefik Kis Passes Away”,
<https://unitedworldwrestling.org/article/turkish-wrestling-great-tevfik-kis-passes-away>,
(05.09.2019).
- United World Wrestling (2019), “Tefik Kis”, **United World Wrestling Hall of Fame**,
<https://unitedworldwrestling.org/person/tefik-kis>, (05.09.2019).
- United World Wrestling (2017), “Hamit Kaplan”, **United World Wrestling Hall of Fame**,
<https://unitedworldwrestling.org/person/hamit-kaplan>, (30.07.2017).

- United World Wrestling (2017), “Mustafa Dagistanli”, **United World Wrestling Hall of Fame**, <https://unitedworldwrestling.org/person/mustafa-dagistanli>, (30.07.2017).
- United World Wrestling (2018), “Mithat Bayrak”, **United World Wrestling Hall of Fame**, <https://unitedworldwrestling.org/person/mithat-bayrak>, (16.08.2018).
- United World Wrestling (2018), “Ahmet Ayık”, **United World Wrestling Hall of Fame**, www.unitedworldwrestling.org/person/ahmet-ayik, (10.10.2018).
- United World Wrestling (2019), “World Wrestling Championships: 1965, 1966, 1967”, www.unitedworldwrestling.org/database, (17.07.2019).
- Vernik, Alexander (2020), “International Olympic Committee Vote History”, <https://www.aldaver.com/votes.html>, (27.07.2020).
- “Valery Borzov” (2020), **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/biography/Valery-Borzov>, (07.02.2020).
- “Waldemar Cierpinski”, **Encyclopedia Britannica**, 2020 <https://www.britannica.com/biography/Waldemar-Cierpinski>
- “Waltzing Matilda” (2017), **Australian War Memorial Collection**, <https://www.youtube.com/watch?v=WWqmQISScI0>, (01.02.2020)
- “Vladimir Kuts, Soviet Athlete” (2020), **Encyclopedia Britannica**, <https://www.britannica.com/biography/Vladimir-Kuts>, (03.02.2020).
- “Yaşar Doğu Anıldı” (2018), **Türkiye Güreş Federasyonu (TGF)**, <https://www.tgf.gov.tr/tr/index.php/yasar-dogu-anildi/>, (06.06.2018).
- Sports Reference, LLC (26.05.2020’den itibaren Olympedia.org) Biyografileri**
- “Agnes Keleti” (2018), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ke/agnes-keleti-1.html>, (06.06.2018).
- “Ahmet Ak” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ak/ahmet-ak-1.html>, (08.05.2020).
- “Ahmet Bilek” (2017), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/bi/ahmet-bilek-1.html>, (06.07.2017).
- “Alberto Juantorena” (2020), **Olympedia**, <https://www.olympedia.org/athletes/66798>, (06.06.2020).
- “Alain Mimoun” (2017), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/mi/alain-mimoun-1.html>, (02.08.2017).
- “Aleksandr Dityatin” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/di/aleksandr-dityatin-1.html>, (03.03.2020)
- “Arslan Seyhanlı” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/se/arslan-seyhanli-1.html>, (08.05.2020).
- “Ayhan Taşkın” (2020), **Olympedia**, <http://www.olympedia.org/athletes/60385>, (11.06.2020).

- “Bobby Joe Morrow” (2017), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/mo/bobby-joe-morrow-1.html>, (05.05.2017).
- “Boxing at the 1964 Tokyo Summer Games: Men's Heavyweight” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/summer/1964/BOX/mens-heavyweight.html>, (07.01.2020).
- “Celal Atik” (2016), **Sports Reference LLC.**, <http://sports-reference.com/olympics/athletes/at/celal-atik-1.html> (08.08.2016).
- “Chris Taylor (2020)”, **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ta/chris-taylor-1.html>, (08.02.2020).
- “Christa Rothenburger Luding” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ro/christa-rothenburger-luding-1.html>, (16.02.2020).
- “Dana Ingrova-Zatopkova” (2018), **Sports Reference LLC.**, <http://sports-reference.com/olympics/athletes/in/dana-ingrova-zatopkova-1.html>, (13.08.2018).
- “David, Lord Burghley” (2016), **Sports Reference LLC.**, <http://www.sports-reference.com/olympics/athletes/bu/david-lord-burghley-1.html>, (07.08.2016).
- “Don Quarrie” (2020), **Olympedia**, <https://www.olympedia.org/athletes/72322>, (06.06.2020).
- “Elizabeth Alyse ‘Betty’ Cuthbert” (2018), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/cu/betty-cuthbert-1.html>, (06.06.2018).
- “Giyasettin Yilmaz” (2020), **Sports Reference LLC.**, www.sports-reference.com/olympics/athletes/yi/giyasettin-yilmaz-1.html, (17.02.2020).
- “Hamit Kaplan” (2017), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ka/hamit-kaplan-1.html>, (06.07.2017).
- “Hasan Gungor” (2018), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/gu/hasan-gungor-1.html>, (23.10.2018).
- “Hüseyin Akbaş” (2018), **Sports Reference LLC.**, <http://sports-reference.com/olympics/athletes/ak/huseyin-akbas-1.html>, (16.08.2018).
- “İbrahim Zengin” (2018), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ze/ibrahim-zengin-1.html>, (15.08.2018).
- “İsmail Ogan” (2018), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/og/ismail-ogan-1.html>, (23.10.2018).
- “Jackie Joyner-Kersey” (2020), **Olympedia**, <http://www.olympedia.org/athletes/77882>, (16.07.2020).
- “Joe Frazier” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/fr/joe-frazier-1.html>, (07.01.2020).
- “John Akii-Bua” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://sports-reference.com/olympics/athletes/ak/john-akii-bua-1.html>, (14.02.2020).

- “Kerstin Palm” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/pa/kerstin-palm-1.html>, (16.02.2020).
- “Kip Keino” (2019), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/athletes/ke/kip-keino-1.html>, (10.09.2019).
- “Kristin Otto” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ot/kristin-otto-1.html>, (16.02.2020)
- “Larysa Latynina” (2018), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/la/larysa-latynina-1.html>, (10.06.2018).
- “Laszlo Papp” (2018), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/pa/laszlo-papp-1.html>, (06.06.2018).
- “Leon Spinks” (2020), **Olympedia**, <https://www.olympedia.org/athletes/8778>, (06.06.2020).
- “Lorna Johnstone” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://sports-reference.com/olympics/athletes/jo/lorna-johnstone-1.html>, (15.02.2020).
- “Michael Spinks” (2020), **Olympedia**, <https://www.olympedia.org/athletes/8779>, (06.06.2020).
- “Miruts Yifter” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/yi/miruts-yifter-1.html>, (03.03.2020).
- “Mithat Bayrak” (2018), **Sports Reference, LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ba/mithat-bayrak-1.html>, (16.08.2018).
- “Mustafa Dagistanli” (2017), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/da/mustafa-dagistanli-1.html>, (30.07.2017).
- “Muzahir Sille” (2016), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/si/muzahir-sille-1.html>, (11.11.2016).
- “Nadia Comaneci” (2020), **Olympedia**, <https://www.olympedia.org/athletes/28995>, (05.06.2020).
- “Onni Pellinen” (2016), **Sports Reference LLC.**, <http://www.sports-reference.com/olympics/athletes/pe/onni-pellinen-1.html>, (09.02.2016).
- “Reiner Klimke” (2020), **Olympedia**, <https://www.olympedia.org/athletes/12244>, (07.06.2020).
- “Mary Lou Retton” (2020), **Olympedia**, <http://www.olympedia.org/athletes/29277>, (15.06.2020).
- “Naim Süleymanoğlu” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/su/naim-suleymanoglu-1.html>, (08.05.2020)
- “Necmi Gençalp” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ge/necmi-gencalp-1.html> (08.05.2020).
- “Rıza Doğan” (2018), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/do/riza-dogan-1.html>, (16.08.2018).
- “Tatyana Kazankina” (2020), **Sports Reference LLC.**, <http://www.olympedia.org/athletes/77216>, (08.07.2020).

- “Tevfik Kış” (2017), **Sports Reference LLC.**, <http://sports-reference.com/olympics/athletes/ki/tevfik-kis-1.html>, (30.07.2017).
- “Vince Matthews” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://sports-reference.com/olympics/athletes/ma/vince-matthews-1.html>, (15.02.2020).
- “Viktor Saneyev” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/sa/viktor-saneyev-1.html>, (20.02.2020)
- “Volodymyr Kuts” (2017), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ku/volodymyr-kuts-1.html>, (02.08.2017).
- “Waldemar Cierpinski” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ci/waldemar-cierpinski-1.html>, (14.02.2020).
- “Wayne Collett” (2020), **Sports Reference LLC.**, <https://sports-reference.com/olympics/athletes/co/wayne-collett-1.html>, (15.02.2020).
- “Wrestling at the 1948 London Summer Games: Men's Featherweight, Greco-Roman” (2016), **Sports Reference LLC.**, <https://www.sports-reference.com/olympics/summer/1948/WRE/mens-featherweight-greco-roman.html>. (08.08.2016).

c. Diğer Kaynaklar

- 1965 Seçim Bildirisi: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1965)**, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Abalı, Ali (1974), **Cumhuriyetimizin 50. Yılında Gençlik ve Spor**, T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Acar, Muhittin (1993), **Sporda Hedef ve Politikalar**, DPT Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Adalet Partisi Program ve Tüzük (1966)**, AP 3. Büyük Kongresi, AP Genel Merkezi Yayınları, Ankara.
- Adalet Partisi Programı (1969)**, AP Genel Merkezi Yayınları, Ankara.
- Adalet Partisi Seçim Beyannamesi (1965)**, AP Genel Merkez Neşriyatı: 21, Ankara.
- Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1973 (1973)**, AP Genel Merkezi Yayınları, Ankara.
- Afra, Haluk (1999), **Hariciyeciler Dedikoduyu Sever**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Ahmad, Feroz (1996), **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul.
- _____ (2002), **The Making of Modern Turkey**, Routledge, London.
- _____ (2003), **Turkey: The Quest for Identity**, Oneworld Publications, Oxford.
- Ahmad, Feroz ve Ahmad, Bedia Turgay (1976), **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Ak Günlere: CHP 1973 Seçim Bildirgesi (1973)**, CHP Genel Merkezi Yayınları, Ankara.

- Akalın, Cüneyt (2003), **Soğuk Savaş, ABD ve Türkiye-1: Olaylar-Belgeler (1945-1952)**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- _____ (2011), **ABD ve Türkiye-2, Yumuşama Yılları: Olaylar-Belgeler (1961-1989)**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akdevelioğlu, Atay ve Kürkçüoğlu, Ömer (2015), “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, İran’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (648-652), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), “1960-1980: Görelî Özerklik-3, İran’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (801-807), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), “Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, İran’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (152-157), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akdoğan, Lütfü (2002), **Krallar ve Başkanlarla 50 Yıl (I. Cilt)**, ABC Basın Ajansı, İstanbul.
- Akşin, Sina (2015), **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Alpman, Cemal (1972), **Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Altunya, Niyazi (2010), **Köy Enstitüsü Sistemi: Toplu Bakış**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Anavatan-Halkçı-Milliyetçi Demokrasi Partileri Seçim Beyanname ve Programları (1983)**, TBMM Yayınları, Ankara.
- Arcayürek, Cüneyt (2014), **Çankaya (1923-1980): 11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü (1. Cilt)**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- _____ (2012), **Çankaya (1980-2011): 11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü (2. Cilt)**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- _____ (1987), **Şeytan Üçgeninde Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Armaoğlu, Fahir (1973), **Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Sovyet Yorumu**, Türk Kadınları Kültür Derneği Yayınları, Ankara.
- _____ (1991), **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, TTK Yayınları, Ankara.
- _____ (2000), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2018), **Türk Dış Politikası Tarihi**, Kronik Kitap, İstanbul.
- Arnaud, Pierre (2013), “Sport: A Means of National Representation”, **Sport and International Politics: Impact of Facism and Communism on Sport**, Pierre Arnaud and James Riordan (Eds.), *içinde* (3-13), Spon Press, London.
- Arslan, Esat (2012), **Türk Parlamento Tarihi (1977-1980, I. Cilt: Yasama)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.

- _____ (2012), **Türk Parlamento Tarihi (1977-1980, II. Cilt: Denetim)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- _____ (2012), **Türk Parlamento Tarihi (1977-1980, III. Cilt: Biyografi)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- Atabeyoğlu, Cem (2006), **Atatürk ve Spor**, Kelelebek Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2003), **Bir Büyük Şampiyon ve Rekortmen Naim Süleymanoğlu**, TMOK Yayınları, İstanbul.
- _____ (1985), “Güreş”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (8. Cilt)**, İletişim Yayınları, 2219-2235.
- _____ (2000), **Kurucumuz Selim Sırrı Tarcan**, TMOK Yayınları, İstanbul.
- _____ (2004), **Olimpiyatlarda Türk Sporcuları (Anılar- Olaylar- Rakamlar)**, TMOK Yayınları, İstanbul.
- _____ (2001), **Sporda Devlet mi, Devlette Spor mu?**, TMOK Yayınları, İstanbul.
- Atabeyoğlu, Cem vd. (1974), **İzmir Akdeniz Oyunları: Rapor 1971**, Güven Matbaası, Ankara.
- _____ (2003), **Hocamız ve Başkanımız Burhan Felek**, TMOK Yayınları, İstanbul.
- _____ (2000), **Olimpiyat Oyunlarında Türk Kızları**, TMOK Yayınları, İstanbul.
- Ataöv, Türkkaya (1970), **NATO and Turkey**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara
- Ateş, Kemal (2015), **Ya Madalya Ya Ölüm: Neşter ve Madalya**, Destek Yayınları, İstanbul.
- Avcıoğlu, Doğan (1975), **Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın (Birinci Kitap)**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2003), **Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın (İkinci Kitap)**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Aydın, Mert ve Taner, Ercan (2015), **Ateş Arabaları**, NTV Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Mustafa vd. (2001), **Türk Dış Politikası Kaynakçası (1923-2000)**, SAM Yayınları, Ankara.
- Bağcı, Hüseyin (2015), “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1960)”, **Türk Dış Politikası-I**, Hüseyin Bağcı ve Kemal Yakut (eds.), *çinde* (130-155), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2015.
- _____ (2014), **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Barney, Robert Knight (1999), “Olympic Games, Modern”, **Encyclopedia of World Sport: From Ancient Times to Present**, Karen Christensen and David Levinson (Eds.), *çinde* (277-285), Oxford University Press, Oxford.
- Bass, Amy (2002), **Not the Triumph but the Struggle: The 1968 Olympics and the Making of Black Athlete**, University of Minnesota Press, Minneapolis, MN.
- Barzun, Jacques ve Graff, Henry F. (1993), **Modern Araştırmacı**, (Çev. Fatoş Dilber), TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara.

- Bilge, A. Suat (1987), “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965): Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türk-Sovyet İlişkileri”, **Olaylarla Türk Dış Politikası, (Cilt I-II: 1919-1983)**, Mehmet Gönübol (Ed.), *içinde* (337-427), Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara.
- Binark, Kenan (Ed.) (1988), **Kuruluşunun 45. Yılında İstanbul Yüzme İhtisas Kulübü**, İYİK Yayınları, İstanbul.
- Birand, Mehmet Ali (1996), **Türkiye’nin Gümrük Birliği Macerası (1959-1996)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996.
- Booth, Douglas (2009), “Theory”, **Routledge Companion to Sports History**, S. W. Pope and John Nauright (Eds.), *içinde* (12-33), Routledge, Oxford.
- Bora, Tanıl (2005), “Adnan Menderes”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt:7, Liberalizm**, Muat Yılmaz (Ed.), *içinde* (482-507), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2019), “Celal Bayar”, **Türkiye’nin 50’li Yılları**, (Haz. Mete Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 151-157.
- _____ (2017), **Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Boratav, Korkut (2015), **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Bostanoğlu, Burcu (2008), **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara.
- Brown, Chris (1997), **Understanding International Relations**, Macmillan Press, London.
- Brzezinski, Zbigniew (1992), **Büyük Çöküş**, (Çev. Gül Keskil ve Gülsev Pakkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Carter, Thomas F. (2012), “Olympics as Sovereign Subject Maker”, John P. Sugden and Alan Tomlinson (Eds.), **Watching the Olympics: Power and Representation**, *içinde* (55-68), Routledge, New York.
- Castaneda, Louis M. (2014), **Spectacular Mexico: Design, Propaganda, and the 1968 Olympics**, University of Minnesota Press, Minneapolis, MN.
- Cem, İsmail (1989), **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları (1932-1942)** (1942), CHP Yayınları, Ankara.
- CHP 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi (1965)**, CHP Yayınları, Ankara.
- Christensen, Karen and Levinson, David (Eds.) (1999), **Encyclopedia of World Sport: From Ancient Times to Present**, Oxford University Press, Oxford.
- Chatziefstathiou, Dikaia and Henry, Ian P. (2012), **Discourses of Olympism: From the Sorbonne 1894 to London 2012**, Palgrave Macmillan, London.
- Coakley, Jay (2004), **Sports in Society: Issues & Controversies**, McGraw-Hill, Boston, MA.
- Coote, James et. al. (1980), **The ITV Book of the Olympics (776 BC-1980)**, Independent Television Books, London.
- Cull, Nicholas J. (2004), “The Man Who Invented the Truth: The Tenure of Edward R. Murrow as Director of the United States Information Agency During the Kennedy Years”, **Across the Blocs: Cold War**

- Cultural and Social History**, Patrick Major and Rana Mitter (Eds.), *içinde* (19-38), Frank Cass, London.
- Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program** (1954), Cumhuriyetçi Millet Partisi Yayınları, Ankara.
- Çavdar, Tevfik (2013), **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze**, İmge Kitabevi, Ankara.
- _____ (2006), **Küresel Kapitalizmin Girdabında Türkiye (Bir Millet Uyanıyor: 14)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Çınar, Menderes (2012), **Türk Parlamento Tarihi: TBMM XIII. Dönem (1965-1969), I. Cilt: TBMM Profili**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- _____ (2012), **Türk Parlamento Tarihi: TBMM XIII. Dönem (1965-1969), II. Cilt: Yasama**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- _____ (2012), **Türk Parlamento Tarihi: TBMM XIII. Dönem (1965-1969), III. Cilt: Denetim**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- _____ (2012), **Türk Parlamento Tarihi: TBMM XIII. Dönem (1965-1969), IV. Cilt: Biyografi**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- Çufalı, Mustafa (2012), **Türk Parlamento Tarihi: TBMM VIII. Dönem (1946-1950), III. Cilt: Milletvekilleri Özgeçmişleri**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- Dağlı, Nuran ve Aktürk, Belma (1988), **Hükümetler ve Programları: I. Cilt (1920-1960)**, TBMM Kütüphane, Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- _____ (1988), **Hükümetler ve Programları: II. Cilt (1960-1980)**, TBMM Kütüphane, Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- _____ (1988), **Hükümetler ve Programları: III. Cilt (1980-1987)**, TBMM Kütüphane, Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Dejevskiy, Nikolay ve Milner-Gulland, Robin (1993), "Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi: Propaganda", **İletişim Atlası Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, VIII. Cilt**, (Çev. Metin Çulhaoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 170-171.
- Demirel, Tanel (2016), **Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Demokratik Parti: Program (1973)**, DP Genel Merkezi Yayınları, Ankara.
- Dikerdem, Mahmut (2013), **Eserler: "Salon Veririz, Sokak Alırız"**, (Der. E. Zeynep Gürler), Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Ecevit, Bülent (2011), **Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010), **Türkiye 1965-75**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Edelman, Robert (1993), **Serious Fun: A History of Spectator Sports in the U.S.S.R.**, Oxford University Press, Oxford.

- Egeli, Sıtkı (2012), **Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Murat (2015), "II. Dünya Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası: 1939-1945", **Türk Dış Politikası-I**, Hüseyin Bağcı ve Kemal Yakut (Eds.), *içinde* (100-125), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Erdoğuş, Türköz (Ed.) (1993), **İstanbul Yüzme İhtisas Kulübü 1943: 50. Altın Yılı**, İYİK Yayınları, İstanbul.
- Erhan, Çağrı (1996), **Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (2015), "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (522-575), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), "1960-1980: Görelî Özerklik-3, ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (681-715), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erhan, Çağrı ve Arat, Tuğrul (2015), "1960-1980: Görelî Özerklik-3, AET'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (808-853), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erhan, Çağrı ve Arat, Tuğrul (2015), "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Avrupa Topluluklarıyla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (83-101), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erhan, Çağrı ve Kürçüoğlu, Ömer (2015), "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, Filistin Sorunu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (635-648), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), "1960-1980: Görelî Özerklik-3, Arap Olmayan Ülkelerle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (796-801), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Arap Olmayan Ülkelerle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II: 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (149-152), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erkan, Temuçin Faik (2015), Temuçin Faik Erkan, "Darbeler Dönemi ve Demokrasiyi Yaşatma Çabaları-II", **Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi**, *içinde* (199-218), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Erkin, F. Cemal (1987), **Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar-Yorumlar**, TTK, Ankara.
- _____ (1992), **Dışişlerinde 34 Yıl: Vaşington Büyükelçiliği (II. Cilt, 1. Kısım)**, TTK, Ankara.
- _____ (1999), **Dışişlerinde 34 Yıl: Vaşington Büyükelçiliği (II. Cilt, 2. Kısım)**, TTK, Ankara.

- _____ (2008), **Dışışlerinde 34 Yıl: Madrid, Londra, Paris Büyükelçiliği (III. Cilt)**, TTK, Ankara.
- Erman, Tahire (2016), (2016), “Kentleşme ve Kentlilik”, **Dünden Bugüne Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür**, (Der. Metin Heper ve Sabri Sayarı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 377-390.
- Eroğul, Cem (2003), **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Erten, Sertaç (2008), **Spatial Analysis of Mega-Event Hosting: Olympic Host and Olympic Bid Cities**, Unpublished Ph.D. Thesis, ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.
- Espy, Richard (1979), **The Politics of the Olympic Games**, University of California Press, London.
- Fırat, Melek (2015), “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (576-614), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), “1960-1980: Görelî Özerklik-3, Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (716-768), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), “1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (102-123), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Fırat, Melek ve Kürkçüoğlu, Ömer (2015), “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, Ortadoğu’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (615-635), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), “1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Ortadoğu’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II: 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (124-149), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Findley, Carter V. (2017), **Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik (1789-2007)**, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Fişek, Kurthan (1985), **100 Soruda Türkiye Spor Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1998), **Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Dünya’da ve Türkiye’de Spor Yönetimi**, Bağırğan Yayınevi, Ankara.
- Fouskas, Vassilis (2003), **Zones of Conflict: US Foreign Policy in the Balkans and the Greater Middle East**, Pluto Books, London.
- Friedman, George (2014), **Amerika’nın Gizli Savaşı: Amerika ve Düşmanları Arasındaki Küresel Çatışma**, Pegasus Yayınları, İstanbul.

- Fussey, Pete (2016), "Terrorist Threat to the Olympics: 1972-2016", **Terrorism and the Olympics: Major Security and Lessons for the Future**, Anthony Richards et al. (Ed.), *içinde* (15-31), Routledge, New York.
- Gaddis, John Lewis (2015), **Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçekler**, (Çev. Dilek Cenkçiler), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Galula, David (1964), **Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice**, Praeger Security International, Westport, CT.
- Georgiadis, Konstantinos and Syrigos, Angelos (Eds.) (2009), **Olympic Truce: Sport as a Platform for Peace**, International Olympic Truce Center, Athens.
- Gerger, Haluk (1999), **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: "Soğuk Savaş"tan "Yeni Dünya Düzenine"**, Belge Yayınları, İstanbul.
- Gienow-Hecht, Jessica C. E. (2010), "Culture and the Cold War in Europe", **The Cambridge History of the Cold War (Volume I: Origins)**, Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (Eds.), *içinde* (398-419), Cambridge University Press, Cambridge.
- Gillet, Bernard (1975), **Spor Tarihi**, (Çev. Mustafa Durak), Gelişim Yayınları, İstanbul.
- Gleick, James (1995), **Kaos**, (Çev. Fikret Üçcan), TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- Goksoyr, Matti (2010), "Nationalism", **Routledge Companion to Sports History**, S. W. Pope and John Nauright (Eds.), *içinde* (268-294), Routledge, London.
- Goloğlu, Mahmut (2013), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- IV (1946-1950): Demokrasiye Geçiş**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gökman, Muzaffer (1974), **50 Yıllın Tutanağı (1923-1973)**, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- Gökmen, Oğuz (1999), **Bir Zamanlar Hariciye**, İstanbul.
- _____ (2006), **Diplomasi**, İstanbul.
- Gönlübol, Mehmet (1993), **Uluslararası İlişkiler: İlkeler- Kavramlar-Kurumlar**, Attila Kitabevi, Ankara.
- Gönlübol, Mehmet ve Ülman, Haluk (1987), "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965): Genel Durum", **Olaylarla Türk Dış Politikası, (Cilt I-II: 1919-1983)**, Mehmet Gönlübol (Ed.), *içinde* (191-334), Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara.
- Gönlübol, Mehmet ve Küküoğlu, Ömer (1987), "1965-1973 Dönemi", **Olaylarla Türk Dış Politikası, (Cilt I-II: 1919-1983)**, Mehmet Gönlübol (Ed.), *içinde* (491-540), Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara.
- Gruneau, Rick and Neubauer, Robert (2012), "A Gold Medal for the Market: The 1984 Los Angeles Olympics, the Reagan Era, and the Politics of Neoliberalism", **The Palgrave Handbook of Olympic Studies**, Helen J. Lenskyj and Stephen Wagg (Eds.), *içinde* (134-162), Palgrave MacMillan, London.
- Guttmann, Allen (1992), **The Olympics: A History of the Modern Games**, University of Illinois Press, Urbana, IL.

- Guttmann, Allen and Thompson, Lee (2001), **Japanese Sports: A History**, University of Hawai'i Press (Digital Version).
- Günver, Semih (1985), **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Gürbey, Gülistan (2010), **Arızalı Demokrasilerde Dış Politika (Özal Dönemi'nde Türkiye'de Toplumsal Talepler ve Karar Süreçleri: 1983-1993)**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Gürün, Kamuran (2003), **Savaşan Dünya ve Türkiye (Cilt 3): Savaş (1939-1945)**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2010), **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, TTK Yayınları, Ankara: 2010.
- Güven Partisi Programı (1967)**, Güven Partisi Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1967.
- Güven, Özbay (2016), "Mehmet Akzambak'ın Türk Güreşine Hizmetleri", **Ankara Barosu Spor Hukuku Kurulu Hasan Aydın Tansu Armağanı**, Tacar Çağlar (Ed.), *içinde* (615-637), Ankara Barosu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Güven, Özbay ve Güven, Efdal Utku (2015), "Türkiye'de 1952 Helsinki Olimpiyatları Öncesi Amatörlük ve Profesyonellik Tartışmalarının Eleştirel Bir Yorumu", **Ankara Barosu Spor Hukuku Kurulu Av. Akın Ataksoy Armağanı**, Tacar Çağlar (Ed.), *içinde* (451-481), Ankara Barosu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- _____ (2015), "Yaşar Doğu'nun 1950 Yılında Irak ve Pakistan Gezilerinde Yaptığı Güreşler ve Sosyo-Kültürel Sonuçları", **Ankara Barosu Spor Hukuku Kurulu Av. Mustafa Kemal Kaya Armağanı**, Tacar Çağlar (Ed.), *içinde* (519-547), Ankara Barosu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Güvenç, Serhat (2013), **NATO'da 60 Yıl: Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Hale, William (2003), **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, (Çev. Petek Demir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Harris, George S. (1972), **Troubled Alliance: Turkish American Problems in Historical Perspective (1945-1971)**, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington D.C.
- _____ (1985), **Turkey: Coping with Crisis**, Westview Press, Boulder, CO.
- Hastedt, Glenn P. (2000), **American Foreign Policy: Past, Present, Future**, Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ.
- Heper, Metin ve Criss, Nur Bilge (2009), **Historical Dictionary of Turkey (Third Edition)**, The Scarecrow Press, Inc., Toronto.
- Hiçyılmaz, Ergun (1986), **15. Yüzyıldan Günümüze Sporda Ünlüler Ansiklopedisi**, Ekol Yayınevi, İstanbul.
- Hill, Christopher R. (1992), **Olympic Politics**, Manchester University Press, Manchester.
- Hingley, Ronald (1994), **Russia: A Concise History**, Thames and Hudson, London.
- Hoberman, John M. (1984), **Sport and Political Ideology**, University of Texas Press, Austin, TX.

- Houlihan, Barrie (1997), **Sport, Policy and Politics**, Routledge Press, London.
- Hoye, Russell et. al. (2010), **Sport and Policy: Issues and Analysis**, Butterworth-Heinemann Press, London.
- İçduygu, Ahmet (2016), “Demografi ve Dışarıdan Göç/ Dışarıya Göç”, **Dünden Bugüne Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür**, (Der. Metin Heper ve Sabri Sayarı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 425-436.
- İnan, Kamran (2006), **Siyaset Yılları**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- İnan, Süleyman (2017), “İhtiyar Paşa İnönü (1960-1973)”, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, (Haz. M. Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 529-538.
- İnginar Kemaloğlu, Ayşegül (2012), **Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- İstanbuluoğlu, Altuğ (Der.) (2008), **TMOK 100. Yıl (1908- 2008): Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi’nin 100 Yılı**, TMOK Yayınları, Ankara, 2008.
- Jelavich, Barbara (2015), **Balkan Tarihi-2 (20. Yüzyıl)**, (Çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur), Küre Yayınları, İstanbul.
- Jennings, Andrew (2007), **Faul! FIFA’nın Karanlık Yüzü**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Jones, Ian and Gratton, Chris (2004), **Research Methods for Sports Studies**, Routledge, London.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2016), “Siyasal Kültür”, **Dünden Bugüne Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür**, (Der. Metin Heper ve Sabri Sayarı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 225-238.
- Kamel, A. Atay (2009), **Dış Politika Kıskaçında Türkiye**, YeniYüzyıl Yayınları, İstanbul.
- Kanin, David B. (1981), **A Political History of the Olympic Games**, Westview Press, Boulder, CO.
- Karpat, Kemal H. (2012), **Türk Dış Politikası Tarihi**, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, Kemal H. (2013), **Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kaynar, Mete Kaan (2017), “Yetmişler Türkiye’si’ne Altmışlı Yıllardan Bakmak”, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, (Haz. M. Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 1091-1107.
- Kennan, George F. (1998), “Kennan’ın Uzun Telgrafi”, (Çev. Ferhat Telli), **İdeolojilerin Dünya Savaşı: Soğuk Savaş**, (Haz. Ferhat Telli), Yazı-Görüntü-Ses Yayınları, İstanbul, 111-131.
- Keys, Barbara (2010), “International Relations”, **Routledge Companion to Sports History**, S. W. Pope and John Nauright (Eds.), içinde (248-267), Routledge, London.
- Keys, Barbara (2012), “The Early Cold War Olympics, 1952-1960: Political, Economic and Human Rights Dimensions”, **The Palgrave Handbook of Olympic Studies**, Helen J. Lenskyj and Stephen Wagg (Eds.), Palgrave MacMillan, London, 72-87.
- Kinzer, Stephen (2016), **Dulles Kardeşler: John Foster Dulles, Allen Dulles ve Gizli Dünya Savaşları**, (Çev. Arda Vardar), Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Kissinger, Henry (2016), **Diplomasi**, (Çev. İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Koca, Bayram (2017), “Altmışlı Yıllarda Türkiye’de Anti-komünizm: Truman Doktrini’nden Komünizmle Mücadele Dernekleri’ne”, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, (Haz. M. Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 545-569.
- Komisyon (1978), **Ayın Olayları: Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1978**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Köni, Hasan (2001), **Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri**, ASAM Yayınları, Ankara.
- Kuban, Doğan (2016), “Betonarme ve Modern Mimari: Dün, Bugün, Yarın”, **Doğan Kuban Yazıları Antolojisi, 1. Cilt: Sanat, Mimarlık, Toplum Kültürü Üzerine Makaleler**, Yaman Kayabalı (Ed.), Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- Kuneralp, Zeki (1981), **Sadece Diplomat**, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Kuran, Aram ve Hiçyılmaz, Ergun (2015), **Osmanlı’dan Günümüze Ermeni-Rum-Musevi Kulüpleri ve Sporcuları**, TC Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Küçük, Yalçın (1998), “Sosyalizmi Dondurma Savaşı”, **İdeolojilerin Dünya Savaşı: Soğuk Savaş**, (Haz. Ferhat Telli), Yazı-Görüntü-Ses Yayınları, İstanbul, 1998, 31-68.
- _____ (1998), “İdeolojilerin Dünya Savaşı”, **İdeolojilerin Dünya Savaşı: Soğuk Savaş**, (Haz. Ferhat Telli), Yazı-Görüntü-Ses Yayınları, İstanbul, 1998, 69-107.
- Kyle, Donald G. (1999), “Olympic Games, Ancient”, **Encyclopedia of World Sport: From Ancient Times to Present**, Karen Christensen and David Levinson (Eds.), içinde (273-277), Oxford University Press, Oxford.
- _____ (2010), “Origins”, **Routledge Companion to Sports History**, S. W. Pope and John Nauright (Eds.), içinde (114-128), Routledge, London.
- Lieser, Josh R. (2014), **Los Angeles and the 1984 Olympic Games: Cultural Commodification, Corporate Sponsorship, and the Cold War**, Unpublished Ph.d. Thesis, University of California-Riverside, Riverside, CA.
- Lucas, W. Scott (1999), “Beyond Diplomacy: Propaganda and the History of the Cold War”, **Cold-War Propaganda in the 1950s**, Gary D. Rawsley (Ed.), Macmillan Press Ltd., London, 11-30.
- Lüküslü, Demet (2017), “12 Eylül Rejiminin Gençlik Algısı”, **Modernizimin Yansımaları: 80’li Yıllarda Türkiye**, Erik Jan Zürcher ve R. Funda Barbaros (Eds.), içinde (), Efil Yayınevi, Ankara.
- Lyberg, Wolf (1996), **Fabulous 100 Years of the IOC**, International Olympic Committee, Lausanne.
- Mabillard, Vincent and Jadi, Daniel (2011), **Sports as Cultural Diplomacy: How Sports Can Make a Difference in Intercultural Relations**, Institute for Cultural Diplomacy Inc., Pelham, MA.
- Major, Patrick and Mitter, Rana (2004), “East is East and West is West? Towards a Comparative Socio-Cultural History of the Cold War”, **Across the Blocs: Cold War Cultural and Social History**, Patrick Major and Rana Mitter (Eds.), içinde (1-18), Frank Cass, London.
- Mallon, Bill and Heijmans (2011), **Historical Dictionary of the Olympic Movement**, The Scarecrow Press, Toronto.

- Marcovitz, Hal (2002), **The Munich Olympics (Great Disasters: Reforms and Ramifications)**, Chelsea House Publishers, Philadelphia, PA.
- Martin, Lenore G. (2016), "Dış Politika", **Dünden Bugüne Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür**, (Der. Metin Heper ve Sabri Sayarı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 293-304.
- Maurois, Andre ve Aragon (1969), **Amerika-Rusya: 1917-1960, Paralel Tarih (II. Cilt, 1939-1960)**, (Çev. Galip Üstün), Cem Yayınevi, İstanbul.
- McComb, David G. (2004), **Sports: An Illustrated History**, Oxford University Press, Oxford.
- McGhee, George C. (1992), **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu...**, (Çev. Belkıs Çorakçı), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- McMahon, Robert J. (2013), **Soğuk Savaş**, (Çev. Sinem Gül), Dost Kitabevi, Ankara.
- McWhirter, Norris (1983), **Guinness Book of Olympic Records**, Bantam Books, Toronto.
- Menderes, Ünal (1970), **1969'da Dünya**, Başnur Matbaası, Ankara.
- Miller, David (2012), **The Official History of the Olympic Games and the IOC: Athens to London (1894-2012)**, Mainstream Publishing, Edinburgh.
- Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi (1969)**, Milli Nizam Partisi Yayınları, Ankara.
- Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi (1973)**, MSP Genel Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Mumcu, Uğur (2014), **12 Eylül Adaleti**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (2008), **24 Ocak Anayasası, (Bütün Yazıları: 19)**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (2010), **Alaturka Kapitalizm (Bütün Yazıları: 18)**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (2011), **Amerika Küsmesin, (Bütün Yazıları: 3)**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (2011), **Bağımsızlık Gülü, (Bütün Yazıları: 14)**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (2010), **Devlet Modası: Tek Yol Özal (Bütün Yazıları: 22)**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (2008), **Engelli Demokrasi, (Bütün Yazıları: 20)**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (2008), **Esir Teşebbüs, (Bütün Yazıları: 16)**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (2011), **Milliyetçilik A.Ş., (Bütün Yazıları: 10)**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (2012), **Namıslu Olma Cesareti, (Bütün Yazıları: 17)**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (1993), **Sakıncalı Piyade**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1981), **Silah Kaçakçılığı ve Terör**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1975), **Suçlular ve Güçlüler**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2017), **Tarikat-Siyaset-Ticaret, (Bütün Yazıları: 17)**, um: ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- Mütercimler, Erol ve Öke, Mim Kemal (2004), **Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Nadi, Nadir (1975), **Sil Baştan**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Neale, Jonathan (2004), **Amerikan Savaşı: Vietnam (1960-1975)**, Metis Yayınları, İstanbul.

- Nye, Joseph S., Jr. (2004), **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, Public Affairs, New York, NY.
- Odabaşı, Levent (2017), “Ragıp Gümüşpala”, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, (Haz. M. Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 519-528.
- Office of the Historian, U.S. Department of State (2005), **Sport and Diplomacy in the Global Arena**, U.S. Department of State Bureau of Public Affairs.
- Okey, Robin (1991), **Eastern Europe (1740-1985): Feudalism to Communism**, Routledge, London.
- Olimpik Hareket (1988)**, TMOK Yayınları, İstanbul.
- Oran, Baskın (1990), **Kenan Evren’in Yazılmamış Anıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (2015), “Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (19-73), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, Dönemin Bilançosu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (479-498), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), “1960-1980: Göreli Özerklik-3, Dönemin Bilançosu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (655-680), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), “1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Dönemin Bilançosu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (9-33), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oxlade, Chris and Ballheimer, David (2005), **Eyewitness Olympics**, DK Publishing, Inc., London.
- Öksüz, Hikmet (2016), **Türkiye ve Balkanlar**, Serander Yayınevi, Trabzon.
- Öncü, Edip (2017), “Olimpizm ve Milliyetçilik: İlk Yüzyıl (1896-1996)”, **Zamanın İzleri: İlkeler, İdeolojiler ve İsyanlar**, (Ed. Temel Öztürk), *içinde* (423-466), KTÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, Trabzon.
- Örnek, Cangül (2015), **Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi**, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Örs, Rasim D. (2011), **Rus Basınında Türkiye ve NATO (Soğuk Savaş Yılları)**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Öymen, Altan (2014), **Değişim Yılları**, Doğan Kitap, İstanbul.
- _____ (2010), **Öfkeli Yıllar**, Doğan Kitap, İstanbul.
- _____ (2018), **Umutlar ve İdamlar (1960-1961)**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Öymen, Örsan (2010), **Bir İhtilal Daha Var (1908- 1980)**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Özal, Korkut (2010), **Devlet Sırrı**, Yakın Plan, İstanbul.

- Özcan, Gencer (2017), “Altmışlı Yıllarda ‘Dış’ Politika”, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, (Haz. M. Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 217-256.
- _____ (2019), “Ellili Yıllarda ‘Dış’ Politika”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, (Haz. Mete Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 97-133.
- Özdağ, Ümit (2004), **Menderes Dönemi’nde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Özdemir, Hikmet (2014), **Turgut Özal: Biyografi**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Özgişi, Tunca (2012), **Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- Özer, İlbeyi (2015), **Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat**, İskenderiye Kitap, İstanbul.
- Özersay, Kudret (2002), **Kıbrıs Sorunu: Hukuksal Bir İnceleme**, ASAM Yayınları, Ankara.
- Özmen, Selahattin (2005), **80 Yıla Tanıklık**, Altan Matbaacılık, İstanbul.
- Öztürk, Kazım (2000), **Türk Parlamento Tarihi: TBMM-X. Dönem (1954-1957), II. Cilt: Milletvekillerinin Özgeçmişleri**, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- Pariante, Robert (1995), **The Samaranch Years: 1980-1994 Towards Olympic Unity**, International Olympic Committee, Lausanne.
- Payne, Michael (2005), **Olimpiyatların Yükselişi**, (Çev. Can Evren Topaktaş ve Çetin Soy), NTV Yayınları, İstanbul.
- Pehlivanoglu, A. Öner (2003), **Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye**, Kastaş Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2004), **Ortadoğu ve Türkiye**, Kastaş Yayınevi, İstanbul.
- Perelman, Richard (1985), **Olympic Retrospective: The Games of Los Angeles**, Los Angeles Olympic Organizing Committee, Los Angeles, CA.
- Pittaway, Mark (2004), “The Education of Dissent: The Reception of the Voice of Free Hungary 1951-1956”, **Across the Blocs: Cold War Cultural and Social History**, Patrick Major and Rana Mitter (Eds.), içinde (75-90), Frank Cass, London.
- Plano, Jack C. and Olton, Roy (1988), **The International Relations Dictionary**, 4th Ed., Clio Press, Oxford.
- Pope, S. W. (2010), “Imperialism”, **Routledge Companion to Sports History**, S. W. Pope and John Nauright (Eds.), içinde (229-247), Routledge, London.
- Pope, S. W. and Nauright, John (2010), “Introduction”, **Routledge Companion to Sports History**, S. W. Pope and John Nauright (Eds.), içinde (3-11), Routledge, London.
- Prados, John (2003), **Lost Crusader: The Secret Wars of CIA Director William Colby**, Oxford University Press, Oxford.
- Qasımlı, Musa (2013), **Türkiye Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

- Rawnsley, Gary D. (1999), "Introduction", **Cold-War Propaganda in the 1950s**, Gary D. Rawsley (Ed.), *içinde* (1-9), Macmillan Press Ltd., London.
- _____ (1999), "The Campaign of Truth: A Populist Propaganda", **Cold-War Propaganda in the 1950s**, Gary D. Rawsley (Ed.), *içinde* (31-46), Macmillan Press Ltd., London.
- Richards, Anthony (2016), "Terrorism, the Olympics and Sport: Recent Events and Concerns", **Terrorism and the Olympics: Major Security and Lessons for the Future**, Anthony Richards et al. (Ed.), *içinde* (15-31), Routledge, New York.
- Richards, Anthony et al. (2016), "Towards an Understanding of Terrorism and Olympics", **Terrorism and the Olympics: Major Security and Lessons for the Future**, Anthony Richards et al. (Ed.), *içinde* (1-11), Routledge, New York.
- Richmond, Yale (2003), **Cultural Exchange and the Cold War: Raising the Iron Curtain**, The Pennsylvania University Press, University Park, PA.
- Rider, Toby C. (2011), **The Olympic Games and the Secret Cold War: The U.S. Government and the Propaganda Campaign Against Communist Sport (1950-1960)**, Unpublished Ph.d. Thesis, Western University, Department of Kinesiology, London, Ontario, Canada.
- Rider, Toby C. And Wamsley, Kevin B. (2012), "Myth, Heritage and the Olympic Enterprise", **The Palgrave Handbook of Olympic Studies**, Helen J. Lenskyj and Stephen Wagg (Eds.), *içinde* (289-303), Palgrave MacMillan, London.
- Riordan, James (2010), "Russia/The Soviet Union", **Routledge Companion to Sports History**, S. W. Pope and John Nauright (Eds.), *içinde* (541-552), Routledge, London.
- Riordan, James (2003), "The Sports Policy of the Soviet Union (1917-1941)", **Sport and International Politics: Impact of Facism and Communism on Sport**, Pierre Arnaud and James Riordan (Eds.), *içinde* (67-78), Spon Press, London.
- Rourke, John T. (1991), **International Politics on the World Stage**, The Dushkin Publishing Group, Inc., Guilford, CT.
- Sağlam, Kayhan (1974), **Ecevit Olayı: Bir Başbakanın Doğuşu (1. Cilt)**, Belge Yayınları, İstanbul.
- Saktanber, Ayşe ve Beşpınar, Umut (2016), "Gençlik", **Dünden Bugüne Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür**, (Der. Metin Heper ve Sabri Sayarı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 349-362.
- Sander, Oral (2006), **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.
- _____ (2016), **Türk- Amerikan İlişkileri: 1947- 1964**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Saray, Mehmet (2000), **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'YA Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler**, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Saunders, Frances S. (2016), **Parayı Verdi Düdüğü Çaldı: Sanat ve Edebiyat Dünyasında CIA Parmağı**, (Çev. Ülker İnce), İmge Kitabevi, Ankara.
- Sav, Ergun (2000), **Diplomaturka : Bir Diplomat-Yazarın Anıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

- Schiller, Kay and Young, Christopher (2010), **The 1972 Olympics and the Making of Modern Germany**, University of California Press, Los Angeles, CA.
- Seckler-Hudson, Cathryn (1950), **Amerika Birleşik Devletleri: Halk Tarafından Kurulan Bir Hükümet**, ABD Dışişleri Bakanlığı, Washington D.C.
- Senn, Alfred (1999), **Power, Politics, and the Olympic Games**, Human Kinetics, Champaign, IL.
- Sezer-Şanlı, Ayşem (2019), “6-7 Eylül 1955: Türkiye’de Bir ‘Pogrom’ Yaşandı”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, (Haz. Mete Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 377-392.
- Shaw, Stanford J. and Shaw, Ezel K. (1997), **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey (Vol. II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808- 1975)**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Soley, Şevket (1974), **Spor Yıllığı Özel Sayı: 50. Yıl (1973)**, İstanbul.
- _____ (1965), **Spor Yıllığı (1964)**, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- _____ (1964), **Yıllık Spor (1963)**, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Sonyel, Salahi (2014), **Gizli Belgelerle Kıbrıs Sorunu (1974-1975)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Sosyalist Parti Programı (1975)**, Sosyalist Parti Yayınları, Ankara.
- Soysal, İsmail (2000), **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları, Cilt II (1945-1990): Kesim A (Çok Taraflı Bağlılar)**, TTK, Ankara.
- Sönmezoğlu, Faruk (2006), **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul.
- Sönmezoğlu, Faruk (2009), **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Der Yayınları, İstanbul.
- Sutch, Peter and Elias, Juanita (2007), **International Relations: The Basics**, Routledge, Oxford.
- Şahin, Haluk (2016), **Unutulmuş Bir Suikastin Anatomisi**, Destek Yayınları, İstanbul.
- Şimşir, Bilal (1996), **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Şimşir, Bilal (Ed.) (1990), **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents (Volume I- 1985)**, TTK, Ankara.
- Tayga, Yunus (1990), **Türk Spor Tarihine Genel Bakış**, T.C. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Taylor, Philip M. (1999), “Through a Glass Darkly? The Psychological Climate and Psychological Warfare of the Cold War”, **Cold-War Propaganda in the 1950s**, Gary D. Rawsley (Ed.), *içinde* (225-242), Macmillan Press Ltd., London.
- Taylor, Trevor (1986), “Sport and International Relations: A Case of Mutual Neglect”, **The Politics of Sport**, Lincoln Allison (Ed.), *içinde* (27-50), Manchester University Press, Manchester.
- T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1989), **Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları (26.3.1989)**, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, No: 1393, Ankara.

- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim (2009), **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Tellal, Erel (2015), “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, SSCB’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (499-521), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), “1960-1980: Göreli Özerklik-3, SSCB’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (769-783), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), “1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, SSCB’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (158-166), İletişim Yayınları, İstanbul.
- TMOK (1985), **Olimpik Hareket: Citius, Altius, Fortius**, TMOK Yayınları, 1985.
- TMOK (1988), **Olimpik Hareket**, TMOK Yayınları, 1988.
- Toker, Metin (1981), **Not Defterinden (1973 Seçimleri’nden 12 Eylül’e)**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Topuz, Hıfzı (1973), **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Toropov, Brandon (2000), **Encyclopedia of Cold War Politics**, Facts on File: Library of World History, New York.
- Toohy, Karen, and Veal, A. J. (2007), **The Olympic Games: A Social Science Perspective**, CAB International, Oxford.
- Tuncer, Hüner (2012), **İsmet İnönü’nün Dış Politikası (1938-1950): İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- _____ (2013), **Menderes’in Dış Politikası: Batı’nın Güdümündeki Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- _____ (2014), **27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türk Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- _____ (2014), **İki Darbe Arasında Türk Dış Politikası (1971-1980)**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- _____ (2006), **İç Politikadan Dış Politikaya Türkiye’nin Sorunları ve Küreselleşme**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), **Türk Dış Politikası, 2. Cilt: Cumhuriyet Dönemi (1920-2002)**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (2017)**, Ata Kitabevi, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2011), **Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2011)**, TÜİK Yayınları, No: 3685, Ankara.
- Uçarol, Rifat (2013), **Siyasi Tarih (1789-2012)**, Der Yayınları, İstanbul.
- Uzgel, İlhan (2015), “1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, ABD ve NATO’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), *içinde* (34-82), İletişim Yayınları, İstanbul.

- _____ (2015), “1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Balkanlarla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.), içinde (167-181), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Waite, Frank T. (1958), **Büyük Tecrübe**, (Çev. Selma F. Ocaktan), Işık Kitapları, İstanbul.
- Westad, Odd Arne (2010), “The Cold War and the International History of the 20th Century”, **The Cambridge History of the Cold War (Volume I: Origins)**, Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (Eds.), içinde (1-19), Cambridge University Press, Cambridge.
- Wilson, Theodore A. (1977), **The Marshall Plan (1947-1951), Headline Series: 236**, Foreign Policy Association, Washington D. C.
- Yanık, Aybars ve Bora, Tanıl (2017), “Altmışlı Yıllarda Türkiye’nin Düşünce Hayatı”, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, (Haz. M. Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 275-300.
- Yavuzalp, Ercüment (1998), **Dış Politikada Oyunun Kuralları**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (1993), **Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (1996), **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi (1965)**, YTP Yayınları, Ankara.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal (2005), **The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East (1950-1959)**, Frank Cass, London.
- Yetkin, Çetin (2010), **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika (27 Mayıs 1960- 12 Mart 1971- 12 Eylül 1980)**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Konya.
- Yıldırım, Sema ve Zeynel, B. Kemal (Eds.) (2010), **TBMM Albümü (1920-2010), 2. Cilt (1950-1980)**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Yayınları, No: 1, Ankara.
- _____ (2010), **TBMM Albümü (1920-2010), 3. Cilt (1983-2010)**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Yayınları, No: 1, Ankara.
- _____ (2010), **TBMM Albümü (1920-2010), 4. Cilt (1960-1983)**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Yayınları, No: 1, Ankara.
- Yılmaz, Levend (2004), **Barışın Büyükelçisi: Mahmut Dikerdem**, Bileşim Yayınevi, İstanbul.
- Young, David C. (2004), **A Brief History of the Olympic Games**, Blackwell Publishing, Oxford.
- Yüce, Mehmet (2017), “Altmışlı Yıllarda Spor”, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, (Haz. M. Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 1017-1041.
- Zürcher, Erik Jan (2010), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

d. Makaleler

- Agmon, Marcy (1986), “Defending the Upper Gulf: Turkey's Forgotten Partnership”, **Journal of Contemporary History**, 21 (1), 81-97.
- Ahmad, Feroz (1984), “The Turkish Elections of 1983”, **MERIP Reports: Turkey under Military Rule**, No. 122, 3-11.
- Allen, Dean (2013), “National Heroes: Sport and Creation of Icons”, **Sport in Society**, 33 (4), 584-594.

- Allison, Lincoln (1998), "Sport and Civil Society", **Political Studies**, Vol. XLVI, 709-726
- Allison, Lincoln (1994), "The Olympic Movement and the End of the Cold War", **World Affairs**, 157 (2), 92-97.
- Allison, Lincoln and Monnington, Terry (2002), "Sport, Prestige and International Relations", **Government and Opposition**, 37 (1), 106-134.
- Altıntaş, Ahmet ve Şahin, Feyza K. (2007), "Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) ve Türk Turizmine Katkıları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26 (45), 9-36.
- Arıkan, Zeki, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", **Atatürk Yolu Dergisi**, 6 (23), 262-281.
- Ataöv, Türkkaya (1979), "Anti-Detente Schemes In Eastern Mediterranean", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 34 (1), 213-220.
- Aydın, Mustafa (2005), "Turkish Foreign Policy at the End of the Cold War: Roots and Dynamics", **The Turkish Yearbook of International Relations**, (36), s. 1-36.
- Aydın, Mustafa (1996), "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 51 (1), 71-114.
- Baka, Richard (2018), "Melbourne's Status as an Olympic City: Past, Present, and Future Perspectives", **The International Journal of the History of Sport**, 35 (9), 874-897.
- Beacom, Aaron (2000), "Sport in International Relations: A Case for Cross-Disciplinary Investigation", **The Sports Historian**, 20 (2), 1-23.
- Berlioux, Monique (1980), Juan Antonio Samaranch Succeeds Lord Killanin", **Olympic Review**, No: 54, (Aug. 1980), 398-399.
- Bolz, Daphne (2008), "The 1948 London Games: An Investigation into Political and Economic Post-War Reconstruction and the Olympics", **Journal of Olympic History**, 16 (1), 60-62.
- Bolz, Daphne (2010), "Welcoming the World's Best Athletes: An Olympic Challenge for Post-war Britain", **International Journal of the History of Sport**, 27 (6), 1006-1028
- Booth, Douglas (2013), "Narrative Form: Understanding Representations of Olympic Pasts", **Olympika**, Vol. XXII, 91-112.
- Bowman, Elizabeth A. and Sartre, Jean-Paul (2003), "Sartre on Munich 1972", **Sartre Studies International**, 9 (2), 5-8.
- Bölükbaşı, Süha (1998), "The Cyprus Dispute and the United Nations: Peaceful Non-Settlement between 1954 and 1996", **International Journal of Middle Eastern Studies**, 30 (3), 411-434.
- Brewster, Keith and Brewster, Claire (2009), "The Mexican Student Movement of 1968: An Olympic Perspective", **The International Journal of the History of Sport**, 26 (6), 814-839.
- Brewster, Keith and Brewster, Claire (2009), "Mexico City's Hosting of the 1968 Games", **The International Journal of the History of Sport**, 26 (6), 840-865.
- Brundage, Avery (1971), "A Reply From Avery Brundage", **Olympic Review**, No: 50-51 (Nov.-Dec. 1971), 575-577.

- Bulut, Sedef (2009), “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Gazi Akademik Bakış**, 2 (4), 125-145.
- Callebat, Louis (1998), “The Modern Olympic Games and Their Model in Antiquity”, **International Journal of Classical Tradition**, 4 (4), 555-566.
- Carrard, François (2011), “Sport and Politics on the International Scene”, **Rivista di Studi Politici Internazionali, Nuova Serie**, 78/1 (309), 25-32.
- Cary, Noel D. (2011), “Olympics in Divided Berlin? Popular Culture and Political Imagination at the Cold War Frontier”, **Cold War History**, 11 (3), 291-316.
- Chan, Gerald (1985), “The Two-Chinas Problem and the Olympic Formula”, **Pacific Affairs**, 58 (3), (August 1985), 473-490.
- Chatziefstathiou, Dikaia and Henry, Ian (2007), “Hellenism and Olympism: Pierre de Coubertin and the Greek Challenge to the Early Olympic Movement”, **Sport in History**, 27 (1), 24-43.
- Corthorn, Paul (2013), “The Cold War and British Debates Over the Boycott of the 1980 Moscow Olympics”, **Cold War History**, 13 (1), 43-66.
- Cutler, Robert M. (1985), “Domestic and Foreign Influences on Policy Making: The Soviet Union in the 1974 Cyprus Conflict”, **Soviet Studies**, 37 (1), 60-89.
- Dağı, İhsan D. (1996), "Democratic Transition in Turkey: The Impact of European Diplomacy", **Middle Eastern Studies**, 32 (2), 124-141.
- Dichter, Heather L, Lake, Robert J. And Dyreson, Mark (2019), “New Dimensions of Sport in Modern Europe: Perspectives from the Long Twentieth Century”, **The International Journal of the History of Sport**, 36 (2-3), 123-130.
- Dyreson, Mark (2008), “Epilogue: Athletic Clashes of Civilizations or Bridges Over Cultural Divisions? The Olympic Games as Legacies and the Legacies of the Olympic Games”, **The International Journal of the History of Sport**, 25 (14), 2117-2129.
- Dyreson, Mark (2015), “Global Television and the Transformation of the Olympics: The 1984 Los Angeles Olympic Games”, **The International Journal of the History of Sport**, 32 (1), 172-184.
- Eckstein, Ruth (1993), “Ping Pong Diplomacy: A View from behind the Scenes”, **The Journal of American-East Asian Relations**, 2 (3), 327-342.
- Edelman, Robert S. (2015), “The Russians are not Coming! Withdrawal From the Games of the XXIII Olympiad”, **The International Journal of the History of Sport**, 32 (1), 9-36.
- Erhan, Çağrı (1996), “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 51(1), 275-287.
- Erken, Ali (2015), “Türkiye’de Barış Gönüllüleri Programına Bir Bakış: 1961-1970, **Avrasya Etüdleri**, 48 (2), 39-63.
- Erol, M. Seyfettin ve Ozan, Emre (2011), Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim, **Akademik Bakış**, 4 (8), 13-38.

- Göktepe, Cihat (2005), "The Cyprus Crisis of 1967 and Its Effects on Turkey's Foreign Relations", **Middle Eastern Studies**, 41 (3), 431-444.
- Grix, Jonathan and Carmichael, Fiona (2012), "-Why Do Governments Invest in Elite Sport?- A Polemic", **International Journal of Sport Policy and Politics**, 4 (1), 73-90.
- Guttman, Allen (1988), "The Cold War and the Olympics", **International Journal**, 43 (4), 554-568.
- Guttman, Allen (2003), "Sports, Politics and the Engaged Historian", **Journal of Contemporary History**, 38 (3), 363-375.
- Güven, Özbay ve Güven, Bengü (2019), "1936 Garmisch Kış Olimpiyat Oyunları'na Türkiye'nin Katılımı", **Sportmetre**, 17 (3), 1-8.
- Güven, Özbay (1990), "Atatürk ve Güreş", **Erdem**, 6 (18), 625-658.
- _____ (2012), "Türk Güreşçilerinin ve Atlet Ruhi Sarıalp'ın 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'ndaki Zaferi", **Türk Yurdu**, 32 (295), 572-586.
- _____ (2015), "Türk Güreş Ekolü", **Türk Güreş Vakfı Dergisi**, (Aralık 2015), 22-27.
- _____ (1996), "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Yetiştiren Okulların Eğitimini Hazırlayıcı Çalışmalar", **Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi**, 1 (2), 70-82.
- Heggie, Vanessa (2008), "Only the British Appear to be Making a Fuss: The Science of Success and the Myth of Amateurism at the Mexico Olympiad, 1968", **Sport in History**, 28(2), 213-235.
- Hoberman, John M. (1987), "Sport and Social Change: The Transformation of Maoist Sport", **Sociology of Sport Journal**, 4, 156-170.
- Holt, Richard (2014), "Historians and the History of Sport", **Sport in History**, 34 (1), 1-33.
- Houlihan, Barrie (2009), "Mechanisms of International Influence on Domestic Elite Sport Policy", **International Journal of Sport Policy and Politics**, 1(1), 51-69.
- Houlihan, Barrie and Zheng, Jinming (2015), "Small States: Sport and Politics at the Margin", **International Journal of Sport History and Politics**, 7 (3), 329-344.
- Hughes, Gerald R. And Owen, Rachel J. (2009), "The Continuation of Politics by Other Means: Britain, the Two Germany and the Olympic Games (1949-1972)", **Contemporary European History**, 18 (4), 443-474.
- İnan, Süleyman (2005), "1949'da İnönü ve Bayar'a Suikast İddiası: Reşat Aydın'ın Olayı", **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 4 (11), 202-230.
- IOC (1965), "Minutes of the 63rd Meeting of the I.O.C., Olympic Awards", **Bulletin du Comité International Olympique**, No: 92, (November 1965), 74-79.
- IOC (1970), "The Winning Cities", **Olympic Review**, No: 32, (May 1970), 232-235.
- IOC (1972), "Olympic News", **Olympic Review**, No: 58, (July 1972), 328-329.
- IOC (1980), "The New President of the IOC, Juan Antonio Samaranch", **Olympic Review**, No: 54, (Aug. 1980), 400.

- Iowert, Hywel et al. (2010), "Nationalism and Olympism: Towards a Normative Theory of International Sporting Representation", **Olympika**, Vol. XIX, 81-110.
- Jackson, Steven J. and Haigh, Stephen (2008), "Between and Beyond Politics: Sport and Foreign Policy in a Globalizing World", **Sport in Society**, 11 (4), 349-358.
- Jasse, Richard L. (1991), "The Baghdad Pact: Cold War or Colonialism?", **Middle Eastern Studies**, 27 (1), pp. 140-156
- Jefferys, Kevin (2012), "Britain and the Boycott of the 1980 Moscow Olympics", **Sport in History**, 32 (2), 279-301.
- Johnes, Martin (2007), "Archives, Truth and the Historian at Work: A Reply to Douglas Booth's 'Refiguring the Archive'", **Sport in History**, 27 (1), 127-135.
- Johnstone, Diana (1989), **Middle East Report**, Turkey in the Age of Glasnost, No. 160, 17-18.
- Kayaoğlu, Barın (2009), "Strategic Imperatives, Democratic Rhetoric: The United States and Turkey, 1945-52", **Cold War History**, 9 (3), 321-345.
- Keech, Marc and Houlihan, Barrie (1999), "Sport and the End of Apartheid", **The Round Table**, 88 (349), 109-121.
- Keech, Marc (2001), "The Ties that Bind: South Africa and Sports Diplomacy, (1958-1963)", **The Sports Historian**, 21 (1), 71-93.
- George F. Kennan ("X") (1947), "The Sources of Soviet Conduct", **Foreign Affairs, An American Quarterly Review**, 25 (4), 566-582.
- Krishna, Anirudh and Haglund, Eric (2008), "Why Do Some Countries Win More Olympic Medals? Lessons for Social Mobility and Poverty Reduction", **Economic and Political Weekly**, 43 (28), 143-151.
- Krüger, Michael (2015), "Global Perspectives on Sports and Movement Cultures: From Past to Present-Modern Sports Between Nationalism, Internationalism, and Cultural Imperialism", **The International Journal of the History of Sport**, 32 (4), 518-534.
- Krüger, Michael F. et al. (2012), "The Munich Olympics 1972: Its Impact on the Relationship Between State, Sports and Anti-Doping Policy in West Germany", **Sport in History**, 32 (4), 526-549.
- Kürkçüoğlu, Ömer (1980), "Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünyü ve Bugünü", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 35 (1), 309-335.
- Kürkçüoğlu, Ömer (1978), "Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 33 (1), 213-247.
- Leffler, Melvyn P. (1985), "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952", **The Journal of American History**, 71 (4), 807-825.
- Lennartz, Karl (2012), "The IOC and the Start of the Cold War", **Journal of Olympic History**, Vol. 20, 61-63.

- Llewellyn, Matthew, Gleaves, John and Wilson, Wayne (2015), "The Historical Legacy of the 1984 Los Angeles Olympic Games", **The International Journal of the History of the Sport**, 32 (1), 1-8.
- Loland, Sigmund (1995), "Pierre de Coubertin's Ideology of Olympism from the Perspective of the History of Ideas", **Olympika: The International Journal of Olympic Studies**, Vol. IV, 49-78
- Lucas, John (2008), "Avery Brundage and His Vision of the Olympic Games during the 'Unsettling' Years (1938-1952)", **Journal of Olympic History**, 16 (2), 23-32.
- Ludington, Nicholas S. And Spain, James W. (1983), "Dateline Turkey: The Case for Patience", **Foreign Policy**, (50), 150-168.
- MacAloon, John J. (1982), "Double Visions: Olympic Games and American Culture", **The Kenyon Review**, 4 (1), 98-112.
- MacLean, Malcolm (2010), "Where the 'Real' Meets the 'Conceptual': The Uncomfortable Boundary Between Histories of Sport and Cultural Studies", **Sport in History**, 30 (3), 489-500.
- Majumdar, Borja and Mehta, Nalin (2010), "The Tricolour in Beijing: Indian Sport, Olympism and Nationalism", **Sport in Society**, 13 (5), 911-918.
- Mallinson, William (2009), "Cyprus, Britain, the USA, Turkey and Greece in 1977: Critical Submission or Submissive Criticism?", **Journal of Contemporary History**, 44 (4), 737-752.
- Mangan, J. A. and Ok, Gwang (2012), "Seoul'88- Media, Politicians, Public: Confrontation, Cooperation and Democratic Consequences", **The International Journal of the History of the Sport**, 29 (16), 2276-2292.
- Manisalı, Erol (1976), "Türkiye-AET İlişkilerinde Ekonomik ve Politik Değerlendirmeler", **Dış Politika Enstitüsü Dergisi**, 5 (2-3), 3-33
- Marquess of Exeter (1970), "South Africa and the Olympic Games", **Olympic Review**, Issue: 33, (June 1970), 323-324.
- McKibbin, Ross (2011), "Sports History: Status, Definitions and Meanings", **Sport in History**, 31 (2), 167-174.
- Mitchell, Ed (2003), "They're All Gone", **Perspecta**, Vol. 34, 28-39.
- Murray, Stuart (2012), "The Two Halves of Sports-Diplomacy", **Diplomacy & Statecraft**, 23 (3), 576-592.
- Murray, Stuart and Pigman, Geoffrey A. (2014), "Mapping the Relationship Between International Sport and Diplomacy", **Sport in Society**, 17 (9), 1098-1108.
- Naish, Jacob (2015), International Diplomacy and the Olympic Movement: The New Mediators, **International Journal of Sport Policy and Politics**, 7 (1), 153-155.
- Öncü, Edip (2020), 1971 Akdeniz Oyunları: Büyük İmtihan", **Sportmetre**, Spor Tarihi Özel Sayısı, (18), 1-20.

- Özcan, Feridun C. (2003), U.S. Aid and Turkish Macroeconomic Policy: A Narration of the Aid Bargain Process in the 1946-1958 Period”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, (34) , 119-136.
- Özçakır, Sabri and Llewellyn, Matthew P. (2017), “Just Saying –Bravo Kids- and Giving Them Some Gifts is not Enough: Amateurism, Turkish Wrestling, and the Olympic Games”, **The International Journal of the History of the Sport**, 34 (13), 1436-1452.
- Özdemir, Hikmet (2000), “The Turkish-American Relations Toward 1960 Turkish ‘Revolution’”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, (31), 160-181.
- Özsoy, Selami (2011), “Basına Yansımalarıyla ‘1952 Amatörlük Olayı’ ve Türk Sporunda Amatörlük”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13 (2), 97-119.
- Parks, Jennifer (2013), “Nothing but Trouble: The Soviet Union’s Push to Democratise International Sports During the Cold War: 1959-1962”, **The International Journal of the History of the Sport**, 30 (13), 1554-1567.
- Pigman, Geoffrey A. and Rofe, J.Simon (2014), “Sport and Diplomacy: An Introduction”, **Sport in Society**, 17 (9), 1095-1097.
- Polley, Martin (2012), “The Politics of the Olympics: A Survey, Edited by A. Bairner and G. Molnar”, **International Journal of Sport Policy and Politics**, 4 (3), 447-451.
- Redeker, Robert (2008), “Sport as an Opiate of International Relations: The Myth and Illusion of Sport as a Tool of Foreign Diplomacy”, **Sport in Society**, 11 (4), 494-500.
- Rider, Toby (2015), “Filling the Information Gap: radio Free Europe- Radio Liberty and the Politics of Accreditation at the 1984 Los Angeles Olympic Games”, **The International Journal of the History of Sport**, 32(1), 37-52.
- Rider, Toby C. (2013), “Political Warfare in Helsinki: American Covert Strategy and the Union of Free Eastern European Sportsmen”, **The International Journal of the History of Sport**, 30 (13), 1493-1507.
- Rider, Toby C. (2013), “Eastern Europe's Unwanted: Exiled Athletes and the Olympic Games (1948-1964)”, **Journal of Sport History**, 40 (3), 435-453.
- Riordan, James (2007), “The Impact of Communism on Sport”, *Historical Social Research*, 32 (1), 110-115.
- Riordan, James (1979), “Professional Training in Physical Education in the U.S.S.R.”, **Quest**, 31 (1), 36-44.
- Riordan, James (1974), “Soviet Sport and Soviet Policy”, **Soviet Studies**, 26 (3), 322-343.
- Sam Michael P. And Jackson, Steven J. (2015), “Sport and Small States: The Myths, Limits and Contradictions of the Legend of David and Goliath”, **International Journal of Sport Policy and Politics**, 7 (3), 319-327.

- Sander, Oral (1979), “**Türkiye’nin Batı Bağlantısı: ABD ve Türkiye**”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 34 (1), 63-86.
- Satterthwaite, Joseph C. (1972), “The Truman Doctrine: Turkey”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 401, 74-84.
- Schiller, Kay and Young, Chris (2013), Munich ’72: Selling the Games to Foreign Audiences and at Home, **Sport in History**, 33 (3), 373-392.
- Selliaas, Andreas (2012), “From Olympic Massacre to the Olympic Stress Syndrome”, **International Review for the Sociology of Sport**, 47 (3), 379-396.
- Sikes, Michael (2019), “From Naironi to Baden-Baden: African Politics, the International Olympic Committee, and Early Efforts to Censure Apartheid South Africa”, **The International Journal of the History of Sport**, 36 (1), 7-23.
- Soares, John (2008), “The Cold War on Ice”, **The Brown Journal of World Affairs**, 14 (2), 77-87.
- Spaaij, Ramon (2016), “Terrorism and Security at the Olympics: Empirical Trends and Evolving Research Agendas”, **The International Journal of the History of Sport**, 33 (4), 451-468.
- Tagsold, Christian (2010), “Modernity, space and national representation at the Tokyo Olympics 1964”, **Urban History**, 37 (2), 289-300.
- Tepecik, Adnan (2001), “Olimpiyat Piktogramlarının (Sembollerinin) İletişimdeki Yeri ve Önemi”, **Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi**, 6 (3), 45-57.
- TGF (2016), “Vehbi Emre Kimdir?”, **Wrestling**, 1 (1), (Ocak 2016), 1-2.
- Tinaz, Cem, vd. (2014), “Sport Policy in Turkey”, **International Journal of Sport Policy and Politics**, 6 (3), 533-545.
- TMOK (2014), “Bir Cihan Pehlivanı Ahmet Ayık”, **Olimpiyat Dünyası**, 52, (Ocak 2014), 62-72.
- TMOK (2014), “Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-5: Berlin 1936, Londra 1948”, **Olimpiyat Dünyası**, 52, (Ocak 2014), 76-88.
- TMOK (2014), “Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-6: Helsinki 1952, Melbourne 1956, Roma 1960”, **Olimpiyat Dünyası**, 53, (Mayıs 2014), 82-89.
- TMOK (2014), “Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-7: 1964 Tokyo, 1968 Mexico City, 1972 Münih, 1976 Montreal, 1980 Moskova”, **Olimpiyat Dünyası**, 54, (Eylül 2014), 64-69.
- TMOK (2014), “Olimpik Spor Dallarını Tanıyalım-7: Güreş”, **Olimpiyat Dünyası**, 54, (Eylül 2014), 76-85.
- TMOK (2015), “Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarihçesi-8: 1988 Seul ve Cep Herkülü Naim Süleymanoğlu”, **Olimpiyat Dünyası**, 55, (Ocak 2015), 38-42.
- Tuğluoğlu, Fatih (2017), “CHP’nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, (60), 277-310.
- Uslu, Nasuh (1997), “The Cooperation Amid Problems: Turkish-American Relations in the 1980’s”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, (27), 13-30.

- Uzer, Umut ve Uzer, Ayşe (2005), “Diverging Perceptions of the Cold War: Baghdad Pact as a Source of Conflict Between Turkey and the Nationalist Arab Countries”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, (36), 101-118.
- Üstün, Senem (1997), “Turkey and the Marshall Plan: Strive for Aid”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 27 (1), 31-52.
- Vamplew, Wray (2013), “The History of Sport in the International Scenery: An Overview”, **Revista Tempo**, 17 (34), 5-17.
- Walvin, James (1984), “Sport, Social History and the Historian”, **The International Journal of the History of Sport**, Vol. 1, 5-13.
- Yeşilbursa, Behçet K. (2010), “Demokrat Parti Dönemi Türkiye’nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)”, **History Studies**, Ortadoğu Özel Sayısı, 67-98.
- Yeşilbursa, Behçet K. (2001), “The American Concept of the 'Northern Tier' Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54”, **Middle Eastern Studies**, 37 (3), 59-110.
- Yeşilbursa, Behçet K. (1999), “Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52”, **Middle Eastern Studies**, 35 (4), 70-102.
- Yıldız, Mehmet ve Güven, Özbay (2018), “Turkey in 1968 Mexico City Olympic Games”, **European Journal of Physical Education and Sport Science**, 4 (1), 54-63.

ÖZGEÇMİŞ

Edip Öncü, 16.06.1978 tarihinde Trabzon İli Akçaabat ilçesinde doğdu. 1988 yılında Akçaabat Merkez İlkokulu'nu; 1995 yılında Trabzon Anadolu Lisesi'ni; 2000 yılında Bilkent Üniversitesi - İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 2003 yılında Bilkent Üniversitesi – İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü Yüksek Lisans Programı'nı tamamladı. 2003-2006 yılları arasında aynı bölümün Doktora Programı'na devam etti. 2008 yılında başladığı Washington Üniversitesi (St. Louis), ABD – Ortadoğu Araştırmaları ve Eğitim Bölümlerinin ortak Yüksek Lisans Programı'nı 2010 yılında bitirdi. 2012'de Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda doktora programına başladı. Ocak 2015 - Ağustos 2015 tarihleri arasında TÜBİTAK 2214-A Doktora Sırası Yurtdışı Araştırma Bursu ile Kanada Western Üniversitesi Uluslararası Olimpiyat Çalışmaları Merkezi'nde araştırma yaptı.

ÖNCÜ, bekar olup, İngilizce bilmektedir.